

TITI LIVI
AB VRBE CONDITA I-V

W. A. ANKERS,

GHC.

Digitized by the Internet Archive
in 2022 with funding from
Kahle/Austin Foundation

SCRIPTORUM CLASSICORUM
BIBLIOTHECA OXONIENSIS

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDOIANO
LONDINI ET NOVI EBORACI
APUD HUMPHREDUM MILFORD

TITI LIVI
AB VRBE CONDITA

RECOGNOVERVNT
ET ADNOTATIONE CRITICA INSTRVXERVNT

ROBERTVS SEYMOUR CONWAY
IN VNIVERSITATE MANCVNIENSI HVMANITATIS PROFESSOR
COLLEGII DE GONVILLIO ET CAIO CANTABRIGIAE OLIM SOCIVS

ET

CAROLVS FLAMSTEAD WALTERS
IN VNIVERSITATE LONDINIENSI LITTERARVM CLASSICARVM PROFESSOR
COLLEGII PEMBROCHIAE OXONIENSIS OLIM SCHOLARIS

TOMVS I. LIBRI I-V

OXONII
E TYPOGRAPHEO CLARENDOIANO
M D CCCC XIV

OXONII

Excudebat HORATIVS HART, A.M.

Typographus academicus

Copyright 1914 by
Oxford University Press American Branch

PRINTED IN ENGLAND

PRAEFATIO EDITORIS¹

§ 1. CVM abhinc annos tredecim textum primae Decadis Liuianae edendum suscepi, praeuidere prorsus nequibam quantum temporis necessaria operis ratio foret postulatura. Praeter enim duos codices adhuc neglectos, Oxoniensem (§ 17) anno 1905 ab amico Alexandro Soutero, nunc Professore Aberdonensi, Agenensem (§ 29) anno 1904 a collega Waltersio indicatum, quos in usum trahendos esse statim comparebat, experientia satis acri edoctus sum quam lacunosa adhuc esset, etiam post insignes uirorum doctorum curas, notorum quoque codicum notitia. Fragmentorum Veronensium (§ 7) quoad exstat testimonium stabilierat Mommsenius anno 1868; codices optimos Mediceum (§ 9) et Parisiensem (§ 13) fide ac diligentia normam aetatis suaे longe transcendens anno 1841 excusserat Alschefskius; eximiam uero nostris studiis lucem attulerat Frigellius, qui cum per amplius uiginti annos, ut ipse testatur, codicibus Liuianis operam nauasset, quattuor codicum (per totam Decadem a se conlatorum) Medicei Parisiensis Romani (§ 24) Upsaliensis (§ 15) testimonium, plurimis in locis multorum aliorum lectiones addens, scilicet Floriacensis (§ 14) et Dominicani (§ 25) et decem deteriorum codicum et nouem Editionum ueterum, per tres priores Libros edidit (*Collatio Codicum Livianorum Lib. I-III*, Upsaliae, 1878); Upsaliensem quoque totum Häggströmius conlatum iam prius ediderat (1874). Ex

¹ Gratias agimus amicis doctissimis Professoribus Postgatio et Andersonio nec non Equiti aur. clarissimo Vniuersitatis Cantabrigiensis Oratori Publico Iohanni Eduino Sandys quorum opera benignissima obscuritates multae de hac praefatione sublatae sunt.

PRAEFATIO

codicibus autem egregiis, Leidensi (§ 28) et (per commentarios Casleii) Harleiano (§ 20) Drakenborchius editioni suae incomparabili annorum 1738-1746 optatissimum subsidium traxerat in textu huius Decadis recensendo. Videbantur igitur sex utique fontes (*Ver. MPUpHL*) sat boni per magnam operis partem in promptu esse, etiam plures per tres Libros. Sed opus ipsum iam tractanti longe alia rerum patuit condicio.

§ 2. Primum enim editoris Britanni procul dubio officium fuit testimonium codicis Harleiani, non ex excerptis Casleianis—non nulla quidem illis multo tamen minore quam hodie postulatur cura factis—sed plene adhibere. Hunc igitur codicem totum rogatu meo contulit anno 1902 amicus Waltersius, tunc recens in Regis Collegio Londiniensi Professor creatus. Quo facto statim comparuit quot falsa non nunquam ex erroribus saepius ex silentio Casleii enata in doctorum de hoc codice¹ commentariis florerent. Mox testimonia Medicei et Parisiensis colligentem Alschefskii me et Frigellii discrepantiae prorsus oppresserunt atque ad ipsos codices confugere coegerunt. Nec tamen erga doctissimos hos uiros et de Liuio optime meritos usquam nisi grate et pie loqui uelim; sed etiam in *M* et *P* rem imperfectam reliquerunt, Alschefskius ideo quod—oculis, ut credo, suis, optico instrumento nullo adiutis, confisus—non satis, Frigellius quod nusquam in Collatione sua correcturas primae secundae tertiae manus,—aut in *MP* aut in ceteris—distinxit. Frigellius quoque cum animo fortissimo decem fere hominum laborem suscep-

¹ Quid quod Frigellius hunc codicem amissum esse autumat (*Liviorum Librorum Primae Decadis emendandae Ratio*, Upsaliae, 1875, p. 6); uel quod Zingerleius (in editione sua 1890) per libros IX et X codicem ‘H’ citare gaudet, qui nullus est? Nam in Libris I-VIII hoc siglo Zingerleius codicem Harleianum hunc ipsum Priorem (§ 20) denotat (qui cum Libro octauo desinit); sed in IX et X Harleianum Secundum (anni 1454) cum hoc confundit.

PRAEFATIO

pisset, ipsa messis suae magnitudine, ut uidetur, uictus, lectiones huius et illius codicis (*praecipue M et P*) saepe uel confudit uel silentio perperam tradidit¹; neque omnino ultra Librum Tertium in commentariis suis edendis processit; et ne in his quidem Libris *F* codicis, cuius pretium ipse primus perspexit, testimonium plene refert. Quid praeterea quod tres alii optimae notae, Bambergensis (§ 16), Einsiedlensis (§ 18), Dominicanus (§ 25), quamuis saepe a uiris doctis commemorati, adhuc inspecti tantum iacebant? Nec non quod imperfecta horum notitia ueritati saepe nocuit, si quidem de Dominicano in commentariis editorum, Hertzio uel Keilio uel Frigellio confisorum, quae falso perhibentur paene plura sunt² quam quae uere? Postremo inuiti intelleximus ne Drakenborchii quidem ex codice Leidensi (§ 28) excerpta aut satis completa aut erroribus libera esse.

§ 3. Hi igitur decem codices *MPFBOEHDLA* (quorum indoles infra describetur) quoad exstant huius editionis causa ubique comparati sunt et eorum lectiones in omnibus locis qui mentione digni uidebantur non silentio³ indicatae sed aperte

¹ Vt pauca ex plurimis exempla adducam, confer Frigellii adnn. cum nostris de *Praef.* 13; 1. 1. 7 (*Laurentinum*); 1. 9. 15 (*dedissent*); 1. 29. 6 (*urbē*); 2. 34. 6 (*eam*); 2. 45. 1 (*proximi*); 2. 49. 4 *sperneres*; 3. 29. 5 (*domos*); praeterea quae de codice Romano (§ 24) memoranda erunt. Inuitus talia commemo; debemus tamen semel lectorem monere ubicumque commentarios nostros cum Frigellianis discrepare inuenerit, nusquam hoc temere fieri sed examine instituto in re praesenti.

² Confer e. g. nostras cum adnn. priorum cuiusuis ad 1. 26. 14; 3. 29. 5; 3. 44. 9; 4. 19. 2; 5. 39. 7; 5. 44. 3; 7. 16. 1; 7. 30. 17; 8. 26. 4; 9. 34. 9. Vt breuius loquar, inter ea quae de *D* post Lib. III finem traduntur, difficile est quicquam reperire quod non falsum sit.

³ In hac re ab instituto Bibliothecae huius in ceteris auctoribus seruato discedere necessarium duximus quod quoniam plures codicum (in primis Veronensis, Harleianus, Bambergensis) per grandem partem operis defiunt; plures autem, in primis Vormatiensis, per excerpta tantum siue iam antiqua seu recentia nobis noti sunt; omnes uero

PRAEFATIO

citatae sunt. Si quis tamen uereatur ne apparatus noster in plenae conlationis magnitudinem creuerit, scito nos, quamquam de omnibus codicibus longe plura collegimus, in adnotatione eos locos solos sed eos omnes attigisse ubi aut ipsam loci lectionem stabilire uel dijudicare adhibitis codicum testimoniis oportebat, aut discrepantiam codicum ad codicis huius uel illius naturam auctoritatemque inlustrandam utilem esse credidimus. Saepissime nobis usu uenit ut uariationem unius codicis per ceteros omnes exquisierimus; deinde ubi illius codicis solius propriam esse compertum habuerimus silentio praeterierimus.

§ 4. Lecti sunt codices aut a me aut a Waltersio, cuius studium codicum insigne editionis huius fundamenti instar fuit, aut (quod ad *L* et *B* maxime pertinet) a collegis meis in Vniuersitate Mancuniensi Iohanne Frederico Dobson (nunc apud Bristolenses Professore) Alexandroque Hope Kyd, qui ambo in legendis et exscribendis codicibus rationes nostras summa diligentia exsecuti sunt. Quomodo inter nos hoc opus distributum sit infra exponetur, sed iam inde intellegas precor, candidissime lector, anno 1903 Waltersium rogatu meo mihi in hac editione socium ab Vniuersitate Oxoniensi constitutum esse, ita ut in prioribus quinque Libris edendis auctoritas summa penes me restaret,

lacunis et paruis et interdum maioribus laborant—in hac, inquam, codicum condicione ‘argumentum ex silentio’, lectori periculosissimum, prorsus abiecimus. Nihil igitur amplius ex adnotationibus nostris de codicis unius cuiusque in unum quemque locum testimonio colligas precamur quam quod aperte ibi testamur. Sicubi, ut saepissime, huius uel illius testimonium exspectatum desiderabis, statuas profecto illud ne nobis quidem comparuisse. Huius autem inscientiae si causam requiras, inter adnotationes praecedentes facile reperias num qua lacuna uel dainnum huius uel illius codicis ueritatem occulerit. Illud etiam praeceps animaduertas oramus quod ubicunque in codice aliquo manus tantum correctrix (ut saepissime *F³*) nominatur, sed de primae manus scriptura (*F*) nihil tradimus, intellegi uolumus nos hanc scripturam omniuo obliteratam inuenisse.

PRAEFATIO

penes illum in quinque Libris sequentibus. Vbiique igitur pluralis numerus (nos) commune amborum iudicium uel conjecturam ab ambobus elaboratam denotabit, singularis (ego) in his quinque Libris Conwaii tantum uel iudicium uel temptamen.—Hae omnes lectiones huius editionis causa quaesitae per singulas litteras denotantur *MP* cest.

§ 5. Praeter hos quos nominaui adhibui quoad exstant testimonia codicis Vormatiensis (§ 12) a Beato Rhenano per Drakenborchium ex editione Frobeniana (an. 1535) tradita ; codicis Romani per priores tres Libros a Frigellio ; codicum quos uocant deteriorum¹, i. e. saeculorum decimi tertii quarti quinti, ibi tantum ubi necessarium fuit, a Drakenborchio, uel—scil. in prioribus tribus Libris—a Frigellio ; sed has lectiones ab aliis acceptas semper pluribus litteris denotamus, ut *Vorm.*, *Rn.*, *Up* (§ 15). Editionum quoque ueterum testimonia accepi a Drakenborchio, hic illic a Zingerleio correcta ; quinquaginta fere locis ubi repertor uerae lectionis adhuc quaerendus fuit, editiones usque ad Aldinam in Bibliotheca Rylandsiana Mancunii ipse perscrutatus sum. Hoc uero opus exsequenti mihi contigit dubium resoluere quod plures doctorum² uexauit, scil. quis primus historiam Liuianam in capita diuiserit ; nam interdum diuisio illa cum certa aliqua lectione cohaeret, ut

¹ Quos citamus hi sunt : Loueliani 1, 2, 3, 4, 5; Leidensis 2; Harleianus 2 (anni 1454); Haverkampianus; Helmstadiensis; Palatini tres; Vossianus 2. His adde Fragmentum Haverkampianum, a Drakenborchio saepe citatum, nunc deperditum, aetatis tamen, ut uidetur, melioris, quod aliquando utile est. Horum omnium indolem satis descripsit Drakenborchius Tom. VII editionis suae pp. 320 sqq. Codicem Carinthianum (saec. XIII) quem laudat Zingerleius (Ed. Liv. I Praef.) semel tantum citauimus (4. 47. 7); et uix saepius (a Frigellio, *Coll. Liv. i iii*, pp. 10, 12) Barberinianum, sacc. XV. Vindobonensemque, saec. XIV.

² Audi inter alios querentem Creverium in Praefatione editionis suae (Paris, 1735) p. lxiv. Frustra ille numerationem mutare conatus est.

PRAEFATIO

in 4. 32. 1. Diuisit Ianus Gruter anno 1612¹, ut ad eum locum docui. Minores uero quas uocant sectiones, et Gronovio (1664) et Creverio (1735) ignotas, fecisse uidetur Drakenborchius (1738).

Emendantium multitudinem paene innumeram codices ignorantium, nisi quatenus eorum temptamina aut in opere quodam maiore² edita (qualis praecolla Madvigii animaduersio, *Emendationes Livianae*, Ed. 2, Hauniae, 1877), aut in *Annalibus Societatis Philologicae Berolinensis* a chorago illo studiorum nostrae aetatis Liuianorum Hermanno Iohanne Müller collecta et perpensa sunt, de industria negleximus.

§ 6. Decadum Liuianarum quot exstant una quaeque suos codices habet; neque inter Primae Decadis saeculo XIII antiquiores ullum adhuc uidimus qui quicquam Decadum posteriorum contineat.

Primae Decadis codices quot nouimus omnes in duas familias discedunt; harum uero una quae Nicomachea uocatur omnes complectitur, praeter palimpsesti Veronensis fragmenta a Mommsenio recuperata, de quibus breuiter iam loqui licebit.

§ 7. Codex **Veronensis** (Ver., Biblioth. capitularis Veronensis 40, saeculi quarti) saec. nono moralibus aliquot S. Gregorii papae cooperatus est. Quae subter iacent per LXV quidem folia fragmenta Vergilii et scholiorum Vergilianorum³ et mathematici alicuius et philosophi alicuius praebent, per LX uero folia fragmenta Liuianorum Librorum III-VI.

¹ Quod uidi huius Editionis exemplar capita dinumerata praebet sed iam praefatione sua caret; in praef. Editionis anni 1628 discritis uerbis Gruter se textum in ‘tmemata’ diuisisse testatur.

² Harantii (*Emend. et Adiunctiones ad Titum Liuium*, Parisiis, 1880) et Novákii (in *Ceské Museo Philolog.* editas, sed nobis per Muellerum tantum cognitas) coniecturas fere semper ad sententiam Liuii inlustrandam luculentas, rarissime tamen cum codicum auctoritate conciliandas inuenimus.

³ Ribbeck, *Prolegom. Vergiliana*, p. 226.

PRAEFATIO

Paginae formam quaternariam, columnas binas exhibent ; litterae in unaquaque linea ad minimum XIV, ad maximum XXII, plerumque XVIII, quem numerum in lacunis aestimandis pro norma habui¹. Primus quod sciamus antiquam scripturam obseruauit Angelus Maius (anno 1818), Liuiana Blumius (*Mus. Rhen.* ii (1828), 336) ; post quem, quamquam plures rem primis labris temptauerunt, nemo quicquam effecit ante Monimsenium qui anno 1867 opus more suo heroico attigit perfecitque, testimoniumque quoad exstat lucidissime edidit in *Commentationibus Regiae Academiae Scientiarum Berolinensis anni 1868*. Fragmentum primum incipit a 3. 6. 5 ueniat ut anno ; ultimum desinit ad 6. 7. 1 ingentem Latinorum Herni-. Initium finisque unius cuiusque fragmenti suo in loco memorabitur. Scriptura uncialis est, quarto saeculo, ut periti aestimant, non inferior. Quot et cuius generis erroribus ex fonte tot saeculis antiquiore medicina adferri potuerit, ex adnotatione nostra facile reperiatur (e.g. ad 4. 25. 4 ; 5. 53. 1) ; id tamen non minus apparebit, etiam quarto saeculo corruptelas pessimas² et plurimas (e.g. ad 5. 4. 8) inrepsisse. In commentariis etiam fragmentorum editioni subiectis largam textum constituentibus opem Mommsenius tulit ; praecipue quia Veronensis uirtutes saepe minoris aestimare quam uoluit a ueritate ipsa uidetur coactus.

§ 8. Familia Nicomachea nomen inde traxit quod subscriptiones Librorum, et quidem omnium praeter Librum decimum ubi nullae sunt, docent hanc textus formam pro-

¹ Vbi uix plus quam (e.g.) sex litterae desunt scripsi, quasi linea uiginti litterarum fuisset rationem duxi ; ubi uix minus quam, quasi sedecim litterarum fuisset.

² Non nullas harum silentio praeterimus (ut in 3. 64. 2 ubi uocem *tr. i. e. tribunorum* ante *plebis* solus addit). Plures libenter missas fecissemus nisi adhuc plerique ignorare uisi essent quam saepe nugetur hic codex. Amplius mox disces a collega nostra Clara M. Knight, A.M. apud *Cl. Quarterly*, VIII (1914).

PRAEFATIO

fectam esse a recensione quam Symmachorum domus instituit. Quintus enim Aurelius Symmachus,¹ Romanorum antiquitatum contra Christianos defensor praeclarus, munus hoc Liuui emendandi Tascio² Victoriano, senatorii ordinis uiro, uidetur commisisse, cuius uoces *emendabam dominis Symmachis* subscriptionem claudunt unius cuiusque Libri usque ad Nonum. Huic uero testimonio praeponitur aliud in Libris VI, VII, VIII a Nicomacho Flauiano additum Symmachi genero, quem Praefectum Vrbis annis 394, 399, 401 fuisse constat. Libros autem III, IV, V, filius huius, ut demonstrat Seeckius (*op. cit.* p. li), Nicomachus Dexter a se emendatos esse testatur, idque in Lib. V subscriptione se fecisse dicit *ad exemplum parentis* (i.e. cognati) sui *Clementiani*, de quo nihil amplius, quod reperiam, cognitum est. Forma³ quidem subscriptionum in codicibus, ut apparebit ab adnotatione nostra, saepe corrupta est et huic uel illi codici saepe deest; nullus tamen codicum nostrorum praeter Veronensem non ex fonte Symmachiano textum suum traxit. Quantam autem Symmachis gratiam debeamus inde facile conspicitur si ea menda computantur quibus laborat Veronensis, uacant Nicomachei. Nec mira est haec Nicomacheorum quamquam quinque saltem saeculis posteriorum praestantia cum

¹ *Q. Aurelii Symmachi quae supersunt*, ed. Seeck, Berlin, 1893; titulus sepulchralis *C. I. L.* vi, 1699. Consul fuit anno 391 p. C. n.; obiit, ut uidetur, anno 402. In *Epist. 9. 13 ad Valerianum* (anni 401, iudice Seeckio) huius recensionis meminit: *munus totius Liuiani operis quod spopondi etiam nunc diligentia emendationis moratur*. In *Epist. 4. 18 ad Protadium* (anni 396 eodem iudice) amicum monet ut ad *priscas Gallorum memorias* inlustrandas reuoluat *Palaunii scriptoris extrema quibus res Gai Caesaris explicantur*. De tota Symmachorum familia Praefatio Seeckii luculenta consulenda est cum *C. I. L.* vi, 1782, 1783.

² Sie nomen scribunt codd. meliores Sidonii Apoll. *Epp. 8. 3. 1.*

³ Huius mentionem fecit Gronovius in Praef. editionis suaee (1664-5) sed primus, quod sciam, plene interpretatus est Otto Jahn, *Berichte d. Sächs. Gesellsch. d. Wissensch. (Phil.-Hist. Abtheil.)*, 1851, p. 335.

PRAEFATIO

reputas illos proxime ab unciali quodam fonte (uel fontibus) distare, ut ex uocibus saepissime male diuisis (e. g. *aut socio antiquum animalib.* (3. 60. 2) pro *haud scio an, qui tum animi ab; martis uonet auribus* (8. 10. 14) pro *marti suouetaurilibus*¹) satis patet ; adeo ut uix credi possit plus quam unum descriptionis opus inter exemplar aliquod unciale et *M* (uel *F* uel *H*) codicis descriptionem interuenisse. Haec autem codicum noni saeculi directa ex codd. quarti uel quinti deriuatio normae iam bene cognitae consentit, ut clare demonstrat Shipley (*Certain Sources of Corruption in Latin MSS.*, the Macmillan Co., New York, 1904, p. 5).

§ 9. Inter Nicomacheos princeps nominandus est **Mediceus** (*M*, Biblioth. Laurentianae Plut. Ixiii. 19, saeculi X uel XI incipientis) Libros decem quaternionibus XXVII continens (in membrana egregia binis columnnis scriptus) ob scribarum suorum eximiam fidem, quae tamen saepe magis per antiquitatem lectionum quam per harum ipsarum integritatem elucet. Dittographiarum quas uocant² paene constans seruator, glossemata quoque plurima eaque saepe antiqua (§ 10) et in margine et inter lineas religiose tradidit, quae interdum (saepissime in Lib. VII) etiam textui ipsi interpolata sunt (e. g. ad 4. 31. 7). Exaratus est a non minus tribus scribis, quorum optimus, qui quaternioni decimo³ nomen suum *Leo Diac(onus)* subscripsit, certe partem alteram quat. primi, quatt. II-X⁴ (i. e. a Lib. 1. 9. 15 *desiderium* ad 3. 71. 8 *suadere*) conscripsit : probabile est autem eundem quaternionis XI lineas 16 ultimas et quatt. XI-XIII (i. e. 4. 21. 4

¹ Cf. § 20, et u. adnn. ad 3. 22. 9 ; 4. 6. 3 ; 5. 42. 7.

² De his egit Winkler, *Die Dittographien in den Nikomachianischen Codices des Livius*, Vienna, 1890-1892 (Progr. d. Leopoldst. Kommunal-, Real- u. Obergymnasiums), ad quem librum ipse aditum non habui.

³ Non decimi quarti ut scribit Frigellius (*Collat.* p. 6) ; quo errore ea omnia quae subinde disputat pessum data sunt ; praeterquam quod notas *a-h* in Quatt. XIV-XXI omnino neglexit.

⁴ Sed Quat. VII quattuor tantum folia habet.

PRAEFATIO

arguens Seruilio... 5. 7. 7 rei p. extra) confecisse; eidem etiam uix abnuendi sunt quatt. XXII–XXVII (8. 14. 1 merito cuiusque ad Decadis finem). Alter, qui Vetus ex pristina scripturae suae forma iure appellari potest, quat. primi primam partem (usque ad 1. 9. 15) et quat. XI praeter sedecim ultimas lineas scripsit: Tertius quatt. XIV–XXI, quarum uni cuique ad finem litteras *a . . . h* deinceps subnotauit. In quat. XXI sex tantum folia sunt, quippe quae ad operis partem huic scribae attributam facile sufficerint (plura de horum scriptura in *Camb. Philol. Soc. Proceedings*, 1902, p. 10 reperientur). Aliquando errores eos habet qui perperam audiendo potius quam male legendō efficiantur (cf. 4. 7. 7 adn.).

§ 10. In hoc autem codice multum interest inter correcturas primae et secundae manus (atramento iam subrubenti factas) quae ambae auctoritatem aliquam habent et correcturas tertiae uel quartae (atramento nigro factas) quae omnes nihili sunt. Scriba Vetus quod scripsit ipse saepe corredit¹ aut puncto infra litteram corrigendam addito litteraque noua suprascripta, aut littera ipsa atramento mutata; sed nunquam per rasuram: contra Leo et Tertius saepe quae primo scripsere eraserunt, tum atramento eodem (coloris iam fusci) usi noua inseruerunt; has correcturas siglo *M*¹ denotamus.² Sequitur ut ubi correctura per rasuram ipsam perfecta est, discerni nequeat utrum a manu prima (Leonis, siue Tertii) an a manu secunda, cuiuscumque fuit, profecta sit. Hanc uero manum, ubi quicquam scripserit, atramenti color clarior ac saepe rubicundior statim prodit. Cum autem uera lectio persaepe hic ab *M*¹ illic ab *M*² introducta sit, operaे pretium erit peruestigare num aut *M*¹ aut *M*² ex uno aliquo fonte (qui fortasse

¹ Vide sis adn. e. g. ad 4. 9. 3; 4. 9. 9; 4. 19. 6.

² Cf. in Leonis parte e. g. 4. 51. 3-4 adn.; in Tertii parte (e.g.) *aeru in aeris* (5. 7. 12) a prima manu recte mutatum est.

PRAEFATIO

ab archetypo codicum *P²FBUp* non longe discrepuerit) suas quisque correcturas traxerit.

Glossemata plurima in margine huius codicis exstant, quorum partem magnam a scriba primario una cum textu ipso descriptam esse a scripturae genere manifestum est. Exempla in adnn. ad 1. 28. 7 ; 5. 2. 8 ; 5. 21. 5 ; 5. 44. 4 ; et alibi reperies ; in 3. 49. 5 (et alibi) glossema tale in textum inrepsit. Vnum autem huius generis prae ceteris memorari debet, quia procul dubio Germanicam originem prodit seu scribae (Leonis ?) ipsius, seu codicis, seu exemplaris tantum (uel archetypi eius) ex quo codex descriptus est : ad Lib. IX c. 3 init. (quat. XXIII, p. 6, col. 1) narrationem Liuii sic notat glossemator : *fremitus et diuersa consilia Romanorum apud pFurculas caudinas interclus(orum)*, ubi *pF* illud uix ab Italo homine profectum erit. Ut igitur in uniuersum Frigellio adsentimur hunc codicem Cisalpini generis (cui etiam *RDLA* adsignandi sunt) uocanti, ita affirmare non ausim scribas Medicei unum tantum exemplar ante oculos habuisse; quaerendum potius erit, praesertim si dittographiarum et correcturarum primae manus ratio recte perpenditur, nonne ex duobus saltem fontibus, uno codicibus *RDLA*, altero codicibus *PFU^pB* propiore, hic codex haustus sit. Simili ratione *P* a *P²* distare mox uidebimus.

§ 11. De huius codicis auctoritate multum dissensere uiri docti, ei tamen qui codicem ipsum penitus cognouerunt, Alscheskius et Frigellius, longe pluris eum aestimaverunt quam qui aliorum tantum testimonia de eo legerunt, ut Zingerleius (in Praef. editionis suaee Libb. I-V).

Vt breui sententiam nostram ponamus, si ab uno codice tantum nulla emendatione permitta quid in summa uoluisset Liuius diuinandum esset, tum certe non Mediceus eligendus esset ; nam corruptelis dittographiis interpolationibus scatet quas cautiores scribae, praecipue Oxoniensis, saepe reiecerunt. Contra, ratione ac uia peruestiganti quid in

PRAEFATIO

quoque loco Liuus scripserit, uix alias codex maius auxilium dabit; sescentiens enim scribarum Mediceorum, praecipue Leonis Diaconi, eximia fides uerae lectionis uestigia seruauit quae in ceteris omnibus perierunt (e.g. 1. 25. 10; 1. 46. 1; 1. 47. 12; 1. 50. 5 et 7; 2. 43. 4; 2. 45. 16; 3. 26. 7; 3. 53. 4; 4. 4. 11; 5. 13. 8, et in plurimis aliis locis quae in adnotatione facile reperientur).

Huius codicis ipse quinque priores libros perlegi, quinque posteriores Waltersius; ita tamen ut multis in locis ubi postea demum propter aliorum nuper lectorum (*OEADLB*) codicum uariationem lectionem Medicei exscribendam esse iudicauimus, Waltersius meos, ego illius commentarios suppleui. Frigellii per tres Libros, Alschefskii ubique lectiones obseruauimus; quas quamquam saepe parum accuratas, saepissime imperfectas inuenimus, saepissime etiam in locis obscuris ueritatem expressisse animo gratissimo confitemur.

§ 12. Medicei paene gemellus fuisse uidetur Codex **Vormatiensis** (*Vorm.*) siue Borbetomagensis nunc deperditus, ex excerptis tantum Beati Rhenani cognitus in editione Frobeniana secunda quam una cum Gelenio anno 1535 Basileae parauit (u. Praef. Gelenii¹ p. 5, uel apud Drak. vii, p. 273). Haec excerpta ad 1. 20. 2 incipiunt, ad 6. 28. 7 desinunt, quia codex, ut testatur Rhenanus, utrimque decurtatus erat. Et ne Rhenani quidem ope semper patet quid in locis ab illo tractatis in hoc codice steterit. Saepe enim Rhenanus de codice nihil disertis uerbis testatur, sed *ueterem* uel *antiquam* uel *germanam lectionem* commemorat; quam, etsi Drakenborchius (ad *eo sustentata* 2. 34. 5) codicum quos ante oculos Rhenanus habebat lectionem semper indicare iudicat, ex adnotatione Rhenani ipsius ad 2. 18. 4 aliquotiens a Vormatiensi discrepuisse probabile² uidetur.

¹ De codice quo Gelenius utebatur in Lib. VII-X loquemur in Praef. Voluminis Secundi huius editionis.

² Nec tamen certum; nam et credi potest Rhenani uerba ‘ita

PRAEFATIO

Tutius igitur duximus Rhenani uerba ubique sequi nec ‘*uetus lectio*’ in ‘*Vorm.*’ mutare. Huc accedit quod ille, ut et alii uiri doctissimi (in primis Gronovius), correcturam idoneam saepe breuissime indicare satis habuit, formulis quales *scribe*, *lege*, *corrigē*, *castiga* usus, lectorem in dubio relinquens utrum hoc coniecturae tantum suae an codicis alicuius testimonio debuerit. Hoc Rhenani silentium siglo *Vorm.* ? notauimus. Rhenani adnotationes per hos quinque Libros a Drakenborchio hausi.

§ 13. **Parisiensis** (*P*, Bibliothecae Nationalis 5725 Lat.), saeculi X, quaternionum XXII (sed ultima dimidia est), lineis per paginam continuis scriptus, quamquam antiquitate litterarum formis indicata codici Floriacensi (§ 14) cedit, familiam tamen quam Frigellius Transalpinam uocat certe dicit. Persaepe enim, ubi titubant *FB*, aut uera aut saltem ueriora praebet *P*. Si plures scribas habuit, scripturae genere tam simili utebantur ut certo distinguere nequeamus ; cum Frigellio potius credimus ‘uix plures fuisse’. Correctus autem est saepe a scriba ipso (*P¹*), saepius etiam a uiro satis docto (*P²*), scriptorii, ut conicere licet, magistro, qui plerumque atramento nunc pallidiore¹ usus est, interdum autem eodem quo *P¹*. Correcturas igitur ubique *P²* tribuimus nisi ubi manus eadem esse atque scribae primi manifeste apparet. Plurimae correcturae eius modi sunt ut ubi *P* cum *M* consentit, *P²* lectionem codicum *FB* sequatur, cui plerumque et *Uþ* suffragatur. Paucae et minimi pretii sunt correcturae manuum recentiorum (*P³*, raro etiam *P⁴*, *P⁵*).

Hunc codicem per Lib. I-III primo ipse inspexi ubi-
cumque de lectione eius discrepabat Frigellius ab Alschef-

habet Archetypon’ ad uocem *Tarquinia* tantum referri, non ad totam sententiam.

¹ Discremen fortasse id tantum est quod in his locis sabulum uel aliquam aliam rem siccatiuam statim scriba adhibuit, in illis atramentum ipsum arescere passus est.

PRAEFATIO

skio; per Lib. IV et V omnibus locis aut ego contuli aut Waltersius, persaepe ambo, ita ut opus fere aequaliter diuisum sit; postremo per Lib. I-III rogatu nostro etiam eas lectio-nes quae ab Alschefskio et Frigellio statutae erant denuo excusit mense Iunio anni 1910 Dobsonius; qui quamquam per pauca mutanda repperit, multa tamen addidit uel accura-tius expressit. Libros VI-X legit Waltersius, cuius operaे pauca tantum ego et Dobsonius suppeditauimus.

§ 14. Codex **Floriacensis** (*F*, Paris, Bibliothecae Na-tionalis 5724 Lat., saec. IX) quaternionum XXII (sed horum decimus sex tantum folia, ultimus tria tantum habet) lineis per paginam continua scriptus est. Decem Libros continet, sed bis defit (ab 4. 21. 6 ad 4. 50. 4, et ab 10. 34. 6 ad 10. 39. 3) nulla lacunae nota. Ex paginarum ratione apparet illic octo foliorum textum, hic unius in archetypo deperisse eo tempore quo *F* exaratus est. In ultimo folio adnotatum est *Hic est lib. sci Bened.*, i. e. monasterii S. Benedicti Floriacensis quod prope Genabum (Orleans) fuit. Scriptura et antiquior (e. g. *cc* saepissime pro *a*, *p* pro *r*) et difficilior (e. g. in coniungendis litteris, ut *q* pro *-ci* uel *-ti*). Bis correctus est, primo per atramentum rubidum, saepe flauescens uel etiam pallidum (*F²*); mox (idque saeculo XIII¹ uel postea) per atramentum fuscum uel saepius nigrum, a scriba aliquo (*F³*) qui codicem rasuris pessime lacerauit ut conjecturis suis² etiam peius corrumperet. Vbi nihil mutatum est nisi per rasuram, mutationem siglo *F²* denotaui, quamquam persaepe bene credi potest *F³* in culpa fuisse. Velle locos tales ubique designaremus siglo *F^x*, quod postea demum excogitauimus. Iam uero gaudere licet codicis Bambergensis (§ 16) testimonium per Libros amplius sex has tricas semel dissoluuisse.

Hunc codicem per Lib. I-III ipse exscripsi ubicumque

¹ Sic Frigellius; nobis uero recentior manus uidetur.

² In quibus saepissime cum codice Klockiano (de quo uide Drak. Vol. VII. p. liii) consentit.

PRAEFATIO

deficit Frigellii testimonium; mox ceteris omnibus locis per decem Libros comparauit Waltersius, nisi quod per Lib. IV-V fere dimidiam operis partem ipse suscepit; per Lib. IX et X ille totum plene contulit.

§ 15. Codex **Upsaliensis** (*Up*, Biblioth. Academiae Upsal., saeculi X uel potius XI) eximie ab Häggströmio conlatus (*Excerpta Liviana*, Upsal. 1874), decem Libros continent sed cum quaedam partes, ut uidetur, ualde maculatae uel laceratae iam saeculo XIV essent, manu illius aeui (*up*) sex folia suppleta sunt, scil. duo ad finem Lib. I (1. 56. 4 *implenit curis . . . uirium in senatu 2. 1. 10 continentia*), quattuor in Lib. X (ab *nure iurando 10. 38. 9* ad Decadis finem). Sicubi *P* titubat uel *F* defit, consensus cum alterutro Upsaliensis utilis est ad archetypi ‘Transalpini’, ut uocat Frigellius, lectionem indicandam; praesertim in Lib. VII 17-X ubi defit *B* (§ 16). Fatendum est enim si *B* usque ad finem Decadis seruatus esset, minimum codicis Upsaliensis usum futurum fuisse, quoniam aut scriba ipse, aut praecedens aliquis, textum plurimis et licentissimis coniecturis corrupit; adeo ut in locis difficilibus lectio Upsaliensis, quamuis per se probabilis sit, tamen, si alio teste caret, nobis suspecta semper sit. Bis correctus est, prius a scriba ipso, postea aut ab ipso, ut putat Häggströmius, aut ab altero, ut credere uidetur Frigellius, qui tamen ambo correcturas omnes pariter siglo *U²* denotant · nobis igitur discrimen nullum facere licuit.

Lectiones secundum Häggströmium citamus; aliquando tamen, praesertim in rebus orthographicis, quas ille se spreuisse profitetur (*op. cit. p. 3*), silentium eius pro testimonio habere noluimus; his igitur in locis, non ita rarissima, nihil de hoc codice docemus. In Lib. I-III Frigellii ab Häggströmio discrepantias uel potius additamenta, quae rarissima sunt, semel aut iterum mentione digna repperimus.

§ 16. Familiam hanc (*PFUp*) claudit optimus codex

PRAEFATIO

Bambergensis (*B*, Bibliothecae¹ Regiae Bamb. M. iv. 8, saeculi X uel XI), quem per Lib. I contulit Heerwagenius anno 1856², per reliquos sex Libros, multa etiam in Lib. I addens, rogatu meo mense Decembri 1912, Ianuario 1913 Alexander Hope Kyd. Paene certum est hunc codicem cum multis aliis ab Imperatore Henrico II illi bibliothecae donatum esse. Quaterniones XIV nunc habet; Praefatione incipit, in uocibus *agmine inciderunt* Lib. VII. 17. 3 desinit. In Lib. IV lacunam eandem atque codex *F* (§ 14) praebet; et ex omnibus adnn. nostris facile colliges hunc codicem illius gemellum fuisse, fontemque esse summi pretii unde quid in *F* per rasuras pessum datum sit clarissime eluceat. Ipse nullas correcturas uidetur subiisse, nisi a scriba ipso; scriptus autem est, si a pluribus imaginibus photographicis iudicare licet, manu optima et nusquam non lectu facillima. Summam fidem paruam scientiam adhibuisse uidentur librarii (nam plures fuerunt); adeo ut cum Parisiensi huius codicis consensus archetypum ‘Transalpinum’ paene ante oculos repraesentet. Plura de hoc codice mox alibi³ exponet Kyd; mirari tamen licet nobilem hunc codicem per quinquaginta sex annos in media Germania iacuisse prorsus neglectum.

In Libro I Heerwageni commentarii, qui, longum per tractum denuo cum codice conlati, optimi⁴ inuenti sunt, siglo *Ba*, supplementa Kydii et eiusdem per ceteros Libros commentarii siglo *B* denotantur.

¹ Cuius custodi, uiro doctissimo et bencuolentissimo, Karolo Fischer gratias agimus.

² In programmate Gymnasi Regii Baruthini 1856.

³ In *Class. Quarterly* huius (1914) anni. [Finito iam illo opusculo sed iacente adhuc sub prelo hac praefatione, subito fato nobis ereptus est hic iuuenis, quem ut fratrem praeclarae spei desidero, discipulum collegam ueri inuestigatorem acerrimum, hilarissimi et candidissimi animi amicum.]

⁴ Quamquam ad 1. 19. 4 silet de *qui dies* (i. e. -que sex dies).

PRAEFATIO

§ 17. Familiae huic (*PFUþB*) proximum stat par nobile codicum, **Oxoniensis** (*O*, Biblioth. Bodleianae 20631, saeculi XI ineuntis) et Fragmentum Einsiedlense (§ 18). Illius indolem plene a Waltersio apud *Class. Quarterly* ii (1908, p. 210) descriptam reperies; nunc igitur pauca tantum commemorare satis erit. Olim decem Libros in XIII, ut uidetur, quaternionibus habuit; sed iam ad finem mutilus, post tertium folium quaternionis duodecimi (10. 22. 3) omnia amisit, partesque inferiores plurimorum foliorum in Libris VI-X et duo folia quibus Lib. 8. 38. 13—9. 2. 12 inerant, unum quoque cui 9. 12. 10—9. 14. 18, omnino perierunt. Ab exemplari autem unde descriptus est, perierat quaternion 4. 30. 14 (ubi u. adn.)—4. 57. 11 continens. Lineae per paginam continuae; plures scribae opus partiti sunt, inter quos tamen nullam maioris momenti, quod quidem ad hos quinque Libros pertineat, discrepantiam obseruauimus. Saepe correcturas primae manus (uel etiam alterius, scriptorii fortasse magistri), saepissime litteras primo omissas mox pleniore calamo (§ 33 b) insertas reperies. Inter Nicomacheos uix alius codex a peritiore uiro scriptus uel, ut ita dicam, gubernatus est quam *O*, nisi forte rectius erit hanc laudem aut totam aut maiorem ex parte illi uiro tribuere a quo commune illud archetypum (§ 19) Oxoniensis et Einsiedlensis constitutum est. Sagacissime enim et inter dittographias—paene semper recte—elegit (ut in 3. 54. 10; 9. 5. 7), et plura glossemata textu expulit (ut ex 2. 40. 3; 3. 72. 6; 5. 36. 2; 8. 10. 13). Aliquando tamen haec sagacitas ueritatis normam excessit uel obscura¹ omissendo (ut in 3. 41. 8; 3. 44. 5; 9. 45. 10²; 10. 14. 8) uel prorsus falsa

¹ Fortasse non semper audaciae suae indulgens sed pro deletionis signo interpretatus notam aliquam quam in exemplari posuerat lector quiuis difficultatis conscius.

² Hic spatium uacuum in contextu reliquit, in margine *req.* (i. e. *require*) addens; sic etiam ad 9. 46. 2. Cf. quae supra dixi de litteris primo omissis.

PRAEFATIO

coniectando (cf. adnn. ad 5. 6. 1; 5. 50. 5; 8. 38. 11; 7. 41. 3 ubi *pollutum* pro *Petelino*). Oxonium in Collectione Meermanniana peruenit, a Meermannio de Collegio Iesuitarum Clermontano anno 1764 emptus.

Hunc codicem per Lib. II-X. 22 comparauit Waltersius, per Lib. I ego; sed et in Libris posterioribus Waltersii commentarios rogatu eius hic illic suppleui.

§ 18. Fragmentum **Einsiedlense** (*E*, Biblioth. Monasterii S. Benedicti Einsiedlensis 348, saec., ut credo, decimi) binis columnis scriptum sex tantum quaterniones nunc habet quorum primus siglo ·1· ad finem notatus est, ceteri deinceps siglis *I*, *K*, *L*, *M*, *N*; exstat in primo Praefatio cum Lib. I usque ad c. 28. 2, in ceteris IV. 30. 14 usque ad VI. 36. 3. Quatt. *i-n* a tribus scribis exarati e quibus illius qui quat. *m* (exceptis, ut uidetur, paruis partibus) conscripsit longe uetustior manus uidetur quam aut illius qui *i-l* aut illius qui *n*. Inter horum tamen operam aliquando, ut in quat. ·1· p. 8 (parte media) et in quat. *m*, p. 1, col. *a*, ll. 1-11 et p. 2, col. *b*, ll. 1-13, eminet alia et optima manus, eiusdem, si de indiciis quibusdam conicere licet, qui et regimen et correcturam (*E²*) totius operis suscepit. Ex ratione partium quae supersunt cum totius operis magnitudine comparatarum apparet partem iam deperditam (i. 28. 2—iv. 30. 14) paene ad amussim septem quaterniones compleuisse; cumque qui sequitur quaternio littera *I* notatus est, priores septem notas *b . . . h* habuisse liquet. Cum igitur quaternionis primi finis tam bene ad hanc rationem ceterarum superstitem quadrat, pro certo habere licet, ut iam supra ex scripturae ratione collegimus, ipsum hunc quaternionem, quamvis, casu aliquo, per ·1· non per *a* notatum, partem fuisse aut eiusdem ipsius codicis aut saltem gemelli alicuius in eodem scriptorio eodemque sub magistro eodem tempore ex eodem fonte (uel potius ex eisdem fontibus) deriuati.

Correcturas subiit primum a scriba ipso¹ in sua cuiusque

¹ Vt in Quat. *m*, p. 11, col. *a*, l. 4; p. 14, col. *a*, l. 4.

PRAEFATIO

parte, saepe post rasuram, eodem quo cetera atramento (*E¹*) ; tum, ut puto, a magistro scriptorii (*E²*) qui atramento simili, paulo tamen minus lucido, calamo autem tenuiore usus est, rasuramque omnino auersatus (e.g. quat. *m*, p. 2, col. *a*, l. 4 (5. 44. 1) ubi scripsit *ego* manus prima tum *aegit* suprascripsit *E²*). Posterioris demum aetatis temptamenta (*E³*) nigro atramento confecta nihili sunt.

Hoc fragmentum primus, quod sciam, anno 1831 indicauit¹ Orelli, inspexit Mauricius Haupt, cuius excerpta (nunquam edita) Hertzio anno 1857 Lib. I-X edenti praesto fuere. Quae inde Hertzius in praefatione sua depropmsit et in summum perpauca et erroribus plena esse (praecipue quod saepe *E* cum *E²* confudit neque usquam *E¹*, *E²*, *E³* distinguere conatus est) cum codice ipso inspecto comperisset, ipse omnibus locis fragmenti quoad exstat testimonium hausit, in oppidulo amoenissimo ter commoratus, beneficentiaque Gabrielis Maier Viri Reuerendi Bibliothecae² praefecti maxime adiutus.

§ 19. Ex iis quae supra dixi manifestum erit huius codicis (ut et Medicei et plurimorum) scripturae operam per

¹ Teste Hertzio (Praef. p. xxxv) qui citat ‘Seebodii Nov. Annales 1. 1831, p. 396’.

² In eadem Bibliotheca mihi indicatum est uolumen alterum (365) quo fragmenta uaria manu scripta plurium scriptorum Latinorum iam religiose seruantur, inter quae sex folia codicis sacc. XII uel XIII (ut uidetur) partes huius decadis continent. Haec si quis nominanda putet, fort. Fragm. Claustrense uel Klosteriense (*K*) appellat, ut ex monasterii huius quisquiliis tandem erepta. Duas paginas (in Lib. V et IX) accuratius perlegi, inuenique quae tradit a codice Oxoniensi (uel Einsiedlensi) quam proxime abesse. Quae continentur haec sunt:—
(*a*) 4. 31. 2 alii uiderentur (*sic* . . . 34. 1 oppidi signu ex mino (*sic*)
(*b*) 4. 48. 10 ab stirpe claudia . . . 51. 5 delenimentum animis.
(*c*) 5. 21. 14 dicitur manus . . . 25. 8 ex erario promta.
(*d*) 5. 47. 10 reum haud dubium eius . . . 51. 7 gallorum quam gentium.
(*e*) 9. 41. 16 quare urbem romanam . . . 44. 11 hostibus signa confert(?).
(*f*) 10. 13. 14 agri possiderent . . . 17. 11 [romulea]mque oppug . . .

PRAEFATIO

quaterniones accurate distributam esse. Plurimi igitur id refert hac diuisione eum cum codicis Oxoniensis exemplari consentire (uide adn. ad 4. 30. 14). Ipse quidem Einsiedlensis, etiam tum cum integer erat, non fuit hoc exemplar (ut ex diuersitatibus non ita paucis duorum codicum apparet), sed huius exemplaris certe germanus frater, ne gemellum dicam. Ambo, e.g., praenomen *C* constanter in *Claudium* conuertunt. Quae uero cognationis ratio (uel rationes) (*a*) Archetypon horum et (*b*) Archetypon codicum *PFUpB* et (*c*) Mediceum et (*d*) Archetypon Harleiani (§ 20) Thuaneique (§ 22) coniungat distineatue, quaestionis materia, ut speramus, collecta, Liuii studiosis quaerendum iam relinquimus.

§ 20. Codex **Harleianus** (*H*, Musei Britannici Harl. 2672; 70b; ‘Harl. primus’ a Drakenborchio ex commentariis Casleii (§ 1) uocatus, saeculi X exeuntis¹) octo Libros continet quaternionibus XXIII, sed plures quaternionum senantum folia habent, ita ut omnino folia CLXXXVIII sint. Ex primae paginae inscriptione patet codicem saeculo XV donatum a Cardinali Nicolaο Cusano (ob. 1464) Hospitali suo apud Cusam ad flumen Mosellam in dioecesi Treuirensi. Scriptus est lineis per paginam continuis, a pluribus scribis, qui tamen inter se non multum scriptura discrepant; correcturas, nisi primae manus, nullas uel paene nullas uidetur esse perpessus. Saepius quam ceteri huius actatis codices uoces perperam diuisit, ut *cauis sed eos pro cauisse deos* (3. 10. 14) uel *sinem agno* (8. 38. 7) pro *sine magno*; aliquando autem, ut ad initium Libri IV, scriptura maiuscula non tantum in subscriptione apparet sed per primam lineam libri ipsius continuatur. Hinc eluet codicem ab exemplari unciali non longe abesse (§ 6); uide etiam praecipue adn. nostram ad 8. 37. 12. Errores non nulli

¹ Sic nobis pro certo confirmauerunt uiri clarissimi et in hac re peritissimi E. Maunde Thompson et G. F. Warner.

PRAEFATIO

perperam audiendo potius quam male legendo uidentur effecti, ut *anniensem* pro *Aniensem*, *antiasset* pro *Antias et peccorum* pro *pecorum* (cf. § 9 ad fin.).

§ 21. Ad originem et cognationem codicum Nicomacheorum omnium peruestigandam, non aliis codex, credo, nisi fortasse *OE*, pluris quam *H* ualuerit. Saepissime enim, saltem in Lib. I-V (ut 1. 9. 6; 1. 33. 2; 2. 47. 5; 3. 44. 5; 4. 17. 4; 5. 24. 9), inter duas partes, hinc *M. Vorm.* illinc *PFUpB* (quibus non nunquam etiam *OE* accedunt) sic medius stat ut modo huc modo illuc sed ubique ad ueriorem lectionem inclinet; saepe etiam (ut 1. 20. 4; 2. 23. 13; 3. 41. 1; 4. 16. 3) ipse aut solus uerum tenuit aut (ut 4. 6. 11 et saepius) cum *O*—quae uirtutes omnino maiori scribarum fidei, certe non maiori scientiae, quae minima fuit, tribuendae sunt. Hoc quidem nos semel percepto pluribus in locis ubi utraque lectio per se probari potuit eam elegimus cui Harleianus suffragatur (ut e.g. 4. 15. 8; 5. 28. 12). Ad hanc autem peruestigationem duo Harleiani uitia utilissima sunt; primum quod saepius quam ceteri eiusdem aetatis codices siglum quo scriptorium illud nobile¹ Floriacense -m, uel -n- uel m- ante consonantem aliam, designabat perperam intellexit, in i uel s conuertendo (5. 43. 1 adn.); deinde quod omissiones ex homoeographo quod uocant ortae frequentes sunt (in Lib. VI-VIII frequentissimae²). Harum pleraque et in Leidensi (§ 28) apparent; unde Madvigius (*Emend².* p. 33) hos duos codices coniungens neque aetatem neque auctoritatem eorum distinxit, quarum utraque iam patet longe eos esse dissimiles.

¹ Cf. praecipue Traube, *Sitzungsber. d. Münchener Akad. (Philos., Philol. u. Hist. Classe)* 1891, Heft 3, p. 425.

² Harum aliquot tam graues sunt ut paene suspicionem moucant scribam defetigatum occasiones sic per fraudem minuendi operis sui aliquando ipsum exquisisse (8. 12. 13-14; 7. 31. 9 et 12; 7. 38. 10 39. 1); sed durius iudicare nolimus.

PRAEFATIO

Hunc codicem totum bis cum Zingerleii editione annis 1901-2 plene contulit Waltersius, quocum in locis difficilioribus, qui in hoc codice sat rari sunt, ipse aliquotiens in initio operis conlaborauit. Hacc conlatio cum conlatione per Libros IX et X *F* codicis (§ 14), quamquam ne quarta quidem pars eius in adnotationibus nostris apparat, totum opus nostrum ualde adiuuit cum tot loca in ceteris codicibus peruestiganda illis adiecerit quae iam antea ex Alschefskii Frigellii Häggströmi conlationibus didicimus examinanda esse.

§ 22. Codex **Thuaneus** (*T*, Bibl. Nationalis Parisiensis 5726 Lat., saeculi decimi et quidem primae partis uiro doctissimo Aemilio Chatelanio iudice) lineis continuis in candidissima membrana pulcherrime ab uno tantum, ut uidetur, scriba (*T*) exaratus, nisi quod quae nunc sunt duo folia priora (6. 1-3. 4 *Romano interuenit*) ab altero quodam (*t*) profecta sunt cuius scriptura simillima, ne dicam eadem, est atque illius (*T²*) qui correcturam totius operis suscepit. Quaternionibus XXI Libros VI-X continet ultimo tantum folio deperdito quod finem Lib. X post uerba *inuidia est ad plebem* (c. 46. 6) habebat. In primo folio recto inest (uel potius inerat, nam nunc quidem difficillime legitur) VI. 1 usque ad *creat* (§ 8) ubi desiit scriba, eo tantum consilio, id quod recte perspexit Dianu, ut quod supplendum esset tribus paginis continuis (1 b, 2 a, 2 b) nullo spatio uacuo relicto exhiberetur; iterum igitur in fol. 1 uerso c. 1. 1-10 exscribit. Harum trium paginarum auctorem *t* uocabimus, primae uero paginae opus quod idem homo fecit sed postea spreuit siglo (*t*) notabimus. Si ex indiciis quae recte obseruauit Dianu (*op. inf. cit.*, p. 8) iudicare licet, aetati paulo (si uel quicquam) inferiori, certe non amplius centum annis, adsignandus est *t* quam *T* ipse.

§ 23. De cognatione huius codicis cum ceteris (cf. § 21) duae res ante omnia ex commentariis alterius nostri Voluminis facile perspicientur. Primum illum cum codicis Har-

PRAEFATIO

leiani parente artissime coniunctum esse (fort. etiam paene gemellum) ; deinde correctorem illum T^2 mutationes suas ex codice aliquo hausisse qui archetypo P^2FB codicum simillimus erat.

Codex hic Thuaneus¹ ab inscriptione nominis J(acques) A(uguste) de Thou (1553–1617) uocatus, non nunquam ab I. F. Gronouio citatus (sed uix, ut uidetur, ab ipso inspectus), postea a Riemanno² et Frigellio³ consultus, anno demum 1895 et conlatus et editus est a uiro doctissimo Jean Dianu (*Étude et collation du Ms. 5726 de la Bibl. Nat.*), cuius conlationis rationem nemodum editor Liuui habuit. Huius uero editionis causa codex totus a Waltersio relectus est ; sicubi igitur, quod non nunquam sed raro fit, a lectione quam Dianu praebet adnotatio nostra discrepat, ibi scito, lector beneuole, hoc consulto fieri codice rursus excusso ; id quod non modo non prohibet sed etiam cogit nos grato animo testari quantum et nos et ceteri Liuio studentes acumini et industriae insignis illius conlationis debeamus.

§ 24. Codex **Romanus** (*Rn*, Biblioth. Vaticanae 3329, saeculi XI, eiusque, ut uidetur, medii) a pluribus (ut credo, quattuor) scribis lineis per paginam continuis exaratus, quaternionibus quindecim (sed ultimo quinque tantum foliorum) decem Libros continet ; a correctore sat audaci saeculi XIV multa perpessus est, praecipue in Lib. I, adeo ut multis in locis nihil nisi hae correcturae (*Rn²*) iam legi possit. Vbi integer est, codici *L* (§ 28) proximus stat ; omissionibus autem multis, saepe cum *H* (§ 20) paene semper cum *L* communibus, laborat. His de causis postquam ipse anno 1903 partem aliquam codicis perlegi et plures locos Libri I (quos siglo *R* notaui) descripsi, statui longe minus utilem esse

¹ Fuit postea uirorum doctissimorum Pithoci et Colbertii, unde Frigelliuss Colbertinum pro Thuaneo appellat, uix feliciter.

² *Rev. de Philol.* iv (1880) 100 et 159.

³ *Primae Dec. emendandae ratio*, Upsaliae, 1875.

PRAEFATIO

quam aut *D* aut *L* aut etiam *A*. Quamquam igitur quae Frigellius collegit (quae siglo *Rn* denotauimus) non negligenda uidebantur, plura colligere supersedi; nisi quod in Lib. IV ubi per multa capita (21. 5—50. 4) deficiunt *FB*, lectiones Romani (*R*) addidit¹ Waltersius, uix semel a lectionibus Leidensis discrepantes. Ex Frigellii autem conlatione confiteri necesse est multa in dubio relictia esse. Quandocumque enim aut (ut 2. 59. 7; 3. 13. 2) plura de ceteris codd., de *Rn* nihil tradit, aut, quod saepius fit, ex silentio eius patet discrepantias aliorum codicum (ut uel *M* uel *P* uel *F*) ab eo non obseruatas² esse, aut, quod rarius est, plane id quod non est de his tradit (ut 2. 47. 7; 3. 51. 4; 3. 67. 9), ibi de Romano quoque silentium eius pro testimonio habere periculosum est.

§ 25. Codex **Dominicanus** (*D*, olim in Monasterio Dominicanico S. Marci Florentiae, nunc in Bibl. Laurentiana ‘Cod S. Marci 326’, saeculi XI uel XII) quaternionibus XXVIII Libros X continet, lineis per paginam continuis, a tribus saltem scribis exaratus, quorum uetustissima manus illius est qui quatt. XVI–XX p. 12 (5. 39. 3 *exploratoribus missis* usque ad *dimicandi facta est uolscorum* (sic) 7. 27. 6–7). Huius in scriptura antiquae aliquot formae, praecipue *A* pro *rt*, saeculum decimum (ne dicam nonum) reuocant; sed quoniam comites eius scripturam multis modis recentiorem quam ceteri codices quos adhuc commemorauit exhibent, uix ante annum 1100 hunc codicem scriptum esse credendum est.

§ 26. Correctus est *D*, nec male, et a librario ipso (*D¹*) et a tribus postea scribis qui sui quisque atramenti colore dignos-

¹ Vide sis adn. ad 4. 21. 5.

² Multa huius rei exempla in adnotatione reperies ubicumque in Lib. I–III de *Rn* siletur; horum satis erit hic referre: 1. 1. 7; 2. 14. 1–3; 2. 53. 3–4; 2. 57. 2; 2. 59. 9; 2. 61. 3; 3. 2. 12; 3. 6. 3 (*contagio*); 3. 20. 6; 3. 25. 1; 3. 33. 10. Quac supra dicta sunt (§ 2) conferas precor.

PRAEFATIO

cuntur; D^1 paucissima mutauit; fort. tamen supplementum¹ in 3. 69. 3, et prior correctura in 4. 58. 12 illi potius quam D^2 tribuenda sunt. D^2 ille uocandus est qui correctionem in summa pagina ad 1. 2. 1 scripsit, atramento admodum pallido, litteris formae non minus antiquae quam quibus usus est scriba quatt. XVI-XX. D^2 pauca tantum correxit; appetat tamen ex adnn. ad 1. 2. 1; 1. 5. 1; 1. 47. 6 eum alium fuisse a scriba primario; etiam clarissim patet, e.g. ex adn. ad 1. 5. 1, alium fuisse a D^3 . Hic enim atramento usus quod etiam nunc nigerrimum est ubi plenus fuit calamus, subrubidum ubi minus plenus, plurima (et saepe optime) mutauit, codicem aliquem archetypo codicum P^2FB simillimum secutus. Nihil omnino uidi cur D^3 aetati ullo modo recentiori adsignemus quam scribas codicis primarios, quorum et ipse unus fuisse potest; praesertim si D^2 illum, pertenuem sane et euanescentem personam, cum scriba uetusto quatt. XVI-XX cundem esse statuas. Quicumque fuit, auctoritatem eius tu cito, nisi fallor, lector aequissime, adduceris ut non parui aestimes. Eo igitur impensior sit cura ut a D^4 distinguatur, correctore non adeo imperito sed audacia saeculi sui (decimi quarti) propria fortasse nimis instincto. Hic etiam atramento sat nigro utebatur, sed semper (ubi noua scripsit) subuirescenti. Notas marginales ille ad 5. 52. 8 et 6. 2. 12 adpinxit transpositionem aliquot foliorum exemplaris codicum D (et L) corrigentes, in quibus et atramenti et scripturae genus per facile cognosci potest; nec minus facile ad 5. 5. 8 et 5. 51. 1 inter D^3 et D^4 distinguas. Ad 4. 17. 4 in errorem mutauit D^4 in *in horrorem*, ubi *h-* litteram ab eo profectam esse patet; in iis uero quae rescripsit (*-rrorem*) atramenta duo omnino iam coaluerunt. Calamo tenui usus est, siglumque quod *caret* uocamus (.) infra lineam forma subtilissima

¹ In hoc supplemento *moriturum* in *meritum* correxit D^3 .

PRAEFATIO

addere solet. Et *D^r* et *D^s* correcturas suas perficere amant litteris proximis rescriptis : igitur sicubi nihil mutatum est nisi per rasuram, correcturam *D^r* (uel in maxime dubiis *D^s*) adsignauit. Ab his omnibus *D^r* aliis est, qui pauca tantum, manu etiam recentiore sed atramento pallido, inculcauit (ut omissa ad 1. 7. 12), litteraeque i apicem ( ) addere gaudebat. Hos omnes Hertzius¹ et Frigellius (nisi ubi cum *D* ipso confuderunt) *D^r* appellare satis esse duxerunt ; neque omnino ullum codicem noui de quo plura perhibeantur quae non sint.

§ 27. Huius codicis *D* auctoritas praecipua est non eō solum quod per totam Decadem integer mansit cum *H* octo, *A* uix octo, *Z* quinque solum Libros praebeat, neque eo quod foedis omissionibus codicium *HRnL* plerumque liber est, sed ante omnia quia, ut nobis saltem uidetur, familiam illam quam Cisalpinam Frigellius uocat (*RnDL*, quibus etiam *A* adiungendus est) ob lectionum suarum praestantiam facile dueit, quamquam aetate codex *Rn* fortasse paullo superior est. Hoc facile perspicietur si ii loci numerantur in quibus *D* aut solus ueram lectionem seruauit (ut 1. 56. 4; 3. 23. 3 (*D^r*); 3. 64. 2; 3. 67. 2; 4. 22. 2) aut solus clara eius uestigia (ut 1. 54. 9; 3. 16. 4; 3. 17. 3; 3. 25. 9; 3. 54. 13; 4. 23. 3; 5. 4. 13), aut ii, sane frequentissimi (e. g. 1. 56. 9; 2. 12. 8; 3. 56. 12) ubi errores codicium *HRnL* feliciter deuittauit. Accedit *D^r* correctoris opera haud spernenda. Haec cum ipse sero demum plenius intellexisset, preli operam anno 1912 interrupi Florentiamque iam septimum redii ut et codicis lectionem omnibus locis per quinque priores Libros deseriberem manusque correctorum per totum codicem diligenter obseruarem. Libros VI-X legit Walterius, sed in pluribus partibus totius Decadis conlaborauimus.

¹ Hertzius quidem codicem „quem *F* uocat“ non uidit, sed lectiones sibi a Keilio communicatas in editione sua 1857 tradidit. Prius a Gronovio adhibitus, a Keilio *Philologus*, i. 182° laudatus erat.

PRAEFATIO

§ 28. **Codex Leidensis** (*L*, Bibliothecae Vniuersitatis Leidensis 6 A, saeculi XII ineuntis) lineis per paginam continuis a duobus saltem librariis nitide scriptus quaternionibus XIII Decadem totam continent, omissionibus tamen frequentibus laborat quarum multas cum *H* (§ 20), plerasque cum *Rn* (§ 24) communes habet. Correcturas, nisi fallimur, nullas nisi primae manus¹ habet, qua in re cognato suo codice *Rn* longe felicior fuit. Magnum nomen, neque immerto, tum adeptus est cum ipse a Drakenborchii conlatus editionis eius in hac Decade maximum lumen exstitit, ceteri uero eiusdem familae (*TDRnA*) aut ignoti adhuc manebant aut indiligerent tantum inspecti. Hanc ob causam eum cum *M* et *P* de legit Mommsenius quem cum fragmentis Veronensibus (§ 7) compararet. Hunc codicem anno 1908 rogatu nostro summa cum cura excussit Dobsonius omnibus in locis ubi id temporis discrepantiam ullius momenti aliorum codicum obseruauimus, lectiones Drakenborchii sat multis² in locis corrigens, in compluribus nouas suppeditando, amplius quattuor mensibus primum Luguduni Batauorum tum Mancunii huic operi impensis. Postea uero cum aliquantum per quattuor annos creuissent desideria nostra, codice a bibliothecario clarissimo S. G. de Vries Vniuersitati Mancuniensi iterum commodato, locos reliquos,³ adiuuante Kydio, descripsi. Indolem codicis cum *H* et *T* comparati plene et

¹ Speramus in adnotatione has semper per siglum *L*¹ iam denotatas esse; sicubi tamen per infortunium *L*² delituit, ueniam precati, lector beneuole, in *L*¹ mutes oramus.

² Circa septuaginta.

³ Praeter uiginti aliquot quos amico doctissimo P. I. Enkio, Propertii amantibus bene noto, Gymnasii Leidensis praeceptor, Vniuersitatis Mancuniensis Socio Honorario, nuper exscriptos debemus. In non nullis locis codicum Medicei et Dominicani, quae his ultimis diebus desiderari repperi, similem beneuolentiam exhibuit amicus Walterus Ashburner, Legis Rhodiae Maritimae editor clarissimus.

PRAEFATIO

acutissime inlustrauit Dobsonius apud *Class. Quarterly* iv (1910), 38.

§ 29. Codex **Agenensis**¹ (*A* et *a*, Musei Britannici Harl. 2493, saeculi XIII et XIV), a Luchsio Libros XXVI-XXX edente tribus in locis² adhibitus, quod ad hanc Decadem attinet prorsus neglectus iacebat donec anno 1904 Waltersius apud *Class. Rev.* (xviii, p. 392) mecum laudauit et huius editionis causa omnibus locis comparauit. Incipit a 3. 55. 6 *ipsis quoque tribunis*, desinit in 38. 24. 11 *facinoris decus ad ultimum*. Folia 313 habet quorum 1-92 primae Decadis Libros continent; 1-18 (3. 55. 6—5. 21. 17 *consumptus. Postero die*) manu saeculi XIII, omissis tamen 4. 55. 3 *iam ut inter plebeios usque ad 5. 12. 5 et G.V. Cornelio*, quae omnia in foliis 19-22 suppleta sunt manu saeculi XIV. Pergunt inde folia 23-220 manibus pluribus sed omnibus saeculi XIII a 5. 21. 17 ad finem Decadis tertiae, omissis tamen (cum Puteaneo) a 26. 41. 18 *nunc di immortales ad 26. 43. 9 imminet Africa*, et a 27. 2. 12 *quam magna ad 27. 3. 7 Atellanam*, quae omnia ex fonte Spirensi in fol. 221 suppeditauit³ manus saec. XIV, quo saeculo etiam quae sequuntur conscripta sunt. Manum foliorum 19-22 (4. 55. 3—5. 12. 5) per siglum *a* denotamus.

Cum familia ‘Cisalpina’ (*RnDL*) certe cohaeret *A*, propius tamen cum *D* quam cum ceteris, et omissionibus codicis Leidensis plerumque liber est. *A*² corrector (saeculi XIII ut uidetur) aut a Mediceo aut a codice aliquo Medicei gemello hausit. Virtutes huius codicis (i. e. uetustiorum

¹ Ex monasterio ad Agen prope Ligerim flumen sito.

² [Scilicet in locis Lib. 26 et 27 infra memoratis; praeterea uariantes scripturas ab 30. 41. 6 ad finem Libri descripsit (*T. Lini XXVI-XXX*, Berol. 1879; ubi uide *Prolegomena*, p. xxxxii). Re uera sunt multae aliae correctiones ex Spirensi fonte ortae per omnes libros XXVI-XXX quas nuper descripsi. C. F. W.]

³ Cf. adn. praecedentem.

PRAEFATIO

eius partium) in *C. Rev.* I. supra cit. pluribus indicauimus; hic exempli causa ad 3. 64. 1 : 3. 72. 2-4 ; 4. 21. 10 ; 4. 25. 2 ; 4. 40. 3 ; 4. 44. 10 : 5. 28. 5 ; 9. 8. 2 ; 9. 19. 7 ; 9. 31. 6 lectorem referre sufficiet.

§ 30. Restat iam solum ut de rationibus quas in textu constituendo secuti sumus pauca commemorem. Primum, quod in re **orthographica** instituta Buckii, quae summo ille et labore et acumine constabiliuit,¹ amplexi sumus; nisi ubi aliquid dubii restare videbatur, quibus in locis codicum testimonia et collegimus² et pro facultate nostra aestimauimus. Nam id paene solum inter tot difficultates, praesertim in Compositis (*allatus, conlatus, allicere, perlicere, cet.*), constat unam quamque uocem per se obseruandam esse. Buckio obtemperantes *impendeo, immensus, cet.*, recte, ut credo, scripsimus; fatendum est tamen in codd. melioribus saepius paene *inp-* et *inn-* quam *imp-* et *imm-* (plene scripta) reperi; iisdem tamen testibus saepius *conpono* (ne *Ponponius* 5. 29. 6. adferam) scribere coacti essemus, quod uix probari poterit. *Volturnus, Volsci, uolgus, uolnus, tenemus, quamquam* saepe in nominibus propriis, constanter paene in communibus, codices *uul-* scribunt. Sed satis multa sunt antiquioris scripturae exempla et in codd. nostris (ut 4. 27. 10 *uolgatae M*, 4. 58. 13 *uolnera F*) et praecipue in Puteaneo Decadis tertiae (e.g. 24. 19. 6 ; 27. 11. 4-5 ; 27. 33. 6) ut

¹ *Classical Review*, xiii (1899), p. 116 et 156; Hale and Buck, *Latin Grammar* (Boston, 1903), p. 24.

² Praecipua sunt:

<i>aedis</i> (nom.) 2. 21. 2	<i>detractare</i> 2. 43. 3
<i>afluo</i> 3. 26. 7	<i>magnopere</i> 1. 17. 1 ; 9. 33. 8
<i>allicere</i> 6. 11. 7	<i>mensum</i> (gen. pl.) 9. 33. 6
<i>perlicere</i> 3. 44. 4	<i>promisce</i> { 3. 47. 7
<i>arripere</i> 2. 23. 15	<i>promiscuus</i> { 3. 47. 7
<i>cottidie</i> { 3. 36. 2	<i>querella</i> Praef. 12
<i>cotidianus</i> { 3. 36. 2	<i>reciperare</i> 1. 12. 1
<i>derigere</i> 2. 49. 11	<i>uincla, uincula</i> 4. 26. 9

PRAEFATIO

ueṛi simile uideatur formam certe Ciceronianam etiam a Liuio retentam fuisse sed a librariis aetatis suae normae obtemperantibus mutatam fuisse. Similem rationem in casu Accus. pluralis (*-is, -es*) si secuti essemus, constanter *-is* in Acc. scripsissemus ubi Genetiuus in *-ium* desinit, quoniam in Puteaneo *-is* frequens est, neque in nostris adeo rarum (5. 4. 14; 9. 14. 14); ad hoc uero, cum Augustus ipse in Mon. Ancyrano (*inferentis, omnis: aedes, fines*) ambabus formis usus sit, nobis sane defecit audacia; igitur *-es* semper ponere contenti fuimus. Ex adnn. ad 1. 41. 1 et 4. 13. 12 (*obiecerent*) probabile saltem est Liuum non *eicit, obicit*, cet., quae in optimis codd. constanter sic scribuntur, sed *eiecit, obiecit* scripsisse; sed cum codicibus errare quam tot minus certa, quamvis optima, in textum ubique uolenter inferre maluimus. Cum Madvigo *di¹* scripsimus, quamquam in codd. *dii* longe frequentius est, *dei* haudquaquam ignotum (8. 9. 8; 8. 10. 7; 28. 11. 7 *Put.*; 28. 12. 4 *Put.*). *temptare* quod codices constanter tuentur tandem contra maleuolos uindicauerunt Whartonius et Brugmannus,² comparando Lith. *tempini*, ‘digitis experior’. In genetiuis nominum priorum, uelut *Manli*, uetustiorem formam, in communium, uelut *negotii*, recentiorem, secundum Augsteac aetatis normam scripsimus; similiter (ut Augustus ipse) *nunquam* sed *quotienscumque* etc.

§ 31. De sententiis interpungendis pauca commemoranda sunt.

(a) Siglum: ad tria tantum denotanda adhibuimus, scilicet (1) in Asyndeto quod uocant Aduersatio (Angl. ‘coupling contrast’), ut in 1. 9. 11. (2) in Asyndeto Exegetico, ut in 2. 6. 6; (3) ante Orationem Obliquam,

¹ De *dis, diis* cf. 4. 15. 7 adn.

² *Etyma Latina* 104; *Grundriss der vergleichenden Sprachwissenschaft* i (Ed. 2), p. 370.

PRAEFATIO

ut in 5. 50. 1-2, uel Rectam sine uerbo incipientem ut 5. 9. 5.

(b) In Oratione Obliqua sententias sine littera capitali incepimus; finemque orationis paulo largiore spatio (ut in 5. 39. 12-13) a sequentibus distinximus. Haec tironibus concessa speramus a doctioribus non spretum iri.

(c) Lemmata adnotationibus sic adposuimus ut in contextu ipso uoces expressae sunt: e.g. 5. 1. 6 *Gens MP²F²* . . . : *genis B*: *genus PFE* sic stat quia *Gens* sententiam in contextu incipit. Noli tamen tibi ideo fingere litteram capitalem in *MP²F² et cetera* apparere. Capitalium et siglorum interpunktionis in codd. usus tam uarius et incertus est ut plerumque (cf. tamen § 33 g infra) omnino neglegendus sit, nisi sicubi aliqua de causa errores quos in diuisione uerborum exhibent codices obseruandi sunt.

(d) Virgularum siluolam qua Madvigius Liuium castigare gaudebat, et post eum doctorum plerique¹ hodiernum prelatorum Borussicorum morem Latinis litteris adiplicantes, sat solidis de causis auersati sumus. Periodorum enim Liuianarum structurae paene semper aliena, aliquando, quod parum uiri docti obseruauerunt, prorsus inimica est. In 5. 5. 3 uoces *cum sua amiserint* non plus cum insequenti clausula quam cum duobus praecedentibus cohaerent; in 5. 33. 6 uirgula post *incolebant* posita, qua scilicet clarissima finiatur clausula relativa, *vox saepe* omni significatione priuatur. Quid quod in 9. 13. 11 Madvigius codicum meliorum lectionem reiciebat eo quod ‘*vacuus per agros* nihil est’? Hoc tamen uirgulae editorum sic separauerunt, non Liuius, qui uno (et lacteo) tenore scripsit: *obsidione delegata in curam collegae vacuus per agros cuncta infesta commeatibus hostium fecerat*. Sententiam tam apte et lucide compactam uirgulis inquinare paene impudentis est.

¹ Paulo minus quam ceteri hac in re peccat Zingerleius.

PRAEFATIO

§ 32. Vt tandem de rebus paulo maioris momenti loquamur, quid in uniuersum de textus huius Decadis condicione sentiamus apud *Classical Quarterly* (iv et v, *Restorations and Emendations in Livy I-V*) cum iam latius docuerimus, rem hic breuiter praefinire licet. Pauci si uel unus scriptorum Latinorum tot doctorum temptamina attraxere, cum iam per multos annos pro re certa atque ubique cognita habitum esse uideatur textum eius tam corruptum fuisse ut uix ulla sententia correctionis non indigeret. Horum tamen temptaminum longe maxima pars nemini (nisi auctori suo quodque) placuere; ualetque etiam nunc ut sumnum in dubiis consilium, grauissimum illud Drakenborchianum *Nihil muto*. Vt enim ille saeculo suo innumeras in hanc Decadem prolusiones non quidem semper refellere sed transcendere potuit duobus tantum melioris notae codicibus (*H* et *L*) fretus; sic certissime hodie, octo aliis cum palimpsesto Veronensi plene cognitis, oportet adseuerare, sicubi codicum lectio displiceat, remedium in codicibus ipsis quaerendum esse. Esto enim eos erroribus scatere ut ab hominibus imperitis noni uel decimi saeculi exaratos; at contra nos saltem hoc adfirmare audemus, paucissimos esse locos, uix decem fortasse in his quinque Libris, ubi in nullo codice uestigia superfuerint aut manifeste uerae aut certe probandae lectionis, lectionisque talis ut, si pro uera habeatur, statim intellegatur quomodo inde enata sit ipsa in codicibus uariatio. Quid enim quod primae Liuui uoces (*Praef.* 1) quas ex Quintiliano diu notum est in codd. nostris male ordinatas esse, iam ex Oxoniensi apparent in archetypo Nicomacheano recto ordine olim stetisse? Quid quod miram in 2. 43. 5 nominum confusionem (quam Liuio ipsi tribuere ne Madvigium¹ quidem pudebat) iam ex Medicei uestigiis patet per transpositionem in codicibus exortam

¹ De aliis 'Liuui erroribus' uide 1. 46. 9; 4. 30. 4 et 13 adnn.

PRAEFATIO

esse? De ambitione uero nimis frequenti historicorum nostrae aetatis ipsa studii sui fundamenta conuellere temptantium in adn. ad 2. 10. 6 satis diximus.

§ 33. Nec tamen sic loqui uelimus quasi frustra fuissent tot doctorum conatus; immo, paene semper difficultatem aliquam indicauerunt emendatores locumque ipsum uel loquendi usum pleniore illustratione¹ indigere; saepe etiam dubitationem mouerunt² unde codices non sine fructu perquisiti sint; nec paucos locos reperies ubi conjectura aliqua ex codicu[m] id temporis notorum uestigiis fideliter tracta aut a codice alio postea feliciter confirmata sit, aut per se ipsa tam probabilis fuerit ut omnes eam libenter amplexi sint, uelut praeclarum illud Madvigianum *sperneres* (2. 49. 4). Operae igitur pretium erit hic enumerare signa aliquot in codicibus turbatae lectionis quae a uiris doctis aut omnino adhuc neglecta aut parum obseruata, saepe nobis, ut credimus, ducum instar fuerunt ad erroris sedem, cuius notitia prima condicio est ueritatis reperiendae. Horum unius cuiusque exempla in adn. infra citata collecta sunt.

(a) Difficultatis in exemplari suo consuus scriba scrupulos suos saepe prodit uel signum ambiguum summa cum cura imitando; 1. 7. 5 adn.,

uel (b) signum ambiguum primum omittendo, deinde, adito uel scriptorii magistro, uel fortasse codice alio, uel excusso rursus exemplari ipso, quod id sibi uelle iam credidit inserendo loco suo (litterae sic insertae pleniore calamo solent esse scriptae non solum quam praecedentia sed quam sequentia); 1. 41. 4 adn.,

uel (c) signum ambiguum omittendo neque postea quicquam addendo: 3. 41. 8 adn.;

¹ Vt in 4. 20. 8, ubi quid uoluerit apud Liuium uox *error* plures (et clarissimi) ignorauerunt.

² Vt e.g. in 1. 25. 10.

PRAEFATIO

(d) Vbi quid transponendum esse aut ipse, aut exemplaris scriptor, credidit, saepe siglum aliquod in contextu positum est, quod saepe postea lector aliquis erasit: 1. 43. 11 adn.

(e) Vbi quid ex margine sumptum est, saepe uel punctum tantum addidit: 2. 32. 10 adn.,

uel (f) siglum aliud aliquod; 1. 43. 11 adn.,

uel (g) capitali littera additamentum incepit, uel maioribus totum litteris scripsit: 1. 49. 7 adn.,

uel (h) cum uoce aliqua locum clausulae prius omissae indicante (Angl. ‘peg-word’, Germ. ‘Stichwort’) iam uero perperam (et saepe alieno loco) repetita: 4. 7. 10 adn. (cf. Brinkmann, *Rhein. Mus.* 57 (1902), p. 481),

uel (i) duo librarii idem additamentum ex margine alius alio loco inseruerunt: *Praef.* 5 adn.¹

(k) Saepe autem in his codicibus perperam intellectum est Floriacense illud ‘pro nasali (quam uocant) siglum, adeo ut pro -m uel -n- scribatur uel i uel s (ſ): 5. 43. 1 adn.

Horum in plerisque illud ante omnia ualet: ubi haesit librarius, ibi et nos haesitare debemus.

§ 34. Hoc autem semel posito, codicum testimonia quam fidelissime obseruanda esse, restat nihil leuius, fortasse etiam grauius, editoris officium ubi testimonia uariant eligendi, ubi deprauata sunt, uestigia eorum interpretandi. Huic officio se ubique satis fecisse, quis mortalium sperauerit? Sensimus tamen ego et Waltersius saepissime quanto plus duorum quam unius ualeat iudicium, praesertim in erroribus deuitandis; sensimus etiam Wilhelmi Lendrum impensam beneuolentiam qui scidas typographicas totas amicissime perlegit multisque in locis exquisita sua et Liuii et Latinitatis scientia commentarios nostros purgauit. Nec non grates plurimas deferimus correctori acerrimo huius preli qui, praecipue in locorum citatorum numeris purgandis,

¹ Hic et in adn. ad 4. 58. 13 addendum fuit 10. 13. 10.

PRAEFATIO

optatissimum mihi auxilium tulit. Si uero nobis concessum erit iudicio nostro immortalis Patauini opus per hanc partem ab aliquot saltem mendis saeculorum contagione contractis liberasse, magnopere gaudebimus; gaudebimus etiam uehementius si materiam ubique talis iudicii ab aliis Liuui amantibus utendam uisi erimus quam plenisime collegisse. Nunquam certe hoc uitae spatium peregisse cogitatione intima atque studiis perpetuis coniunctos cum ingenio uere Romano, cum anima si quae alia inter antiquos uel inter hodiernos candidissima atque humanissima nos pigebit.

R. S. CONWAY.

*Dabam Mancunio
Id. Maiis 1914.*

S I G L A

- M** = Mediceus, saec. X uel XI (*Praef.* § 9)
P = Parisiensis, saec. X (*Pr.* § 13)
F = Floriacensis, saec. IX (*Pr.* § 14)
B (et Ba) = Bambergensis, saec. X uel XI (*Pr.* § 16)
O = Oxoniensis, saec. XI (*Pr.* § 17)
E = Einsiedlensis, saec. X (*Pr.* § 18)
H = Harleianus prior, saec. X (*Pr.* § 20)
R (et Rn) = Romanus, saec. XI (*Pr.* § 24)
D = Dominicanus, saec. XI uel XII (*Pr.* § 25)
L = Leidensis, saec. XII (*Pr.* § 28)
A = Agenensis, saec. XIII
a = eiusdem pars recentior (saec. XIV) } (*Pr.* § 29)
- M** = codicis Medicei manus prima
M¹ = codicis Medicei lectio a prima manu ipsa mutata
M² = codicis Medicei manus secunda
M^r = codicis Medicei lectio a scriba aliquo mutata quem diserte
 distinguere non licet
 Similiter **P**, **P¹**, **P²**, **P^r**, et in ceteris.
- Vna tantum littera codex nominatus (ut **M**, **D**, **L**) lectionem indicat a nobis huius editionis causa obseruatam. Plures litterae indicant lectionem priorum alicuius fidei debitam, scilicet :
Vorm. = Vormatiensis	teste Rhenano (<i>Pr.</i> § 12)
Ver. = Veronensis	teste Mommsenio (<i>Pr.</i> § 7)
Ba = Bambergensis	teste Heerwagenio (<i>Pr.</i> § 16)
Rn = Romanus	teste Frigellio (<i>Pr.</i> (§ 24))
Up = Upsaliensis saec. XI teste Häggströmio (<i>Pr.</i> § 15)	
up = eiusdem pars recentior (saec. XIV)	
Ald. = Editio Aldina, Ven. 1518	
Ald." = lectio in eiusdem editionis Erratis commendata	
indicat finem lineae in codice (e.g. ad 2. 24. 6)	
- < > includunt supplementa textui quae credimus necessaria sed
 quae omnibus codicibus absunt
 [ ] includunt additamenta textui quae reicienda esse censemus
 sed quae pluribus uel omnibus codicibus insunt
 † indicat locum corruptum cuius de medela nobis non liquet

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
PRAEFATIO

FACTVRVSNE operae pretium sim si a primordio urbis res populi Romani perscripserim nec satis scio nec, si sciam, dicere ausim, quippe qui cum ueterem tum uolgatam esse rem uideam, dum noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allatueros se aut scribendi arte rudem uetustatem superatueros credunt. Vt cumque erit, iuuabit tamen rerum gestarum memoriae principis terrarum populi pro uirili parte et ipsum consuluisse ; et si in tanta scriptorum turba mea fama in obscuero sit, nobilitate ac magnitudine eorum me

Inscriptio. Titi Liui ab urbe condita Lib. I *MPFUp* dett. (*sed add.* huius praefatio *M*) : *add.* primae decadis (*ante Lib. I*) *Up* : Incip̄ pre-
fatio Titi Liui In Libris antiquitatum Ab urbe condita *O* : silent EH :
Titi Liui Libri numero X *DL* (*sed in L Liuii*) : in subscriptionibus ad
finem singulorum Librorum idem nomen (Ab urbe condita) paene
semper exhibetur, uide adnn. ad locc.

I operae pretium sim *Sabellicus ex Quintil.* 9. 4. 74 : sim operae pretium *MPFUpBaOEHRnDL*, sed in *O* inter sim et opere inter-
posita est clausula si a primordio... perscripserim ex loco suo translata ;
tamen supra et si et opere siglum .|. addidit ille qui titulum Libri minio
rubricauit. Hoc autem siglo in hoc codice notantur glossemata, e.g.
paulo infra supra uocem rudem stat .|. ignaram. Hinc eluet turbati
ordinis origo ; scil. in archetypo exciderat sim ante si, sed postea in
margine, cum nota aliqua locum omissionis indicate, suppletum est.
Tum in describendo archetypo scribarum plerique neglecta hac nota sim
post facturusne inserebant : unus autem religiosior notam plene in mar-
ginem suum rettulit, proximas uoces si a... perscripserim addens solito
loci indicandi more cuius hic uestigia in *O* adhuc exstant ; cf. adnn. ad
1. 23. 3 ; 2. 61. 3 ; 4. 2. 12 ; 4. 7. 10 ; 10. 13. 13 3 et ipsum *M?*
PFUpBOEHRDL : sed supra lineam add. l. me *O prima manu* : me
ipsum *M?* *R2D2* dett. : et me ipsum *M³* sit *PFUpBaOEHRDL Edd.*
Rom. 1469 et 1470 : est *M Edd.* uet. aliq. eorum me *MPFUpBa* :
eorum meo *M²* : eorum *OEHRDL* : me ante consoler ponunt *M³* dett.
aliq. *Edd.* uet. aliq., unde eorum, meo qui nomini officent, me *Gron.*,
quem secutus ne Earle quidem (*Mnemosyn.* 1905. 80) nobis persuadet

TITI LIVI

4 qui nomini officient meo consoler. Res est praeterea et immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur et quae ab exiguis profecta initii eo creuerit ut iam magnitudine laboret sua ; et legentium plerisque haud dubito quin primae origines proximaque originibus minus praebitura uoluptatis sint, festinantibus ad haec noua quibus iam pridem 5 praeualentis populi uires se ipsae conficiunt : ego contra hoc quoque laboris praemium petam, ut me a conspectu malorum quae nostra tot per annos uidit aetas, tantisper certe dum prisca [tota] illa mente repeto, auertam, omnis expers curae quae scribentis animum, etsi non flectere a uero, sollicitum tamen efficere posset.

6 Quae ante conditam condendamue urbem poeticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur, ea nec adfirmare nec refellere in animo est.

7 Datur haec uenia antiquitati ut miscendo humana diuinis primordia urbium augustiora faciat ; et si cui populo licere oportet consecrare origines suas et ad deos referre auctores, ea belli gloria est populo Romano ut cum suum conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat, tam et hoc gentes humanae patientur aequo animo quam imperium 8 patiuntur. Sed haec et his similia utcumque animaduersa aut existimata erunt haud in magno equidem ponam dis- 9 crimen : ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae uita, qui mores fuerint, per quos uiros quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium sit ; labente deinde paulatim disciplina uelut desidentes primo

5 tota illa *MPFBaOE* : illa tota *UpHRDL* : tota seclusi ut uel glossema ad mente uel fortuito ex tot repetitum ; ordinis uariatio interpolationem prodit, ut saepissime (e. g. 5. 41. 4; uide etiam 2. 7. 7; 2. 18. 2; 2. 45. 13; 3. 64. 7; 4. 56. 13; 5. 31. 2; 5. 33. 3; 6. 1. 1 et 2; 7. 32. 2; 7. 33. 5) possit *MPFU_pBaOEHRL* : possit *R²* dett. aliq. *Ald.* 9 quibusque *MPFU_pBHRnDL* : quibus *OE* fort. recte labente *MPFU_pBOEHRnDL* : labante *Gron.* (cf. 7. 15. 4; 36. 6. 2) fort. recte, sed cf. 3. 40. 8 et 4. 38. 2 cum adnn. desidentes dett. unus, *Philelfus* 1480 : discidentis *M* : dissidentis *PFBaOEHRL* *DL* : dissidentes *M²Up*

PRAEFATIO

mores sequatur animo, deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire coeperint praecipites, donec ad haec tempora quibus nec uitia nostra nec remedia pati possumus peruentum est. Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in inlustri posita monumento intueri ; inde tibi tuaeque rei publicae quod imitere capias, inde foedum inceptu foedum exitu quod uites. Ceterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam res publica nec maior nec sanctior nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam [ciuitatem] tam serae auaritia luxuriaque immigrauerint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit. Adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat : nuper diuitiae auaritiam et abundantes uoluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendique omnia inuexere. Sed querellae, ne tum quidem gratae futurae cum forsitan necessariae erunt, ab initio certe tantae ordiendae rei absint : cum bonis potius ominibus uotisque et precationibus deorum dearumque, si, ut poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tantum operis successus prosperos darent.

11 ciuitatem *MPFU_pBOE²HRnDL*: ciuitati *E*: seclusit *Ed. Rom.*
1470, *Edd. uel. alii, nuperque Novák* serae (*uel -re*) *MHRnDL*
dett. Ald.: sera *PFUpBaOE*: sero *dett. aliq.* 12 querellae]
sic hic et quinqueius alibi (1. 10. 1; 1. 59. 4; 2. 35. 6; 3. 1. 5; 3. 25. 8)
M constanter; *sic P* (*nisi in* 3. 1. 5), *L* (*nisi in* 1. 10. 1). *H* (*nisi in*
1. 10. 1; 2. 35. 6; 3. 1. 5): *contra FB -ll- hic solum, D in* 1. 10. 1
solum, -ela UpOE constanter *praebent*. *Non dubitandum est quin*
Liuius -ll- scripsit. *Sic recte iusserrunt Lachmann* (*ad Lucr. 3. 1015*)
et Munro (*ad eundem 1. 39*); *quamquam de origine horum in -lla*
desinentium nominum nondum liquet. 13 tantum *MPFU_pBaO*
EHRDL; tanti *M³R²* *dett. Ald.*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER I

IAM primum omnium satis constat Troia capta in ceteros 1
saeuitum esse Troianos, duobus, Aeneae Antenorique, et ue-
tusti iure hospitii et quia pacis reddendaeque Helenae semper
auctores fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse ; casibus 2
deinde uariis Antenorem cum multitudine Enetum, qui sedi-
tione ex Paphlagonia pulsi et sedes et ducem rege Pylaemene
ad Troiam amissso quaerebant, uenisse in intimum maris
Hadriatici sinum, Euganeisque qui inter mare Alpesque in- 3
colebant pulsis Enetos Troianosque eas tenuisse terras. Et
in quem primo egressi sunt locum Troia uocatur pagoque
inde Troiano nomen est : gens uniuersa Veneti appellati.
Aeneam ab simili clade domo profugum sed ad maiora rerum 4
initia ducentibus fatis, primo in Macedoniam uenisse, inde in
Siciliam quaerentem sedes delatum, ab Sicilia classe ad Lau-
rentem agrum tenuisse. Troia et huic loco nomen est. Ibi 5
egressi Troiani, ut quibus ab immenso prope errore nihil
praeter arma et naues superesset, cum praedam ex agris
agerent, Latinus rex Aboriginesque qui tum ea tenebant loca

Inscriptio. ‘Titi Livi historiarum ab urbe condita Liber I incipit’
M : ‘Explicit prefatio. Incipit Textus Eiusdem’ *O*. Sed in PFBEHDL
Praefationem sequitur cap. i nullo intervallo

1 fuerant *MP²(marg.)HRDL* : fuerunt *M³F²UpOE* : ferunt *PF?*
Ba 2 *Pylaemene H*, cf. *Hom. Il. 5. 576*: *Pylemene PBE*:
Pilemene M: *Phil-FUpRnD*: *Phyl. I³ in vas. L*: *Pilimene O*
maris Hadriatici *PFOEH* : maris adriatici *BaDL* : Hadriatici maris
MUp : num maris delendum? 3 Et in *MPFUpBOEHRDL* :
ei in *Madv.* primo *PFUpBaOEHRLD* : primum *M* inde
Troiano PFUpBOEHRDL : *Troiano inde M* 4 maiora *MPF*
UpBOEHRnDL : maiorum *Novak* tenuisse *M³PFBOEHRDL*
Edd. uel. uenisse *M* : tendisse *Up* Troia . . . nomen est *om.*
O, add. *O³ in marg.* 5 *Ibi PFUpBOEHRnD²L* : ubi *MD?* ut quibus
MOEHRnDL : in quibus *PFUpBa* superesset *UpOEHRLnDL* :
superessent *MPFB uix recte*

ad arcendam uim aduenarum armati ex urbe atque agris
 6 concurrunt. Duplex inde fama est. Alii proelio uictum Latinum pacem cum Aenea, deinde adfinitatem iunxisse tradunt :
 7 alii, cum instructae acies constitissent, priusquam signa canerent processisse Latinum inter primores ducemque aduenarum euocasse ad conloquium ; percontatum deinde qui mortales essent, unde aut quo casu profecti domo quidue
 8 quaerentes in agrum Laurentinum exissent, postquam audierit multitudinem Troianos esse, ducem Aeneam filium Anchisae et Veneris, cremata patria domo profugos, sedem condendaque urbi locum quaerere, et nobilitatem admiratum gentis uirique et animum uel bello uel paci paratum, dextra data
 9 fidem futurae amicitiae sanxisse. inde foedus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam apud Latinum fuisse in hospitio ; ibi Latinum apud penates deos domesticum publico adiunxisse foedus filia Aeneae in matrimoniū data. Ea res utique Troianis spem adfirmat tandem stabili certaque sede finiendi erroris. Oppidum condunt ;
 11 Aeneas ab nomine uxoris Lauinium appellat. Breui stirpis quoque uirilis ex nouo matrimonio fuit, cui Ascanium parentes dixerū nomen.

2 Bello deinde Aborigines Troianique simul petiti. Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneae fuerat, praelatum sibi aduenam aegre patiens simul Aeneae Latinoque bellum intulerat. Neutra acies laeta ex eo certamine abiit : uicti Rutuli : uictores Aborigines Troianique ducem Latinum amisere. Inde Turnus Rutulique diffisi rebus ad florentes opes Etruscorum Mezentiumque regem

7 quidue *MHRnDL* : quid *PFUpBaOE* Laurentinum *PFUpBaOEH* : Laurentem (*ut in § 4 sup. codd. omnes*) *MO²DL Ald.*
 8 urbi *PFUpBaOEH RnDL* : urbis *M* dextra *MP²FBOE* : dextera *PUpHRnDL* dett. *alig. Ald.* 10 res utique *PFUpBaOEH RnDL* : utique res *M*, *Edd.* uet. *alig.*, *Ald.* 11 stirpis *MPFBa OEDL*, cf. 26. 13. 16 (*Puteanus*) : styrpis *UpH* : stirps *F²RnD²* ; de forma cf. *adn. ad 2. 21. 2 in edit. mea Lib. II (Cantab. 1901)*

2 1 simul petiti *PFUpBOEH RnDL* : *oni.* simul *M*

eorum confugiunt, qui Caere opulento tum oppido imperitans, iam inde ab initio minime laetus nouae origine urbis et tum nimio plus quam satis tutum esset accolis rem Troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas aduersus tanti belli terrorem ut animos 4 Aboriginum sibi conciliaret nec sub eodem iure solum sed etiam nomine omnes essent, Latinos utramque gentem appellauit; nec deinde Aborigines Troianis studio ac fide 5 erga regem Aeneam cessere. Fretusque his animis coalescentium in dies magis duorum populorum Aeneas, quamquam tanta opibus Etruria erat ut iam non terras solum sed mare etiam per totam Italiae longitudinem ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui implesset, tamen cum moenibus bellum propulsare posset in aciem copias eduxit. Secundum inde proelium Latinis, Acneae etiam ultimum 6 operum mortalium fuit. Situs est, quemcumque eum dici ius fasque est super Numicum flumen: Iouem indigetem appellant.

Nondum maturus imperio Ascanius Aeneae filius erat; 3 tamen id imperium ei ad puberem aetatem incolume mansit; tantisper tutela muliebri—tanta indoles in Lauinia erat—res Latina et regnum auitum paternumque puerō stetit. Haud 2 ambigam—quis enim rem tam ueterem pro certo adfirmet?— hicine fuerit Ascanius an maior quam hic, Creusa matre Ilio incolumi natus comesque inde paterna fugae, quem Iulum eundem Iulia gens auctorem nominis sui nuncupat. Is Ascanius, ubicumque et quacumque matre genitus—certe natum

5 eneas quamquam . . . longitudinem om. D, add. D² in marg.
sup. ut iam MOEHRnL: ut etiam PFUpBD²: ut D^x

6 operum mortalium PFUpBaOEHRnDL: mortalium operum M
ius fasque est MPUpBEHRnDL: iusque fas est F: iusque fasque
est F³: fas est O fort. recte flumen P¹F¹UpBaOEHRn
DL: fluum M (et sic Serv. ad Aen. 4. 620): fluminum P (et in
F aliquid post flum supra lineam erasum est) indigetem PFUpB
OEHRn: indigetem DL: indigitem MD⁴

3 2 hicine PFUpBOEHD^x (ut credo D¹, nam -i- simile apparet in 1.
14. 5 et 1. 27. 10) L: hicine MP³F³Rn: hicine D

Aenea constat—abundante Lauinii multitudine florentem iam ut tum res erant atque opulentam urbem matri seu nouercae relinquuit, nouam ipse aliam sub Albano monte condidit quae ab situ porrectae in dorso urbis Longa Alba appellata.

4 Inter Lauinium et Albam Longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni. Tantum tamen opes creuerant maxime fusis Etruscis ut ne morte quidem Aeneae nec deinde inter muliebrem tutelam rudimentumque primum puerilis regni mouere arma aut Mezentius Etruscique aut ulli alii 5 accolae ausi sint. Pax ita conuenerat ut Etruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tiberim uocant, finis esset.

6 Siluius deinde regnat Ascani filius, casu quodam in siluis 7 natus; is Aeneam Silium creat; is deinde Latinum Silium. Ab eo coloniae aliquot deductae, Prisci Latini appellati. Mansit Siluiis postea omnibus cognomen, qui Albae regna- 8 runt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Atye Capys, Capye Capetus, Capeto Tiberinus, qui in traiectu Albulae amnis 9 submersus celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tiberini filius, post Agrippam Romulus Siluius a patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnum

3 relinquunt *FBaO¹EH* (*sed in O reliquit cum n suprascr., omnia a prima manu*): relinquunt *MP¹UpORnDL*, cf. I. 15. 4; I. 27. 10; I. 34. 8; I. 37. 2; I. 59. 12; 4. 19. 5; 4. 22. 2; 4. 43. 7 (*cum Drak. adn.*); 5. 29. 5; 21. 33. 11; et *uide Frigellii Epileg. ad Lib. I*, p. 16. His in locis et sescentis aliis *Linius Perfectum* cum Praesenti quod uocant *Historico* ita variat ut illud actionem unam simpliciter ponat, hoc totam rerum condicionem pleniore aliquo colore pingat. Hoc semel monito, quod et scribas et editores nimis saepe fugit, ubi cunque maior uel melior pars codicuni hanc dicendi uarietatem praestat, lectorem siue ueniens eam confidenter amplecti 4 coloniam deductam *PFUpBOEHRnDL*: dieductam coloniam *M*: diductam coloniam *M²* 7 coloniae aliquot deductae *ORDL*: coloniae aliquo (*t suprascr.*) deductae *E*, *omnia a pr. manu*: coloniae aliquo deducere *M²H*: coloniae aliquot eductae *PFBa*, *sed in P inter aliquo et t deducere aut erasum est aliquid aut iunctura a P² addita inter -o et t- in longam lituram per casum conuersa est*. Non fuit deducte. Infra -te addit siglum ae significans *P²*: ali coloniae aliquo deductae *M*: aliquot coloniae eductae *Up* regnarunt *PFUpBaOEHRnDL Edd. uet.* (*cf. c. 5. 2 adn.*): regnauerunt *M* 8 traiectu *R² in rasura D² uel D¹ Edd. uet.*, cf. 4. 34. 7: traiecto *MPFUpBaOEHD*: (*in*)tra iecta *L*

per manus tradidit. Is sepultus in eo colle qui nunc pars Romanae est urbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. Is Numitorem atque Amulium procreat; Numitor, 10 qui stirpis maximus erat, regnum uetustum Siluiae gentis legat. Plus tamen uis potuit quam uoluntas patris aut uercundia aetatis: pulso fratre Amulius regnat. Addit sceleri 11 scelus: stirpem fratris uirilem interemit, fratris filiae Reae Siluiae per speciem honoris cum Vestalem eam legisset perpetua uirginitate spem partus adimit.

Sed debebatur, ut opinor, fatis tantae origo urbis maxime secundum deorum opes imperii principium. Vi compresa Vestalis cum geminum partum edidisset, seu ita rata seu quia deus auctor culpae honestior erat, Martem incertae stirpis patrem nuncupat. Sed nec di nec homines aut ipsam 3 aut stirpem a crudelitate regia uindicant: sacerdos uincta in custodiam datur, pueros in profluentem aquam mitti iubet. Forte quadam diuinitus super ripas Tiberis effusus lenibus 4 stagnis nec adiri usquam ad iusti cursum poterat animis et posse quamuis languida mergi aqua infantes spem ferentibus dabat. Ita uelut defuncti regis imperio in proxima alluui 5 ubi nunc ficus Ruminalis est—Romularem uocatam ferunt—pueros exponunt. Vastae tum in his locis solitudines erant. 6 Tenet fama cum fluitantem alueum, quo expositi erant pueri,

10 stirpis *MF³UpOE²RnDL Ald.*: stripis *E? H*: stirps *PFBa*
11 Addit *MPFBaOEHnDL*: addidit *Up dett. aliq.* interemit
PFUpBaO(uel O¹)EDL: interimit *MO? HRn*; cf. *adn. ad § 3*
MPFBaEHRnDL: admetit *UpOE²*

4 2 Vi *M³RnD³*: ut *MPFBaOEHDL*: et *Up* patrem *MPF*
UpBOE: patrem esse *P² marg. HRnDL* 4 quadam *MP²UpO*
EHRnDL: quadam *PFBa*: quadam an *Gruter, Madv.*, sed cf. (*cum Novák*) casu quadam ac diuinitus *Suet. Claud. 13 ad fin.* 5 alluiae
MUpOEHD²L: alluiae *FB*: adluiae *PD*: adluiae *R*: cluuiae *Gron.*

6 in his *MPFBOEIRDL*: in iis *Up*; sed in talibus his, is, hiis, iis;
hi, hii, ii) *tanta ubique codicum variatio est ut in unoquoque loco pacne*
liberum arbitrium nobis relinquatur: hiis et hii tamen saepius pro
iis, ii) *poni quam pro his, hi obseruasse nobis uidemur* quo expositi
PFUpBOEHRnDL: quo iam expositi *M fort. recte* (cf. 2. 39. 9 cum
adn. in edit. mea eius Libri); et in *E* post pueri tres uel quattuor litterae
erasae sunt

tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus qui circa sunt ad puerilem uagitum cursum flexisse; eam submissas infantibus adeo mitem praebuisse mammas ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris inuenierit—

7 Faustulo fuisse nomen ferunt—ab eo ad stabula Larentiae uxori educandos datos. Sunt qui Larentiam uolgato corpore lupam inter pastores uocatam putent; inde locum fabulae ac 8 miraculo datum. Ita geniti itaque educati, cum primum adoleuit aetas, nec in stabulis nec ad pecora segnes uenando 9 peragrare saltus. Hinc robore corporibus animisque sumpto iam non feras tantum subsistere sed in latrones praeda onustos impetus facere pastoribusque rapta diuidere et cum his crescente in dies grege iuuenum seria ac iocos celebrare.

5 ¹ Iam tum in Palatio [monte] Lupercal hoc fuisse ludicum ferunt, et a Pallanteo, urbe Arcadica, Pallantium, dein Palatum montem appellatum; ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus tenuerit loca, sollemne allatum ex Arcadia instituisse ut nudi iuvenes Lycaeum Panauenerantes per lusum atque lasciuiam current, quem Romani deinde uocarunt Inuum. huic deditis ludicro cum sollemne notum esset insidiatos ob iram praedae amissae latrones, cum Romulus ui se defendisset, Remum cepisse, 4 captum regi Amulio tradidisse, ultiro accusantes. Crimini maxime dabant in Numitoris agros ab iis impetum fieri;

⁷ Larentiae et Larentiam *MDL* (*cf. Larentalia*): laurent- *M⁴P¹F¹U¹pB¹O¹E¹H¹R¹* (*sed stabula rentiae B*)   ⁸ saltus *M¹P¹F¹U¹pBaE¹*: circa saltus *P²O¹E²H¹R¹D¹*   ⁹ subsistere *M¹P¹F¹BOEHRnDL*: sternere *F³U¹in dies M³P²F¹U¹pBOEHRnDL*: indiges *P*: om. *M fort. recte*

⁵ ¹ Palatio *P¹F¹U¹pBaOEHDL*: palatio *MR*: palatino *M⁴R²D²* monte *M¹P¹F¹U¹pBOEHRnDL*: *seclusit Madv.* —te lupercal... palatinum mon- om. *D*, add. *D²* marg. sed cum uoce aliqua in -atam uel -antam desinente in uocis palatum loco; hoc marginale ita rescripsit *D³ ut pro hac uoce palatinum posuerit*   dein *MPOEHL*: deinde *M¹U¹pO³R¹D²*: dehinc *FBa*   ² tenuerit loca *M¹P¹F¹U¹pBaEHRnDL*: ea tenuerit loca *O Edd. uet.*: tenuerat ea loca *dett. aliq.*: tenuerat loca *Ed. Rom. 1470*: ea tenuerat loca *Aldus*   allatum] *cf. 3.* ^{42. 6} *Iusum M²F¹BOE¹HRnD² in ras. L*: iusum *PE*: usum *Up*: luxum *dett. aliq.*   uocarunt *P¹F¹U¹pBaOEHDL*: vocauerunt *M* ⁴ impetum *M¹P¹F¹U¹pBOEHRnDL*: impetus *Gron., fort. recte, quoniam ante s facile excidit f*

inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum praedas agere. Sic Numitor ad supplicium Remus deditur. Iam 5 inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari ; nam et expositos iussu regis infantes sciebat et tempus quo ipse eos sustulisset ad id ipsum congruere ; sed rem immaturam nisi aut per occasionem aut per necessitatem aperiri noluerat. Necessitas prior uenit : ita metu subactus 6 Romulo rem aperit. Forte et Numitor cum in custodia Remum haberet audissetque geminos esse fratres, compارando et aetatem eorum et ipsam minime seruilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum ; sciscitandoque eodem peruenit ut haud procul esset quin Remum agnosceret. Ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo 7 iuuenum—nec enim erat ad uim apertam par—sed aliis alio itinere iussis certo tempore ad regiam uenire pastoribus ad regem impetum facit ; et a domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. Ita regem obtruncat.

Numitor inter primum tumultum, hostes inuasisse urbem 6 atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem praesidio armisque obtinendam auocasset, postquam iuuenes perpetrata caede pergere ad se gratulantes uidit, extemplo aduocato concilio scelera in se fratri, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, caedem deinceps tyranni seque eius auctorem ostendit. Iuuenes per 2 medium contionem agmine ingressi cum auum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens ux ratum nomen imperiumque regi efficit.

Ita Numitori Albana re permissa Romulum Remumque 3

4 Numitori ad supplicium *PFUpBOEHRnDL* : ad supplicium numitori *M* 5 aperiri *MRnDL* : apperiri *H* : aperire *PFUpBaOE* 6 et aetatem *MP¹H* : aetatem *PFUpBOERnDL* eodem *MPUpBOHRnDL* : eo de *E²* (eo dem *E³*) : eo *F³ in ras.* : eo dein *Lipsius* : eo denique *Crevier* 7 uim apertam *PFUpBaEH* *RnDL* : apertam uim *M* : uim tam apertam *O fort. recte* : tam apertam uim *Ed. Rom. 1470* obtruncat *MPFUpBOEHRnDL* : obruncant *M²R²D²* dett. *Edd. net.*

6 i scelera *PFUpBOEHRnDL* : scelus *M*

3 re permissa

cupido cepit in iis locis ubi expositi ubique educati erant urbis condendae. Et supererat multitudo Albanorum Latino-rumque ; ad id pastores quoque accesserant, qui omnes facile spem facerent paruam Albam, paruum Lauinium p[ro]e ea 4 urbe quae conderetur fore. Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum, regni cupido, atque inde foedum certamen coortum a satis miti principio. Quoniam gemini essent nec aetatis uerecundia discrimin[are] posset, ut di quorum tutelae ea loca essent auguriis legerent qui nomen nouae urbi daret, qui conditam imperio regeret, Palatum Romulus, Remus Auentinum ad inaugrandum temp[or]a capiunt.

7 Priori Remo augurium uenisse fertur, sex uoltures ; iamque nuntiato augurio cum duplex numerus Romulo se ostendisset, utrumque regem sua multitudo consalutauerat : tempore illi 2 praecepto, at hi numero auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congressi certamine irarum ad caedem uertuntur ; ibi in turba ictus Remus cecidit. Volgatior fama est ludibrio fratri Remum nouos transiluisse muros ; inde ab irato Romulo, cum uerbis quoque increpitans adieciisset, ‘Sic deinde, 3 quicumque alius transiliat moenia mea,’ imperfectum. Ita solus potitus imperio Romulus ; condita urbs conditoris nomine appellata.

Palatum primum, in quo ipse erat educatus, muniit. Sacra dis aliis Albano ritu, Graeco Herculi, ut ab Euandro insti- 4 tuta erant, facit. Herculem in ea loca Geryone interempto boues mira specie abegisse memorant, ac prope Tiberim fluuium, qua p[ro]ae se armentum agens nando traiecerat, loco herbido ut quiete et pabulo laeto reficeret boues et ipsum

MPFU^pBO : re (i suprascr.) permissa E : permissa re *HRnDL* (sed r[es] H, re cum i suprascr. L) ; ante pe- in uncialibus facile re- excidere potest iis locis Ed. Rom. 1469 : his locis *MPFU^pBaOEHRnDL*

4 Quoniam *MPFU^pBOEHRnDL* : add. cum O, cf. I. 35. 3 ; 1. 41. 7 ; 3. 50. 10 cum adn. uerecundia *MOHRnDL* : uerecun-diam *PFU^pBaE* quorum tutelae *MP²HR²DL* : quorum tutela *F²R?* : quorum tutelam *PF²B* : in quorum tutela *OE* Edd. uet., fort. recte : quorum in tutela *Up*

7 4 laeto reficeret *PFU^pBOHRnDL* : uerbis male diuisis laetor eficeret E : letiores efficeret M

fessum uia procubuisse. Ibi cum eum cibo uinoque grauatum sopor oppressisset, pastor accola eius loci, nomine Cacus, ferox uiribus, captus pulchritudine boum cum auertere eam praedam uellet, quia si agendo armentum in speluncam compulisset ipsa uestigia quaerentem dominum eo deductura erant, auersos boues eximium quemque pulchritudine caudis in speluncam traxit. Hercules ad primam auroram somno 6 excitus cum gregem perlustrasset oculis et partem abesse numero sensisset, pergit ad proximam speluncam, si forte eo uestigia ferrent. Quae ubi omnia foras uersa uidit nec in partem aliam ferre, confusus atque incertus animi ex loco infesto agere porro armentum occipit. Inde cum actae 7 boues quaedam ad desiderium, ut fit, relictarum mugissent, reddita inclusarum ex spelunca boum uox Herculem conuertit. Quem cum uadentem ad speluncam Cacus ui prohibere conatus esset, ictus claua fidem pastorum nequiquam inuocans [morte] occubuit. Euander tum ea, profugus ex 8 Peloponneso, auctoritate magis quam imperio regebat loca, uenerabilis uir miraculo litterarum, rei nouae inter rudes artium homines, uenerabilior diuinitate credita Carmentae matris, quam fatiloquam ante Sibyllae in Italiam aduentum miratae eae gentes fuerant. Is tum Euander concursu pas- 9 torum trepidantium circa aduenam manifestae reum caedis excitus postquam facinus facinorisque causam audiuit, habitum formamque uiri aliquantum ampliorem augustioremque humana intuens rogitat qui uir esset. Vbi nomen patremque 10 ac patriam accepit, ‘Ioue nate, Hercules, salue,’ inquit; ‘te

5 quia si *F²*? *UpOE³RDL*: quasi *PF?* *BEH*: in *M ambiguum signum*, ut solet, summa cura exprimitur; secunda littera (*y*) plus est quam *u* *uix* tamen plenum *ui*; cf. § 15 inf.; 1. 9. 14; 2. 30. 9; 2. 63. 7; 3. 51. 2; 3. 67. 8; 4. 8. 2; 4. 26. 7; 4. 43. 7; 5. 11. 2; 8. 17. 2; 8. 19. 6
 6 *occepit MP²HRnD*: *occipit OE³*: *occoepit L*: *accepit PF?B*: *cepit F²*: *accipit E* 7 *uadentem ad speluncam PFUpBaOEH RnDL*: ad speluncam *uadentem M*: *malim ad sp. seclusum, et inuadentem pro uadentem (facile perit in inter cum et u-)* morte
PFUpBOEHRnDL: *om. M, add. M⁴*: mortem *Wesenberg*

mihi mater, ueridica interpres deum, aucturum caelestium numerum cecinit, tibique aram hic dicatum iri quam opulentissima olim in terris gens maximam uocet tuoque ritu colat.'

11 Dextra Hercules data accipere se omen impleturumque fata
 12 ara condita ac dicata ait. Ibi tum primum boue eximia capta de grege sacrum Herculi, adhibitis ad ministerium dapemque Potitiis ac Pinariis, quae tum familiae maxime
 13 inclitae ea loca incolebant, factum. Forte ita euenit ut Potitii ad tempus praesto essent iisque exta apponenterunt, Pinarii extis adesis ad ceteram uenirent dapem. Inde institutum mansit donec Pinarium genus fuit, ne extis eorum sollemnium
 14 uesperentur. Potitii ab Euandro edocti antistites sacri eius per multas aetates fuerunt, donec tradito seruis publicis sollemni familiae ministerio genus omne Potitorum interiit.
 15 Haec tum sacra Romulus una ex omnibus peregrina suscepit, iam tum immortalitatis uirtute partae ad quam cum sua fata ducebant fautor.

8 Rebus diuinis rite perpetratis uocataque ad concilium multitudine quae coalescere in populi unius corpus nulla re
 2 praeterquam legibus poterat, iura dedit; quae ita sancta generi hominum agresti fore ratus, si se ipse uenerabilem insignibus imperii fecisset, cum cetero habitu se augustio-
 3 rem, tum maxime lictoribus duodecim sumptis fecit. Alii ab numero auium quae augurio regnum portenderant eum

12 Ibi tum *OED²* dett. aliq. *Edd.* uet. aliq.: ibi dum *MPFU_pBaHRnDL* Herculi . . . dapemque *MP²* marg. hd. addens (*u.* *Walters, Class. Rev.* xvii, 1903, p. 161) *D⁵* marg. dett. aliq.: om. *PFUpBaOEHRnDL* 13 (*ad fin.*) eorum sollemnium *Walters* (*cf.* 5. 1. 4): eo sollemnium *L*: eos ollempnium *H*: eo sollempnium *O*: eo solemnium *RnD*: ea sollemnium *E³*: sollemnium *M*: solemnibus *F*: solemnibus *PUpBaO²* (-mpn- *O*)*E* *Corruptela ex siglo eoꝝ* (=eorum) male scripto et male intellecto orta est; *cf. Class. Quarterly* iv (1910), p. 268 15 partae *Sobius, Grut.*, iam ab *E* confirmati: parta *MPFU_pBaOE¹* (*uel E²*) *HRnD²* (*uel D¹*) sed in *M* punctum post -a ita cum litterae prolongatae fine coniunctum est (ω) ut uideatur scriba formam insolitam accurate initatus esse, eaque fuisse nihil aliud quam ae obscuratum: eodem referenda est lectio partia *DL* fata *MP²* marg. *OEHR²DL*: facta *PFUpBaO²R?*

secutum numerum putant: me haud paenitet eorum sententiae esse quibus et apparitores hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga praetexta sumpta est, *(et)* numerum quoque ipsum ductum placet, et ita habuisse Etruscos quod ex duodecim populis communiter creato rege singulos singuli populi lictores dederint.

Crescebat interim urbs munitionibus alia atque alia appetendo loca, cum in spem magis futurae multitudinis quam ad id quod tum hominum erat munirent. Deinde ne uana urbis magnitudo esset, adicienda multitudinis causa ueteri consilio condentium urbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem natam e terra sibi prolem ementiebantur, locum qui nunc saeptus escendentibus inter duos lucos est asylum aperit. Eo ex finitimis populis turba omnis sine discrimine, liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit, idque primum ad coeptam magnitudinem roboris fuit. Cum iam uirium haud paeniteret consilium deinde uiribus parat. Centum creat senatores, siue quia is numerus satis erat, siue quia soli centum erant qui creari patres possent. Patres certe ab honore patriciique progenies eorum appellati.

Iam res Romana adeo erat ualida ut cuiilibet finitimarum ciuitatum bello par esset; sed penuria mulierum hominis aetatem duratura magnitudo erat, quippe quibus nec domi spes prolis nec cum finitimis conubia essent. Tum ex con-

83 hoc genus *optime Iac. Gron.*: et hoc genus *MPFU_pBOEHRn DL* et numerum *Heumann* (*et in E post est aliiquid erasum est in fine lineae*): numerum *MPFU_pBOEHRnDL* 5 adiciendae *MPF UpBOEHRnDL* (*nide sis Class. Quarterly* iv (1910), p. 268): alliciendae *Ed. Ascens. 1513* escendentibus *H. J. Edwards*, *optime* (*cf. 1. 10. 5*): descendebatibus *MPFU_pBOEHRnD? L*: densis sentibus *Rn²D³* ubi -nsis s- in rasura 7 creari *MPFU_pBOEHRnDL* (*in O omnia ab uirium ad patres in ras.*): cicer ex 10. 8. 10 *Sigon.* *optime et, paene credo, recte*

91 ciuitatum *MF²OR³DL*: ciuitatum *PFU_pBEHRL²* erat *MPFB**OEHRnDL*: deerat *Up*: et in *M* aliiquid (*fort. de-*) supra lineam additum mox erasum quippe quibus *MP²EHRnDL*: quippe *P*: quibus *P¹FU_pBO* conubia *MPF²BOEDL*: canubia *F*: connubia *UpHRn* (*similiter in § 2*)

silio patrum Romulus legatos circa uicinas gentes misit qui
 3 societatem conubiumque nouo populo peterent: urbes quo-
 que, ut cetera, ex infimo nasci; dein, quas sua uirtus ac di-
 4 iuuent, magnas opes sibi magnumque nomen facere; satis
 scire, origini Romanae et deos adfuisse et non defutaram
 uirtutem; proinde ne grauarentur homines cum hominibus
 5 sanguinem ac genus miscere. Nusquam benigne legatio
 audita est: adeo simul spernebant, simul tantam in medio
 crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant. Ac
 plerisque rogitantibus dimissi ecquod feminis quoque asy-
 lum aperuissent; id enim demum compar conubium fore.
 6 Aegre id Romana pubes passa et haud dubie ad uim spec-
 tare res coepit. Cui tempus locumque aptum ut daret
 Romulus aegritudinem animi dissimulans ludos ex industria
 7 parat Neptuno equestri sollemnes; Consualia uocat. Indici
 deinde finitimus spectaculum iubet; quantoque apparatu tum
 sciebant aut poterant, concelebrant ut rem claram exspecta-
 8 tamque facerent. Multi mortales conuenere, studio etiam
 uidendae nouae urbis, maxime proximi quique, Caeninenses,
 9 Crustumini, Antemnates; iam Sabinorum omnis multitudo
 cum liberis ac coniugibus uenit. Inuitati hospitaliter per
 domos cum situm moeniaque et frequentem tectis urbem
 10 uidissent, mirantur tam breui rem Romanam creuisse. Vbi
 spectaculi tempus uenit deditaeque eo mentes cum oculis

3 quas sua Aldus: qua (*cum i suprascr.*) sua M (*omnia a pr. manu*):
 qua sua PFUpBaOEHD: q (*a suprascr.*) sua RL: quam sua F¹
 uel P³: quae sua D² opes sibi PFUpBaOEHRnDL et Quintil.
 9. 2. 37: om. sibi M, add. ante opes M³ 5 Ac plerisque MPFU_pBa
 OEHRnDL: a plerisque D^xRn²? dett. aliq. Ald.: plerisque Edd.
 uel. aliq. ecquod POEHRnD¹ (*per rasuram*): ecquod uel et quod
 M (*nam in hac scribae Veteris manu—de qua uide Praef. nostram—*
inter ec et et minimum uel saepe nullum est discrimin): haec quod
 D² L: eo quod P²FUpBa 6 daret MPFU_pBOEHD^x: donaret
 RnDL uocat PFBOEHD^x uel D¹: uocavit Up: uocat RnDL: om.
 M (*uix recte*) 7 concelebrant . . . facerent MPFU_pBOE³HRnDL
 (*in E nec celebrant corr. E³*): concelebrat . . . faceret Madv. melius
 sed uix necessario 9 iam Sabinorum MPFU_pBOEHRnDL: etiam
 Sabinorum Scheibe 10 eo MPFU_pBOERnDL: et F: om. H: ei
 Novák

erant, tum ex composito orta uis signoque dato iuuentus Romana ad rapiendas uirgines currit. Magna pars forte 11 in quem quaeque inciderat raptae: quasdam forma excellentes, primoribus patrum destinatas, ex plebe homines quibus datum negotium erat domos deferebant. Vnam longe 12 ante alias specie ac pulchritudine insignem a globo Thalassi cuiusdam raptam ferunt multisque sciscitantibus cuinam eam ferrent, identidem ne quis uiolaret Thalassio ferri clamitatum; inde nuptialem hanc uocem factam.

Turbato per metum ludicro maesti parentes uirginum 13 profugiunt, incusantes uiolati hospitii foedus deuinque inuocantes cuius ad sollemne ludosque per fas ac fidem decepti uenissent. Nec raptis aut spes de se melior aut indignatio 14 est minor. Sed ipse Romulus circumbat docebatque patrum id superbia factum qui conubium finitimus negassent; illas tamen in matrimonio, in societate fortunarum omnium ciuitatisque et quo nihil carius humano generi sit liberum fore; mollirent modo iras et, quibus fors corpora 15 dedisset, darent animos; saepe ex iniuria postmodum gratiam ortam; eoque melioribus usuras uiris quod adnisurus pro se quisque sit ut, cum suam uicem functus officio sit, parentium etiam patriaeque expleat desiderium. Accedebant 16

10 rapiendas *MHRnDL*: capiendas *PFUpBaOE* 11 in quem *MPFUpBOEHDL*: in *Rn erasum*: ut in quem *D^x* (fort. *D¹*), *Edd. uet. duo, probante Postgatio fort. recte nam ante in facile perit ut*
 13 uiolati *MPFUpBOEHRnDL*: uiolatum *Perizonius*, optime quidem sed cf. 1. 1. 4 maiora rerum initia: fatendum est tamen in *M rasuram aliquam fuisse inter -ti et osp- ubi nunc stat h- prima manu et ipsum projectum, et -i ab M² denuo et nigriore atramento rescriptum. Potest igitur credi primo -tum osp- uel tū hosp- ab M scriptum esse; et sic ipse, codice iam saepe inspecto, fuisse conuinor, et ad lectionem hanc Liuio tribuendam inclinor* foedus *MPFUpBOEHRnDL*: scelus *Grunauer*

14 generi *F? UpOEHnD^x* (fort. *D²*): genere *MPF^{1?} BaDL*; in *F litterae -ri s- sic apparent r̄ſt, pleniore calamo; scriba scilicet incertum signum repperit et fideliter repraesentauit; cf. adn. ad 1. 7. 5* 15 dedisset *UpOD³*: dedisset *MPFBaEHRnDL* patriaeque expleat] his verbis in *M* concluditur quaternionis primi folium quartum desinitque (usque ad 4. 71. 8) scriba quem *Veterem appellauit*; incipit optimus ille

blanditiae uirorum, factum purgantium cupiditate atque amore, quae maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt.

10 Iam admodum mitigati animi raptis erant; at raptarum parentes tum maxime sordida ueste lacrimisque et querellis ciuitates concitabant. Nec domi tantum indignationes continebant sed congregabantur undique ad T. Tatium regem Sabinorum, et legationes eo quod maximum Tati nomen in 2 iis regionibus erat conueniebant. Caeninenses Crustumini et Antemnates erant ad quos eius iniuria pars pertinebat. Lente agere his Tatius Sabinique uisi sunt: ipsi inter 3 se tres populi communiter bellum parant. Ne Crustumini quidem atque Antemnates pro ardore iraque Caeninium satis se impigre mouent; ita per se ipsum nomen Caeninum 4 in agrum Romanum impetum facit. Sed effuse uastantibus fit obuius cum exercitu Romulus leuique certamine docet uanam sine uiribus iram esse. Exercitum fundit fugatque, fusum persequitur: regem in proelio obtruncat et spoliat: 5 duce hostium occiso urbem primo impetu capit. Inde exercitu uictore reducto, ipse cum factis uir magnificus tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium caesi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium escendit; ibique ea cum ad quercum pastoribus sacram deponuissest, simul cum dono designauit templo Iouis fines 6 cognomenque addidit deo: 'Iuppiter Feretri' inquit, 'haec

'Leo Diaconus' cuius fidei insigni auctoritatem suam primariam debet hic codex (*u. Praef. nostrae* § 9)

10 1 tum maxime *M²PUpBOEHD³* (*cf. 27. 4. 3*): tunc maxime *F* sed 2. ab *F²* in *rasura magnae aliqui*nus* capitalis* (*C ut credo*): cum maxime *M²RnDL*: tum cum maxime *H. J. Mueller* (*cf. 33. 9. 3*) 2 his Tatius *MPFUpBOEHD³*: illis tatius *D*? His tatius (*sic cum capitali*) *L*: iis tatius *Ald.*; *cf. c. 4. 6 adn.* ipsi *MP²HRnDL* (*in D -t i- in ras.; fort. sunos ipsi pro sunt ipsi D*): *om. PFUpBOE Edd. uet.*

3 Ne Crustumini *MFBaOERnDL*: nec crustumini *M³PUpHD³* mouent *MP³F²OE³HRDL*: moueant *PFUpBaE*: mouebant *Up²*

4 iram esse *MHRnDL Ald.*: *om. esse PFUpBaOE Edd. uet. plerique, sed iram.* Effundit exercitum fugatque in *OE* 5 escendit *MPH*: ascendiit *M²FUpBaOERnDL Ed. Rom. 1469 Ald.*

tibi uictor Romulus rex regia arma fero, templumque his regionibus quas modo animo metatus sum dedico, sedem opimis spoliis quae regibus ducibusque hostium caesis me auctorem sequentes posteri ferent.' Haec templi est origo ; quod primum omnium Romae sacratum est. Ita deinde disuisum nec inritam conditoris templi uocem esse qua laturos eo spolia posteros nuncupauit nec multitudine compotum eius doni uolgari laudem. Bina postea, inter tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia : adeo rara eius fortuna decoris fuit.

Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per 11 occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. Raptim et ad hos Romana legio ducta palatos in agris oppressit. Fusi igitur primo impetu et clavore hostes, oppidum captum ; duplique uictoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarum fatigata orat ut parentibus earum det ueniam et in ciuitatem accipiat : ita rem coalescere concordia posse. Facile impetratum. Inde 3 contra Crustuminos profectus bellum inferentes. Ibi minus etiam quod alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. Vtroque coloniae missae : plures inuenti qui propter ubertatem terrae in Crustumino nomina darent. Et Romam inde frequenter migratum est, a parentibus maxime ac propinquis raptarum.

Nouissimum ab Sabinis bellum ortum multoque id maximum fuit ; nihil enim per iram aut cupiditatem actum est, nec ostenderunt bellum prius quam intulerunt. Consilio 6 etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanae praerat arcu. Huius filiam uirginem auro corrumpit Tatius ut armatos in arcem accipiat ; aquam forte ea tum sacris extra moenia petutum ierat. Accepti obrutam armis necauere, seu ut uicem capta potius arx uideretur seu prodendi exempli causa ne-

⁷ compotum *MP²(marg.)F⁴OE³HRDL* : compositum *PFBa* : compositorum *E* : compositam *Up*

^{11 2} coniunx *MPOE¹HD* : coniux *FUpBaERnL*

8 quid usquam fidum proditori esset. Additur fabula, quod uolgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio laevo gemmatosque magna specie anulos habuerint, pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent; eo scuta illi pro aureis 9 donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset derecto arma petisse dicant et fraude uisam agere sua ipsam peremptam mercede.

12 Tenuere tamen arcem Sabini; atque inde postero die, cum Romanus exercitus instructus quod inter Palatinum Capitolinumque collem campi est complessset, non prius descendederunt in aequum quam ira et cupiditate reciperae 2 arcis stimulante animos in aduersum Romani subiere. Principes utrimque pugnam ciebant ab Sabinis Mettius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanam iniquo 3 loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Ut Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies fusaque est. Ad ueterem portam Palati Romulus et ipse turba 4 fugientium actus, arma ad caelum tollens, ‘Iuppiter, tuis’

8 fabula *Glareanus* (*cf. e.g. 1. 4. 7*): fabule (a *suprascr. quod delet M²*) *M*: fabulae (*uel -le*) *M⁴PFULpBOEHRnDL* : haberent *MP²OEH RnD⁸L*: haberant *D*? : esset haberent *P²F²* : esset haberet *UpBa* : esset habere *F³* 9 derecto *MPFBOEHRnDL* : decreto *Up Edd. uet. aliq. Ald.* : directo *D² dett.*

12 i reciperae *H*: recap- *MPFULpBOERnDL*. *Hanc nostram per -i scripturam multis in locis tuentur MPF: recap- tuentur UpOL et (nisi in 5. 51. 3) E constanter, plerumque HRnD : in Ver. his recip- ter recap- notauimus; duo alia formae recip- exempla Moninsenius se repperisse dicit (Cod. Veron. p. 137), sed numero paginae ibi citatae error aliqui inest nec nos hac duo exempla repperire potuimus. In Mon. Ancyran. 34 scripsit Augustus reciperaui. Testimonia uaria reperies in adnn. nostris ad 2. 2. 6; 2. 3. 6; 2. 53. 5; 3. 18. 6-10; 3. 23. 4; 3. 53. 10; 3. 58. 4; 3. 70. 13; 5. 10. 3; 5. 12. 4; 5. 49. 3; 5. 51. 3; 7. 13. 5; 7. 18. 1; 9. 22. 10; 9. 23. 2; 9. 24. 11. De re grammatica uide sis Brugmann, Kurze Vergl. Gram. p. 254, unde, quamquam de hac uoce nihil pro certo statui potest, ueri similitudinem maiorem uidetur habere Augusti ipsius scriptura; quam nos eo libentius amplectimur quod in netustioribus tantum codd. occurrit. Apud recentiores, ut puto, uicit grammaticorum doctrina recipere et recuperare quam longissime distingueens 3 fusaque est. Ad ueterem] De sententiarum divisione uide sis Madv. Emend.² p. 48; quem iam confirmare aliquatenus fortasse uidebitur clausulae (Ciceronianae) numerus -tūr äc-i-es fu-sa-qu(e) est*

inquit 'iussus aibus hic in Palatio prima urbi fundamenta icci. Arcem iam scelere emptam Sabini habent ; inde huc armati superata media ualle tendunt ; at tu, pater deum 5 hominumque, hinc saltem arce hostes ; deme terrorem Ro- 6 manis fugamque foedam siste. Hic ego tibi templum Statori Ioui, quod monumentum sit posteris tua praesenti ope seruatam urbem esse, uoueo.' Haec precatus, ueluti sensisset 7 auditas preces, 'Hinc' inquit, 'Romani, Iuppiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam iubet.' Restitere Romani tamquam caelesti uoce iussi : ipse ad primores Ro- 8 mulus prouolat. Mettius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decucurrerat et effusos egerat Romanos toto quantum foro spatium est. Nec procul iam a porta Palati erat, clama- mitans : 'Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes ; iam sciunt longe aliud esse uirgines rapere, aliud pugnare cum uiris.' In eum haec gloriantem cum globo ferocissimorum 9 iuuenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Met- tius pugnabat ; eo pelli facilius fuit. Pulsum Romani perse- quuntur ; et alia Romana acies, audacia regis accensa, fundit Sabinos. Mettius in paludem sese strepitu sequentium tre- 10 pidante equo coniecit ; auerteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo uiri. Et ille quidem adnuentibus ac uocantibus suis fauore multorum addito animo euadit : Romani Sabinique in media conuale duorum montium redintegrant proelium ; sed res Romana erat superior.

Tum Sabinae mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum 13 erat, crinibus passis scissaque ueste, uicto malis muliebri pauore, ausae se inter tela uolantia inferre, ex transuerso

6 monumentum *MP¹FBOE²HRnL* : monimentum *UpED* (*sed in D-i pliōre calamo, cf. 1. 41. 4 adu.*) : monumento *P* praesenti ope seruatam *PFBOEHRnDL* (*ubi tamen e longiore lingulam habet, &c.*) : praesenti oper seruatam *M* : praesentia perseruatam *M³* : praesenti opere seruatam *Up* : praesentis ope seruatam *D² uel D⁴* : praesenti opera seruatam *in codice Medicei parente stetisse conicit Frigell* 7 uekuti *BaRn* (*cf. e.g. 2. 36. 1*) : uelutis *M¹ P²* : uelut si *M¹* dett. : ueluti si *P¹ uel P²FUpOEHD¹* 8 decucurrerat *MUpBHD⁴* dett. *alig.* : decucurrerat *OE Edd. uet.* : cucurrerat *PFRnDL*

2 impetu facto dirimere infestas acies, dirimere iras, hinc patres, hinc uiros orantes, ne sanguine se nefando socii generique respergerent, ne parricidio macularent partus
 3 suos, nepotum illi, hi liberum progeniem. ‘Si adfinitatis inter uos, si conubii piget, in nos uertite iras; nos causa belli, nos uolnerum ac caedium uiris ac parentibus sumus; melius peribimus quam sine alteris uestrum uiduae aut orbae
 4 uiuemus.’ Mouet res cum multitudinem tum duces; silentium et repentina fit quies; inde ad foedus faciendum duces prodeunt. Nec pacem modo sed ciuitatem unam ex duabus faciunt. Regnum consociant: imperium omne conferunt
 5 Romam. Ita geminata urbe ut Sabinis tamen aliquid daretur Quirites a Curibus appellati. Monumentum eius pugnae, ubi primum ex profunda emersus palude equus Curtium in uado statuit, Curtium lacum appellarunt.

6 Ex bello tam tristi laeta repente pax cariores Sabinas uiris ac parentibus et ante omnes Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in curias triginta diuideret, nomina earum curiis
 7 imposuit. Id non traditur, cum haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit, aetate an dignitatibus suis uirorumue an sorte lectae sint, quae nomina curiis darent.
 8 Eodem tempore et centuriae tres equitum conscriptae sunt. Ramnenses ab Romulo, ab T. Tatio Titienses appellati: Lucerum nominis et originis causa incerta est. Inde non modo commune sed concors etiam regnum duobus regibus fuit.

13 2 sanguine se *MO Ed. Rom. 1470, sed in M se (primo fortasse omissum) in margine ad finem lineae additum deleuit M¹ uel M²: sc sanguine PFUpBaEHRuDL: malim sc omissum et respergerentur pro respergerent; et in D supra -nt signum parvolum v ex ² (i.e. -ur) natum esse potest*   4 mouet *M¹ (nam -e- in rasura aliqua scriptum est) dett. aliq. Edd. Rom. 1469 et 1470: mouit F (sed sequitur rasura): moues L: mouent PUUpBaOEHRD*   5 equus *MP² marg. OE³HL: equos PFUpBaER?: eques D: equum uel equom M¹ uel M²: equum R²D⁴ dett. aliq.*   Curtium *Sabellicus, iam ab O et E¹ uel E² confirmatus: curtios P: curtius MP²FUUpBaEHRDL (-iūs E, ubi nihil, nisi fort. punctum infra f, non a prima manu profectum est)*

Post aliquot annos propinqui regis Tati legatos Lauren- 14
tium pulsant ; cumque Laurentes iure gentium agerent, apud
Tatum gratia suorum et preces plus poterant. Igitur illo- 2
rum poenam in se uertit ; nam Lauinii cum ad solleme
sacrificium eo uenisset concursu facto interficitur. Eam 3
rem minus aegre quam dignum erat tulisse Romulum ferunt,
seu ob infidam societatem regni seu quia haud iniuria caesum
credebat. Itaque bello quidem abstinuit ; ut tamen ex-
piarentur legatorum iniuriae regisque caedes, foedus inter
Romam Lauiniumque urbes renouatum est.

Et cum his quidem insperata pax erat : aliud multo pro- 4
pius atque in ipsis prope portis bellum ortum. Fidenates
nimis uicinas prope se conualescere opes rati, priusquam
tantum roboris esset quantum futurum apparebat, occupant
bellum facere. Iuuentute armata immissa uastatur agri quod
inter urbem ac Fidenas est ; inde ad laeuam uersi quia 5
dextra Tiberis arcebat, cum magna trepidatione agrestium
populantur, tumultusque repens ex agris in urbem inlatus
pro nuntio fuit. Excitus Romulus—neque enim dilationem 6
pati tam uicinum bellum poterat—exercitum educit, castra a
Fidenis mille passuum locat. Ibi modico praesidio relicto, 7
egressus omnibus copiis partem militum locis circa densa
obsita uirgulta obscuris subsidere in insidiis iussit : cum
parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quae-
rebat, tumultuoso et minaci genere pugnae adequitando ipsis
prope portis hostem exciuit. Fugae quoque, quae simulanda

14 3 renouatum est *P*₁*F*₂*U*₃*p*₄*B*₅*a*₆*O*₇*E*₈*H*₉*R*₁₀*n**D*₁₁ : *om.* est *M* 4 occu-
pan *P*₁*F*₂*U*₃*p*₄*B*₅*a*₆*O*₇*E*₈*H*₉*R*₁₀*n**D*₁₁ : occupabant *M* 5 uastatur *U*₁*p*₂*O*₃*E*₄*H*₅*R*₆*D*₇ :
uastantur *M*₁*P*₂*F*₃*B*₄*a*₅*R*₆*D*₇ : *add.* id *D*₅ 5 quia dextra *B*₁*a*₂*H*₃*R*₄*D*₅ :
quia dexteram *U*₁ : qua dextra *M*₁*P*₂*F*₃*O*₄*E*₅*R*₆*D*₇ 6 cum magna *F*₁*R*₂*n*₃*D*₄ :
*D*₅ : tum magna *P*₁*U*₂*p*₃*B*₄*a*₅*O*₆*E*₇*H*₈*D*₉ : *utrum uoluerit M credo ipsum dicere*
nequissime 6 tam *M*₁*O*₂*H*₃*R*₄*D*₅ : tan *L* : tantum *P*₁*F*₂*U*₃*p*₄*B*₅*a*₆*O*₇*E*₈*H*₉*R*₁₀*D*₁₁ 7 densa
obsita uirgulta *M*₁*P*₂*F*₃*U*₄*p*₅*B*₆*O*₇*E*₈*H*₉*R*₁₀*D*₁₁ (*nisi quod in L uirgulata*) ; cf.
3. 43. 6 et cum *Frigellio* 40. 56. 9 umbrae insontis perempti filii :
damnat obsita *H. J. Mueller*, sed si quid mutandum esset, facilius sane
densa omittetur. *Contra audaciores conjecturas uide Frig. Epilegom.*
ad Lib. I, p. 30, et Madv. Emend.² p. 50

erat, eadem equestris pugna causam minus mirabilem dedit.
 8 Et cum, uelut inter pugnae fugaeque consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes impulsa Romana acie studio instandi sequendique trahuntur ad locum insidiarum. Inde subito exorti Romani transuersam inuadunt hostium aciem ; addunt pauorem mota e castris signa eorum qui in praesidio relict i fuerant. Ita multiplici terrore perculti Fidenates prius paene, quam Romulus quique *(auehi)* cum eo uisi erant circum-
 10 agerent frenis equos, terga uertunt ; multoqe effusius, quippe uera fuga, qui simulantes paulo ante secuti erant oppidum
 11 repetebant. Non tamen eripuere se hosti : haerens in tergo Romanus, priusquam fores portarum obicerentur, uelut agmine uno inrumpit.

15 Belli Fidenatis contagione irritati Veientium animi et consanguinitate—nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt—and quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat. In fines Romanos excucurrerunt 2 populabundi magis quam iusti more belli. Itaque non castris positis, non exspectato hostium exercitu, raptam ex agris praedam portantes Veios rediere. Romanus contra postquam hostem in agris non inuenit, dimicationi ultimae 3 instructus intentusque Tiberim transit. Quem postquam castra ponere et ad urbem accessurum Veientes audiuer, obuiam egressi ut potius acie decernerentur quam inclusi de

8 pugnae *MP²HRnDL* : pugnam *PFUpBaOE* 9 quique *(auehi)* cum eo uisi erant *Walters* (*nam in codd. auehi saepe auei scriptum et qu nonnumquam cum ciu-* (9, 9, 16) *et cum au- confusum est*) : quiq. (uel quiq.) cum eo uisi erant *UpOEH* dett. aliq. : quiq. cum co quisierant *P* : quiq. cum eo equis ierant *P²F* (*sic Ba qui tamen que plene scribit*) : quiq. cum eo quiq. cum equis abierant usi erant *MDL* (*nisi quod in DL uisi, non usi; similia praebent M²R*) : quiq. cum eo equites erant *D²* dett. *Edd. uet. Ald.* *Plura uide sis in Classical Quarterly, iv (1910), p. 268*

15 1 stimulabat *UpO¹D³* : stimulabant *MPFBaOEHD²* : simulabant *RD* : simulabat *R²* : simulant (*ba suprascr.*) *L*. In *O littera -n- infra per punctum primo atramento notata est*

tectis moenibusque dimicarent. Ibi uiribus nulla arte ad- 4
iutis, tantum ueterani robore exercitus rex Romanus uicit ;
persecutusque fusos ad moenia hostes, urbe ualida muris ac
situ ipso munita abstinuit, agros rediens uastat, ulciscendi
magis quam praedae studio ; eaque clade haud minus quam 5
aduersa pugna subacti Veientes pacem petitum oratores
Romam mittunt. Agri parte multatis in centum annos
indutiae datae.

Haec ferme Romulo regnante domi militiaeque gesta, quo- 6
rum nihil absonum fidei diuinae originis diuinitatisque post
mortem creditae fuit, non animus in regno aucto recipiendo,
non condendae urbis consilium, non bello ac pace firmandae.
Ab illo enim profecto uiribus datis tantum ualuit ut in quad- 7
raginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini 8
tamen gratior fuit quam patribus, longe ante alios acceptissi-
mus militum animis ; trecentosque armatos ad custodiam
corporis quos Celeres appellauit non in bello solum sed etiam
in pace habuit.

His immortalibus editis operibus cum ad exercitum recen- 16
sendum contionem in campo ad Caprae paludem haberet,
subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque
tam denso regem operuit nimbo ut conspectum eius contioni
abstulerit ; nec deinde in terris Romulus fuit. Romana 2
pubes sedato tandem pauore postquam ex tam turbido die
serena et tranquilla lux rediit, ubi uacuam sedem regiam
uidit, etsi satis credebat patribus qui proximi steterant sub-
limem raptum procella, tamen uelut orbitatis metu icta
maestum aliquamdiu silentium obtinuit. Deinde a paucis 3
initio facto, deum deo natum, regem parentemque urbis

⁴ nulla arte *F³* dett. aliq. Petrus Nannius : nulla parte *MPUpBa*
OEHnDL : nulla parte *F* adiutis *PF³UpBOEHRnDL Ed.*
Rom. 1470 Ald. (*sed in P iu- in rasura a P² scripta*) : adiuti *MF* :
adiuntis *D²* tantum ueterani *PFUpBOEHRnD¹ uel D²* : tum uete-
rani *M* : iam ueterani tantum ueterani *DL* 6 recipiendo cf.
1. 12. 1 *adn.* : recuperando *MPFUpBOEHRnDL*

Romanae saluere uniuersi Romulum iubent; pacem precibus exposcunt, uti uolens propitius suam semper sospitet 4 progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos qui disceptum regem patrum manibus taciti arguerent; manauit enim haec quoque sed perobscura fama; illam alteram admiratio 5 uiri et pauor praesens nobilitauit. Et consilio etiam unius hominis addita rei dicitur fides. Namque Proculus Iulius, sollicita ciuitate desiderio regis et infensa patribus, grauis, ut traditur, quamuis magnae rei auctor in contionem prodit. 6 'Romulus' inquit, 'Quirites, parens urbis huius, prima hodierna luce caelo repente delapsus se mihi obuium dedit. Cum perfusus horrore uenerabundusque adstitisset petens 7 precibus ut contra intueri fas esset, 'Abi, nuntia' inquit 'Romanis, caelestes ita uelle ut mea Roma caput orbis terrarum sit; proinde rem militarem colant sciantque et ita posteris tradant nullas opes humanas armis Romanis resistere posse.' 'Haec' inquit 'locutus sublimis abiit.' Mirum quantum illi uiro nuntianti haec fidei fuerit, quamque desiderium Romuli apud plebem exercitumque facta fide immortalitatis lenitum sit.

17 Patrum interim animos certamen regni ac cupido uersabat; necdum $\frac{1}{2}$ singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruererat: factionibus inter ordines certabatur $\frac{1}{2}$.

16 4 aliquos *MP²HRnDL*: alios *PFUpBaOE*   sed perobscura *MP²HRnDL*: sed obscura *POE*: subobscura *FUp*: perobscura *Ba*
 5 Et consilio etiam *PFUpBaOEH*: et consilio et tam *ME¹* uel *E²*: consilio etiam *RnDL* dett. *Ald.* (*sed in D C in consilio in ras., fort. litterae E*): *malimi etiam seclusum*   6 uenerabundusque *PFUpB* *OEHRnDL*: om. -que *M* dett. *aliq. non male*   8 fidei *Gron. Madv.*: fides *MPFUpBaOEHRnDL* dett. *Edd. uet. Ald. Drak.* (*an recte? cf. mirum quantum profuit 2. 1. 11*)

17 1 a singulis *MPUpBaOEHRnDL*: singulis *F*: ad singulos *Graevius*   magnopere] *sic hic et 3. 65. 2 et 3. 71. 8 MPUpBOH RnDL et (nisi hic magno opere) F*   peruererat: factionibus *MP FUpBaO¹* uel *O²EH*: peruererat factiones *O*: peruererant factiones *RnDL* dett. *Edd. uet. aliq.*   *Locus uariis modis temptatus* (a singulis, quia . . . populo, per uim aut factionibus: inter ordines certabatur *Weissenb.*: a singulis, quia . . . populo, per uim adfectabatur: inter ordines certabatur *Reuss*) *nondum medicinam suam repperit, sed proxima uero uidetur Graevi conjectura*

Oriundi ab Sabinis, ne quia post Tati mortem ab sua parte 2 non erat regnum, in societate aequa possessionem imperii amitterent, sui corporis creari regem uolebant: Romani ueteres peregrinum regem aspernabantur. In uariis uoluntatibus regnari tamen omnes uolebant, libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde patres incessit ne ciuitatem 4 sine imperio, exercitum sine duce, multarum circa ciuitatum inritatis animis, uis aliqua externa adoriretur. Et esse igitur aliquod caput placebat, et nemo alteri concedere in animum inducebat. Ita rem inter se centum patres, decem decuriis 5 factis singulisque in singulas decurias creatis qui summae rerum praeessent consociant. Decem imperitabant: unus 6 cum insignibus imperii et lictoribus erat: quinque dierum spatio finiebatur imperium ac per omnes in orbem ibat, annumque interuallum regni fuit. Id ab re quod nunc quoque tenet nomen interregnum appellatum. Fremere 7 deinde plebs multiplicatam seruitutem, centum pro uno dominos factos; nec ultra nisi regem et ab ipsis creatum uidebantur passuri. Cum sensissent ea moueri patres, 8 offerendum ultro rati quod amissuri erant, ita gratiam ineunt summa potestate populo permissa ut non plus darent iuris quam detinerent. Decreuerunt enim ut cuni populus regem 9 iussisset, id sic ratum esset si patres auctores fierent. Hodie quoque in legibus magistratibusque rogandis usurpatur idem

2 aqua *PF³UpOE³RnDL*: de qua *H*: quia *MBa*: qua *M²I?E*: aequam *Madv.* 3 regnari dett. aliq.: regnare *MPFU_pBaOEH RnDL*: regem *D³* dett. aliq. 7 nisi *M³PF¹UpBOEHRnDL*: om. *MF* 8 sensissent *MP²* marg. *F³OHRnDL*: censissent *PF_pBa*: censuissent *Up*: cessissent *E* ea moueri *MRnDL*: amoueri *H*: et amoueri *PF?* *UpBaE*: id amoueri *F³*: se amoueri *O* detinerent *MPFU_pBOEHRnDL* (*sed -tine-* ab *M³* in *rasura*; *M for-*
9 *tasse decernerent*): retinerent *Gron.*, *quod clausulan pessimam facit* sic ratum *F³D⁴* dett. aliq. *Ald.*: si gratum *MPFBaOEHRnDL*: sic gratum *Up* idem *F³ Ed. Rom. 1470*: id enim *MPFU_pBaOEH RnDL*; *sed in E uerba enim ius ui adempta prius quam largiore manu scripta*; scilicet librarius cum archetypuni suum hic legere ipse nequiret locum seniori scribae explendum reliquit, *ut alias et in hoc codice et in aliis notaui* (cf. 1. 41. 4 adn.)

ius, ui adempta: priusquam populus suffragium ineat, in
 10 incertum comitiorum euentum patres auctores fiunt. Tum
 interrex contione aduocata, 'Quod bonum, faustum felixque
 sit' inquit, 'Quirites, regem create: ita patribus uisum est.
 Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numere-
 11 tur crearitis, auctores fient.' Adeo id gratum plebi fuit ut,
 ne uicti beneficio uiderentur, id modo sciscerent iuberentque
 ut senatus decerneret qui Romae regnaret.

18 Inclita iustitia religioque ea tempestate Numae Pompili
 erat. Curibus Sabinis habitabat, consultissimus uir, ut in
 illa quisquam esse aetate poterat, omnis diuini atque humani
 2 iuris. Auctorem doctrinae eius, quia non exstat aliis, falso
 Samium Pythagoram edunt, quem Seruio Tullio regnante
 Romae centum amplius post annos in ultima Italiae ora
 circa Metapontum Heracleamque et Crotona iuuenum aemu-
 3 lantium studia coetus habuisse constat. Ex quibus locis,
 etsi eiusdem aetatis fuisset, quae fama in Sabinos? Aut
 quo linguae commercio quemquam ad cupiditatem discendi
 exciuisset? Quoue praesidio unus per tot gentes dissonas
 4 sermone moribusque peruenisset? Suopte igitur ingenio
 temperatum animum uirtutibus fuisse opinor magis instruc-
 tumque non tam peregrinis artibus quam disciplina tetrica ac
 tristi ueterum Sabinorum, quo genere nullum quondam in-
 5 corruptius fuit. Auditu nomine Numae patres Romani,
 quamquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto uide-
 bantur, tamen neque se quisquam nec factionis suae alium
 nec denique patrum aut ciuium quemquam praeferre illi uiro
 ausi, ad unum omnes Numae Pompilio regnum deferendum
 6 decernunt. Accitus, sicut Romulus augurato urbe condenda

9 in incertum *M³P²UpEHRnDL*: incertum *MPFBaO*

18 1 uir *M³P²UpBOEHRnDL*: om. *M* fort. recte 2 Crotona
D. Glareanus, quod probat *Grou.*: grotonam *M*: cotonam *P*: cotonam *P¹FUpBaOEHRnD²L Edd.* uet.; *v. Drak. ad loc. qui CrotoneM*
pluribus ex locis tertiac et quartac decadis citat 3 quae fama *MPF*
UpBOEHRnDL Edd. uet.: *qua fama F² Sigonius fort. recte* in
 Sabinos? sic interpusxit *Wex*, recte, si quae retinctur

regnum adeptus est, de se quoque deos consuli iussit. Inde ab augure, cui deinde honoris ergo publicum id perpetuumque sacerdotium fuit, deductus in arcem, in lapide ad meridiem uersus consedit. Augur ad laeuam eius capite uelato 7 sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem lituum appellarunt. Inde ubi prospectu in urbem agrumque capto deos precatus regiones ab oriente ad occasum determinauit, dextras ad meridiem partes, laevas ad septentronem esse dixit; signum contra quo longissime 8 conspectum oculi ferebant animo finiuit; tum lituo in laeuam manum translato, dextra in caput Numae imposita, ita precatus est: ‘Iuppiter pater, si est fas hunc Numam Pom- 9 pilium cuius ego caput teneo regem Romae esse, uti tu signa nobis certa adclarassis inter eos fines quos feci.’ Tum peregit 10 uerbis auspicia quae mitti uellet. Quibus missis declaratus rex Numa de templo descendit.

Qui regno ita potitus urbem nouam conditam ui et armis, 19 iure eam legibusque ac moribus de integro condere parat. Quibus cum inter bella adsuescere uideret non posse—quippe 2

6 in lapide *Rn* dett. *Edd.* uet. aliq.: in lapidem *MP²DL* (*sed in M* in lapi litteris solito maioribus, cf. 1. 17. 9 adn.): lapidem *PFUpBaOEH*: malim in lapide seclusum 7 quem lituum appellarunt et dextras ad meridiem . . . esse dixit *MPFUpBOEHRnDL* (*sed in RnDL* appellauerunt): secludit *Regell.*, *N. Jahrb. Philol.* 1881, 618 ff. Si uera sunt, ex praecedentibus (ad meridiem uersus et ad laeuam eius . . . sedem cepit) necessario sequitur ut oporeat aut in § 8 conuersus uel simile aliquid inter tum et lituo inscrere; aut, quod probat *Walters*, dextras partes ab occidente ad meridiem, laevas a meridie ad orientem extendi intellegere; aut statuere uerba dextras et laevas significare nihil aliud quam ‘felices’ et ‘infelices’ 8 quo *P²* dett. aliq.: quod *M*: quod *PFUpBaOEHRnDL*: quoad *Weissb.* imposta *MPFUpBOEH*: posita *RnDL* ita precatus est *Walters*, *aduerbiū post imposta excidisse, dein perperam repositum esse statuens*: precatus est ita *ORn DL*: precatus ita est *MPFUpBEH* 9 adclarassis (uel acc.) *MP²UpBaOEHR? DL*: adclares sis *M³*: adclarussis *P*: ac clara assis *F³* in rasura: ac clara sint *R²D²*, a *D³* partim rescripta, dett. aliq.

19 1 eam *MPFUpBOEHRnDL*: eandem olim *Harrison* (*per litteras nobis benigne missas*), sed cf. 1. 49. 9 et 3. 58. 1: *malit fort. aliquis* uera condita; et *praebet* urbem nouam condita *M* (-itam *M²*) *sed ceteri nihil uariant, nisi quod* urbem noua- conditam (*sic*) *praebet O*

efferari militia animos—, mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis bellique fecit, apertus ut in armis esse ciuitatem, 3 clausus pacatos circa omnes populos significaret.—Bis deinde post Numae regnum clausus fuit, semel T. Manlio consule post Punicum primum perfectum bellum, iterum, quod nostrae aetati di dederunt ut uideremus, post bellum Actiacum ab imperatore Caesare Augusto pace terra marique parta.—
 4 Claudio eo cum omnium circa finitimarum societate ac foederibus iunxit animos, positis externorum periculorum curis, ne luxuriarent otio animi quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat, omnium primum, rem ad multitudinem imperitam et illis saeculis rudem efficacissimam, 5 deorum metum iniciendum ratus est. Qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Egeria congressus nocturnos esse; eius se monitu quae acceptissima dis essent sacra instituere, sacerdotes 6 suos cuique deorum praeficere. Atque omnium primum ad cursus lunae in duodecim menses describit annum; quem quia tricenos dies singulis mensibus luna non explet desuntque sex dies solido anno qui solstitiali circumagit orbe, intercalariis mensibus interponendis ita dispensauit, ut uicesimo anno ad

2 efferari *MP²FBaHD?* : effariri *P* : afferriri *RL* : efferos *UpOED³* : sed at efferari *E¹* *marg.* : efferatis (militia animis) *D?* dett.

4 periculorum curis *MPFU^pBEHRnL* : ord. inuerso *O* : periculorum curis *D³* ubi in curis littera -r- in rasura est et -s additum: num periculorum delendum? luxuriarent *MPFU^pBaOEH* : luxuriarentur *P²RnDL* dett. aliq.; in *E* supra -n- stat punctum primi atramenti senioblitum quo scriba compendium litterarum -ur (⁹) incipere fortasse uoluit

6 lunae in *M⁴PFU^pEHRnDL* : om. in *MO* : in *B* ordo est ad primū lune cursus in describit Buecheler (*cf. adm. ad 1. 42. 5; 4. 4. 2*): describit *MPFBOEHRnDL* *Edd. uet.* : distribuit *Up* sex dies scripsi ex *B* ubi des qui dies: excidit numerus in *MPU^pOEHRn*: sed ante dies in *E* -e in quae post rasuram scripta fuisse potest et in *F* duarum litterarum spatium occupat rasura; in *D* post dies scriptum est so a *D³* in rasura quae quattuor litterarum spatium occupat qui solstitiali . . . uicesimo anno om. *F*, add. *F¹* *infra* intercalariis *Heerwagen*: intercalares *F¹UpBaOERnDL* : intercalares *M³* in rasura: intercalares *P*: intercalares *H* interponendis *MPU^pOEHRn?* *DL* : interponendos *P²F¹Ba* dett. aliq.: interponendo *D³*: fort. legendum intercalares mensibus interponendo.

metam eandem solis unde orsi essent, plenis omnium annorum spatiis dies congruerent. Idem nefastos dies fastosque fecit 7 quia aliquando nihil cum populo agi utile futurum erat.

Tum sacerdotibus creandis animum adiecit, quamquam 20 ipse plurima sacra obibat, ea maxime quae nunc ad Dialem flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures 2 Romuli quam Numae similes reges putabat fore iturosque ipsos ad bella, ne sacra regiae uicis desererentur flaminem Ioui adsiduum sacerdotem creauit insignique eum ueste et curuli regia sella adornauit. Huic duos flamines adiecit, Marti unum, alterum Quirino, uirginesque Vestae legit, Alba 3 oriundum sacerdotium et genti conditoris haud alienum. His ut adsiduae templi antistites essent stipendum de publico statuit; uirginitate aliisque caerimoniis uenerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, 4 tunicaeque pictae insigne dedit et super tunicam aeneum pectori tegumen; caelestiaque arma, quae ancilia appellantur, ferre ac per urbem ire canentes carmina cum tripudiis sollemnique saltatu iussit. Pontificem deinde Numam 5 Marcius Marci filium ex patribus legit eique sacra omnia exscripta exsignataque attribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quae tempora sacra fierent, atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica priuata- 6 que sacra pontificis scitis subiecit, ut esset quo consultum plebes ueniret, ne quid diuini iuris neglegendo patrios ritus peregrinosque adsciscendo turbaretur; nec caelestes modo 7 caerimonias, sed iusta quoque funebria placandosque manes ut idem pontifex edoceret, quaeque prodigia fulminibus alioue quo uisu missa susciperentur atque curarentur. Ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elio aram in Auentino dicauit deumque consuluit auguriis, quae suscipienda essent.

²⁰ 3 His UpOED³ dett. aliq.: iis MP²Rn²D?: is PFBaHD?L
⁴ Salios HRn²D¹ dett.: salii P² marg.: alios MPFU^pBaOEHRn²DL (sed in E pecuniae rogaretur,
⁵ corr. E²): erogarentur Rn: rogarentur P: rogaretur M

21 Ad haec consultanda procurandaque multitudine omni aui et armis conuersa, et animi aliquid agendo occupati erant, et deorum adsidua insidens cura, cum interesse rebus humanis caeleste numen uideretur, ea pietate omnium pectora imbueraut ut fides ac ius iurandum † proximo † legum ac poenarum metu ciuitatem regerent. Et cum ipsi se homines in regis uelut unici exempli mores formarent, tum finitimi etiam populi, qui antea castra non urbem positam in medio ad sollicitandam omnium pacem crediderant, in eam uerecundiam adducti sunt, ut ciuitatem totam in cultum uersam 3 deorum uiolari ducerent nefas. Lucus erat quem medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. Quo quia se persaepe Numa sine arbitris uelut ad congressum deae inferebat, Camenis eum lucum sacrauit, quod earum ibi concilia cum 4 coniuge sua Egeria essent. Et [soli] Fidei sollemne instituit. Ad id sacrarium flamines bigis curru arcuato uehi iussit manuque ad digitos usque inuoluta rem diuinam facere, significantes fidem tutandam sedemque eius etiam in dexteris 5 sacratam esse. Multa alia sacrificia locaque sacris faciendis quae Argeos pontifices uocant dedicauit. Omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus

21 1 proximo Vorm. MPFU_pBaOEHRnDL Ed. Rom. 1469, sed in E et O punctum praecedit media in linea (-proximo): propulso dett. aliq.: pro Novák probante H. J. Muellerio: proxime (cum metum in seq.) Muretus, quem secutus Gron. coniecturam suam pro summo renouauit: pro anxio uel pro obnoxio Madv.: pro nimio optime Walters; ipsa prae-positione pro per Ouidii testimonium stabilita paene certa est (Proque metu populum sine ui pudor ipse regebat, Fast. 1. 251) antea M: ante PFU_pBaOEHRnDL (recte? cf. 4. 26. 4; 9. 39. 5) uiolari MOEH RnDL: uiolare PFU_pBa fort. recte (sed cf. 1. 5. 5) 3 ibi Nannius, dett. aliq.: sibi MPFU_pBaOEHRnDL Edd uel. Ald. (sed in M litteris solito maioribus) concilia PFU_pBOEHRnDL: consilia M 4 soli seclusit Siganus et sic Ryequius pro soll ex sequenti sollemne prae sumpto habens: solus Seeley (cf. Dion. Hal. 2. 75 πρώτος ἀνθρώπων ἐρδὸν ἰδύσατο πιστεως) uix recte: melius Sollae (i.e. intemeratae) Hayley, Harvard Studies 7. 215. Conspirant codd. (MPFU_pBOEHRnDL) et Edd. uel. omnes nisi quod in E supra -i aliquid (fort. ae, fort. û, i.e. solium, erasum est) Ad id] ante Ad quattuor uel quinque litterae in M erasae et in E ibidem uacat tantundem spatii: om. id B

haud minor pacis quam regni. Ita duo deinceps reges, alias 6
alia uia, ille bello, hic pace, ciuitatem auxerunt. Romulus
septem et triginta regnauit annos, Numa tres et quadraginta.
Cum ualida tum temperata et belli et pacis artibus erat
ciuitas.

Numae morte ad interregnum res rediit. Inde Tullum 22
Hostilium, nepotem Hostili, cuius in infima arce clara pugna
aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit; patres auc-
tores facti. Hic non solum proximo regi dissimilis sed 2
ferocior etiam quam Romulus fuit. Cum aetas uiresque
tum auita quoque gloria animum stimulabat. Senescere
igitur ciuitatem otio ratus undique materiam excitandi belli
quaerebat. Forte euenit ut agrestes Romani ex Albano 3
agro, Albani ex Romano praedas in uicem agerent. Imperi- 4
tabat tum Gaius Cluilius Albae. Vtrimeque legati fere sub
idem tempus ad res repetendas misserunt. Tullus praeceperat
suis ne quid prius quam mandata agerent; satis sciebat
negaturum Albanum; ita pie bellum indici posse. Ab Al- 5
banis socordius res acta; excepti hospitio ab Tullo blande
ac benigne, comiter regis conuiuium celebrant. Tantis per
Romani et res repetuerant priores et neganti Albano bellum
in tricesimum diem indixerant. Haec renuntiant Tullo.
Tum legatis Tullus dicendi potestatem quid petentes uenerint 6
facit. Illi omnium ignari primum purgando terunt tempus:
se inuitos quicquam quod minus placeat Tullo dicturos, sed
imperio subigi; res repetitum se uenisse; ni reddantur bel-

22 2 quam Romulus *MPFU_pBaOEH Edd. uet.*: romulo *RnDL*
dett. aliq. 4^a Cluilius *Glareanus ex I. 23. 7 inf. et (e.g.) Dion.*
Hal. 8. 22. 1: cluilius *M*: ciuilius *P²* uel *P¹* (*in rasura*) *E³H* *dett. aliq.*:
ciiilius *O* (*summa sic cum cura*): ciuibus *DL*: erasum in *Rn*: om.
FB: g. publius *Up* 5 comiter *P²UpOEH*: *cum hoc aduerbio archetypi dittographia* comi fronte *uarie*, *ut solet*, *in codd. intermixta est*;
comi fronte comiter *PFBa*: cum fronte comi *R*: fronte comiter *M?*:
concomi fraterniterque *M³*: concomiter fraterniterque *M⁴*: cum
fronte comit muniter *D*: comiter fronte *D³*: cum fronte communi *L*
6 tum *PFUpBOEHRnDL Edd. uet.*: tunc *M* facit *PFU_pBa*
OEHRnDL Edd. uet. aliq.: fecit *M Ed. Rom. 1470*

7 lum indicere iussos. Ad haec Tullus ‘Nuntiate’ inquit, ‘regi uestro regem Romanum deos facere testes, uter prius populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expertant huiusce clades belli.’

23 Haec nuntiant domum Albani. Et bellum utrimque summa ope parabatur, ciuili simillimum bello, prope inter parentes natosque, Troianam utramque prolem, cum Lauinium ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum 2 oriundi Romani essent. Euentus tamen belli minus miserabilem dimictionem fecit, quod nec acie certatum est et tectis modo dirutis alterius urbis duo populi in unum con 3 fusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. Castra ab urbe haud plus quinque milia passuum locant, fossa circumdant; fossa Clilia ab nomine ducis per aliquot saecula appellata est, donec cum 1 4 re nomen quoque uetustate aboleuit. In his castris Clilius Albanus rex moritur; dictatorem Albani Mettium Fufetium creant. Interim Tullus ferox, praecipue morte regis, magnum que deorum numen ab ipso capite orsum in omne nomen Albanum expetitum poenas ob bellum impium dictitans, nocte praeteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum 5 pergit. Ea res ab statuis exciuit Mettium. Dicit quam proxime ad hostem potest; inde legatum praemissum nuntiare Tullo iubet priusquam dimicent opus esse conloquio; si secum congressus sit, satis scire ea se allaturum quae nihilo 6 minus ad rem Romanam quam ad Albanam pertineant. Haud aspernatus Tullus, tamen si uana adferantur in aciem educit.

23 3 Clilia Glareanus (*cf. I. 22. 4*): clili *M*: ciuilia *RnD²*: ciuili *PFBaHDL*: ciuilii *F²UpOE* uetustate *Rn*: cum uetustate *MPF UpBaOEHDL*; sed *Up* re quoque nomen *habet et in O* re nomen quoque *desunt, unde patet corruptiae origo*; *cf. 4. 7. 10 cum adn. et Praef.* § 1 4 Clilius *ut supra*: cliuilius *M*: ciuilius *PFUpBOEHRnDL*

5 quam proxime *Vorm. MPFBaOEHRLnDL Edd. uet.*: qua proxime *Gron., Up, fort. recte* 6 tamen si uana adferantur *I. H. Voss* (*cf. si destituat spes I. 41. 1*): tametsi uana adferebantur (*uel aff-*) *MPF UpBaOEHRLnDL Edd. uet.*: tametsi uana adferri rebatur *Tan. Faber*

Exeunt contra et Albani. Postquam instructi utrimque stabant, cum paucis procerum in medium duces procedunt. Ibi 7 infit Albanus : 'Iniurias et non redditas res ex foedere quae repetitae sint, et ego regem nostrum Cluilium causam huiusc esse belli audisse uideor, nec te dubito, Tulle, eadem prae te ferre ; sed si uera potius quam dictu speciosa dicenda sunt, cupido imperii duos cognatos uicinosque populos ad arma stimulat. Neque, recte an perperam, interpretor. 8 Fuerit ista eius deliberatio qui bellum suscepit : me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te, Tulle, monitum uelim : Etrusca res quanta circa nos teque maxime sit, quo propior es [Volscis] hoc magis scis. Multum illi terra, plurimum mari pollut. Memor esto, iam cum signum 9 pugnae dabis, has duas acies spectaculo fore ut fessos confectosque simul uictorem ac uictum adgrediantur. Itaque si nos di amant, quoniam non contenti libertate certa in dubiam imperii seruitiique aleam imus, ineamus aliquam uiam quautri utris imperent sine magna clade, sine multo sanguine utriusque populi decerni possit.' Haud displicet 10 res Tullo quamquam cum indole animi tum spe uictoriae ferocior erat. Quaerentibus utrimque ratio initur cui et fortuna ipsa praebuit materiam.

6 Postquam instructi *Sabellicus* (1498), *Ald.* : postquam structi *MPFUpBaOERnDL* (*nun recte?*) : postquam fructi *H* procedunt *PFUpBaOE* : prodeunt procedunt *M* : prodeunt *HRnDL* *dett.* *alig.*
 7 Cluilium *M* (*cf. supr. 1. 22. 4*) : cisiulium *L* : ciuilium *PFUpBOEH* *RnD* audisse *MPFUpBOEHRnDL* : dicentem addere uolui *Iac.* *Perizonius* *sed cf. 4. 20. 7* (*ubi simile aliquid desiderabat Gron.*). *Mutuo* *sese tutantur hi loci; plura in lexicis reperies* 8 *uelim.* Etrusca *M²P²OEH**RnDL* : uelli metrusca *MP* : uelim etrustica *F²B* (*sed in* *F* *uelim*) : uelim etrusca *F³* : uellem etrusca *Up* quo *MPUpOE* *HRnDL* : qui *FBA* propior *P²FUpOE¹* *uel E²HRn* : propior *MPBaED²* : proprio *DL* es *HRnD²* : res *DL* : *om.* *MPFUpBaOE* *Volscis* (*uel Vulscis*) *MP²FUpBaOE¹* *uel E²HDL* : uul scis *Rn* : *uulsi* *PE* : *seclusit Voss* : *Tuscis Strothius* : (*propiores*) uos *Grynaeus* *hoc magis scis MPFUpBOEHRnD* : *om.* *L* 9 *qua UpOE²* *HRnDL* : quam *MPFE* : *om.* *B* utri utris *MP¹* *marg.* *O²E²HRnDL* : ueri utris *O* : ut utri *PB* : uter utri *F³* (*F obscuratum est*) : utri *UpE* 10 *cum indole MP²OEH**RnDL* : tum indole *PFUpBaD³* *dett.*

24 Forte in duobus tum exercitibus erant trigemini fratres, nec aetate nec uiribus dispares. Horatios Curiatiosque fuisse satis constat, nec ferme res antiqua alia est nobilior ; tamen in re tam clara nominum error manet, utrius populi Horatii, utrius Curiatii fuerint. Auctores utroque trahunt ; plures tamen inuenio qui Romanos Horatios uocent ; hos ut sequar 2 inclinat animus. Cum trigeminis agunt reges ut pro sua quisque patria dimicent ferro ; ibi imperium fore unde uictoria fuerit. Nihil recusatur ; tempus et locus conuenit. 3 Priusquam dimicarent foedus ictum inter Romanos et Albanos est his legibus ut cuiusque populi ciues eo certamine uicissent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Foedera 4 alia aliis legibus, ceterum eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus, nec ullius uetustior foederis memoria est. Fetialis regem Tullum ita rogauit : ‘Iubesne me, rex, cum patre patrato populi Albani foedus ferire?’ Iubente rege, ‘Sagmina’ inquit ‘te, rex, posco.’ Rex ait : ‘Pura 5 tollito.’ Fetialis ex arce graminis herbam puram attulit. Postea regem ita rogauit : ‘Rex, facisne me tu regium nuntium populi Romani Quiritium, uasa comitesque meos?’ Rex respondit : ‘Quod sine fraude mea populique Romani 6 Quiritium fiat, facio.’ Fetialis erat M. Valerius ; is patrem patratum Sp. Fusium fecit, uerbena caput capillosque tangens. Pater patratus ad ius iurandum patrandum, id est, sanciendum fit foedus ; multisque id uerbis, quae longo effata

24 3 cuiusque *MPFU_pBOEHRnDL* (cf. *cum Gron.* quandoque 1. 31. 4 ; 9. 10. 9, et e.g. *Plaut. Mil.* 160; *Sall. Cat.* 39. 6) : cuius dett. aliq. *Ald.*, sed in iuris formulis amat *Liuus uetustiores formas*, cuius rei nimis saepe obliuiscuntur editores ; cf. etiam 3. 37. 7 *cum adn.*

5 Pura dett. aliq., probante *Postgatio* : puram *MPFU_pBOEHRnDL* : delebat *Ussing* 6 is patrem *Vorm. M Ed. Rom.* 1470: *om. is PF UpBOEHRnDL dett. Edd. uet. plerique* patrandum, id est *PUpB* : patrandum id ē *EF* : patrono umid ē *M* (*sed supra lineam aliquid iam erasum est inter -o et u-*; *habet igitur fort. patronum*) : patrandum id (i.e. idem) *OL* : patrandum idem *D* : patrandum id *Rn* : patrandum est *H* fit *MPFU_pBOEH*: est fit *RnDL* dett. aliq. (fort. est *ex e littera natum est quae in PF supra uocem sanciendum scripta est, prima in utroque manu, ut sanciendum efficiatur*)

carmine non operae est referre, peragit. Legibus deinde 7 recitatis, ‘Audi’ inquit, ‘Iuppiter; audi, pater patrate populi Albani; audi tu, populus Albanus. Vt illa palam prima postrema ex illis tabulis ceraue recitata sunt sine dolo malo, utique ea hic hodie rectissime intellecta sunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico 8 consilio dolo malo, tum tu ille Diespiter populum Romanum sic ferito ut ego hunc porcum hic hodie feriam; tantoque magis ferito quanto magis potes pollesque.’ Id ubi dixit por- 9 cum saxo silice percussit. Sua item carmina Albani suumque ius iurandum per suum dictatorem suosque sacerdotes peregerunt.

Foedere icto trigemini, sicut conuenerat, arma capiunt. 25 Cum sui utrosque adhortarentur, deos patrios, patriam ac parentes, quidquid ciuium domi, quidquid in exercitu sit, illorum tunc arma, illorum intueri manus, feroce et suopte ingenio et pleni adhortantium uocibus in medium inter duas acies procedunt. Consederant utrimque pro castris duo 2 exercitus, periculi magis praesentis quam curae expertes; quippe imperium agebatur in tam paucorum uirtute atque fortuna positum. Itaque ergo erecti suspensique in minime

7 Iuppiter; audi *MPFBOEHRnDL* (sed in *L* iupi- et in *E* -i (in audi) plenior *calamo*, cf. 1. 41. 4 adn.): om. *Up* pater *MOEH RnDL*: inquit, pater *Pf¹*: inquit pater *Ba*: audi inq pater *F* audi, tu *MP¹* uel *P²UpOE* (ubi tú, fort. = tum, cf. 5. 43. 1 adn.) *RnD²*: auditu *PFBHDL*: audito *Krapp*, *C. Schenkl*: audiat *H. J. Mueller* (cf. 1. 32. 6): sed cf. 8. 9. 4 postrema *Vorm*. *Rn²D³* dett. aliq.: postremum *MPFU^pBaOEHRnDL Ed. Rom.* 1469: postremae *Edd*, *nct. plures* 8 defexit *Vorm*. *MPFU^pBOEH*: defecit *RnD*: defecerit *D^x* dett. aliq. *Edd*, *uet*.: deficiet *L*: deficit *M²L¹* tum tu *Crevier*: tum *Vorm*. *MPFU^pBaOEHRnD? L*: tuus *D?*: tu *D^x* dett. aliq. *Ald.* ille Diespiter *Skutsch* (et sic antea *Turneb*. et *Duker*; cf. e.g. *Cic. Cat.* iii. §§ 22 et 29; *Plaut. Most.* 398, et plur. in *Class. Quarterly*, iv (1910), p. 269): ille dies iuppiter *Vorm*. *MPFBaOEHRnDL*: uel diespiter *Vorm*^x: illa die iuppiter *Up*: illo die Diespiter *Weissb.*

9 Id ubi dixit *MP²HRnDL*: id dixit ubi *PUpBa*: ubi id dixit *OE* (sed in *O ante id erasmus est di*): dixit. Ubi *F*

25 1 Cum sui *MHRnDL Edd. Rom.* 1469 et 1470: ante cum add. armati *PFUpBaOE* (sed in *E* punctis notatur ut delendum): post sui add. milites *M¹* marg.

3 gratum spectaculum animo incenduntur. Datur signum infestisque armis uelut acies terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt. Nec his nec illis periculum suum, publicum imperium seruitiumque obuersatur animo futuraque ea deinde patriae fortuna quam ipsi fecissent.
 4 Ut primo statim concursu increpuere arma micantesque fulsere gladii, horror ingens spectantes perstringit et neutro 5 inclinata spe torpebat uox spiritusque. Conseratis deinde manibus cum iam non motus tantum corporum agitatioque anceps telorum armorumque sed uolnera quoque et sanguis spectaculo essent, duo Romani super alium aliis, uolneratis 6 tribus Albanis, exspirantes corruerunt. Ad quorum casum cum conclamasset gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam spes tota, nondum tamen cura deseruerat, exanimis 7 uice unius quem tres Curiatii circumsteterant. Forte is integer fuit, ut uniuersis solus nequaquam par, sic aduersus singulos ferox. Ergo ut segregaret pugnam eorum capessit fugam, ita ratus secuturos ut quemque uolnere adfectum 8 corpus sineret. Iam aliquantum spatii ex eo loco ubi pugnatum est ausfugerat, cum respiciens uidet magnis inter 9 uallis sequentes, unum haud procul ab sese abesse. In eum magno impetu rediit; et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis uti opem ferant fratri, iam Horatius caeso hoste uictor secundam pugnam petebat. Tunc clamore qualis ex insperato fauentium solet Romani adiuuant militem suum;

² animo incenduntur *MPFU_pBaOEHRnDL* ‘uetus lectio’ Rhenan. (cf. 22. 12. 3) : animo intenduntur Gebhard, quod probat Drak. Harleiani codicis lectione falso nuntiata inductus   ³ obuersatur *MP²F UpOEHRn²D³*, ‘uet. lectio’ Rhenan. : obseruatur *PBaRnD* (sed puncto supra -b- addito) *L* dett. aliq.   ⁴ increpuere *MPFU_pBOEHRnDL* —sed in *B* int. —(cf. Verg. G. 1. 382) : concrepuere H. J. Mueller
 6 uice *MPFU_pBOEHRnD^x*: uicet *D*: uices *L*: uicem Gron., Madv., fort. recte, sed nihil muto   ⁷ ut quemque *PFU_pBEHRnD*: ut quique *O* (ut uidetur) : ut quimque *uel* ut quenque *O¹*: ut quisque *O³*: quo quem *M* (fort. recte si ita pro ad id spatii accipias) : quemque *M²*
 9 Curiatiis *M? UpB* (sed -tis) *O* (sed -ciis) *E³HR²*: curatiis *D²*: cu-
 ratis *M? PFRL*: curiatii *E²?* *D* (num recte?) : curiat *E*: curiatios *M²*
 qualis *MPFU_pBOEHRnD*: add. esse Madv. sed cf. 2. 34. 2 : quali *L*
 fauentium *Vorm.*? *MPFU_pBaOE¹HD*: pauentium *P²ERnDL* Ald.

et ille defungi proelio festinat. Prius itaque quam alter—¹⁰
nec procul aberat—consequi posset, et alterum Curiatum
conficit; iamque aequato Marte singuli supererant, sed ¹¹
nec spe nec uiribus pares. Alterum intactum ferro corpus et
geminata uictoria ferocem in certamen tertium dabat: alter
fessum uolnere, fessum cursu trahens corpus uictusque fra-
trum ante se strage uictori obicitur hosti. Nec illud proelium
fuit. Romanus exultans ‘Duos’ inquit, ‘fratrum manibus ¹²
didi; tertium causae belli huiusc, ut Romanus Albano
imperet, dabo.’ Male sustinenti arma gladium superne
iugulo defigit, iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratu- ¹³
lantes Horatium accipiunt, eo maiore cum gaudio, quo prope
metum res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam
paribus animis uertuntur, quippe imperio alteri aucti, alteri
dicionis alienae facti. Sepulcra exstant quo quisque loco ¹⁴
cecidit, duo Romana uno loco propius Albam, tria Albana
Romam uersus sed distantia locis ut et pugnatum est.

Priusquam inde digrederentur, roganti Mettio ex foedere ²⁶
icto quid imperaret, imperat Tullus uti iuuentutem in armis
habeat: usurum se eorum opera si bellum cum Veientibus
foret. Ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ²
ibat, trigemina spolia prae se gerens; cui soror uirgo, quae
desponsa uni ex Curiatiis fuerat, obuia ante portam Capenam
fuit, cognitoque super umeros fratris paludamento sponsi
quod ipsa confecerat, soluit crines et flebiliter nomine spon-
sum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum com- ³
ploratio sororis in uictoria sua tantoque gaudio publico.
Stricto itaque gladio simul uerbis increpans transfigit puellam.
‘Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum,’ inquit, ‘oblita ⁴

¹⁰ nec *M*: qui nec *M¹PFUpBOEHRnDL* (*cf.* 1. 48. 7): olim add.
ipse Postgate ¹¹ dabat *MPFUpBaOE*: dabant *HRnDL*
¹² causae *Gron.*, *M* dett. *aliqu.*: causam *M²PFUpBaOEHRnDL*
Edd. uet. ¹³ quo prope *MPFUpBOEHDL* (*uide Drak. ad loc. et*
cf. e.g. 25. 29. 6; 28. 44. 9): quod prope *Rn* dett. *aliqu.* ¹⁴ ut et
Vorn. MPFUpOEH: et ut *RnDL* dett. *aliqu. Ed. Rom. 1470 Ald.*: ut
Ba Edd. uet.

fratrum mortuorum uiuique, oblita patriae. Sic eat quae-
5 cumque Romana lugebit hostem.' Atrox uisum id facinus
patribus plebique, sed recens meritum facto obstabat. Tam
raptus in ius ad regem. Rex ne ipse tam tristis ingratique
ad uolgs iudicii ac secundum iudicium supplicii auctor
esset, concilio populi aduocato 'Duuumiros' inquit, 'qui
Horatio perduellionem iudicent, secundum legem facio.'
6 Lex horrendi carminis erat: 'Duuumiri perduellionem iu-
dicent; si a duuumiris prouocari, prouocatione certato; si
uiincident, caput obnubito; infelici arbori reste suspendito;
7 uerberato uel intra pomerium uel extra pomerium.' Hac
lege duuumiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege
ne innoxium quidem posse, cum condemnasset, tum alter
ex iis 'Publi Horati, tibi perduellionem iudico' inquit. 'I,
8 lictor, colliga manus.' Accesserat lictor iniciebatque la-
queum. Tum Horatius auctore Tullo, clemente legis inter-
prete, 'Prouoco' inquit. Itaque prouocatione certatum ad
9 populum est. Moti homines sunt in eo iudicio maxime
P. Horatio patre proclamante se filiam iure caesam iudicare;
ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurum fuisse.

26 4 uiuique *PFUpBOEHRnDL*: uiuitque *M*: uiueque *F³* (*scil.*
patriae) *Romana Vorm.* *MPUpOERnD?L*: Romanum *FBaHD²*
dett. plures (non L) 5 facto obstabat *MPFUpBOEDL*: factum
obstabat *Rn*: obstabat facto *H*: *malim facto deletum, quamquam cf.*
Sall. Cat. 52. 31 uita cetera eorum sceleri huic obstat *ubi sceleri obstat*
significat 'sceleri oppositum est, sceleris poenae obstat' in ius *P²*
marg. OEHnL: initus *M*: intus *PFUpBaD*: intus (*i suprascr.*) *E*
ac secundum *Rhenan.*, *F³*: ad secundum *MPFUpBaOEHnDL*:
'antiqua lectio' *Rheuan.*: aut secundum *dett. Edd. uet. Ald.*
Duuumiros sic hic et infra (*quater omnino*) scriptum in *MPFBOEHDL*
repperimus 6 uel extra pomerium. Hac *PFUpB* (*sed Ac*) *OEH*
RnDL: hac *M* (*uix recte*): uel extra hac *M⁵* fort. *recte* (*i. e.* uel extra.
Hac) 7 ex iis *Madv.*: ex his *MPFUpOEHRnDL* (*cf. 1. 4. 6 adn.*)
inquit, I lictor *dett. aliq. Modius (Frankf. 1588)*: inqui I lictor *M*:
inquit lictor *M³* uel *M⁴* *PFUpBOEHRnL*: inquit lictor i *D²*
8 Itaque *Tan. Faber*: ita de *MPFUpBOEHRnDL Ald.*: ita demum
dett. aliq. 9 iure caesam *usque ad in filium om.* *FH*: *in marg.*
add. iure cesam iudicare ni ita esset in filiam patris iure usurum *F²*
in filium *dett. aliq. Edd. uet.*: in filiam *MPF²* *marg. UpBaOEH*
RnDL

Orabat deinde ne se quem paulo ante cum egregia stirpe conspexissent orbum liberis facerent. Inter haec senex 10 iuuenem amplexus, spolia Curiatorum fixa eo loco qui nunc Pila Horatia appellatur ostentans, ‘Huncine’ aiebat, ‘quem modo decoratum ouantemque uictoria incedentem uidistis, Quirites, eum sub furca uinctum inter uerbera et cruciatus uidere potestis? quod uix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quae 11 paulo ante armatae imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris urbis huius; arbore infelici suspende; uerbera uel intra pomerium, modo inter illa pila et spolia hostium, uel extra pomerium, modo inter sepulcra Curiatorum; quo enim ducere hunc iuuenem potestis ubi non sua decora eum a tanta foeditate supplicii uindicent?’ Non tulit populus nec patris lacrimas nec ipsius parem in 12 omni periculo animum, absolueruntque admiratione magis uirtutis quam iure causae. Itaque ut caedes manifesta aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri ut filium expiaret pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificiis factis 13 quae deinde genti Horatiae tradita sunt, transmisso per uiam tigillo, capite adoperto uelut sub iugum misit iuuenem. Id hodie quoque publice semper refectum manet; sororium tigillum uocant. Horatiae sepulcrum, quo loco corruerat 14 icta, constructum est saxo quadrato.

Nec diu pax Albana mansit. Inuidia uolgi quod tribus 27 militibus fortuna publica commissa fuerit, uanum ingenium dictatoris corrupit, et quoniam recta consilia haud bene eue-

11 I, lictor *M²P¹FUpBOEHRnD²*: ii lictor *MD?*: in lictor *L*: lictor *P* (*ubi P¹ add. I longam ante lictor et P² signum aliquod (—) supra posuit, fort. dubitationem indicans*) I, caput *Vorm.² UpOERnD²*: ii caput *MPFBaHDL*: caput *Vorm. M²* 14 constructum est *MPF UpBaOEH*: add. ibi *Rn*: add. -que post constructum et ibi post est *DL* dett. *alig.*

27 i fuerit *MPFU^pBOERDL Ald.* (*cf. 1. 11. 8; 7. 4. 4; et de consecutione temporum App. II ed. meae Libri II, Cantab. 1901*): fuerat *HR²*: foret uel (*cum Bauero*) fuerat *uoluit Madv.*

2 nerant, prauis reconciliare popularium animos coepit. Igitur
 ut prius in bello pacem, sic in pace bellum quaerens, quia
 suae ciuitati animorum plus quam uirium cernebat esse, ad
 bellum palam atque ex edicto gerundum alios concitat popu-
 los, suis per speciem societatis proditionem reseruat. Fide-
 nates, colonia Romana, Veientibus sociis consilii adsumptis,
 pacto transitionis Albanorum ad bellum atque arma inci-
 4 tantur. Cum Fidenae aperte descissent, Tullus Mettio
 exercituque eius ab Alba accito contra hostes dicit. Vbi
 Anienem transiit, ad confluentes conlocat castra. Inter eum
 locum et Fidenas Veientium exercitus Tiberim transierat.
 5 Hi et in acie prope flumen tenuere dextrum cornu ; in sini-
 stro Fidenates proprius montes consistunt. Tullus aduersus
 Veientem hostem derigit suos, Albanos contra legionem
 Fidenatum conlocat. Albano non plus animi erat quam
 fidei. Nec manere ergo nec transire aperte ausus sensim ad
 6 montes succedit ; inde ubi satis subisse sese ratus est, erigit
 totam aciem, fluctuansque animo ut tereret tempus ordines
 explicat. Consilium erat qua fortuna rem daret, ea inclinare
 7 uires. Miraculo primo esse Romanis qui proximi steterant
 ut nudari latera sua sociorum digressu senserunt ; inde eques
 citato equo nuntiat regi abire Albanos. Tullus in re trepidata
 8 duodecim uouit Salios fanaque Pallori ac Pauori. Equitem
 clara increpans uoce ut hostes exaudirent, redire in proelium
 iubet : nihil trepidatione opus esse ; suo iussu circumduci
 Albanum exercitum ut Fidenatum nuda terga inuadant ;
 9 idem imperat ut hastas equites erigerent. Id factum magnae

4 transiit *D²* *dett. aliq.* *Ed. Rom.* 1469 : transierat *Up* *dett. aliq.* :
*transit MPFBaOEH**RnDL*   5 *Hi et in MOEHRnD* : *Hii et in*
PFBa : *Hic et in L* : *delet et Weissb.*   *derigit PL* : *dirigit MFUpB*
*OEH**RnD*   6 *ea POEHRnD²* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : *eam MF? Ba* :
co F³UpRn²D *dett. aliq.*   8 *inuadant M³PFUpBaOED²* : *inuadat*
Vorm. M? P²HRDL *dett. aliq. Ald.*   *idem Vorm. MPFUpOEH*
RnDL : *id est Ba* : *inde dett. unus, Campanius* : *item Weissb.* : *eidem uel*
inde uoluit Gron.   *hastas Vorm. MPFUpBOEHR²* : *astas RD²* :
asta D : *arta L*   *equites Vorm. MPFUpBOEHD²* : *sequentes*
RDL *dett. aliq. Ed. Rom.* 1470   *erigerent dett. unus, Modius*

parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus intersaepsit; qui uiderant, id quod ab rege auditum erat rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes transit; et audiuerant clara uoce dictum, et magna pars Fidenatum, ut quibus coloni additi Romani essent, Latine sciebant. Itaque 10 ne subito ex collibus decursu Albanorum intercluderentur ab oppido, terga uertunt. Instat Tullus fusoque Fidenatum cornu in Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. Nec illi tulere impetum, sed ab effusa fuga flumen obiectum ab tergo arcebatur. Quo postquam fuga inclinauit, alii arma 11 foede iactantes in aquam caeci ruebant, alii dum cunctantur in ripis inter fugae pugnaeque consilium oppressi. Non alia ante Romana pugna atrocior fuit.

Tum Albanus exercitus, spectator certaminis, deductus in 28 campos. Mettius Tullo deuictos hostes gratulatur; contra Tullus Mettium benigne adloquitur. Quod bene uertat, castra Albanos Romanis castris iungere iubet; sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi inluxit, paratis omnibus ut adsolet, uocari ad contionem utrumque exercitum iubet. Praecones ab extremo orsi primos exciuere Albanos. Hi nouitate etiam rei moti ut regem Romanum contionantem audirent proximi constitere. Ex composito armata circum- 3 datur Romana legio; centurionibus datum negotium erat ut sine mora imperia exsequerentur. Tum ita Tullus infit: 4

'ex scidis Coloniensibus': erigere erigerent iubeat *M*: erigerent iubeat *PFUpBa*: erigere iubeat *Vorm.* *F²OER²D²L²*: eriere iubeat *H*: erigere erigerent iubet *M²R?* *L* dett. *aliq.* et *correctio aliqua similis ab D³?* *inserta sed postea erasa*: erigere iubet *DM⁴* et *fort.* *O⁴* 9 *ut* quibus *Walters* (*cf.* 1. 40. 5 *cum adn.*): *ut queis Tan. Faber*: *ut qui MPFUpBOEHRnD¹ uel D³*: *et qui DL* Romani *Walters, Tan. Faberium secutus*: *Romanis MPFUpBOEHRnDL*, *quod nauiter defendit Iac. Gron. ex locis 3. 1. 7; 4. 11. 4; 8. 14. 8; inter quae tamen nihil ad linguae Latinae commercium satis pertinet* 10 *perculsum M³PFUpBOEHRnDL¹*: *percussum ML dett. aliq.* *redit Vorm.?* *MPFUpBOEHD³ uel D¹ Edd. Rom. 1469. 1470*: *rediit RnDL*; *cf. e.g. 7. 28. 9 et adn. ad 1. 3. 3 supra*

28 2 ab extremo orsi] Post hacc uerba defit *E*; rursus incipit induiaeque inde 4. 30. 14; *u. praef. nostrae § 18*

‘ Romani, si unquam ante alias ullo in bello fuit quod primum dis immortalibus gratias ageretis, deinde uestrae ipsorum uirtuti, hesternum id proelium fuit. Dimicatum est enim non magis cum hostibus quam, quae dimicatio maior atque periculosior est, cum proditione ac perfidia sociorum.

5 Nam ne uos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes, nec imperium illud meum sed consilium et imperii simulatio fuit, ut nec uobis, ignorantibus deserit uos, auerteretur a certamine animus, et hostibus, circumueniri 6 se ab tergo ratis, terror ac fuga iniceretur. Nec ea culpa quam arguo omnium Albanorum est: ducem secuti sunt, ut et uos, si quo ego inde agmen declinare uoluissem, fecissetis. Mettius ille est ductor itineris huius, Mettius idem huius machinator belli, Mettius foederis Romani Albanique ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hunc insigne iam documen-

7 tum mortalibus dedero.’ Centuriones armati Mettium circumsistunt; rex cetera ut orsus erat peragit: ‘Quod bonum faustum felixque sit populo Romano ac mihi uobisque, Albani, populuni omnem Albanum Romam traducere in animo est, ciuitatem dare plebi, primores in patres legere, unam urbem, unam rem publicam facere; ut ex uno quondam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in unum 8 redeat.’ Ad haec Albana pubes, inermis ab armatis saepita, in uariis uoluntatibus communi tamen metu cogente, silen- 9 tium tenet. Tum Tullus ‘Metti Fufeti’ inquit, ‘si ipse discere posses fidem ac foedera seruare, uiuo tibi ea disci-

4 hesternum *M? P²FUpBR²D³*: esternum *OD*: externum *M¹ in ras.*
PHR? L dett.: hesterno (id proelio) *Novák* 5 subiere ad *PF*
UpBORnDL: subiereat *M*: subierant *M²*: subicere ad *H* circumueniri *F? D dett.*: circumuenire *MPF²? UpBaOHRnD²L* 6 in hunc insigne *MPFU²BO²Ru Ed. Rom. 1470*: in hunc signe *H*: hunc insigne *DL dett. Edd. uet. aliq.*: in *O* nisi in hunc insigne primo atramento scriptum est sed alia manu non in rasura sed in spatio pri- 7 mium nacuo quod ad has litteras uix sufficit relicto 7 redeat *PFUp BO²HRnDL*: redeant *MO* 8 *Ad § 9 in Medicei margine manu saeculi undecimi adscriptum est*: Ultima Tulli locutio ad Mettium. hec ipsa deberet esse in archiepiscopum Mediolanum

plina a me adhibita esset ; nunc quoniam tuum insanabile ingenium est, at tu tuo suppicio doce humanum genus ea sancta credere quae a te uiolata sunt. Vt igitur paulo ante annum inter Fidenatem Romanamque rem ancipitem gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis.¹ Exinde ¹⁰ duabus admotis quadrigis, in currus earum distentum inligat Mettium ; deinde in diuersum iter equi concitati, lacerum in utroque curru corpus, qua inhaeserant uinculis membra, portantes. Auertere omnes ab tanta foeditate spectaculi ¹¹ oculos. Primum ultimumque illud supplicium apud Romanos exempli parum memoris legum humanarum fuit : in aliis gloriari licet nulli gentium mitiores placuisse poenas.

Inter haec iam praemissi Albam erant equites qui multitudinem traducerent Romam. Legiones deinde ductae ad diruendam urbem. Quae ubi intrauere portas, non quidem ² fuit tumultus ille nec pauor qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis stratisue ariete muris aut arce ui capta clamor hostilis et cursus per urbem armatorum omnia ferro flammaque miscet ; sed silentium triste ac tacita mae- ³ stitia ita defixit omnium animos, ut p[re]a metu [oblitu] quid relinquerent, quid secum ferrent deficiente consilio rogantesque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas ultimum illud uisuri peruagarentur. Vt uero ⁴ iam equitum clamor exire iubentium instabat, iam fragor tectorum quae diruebantur ultimis urbis partibus audiebatur puluisque ex distantibus locis ortus uelut nube inducta omnia impleuerat, raptim quibus quisque poterat elatis, cum larem ac penates tectaque in quibus natus quisque educatusque esset relinquentes exirent, iam continens agmen migrantiū impleuerat uias, et conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrimas, uocesque etiam miserabiles exaudiabantur, mulierum praecipue, cum obsessa ab armatis

²⁹ ¹ Albam *MPFUpBHRnDL* : Albani *M³F¹* uel *F²O* dett. Edd. uet. *aliqu.* ³ *oblitu* *MPFUpBOHRnDL* : *seclusit Madv.*, recte ⁵ mulierum . . . deos om. *B* praecipue *PFUpORnDL* : *praecipiuae MH*

templa augusta praeterirent ac uelut captos relinquenter
6 deos. Egressis urbe Albanis Romanus passim publica
priuataque omnia tecta adaequat solo, unaque hora quadrin-
gentorum annorum opus quibus Alba steterat excidio ac
ruinis dedit. Templis tamen deum—ita enim edictum ab
rege fuerat—temperatum est.

30 Roma interim crescit Albae ruinis. Duplicatur ciuium
numerus; Caelius additur urbi mons, et quo frequentius
habitaretur eam sedem Tullus regiae capit ibique habitauit.

2 Principes Albanorum in patres ut ea quoque pars rei publi-
cae cresceret legit, Iulios, Seruilios, Quinctios, Geganios, Cu-
riatiros, Cloelios; templumque ordini ab se aucto curiam fecit
quae Hostilia usque ad patrum nostrorum aetatem appellata
3 est. Et ut omnium ordinum uiribus aliquid ex nouo populo
adiceretur equitum decem turmas ex Albanis legit, legiones
et ueteres eodem supplemento expleuit et nouas scripsit.

4 Hac fiducia uirium Tullus Sabinis bellum indicit, genti ea
tempestate secundum Etruscos opulentissimae uiris armisque.
Vtrimeque iniuriae factae ac res nequiquam erant repetitae.

5 Tullus ad Feroniae fanum mercatu frequenti negotiatores
Romanos comprehensos querebatur, Sabini suos prius in
lucum configisse ac Romae retentos. Hae causae belli
6 ferebantur. Sabini haud parum memores et suarum uirium
partem Romae ab Tatio locataim et Romanam rem nuper

6 Egressis *MPFU_pBOHD²*: add. -que *RnL*: egressique *D*
urbe dett. aliq.: urbem *MPFU_pBOHRnDL* sed v. *Frigell.* (*Epileg.*
ad Lib. I. 43 sqq.) qui ablatuum in talibus locis (i.e. ubi uerbum relin-
quendi tantum, non transgrediendi notionem habet) unice rectum esse
demonstravit

30 1 ibique *PFU_pBaOHRnDL* *Edd. uet.* : add. deinde *Vorm. M*
2 Iulios *Sabellicus*, ex *Dion. Hal. 1. 70 et 2. 79* (cf. *C. I. L. xiv. 2387*
inscriptionem aerae Bouillies infra montem Albanum repertae et *Tac.*
Ann. 2. 41; de *Tullia gente v. inf. 1. 39. 5*): Tullios *MPFU_pBOHRn*
DL; cf. *Tullus pro Iulus 4. 35. 4 adn.* 3 Et ut *M²PFU_pBOH*
RnDL¹: *om. et M*: *om. ut L* 5 *suos MPFU_pBOHRnDL* (sed
sabinis suos *P*: sabini suos *P² uel P¹*): seruos suos *Madv. perperam*;
'cf. *Dion. Hal. 3. 32 φυγάδας, non δραπέτας*' *Seeley*

etiam adiectione populi Albani auctam, circumspicere et ipsi externa auxilia. Etruria erat uicina, proximi Etruscorum 7 Veientes. Inde ob residuas bellorum iras maxime sollicitatis ad defectionem animis uoluntarios traxere, et apud uagos quosdam ex inopi plebe etiam merces ualuit : publico auxilio nullo adiuti sunt ualuitque apud Veientes—nam de ceteris minus mirum est—pacta cum Romulo indutiarum fides. Cum bellum utrimque summa ope pararent uertique 8 in eo res uideretur utri prius arma inferrent, occupat Tullus in agrum Sabinum transire. Pugna atrox ad siluam Malitiosam fuit, ubi et peditum quidem robore, ceterum equitatu aucto nuper plurimum Romana acies ualuit. Ab equitibus 10 repente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum, nec pugna deinde illis constare nec fuga explicari sine magna caede potuit.

Deuictis Sabinis cum in magna gloria magnisque opibus 31 regnum Tulli ac tota res Romana esset, nuntiatum regi patribusque est in monte Albano lapidibus pluuisse. Quod cum 2 credi uix posset, missis ad id uisendum prodigium in conspectu haud aliter quam cum grandinem uenti glomeratam in terras agunt crebri cecidere caelo lapides. Visi etiam 3 audire uocem ingentem ex summi cacuminis luco ut patrio ritu sacra Albani facerent, quae uelut dis quoque simul cum patria relictis obliuioni dederant, et aut Romana sacra suscepserant aut fortunae, ut fit, obirati cultum reliquerant deum. Romanis quoque ab eodem prodigio nouendiale sacrum 4 publice susceptum est, seu uoce caelesti ex Albano monte missa—nam id quoque traditur—seu haruspicum monitu ;

7 Etruria *MHRnDL* : Etruriaque *F²BaO* : Etruria quae *PF* : aetru-
riaque *Up* ualuit *PFUpBOHRnDL* : fuit ualuit *M*

31 1 pluuisse sic iubet hunc locum citans *Priscianus x. 2. 11; v. inf.*
adn. nostram ad 7. 28. 7 : pluisse *MPFBaOHRnD¹L dett.* : pluisse
D? 2 in conspectu *MPFUpBOH* : in conspectum *RnDL*
3 patrio *M³PFBUpOHRnDL* : patriae *M* (*uix recte*) cum patria
MPFUpBORnDL sed in *M* maioribus litteris scriptum est : patria *H* ;
si patriae pro patrio *supra recte se haberet*, melius hic abesset cum patria

mansit certe sollemne ut quandoque idem prodigium nuntiatur feriae per nouem dies agerentur.

5 Haud ita multo post pestilentia laboratum est. Vnde cum pigritia militandi oreretur, nulla tamen ab armis quies dabatur a bellico rege, salubriora etiam credente militiae quam domi iuuenum corpora esse, donec ipse quoque longin-
6 quo morbo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiritus illi feroce ut qui nihil ante ratus esset minus regium quam sacris dedere animum, repente omnibus magnis paruisque superstitionibus obnoxius degeret religionibusque
7 etiam populum impleret. Volgo iam homines eum statum rerum qui sub Numa rege fuerat requirentes, unam opem aegris corporibus relictam si pax ueniaque ab dis impetrata
8 esset credebant. Ipsum regem tradunt uoluentem commentarios Numae, cum ibi quaedam occulta sollemnia sacrificia Ioui Elio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse; sed non rite initum aut curatum id sacrum esse, nec solum nullam ei oblatam caelestium speciem sed ira Iouis sollicitati praua religione fulmine ictum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos et triginta.

32 Mortuo Tullo res, ut institutum iam inde ab initio erat, ad patres redierat hique interregem nominauerant. Quo comitia habente Ancum Marcium regem populus creauit; patres fuere auctores. Numae Pompili regis nepos filia ortus
■ Ancus Marcius erat. Qui ut regnare coepit et auitae gloriae memor et quia proximum regnum, cetera egregium, ab una parte haud satis prosperum fuerat aut neglectis religionibus

5 oreretur MPFBa : oriaretur *M²F³UpOHRnDL*, cf. 2. 16. 2; 2.
39. 6; 4. 45. 4; 4. 50. 2 implicitus *PFB**UpOHRnDL* Edd. net. :
implicitus *M* 8 his *UpOHRnDL* : iis Ed. Par. 1510 : is (h *suprascr.*)
M : is *M¹* uel *M²PFB Ald.* initum *MP²* marg. *UpOHRnDL* :
initium *PFB* praua *MFUpRn* : praua a *BaD²* : praua a *M³OHL*
(sed secunda u- litterae hasta pleniore calamo, cf. 1. 41. 4 adn.) : praua
(uel praua) a *D?* : prauia a *P* conflagrasse *M¹* uel *M²PFB**UpO* :
confragrasset *MHRn* : conflaglasset *DL* : confraglassae *D³* : om. *B* in
fine lineae

32 2 cetera *MPFU_pBOHRnD²* : ceterum *D?* *L* : ob cetera *O³* :
ceteris *Rn²* *Ald.*

aut prae cultis, longe antiquissimum ratus sacra publica ut ab Numa instituta erant facere, omnia ea ex commentariis regiis pontificem in album elata proponere in publico iubet. Inde et ciuibus otii cupidis et finitimi ciuitatibus facta spes in aui mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini 3 cum quibus Tullo regnante ictum foedus erat sustulerant animos, et cum incursionem in agrum Romanum fecissent repetentibus res Romanis superbe responsum reddunt, desiderium Romanum regem inter sacella et aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, et Numae et 4 Romuli memor; et praeterquam quod aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat cum in nouo tum feroci populo, etiam quod illi contigisset otium sine iniuria id se haud facile habiturum; temptari patientiam et temptatam contemni, temporaque esse Tullo regi aptiora quam Numae. Ut tamen, 5 quoniam Numa in pace religiones instituisset, a se bellicae caerimoniae proderentur, nec gererentur solum sed etiam indicerentur bella aliquo ritu, ius ab antiqua gente Aequicolis quod nunc fetiales habent descripsit, quo res repetuntur. Legatus ubi ad fines eorum uenit unde res repetuntur, capite 6 uelato filo—lanae uelamen est—‘Audi, Iuppiter’ inquit; ‘audite, fines’—cuiuscumque gentis sunt, nominat—; ‘audiat fas. Ego sum publicus nuntius populi Romani; iuste pieque legatus uenio, uerbisque meis fides sit.’ Peragit deinde postulata. Inde Iouem testem facit: ‘Si ego iniuste 7 impieque illos homines illasque res dedier mihi exposco, tum

² longe Gron., dett. aliq.: longeque MPFU_pBaOHRnDL (*antiquum sane, sed, ut Gron. ostendit, uitiosum additamentum*) regiis Madv., et sic M habuisse sub rasura perspici potest: regis M³P FU_pBaOHRnDL (cf. c. 31. 8 *supra*) in album MPFU_pBOHRn: in albam M³: in auum DL: in altum D³: elata MPFU_pBaOHRnDL (cf. codicum lectionem efferebat Cic. de Or. 2. 12. 52): elatam M³: relata Sabellicus, Ed. Par. 1510   6 nominat; audiat MP²F²UpOH: nominata audiat PFB: numina audiant RuDL dett.   7 dedier MPFU_pBH: dedero DL: dedeier D³: dedi Ru²: om. O mihi M (*sed recentior manus supra -dier add. p dari, i.e. ‘pro dari’*) et Vorm. (*sed post res ‘recentiore manu Po Ro suprascriptum’*, Rhen.): p. r. mihi PFU_pBa:

p. r. michi *O* : Po R mihi *RuDL* : populi romani mihi *H* : nuntio populi Romani mihi dett. *aliquod Ald.* (nuntio populi Romani *dannauit Rhenan.*) : populo Romano mihi que Edd. net. siris *MPFBOHRnD²L* ‘lectio net.’ *Rhenan.* : siueris *Up* : sinas *Rn²* dett. *aliquod Edd.* *net.* *aliquod Ald.* : in *M* suprascriptis manu recentior (eadem quae p. dari) p. sciatis : sinis *D³* 8 fuerit *MPFU^pBOHRnDL* : fuit *Wesenberg* ; u. *Riemann*, *Etudes*, 297-8; *Draeger*, *Hist. Synt.²* ii. 544 sqq.; contra *Frigell. Epileg.* ad *Lib. I.* 49 9 bellum *PFU^pBOHRnDL* : uerbum *M*, ubi inse- quitur lineae spatium, non erasae, sed uacuum, lacunae quam infra statuimus indicium Jane J. *Perizonius* (cf. 8, 9, 6 et *Macrob.* i. 9, 15) : iuno *MPFU^pBOHRnDL* 10 Cum (uel *Tum*) ... *Walters*, lacunam statuens cuius saepe litterae h. s. (‘hic supple?’) in his corruptae signum *praebent*, u. *Cl. Rev.* 1903, p. 161: Cum . . is *M¹* uel *M²* una uel duabus litteris post Cum erasis et ante Cum internallum longius solito *praebens*: cum his *P²FU^pBOHD¹L*, sed in *F* post adipiscamur et post nuntius infra lineam additum est ab *F* uel *F²*^a lacunae notam: cum iis *D²* (sed signum aliquod litterae C- circumscripsit et posteratis): cum is *P*: cum *Rn*: *Tum Hachtmann* nuntius *MPFU^pBOHRnDL* (sed in *D*-s pleniore calamo scriptus): (cum his) nuntiis *Madv.* *Ed.* iii It rex his *Gruter*: rex ex his *MPFU^pBOHRnD²L* *Edd.* *net.* *aliquod Ald.* : rex exis *D* causarum *MPFU^pBOHRnDL* : causam dett. unus: causa *Madv.*, sed u. *Frigell. Epil.* in *Lib. I.*, p. 50 homini- busque *Vorm.* *MPFU^pBHD¹* : omnibusque *RnDL* dett. (et sic idem inf. § 13 ad fin.): agminibusque *O* (sed in § 13 hominibus) Priscis Latinis *O* dett. unus, *Edd.* *net.* : priscis t̄ latinis *M*, ubi t̄ ‘uel’ signifi- care debet; sed transuersa linea ab *M²* addita esse potest; origo corruptelae

quas res nec dederunt [nec soluerunt] nec fecerunt, quas res dari fieri [solui] oportuit, dic' inquit ei quem primum sententiam rogabat, 'quid censes?' Tum ille: 'Puro pioque duello quaerendas censeo, itaque consentio consiscoque.' Inde ordine alii rogabantur; quandoque pars maior eorum qui aderant in eandem sententiam ibat, bellum erat consensum. Fieri solitum ut fetialis hastam ferratam aut praestram sanguineam ad fines eorum ferret et non minus tribus puberibus praesentibus diceret: 'Quod populi Priscorum Latinorum hominesque Prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum Priscis Latinis iussit esse senatusque populi Romani Quiritium censuit consensit consciuit

certe fuit prima in sequentis nominis littera duplicata: priscis uel latinis *PFUpBaHRnDL* dett.: priscisue Latinis *Vorm.*? ('ex veteri volumine sic apparet legendum', Rhenan.) quas res nec usque ad fecerunt *MP³* marg. *ad dextram* *HRnDL*: om. *PO*: post oportuit ponunt dett. aliq.: *sic etiam P²* (summo margine) *FUpBa*, ita tamen ut quas res *non ante* nec dederunt *sed post* fecerunt *ante* dic *dennum* statuant

quas res dari *MP²* in *contextu P³* marg. *FUpBOHRnDL*: quas redare *P*: quasi res dari *O³* fieri solui *MPUpBOHRnDL* dett. *Edd. uet.*: om. fieri *F*: solui fieri *Ald.* Locum ipse sic constitutum mallem: Quarum litium causam condixit pater . . . usque ad Latinis, quas res nec dederunt nec fecerunt, quas res dari fieri oportuit, dic . . . quid censes? Sed priorum additamentorum odorem modo aliquem, nondum plena argumenta, mihi nideor repperisse; quamquam nec soluerunt et solui secludere turbatus ordo cogit, manifestum uitii indicium. Et in *D* codice linea ea quae uoces ab hominibusque (homibq scriptum est) usque ad solui continet sat stipata est 76 litteras plene scriptas habet, cum pleraque non plures quam 67 capiunt). Formula ap. *Gell.* 16. 4. i duo tantum uerba praebet fecere deliqueruntque ei quem *M¹* uel *M²Rn²* Ed. *Rom.* 1470: ei (t suprascr.) quem *M*: et quem *PFUpBOH?* *RnDL*: ecquem *D²* uel *D¹* pioque *MPFUpBOHD²*: om. que *RDL* erat consensum fieri *MPBa*: erat consensu fieri *P²FUpOHRnDL* dett. aliq. *Edd. uet. aliq. Ald.*

praeustam sanguineam *Madv.*, cf. densa obsita virgulta c. 14. 7 sup. et *Skutsch, Class. Quarterly* iv (1910), p. 270: sanguineam praeustam *MPFUpOHRnDL* dett. *Edd. uet.* 13 hominesque *Sigoniis ex § 11* et *Gell.* 16. 4. 1-2: hominesue *Vorm. UpOHRnD¹*: hominesue *P²F*: homines. ue. *Ba*: omenesue *D*: omenesue *D³*: omnesue *L*: hominesu *P*: homines *M* fecerunt . . . Romani Quiritium et consensit om. *B* senatusque *Ed. Frob.* 1531: senatus ue *M*: senatusue *PFUpOH RnDL* *Edd. uet. aliq.*: senatus *D²* dett. aliq.

ut bellum cum Priscis Latinis fieret, ob eam rem ego populusque Romanus populis Priscorum Latinorum hominibus-
14 que Priscis Latinis bellum indicio facioque.' Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitae res ac bellum indictum, moremque eum posteri acceperunt.

33 Ancus demandata cura sacrorum flaminibus sacerdotibusque aliis, exercitu nouo conscripto profectus, Politorium, urbem Latinorum, ui cepit; secutusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. Et cum circa Palatium, sedem ueterum Romanorum, Sabini Capitolium atque arcem, Caelium montem Albani implessent, Auentinum nouae multitudini datum. Additi codem haud ita multo post, Tellenis Ficanaque captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum quod uacuum occupauerant Prisci Latini, eaque causa diruendae urbis eius fuit Romanis ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquamdiu ibi Marte incerto, uaria uictoria pugnatum est; nam et urbs tuta munitionibus praesidioque firmata ualido erat, et castris in aperto positis aliquotiens exercitus Latinus comminus cum Romanis signa contulerat. Ad ultimum omnibus copiis conisus Ancus acie primum uincit; inde ingenti praeda potens Romam redit, tum quoque multis milibus Latinorum in ciuitatem acceptis, quibus, ut iungeretur Palatio Auentinum, ad Murciae datae

33 2 ueterum *MP²* marg. *OH*: ueterem *Vorm.* *PF³UpBaRnDL*
dett.: ue . . . erem *F*: ueteres *Edd.* uet. *Ald.* Romanorum *MPF*
UpBOHRnDL: Romani *Ed.* *Rom.* 1470, *Ald.* codem *MPFU_p*
BOH: eidem *RnDL* dett. aliq. *Edd.* uet. *Ald.* haud ita *M³PF*
UpBOHD'(D¹?) Edd. uet.: aut ita *M*: addita *D* (*qui ante hoc uerbum*
interpunxit): *om.* *RnL* 5 *uincit*; inde] *Inter haec uerba statuit*
lacunam Crevier (*ita ut 'deinde urbem ui cepit' uel simile quid in-*
serendum sit), *sed ex c. 38. 4 potest uideri* *Liuus silentio rem dubiam*
praeternmittere uoluisse (*Seeley*) potens *Vorm.* *MPFU_pBaOHRn*
DL, *sed supra add.* *uel potitus M¹ uel M²*: *potitus Rn² Ald.*
milibus MP²HRnDL: *militibus PFUpBaO* ad *Murciae PFUpH*:
ad murcie BD: *at murcie O*: *ad murtiae M?* *Rn*; *sed in M murt-*

sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci sed ne 6 quando ea arx hostium esset. Id non muro solum sed etiam ob commoditatem itineris ponte sublicio, tum primum in Tiberi facto, coniungi urbi placuit. Quiritium quoque 7 fossa, haud paruum munimentum a planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus auctis, cum 8 in tanta multitudine hominum, discriminé recte an perperam facti confuso, facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem incréscantis audaciae media urbe imminens foro aedificatur. Nec urbs tantum hoc rege creuit sed etiam ager finesque. 9 Siluā Maesia Veientibus adempta usque ad mare imperium prolatum et in ore Tiberis Ostia urbs condita, saline circa factae, egregieque rebus bello gestis aedis Iouis Feretri amplificata.

Anco regnante Lucumo, uir impiger ac diuitiis potens, 34 Romam commigrauit cupidine maxime ac spe magni honori, cuius adipiscendi Tarquiniis—nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat—facultas non fuerat. Demarati Corinthii 2 filius erat, qui ob seditiones domo profugus cum Tarquiniis forte consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit. Nomina his Lucumo atque Arruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium heres: Arruns prior quam pater moritur uxore grauida relicta. Nec diu manet superstes filio pater; 3 qui cum, ignorans nurum uentrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contra, omnium heredi bonorum, cum diuitiae 4 iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil,

tantum certum est; quid deinde uoluerit M¹, aut M², aut ambo, discernere nequii: amurtiae L 6 arx M¹ uel M²PFU_pH: axr B: arax M: iarcis O: arua RuDL muro MPFU_pBOHRnDL: muniri dubitauerit coniecit H. J. Mueller in Tiberi uel tyb-) PFU_pBOHRn DL: in tiberim M dett. aliq. 9 aedis MP¹ uel P²FBaHRn: aedes UpOD³ uel D¹ Ald.: aedc D: aedimouis (pro aedis Iouis) P

34 2 Arruns M³PFU_pBOHRnDL: Aruns M, utroque loco 3 decessisset MPFBHD³: discessisset UpO: incessisset RnD? L: is cessisset D?

summo loco nata et quae haud facile iis in quibus nata erat
 5 humiliora sineret ea quo innupsisset. Spernentibus Etruscis
 Lucumonem exsule aduena ortum, ferre indignitatem non
 potuit, oblitaque ingenitae erga patriam caritatis dummodo
 uirum honoratum uideret, consilium migrandi ab Tarquiniis
 6 cepit. Roma est ad id potissima uisa: in nouo populo, ubi
 omnis repentina atque ex uirtute nobilitas sit, futurum locum
 forti ac strenuo uiro; regnasse Tatium Sabinum, arcessitum
 in regnum Numam a Curibus, et Ancum Sabina matre ortum
 7 nobilemque una imagine Numae esse. Facile persuadet ut
 cupido honorum et cui Tarquinii materna tantum patria
 8 esset. Sublatis itaque rebus amigrant Romam. Ad Ianicu-
 lum forte uentum erat; ibi ei carpento sedenti cum uxore
 aquila suspensis demissa leuiter alis pilleum aufert, superque
 carpentum cum magno clangore uolitans rursus uelut mini-
 sterio diuinitus missa capiti apte reponit; inde sublimis abiit.
 9 Accepisse id augurium laeta dicitur Tanaquil, perita ut uolgo
 Etrusci caelestium prodigiorum mulier. Excelsa et alta
 sperare complexa uirum iubet: eam alitem ea regione caeli
 et eius dei nuntiam uenisse; circa sumnum culmen hominis
 auspicio fecisse; leuasse humano superpositum capiti decus

4 et quae haud facile iis in quibus nata *MP²UpO* (*sed his non iis*)
Rn²D⁵ *marg.* (*sed his*): *om. PF BaHRnDL*, *sed uocem proximam*
deerat pro erat DL (*de- erasit D⁵*) *ea quo innupsisset Weissenb.*:
ac (?) cum innupsisset M: *hec cum innubisset M²*: *ea cum innupsisset*
PF UpBaOHRnDL ‘*lectio uet.*’ *Rhenan.* (*sed iā pro ea D?*): *ea cum*
nupsisset Rn²D²: *ea cum illi nupsisset dett.* *Edd. uet. Ald.*: *ea in quae*
innupsisset Als. ch. 5 *exsule R²F³ dett. unius Ald.*: *exulem MPF*
UpBaOHRnDL Edd. uet. *aduena PF UpO¹ uel O²HRn*: *addena*
Ba: *aduenam M³* (*M obscuratus est*) *O? DL* 6 *potissima Gron.*
(cf. 5. 12. 12): *potissimum MPF UpBOHRnDL* (*nisi quod potissimum*
F²O, *potissimum O²*; *unde colligo scribam perperam litterae a apertam*
formam (u) *pro u accepisse*): *apta potissimum Buetner*: *opportuna*
potissimum Frigell. 8 *sit MPFBDL Ald.*: *fit UpHRn Edd. uet.*:
fuit O: *fit O¹ uel O²* 8 *leuiter MPF UpBaOHRnDL*: *leniter*
dett. aliq. Edd. uet., fort. recte (*cf. 2. 50. 10; 3. 50. 12*) *abiit PF UpBa*
OHRnDL Edd. uet.: *habit M?*: *habit (i suprascr.) M¹ uel M²*: *habit*
M² uel M³: *abit D^x dett. aliq., cf. 1. 3. 3 adn.* 9 *hominis MPF*
UpBORnDL: *homini H (num recte?)* *humano PF UpBOHRnDL*:
humo M: *humane Seeley*: *humana manu Wex.*

ut diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationesque 10 secum portantes urbem ingressi sunt, domicilioque ibi comparato L. Tarquinium Priscum edidere nomen. Romanis con- 11 spicum eum nouitas diuitiaeque faciebant ; et ipse fortunam benigno adloquio, comitate inuitandi beneficiisque quos poterat sibi conciliando adiuuabat, donec in regiam quoque de eo fama perlata est. Notitiamque eam breui apud regem 12 liberaliter dextereque obeundo officia in familiaris amicitiae adduxerat iura, ut publicis pariter ac priuatis consiliis bello domique interesset et per omnia expertus postremo tutor etiam liberis regis testamento institueretur.

Regnauit Ancus annos quattuor et uiginti, cuilibet superio- 35 rum regum belli pacisque et artibus et gloria par. Iam filii prope puberem aetatem erant. Eo magis Tarquinius instare ut quam primum comitia regi creando fierent. Quibus in- 2 dictis sub tempus pueros uenatum ablegauit. Isque primus et petisse ambitiose regnum et orationem dicitur habuisse ad conciliandos plebis animos compositam : [cum] se non rem 3 nouam petere, quippe qui non primus, quod quisquam indig- nari mirarie posset, sed tertius Romae peregrinus regnum adfectet ; et Tatium non ex peregrino solum sed etiam ex hoste regem factum, et Numam ignarum urbis, non petentem, in regnum ultro accitum : se ex quo sui potens fuerit Romam 4 cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse ; maiorem

10 nomen *Vorm. MF³UpOH* : nome *P* : Nome *Ba* : *Numae DL* : Nam et *Rn?* *D¹* uel *D²* dett. : nomen. Nam et *D⁴ Ald.* : nomen. Iam et *Edd. uet. alig.* : nomen. Iam *Edd. uet. plures* 12 bello *MP UpBOHRnDL Ald.*, cf. 9. 26. 21 : bellī *Gron.*, *F. fort. recte*

35 1 Eo magis *MPFUpBO²HD²* (*sed ab O² littera E capitalis in rasura post punctum scripta est*) : co magis *R* : cum eo magis *OR²DL* : quo magis *Frigell. fort. recte* instare *M²F³UpOHD^x* dett. alig. *Edd. Rom. 1469 et 1470* : instaret *MPFBaRnDL* 3 cum se *MPFUUpBOH RnDL* (*sed in P cum pleniore calamo scriptum est quam cetera, cf. 1. 41. 4 adn.*) : tum se *F¹* : cum seclusit *Duker*, cf. 1. 41. 7 et 3. 50. 10 cum adn. quisquam *MPFUUpBOHRnDL* : quispiam *Kleine*, sed cf. 3. 38. 9 posset *MPFUUpBOHRnDL* : possit *Siesebye*, perferam, cum etiam in *Or. Recta Imperfectum melius futurum fuerit*

partem aetatis eius qua ciuilibus officiis fungantur homines,
 5 Romae se quam in ueteri patria uixisse ; domi militiaeque
 sub haud paenitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se
 iura, Romanos ritus didicisse ; obsequio et obseruantia in
 regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso
 6 certasse. Haec eum haud falsa memorantem ingenti con-
 sensu populus Romanus regnare iussit. Ergo uirum cetera
 egregium secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnan-
 tem ambitio est ; nec minus regni sui firmandi quam augen-
 dae rei publicae memor centum in patres legit qui deinde
 minorum gentium sunt appellati, factio haud dubia regis
 cuius beneficio in curiam uenerant.

7 Bellum primum cum Latinis gessit et oppidum ibi Apiolas
 ui cepit ; praedaque inde maiore quam quanta belli fama
 fuerat reuecta ludos opulentius instructiusque quam priores
 8 reges fecit. Tum primum circo qui nunc maximus dicitur
 designatus locus est. Loca diuisa patribus equitibusque ubi
 9 spectacula sibi quisque facerent ; fori appellati ; spectauere
 furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes.
 Ludicum fuit equi pugilesque ex Etruria maxime acciti.
 Sollemnes deinde annui mansere ludi, Romani magnique
 10 uarie appellati. Ab eodem rege et circa forum priuatis
 aedificanda diuisa sunt loca ; porticus tabernaeque factae.

36 Muro quoque lapideo circumdare urbem parabat cum Sa-
 binum bellum coepitis interuenit. Adeoque ea subita res fuit
 ut prius Anienem transirent hostes quam obuiam ire ac pro-
 2 hibere exercitus Romanus posset. Itaque trepidatum Romae
 est ; et primo dubia uictoria, magna utrimque caede pugna-
 tum est. Reductis deinde in castra hostium copiis datoque

4 qua *M? P²FUpRnD^x* : quam *PBaOHDL* : cum *M³ in rasura*

8 Tum primum *PFUpBaOHRnDL* dett. *Ald.* : tunc primum *M*
 locus est. Loca diuisa *MPFUpBORNL* (*sed in F-s- in diuisa pleniore
 calamo*, cf. I. 41. 4 *adn.*) : est locus diuisa *HD* dett. *alig.*, *sed add.*
loca post equitibusque H dett. *duo* : est loca diuisa *D³* ubi *P²F³*
UpORn dett. *alig.* : urbis *MBaD^x(D⁴?)* dett. *duo* (*sed in Ba* urbis pecta-
 culi) : urbi *M²PF² HDL*

spatio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius equitem maxime suis deesse uiribus ratus ad Ramnes, Titienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit suoque insignes relinquere nomine. Id quia 3 inaugurate Romulus fecerat, negare Attus Nauius, inclitus ea tempestate augur, neque mutari neque nouum constitui nisi aues addixissent posse. Ex eo ira regi mota; eludens- 4 que artem ut ferunt, ‘Age dum’ inquit, ‘diuine tu, inaugura fierine possit quod nunc ego mente concipio.’ Cum ille augurio rem expertus profecto futuram dixisset, ‘Atqui hoc animo agitaui’ inquit, ‘te nouacula cotem discissurum. Cape haec et perage quod aues tuae fieri posse portendunt.’ Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua 5 Atti capite uelato, quo in loco res acta est in comitio in gradibus ipsis ad laeuam curiae fuit; cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant ut esset ad posteros miraculi eius monumentum. Auguriis certe sacerdotioque augurum tantus 6 honos accessit ut nihil belli domique postea nisi auspicato gereretur, concilia populi, exercitus uocati, summa rerum, ubi aues non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius 7 de equitum centuriis quicquam mutauit; numero alterum tantum adiecit, ut mille et octingenti equites in tribus cen-

36 2 Ramnes *F³Rn*: Ramnis *MPFUpBHL*: Ramnīs *D³*: Ramnenses *OD¹* dett. duo *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: Ramnense *D?* 3 Attus *MPFUpBORnD*: Actus *H*: Atius *L* 4 mota, eludensque *MOH* dett. aliq. *Ald.* (cf. 2. 45. 6): mota ē ludensque *P²Rn*: motae ludensque *L*: mote ludensque *D?*: mota ludensque *PFUpBaD³* dett. artem *PFUpBOHRnD³* in ras.: add. iubentq *M* et iubensque *M²* (*ex ditto-graphia praecedente* eludensque—ludensque *suprascr.—ortum*) tu inaugura *P¹FUpBaHRn*: tu inauguria *PD*? *L*: tu inaugurate *D³*: inaugura *O*: tu inaugura *M*: tu augur *M²* dett. aliq.: inaugurate *Edd.* uet. augurio *Tan. Faber* (cf. *Flor.* 1. 5. p. 9 *Jahn*): in augurio *MPFUpOHRnDL Edd. uet.* rem *MPFUpBORnDL*: om. *H*
 7 alterum tantum *Gron.*, *Lipsio praeunte*: tantum alterum *MPF UpOHRnD?* *L* *Edd. uet. Ald.* (sed in *D* syllaba -rū litterae u formam *insolitam* praebevit): tantum alteram *BaD³* dett. aliq.: tamen alteram dett. aliq.: om. alterum *Ed. Rom.* 1470 et octingenti *Vorm. M* (et *cccc*): et ccc (ti *suprascr.*) *L*: et ccc *PFUpBOHRnD* dett. *Edd. uet. Ald.* (sed in *O* et siglo *insolitae* formae notatur, : *cccc* dett. aliq.

8 turiis essent. Postiores modo sub iisdem nominibus qui additi erant appellati sunt ; quas nunc quia geminatae sunt sex uocant centurias.

37 Hac parte copiarum aucta iterum cum Sabinis confligitur. Sed praeterquam quod uiribus creuerat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam uim lignorum, in Anienis ripa iacentem, ardenter in flumen conicerent ; uentoque iuuante accensa ligna et pleraque [in] ratibus impacta sublicis cum haererent, pontem in-
2 cendunt. Ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis, et fusis eadem fugam impedit ; multique mortales cum hostem effugissent in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi prius paene quam nuntiari posset
3 insignem uictoriam fecere. Eo proelio praecipua equitum gloria fuit ; utrimque ab cornibus positos, cum iam pellere-
tur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modo Sabinas legiones ferociter in-
4 stantes cedentibus, sed subito in fugam auerterent. Montes effuso cursu Sabini petebant, et pauci tenuere : maxima pars,
5 ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tar-
quinius, instandum perterritis ratus, praeda captiuisque Ro-
mam missis, spoliis hostium—id uotum Volcano erat—ingenti
cumulo accensis, pergit porro in agrum Sabinum exercitum
6 inducere ; et quamquam male gesta res erat nec gesturos me-
lius sperare poterant, tamen, quia consulendi res non dabat

37 ¹ Hac parte *HRn²D¹* : ac parte *MPFU_pBRnDL* (*sed in MP additum est H extra linea ad initium*) : at parte *O* *sed hac parte add. supra O¹* ratibus *M¹* *Gron.* : in ratibus *M* (*corr. ipse eodem pessimo atramento*) *PFU_pBOHRnDL* sublicisque cum *Gron.*, cf. *Class. Quarterly* iv (1910), p. 270 : sublicis oum *M* : sublicis cum *Ed. Rom.* 1470 : subliciis cum *PFU_pBHD¹* : sublitiis cum *Rn* : suppliciis cum *O* : sublico cum *D²* haererent *MPFBO¹HRnD* : haerent *O* : inhererent *Up* ² et fusis *Iac. Gron.* : effusis *MPFU_pBOHRnDL Ald.* impedit *MPFU_pBaOHRnDL* (cf. 1. 3. 3 *cum adn.*) : impediit *Rn² dett. alig. Ald.* : impediuit *Edd. uet.* hostem *PFU_pBOHRnD* : hostes *M* Tiberi *P²UpRD¹* : tymberi *L* : Tiberim *MFBaHD* : Tiberis *P* ⁶ gesta res erat *PFU_pHRnDL* : res gesta erat *O* : gestae res erant *M* (*non M² ut scribit Frig.*) : gesta res est *Ba*

spatium, ire obuiam Sabini tumultuario milite ; iterumque ibi fusi, perditis iam prope rebus pacem petiere.

Collatia et quidquid citra Collatiam agri erat Sabinis 38 ademptum ; Egerius—fratris hic filius erat regis—Collatiae in praesidio relicta. Deditosque Collatinos ita accipio eamque deditonis formulam esse : rex interrogauit : ‘Estis ne uos legati oratoresque missi a populo Collatino ut uos populumque Collatinum dederetis?’ — ‘Sumus.’ — ‘Estne populus Collatinus in sua potestate?’ — ‘Est.’ — ‘Deditisne uos populumque Collatinum, urbem, agros, aquam, terminos, delubra, utensilia, diuina humanaque oninia, in meam populique Romani dicionem?’ — ‘Dedimus.’ — ‘At ego recipio.’

Bello Sabino perfecto Tarquinius triumphans Romam 39 redit. Inde Priscis Latinis bellum fecit ; ubi nusquam ad 4 uniuersae rei dimictionem uentum est, ad singula oppida circumferendo arma omne nomen Latinum domuit. Corniculum, Ficulea uetus, Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, haec de Priscis Latinis aut qui ad Latinos defecerant, capta oppida. Pax deinde est facta. 5 Maiores inde animo pacis opera incohata quam quanta mole gesserat bella, ut non quietior populus domi esset quam militiae fuisset. Nam et muro lapideo, cuius exordium 6 operis Sabino bello turbatum erat, urbem qua nondum munierat cingere parat, et infima urbis loca circa forum aliasque interiectas collibus conualles, quia ex planis locis

6 ire *MPFU^pBaOHRnD et D³L* : iere *D¹ uel D²Rn²* dett. unus (non *P*, ut *Fig.* et *Alsch.* silentio monent)

38 2 dederitis *MHRnL* *Ed. Rom. 1469* : dederitis *PFU^pBaOD* dett. aliq. : dedatis dett. aliq. : dederatis *Up* At ego *Vorm. MPFU^pBaO Ed. Rom. 1469* : et ego *HRnDL* dett. *Edd. uel. plures Ald.*

4 Ficulea *MUp* dett. aliq. *Ed. Rom. 1469* : ficuleam *PFOHRnL* : ficulneam *B* : ficulneam *D³* (sed -cln- in ras.) Medullia *Ald.* : medulia dett. unus *Ed. Venet. 1470* : medulla *MPFU^pBaOHRnDL* 5 deinde *Vorm. MOHRnDL* : inde *PFU^pBa* 6 qua *Vorm.?* *PF³OHRn DL* : quam *MFU^pO³* dett. : quia *BaD³* munierat *MPFU^pBOHRn DL* : munita erat *Wex*, sed cf. c. 36. 1

haud facile euehebant aquas, cloacis fastigio in Tiberim
7 ductis siccata, et aream ad aedem in Capitolio Iouis quam
uouerat bello Sabino, iam prae sagiente animo futuram olim
amplitudinem loci, occupat fundamentis.

39 Eo tempore in regia prodigium uisu euentuque mirabile
fuit. Puer dormienti, cui Seruio Tullio fuit nomen, caput
2 arsisse ferunt multorum in conspectu ; plurimo igitur clamore
inde ad tantae rei miraculum orto excitos reges, et cum qui-
dam familiarium aquam ad restinguendum ferret, ab regina
retentum, sedatoque eam tumultu moueri uetus puerum
donec sua sponte expperectus esset ; mox cum somno et
3 flammam abisse. Tum abducto in secretum uiro Tanaquil
'Viden tu puerum hunc' inquit, 'quem tam humili cultu
educamus ? Scire licet hunc lumen quondam rebus nostris
dubiis futurum praesidiumque regiae afflictae ; proinde ma-
teriam ingentis publice priuatimque decoris omni indulgentia
4 nostra nutriamus.' Inde puerum liberum loco coeptum ha-
beri eruditique artibus quibus ingenia ad magnae fortu-
nae cultum excitantur. Euenit facile quod dis cordi esset :

6 euehebant M^2 (*tcl M¹*) $P^2FU\bar{p}BaOHRn^2D^2$: euecbant MP : uenic-
bant $RnDL$: euehebantur *Heerwagen* (*v. inf.*) aquas, cloacis RD^x
dett. Edd. uet. aliq. Ald. : aqua se cloacis O : aquā se cloacis M : aquas
e cloacis $M^2PFU\bar{p}BaO^8HDL$: aquae cloacis *Heerwagen fort. recte*
fastigio $MPFU\bar{p}BORnD$: e fastigio Rn^2D^4 *dett. Ald.* : fastidio L :
uastigio H

39 i uisu O *dett. aliq. Ald.* : uisum $MPFU\bar{p}BaO^2$ (*marg.*) $HRnDL$
fuit. Puer dormienti cui Seruio Tullio fuit nomen M *dett. Edd.*
uet. : fuit h̄d nomen (i.e. 'hic defit' v. Walters, Class. Rev. xvii (1903),
p. 161) H : fuit nomen (*cet. omisis*) $PFU\bar{p}Ba$: fuit omen O : pueri
cuiusdam seruio tullio fuit nomen F^3 : *inter Tullio et fuit add.* Nam
prodigium seruio tullo dormienti L : fuit ; puer dormienti cui
seruio tullio fuit ; Nam prodigium seruio tullo nomen dormienti D
(*sed inter tullio et fuit supra lineam suppleuit siglum nomen significans*
 $D^x(D^1?)$) : fuit nam prodigium seruio tullo dormienti nomen Rn
2 eam *Gron. dett. duo teste Hearnio* : iam $MPFU\bar{p}BaORnDL$ *Ald.* :
om. H 3 Viden M^2 *dett. aliq. Gron.* : uidene D^x : uidine MDL :
uidi . . *P* : uidistinc H : uidesne $P^2FU\bar{p}BaOD^2$ *dett.* tu *omi. FU\bar{p}Ba*
4 cordi esset $MPF^2U\bar{p}OHRnDL$: cordis ēēt FB : cordi est *dett.*
uinus Grut. (*cf. cum Lendrumio Pind. Pyth. 9. 67*) ; *sed cf. 21. 58. 7 nec*
quod statutum esset manebat, et uide *Kühnast*, *p. 236, Riemann², p. 296.*
Sed post iuuē. is demum interpongit O

iuuenis euasit uere indolis regiae nec, cum quaereretur gener Tarquinio, quisquam Romanae iuuentutis ulla arte conferri potuit, filiamque ei suam rex despontit. Hic quacumque de causa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum paruumque ipsum seruisse. Eorum magis sententiae sum qui Cornieulo capto Ser. Tulli, qui princeps in illa urbe fuerat, grauidam uiro occiso uxorem, cum inter reliquias captiuas cognita esset, ob unicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio partum Romae edidisse Prisci Tarquini *(in)* domo; inde tanto beneficio et inter mulieres familiaritatem auctam et puerum, ut in domo a paruo educatum, in caritate atque honore fuisse; fortunam matris, quod capta patria in hostium manus uenerit, ut serua natus crederetur fecisse.

Duodequadragesimo ferme anno ex quo regnare cooperat **40** Tarquinius, non apud regem modo sed apud patres plebemque longe maximo honore Ser. Tullius erat. Tum Anci filii **2** duo etsi antea semper pro indignissimo habuerant se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romae aduenam non modo uicinae sed ne Italicae quidem stirpis, tum impensius **3** iis indignitas crescere si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed praeceps inde porro ad seruitia caderet, ut in **4** eadem ciuitate post centesimum fere annum quam Romulus deo prognatus deus ipse tenuerit regnum donec in terris fuerit,

5 Tarquini *MPFHRnDL*: Tarquinii *OD¹* uet *D²*: Tarquilini *Ba* in domo *Ed. Basil.* 1549 (*ante Prisci inserebat in Grut.*): domo *MPF UpOHRnDL Ald.*: domos *Ba*: domi *Madv.* **6** familiaritatem auctam *Vorm.* *D* dett. *alig.*: familiaritate auctam *RnDL* dett.: familiaritate aucta *MOH*: familiaritatem acta *P*: familiaritate acta *P²F UpB* ut in domo *MPFU^pO*: *om.* ut *IIDL*: *om.* in *Rn*: et in domo **B** in caritate . . . crederetur] *om.* *O* serua *Up²RnL*: seruo *MPFU^pBaHD*

40 **2** uicinae *MPU^pOHDL*: ciuine *Ba*: cinicae *Rn²*: ciuicae *FD²* tum *MPFL^pBHRnDL Edd.* uet. *Ald.*: tunc *O*: tamen dett. *alig.* (*non H*) *Stroth* **3** quam Romulus *MPFU^pBOHRnDL Edd.* uet. *Ald.*: quod Romulus *Madv.* sane melius: tamen inde *Frig. Epileg. ad Ilib. I. p. 58*; certe nihil hic sunt audaciores conjecturæ

id seruus serua natus possideat. cum commune Romani nominis tum praecipue id domus suae dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua non modo aduenis sed seruis etiam regnum Romae pateret. Ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt ; sed et iniuriae dolor in Tarquinium ipsum magis quam in Seruium eos stimulabat, et quia grauior ulti⁴ caedis, si superesset, rex futurus erat quam priuatus ; tum Seruio occiso, quemcumque alium generum delegisset, eundem regni heredem facturus uidebatur ; ob haec ipsi regi insidiae parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant uterque agrestibus ferramentis, in uestibulo regiae quam potuere tumultuosissime specie rixae in se omnes apparitores regios conuertunt ; inde, cum ambo regem appellarent clamorque eorum penitus in regiam peruenisset, uocati ad regem pergunt. Primo uterque uociferari et certatim alter alteri obstrepere ; coerciti ab lictore et iussi in uicem dicere tandem obloqui desistunt ; unus rem ex composito orditur. Cum intentus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit, relictoque in uolnere telo ambo se foras eiciunt.

41 Tarquinium moribundum cum qui circa erant exceperint, illos fugientes lictores comprehendunt. Clamor inde concursusque populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter

3 seruus *FUpRn²* Ed. Rom. 1469 (cf. sententiam sequentem et c. 47. 10) : Seruus *Vorm.* *MPUp²BaOHRnDL* : fort. Seruus seruus *legendum* 4 sed et *MOHRnDL* Ald. : sed *PFUpBaD³* dett. delegisset *MP²OHRnDL* : add. et *PFUpBa* 5 quibus *Vorm.* *MPFUpBaOH* : qui *RnDL* dett. uterque *Vorm.* *MPFUpBOHD* : utriusque *Rn²L* : uterque *Rn* tumultuosissime *MPBOrnDL* : tumultuosissimae *FH* uocati *Vorm.* *MPFUpBOH* Edd. net. : euocati *RnDL* dett. Ald. 7 cum dett. unns. Gron. (cf. adn. 2. 6. 8; 2. 47. 5) : dum *MPFUpBaOHRnDL* Ald. (sed in *M* ex tum *mutatum*, ut uidetur, et in *O* capitalis *D* litterae forma angusta est et uix longius a t capitali discrepat quam per cruem litterae propriam) ; cf. 2. 47. 5 cum adn. ; 10. 18. 1; 39. 49. 8 ; tutatur dum Kühnast, Hauptpunkte, p. 236, Val. Max. 9. 12. 7 conferendo

41 1 populi *MPFUpBOHRnDL* : damnat Madv. mirantium *D'rn²* dett. Ed. Ven. 1470 Ald. : mirandum *UpO* : mirandum *MPFBa* *HRnDL* sed in *M* fort. ex mirancium *mutatum* ; cf. 1. 48. 9; 1. 53. 3; 5. 15. 12; 5. 31. 4; 8. 17. 2; 9. 45. 8 rei *MPFUpBOD¹* : regi *HRnDL*

tumultum claudi regiam iubet, arbitros eiecit. Simul quae curando uolneri opus sunt, tamquam spes subesset, sedulo comparat, simul si destituat spes, alia praesidia molitur. Seruio propere accito cum paene exsanguem uirum ostendisset, dextram tenens orat ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat. ‘Tuum est’ inquit, 3
 ‘Serui, si uir es, regnum, non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. Erige te deosque duces sequere qui clarum hoc fore caput diuino quondam circumfuso igni portenderunt. Nunc te illa caelestis excitet flamma; nunc expergiscere uere. Et nos peregrini regnauimus; qui sis, non unde natus sis reputa. Si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere.’ Cum clamor impetusque multi- 4
 tudinis uix sustineri posset, ex superiore parte aedium per senestras in Nouam uiam uersas—habitabat enim rex ad Iouis Statoris—populum Tanaquil adloquitur. Iubet bono animo 5
 esse; sopitum fuisse regem subito ictu; ferrum haud alte in corpus descendisse; iam ad se redisse; inspectum uolnus abstero cruore; omnia salubria esse; confidere propediem ipsum eos uisuros; interim Ser. Tullio iubere populum dicto audientem esse; eum iura redditurum obiturumque alia regis munia esse. Seruius cum trabea et lictoribus prodit ac sede 6
 regia sedens alia decernit, de aliis consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies cum iam exspirasset Tar-

1 eiecit *MPFU_pBaOHRnDL* (quod nos quidem pro genuina praesentis temporis forma ut habeamus et ubique inducamus uehementer inclinamur, cf. 1. 48. 3; 2. 35. 4; 3. 44. 6; 4. 13. 12; 5. 7. 2; 10. 2. 10; 26. 19. 2 cum adm.): eiecit uel eiicit Rn² Ed. *Parm.* 1480, *Grut.*

4 uersas Ed. *Frob.* 1535: uersus *MPFU_pBOHRnDL* Edd. uet. *Ald.* sed in *O* littera u (in *D* litterae -sus h-) in spatio uacuo relicto scripta est, eadem manu sed pleniore calamo quam aut uers- aut quae sequuntur; unde eluet scribam primo haesitanisse, postea demum u scripsisse, eodem errore quem supra c. 34. 6 deprehendimus. Alia exempla huius corruptiarum indicii in 1. 12. 6; 1. 24. 7; 1. 35. 3 et 8; 4. 2. 13; 4. 9. 1; 4. 23. 3; 4. 26. 9; 4. 35. 4; 5. 4. 13; 5. 6. 3; 5. 8. 7; 5. 14. 4; 5. 24. 8; 5. 31. 4; 5. 39. 14; 5. 43. 8; 7. 39. 5; et alibi 5 abstero cruore *ODL Ald.* (sed in *D* post abs in fine lineae aliquid erasum esse potest): abiter socruore *M*: aliter socruore *B*: abterso cruore *PFUpHRn*

quinius celata morte per speciem alienae fungendae uicis suas opes firmauit; tum demum palam factum est comploratione in regia orta. Seruius praesidio firmo munitus, primus iniussu 7 populi, uoluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris ut uiuere regem et tantas esse opes Serui nuntiatum est, Suessam Pometiam exsulatum ierant.

42 Nec iam publicis magis consiliis Seruius quam priuatis munire opes, et ne, qualis Anci liberum animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquini liberum esset, duas filias iuuenibus regiis, Lucio atque Arrunti Tarquiniis 2 iungit; nec rupit tamen fati necessitatem humanis consiliis quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret.

Peropportune ad praesentis quietem status bellum cum Veientibus—iam enim induitiae exierant—aliisque Etruscis 3 sumptum. In eo bello et uirtus et fortuna enituit Tulli; fusoque ingenti hostium exercitu haud dubius rex, seu patrum 4 seu plebis animos periclitaretur, Romam rediit. Adgrediturque inde ad pacis longe maximum opus, ut quemadmodum Numa diuini auctor iuris fuisse, ita Seruum conditorem omnis in ciuitate discriminis ordinumque quibus inter gradus dignitatis fortunaeque aliquid interlucet posteri fama ferrent. 5 Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio, ex quo belli pacisque munia non uiiritim, ut ante, sed

6 factum est dett. unus: factum et Vorm. MPFU β BaORnD? L (sed in O littera u pleniore calamo scripta quam sequentes; cf. supra) quod tutatur Heerwagen: tutabatur et Rheuan. comploratio pro ablativo substituens, fort. recte: facta et (uel factu et) D^r: factam et H: factum ex Ed. Par. 1510, Grut.: facto et dett. Gron.. punctum ad firmauit ponens, ad orta tollens 7 comprehensis dett. aliq. Ald. rectissime: comprehensis Edd. net.: compressis Rn²P²(?): compressis FUp: cum compressis PBa: cum comprehensis (uel com-) MHRnDL: cum comprehensis O; cf. 1. 35. 3; 2. 50. 10 cum adu. et Class. Quarterly iv (1910), p. 270 ut uiuere MPFU β BOHRnDL: om. ut dett. unus

42 1 aduersus se MPFU β BOHD²: om. aduersus RnDL 2 quin P²O³HRnDL dett.: quicum PBa: quicum in M (dittographiani ut solet seruans): cuicum Up: c uicum F, ubi aliquid super primas litteras erasum est: Q. ui. O: quin tum Schenkl 3 animos MPFBHRn: animus M⁴F²UpODL Ald. rediit MPFBOHRnD¹L: rediit UpD

pro habitu pecuniarum fierent ; tum classes centuriasque et hunc ordinem ex censu discripsit, uel paci decorum uel bello.

Ex iis qui centum milium aeris aut maiorem censem 43 haberent octoginta confecit centurias, quadragenas seniorum ac iuniorum ; prima classis omnes appellati ; seniores ad 2 urbis custodiam ut praesto essent, iuuenes ut foris bella gererent ; arma his imperata galea, clipeum, ocreae, lorica, omnia ex aere ; haec ut tegumenta corporis essent : tela in hostem hastaque et gladius. Additae huic classi duae fabrum 3 centuriae quae sine armis stipendia facerent ; datum munus ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum 4 usque ad quinque et septuaginta milium censem instituta, et ex iis, senioribus iunioribusque, uiginti conscriptae centuriae ; arma imperata scutum pro clipeo et praeter loricam omnia eadem. Tertiae classis [in] quinquaginta milium censem 5 esse uoluit ; totidem centuriae et hae eodemque discriminine aetatium factae ; nec de armis quicquam mutatum, ocreae tantum ademptae. In quarta classe census quinque et 6 uiginti milium, totidem centuriae factae, arma mutata : nihil praeter hastam et uerutum datum. Quinta classis 7

discripsit *R Madv. Ed. 3* : descripsit *MPFU_pBOHIDL Edd. uet. Ald., ut et 1. 19. 6; 4. 4. 2*

43 1 Ex iis *Ald.* : ex his *MPFU_pBOHRnDL*, cf. c. 4. 6 cum adn.
2 prima dett. aliq. *F³Rn²* : prime *Rn?* : primo *MPFU_pBaOHD* : primae dett. aliq. classis *MPFU_pBaOHD* (*sed in O littera i pleniore calamo*, cf. c. 41. 4) : classes *RnD^xL* 3 machinas *MPF³* (*et F¹?*) *UpBOHRnL* : in *D chin in ras. scripta*, tum -as ultra lineam addita : maunq; *D?* : machina *F* ferrent *MPFU_pBOHRnDL* : ferringat *Scheller* : offerent *Frig.* : facerent *Lipsius* : fierent (*cum machinae pro machinas*) *Madv. Ed. 3* 4 et ex iis *MPF* : et ex is *F³Ba* : et ex his *UpO¹RnD* : et his *O* : et ex *H* : ex his *L* 5 tertiae classis *M³O³* dett. unus *Ed. Rom. 1469* : tertia classis *Vorm. MP FU_pBaOHRnDL* (*sed D² uel D³ hastam uerticalem per a litteram duxit quam hastam rursus alius quidam paene delenit*) : tertiam classem dett. duo : in tercia classe *Frig. Epileg. p. 68, Rhenano praeente* in quinquaginta *MPFU_pBaOHRnDL* *Edd. uet.* : in seclusit *Sobius*, cf. *Frig. l. c.* : tutatur *Drak.* *cum milia pro milium fort. recte* et hae dett. aliq. *Grut.* : et haec *MPFU_pBaOHRnD* (*et hec*) *L* (*cf. Neue-Wagener, Lat. Formenl. 2. 417 f.*) 6 uerutum *UpOF³* dett. aliq. : uerrutum *MPFB HRnDL* datum *PFU_pBO*(*uel O¹?*)*HRnDL* : datur *M* : datu *O?*

aucta; centuriae triginta factae; fundas lapidesque missiles
hi secum gerebant; [in] his accensi cornicines tubicines-
que in duas centurias distributi; undecim milibus haec clas-
sis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem
habuit; inde una centuria facta est, immunis militia. Ita
pedestri exercitu ornato distributoque, equitum ex primori-
bus ciuitatis duodecim scripsit centurias; sex item alias
centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem quibus
inauguratae erant nominibus fecit. Ad equos emendos
dena milia aeris ex publico data, et, quibus equos alerent,
uiduae attributae quae bina milia aeris in annos singulos
penderent. Haec omnia in dites a pauperibus inclinata
onera. Deinde est honos additus. Non enim, ut ab Romulo
traditum ceteri seruauerant reges, uiritim suffragium eadem
ui eodemque iure promisce omnibus datum est; sed gradus
facti, ut neque exclusus quisquam suffragio uideretur et uis
omnis penes primores ciuitatis esset; equites enim uocabantur
primi, octoginta inde primae classis centuriae; ibi si uariaret
—quod raro incidebat—secundae classis; nec fere unquam

7 aucta MRn? DL : acta OHUp : om. PFBa in his MPFUpB OHRnDL : in seclusis Iac. Perizonius tubicines Ed. Ascens. 1513 : tobicines M : tybicines M² : tibicines PFUpBaOHRnDL Ald. duas Signiorum ex Dion. Hal. 4. 17. 3 : tres MPFUpBOHRnDL 9 quibus MPFUpBOHRnDL : qui Gron. fort. recte; certe humanius erga uiduas 10 promisce MPF? UpBa : promiscue M³P²F²OHRnDL dett. Ald.; uide sis adn. ad 3. 47. 7 11 equites MP²F²OHRnDL : quites PB : quirites FUp inde in M littera capitali scribitur ut noua sententia incipiat centuriae dett. aliq.: add. primum peditum uocabantur MPFUpBOHRnDL dett. Edd. uet., sed in O supra primum signum (additum hac uoce incipere additamentum ex margine sumptum prodit, ut saepius in hoc codice (cf. 1. 50. 4; 2. 36. 3; 2. 38. 2; 2. 52. 3; 3. 13. 4 et praecipue 8. 8. 4) secundae classis Rn? D Ed. Rom. 1469: secundae classes MPFUpBaOHD²L, sed ante secundae addunt ut et post classis (uel classes) addunt uocarentur codd. omnes; sed in D ante ut et post uocarentur interpunctum est; et in O ante ut stat signum ✓; praeterea siglum (¤) quo -ur in uocarentur denotatur, quoniam et pleniore calamo scriptum est quam sequentia et paulo aliud est atque illud (§') quo eadem syllaba denotatur in uocabantur supra, uidetur indicare uerbum uocarentur ab externo fonte in exemplar quod ante oculos O habebat inductum esse; plura uide sis in

infra ita descenderunt ut ad infimos peruenirent. Nec mi-₁₂
rari oportet hunc ordinem qui nunc est post expletas quin-
que et triginta tribus, duplicito earum numero centuriis
iuniorum seniorumque, ad institutam ab Ser. Tullio sum-
mam non conuenire. Quadrifariam enim urbe diuisa [re-₁₃
gionibus] collibus qui habitabantur, partes eas tribus appellauit, ut ego arbitror, ab tributo; nam eius quoque aequaliter
ex censu conferendi ab eodem inita ratio est; neque eae
tribus ad centuriarum distributionem numerumque quic-
quam pertinuere.

Censu perfecto quem maturauerat metu legis de incensis ₄₄
latae cum uinculorum minis mortisque, edixit ut omnes ciues
Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis, in
campo Martio prima luce adessent. Ibi instructum exerci-₂
tum omnem suouetaurilibus lustrauit, idque conditum lu-
strum appellatum, quia is censendo finis factus est. Milia
octoginta eo lustro ciuum censa dicuntur; adicit scriptorum
antiquissimus Fabius Pictor, eorum qui arma ferre possent
eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoque ₃

*Class. Quart. iv (1910), p. 270; cf. 2. 43. 5   ut . . . uocarentur tutari
temptat Novák addendo institutum ante ut   descendenterunt dett. unus
Sigon. : descendenterent MPFU_pBaOHRnDL   12 ad institutam dett.
alig. : ante ad add. se MPFU_pBaO²(uel O¹)HRnD : add. sed L : add.
sese O   13 regionibus FOHRnDL : regionibusque PUpBa : re-
gionibus · quae (litteris solito maioribus) M : seclusit Winkler   collibus
MPFU_pBa : collibusque OHRnDL dett. : et collibus Weissenb.*

qui habitabantur PFU_pBaOHRnDL : qui abitabantur M : quae habi-
tabantur Rn² Ald. (ad partes referens)   eas tribus MPFU_pBOH :
tribus eas RnDL : malim eas deletum   ab tributo PFOHRnD³L
Edd. net. Ald. : ad tributo Up : adtributo BaD : pro A tributo M :
A tributo M³ : a tributo dett. alig.   eae MPFH (fort. nequetae P
neque eae P¹) : aeae O : hae UpRn Ald. : heae DL : aee Ba

₄₄ i metu MPFU_pBOHRnDL (sed quem . . . late substrinxit F²) :
metus Douyat, fort. recte   de incensis MPFBORn? D?L (sed in
O de i- in fine lineae et -n- fort. add. O²) : de censis Up : deinceps D²?
dett. Ald.   2 suouetaurilibus Rhenan. : sue oue taurilibus M³ (suae
M) P²OHRnDL, ‘antiqua lectio’ Rhenan. : suioue taurilibus P? :
sucouetaurilibus P? F (substrinxit F²) : sucouetaurilibus Ba : sucu-
baetaurilibus Up   quia MP²UpOHRnDL : qua PFBa : qui et D³
is censendo Gron. ‘ex cod. Mureti’: in censendo Vorm.? MPFU_p
BaOHRnDL

amplificanda uisa est. Addit duos colles, Quirinalem Viminalemque; Viminalem inde deinceps auget Esquiliis; ibique ipse, ut loco dignitas fieret, habitat; aggere et fossis et muro circumdat urbem; ita pomerium profert. Pomerium uerbi uim solam intuentes postmoerium interpretantur esse; est autem magis circamoerium, locus quem in condendis urbis quondam Etrusci qua murum ducturi erant certis circa terminis inaugurate consecrabant, ut neque interiore parte aedificia moenibus continuarentur, quae nunc uolgo etiam coniungunt, et extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium quod neque habitari neque arafas erat, non magis quod post murum esset quam quod murus post id, pomerium Romani appellarunt; et in urbis incremento semper quantum moenia processura erant tantum termini hi consecrati proferebantur.

45 Aucta ciuitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi et ad belli et ad pacis usus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est, simul et aliquod addere urbi decus. Iam tum erat inclitum Dianaë Ephesiae fanum; id communiter a ciuitatibus Asiae factum fama ferebat. Eum consensum deosque consociatos laudare mire Seruius inter proceres Latinorum, cum quibus publice priuatumque hospitia amicitiasque de industria iunxerat. Saepe

³ Viminalemque; Viminalem *O* (sed hac noce substricta): uiminalemque *MPFU_pBHD* sed in *D* omnia nisi -q in *ras*, a *D³* arte scripta: bimalemque *RnL* Esquiliis *Gron.*: Esquilias (*uel Aes-*) *MPFU_pBOHRnD* (sed v. inf.) *L*; tutatur *Frig. Epileg.* p. 65; cf. 2. 32. 10 ubi *O* solus *Liuiianum* aliquid seruasse uidetur [esquilias ibique] esquilia sibique *D*: esquilias ubique *D²* ita *Vorm. OH*: it (i.e. iter) *FBL*: iter *PUp*: it (i.e. inter) *D*: inter *Rn²* in *ras*. dett. *alig.*: item dett. *alig.* *Ald.*: om. *M* profert. Pomerium *Vorm. PFUpORnDL*: om. *MH* sed in *M* spatium sex *uel* octo litterarum uacuum relictum

45 ¹ aucta ciuitate *PFUpBOHRnD²*: aut a ciuitate *M*: auctam ciuitatem *DL*: add. et *Madv.* ² iam tum erat *OHRnDL* dett.: tantum erat *M*: *uel* tam tum erat *P*: *uel* tantum erat *P²Ba*: *uel* tantum. Erat *FUp* Eum consensum *MD*: cum consensum *PFUpOHRnD²L* *Ed. Rom. 1469 Ald.*: cum consensu *Ba* laudare *MPFU_pBaOHD¹L*: laudare hoc *Rn²*: laudaret *D^x* dett. *unus Ed. Ven. 1470 Ald.*

iterando eadem perpulit tandem, ut Romae fanum Dianaë populi Latini cum populo Romano facerent. Ea erat confessio caput rerum Romam esse, de quo totiens armis certatum fuerat. Id quamquam omissum iam ex omnium cura Latinorum ob rem totiens infeliciter temptatam armis videbatur, uni se ex Sabinis fors dare uisa est priuato consilio imperii reciperandi. Bos in Sabinis nata cuidam patri familliae dicitur miranda magnitudine ac specie; fixa per multas aetates cornua in uestibulo templi Dianaë monumentum ei fuere miraculo. Habita, ut erat, res prodigii loco est, et cecinere uates cuius ciuitatis eam ciuis Dianaë immolasset, ibi fore imperium; idque carmen peruenerat ad antistitem fani Dianaë Sabinusque ut prima apta dies sacrificio uisa est, bouem Romam actam deducit ad fanum Dianaë et ante aram statuit. Ibi antistes Romanus, cum eum magnitudo uictimae celebrata fama mouisset, memor responsi Sabinum ita adloquitur: ‘Quidnam tu, hospes, paras?’ inquit, ‘inceste sacrificium Dianaë facere? Quin tu ante uiuo perfunderis flumine? infima ualle praefluit Tiberis.’ Religione tactus hospes, qui omnia, ut prodigo responderet euentus, cuperet rite facta, extemplo descendit ad Tiberim; interea Romanus immolat Dianaë bouem. Id mire gratum regi atque ciuitati fuit.

³ Id quamquam] supra add. O .i. ut imperium penes se esset *prima manu*, optimum glossenatis interlinearis exemplum reciperandi cf. 1. 12. 1 adn.: recip- hic etiam MPFH 5 ciuis Vorm. MPFD et D^xL: ciues M²F³UpBaOHRnD² Ald. immolasset . . . antistitem fani Dianaë om. H immolasset Rhenan. (cf. Val. Max. 7. 3. 1 quisquis eam . . . immolasset, eius patria etc.): immolassent Vorm. MPFU_pBaOHRnDL Ald. 6 Sabinusque Vorm.? M² uel M¹PF UpOHRnD: Sabinus quae ML: om. -que D^x Edd. uel. Ald.: Sabiniique Ba ut prima MPUpO (sed tum aupta) HRnDL: ut primum Vorm.? FBaD² uisa est MPUpOHRnDL: est uisa FBa Edd. uel. magnitudo MPFU_pBOHRnL: magnitudine D dett. aliq. uictimae celebrata M²RnD (-me) L dett. aliq.: uictumae caelebrata H: uictum ecelebrata M?: uictimae et celebrata FUpBa: ecelebrata P: uellet uictum me celebrata O (sed uellet punctis infra deletum a pr. manu) paras PFUpOHRnDL: pares B: pararas M praefluit Vorm.? PFUpBORnD³: prefuit (l suprascr.) M: praefluluit D?: praeluit H

46 Seruius quamquam iam usu haud dubie regnum possederat, tamen quia interdum iactari uoces a iuuene Tarquinio audiebat se iniussu populi regnare, conciliata prius uoluntate plebis agro capto ex hostibus uiritim diuiso, ausus est ferre ad populum uellent iuberentne se regnare; tantoque consensu quanto haud quisquam alias ante rex est declaratus.

2 Neque ea res Tarquinio spem affectandi regni minuit; immo eo impensis quia de agro plebis aduersa patrum uoluntate senserat agi, criminandi Serui apud patres crescendique in curia sibi occasionem datam ratus est, et ipse iuuenis ardentis animi et domi uxore Tullia inquietum animum stimulante.

3 Tulit enim et Romana regia sceleris tragici exemplum, ut taedio regum maturior ueniret libertas ultimumque regnum

4 esset quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius—Prisci Tarquini regis filius neposne fuerit parum liquet; pluribus tamen auctoribus filium ediderim—fratrem habuerat Arrun-

5 tem Tarquinium mitis ingenii iuuenem. His duobus, ut ante dictum est, duae Tulliae regis filiae nupserant, et ipsae longe dispare moribus. Forte ita inciderat ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur fortuna, credo, populi Romani, quo diuturnius Serui regnum esset constituique ciuitatis

6 mores possent. Angebatur ferox Tullia nihil materiae in uiro neque ad cupiditatem neque ad audaciam esse; tota in alterum auersa Tarquinium eum mirari, eum uirum dicere ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quod uirum

7 nacta muliebri cessaret audacia. Contrahit celeriter simili-

46 1 usu *M¹* uel *M²P FU_pBOHRnD*: usum *ML* dubie *M¹* uel *M²*: dubiae *OD?*: dubiem *ML*: dubium *P FU_pBaHD¹* dett.
 2 regni minuit *M³P²F BaORn²D³* *Ald.*: regnandiminuit *P*: regi diminuit *M*: regni diminuit *HUp*: rediminuit *RnD?* *L* aduersa *M² PO?*: aduersam *MP²FO(uel O²)HRnDL*: aduersum *UpBa* dett. aliq. *Ed. Romi. 1469 Ald.* uoluntate *M²* *Ed. Romi. 1470*: uoluntatem *MPFU_pBaOHRnDL* *Ed. Romi. 1469 Ald.* 6 materiae in *M¹* uel *M²P FU_pBORnDL*: materiem in *M*: om. in *H* auersa dett. unus: abuersa *D?*: uersa *P* (*initio lineaे*) *FU_pO* *Ed. Romi. 1469*: uersam *Ba*: aduersa *MHRnD³L* dett. *Ald.*
 7 nacta muliebri . . . audacia] nacta audacem muliebri cessaret

tudo eos, ut fere fit : malum malo aptissimum ; sed initium turbandi omnia a femina ortum est. Ea secretis uiri alieni adsuefacta sermonibus nullis uerborum contumeliis parcere de uiro ad fratrem, de sorore ad uirum ; et se rectius uiduam et illum caelibem futurum fuisse contendere, quam cum impari iungi ut elangescendum aliena ignauia esset ; si sibi 8 eum quo digna esset di dedissent uirum, domi se propediem uisuram regnum fuisse quod apud patrem uideat. Celeriter 9 adulescentem suae temeritatis implet ; [Arruns Tarquinius et Tullia minor] prope continuatis funeribus cum domos uacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptiis, magis non prohibente Seruio quam adprobante.

Tum uero in dies infestior Tulli senectus, infestius coepit 47 regnum esse ; iam enim ab scelere ad aliud spectare mulier scelus. Nec nocte nec interdiu uirum conquiescere pati, ne gratuita praeterita parricidia essent : non sibi defuisse cui 2 nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret ; defuisse qui se

ignauia postulat *Harrison* ('per litteras), sed cf. 35. 35. 16 ; 42. 6. 8 et *Lucan.* 3. 451 et 4. 24 fit : malum *Madv.* : fit, malum *edd.* priores

iungi ut *MPFBaHRnDL* : iungi et *F²* uel *F³UpO* (qui punctum ad iungi ponit) : iungi aut *D²* dett. *aliqu.* *Edd.* *uet.* : iungi haud dett. *aliqu.* : iungi at *P²* ignauia esset *MO* : ignauia esse *PFUpBaHRnDL*

8 digna esset *M²P²FUpBaORnD* *Edd.* *uet.* : digna essent *MPL* : digna esse *H* domi se *MOHRnDL* : om. se *PFUpBa* 9 implet *MP²HRnD³* : implerat *F* (fort. recte) : impleat *PO* : implet *Ba* : impleta(rruns) *D?*

Arruns Tarquinius et Tullia minor *MPFUpB OHRnDL* *Edd.* *uet.* : seclusit *Walters* : ' *Liuius scribere debuit Lucius Tarquinius*' *Madv.* (et sic dett. unus) : ita L. Tarquinius et Tullia minor *Perizonius* : maior pro minor *Sabellicus* : glossema prosectorum fuisse posse uidetur a lectore qui uel funeribus breuiter explicare uel Cic. Cat. 1. 6. 14; Sall. Cat. 15. 2; Val. Max. 9. 1. 5 oblitus (ubi interfector, non interfacta, domum suam uacuam facere dicitur) nominatiuum uerbo fecissent supplice uoluit; cf. *Class. Quarterly* iv (1910), p. 271. Re saepius cogitata ad genetiuos (Arruntis Tarquini et Tulliae minoris) scribendos et corruptiounem *Synimachis* tribuendam ipse iam inclinor (cf. 4. 30. 4 et 12 adnn.) fecissent, iunguntur] Inter haec uerba conieci olim uidui excidisse, quod etiammunc commendarem si iure nominatiuum requireretur: post fecissent add. 1 tarquinius et tullia maior *F³*

47 1 ad aliud *MP²FUpBOHD⁴* : aliud *PRnD³L* dett. *aliqu.* : aliut *D* 2 cui nupta *Vorm.* *P²* marg. *F²HRnDL* : cui nubta *M* : cui innupta *Vorm.*² *PFUpBaO*

regno dignum putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquini
 3 filium, qui habere quam sperare regnum mallet. ‘Si tu is es
 cui nuptam esse me arbitror, et uirum et regem appello; sin
 minus, eo nunc peius mutata res est quod istic cum ignauia
 4 est scelus. Quin accingeris? Non tibi ab Corintho nec ab
 Tarquiniiis, ut patri tuo, peregrina regna moliri necesse est:
 di te penates patrique et patris imago et domus regia et in
 domo regale solium et nomen Tarquinium creat uocatque
 5 regem. Aut si ad haec parum est animi, quid frustraris
 ciuitatem? quid te ut regium iuuenem conspici sinis? Fa-
 cesse hinc Tarquinios aut Corinthum; deuoluere retro ad
 6 stirpem, fratri similius quam patri.’ His aliisque increpando
 iuuenem instigat, nec conquiescere ipsa potest si, cum Tana-
 quil, peregrina mulier, tantum moliri potuisset animo ut duo
 continua regna uiro ac deinceps genero dedisset, ipsa regio
 semine orta nullum momentum in dando adimendoque regno
 7 faceret. His muliebribus instinctus furiis Tarquinius cir-
 cumire et prensare minorum maxime gentium patres; admo-
 nere paterni beneficii ac pro eo gratiam repetere; allicere
 donis iuuenes; cum de se ingentia pollicendo tum regis cri-
 8 minibus omnibus locis crescere. Postremo ut iam agendae
 rei tempus uisum est, stipatus agmine armatorum in forum
 inrupit. Inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro
 curia sedens patres in curiam per praeconem ad regem Tar-
 9 quinium citari iussit. Conuenere extemplo, alii iam ante ad
 hoc praeparati, alii metu ne non uenisse fraudi esset, nouitate
 10 ac miraculo attoniti et iam de Seruio actum rati. Ibi Tar-

⁴ quin *OHRnDL*: qui *M*: qui *M²*: qui non *PFUpBa*: quia non
F³ Corintho *OHRnDL*: Chorintho *PUp*: Chorinto *FBa*: Cho-
 rinthiis *M* ⁵ conspici sinis *MP²FUpBOII*: conspicis in his *M³*
PL: conspicimus *F³*: conspici conspicis sinet *D?*: conspici sini *D²*
 patri *M³PFUpBOHRnDL*: patris *M* (*qui antea fratribus imilius dat*)
 6 momentum *D^xRn²* dett. *aliq.*: momenmentum *D*: monumentum
MPFUpBaOD²L: monimentū *H* ⁷ omnibus *MP²OHRnDL*:
om. *PFUpBa* ⁸ ut iam *MOHRnD³L*: ut et iam *PDF?*: ut etiam
Ba: ut eciam *Up* inrupit *MPFUpBODL*: irrupit *HD³*: inrumpit
Rn dett. *duo*

quinius maledicta ab stirpe ultima orsus : seruum seruaque natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, ut antea, inito, non comitiis habitis, non per suffragium populi, non auctoribus patribus, muliebri dono regnum occupasse. ita natum, ita creatum regem, fautorem infimi generis hominum ex quo ipse sit, odio alienae honestatis eruptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse ; omnia onera quae communia quondam fuerint inclinasse in primores ciuitatis ; instituisse censum ut insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset et parata unde, ubi uellet, egenissimis largiretur.

Huic orationi Seruius cum interuenisset trepido nuntio 48 excitatus, extemplo a uestibulo curiae magna uoce ‘Quid hoc’ inquit, ‘Tarquini, rei est? qua tu audacia me uiuo uocare ausus es patres aut in sede considere mea?’ Cum 2 ille ferociter ad haec—se patris sui tenere sedem ; multo quam seruum potiorem filium regni heredem ; satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis—, clamor ab utriusque fautoribus oritur et concursus populi fiebat in curiam, apparebatque regnaturum qui uicisset. Tum Tar- 3 quinius necessitate iam et ipsa cogente ultima audere, multo et aetate et uiribus ualidior, medium arripit Seruium elatumque e curia in inferiorem partem per gradus deiecit ; inde ad cogendum senatum in curiam rediit. Fit fuga regis apparitorum atque comitum ; ipse prope exsanguis cum sine regio

10 antea inito *MORnDL* : ante inito *PFUpBa* : ante ea ita *H* habitis *MOHRnDL* : om. *PFUpBa* 12 unde ubi *M* : om. unde *PFUpBOHRnDL* *Edd. uet.*

48 2 ad haec *M²PFUpOHRnDL* : om. haec *M* in fine lineac (fort. restituendum adfirmaret?) ab utriusque *MPUpBOHD²* : ab utrisque *FRnL* : abutrisque *D?* 3 iam et ipsa *Weissenb.* : iam etiam ipsa *Vorm.*? *MPFUpOHRn* : iam etiam ipsam *Ba* : iam ipsa *HDL* dett. aliq. *Ald.* gradus *MHRnD²L* : gradum *PFUpBaOD* deiecit *MPFUpBaOHRnDL* : deicit *Rn²* *Edd. uet.*, u. *adn. ad 1. 41. 1* rediit *MPFUpBHRn²DL* *Ed. Rom. 1469 Ald.* : redit *O* *Edd. uet.* aliq. ; cf. *adn. ad 1. 3. 3* : om. *Rn* 4 exsanguis cum sine regio comitatu domum se reciperet, ab iis *Alschefski. Archetypi scripturam*

comitatu domum se reciperet ab iis qui missi ab Tarquinio
 5 fugientem consecuti erant interficitur. Creditur, quia non
 abhorret a cetero scelere, admonitu Tulliae id factum. Car-
 pento certe, id quod satis constat, in forum inuecta nec
 reuerita coetum uirorum euocauit uirum e curia regemque
 6 prima appellauit. A quo facessere iussa ex tanto tumultu
 cum se domum reciperet peruenissetque ad summum
 Cyprium uicum, ubi Dianum nuper fuit, flectenti carpent-
 tum dextra in Vrbium clium ut in collem Esquiliarum
 ueheretur, restitit pauidus atque inhibuit frenos is qui
 iumenta agebat iacentemque dominae Seruium trucidatum
 7 ostendit. Foedum inhumanumque inde traditur scelus
 monumentoque locus est—Sceleratum uicum uocant—quo
 amens, agitantibus furii sororis ac uiri, Tullia per patris
 corpus carpentum egisse fertur, partemque sanguinis ac
 caedis paternae cruento uehiculo, contaminata ipsa resper-

fuisse patet hanc : exsanguis cum semianimis (uel -mes) regio comitatu domum se reciperet peruenissetque ad summum cōs primum uicum. Sic codd. minutis exceptis (semianimis P²FBOHD : semianimes Vorm. P : in M uocalis signum erasum est sed uidetur -mis (e suprascr.) primo stetisse ; et recipere pro reciperet M corr. M³ : reciperetur B) praeterquam quod RnD³ in ras. cum P³F⁴ Cyprium pro cōs primum habent (cip- D³). Corruptelae causam primam indicat Frigell. (Epileg. ad Lib. I, p. 68) quattuor uerba cum se domum reciperet a Linio bis posita hic de Serio infra de Tullia ; altera causa fort. fuit glossema semianimis ad exsanguis adscriptum. Verba peruenissetque . . . uicum excludunt omnes ; etiam semianimis regio comitatu dannabat Gracius : tutatur (cum semianimi) Heerwagen : plura delent sed uix necessario recentiores : se amissu regio comitatu domum recipere Frig. : regio comitatu in § 6 ante se domum transtulit Madv. Ed. 3 sed quo modo errorem hunc natum esse crediderit non intellegimus 6 facessere . . . nuper fuit omnia suo loco habet O eadem manu quam cetera sed nigriore atramento scripta, scil. quia primo difficilem locum praetermisit, spatium uacuum relinquens cum se domum et Cyprium (uel cip-) recte hoc in loco MPFUpBOHRnDL Esquiliarum Ba dett. unus Ald. : esquiliarum (i suprascr.) O (omnia ead. manu) : esquiliarum MPFUpHRnDL, 'antiqua lectio' Rhenan., quam tutati sunt Grut. Gron. 7 monumentoque MPFBOH: monimentoque UpD³ : momenmentoq. D : monumentique RnL Sceleratum Vorm.? MPFUpBaOH : quem sceleratum RnDL dett. aliq. Ald. ; 'quem pronomen asinus aliquis adsuit,' Rhenan.

saque, tulisse ad penates suos virique sui, quibus iratis malo regni principio similes propediem exitus sequerentur.

Ser. Tullius regnauit annos quattuor et quadraginta ita ut 8 bono etiam moderatoque succedenti regi difficilis aemulatio esset; ceterum id quoque ad gloriam accessit quod cum illo simul iusta ac legitima regna occiderunt. Id ipsum tam mite 9 ac tam moderatum imperium tamen quia unius esset depovere eum in animo habuisse quidam auctores sunt, ni scelus intestinum liberandae patriae consilia agitanti interuenisset.

Inde L. Tarquinius regnare occipit, cui Superbo cognomen facta indiderunt, quia sacerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoque insepultum perisse dictans, pri² moresque patrum, quos Serui rebus fauisse credebat, interfecit; conscient deinde male quaerendi regni ab se ipso aduersus se exemplum capi posse, armatis corpus circumsaepsit; neque enim ad ius regni quicquam praeter uim 3 habebat ut qui neque populi iussu neque auctoribus patribus regnaret. Eo accedebat ut in caritate ciuium nihil spei 4 reponenti metu regnum tutandum esset. Quem ut pluribus incuteret cognitiones capitalium rerum sine consiliis per se solus exercebat, perque eam causam occidere, in exsilium 5 agere, bonis multare poterat non suspectos modo aut inuisos sed unde nihil aliud quam praedam sperare posset. Praecipue 6 ita patrum numero imminuto statuit nulos in patres legere,

⁷ tulisse M^1 uel $M^2F^3D^2$ dett. aliq.: tulisset $MPF? UpBaOHRnDL$

⁸ quadraginta $PFUpBOHRnDL$: ⁹ $I\cdot X M$ ac tam moderatum imperium tamen $MOHRnDL$ (sed hic actū): om. $PFUpBa$, et in *O* uerba ab etiam moderatoque in § 8 usque ad eum in animo artissime scribuntur esset $MP^2OHRnD?$ L : est $PFUpBaD^2$ uel D^1

agitanti Rn *Ed. Rom.* 1469: agitanci M^2 : agitandi $M^2PFUpBa$ $OHDL$, cf. ^{1.} 41. ¹ *adn.*

⁴⁹ t occipit MP^2 *marg. F?* $Up^2HRn^2DL^2$: accepit $PUpRn$: coepit BaO : cepit L gener $PFUpBOHRnDL$: genere M primo resque *Vorm.?* $MHRnL$, *Rhenan.*: om. -que $PFUpBaOD$ dett. 3 ad ius regni $MOHRnDL$: om. $PFUpBa$ 5 bonis M^3PFUpB $OHRnDL$: bonos M poterat $MPF^2BOHRnDL$: peterat F : quos poterat Up : *delere optabat Gron., fort. recte* 6 praecipue ita *Vorm. MPFUpBORn*: praccipue post patrum *demum ponunt HDL* dett. *Ald.*

quo contemptior paucitate ipsa ordo esset minusque per se
 7 nihil agi indignarentur. Hic enim regum primus traditum a
 prioribus morem de omnibus senatum consulendi soluit ;
 domesticis consiliis rem publicam administravit ; bellum,
 pacem, foedera, societas per se ipse, cum quibus uoluit,
 8 iniussu populi ac senatus, fecit diremitque. Latinorum sibi
 maxime gentem conciliabat ut peregrinis quoque opibus
 tutior inter ciues esset, neque hospitia modo cum primoribus
 9 eorum sed adfinitates quoque iungebat. Octauio Mamilio
 Tusculano—is longe princeps Latini nominis erat, si famae
 credimus, ab Vlixe deaque Circa oriundus—, ei Mamilio
 filiam nuptum dat, perque eas nuptias multos sibi cognatos
 amicosque eius conciliat.

- 50 Iam magna Tarquini auctoritas inter Latinorum proceres
 erat, cum in diem certam ut ad lucum Ferentinae conuenient
 indicit : esse, quae agere. De rebus communibus uelit.
 2 Conueniunt frequentes prima luce : ipse Tarquinius diem
 quidem seruauit, sed paulo ante quam sol occideret uenit.
 Multa ibi toto die in concilio uariis iactata sermonibus erant.
 3 Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tar-
 quinium erat inuectus : haud mirum esse Superbo inditum
 Romae cognomen.—Iam enim ita clam quidem mussitantes,
 uolgo tamen eum appellabant.—an quicquam superbius
 4 esse quam ludificari sic omne nomen Latinum ? longe ab

7 traditum *Grynaeus*, Ed. Froben. 1531 : ut traditur MPFU^pBO
IRnDL Edd. uet., sed in O ut scribitur Ut solito maius, et V rubrica-
 tum, cuius causa ea erat quod uocula haec ex margine sumpta fuit ;
 alia exempla huius generis, nondum satis obseruata, in 1. 17. 9 ; 1. 55.
 9 ; 2. 17. 4 ; 2. 32. 10 ; 2. 39. 3 ; 2. 40. 3 ; 2. 45. 16 ; 2. 47. 12 ; 2. 50.
 1 ; 2. 60. 5 ; 4. 26. 7 ; 4. 44. 3 ; 8. 8. 8 ; 10. 7. 10 9 Circa MPFBHRn
DL : Circe F³Up dett. aliq. Ald. : Circe (a suprascr. ead. manu) O :
 Circae M²D³ nuptum MU^pOHRnD^r : nuptam PFBaD : nuptu-
 dett. aliq. : nuptui dett. duo perque eas nuptias M²P⁴OHRnDL :
 per quem meas nuptias M : per quem et nuptias PFU^pBa : per quem
 Frig. Epileg. 69 fort. recte

50 2 toto die PU^pOHD : tota die MFBaRn : toto diei L
 4 longe M : princib; longe H : principibus longe PFBO²RnDL sed
 in D supra pr- stat ♂ signum uocum ex margine desumptarum ; cf.
 1. 43. 11 adu. : principibui O : principibus enim Up : post domo add.

domo excitis, ipsum, qui concilium indixerit, non adesse. temptari profecto patientiam ut, si iugum acceperint, obnoxios premat. cui enim non apparere, adfectare eum imperium in Latinos? quod si sui bene crediderint ciues, 5 aut si creditum illud et non raptum parricidio sit, credere et Latinos quamquam ne sic quidem alienigenae debere: sin 6 suos eius paeniteat, quippe qui alii super alios trucident exsulatum eant bona amittant, quid spei melioris Latinis portendi? si se audiant, domum suam quemque inde abituros neque magis obseruaturos diem concilii quam ipse qui indixerit obseruet. Haec atque alia eodem pertinentia 7 seditiosus facinorosusque homo hisque artibus opes domi nactus cum maxime dissereret, interuenit Tarquinius. Is 8 finis orationi fuit; auersi omnes ad Tarquiniū salutandum. Qui silentio facto monitus a proximis ut purgaret se quod id temporis uenisset, disceptatorem ait se sumptum inter patrem et filium cura reconciliandi eos in gratiam moratum esse, et quia ea res exemisset illum diem, postero die acturum quae constituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse 9 tacitum ferunt; dixisse enim nullam breuiorem esse cognitionem quam inter patrem et filium paucisque transigi uerbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse.

Haec Aricinus in regem Romanum increpans ex concilio 51 abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto quam uidebatur aegrius

principib. *M² uel M³ in marg.*: *ibidem add.* principibus *Ed. Rom. 1470* concilium *MPFU_pBOHD¹*: consilium *RnDL* dett. *indixerit* *MPFU_pBOH*: indixerat *D¹* dett. *alig.*: dixerat *RnDL* apparere *Vorm.² PFUpBHRnDL*: apparerit *O*: appareret *MD², sed -t fort. ab M² additum* 5 *debere M*: deberet *PFUpBaO*: deberent *P⁴H RnDL* dett. *Ald.* 6 *sin F³H Ed. Rom. 1469*: si in *MPFU_pBO RnDL*: si dett. *unus* qui indixerit *P¹ uel P²FUpBOHD¹* dett. *alig.*: quin dixerit *MP*: qui dixerit *M¹ uel M²RnDL* 7 facinorosus *M¹ uel M²P²FUpBaOD³* dett.: facinorosus *MPHRnDL* hisque usque ad nactus in *F erasa sunt sed supersunt uestigia; spatium tamen non omnia cepisse potest* hisque *UpO*: hiisque *M*: iisque *RnDL*: isque *PBAH* domi nactus *MO³R³D⁵*: domi natus *PF?* *UpD*: dominatus *BaOHRL* dett. *alig.* 8 monitus *P¹ uel P²FUpB OHRnD³*: munitus *MPDL* 9 ab Turno *MPF? UpBOHRnDL*: Turnum *F³ in ras.* dett. *alig.*

ferens confestim Turno necem machinatur, ut eundem terror
rem quo ciuium animos domi oppresserat Latinis iniceret.
2 Et quia pro imperio palam interfici non poterat, oblato falso
crimine insontem oppressit. Per aduersae factionis quosdam
Aricinos seruum Turni auro corrupit, ut in deuersorium eius
3 uim magnam gladiorum inferri clam sineret. Ea cum una
nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad
se principibus Latinorum quasi re noua perturbatus, moram
suam hesternam uelut deorum quadam prouidentia inlatam
4 ait saluti sibi atque illis fuisse. ab Turno dici sibi et pri-
moribus populorum parari necem ut Latinorum solus im-
perium teneat. adgressurum fuisse hesterno die in concilio;
dilatam rem esse, quod auctor concilii afuerit quem maxime
5 peteret. inde illam absensis insectationem esse natam quod
morando spem destituerit. non dubitare, si uera deferantur,
quin prima luce, ubi uentum in concilium sit, instructus cum
6 coniuratorum manu armatusque uenturus sit. dici gladiorum
ingentem esse numerum ad eum conuectum. id uanum nec-
ne sit, extemplo sciri posse. rogare eos ut inde secum ad
7 Turnum ueniant. Suspectam fecit rem et ingenium Turni
ferox et oratio hesterna et mora Tarquini, quod uidebatur
ob eam differri caedes potuisse. Eunt inclinati quidem ad
creendum animis, tamen, nisi gladiis deprehensis, cetera
8 uana existimatur. Vbi est eo uentum, Turnum ex somno
excitatum circumsistunt custodes; comprehensisque seruis
qui caritate domini uim parabant, cum gladii abditi ex
omnibus locis deuerticuli protraherentur, enim uero manifesta
res uisa iniectaeque Turno catenae; et confestim Latinorum
9 concilium magno cum tumultu aduocatur. Ibi tam atrox
inuidia orta est gladiis in medio positis, ut indicta causa,

51 2 seruum *MPFU_pBOHR_nDL*: seruos *M⁴* ut in *MRn² Ald.*:
tcin *O*: In *Vorm.* *M²PFB²R_nDL*, *fort. recte* deuersorium *MHL*
(sed in *M* inde uersorium): diuersorium *PFU_pOD*: diuersorum *Ba*:
deuersorum *M²* 6 uanum *Vorm.* *MPFU_pBOHDL¹*: uarum *Rn*:
uerum *Rn²L* 7 existimatur *MPFU_pBHR_nD¹L*: existimatura
OD: existimatur *M² uel M⁴*; existimantur *M³*

nouo genere leti, deiectus ad caput aquae Ferentinae crate superne innecta saxisque congestis mergeretur.

Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius conlau-
datisque qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio
merita poena adfecissent, ita uerba fecit: posse quidem se
uetusto iure agere, quod, cum omnes Latini ab Alba oriundi
sint, [in] eo foedere teneantur, quo sub Tullo res omnis Al-
bana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium;
ceterum se utilitatis id magis omnium causa censere ut
renouetur id foedus, secundaque potius fortuna populi Ro-
mani ut participes Latini fruantur quam urbium excidia
uastationesque agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo
regnante perpessi sint, semper aut exspectent aut patientur.
Haud difficulter persuasum Latinis, quamquam in ea foedere
superior Romana res erat; ceterum et capita nominis Latini
stare ac sentire cum rege uidebant, et [Turnus] sui cuique
periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita
renouatum foedus, indictumque iunioribus Latinorum ut ex
foedere die certa ad lucum Ferentinae armati frequentes
adessent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex omnibus
populis conuenere, ne ducem suum neue secretum imperium
propriae signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis Ro-
manisque ut ex binis singulos faceret binosque ex singulis;
ita geminatis manipulis centuriones imposuit.

9 leti *PBDL* : laeti *F* : loeti *M³P²UpOH* : letis *M* deiectus
*RnD^x(D¹?) dett. aliq.: delectus *MPBaOHD^L* : delatus *P⁴F*: deletus
*M²Up**

52 2 in eo *MPFUpBOHRnDL* : in seclusit *Perizonius* quo sub
dubitanter Drak. : quod ab *MPFUpOHRnDL* : quo ab dett. aliq. : qui
ab *Ba* colonis *MPFUpBaOHRnDL* : coloniis dett. unus (sed quas
colonias nouimus Albanorum?) 3 id magis *MPFUpBOHRnDL* :
id secludere uoluit Ussing, uix necessario potius *M²OHD²* : post ius
PFUpBa : positius *M* : potitus *D* : positus *L* aut exspectent (uel
exp-) *PFUpBH* : aut expectaent *M* : aut expectent *ORnD* : auspectent
L 4 uidebant *Vorm. M²? PFUpBOHRnDL* : uidebantur *Rn²D²*
dett. aliq. Edd. uet. Ald., fort. etiam *M*, si recte *s* supra erasum fuisse
suspicio Turnus *M⁴PFUpBOHRnDL* : om. *M*, recte, cf. c. 25. 10

53 Nec ut iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit ; quin ea arte aquasset superiores reges ni degeneratum in aliis 2 huic quoque decori offecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam aetatem annos mouit, Suessam- 3 que Pometiam ex iis ui cepit. Vbi cum diuendita praeda quadraginta talenta argenti refecisset, concepit animo eam amplitudinem Iouis templi quae digna deum hominumque rege, quae Romano imperio, quae ipsius etiam loci maiestate esset ; captiuam pecuniam in aedificationem eius templi seposuit.

4 Excepit deinde lentius spe bellum, quo Gabios, propinquam urbem, nequ quam ui adortus, cum obsidendi quoque urbem spes pulso a moenibus adempta esset, postremo 5 minime arte Romana, fraude ac dolo, adgressus est. Nam cum uelut posito bello fundamentis templi iaciendis aliisque urbanis operibus intentum se esse simularet, Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, transfugit ex composito 6 Gabios, patris in se saeuitiam intolerabilem conquerens : iam ab alienis in suos uertisse superbiam et liberorum quoque eum frequentiae taedere, ut quam in curia solitudinem fecerit domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem here- 7 dem regni relinquat. se quidem inter tela et gladios patris elapsum nihil usquam sibi tutum nisi apud hostes L. Tarquini credidisse. nam ne errarent, manere iis bellum quod

53 i prauus *PFUpBOHRnDL* : paruus *M* dett. *unus*   quin *MPF UpORnDL* : qui in *BaH*   3 diuendita praeda *Ed. Mogunt.* 1518 : diuidenta praeda *M* : diuidenda praeda *PFUpBaORnL* (*sed in O littera i ante d et litterae nda pleniore calamo*, cf. 1. 41. 4) : diuidē apraeda *H* : diuendenda *Gron.* In *D* discernere nequii quid *D*, quid *D¹* uel *D²* uoluerit : nunc quidem diuidendā praeda *praebet* : fort. diuindendo praedā *D* refecisset *Gron.*, *P¹* uel *P²* *marg.* : refecisset coepisset *M* : refecisset ac recepisset *RnDL* (*sed in Rn rescep-*) : reque cepisset *PFBa* (*unde aurique recepisset D⁴ dett. aliq.*) : recepisset *P³F³H* dett. aliq. *Ald.* : recoepisset *Up* : cepisset *O*   4 deinde *M*, cf. 2. 61. 1 : add. eum *M³PFUpBOHRnDL*   5 iaciendis *Vascosanus et Ed. Parm.* 1480 : faciendis *M¹* in ras. *PFUpBaOHRnDL Ald.*   6 ne quem *MOHD²* dett. aliq. : neque *PFUpBaRnD?* : ne quam *L* : ne qui *D?*   7 hostes *MHRnDL* dett. aliq. *Ald.* : hoste *BaO* : hostem *PFUpO²* manere *MPFUpO* · manore *Ea* : manere enim *HRnDL* : monere *D³* *deleto* enim

positum simuletur, et per occasionem eum incautos inuasum. quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererratur se omne Latium, Volscosque se inde et Aequos et Hernicos petiturum donec ad eos perueniat qui a patrum crudelibus atque impiis suppliciis tegere liberos sciant. forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum armaque se 9 aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum si nihil morarentur infensus ira porro 10 inde abiturus uideretur, benigne ab Gabinis excipitur. Vtant mirari si, qualis in ciues, qualis in socios, talis ad ultimum in liberos esset; in se ipsum postremo saeuiturum, si 11 alia desint. sibi uero gratum aduentum eius esse, futurumque credere breui ut illo adiuuante a portis Gabinis sub Romana moenia bellum transferatur.

Inde in consilia publica adhiberi. Vbi cum de aliis rebus 54 adsentire se ueteribus Gabinis diceret quibus eae notiores essent, ipse identidem belli auctor esse et in eo sibi praecipuam prudentiam adsumere quod utriusque populi uires nosset, sciretque inuisam profecto superbiam regiam ciuibus esse quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum praedatum atque in expeditiones iret et dictis factisque omnibus ad fallendum instructis uana adcresceret fides, dux ad ultimum belli legitur. Ibi cum 3 inscia multitudine quid ageretur, proelia parua inter Romam Gabiosque fierent quibus plerumque Gabina res superior esset, tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono deum sibi missum ducem credere. Apud 4 milites uero obeundo pericula ac labores pariter, praedam munifice largiendo tanta caritate esse ut non pater Tarquinius

8 se inde *MPFU_pBOHRnD^rL*: sesnde? D: *seclusit [se]* Gron.,
fort. recte 10 infensus *MPFU_pBOHRnDL*: incensus Madv. Ed. 3

54 1 consilia *PFU_pBOHRnDL*: concilia M esse et in Alsch.:
esset in *MPFU_pBaOHRnDL*: esse in dett. alig. Sigon. 3 Ga-
biosque *PFBOHRnDL*: Gabiosque M: Gabiniosque Up

5 potentior Romae quam filius Gabiis esset. Itaque postquam satis uirum conlectum ad omnes conatus uidebat, tum ex suis unum sciscitatum Romam ad patrem mittit quidnam se facere uellet, quando quidem ut omnia unus publice Gabiis 6 posset ei di dedissent. Huic nuntio, quia, credo, dubiae fidei uidebatur, nihil uoce responsum est ; rex uelut delibera-bundus in hortum aedium transit sequente nuntio filii ; ibi inambulans tacitus summa papauerum capita dicitur baculo 7 decussisse. Interrogando exspectandoque responsum nuntius fessus, ut re imperfecta, reddit Gabios ; quae dixerit ipse quaeque uiderit refert ; seu ira seu odio seu superbia insita 8 ingenio nullam eum uocem emisisse. Sexto ubi quid uellet parens quidue praeciperet tacitis ambagibus patuit, primores ciuitatis criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemitt. Multi palam, quidam in quibus minus 9 speciosa criminatio erat futura clam interfecti. Patuit qui- busdam uolentibus fuga, aut in exsiliu[m] acti sunt, absentium- 10 que bona iuxta atque interemptorum diuisui fuere. Largitiones inde praedaeque ; et dulcedine priuati commodi sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilioque Gabina res regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur.

55 Gabiis receptis Tarquinius pacem cum Aequorum gente fecit, foedus cum Tuscis renouauit. Inde ad negotia urbana animum conuertit ; quorum erat primum ut Iouis templum in monte Tarpeio monumentum regni sui nominisque relinqueret : Tarquinios reges ambos patrem uouisse, filium perfe-

5 ex suis *MPFU*^{Up}*Ba**OH* : e suis *RnDL* dett. publice Gabiis
Heerwagen, optime, cf. 2. 2. 5 (*ubi pro* rei publicae *uinceret Ba* rei
preuinceret praebet) et 22. 22. 13 : *P.* gabiis *L* : Gabiis *D^x* dett. *alig.* :
p. (*i.e.* *prae*) Gabiis *MRD* : *prae Gabiis Vorm.* *F³* : *p. gabinis PBa* :
p. (*uel p.*) *gabinis F* : *P. gabinis O* : *populis Gabinis facere Up* : *pro*
Gabiis H. J. Edwards posset *M³F³UpORnDL* : posse *MPF?*
BH 6 sequente *M²O* (*uel O'*) *HRnD^x* *Ald.* : sequenti *MPFU*
BaO? *DL* 9 aut *MPFU*^{Up}*BOHRnD^x* *L* (*sed in M secunda -u- litterae*
hasta pleniore calamo (1. 41. 4 *adn.*), *et in B fugit, in F fugae ?*, *in F³*
fuga) : ant *D* : *alii Cornelissen, non male* diuisui *M* (*ut credo*) *P²*
marg. *RnDL* : diuisa *M³F³UpOHD²* dett. *alig.* *Ald.* : diuisi *PFBa*
55 1 uouisse *M¹ uel M²HRn²* dett. *duo* : uoluisse *MPFU*^{Up}*ORnDL*

cisse. Et ut libera a ceteris religionibus area esset tota Iouis 2 templique eius quod inaedificaretur, exaugurare fana sacella- que statuit quae aliquot ibi, a Tatio rege primum in ipso discrimine aduersus Romulum pugnae uota, consecrata in augurataque postea fuerant. Inter principia condendi huius 3 operis mouisse numen ad indicandam tanti imperii molem traditur deos; nam cum omnium sacellorum exaugurationes admirerent aues, in Termini fano non addixere; idque 4 omen auguriumque ita acceptum est non motam Termini sedem unumque eum deorum non euocatum sacratis sibi finibus firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpe- 5 tuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperii portendens prodigium est: caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quae uisa 6 species haud per ambages arcem eam imperii caputque rerum fore portendebat; idque ita cecinere uates quique in urbe erant quosque ad eam rem consultandam ex Etruria acciuerant.

Augebatur ad impensas regis animus; itaque Pometinae 7 manubiae, quae perducendo ad culmen operi destinatae erant, uix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, 8 praeterquam quod antiquior est, crediderim quadraginta ea sola talenta fuisse, quam Pisoni, qui quadraginta milia pondo 9 argenti seposita in eam rem scribit, summam pecuniae neque ex unius tum urbis praeda sperandam et nullius ne horum quidem operum fundamenta non exsuperaturam. Intentus 56

(*cf. 2. 20. 12*): uduisse *Ba* 2 inaedificaretur *Vorm. MPFU_pOH*: in ea aedificaretur *RnDL*: inae (*cum preec. quod coniunctum*) edifica- retur *Ba* statuit quae *Vorm. PFU_pBOH*: statuitque *M³D³*: statuit qua *RnD?*: statuire *M?* aliquot *Vorm. MPU_pOHD³*: aliquod *FB*: aliquit *DL*: aliqua *Rn* 3 cum omnium *M³HRnLUp*: ex omnium *M?*: cum ex omnium *PFBaODL*: *delet ex O⁴* 4 sacratis sibi *Vorm. MOHRnDL*: sacratis ibi *PF¹* et *F³* *UpBRn²D³* *dett. aliq. Ald.*: sacrastis ibi *F* 7 Pometinae *D³ Sabellicus*, *cf. c. 53. 2 et Verg. Aen. 6. 775*: Pomptinae *MP²FU_pBaO*: Promptinae *P*: Pontinae *HRnDL* *dett. Ald.* 9 summam *Glaean.*: quia summam *Vorm. M? PFU_pHRnDL*: Quia summam *O* (*cf. c. 49. 7*): quia summa *M¹* (*uel M*) *Ba*: quam summam *dett. aliq. Ed. Rom. 1469 Ald.*: quippe summam *Bekker* nullius ne horum *MPFU_pBOHRnDL*: nullorum ne huius *Reiz* quidem] *add. magnificentiae M²P¹ uel P²FU_pBO*

perficiendo templo, fabris undique ex Etruria accitis, non pecunia solum ad id publica est usus sed operis etiam ex plebe. Qui cum haud parvus et ipse militiae adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur se templo deum exae-
2 dificare manibus suis quam postquam et ad alia, ut specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebantur opera, foros in circu faciendo cloacamque maximam, receptacu-
lum omnium purgamentorum urbis, sub terra agendum; quibus duobus operibus uix noua haec magnificentia quic-
3 quam adaequare potuit. His laboribus exercita plebe, quia et urbi multitudinem, ubi usus non esset, oneri rebatur esse et colonis mittendis occupari latius imperii fines uolebat, Signiam Circeiosque colonos misit, praesidia urbi futura terra marique.

4 Haec agenti portentum terribile uisum: anguis ex columna lignea elapsus cum terrorem fugamque in regia fecisset, ipsius regis non tam subito pauore perculit pectus quam anxiis im-
5 pleuit curis. Itaque cum ad publica prodigia Etrusci tantum uates adhiberentur, hoc uelut domestico exterritus uisu Delphos ad maxime inclitum in terris oraculum mittere statuit.
6 Neque responsa sortium ulli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate terras, ignotiora maria in Graeciam
7 misit. Titus et Arruns profecti; comes iis additus L. Iunius

HRnDL (sed in F -ae fort separati solito scripta et infra à uirgula sic posita): magnificantiae? P: magnificantia M Frigellium confirmans qui vocem ut glossema ex c. 56. 2 rectissime seclusit: tutatur inaudita addens Reiz: magnificantiam operum [fundamenta] Hayley

56 1 parvus *M²P³* marg. *F² uel F³OHRn²D^x*: patruus *MPF?* *Rn* *DL*: patrius *P²UpBa* grauabatur *PFUpBORnD⁸* (in ras.) *L*, 'antiqua lectio' Rhenan.: grauatur *M*: om. *H* 2 quam Bekker: quem *O*: que *D Ed. Rom. 1469*: quae *MPFU^pBaHL Edd. net. aliq. Ald.* postquam *MPFU^pBOHRnDL*: posthac *D² dett. Ald.*: post *Ed. Rom. 1479* aliquanto *M²OHRn²*: aliquando *MPFU^pBaRnDL* (1. 41. 1 adn.) traducebantur *MPFU^pBaOHRnL*: traducebatur *Rn²D* sub terra *M?* *PU^pO*: sub terram *M uel M?* *FBaHRnDL* *Edd. net. aliq. Ald.* 4 in regia *Bauer, D?*: in regiam *MPFU^pBOH Rn²D* anxiis *MPFU^pBOD²*: om. *HRnDL* anxiis imple-] *Hic in Up desunt duo folia quae tamen suppleta sunt 'multo recentiore manu scripta'* (Häggström, Excerpta Liniana, p. 8) usque ad 2. 1. 10 in senatu fre-. *Hoc supplementum up nominamus*

Brutus, Tarquinia, sorore regis, natus, iuuenis longe alias ingenii quam cuius simulationem inducerat. Is cum primores ciuitatis, in quibus fratrem suum, ab auunculo interfectum audisset, neque in animo suo quicquam regi timendum neque in fortuna concupiscendum relinquere statuit contemptuque tutus esse ubi in iure parum praesidii esset. Ergo ex industria 8 factus ad imitationem stultitiae, cum se suaque praedae esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen ut sub eius obtenu cognominis liberator ille populi Romani animus latens operiretur tempora sua. Is tum ab Tarquinii ductus 9 Delphos, ludibrium uerius quam comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quo postquam 10 uentum est, perfectis patris mandatis cupidio incessit animos iuuenum sciscitandi ad quem eorum regnum Romanum esset uenturum. Ex infimo specu uocem redditam ferunt: imperium sumnum Romae habebit qui uestrum primus, o iuuenes, osculum matri tulerit. Tarquinii ut Sextus, qui 11 Romae relictus fuerat, ignarus responsi expersque imperii esset, rem summa ope taceri iubent; ipsi inter se uter prior, cum Romam redisset, matri osculum daret, sorti permittunt. Brutus alio ratus spectare Pythicam uocem, uelut si prolapsus 12 cecidisset, terram osculo contigit, scilicet quod ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Roman, ubi 13 aduersus Rutulos bellum summa ui parabatur.

Ardeam Rutuli habebant, gens, ut in ea regione atque in 57

7 alias ingenii *Madv.*: alias ingenio *MPFupBORnDL*: aliis ingenio
 II interfectum *MPFupBOHRnDL*: interfectos *dett. unus*
 8 opperiretur *POH*: operiretur *Vorm.?* *MFBaRnDL*: aperiretur *up*
dett. aliq. Edd. uet. Ald. tempora sua *Vorm.?* *MPFBOHRnDL*:
 tempore suo *upD^x* *dett. aliq. Edd. uet. Ald.* 9 Is tum (*uel istum*)
upD *dett. aliq.*: is cum *MPFBaOHL*: isq. *Rn* 11 Tarquinii ut
 Sextus *up* *Edd. uet.*: Tarquinius Sextus *MPFBHRnDL* *Ald.*: Tar-
 quinius *SEX O*: ut Tarquinius Sextus *F³* ignarus *FupBa* *Edd. uet.*:
 ut ignarus *MPOHRnDL* redisset *MP²F²OHRnDL*: redisset
PBa: reddidisset *F?*: redissent *M²* (*uel M¹*) *dett. aliq.* matri *M⁴*
F³ upBOHRn²D² *dett. aliq. Edd. uet. aliq.*: patri *MPFRnDL* uelut
 si *MPFupBORnDL*: uelutisi *D?*: uelut *cii L*: uelut *H*; cf. I. 12. 7

ea aetate, diuitiis praepollens ; eaque ipsa causa belli fuit, quod rex Romanus cum ipse ditari, exhaustus magnificentia publicorum operum, tum praeda delenire popularium animos 2 studebat, praeter aliam superbiam regno infestos etiam quod se in fabrorum ministeriis ac seruili tam diu habitos opere ab 3 rege indignabantur. Temptata res est, si primo impetu capi Ardea posset : ubi id parum processit, obsidione munitioni- 4 busque coepti premi hostes. In his statuīs, ut fit longo magis quam acri bello, satis liberi commeatus erant, primoribus 5 tamen magis quam militibus ; regii quidem iuuenes interdum 6 otium conuiuiis comisationibusque inter se terebant. Forte potantibus his apud Sex. Tarquinium, ubi et Collatinus cena- bat Tarquinius, Egeri filius, incidit de uxoribus mentio. Suam 7 quisque laudare miris modis ; inde certamine accenso Colla- tinus negat uerbis opus esse ; paucis id quidem horis posse sciri quantum ceteris praestet Lucretia sua. ‘Quin, si uigor iuuentae inest, concendimus equos inuisimusque praesentes nostrarum ingenia ? id cuique spectatissimum sit quod neco- 8 pinato uiri aduentu occurrerit oculis.’ Incaluerant uino ; ‘Age sane’ omnes ; citatis equis auolant Romam. Quo cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergun- 9 inde Collatiam, ubi Lucretiam haudquaquam ut regias nurus, quas in conuiuio luxuque cum aequalibus uiderant tempus terentes sed nocte sera deditam lanae inter lucu-

57 2 infestos *M²upOHD²* : infestus *MPFB? RnDL* ministeriis *PFupBaOHRnDL* *Edd.* *uet.* *Ald.* : ministerio *Vorm.?* *M* 4 quam acri . . . tamen magis *om.* *M* in initio paginae, add. *M¹* uel *M²* in marg. superiore ; *hacc cum linea insequenti* quam . . . regii qui erasit *M⁴* (*XII saeculi, ut uidetur, manus*), eo scilicet ut rursus *omnia in unius lineae spatium artissime comprimeret* tamen magis quam *M⁴PFupBO RnD¹* : tum magis quam *DL* : quam magis *H* 5 comisationibusque *MP* : comissa- *Rn* : comessa- *FupBaD* (sed in iii. 29. 5 comisantium *B*) : comesa- *P²HR²L* : commessa- *O* dett. 6 Collatinus *upOH Rn* : Conlatinus *MPFD* (ut fere semper hi quattuor) *B* (sed c. 58. 7 Coll. DB) : ē Latinis *L* (-nus *L¹*) ; sed Collatia semper *MPFD*, quae *discrepanzia uix ueri similis uidetur* 7 quin si *M²PFupBOHRn² D³* : qui in si *M* : quis *RnL* necopinato *Rn²* dett. aliq. *Ald.* : necinopinato *MPFBOHRnDL* (sed in *P* nec inopinato) : inopinato *P² marg. up* : in necopinato *Heerwagen fort. recte*

brantes ancillas in medio aedium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. Adueniens 10 uir Tarquiniique excepti benigne; uictor maritus comiter inuitat regios iuuenes. Ibi Sex. Tarquinium mala libido Lucretiae per uim stuprandae capit; cum forma tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno iuuenali 11 ludo in castra redeunt.

Paucis interiectis diebus Sex. Tarquinius inscio Collatino 58 cum comite uno Collatiam uenit. Vbi exceptus benigne 2 ab ignaris consilii cum post cenam in hospitale cubiculum deductus esset, amore ardens, postquam satis tuta circa sopitique omnes uidebantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam uenit sinistraque manu mulieris pectore oppreso ‘Tace, Lucretia’ inquit; ‘Sex. Tarquinius sum; ferrum in manu est; moriere, si emiseris uocem.’ Cum pauida ex 3 somno mulier nullam opem, prope mortem imminentem uideret, tum Tarquinius fateri amorem, orare, miscere precibus minas, uersare in omnes partes muliebrem animum. Vbi ob- 4 stinatam uidebat et ne mortis quidem metu inclinari, addit ad metum dedecus: cum mortua iugulatum serum nudum positurum ait, ut in sordido adulterio necata dicatur. Quo ter- 5 rore cum uicisset obstinatam pudicitiam uelut *(ui)* uictrix libido, profectusque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset, Lucretia maesta tanto malo nuntium Romani eundem ad patrem Ardeamque ad uirum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis ueniant; ita facto maturatoque opus esse; rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio 6

10 comiter *MPFBHD³*: comit⁷ (*i.e.* comitur) *O*: comites *upRn*
DL 11 iuuenali *MPFBOHRnDL*: iuuenili *F³up* *dett. aliq.*

58 2 deductus *Vorm.*? *MHRnDL Rhenan.*: ductus *PFupBO*
 3 ex somno *Vorm.* *MP³HRnDL*: ex omni *PFB*: e somno *upO*:
 exanimis *F³* 5 cum uicisset *MPFupOHRnDL*: conuicisset *B*,
 sed in *F*-ss- aut pleniore calamo (1. 41. 4 *adu.*) aut a *F²* *rescripta*; et sig-
 num aliquod (*c*) supra -et add. *O*: malum cum mouisset uelut *(ui)*
 uictrix *M. Mueller*: uelut uictrix *MPFupBOHRnDL* quod tutatur
Frigell. Epileg. 74 (*cf. 22. 41. 8 et inf. §§ 7-8*): uel ui uictrix *up Madv.*

Volesi filio, Collatinus cum L. Iunio Bruto uenit, cum quo forte Romam rediens ab nuntio uxoris erat conuentus.
 7 Lucretiam sedentem maestam in cubiculo inueniunt. Aduentu suorum lacrimae obortae, quaerentique uiro 'Satin salue?' 'Minime' inquit; 'quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? Vestigia uiri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo; ceterum corpus est tantum uiolatum, animus insons; mors testis erit. Sed date dexteras fidemque haud impunes adultero fore. Sex: est Tarquinius qui hostis pro hospite priore nocte ui armatus mihi sibique, si uos uiri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.' Dant ordine omnes fidem; consolantur aegram animi auertendo noxam ab coacta in auctorem delicti: mentem peccare, non corpus, et unde con-
 10 silium afuerit culpam abesse. 'Vos' inquit 'uideritis quid illi debeatur: ego me etsi peccato absoluo, suppicio non libero; nec ulla deinde impudica Lucretiae exemplo uiuet.'
 11 Cultrum, quem sub ueste abditum habebat, eum in corde
 12 defigit, prolapsaque in uolnus moribunda cecidit. Conclamat
 59 uir paterque; Brutus illis luctu occupatis cultrum ex uolnere Lucretiae extractum, manantem cruore prae se tenens, 'Per hunc' inquit 'castissimum ante regiam iniuriam sanguinem iuro, uosque, di, testes facio me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniuge et omni liberorum stirpe ferro igni quacumque dehinc ui possim exsecuturum, nec illos nec alium quemquam regnare Romae passurum.' Cultrum deinde Collatino tradit, inde Lucretilio ac Valerio, stupentibus mira-

7 obortae *PFUpBOR*_n*DL*: abortae *MH* salue *MPFBOHDL*:
*s*aluae *Rn* 9 noxam *MF³UpOH*R*_n*DL**: noxiam *PFB* 10 me
 etsi *MPFUpO*_H: me etsi *B* (*sed cum pectato, ubi i- littera p- litterae suprascri, est*): me si *RnDL*

59 1 manantem *upO* (*plene*) dett. *aliq.* *Edd.* *uet.*: manante *M²PFB*
*IH*R*_n*DL** *Ald.*, *fort. recte*: ma . . nante *M* *ubi* duae litterae erasae sunt
 nec iam quae fucrint discerni potest dehinc *MPFUpBHR*_n*DL* (*sed om. ui* *DL*, *corr. D¹*): die hinc *O*: denique *Madv.*, *sed v. Frigell. Epileg.*
 75 *et cf.* iam inde § 2 possim *MPFBHR*_n*DL* *Edd.* *uet.*: possim
upO dett. duo *Rhenan.* (*?Vorm.*) exsecuturum *Vorm.* *MPFUpBOH*
RnDL *Ald.*: exacturum *Rhenan.* *Ed. Mogunt.* 1518: extincturum
 dett. duo 2 tradit *MPFBOHRn*DL**: tradidit *up* *Edd.* *uet.* *aliq.*

culo rei, unde nouum in Bruti pectore ingenium. Vt praecptum erat iurant ; totique ab luctu uersi in iram, Brutum iam inde ad expugnandum regnum uocantem sequuntur ducem.

Elatum domo Lucretiae corpus in forum deferunt, con- 3
cientque miraculo, ut fit, rei nouae atque indignitate homines.
Pro se quisque scelus regium ac uim queruntur. Mouet 4
cum patris maestitia, tum Brutus castigator lacrimarum
atque inertium querellarum auctorque quod uiros, quod
Romanos deceret, arma capiendo aduersus hostilia ausos.
Ferocissimus quisque iuuenum cum armis uoluntarius adest ; 5
sequitur et cetera iuuentus. Inde patre praeside relicto
Collatiae [ad portas] custodibusque datis ne quis eum motum
regibus nuntiaret, ceteri armati duce Bruto Romam profecti.
Vbi eo uentum est, quacumque incedit armata multitudo, 6
pauorem ac tumultum facit ; rursus ubi anteire primores
ciuitatis uident, quidquid sit haud temere esse rentur. Nec 7
minorem motum animorum Romae tam atrox res facit quam
Collatiae fecerat ; ergo ex omnibus locis urbis in forum curri-
tur. Quo simul uentum est, praeco ad tribunum celerum,
in quo tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit.
Ibi oratio habita nequaquam eius pectoris ingeniique 8
quod simulatum ad eam diem fuerat, de ui ac libidine Sex.
Tarquini, de stupro infando Lucretiae et miserabili caede,
de orbitate Tricipitini cui morte filiae causa mortis indignior
ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis mise- 9
riaeque et labores plebis in fossas cloacasque exhauriendas
demersae ; Romanos homines, uictores omnium circa popu-

4 patris *upRn²* dett. *unus* : patre *Rn* : patres *MPFBOHDL*
 5 patre praeside *Walters*, *Class. Quarterly* iv (1910), p. 271 : patri
 paris praesidio *FB* : pari praesidio *MP³upRuDL* dett. *Ald.* : pars
 praesidio *OH Gron.* : paris praesidio *P* : patres praesidio dett. *unus* :
 parte praesidio *Heerwagen* reliquo *MPFupBOH¹RnDL* : reliqui *Gron.* :
 reliqua *Heerwagen* ad portas custodibusque datis *PFupBOHRn*
DL : ad portas custodibusque et atis *M* (-qu edatis *M²*) : custodibus-
 que ad portas locatis *H. J. Mueller* : ad portas *seclusit Walters*

- 10 lorum, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. Indigna
 Ser. Tulli regis memorata caedes et inuicta corpori patris
 11 nefando uehiculo filia, inuocatique ultores parentum di. His
 atrocioribusque, credo, aliis, quae praesens rerum indignitas
 haudquaquam relatu scriptoribus facilia subicit, memoratis
 incensam multitudinem perpulit ut imperium regi abrogaret
 exsulesque esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac liberis.
 12 Ipse iunioribus qui ultro nomina dabant lectis armatisque,
 ad concitandum inde aduersus regem exercitum Ardeam in
 castra est profectus: imperium in urbe Lucretio, praefecto
 13 urbis iam ante ab rege instituto, relinquit. Inter hunc
 tumultum Tullia domo profugit exsecrantibus quacumque
 incedebat inuocantibusque parentum furias uiris mulieri-
 busque.
- 60 Harum rerum nuntiis in castra perlatis cum re noua tre-
 pidus rex pergeret Romam ad comprimendos motus, flexit
 uiam Brutus—senserat enim aduentum—ne obuius fieret;
 eodemque fere tempore, diuersis itineribus, Brutus Ardeam,
 2 Tarquinius Romam uenerunt. Tarquinio clausae portae
 exsiliumque indictum: liberatorem urbis laeta castra ac-
 cepere, exactique inde liberi regis. Duo patrem secuti sunt
 qui exsulatum Caere in Etruscos ierunt. Sex. Tarquinius
 Gabios tamquam in suum regnum profectus ab ulti-
 veterum simultatium, quas sibi ipse caedibus rapinisque
 concierat, est interfectus.
- 3 L. Tarquinius Superbus regnauit annos quinque et uiginti.
 Regnatum Romae ab condita urbe ad liberatam annos du-
- 10 caedes et *M²P³F³upOH*: caedis et *MRnDL*: caede sed *PB* :
 caede et *D²* dett. *alig.* corpori *BD* uel *D¹* dett. *alig.* : corpore *MPF*
upOHD¹ uel *DL* dett. *alig.*, ‘lectio uetus,’ *Rhenan.* nefando *MF²up*
HRnDL : add. que *PFBO* 12 aduersus *MPFupBOH* : aduersum
RnDL
- 60 1 perlatis *PFupBOHRnD²*: prolatis *DL* : praelatis *M*
 2 concierat *M* : concuerat *HRnDL* dett. *Ald.* : concitauerat *PFupBO*
 3 quinque et uiginti *M* dett. *unus Edd. uet.* : v et xl. *PFupBOHRn*
DL dett. : v et xxx dett. *unus*

centos quadraginta quattuor. Duo consules inde comitiis centuriatis a praefecto urbis ex commentariis Ser. Tulli creati sunt, L. Iunius Brutus et L. Tarquinius Collatinus.

Subscriptio: Titi Liui ab urbe condita (cod (s *suprascr.*) *in F*) ; Liber I explicit ; incipit Liber II feliciter *PFBORnDL* (*sed deest felicitas in L : desunt omnia in MupH*) *Tum* Victorianus üō [pro u(ir)c larissimus] emendabam dominis gymmachis *M* : Victorianus emendabam dominis symmachis *PFB* (*nisi quod simm-* in *F*) : *deest in upOH RnDL*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER II

LIBERI iam hinc populi Romani res pace belloque gestas, 1 annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam. Quae libertas ut laetior esset proximi regis 2 superbia fecerat. Nam priores ita regnarunt ut haud immerito omnes deinceps conditores partium certe urbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctae multitudinis addiderunt, numerentur; 3 neque ambigitur quin Brutus idem qui tantum gloriae superbo exacto rege meruit pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturaे cupidine priorum regum alicui regnum extor- sisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum conuenarumque plebs, transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi aut libertatem aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu agitari coepit esset tribuniciis procellis, et in 5 aliena urbe cum patribus serere certamina, priusquam pignera coniugum ac liberorum caritasque ipsius soli, cui longo tempore adsuescit, animos eorum consociasset? Dissipatae 6 res nondum adultae discordia forent, quas fuit tranquilla moderatio imperii eoque nutriendo perduxit ut bonam frugem libertatis maturis iam uiribus ferre possent.

I 2 omnes deinceps *MPFBOHRnDL*: deinceps omnes *up Edd. uet. aliq.* ab se auctae *PFupBOHRnD^x*: absaucte *M*: ab auctae *M³*: ab aucte *DL* multitudinis *Vorm. MHRnDL*: multitudini *Vorm.² M³PFupBD^x Edd. net. Ald.*: multitudine *O*: multitudini *O¹*? (*et totum eodem atramento; differt ab et quod ae denotat*) 3 priorum *MPFBOHRnDL*: priori *up dett. unus Edd. uet. aliq.* regnum *PFupBOHRnDL*: om. *M, add. M⁴ post lineam* 4 conuenarumque *MP²FBOHRnDL*: conuenerumque *P*: aduenarumque *up Edd. uet. aliq.* 5 pignera *MPFBOH*: pignora *upRnDL Edd. uet. aliq. Ald. ; cf. 3. 38. 12 ; 9. 8. 17* 6 libertatis om. *FB hic sed inserunt, adfixa uoce haud (cf. 1. 39. 1 adn.), post posset (possent F³) sic, ferre posset libertatis haud libertatis autem originem (sed aud pro autem B) maturis . .*

7 Libertatis autem originem inde magis quia annum imperium consulaire factum est quam quod deminutum quisquam sit ex regia potestate numeres. Omnia iura, omnia insignia primi consules tenuere ; id modo cautum est ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror uideretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit ; qui non acrior 9 uindex libertatis fuerat quam deinde custos fuit. Omnium primum auidum nouae libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, iure iurando adegit 10 neminem Romae passuros regnare. Deinde quo plus uirium in senatu frequentia etiam ordinis faceret, caedibus regis deminutum patrum numerum primoribus equestris gradus 11 lectis ad trecentorum summam expleuit, traditumque inde fertur ut in senatum uocarentur qui patres quique conscripti essent ; conscriptos uidelicet [nouum senatum] appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis iungendosque patribus plebis animos.

2 Rerum deinde diuinarum habita cura ; et quia quaedam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi regum 2 desiderium esset, regem sacrificolum creant. Id sacerdotium pontifici subiecere, ne additus nomini honos aliquid libertati, cuius tunc prima erat cura, officeret. Ac nescio an nimium undique eam minimisque rebus muniendo modum ex-

libertatis om. *P*, add. *P²* marg. sed perperam (*quamuis ut patet, excipiari suo obtemperans*) post frugem signum insitionis posuit : hoc *P³* denum corredit, hoc signo deleto, altero post libertatis addito : hinc eluet confusionis in *F origo* possent *F³* *Ald.* : posset *MP²* marg. *FupB OHRnDL* 7 deminutum *PFBOHRnDL* : diminutum *MUp Edd. uet. aliq. Ald.* 10 uirium in *MP²FUpBOD¹* : uirium in *P* : uirium *RnDL* lectis *Vorm.?* *MHRnDL* : electis *PFUpBOD²* dett. *Edd. uet. Ald.* 11 nouum *MPFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* : nouum in *Drenckhahn* : in nouum dett. aliq. : nouum senatum *ut glossema ad lectos seclusimus*

² 1 necubi *M¹* uel *M²H* *Edd. uet. aliq.* : necubi ubi *Vorm.* : necubi tibi *M* : necubi ibi *PFUpBORnDL* sacrificolum *MP²FUpBO Edd. uet. aliq.*, cf. 6. 41. 6 cum *adu.* : sacrificorum *PHDL* : sacrificiorum *Rn* dett. *Ald.* : sacrificulum *Ed. Rom.* 1470 ² an nimium *scriptius* : *an'mi (fort. an umi) M* : an nimii *OHL* : animi *PD* : an imis *M¹* uel *M²* : an nimis *P²FUpBRnD²* dett. : a nimis *M⁴* minimisque

cesserint. Consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderet, 3 nomen inuisum ciuitati fuit: nimium Tarquinios regno adsuesse; initium a Prisco factum; regnasse dein Ser. Tullium; ne interuallo quidem facto oblitum, tamquam alieni, regni, Superbum Tarquinium uelut hereditatem gentis scelere ac ui repetisse; pulso Superbo penes Collatinum imperium esse. nescire Tarquinios priuatos uiuere; non placere nomen, periculorum libertati esse. Hinc primo sensim 4 temptantium animos sermo per totam ciuitatem est datus, sollicitamque suspicione plebem Brutus ad contionem uocat. Ibi omnium primum ius iurandum populi recitat neminem 5 regnare passuros nec esse Romae unde periculum libertati foret; id summa ope tuendum esse, neque ullam rem quae eo pertineat contemnendam. inuitum se dicere hominis causa, nec dicturum fuisse ni caritas rei publicae uinceret: non credere populum Romanum solidam libertatem reci- 6 peratam esse; regium genus, regium nomen non solum in ciuitate sed etiam in imperio esse; id officere, id obstarre libertati. ‘Hunc tu’ inquit ‘tua uoluntate, L. Tarquini, 7 remoue metum. Meminimus, fatemur: eieci reges; absolue beneficium tuum, aufer hinc regium nomen. Res tuas tibi non solum reddent ciues tui auctore me, sed si quid deest munifice augebunt. Amicus abi; exonera ciuitatem uano forsitan metu; ita persuasumi est animis cum gente Tarquinia regnum hinc abiturum.’ Consuli primo tam nouae 8 rei ac subitae admiratio incluserat uocem; dicere deinde incipientem primores ciuitatis circumsistunt, eadem multis precibus orant. Et ceteri quidem mouebant minus: post- 9

MP³ marg. (ut secundam lectionem) RnDL: minimis quoque OH Edd. uet. aliq. Ald.: minimis P²FUpB: minimus P 3 offenderet Bauer: offenderit MPFU_pBOHRnDL Edd. usque ad Alsch. (num recte?)

4 Hinc primo MPFU_pBOHRnDL Ald.: hic primo Gruter 6 recuperatam M ei M^xPFB: recipit M¹ uel M²F²UpOHRnDL, cf. 1. 12. 1 adn. 7 meminimus F³OHRn²D²: memini ni eis M: memini meis PF? B: meminus RuL: memini mecum Up: quid post memini (non plus quam duas litteras) habuerit D obscurum est 8 circumsistunt] omnia post hanc uocem om. B, nulla lacunae nota, usque ad uis hominum c. 5. 3

quam Sp. Lucretius, maior aetate ac dignitate, sacer praeterea ipsius, agere uarie rogando alternis suadendoque coepit ut 10 uinci se consensu ciuitatis pateretur, timens consul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione addita que alia insuper ignominia acciderent, abdicauit se consulatu rebusque suis omnibus Lauinium translatis ciuitate cessit. 11 Brutus ex senatus consulto ad populum tulit ut omnes Tarquiniae gentis exsules essent; collegam sibi comitiis centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat.

3 Cum haud cuiquam in dubio esset bellum ab Tarquiniiis imminere, id quidem spe omnium serius fuit; ceterum, id quod non timebant, per dolum ac proditionem prope libertas 2 amissa est. Erant in Romana iuuentute adulescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, aequales sodalesque adulescentium Tarquiniorum, adsueti 3 more regio uiuere. Eam tum, aequato iure omnium, licentiam quaerentes, libertatem aliorum in suam uertisse seruitutem inter se conquerebantur: regem hominem esse, a quo impetres, ubi ius, ubi iniuria opus sit; esse gratiae locum, esse beneficio; et irasci et ignoscere posse; inter amicum atque 4 inimicum discrimen nosse; leges rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem melioremque inopi quam potenti; nihil laxamenti nec ueniae habere, si modum excesseris; periculosum 5 esse in tot humanis erroribus sola innocentia uiuere. Ita iam sua sponte aegris animis legati ab regibus superueniunt, sine mentione redditus bona tantum repetentes. Eorum uerba postquam in senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit, ne non redditia belli causa, redditia belli 6 materia et adiumentum essent. Interim legati alia moliri;

10 postmodum *MP²* uel *F³UpHRnDL*: postmodo *PFO*

3 4 inexorabilem esse *M⁴PFUpOHRnD¹L*: *om.* esse *M*, *fort. recte* (*sed idem supra in § 3 regem omiserat quod in margine demum additum est*): exorabilem esse *D*   5 sua sponte *PFUpOHRnDL*: sponte *M* essent *PFUpD Edd. uet. aliq. Ald.*: esset *MHRnL*   5-6 essent ... agi uidebatur *om. O*   6 alia *Crevier*: alia alia *P*: alii alia *MP²* *FUpHRnDL dett. Ald.*: alibi alia *Duker*

aperte bona repetentes clam recipandi regni consilia struere ; et tamquam ad id quod agi uidebatur ambientes, nobilium adulescentium animos pertemptant. A quibus placide 7 oratio accepta est, iis litteras ab Tarquinii reddunt et de accipiendis clam nocte in urbem regibus conloquuntur.

Vitelliis Aquiliisque fratribus primo commissa res est. 4 Vitelliorum soror consuli nupta Bruto erat, iamque ex eo matrimonio adulescentes erant liberi, Titus Tiberiusque ; eos quoque in societatem consilii auunculi adsumunt. Praeterea 2 aliquot nobiles adulescentes concii adsumpti, quorum uetus-tate memoria abiit. Interim cum in senatu uicisset sententia 3 quae censebat reddenda bona, eamque ipsam causam morae in urbe haberent legati quod spatium ad uehicula comparanda a consulibus sumpsissent quibus regum asportarent res, omne id tempus cum coniuratis consultando absumunt, cuincunq[ue] instando ut litterae sibi ad Tarquinios darentur : 1 nam aliter qui credituros eos non uana ab legatis super 4 rebus tantis adferri ? Datae litterae ut pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. Nam cum pridie quam legati 5 ad Tarquinios proficerentur cenatum forte apud Vitellios esset, coniuratique ibi, remotis arbitris, multa inter se de nouo, ut fit, consilio egissent, sermonem eorum ex seruis unus excepit, qui iam antea id senserat agi, sed eam occa- 6 sionem, ut litterae legatis darentur quae deprehensae rem coarguere possent, exspectabat. Postquam datas sensit, rem ad consules detulit. Consules ad deprehendendos 7 legatos coniuratosque profecti domo sine tumultu rem omnem oppressere ; litterarum in primis habita cura ne interciderent. Proditoribus exemplo in uincla coniectis, de legatis paululum

6 recipandi (*vide sis adn. ad 1. 12. 1*) : recuperandi *MPFU_p HRnDL*

4 2 aliquot nobiles *MHRnDL* *dett.* : aliquot et nobiles *PFU_pO* : et aliquot nobiles *Edd. uet.* 5 *cenatum Duker, dett. unus* : et *cenatum (uel caen-) MPFU_pOHRnDL* : et *cenati (... essent) Edd. uet. aliq.*

addubitatum est ; et quamquam uisi sunt commisso ut hostium loco essent, ius tamen gentium ualuit.

5 De bonis regiis, quae redi ante censuerant, res integra refertur ad patres. Ibi uicit ira ; uetuere redi, uetuere in 2 publicum redigi. Diripienda plebi sunt data, ut contacta regia praeda spem in perpetuum cum iis pacis amitteret. Ager Tarquiniorum qui inter urbem ac Tiberim fuit, con-3 secratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. Quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna uis hominum simul immissa coribus fudere in Tiberim tenui fluentem aqua, ut mediis caloribus solet. Ita in uadis haesitantes frumenti aceruos sedisse inlitos limo ; 4 insulam inde paulatim, et aliis quae fert temere flumen eodem inuestis, factam ; postea credo additas moles manu- que adiutum, ut tam eminens area firmaque templis quoque ac porticibus sustinendis esset.

5 Direptis bonis regum damnati proditores sumptumque supplicium, conspectius eo quod poenae capienda ministrium patri de liberis consulatus imposuit, et qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii 6 dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes ; sed a ceteris, uelut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se auerterant oculos, miserebatque non poenae magis

5 i regiis Gruter : regis *MPFU^pOHRnDL* Ald. (*sed in D -s pleniore calamo, cf. 1. 41. 4*) Ibi uicit ira Frey (*cf. 5. 29. 7* : ibi uicta ra *M*?) : ibi uicti ira *M²P FU^pORn?* Edd. uet. Ald. (*num recte?*) : ibi uicti irā (*uel ibi uicturā*) *H* : ubi uicti ira (*uel ubi uictura*) *D* : sibi uicturā *L* (*sed cum a patre pro ad patres in praec.*) : ii uicti ira *Weissenb.* uetuere in publicum *MPFU^pO* Edd. uet. aliq. : in publicum uetuere *HRnDL* 2 contacta *MP³OHRnDL* : contecta *PF?* : con- uecta *F³* : contracta *Up* consecratus... fuit *MP² marg. OHRnDL* dett. Edd. uet. aliq. : om. *PFU^p sed add. hd PF quod in hoc corruptit Up, in haud Up²* ; n. Walters, *Class. Review* xvii (1903), p. 161 3 matura messi *MPFU^pOH* Edd. uet. aliq. : matura messi *M³DnL* : matura messis *Rn* immissa (*uel imm-*) *MPFU^pBRnDL* : immissam *OH* : immissi *H. J. Mueller*

homines quam sceleris quo poenam meriti essent : illos eo 7 potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, consulatum ortum ex domo Iunia, patres, plebem, quidquid deorum hominumque Romanorum esset, induxisse in animum ut superbo quondam regi, tum infesto exsuli proderent. Consules in sedem processere suam, missique lictores 8 ad sumendum supplicium. Nudatos uirgis caedunt securique feriunt, cum inter omne tempus pater uoltusque et os eius spectaculo esset, eminente animo patrio inter publicae poenae ministerium. Secundum poenam nocentium, ut in 9 utramque partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, praemium indici pecunia ex aerario, libertas et ciuitas data. Ille primum dicitur uindicta liberatus ; quidam uindictae 10 quoque nomen tractum ab illo putant ; Vindicio ipsi nomen fuisse. Post illum obseruatum ut qui ita liberati essent in ciuitatem accepti uiderentur.

His sicut acta erant nuntiatis incensus Tarquinius non 6 dolore solum tantae ad irritum cadentis spei sed etiam odio iraque, postquam dolo uiam obsaemptam uidit, bellum aperte moliendum ratus circumire supplex Etruriae urbes ; orare maxime Veientes Tarquinensesque, ne *(ex)* se ortum, eiusdem sanguinis, extorrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adulescentibus ante oculos suos perire sinerent : alios peregre in regnum Romanum accitos : se regem, augentem bello Romanum imperium, a proximis scelerata coniuratione pulsum. eos inter se, quia nemo unus satis dignus regno 3

10 uindictae *F³RnD²* (-te *D*) : uindiciae (*uel -ie*) *MPUpBOH* : uindictiae *L* obseruatum *Vorm.?* *MPFUpBOH* : obseruatum est *RnDL* : seruatum *Edd. uet. aliq.*

6 2 Tarquinensesque *M²PFUpBOHRnL* : Tarquinensesq*n?* *M in fine linea*e : Tarquinensesq*M³* : Tarquinensesque *D* : Tarquinenses . q . . *D²* ne ex se ortum scripsi *Drakenborchii coniecturam, ab ipso omissam, amplexus* : ni se ortum *M* : ne se ortum *M¹ uel M²PF³UpB OHRnDL* (*sed ne se F, ortū F³ in rasura*) : nq (?) se ortum *M⁴* (*ubi n p nunc stat*) : ne se exortum *dctt. unius* : ne se ortu *coiicc. Rhenan.* : ne se ortum indidem *M. Mueller* (*fort. recte si eiusdem sanguinis excidetur*) : sc ex ipsis ortum *Zungerle*. Cf. *Class. Quarterly* iv (1910), p. 272

uisus sit, partes regni rapuisse ; bona sua diripienda populo dedisse, ne quis expers sceleris esset. patriam se regnumque suum repetere et persequi ingratos ciues uelle. ferrent opem, adiuuarent ; suas quoque ueteres iniurias ultum irent, 4 totiens caesas legiones, agrum ademptum. Haec mouerunt Veientes, ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias demendas belloque amissa repetenda minaciter fremunt. Tarquinenses nomen ac cognatio mouet : pulchrum uidebatur suos Romae regnare.

5 Ita duo duarum ciuitatium exercitus ad repetendum regnum belloque persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in agrum Romanum uentum est, obuiam hosti 6 consules eunt. Valerius quadrato agmine peditem dicit : Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques hostium agminis fuit ; praeerat Arruns Tarquinius filius regis, rex ipse cum legionibus sequebatur. 7 Arruns ubi ex lictoribus procul consulem esse, deinde iam propius ac certius facie quoque Brutum cognouit, inflammatu ira ‘Ille est uir’ inquit, ‘qui nos extores expulit patria. Ipse en ille nostris decoratus insignibus magnifice incedit. 8 Di regum ultores adeste.’ Concitat calcaribus equum atque in ipsum infestus consulem derigit. Sensit in se iri Brutus ; decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus ; auide 9 itaque se certamini offert ; adeoque infestis animis concurerunt, neuter dum hostem uolneraret sui protegendi corporis memor, ut contrario ictu per parmam uterque transfixus

4 duce *P²U_pB_{OII}* : duei *M_RnD_L* dett. 5 ciuitatium *M_PU_pH_L* : ciuitatum *B* : ciuitatum *P²O_RnD³* : ciuitatem *D* : gentium *F³* (*sed -um ab F ipso*) 6 agminis *P²U_pB_{OHR}nD_L* : agmini *M* : agmine dett. *unus* 7 suit *M_PF_BI_HR_nD_L* : fecit *Up* : om. *O* 8 en ille *M_PF²U_pB_{OII}* : c (i.e. est) ille *R_n* : est ille *D_L* : enim ille *I²* *marg.* 9 derigit *hic scripsinus Lachm.* (*ad Lucr. 4. 609*) et *Mommsenium* (*Anal. Veron. p. 172*) *secuti* (*cf. adn. ad c. 49. 11 inf.*) : diregit *P* : dirigit *P²F²U_pB_{OII}* *Edd. uel. duo Ald.* : regit *H_RnD_L* : ruggit *M?* : ruit *M³* 10 tum *M²F³O_HR_nD_L* : dum *PF?* *B* : cum *Up* dett. *aliqu.* (*cf. I. 40. 7*)

duabus haerentes hastis moribundi ex equis lapsi sint. Simul et cetera equestris pugna coepit, neque ita multo post ¹⁰ et pedites superueniunt. Ibi uaria uictoria et uelut aequo Marte pugnatum est; dextera utrimque cornua uicere, laeva superata. Veientes, uiinci ab Romano milite adsueti, fusi ¹¹ fugatique: Tarquiniensis, nouus hostis, non stetit solum, sed etiam ab sua parte Romanum pepulit.

Ita cum pugnatum esset, tantus terror Tarquinium atque ⁷ Etruscos incessit ut omissa irrita re nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensisque, suas quisque abirent domos. Adi- ² ciunt miracula huic pugnae: silentio proximae noctis ex silua Arsia ingentem editam uocem; Siluani uocem eam creditam; haec dicta: uno plus Tuscorum cecidisse in acie; uincere bello Romanum. Ita certe inde abidere, Romani ut ³ 3 uictores, Etrusci pro uictis; nam postquam inluxit nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius consul spolia legit triumphansque inde Romam rediit. Collegae funus ⁴ quanto tum potuit apparatu fecit; sed multo maius morti decus publica fuit maestitia, eo ante omnia insignis quia matronae annum ut parentem eum luxerunt, quod tam acer ultor uiolatae pudicitiae fuisset.

Consuli deinde qui superfuerat, ut sunt mutabiles uolgi ⁵ animi, ex fauore non inuidia modo sed suspicio etiam cum atroci crimine orta. Regnum eum adfectare fama ferebat, ⁶ quia nec collegam subrogauerat in locum Bruti et aedificabat in summa Velia: ibi alto atque munito loco arcem inexpugnabilem fieri. Haec dicta uolgo creditaque cum indignitate ⁷ angerent consulis animum, uocato ad concilium populo

⁷³ quisquam *MPF³UpBOHD¹* *Edd. uet. duo*: quicquam *FRnDL*, ⁴ maius *MPFU_pBOHD³*: magis *RnD?L* ⁶ Velia *M³F³ORn*: uelea *HD?*: uellia *D²*: uelliā *M?* (*uel uellib?*): uella *P*: uilla *F?UpB*: uelā *L*: ibi alto *F³UpOHRnD¹L* *Ald.*: ubi alto *PFBD?*: altoque *M* (*sed u. adn. praec.*): alto *M^x*: ibique alto *dett. unus* fieri *scriptimus*: fore *D¹ uel D² dett. Edd. uet.*: fieri fore *MPFU_pBOHRnDL* ⁷ concilium *OHRnDL* *Ald.*: consilium *MPFU_pB* *Edd. uet. Ald.*

submissis fascibus in contionem escendit. Gratum multitudini spectaculum fuit, submissa sibi esse imperii insignia confessionemque factam populi quam consulis maiestatem & uimque maiorem esse. Ibi audire iussis consul laudare fortunam collegae, quod liberata patria, in summo honore, pro re publica dimicans, matura gloria necdum se uertente in inuidiam, mortem occubuisset: se superstitem gloriae suae ad crimen atque inuidiam supèrresse; ex liberatore patriae ad Aquilios se Vitelliosque recidisse. ‘Nunquamne ergo’ inquit, ‘ulla adeo uobis spectata uirtus erit, ut suspicione uiolari nequeat? Ego me, illum acerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen subiturum timerem?’
 Ego si in ipsa arce Capitolioque habitarem, metui me credere posse a ciuibus meis? Tam leui momento mea apud uos fama pendet? Adeone est fundata leuiter fides ut ubi sim quam qui sim magis referat? Non obstabunt Publi Valeri aedes libertati uestrae, Quirites; tuta erit uobis Velia; deferam non in planum modo aedes sed colli etiam subiciam, ut uos supra suspectum me ciuem habitetis; in Velia aedificant quibus melius quam P. Valerio creditur libertas.’ Delata confestim materia omnis infra Veliam et, ubi

⁷ escendit *MP* et *P³*: ascendit *M²P²FUp²BOHRnDL* dett.: uocat *Up* Gratum *scriptissimus* (*Praef. 5 adn.*): gratum id *MHRnDL* dett. *Edd. uet.*: id gratum *O*: tum id gratum *PFUpB*: tum gratum id dett. *duo*
⁸ Ibi *MPFUpBOH*: ubi *RnDL* *Edd. uet. aliq. Ald.* ‘antiqua lectio,’ *Rhen.* audire *MPFUpBOHD³*: audere *D?*: audiere *RnL* iussis *MPFBOH*: iussi *M³RnDL*: iussit *Up* in inuidiam *H?* *RnD³* (*qui et morte in mortem recte mutauit*): in inuidia *MP²UpODL¹*: inuidia *PF¹B*: india *F*: in inuia *L* ⁹ uobis *Gron.* *L* dett. *unus*: a uobis *MPFUpBOHRnD* ¹⁰ si in *PFBOHRnDL* dett. *Edd. uet.*: si *MD³*: in *Up* habitarem *MPFUpBOHRnD³*: habitare *M?* *D?* *L* credere posse *Vorm.?* *MPBOHD¹ uel D²*: credere possem *F³Rn* *Edd. uet. Ald.*: credere posse *FD*: cedere possem *L* momento mea *MF³OII* *Edd. uet.*: monumento mea *PFUpB*: momentaneaque *RnDL* pendet *MPFUpBH* *Edd. uet.*: pendere *RnDL*: perdet *O*: perdet *O¹* Adeone *MOHRnDL*: adeo non *PUpB*: adeon *F* ¹¹ libertati *M³P²FUpBOHRnD³*: libertatis *MPDL* Velia *M²F³OH* (*M ipsius lectio tota crasa est*): uella *PFB*: uellia *RDL*: uilla *Up* in Velia *OII*: in uellia *DL*: in uella *MPFB*: in ella *Up* ¹² Veliam *M²PFUpBOHRDL*: uellam *MD²*

nunc Vicae Potae *(aedes)* est, domus in infimo cliuo aedificata.

Latae deinde leges, non solum quae regni suspicione consulem absolverent, sed quae adeo in contrarium uerterent ut popularem etiam facerent; inde cognomen factum Publicolae est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum sacrandoque cum bonis capite eius qui regni occupandi consilia inisset gratae in uolgas leges fuere. Quas cum solus pertulisset, ut sua unius in his gratia esset, tum deinde comitia collegae subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius consul, qui magno natu, non sufficientibus iam uiribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucreti locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam ueteres auctores non inuenio Lucretium consulem; Bruto statim Horatium suggesterunt; credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse.

Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis aedes; Valerius Horatiusque consules sortiti uter dedicaret. Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Aegrius quam dignum erat tulere Valeri necessarii dedicationem tam incliti templi Horatio dari. Id omnibus modis impedire conati, postquam alia frustra temptata erant, postem iam tenenti consuli foedum inter precationem deum nuntium incutient, mortuum eius filium esse, funestaque familia dedicare

12 Vicae Potae aedes *Siesebye*: uiae potae *Lipsium seculitus Klockius ex Cic. Leg. 2. 11. 28*: uicę po. ae *M*: uice pocae *PFUpBHRnL*: uice pocę *O*: in *D* erasum: uicus publicus *M⁴D⁵*: uia publica *Rn²*

8 2 gratae in uolgas leges fuere *MPFUpBOHRnDL*; sed cum uix quicquam noui sententiae in § 1 explicatae addant, aut (quod malim) post Ante omnes ponere aut omnino excidere iuuet; et in *M* ante gratae fuit signum 8, iam erasum: ibid. 5 praebuit *F* quod ab *F³* in litteram *G* capitalem conuersum est: *G* capitalem etiam *DL*. Cui deletio placet, punctum ad Publicolae est tollat ut sequentia cum quae adeo . . . facerent cohaereant 3 in his *MPFBHRnDL*: in iis *Madvig O fort. recte* 5 tum deinde *MPFUpBOHRnDL*: tum demum *Alscheski memoria MPFUpBOHRnDL*: memoriam dett. unus, *Ed. Par. 1510, fort. recte*; cf. 9. 44. 4 *adn.*

8 eum templum non posse. Non crediderit factum an tantum animo roboris fuerit, nec traditur certum nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuntium a proposito auersus quam ut cadauer efferri iuberet, tenens postem precationem peragit et dedicat templum.

9 Haec post exactos reges domi militiaeque gesta primo anno.
 9 Inde P. Valerius iterum T. Lucretius consules facti. Iam Tarquinii ad Lartem Porsennam, Clusinum regem, perfugabant. Ibi miscendo consilium precesque nunc orabant, ne se, oriundos ex Etruscis, eiusdem sanguinis nominisque, 2 egentes exsulare pateretur, nunc monebant etiam ne orientem morem pellendi reges inultum sineret. satis libertatem 3 ipsam habere dulcedinis. nisi quanta ui ciuitates eam exceptant tanta regna reges defendant, aequari summa infimis nihil excelsum, nihil quod supra cetera emineat, in ciuitatibus fore; adesse finem regnis, rei inter deos hominesque

9 1 Porsennam *MPFU_pBOHRnDL* dett. *Hinc usque ad capitum 15 finem nomen huius Etrisci regis quater et deciens positum numerabis.* In *M* octiens scribitur Porsinna, semel Porsona (c. 12. 7), quinquiens Porsenna (*hic, inf. §§ 4 et 5; c. 13. 1: c. 14. 1*); in *P nouiens* Porsinna, quinquiens (*ibidem ubi in M*) Porsenna; in *H* et *O* et (*nisi in c. 13. 4*) *F* constanter Porsenna, et sic paene constanter in *Ru* et *D* et *L* (*in L bis tantum -inna, c. 15. 1 et 7*). Negare quidem uix audemus *Liuum* hoc nomen uarie scribere potuisse dum alibi, ut solet, alias auctores sequitur; fidem uero omnem transcendat si quis doceat ullum scriptorem in consuetudine aetatis suea denotanda sic uariasse ut in c. 14. 1-4 codd. *MP*. Lectionem autem Porsinna antiquam aliquam originem habuisse patet; aut igitur putandum est hoc ubique posuisse *Liuum* quinquiens corruptisse scribas archetypi nostri; aut (*quod nos, ne rem adhuc dubiam praecidere uideamus, fecimus*) prino Porsennam dixisse (*ut Verg. Aen. 8. 646; Hor. Epod. 16. 4 Porsēna praebet*), mox in fabula dunitaxat *Muciana* (*cc. 11-13*) auctorem unum aliquem secutum Porsinna scripsisse, discrepantiamque hanc scribas quinti sacculi more suo deinceps in manus auxisse. Discrepanzia eadem inter 6. 40. 17 (-enn-) et 9. 11. 6 cum 10. 16. 7 (-inn-), inter Put. (-inucl -inn-) et Put.² (-enn-) 26. 41. 10 frueris. In tota re hoc sere soluni interest, quem ad modum *Liuum* talia tractasse credendum sit; nam quod ad sonum ipsum attinet, satis iam apparel nec per -enn- (*ut in Sisenna*) nec per -inn- (*ut in Spurinna*) nec per -in- (*ut in Caecina*) sed per *Brugmannianum* illud -yn- syllabam Etruscam uere ponи posse; cf. sis Schulze, *Lat. Eigennamen* (*pp. 90 et 64*) 3 nihil quod *MOH RuDL*: quod *PFUpB*: nisi quod dett. unus

pulcherrimae. Porsenna cum regem esse Romae (tutum), 4
tum Etruscae gentis regem, amplum Tuscis ratus, Roman
infesto exercitu uenit. Non unquam alias ante tantus terror 5
senatum inuasit; adeo ualida res tum Clusina erat mag-
numque Porsennae nomen. Nec hostes modo timebant
sed suosmet ipsi ciues, ne Romana plebs, metu perculta,
receptis in urbem regibus uel cum seruitute pacem accipe-
ret. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab 6
senatu data. Annonae in primis habita cura, et ad frumen-
tum comparandum missi alii in Volscos, alii Cumias. Salis
quoque uendendi arbitrium, quia impenso pretio uenibat, in
publicum omne sumptum, ademptum priuatis; portoriisque
et tributo plebes liberata, ut diuites conferrent qui oneri
ferendo essent: pauperes satis stipendii pendere, si liberos
educent. Itaque haec indulgentia patrum asperis postmo- 7
dum rebus in obsidione ac fame adeo concordem ciuitatem
tenuit, ut regium nomen non summi magis quam infimi
horrerent, nec quisquam unus malis artibus postea tam 8
popularis esset quam tum bene imperando uniuersus sena-
tus fuit.

Cum hostes adessent, pro se quisque in urbem ex agris 10
demigrant; urbem ipsam saepiunt praesidiis. Alia muris,
alia Tiberi obiecto uidebantur tuta: pons sublicius iter 2
paene hostibus dedit, ni unus uir fuisset, Horatius Cocles;
id munimentum illo die fortuna urbis Romanae habuit.
Qui positus forte in statione pontis cum captum repentina 3

4 et 5 Porsenna, Porsennae *MPFU_pBOHRnDL* sed utrobius primae
-n- litterae . . . suppingit D, ut delenda: v. sup. 4 cum . . . ratus
substrinxit F² (tutum) tum scripsi, cf. 2. 6. 4; 2. 23. 15; 23. 26. 10;
et Cl. Quart. iv (1910, p. 272: tum *MPFU_pBOHRn*: fateretur tum
DL 6 uenibat *Rn²* dett. aliq. Ed. Rom. 1469: ueniebat *PFU_pBOH*
RnDL: ueniebant M omne sumptum Gron.: omni sumptum B:
omni sumptu *MPFU_pOHRnDL* (sed substrinxit F²) portoriisque
OHDL: portoriisque M: portoriis quoque *UpRn?* D³ dett. aliq. Ald.:
portoriis quaeq. *P²FB* (sed hic -aq- : portoriis quicq. P plebes
Gron.: plebe *MPFU_pBOHRnDL* Ald. educent *MPFU_pBOH*
RnDL Ald.: educerent Ed. Parm. 1480, Latinus: educarent Sigo-
nius; sed uide sis editionem meam huius libri (Cantab. 1901) ad loc.

impetu Ianiculum atque inde citatos decurrere hostes uidis-
set trepidamque turbam suorum arma ordinesque relinquere,
reprehensans singulos, obsistens obtestansque deum et ho-
minum fidem testabatur neququam deserto praesidio eos
4 fugere ; si transitum [pontem] a tergo reliquissent, iam plus
hostium in Palatio Capitolioque quam in Ianiculo fore.
itaque monere, praedicere ut pontem ferro, igni, quacum-
que ui possint, interrumpant : se impetum hostium, quan-
5 tum corpore uno posset obsisti, excepturum. Vadit inde in
primum aditum pontis, insignisque inter conspecta ceden-
tium pugna terga obuersis comminus ad ineundum proelium
6 armis, ipso miraculo audaciae obstupefecit hostes. Duos
tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Larcium ac T. Herminium,
7 ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi
procellam et quod tumultuosissimum pugnae erat parumper
sustinuit ; deinde eos quoque ipsos exigua parte pontis re-

10 4 transitum pontem *MPFU_pBOHRnDL* : pontem *seclusi* : trans-
itum per pontem *dett. duo* : transitum ponte *Postgate*, *fort. recte*
plus hostium *MPFU_pBOH* : amplius hostem *RnDL Ald.* possint
MPFU_pB : possent *HRnDL* : possunt *O* 5 pugna *Gron.*, *F?*, *ubi*
nunc pugne terga *sed -e t- ab i³ in rasura* : pugnae (*uel -ne*) *MPF³*
UpBOHRnDL 6 *Larcium MPFU_pBO?H* (*et sic Dion. Hal. 5.*
23. 2) : *Lartium O¹ uel ORnDL dett., 'uetus lectio' *Rhenan.* : *Largium*
F² *dett. duo, ut infra c. 11. 7 codd. optimi* (*an recte?*). *Hae tres gentes*
omnes Romae floruisse satis demonstrant inscr. Latinae; *u. e. g. Indicem*
secundum Edit. meae reliquiarum dialectorum Italicarum (*The Italic*
Dialects, Cantab. 1897). *Quoniam autem in Fastorum tabulis anti-*
quius scriptis—unde quos habemus C. I. L. i², pp. 99 ff.) *Fasti Capito-*
lini Augusti demum acuo tracti sunt—uno tantum signo et c et g denota-
bantur, in codd. uero nostris -ti- et -ci- saepissime confunduntur, miretur
nemo si difficile est in unoquoque loco ueram formam dispicere. Loci
praeterea conferendi sunt (cc. 18. 1, 5, et 6; 29. 8; 30. 1 bis) ubi codd. T.
Largium praebent; et c. 21. 1 ubi T. Larcium. Officii igitur nostri esse
duximus a codicum nostrorum testimonio nusquam discedere nisi ubi
aut hi codices sibi ipsis discrepant (ut c. 11. 7 cum hoc loco) aut minima
quadam mutatione facta (e.g. praenominis L, in T. et sim.) cum aliis
testimoniorum reconciliari possint. Quod uero nimis plures editorum sibi
uidentur proposuisse ut postquam quid re uera factum sit omnibus ad-
hibitis rationibus se scire sibi persuaserint, id textui Liutiano spretis
codicibus inculcarent, hoc a consilio nostro longe abest. De ratione quam
in ingrato hoc sed interdum satis graui nominum formarum perqueren-
*darum studio secuti sumus haec semel monuisse lectorem sat erit**

licta reuocantibus qui rescindebant cedere in tutum coegit. Circumferens inde truces minaciter oculos ad proceres 8 Etruscorum nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia regum superborum, suae libertatis immemores alienam oppugnatum uenire. Cunctati aliquamdiu sunt, 9 dum alias alium, ut proelium incipient, circumspectant; pudor deinde commouit aciem, et clamore sublato undique in unum hostem tela coniciunt. Quae cum in obiecto 10 cuncta scuto haesissent, neque ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu, iam impetu conabantur detrudere uirum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum, alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles 'Tiberine pater' inquit, 11 'te sancte precor, haec arma et hunc militem propitio flumine accipias.' Ita sic armatus in Tiberim desiluit multisque superincidentibus telis incolumis ad suos tranauit, rem ausus plus famae habituram ad posteros quam fidei. Grata erga tantam uirtutem ciuitas fuit; statua in comitio 12 posita; agri quantum uno die circumarauit, datum. Priuata 13 quoque inter publicos honores studia eminebant; nam in magna inopia pro domesticis copiis unusquisque ei aliquid, fraudans se ipse uictu suo, contulit.

Porsinna primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnanda 11 urbe ad obsidendum uersis, praesidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisque Tiberis castra posuit, nauibus undique 2 accitis et ad custodiam ne quid Romam frumenti subuehi sineret, et ut praedatum milites trans flumen per occasiones aliis atque aliis locis traiceret; breuique adeo infestum 3 omnem Romanum agrum reddidit ut non cetera solum ex agris sed pecus quoque omne in urbem compelleretur, neque quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum 4

11 inquit, te *Vorm.*? *MOHRnDL*: om. te *PFUþB*

11 1 Porsinna *MP*: Porsenna *M²P²FUþBOHRnDL*; u. *adn. ad c. 9. 1 sup.* repulsus *MP²F³OHRnDL*: repulsus *PF?* *UpB*: repulso *Up²* 2 traiceret *Gron.*: traicerent *MPFUþBOHRnDL*

licentiae Etruscis non metu magis quam consilio concessum. Namque Valerius consul intentus in occasionem multos simul et effusos improuiso adoriundi, in paruis rebus neglegens ulti, grauem se ad maiora uindicem seruabat. Itaque ut eliceret praedatores, edicit suis postero die frequentes porta Esquilina, quae auersissima ab hoste erat, expellerent pecus, scituros id hostes ratus, quod in obsidione et fame seruitia infida transfugerent. Et sciere perfugae indicio; multoque plures, ut in spem uniuersae praedae, flumen traiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina uia occultum considere iubet, Sp. Larcium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare donec hostis praetereat; inde se obicere ne sit ad flumen reditus. Consulum alter T. Lucretius porta Naeuia cum aliquot manipulis militum egressus; ipse Valerius Caelio monte cohortes delectas educit, hique primi apparuere hosti. Herminius ubi tumultum sensit, concurrit ex insidiis, uersisque in Lucretium Etruscis terga caedit; dextra laeuaque, hinc a porta Collina, illinc ab Naeuia, redditus clamor; ita caesi in medio praedatores, neque ad pugnam uiribus pares et ad fugam saeptis omnibus uiis. Finisque ille tam effuse euagandi Etruscis fuit.

5 eliceret *PFUpBO¹HRn²D²*: eligeret *M*: elicerent *O*: elicerat *Rn DL*   7 inde *T. Herminium Sobius*: in *T. herminium Rn*: *m. t. (uel t.) hermenium PF (B sed mt.) OHD? L*: *m. t. herminium Up*: in *herminium M*: metium hermenium *D²*   *Gabina uia PU^p*: gabinia uia *Vorm. FBORnD^r*: grabinia uia *H*: gabiniam uiam *MDL*   *Larcium dett. aliq., ut c. 10. 6, ubi uide sis adn.*: Largium *MPFUpBOHRn DL fort. recte*   9 *Lucretium MPFUpBOHRnDL*: Valerium *Glaeanus*; sed quamquam uersis bene dici potest de exercitu quem dum eis qui primi apparuere configlit, a tergo noui hostes (*Herminiani*) caedunt, etiam melius tamen dicatur si cum *Alscheskio* statuas *Etruscos prius a Valerianis in Lucretianos se uertisse quam ab Herminianis tertia exorta sit caedes*. Cum portam qua usus est *Valerius Liuius* uideatur superiore loco (§ 8) consulto non nominasse, suspicari licet eum in fontibus suis confusionem aliquam inuenisse eamque, ut solet, prudenti de rebus minoribus silentio (cf. e.g. 3. 24. 8-9 cum *Weissenbornii adn.*) praeterire esse conatum caedit] Non hic sed ad laeuaque punctum ponit *D 10 euagandi Vorm. MP²FUpBOHRnDL*: auagandi *P*: uagandi *Ed. Parm. 1480 Ald. (num recte?)*

Obsidio erat nihilo minus et frumenti cum summa caritate ¹² inopia, sedendoque expugnaturum se urbem spem Porsinna habebat, cum C. Mucius, adulescens nobilis, cui indignum ² uidebatur populum Romanum seruientem cum sub regibus esset nullo bello nec ab hostibus ullis obsessum esse, liberum eundem populum ab iisdem Etruscis obsideri quorum saepe exercitus fuderit,—itaque magno audacique aliquo faci- ³ nore eam indignitatem uindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit; dein metuens ne si ⁴ consulum iniussu et ignaris omnibus iret, forte deprehensus a custodibus Romanis retraheretur ut transfuga, fortuna tum urbis crimen adfirmante, senatum adit. ‘Transire Tiberim’ ⁵ inquit, ‘patres, et intrare, si possim, castra hostium uolo, non praedo nec populationum in uicem ultior; maius si di iuuant in animo est facinus.’ Adprobant patres; abdito intra uestem ferro proficiscitur. Vbi eo uenit, in confertissima turba ⁶ prope regium tribunal constituit. Ibi cum stipendium militi- ⁷ bus forte daretur et scriba cum rege sedens pari fere ornatu multa ageret eum^(que) milites uolgo adirent, timens sci- scitari uter Porsinna esset, ne ignorando regem semet ipse aperiret quis esset, quo temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. Videntem inde qua per trepidam tur- ⁸ bam cruento mucrone sibi ipse fecerat uiam, cum concursu ad clamorem facto comprehensum regii satellites retraxissent, ante tribunal regis destitutus, tum quoque inter tantas for- tunae minas metuendus magis quam metuens, ‘Romanus ⁹

¹² 1 Porsinna *MP*: Porsenna *M²P²FUpBOHRnDL* (*cf. adn. c. 9. 1 sup.*)   2 cum sub regibus esset *MPFUpBOHRnDL*: *cum Kar-*
stenio malim deletum   3 itaque *MPFUpBOHRnDL*: *secludit*
Madv., fort. recte; et in OD littera I capitalis et in D pleniore calamo
scripta, in O rubricata est (*cf. 1. 41. 4 et 1. 49. 7 adnn.*)   7 eumque
Ald.: eumue *Rn*: eum no- *D* et eum ne- *L* (*in utroque cum -milites*
coniunctum, et, ut puto, ex -MQ uncialis uel etiam -mq minusculae scri-
pturae natum): eum *Vorm.* *MPFUpBOH Ed. Rom. 1470*: *cum Ed.*
Rom. 1469   Porsinna *M² uel M¹PRn*: Porsona *M*: Porsenna
M³P²FBÖHRn²DL (*cf. c. 9. 1 adn.*)   8 regii *MF³OD Ald.*: regi
PFUpBH: regis *RnL Ed. Rom. 1469*

sum' inquit, 'ciuis; C. Mucium uocant. Hostis hostem occidere uolui, nec ad mortem minus animi est, quam fuit ad caedem; et facere et pati fortia Romanum est. Nec unus in te ego hos animos gessi; longus post me ordo est idem petentium decus. Proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere, ut in singulas horas capite dimices tuo, ferrum hostemque in uestibulo habeas regiae. Hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. Nullam aciem, nullum proelium timueris; uni tibi et cum singulis res erit.' Cum rex simul ira infensus periculoque conterritus circumdari ignes minitabundus iuberet nisi expromeret propere quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret, 'En tibi' inquit, 'ut sentias quam uile corpus sit iis qui magnam gloriam uident'; dextramque accenso ad sacrificium foculo initit. Quam cum uelut alienato ab sensu torreret animo, prope attonitus miraculo rex cum ab sede sua prosiluisset amouerique ab altaribus iuuenem iussisset, 'Tu uero abi' inquit, 'in te magis quam in me hostilia ausus. Iuberem macte uirtute esse, si pro mea patria ista uirtus staret; nunc iure belli liberum te, intactum inuiolatumque hinc dimitto.' Tunc Mucius, quasi remunerans meritum, 'Quando quidem' inquit, 'est apud te uirtuti honos, ut beneficio tuleris a me quod minis nequisti, trecenti coniurauimus principes iuuentis Romanae ut in te hac uia grassaremur. Mea prima sors fuit; ceteri ut cuiusque ceciderit primi quoad te opportunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt.'

Mucium dimissum, cui postea Scaeulae a clade dextrae manus cognomen inditum, legati a Porsinna Romam seuti

12 infensus *MPFU_pOHRnDL*¹ (cf. 1. 53. 10; 2. 46. 7; 4. 10. 3): infessus *BL?*: incensus *Madv.* 14 Tu uero *M* dett. *alig. Ed. Rom.* 1469: tum uero *PFU_pBOHRnDL* dett. *alig.* 16 ut cuiusque *luci*. lenter *Madv.*: utecumque *Vorm.?* *MPFU_pBOHRnDL* *Ald.* primi *MPFU_pBOHL*: primo *D*: in *Rn littera ultima deleta* quoad *PF UpOHRn?* *D²*: quod a *B*: co ad *DL*: quot *M*.

13 a clade *P³OHRnDL* *Ed. Rom.* 1469: om. a *MPFU_pB* Porsinna hic scripsimus ut in § 4 inf. (c. 9. 1 adn.): Porsenna *MPFBOHRnDL*

sunt ; adeo mouerat eum et primi periculi casus, ⟨a⟩ quo 2 nihil se praeter errorem insidiatoris texisset, et subeunda dimicatio totiens quot coniurati superessent, ut pacis condiciones ultro ferret Romanis. Iactatum in condicionibus 3 neququam de Tarquinii in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequierat Tarquinii quam quod negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. De agro Veientibus 4 restituendo impetratum, expressaque necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo praesidium deduci uellent. His condicionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsinna et agro Romano excessit. Patres C. Mucio vir- 5 tunis causa trans Tiberim agrum dono dedere, quae postea sunt Mucia prata appellata. Ergo ita honorata uirtute, 6 feminae quoque ad publica decora excitatae, et Cloelia uirgo una ex obsidibus, cum castra Etruscorum forte haud procul ripa Tiberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis uirginum inter tela hostium Tiberim tranauit, sospitesque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod ubi 7 regi nuntiatum est, primo incensus ira oratores Romam misit ad Cloeliam obsidem descendam : alias haud magni facere. Deinde in admirationem uersus, supra Coclites 8 Muciosque dicere id facinus esse, et pae se ferre quemadmodum si non dedatur obses, pro rupto foedus se habiturum, sic deditam ⟨intactam⟩ inuiolatamque ad suos remisurum. Vtrimeque constitit fides ; et Romani pignus pacis 9

2 a quo Heumann, et in D uacat spatiū ubi littera erasa esse potest : quo MPFU_pBOHRnDL sed in P supra q- lineola ' a prima manu addita texisset MPOHRnDL : exisset F? B : exuisset F³Up quot P²FU_pBOHRnD³ : quod MPDL 3 ignoraret MPFU_pBOH Rn²D² : ignoret RnDL 4 Porsinna MPFB : Porsenna M²F³O HRnDL (cf. c. 9. 1 adn.) 6 propinquos MPF³UpOH Edd. Rom. 1469 et 1470 : propinquas FB : propinquum RnDL 8 supra MP FU_pBOH : super RnDL pro rupto . . . fides om. B intactam inuiolatamque Ed. Frob. 1531 ex c. 12. 14 : inuiolatamque MPFU_pOH RnDL : inuiolatam usque dett. unus. Patet aut Frobenio parentum aut que delendum ; Frobenio fauet sane frequens epithetorum huius generis copulatio et apud Liuum et alibi, uelut integer et intactus, integer inuiolatusque ; n. Lexica

ex foedere restituerunt, et apud regem Etruscum non tuta solum sed honorata etiam uirtus fuit, laudatamque uirginem parte obsidum se donare dixit; ipsa quos uellet legeret.
 10 Productis omnibus elegisse impubes dicitur; quod et uirginitati decorum et consensu obsidum ipsorum probabile erat eam aetatem potissimum liberari ab hoste quae maxime
 11 opportuna iniuria esset. Pace redintegrata Romani nouam in femina uirtutem nouo genere honoris, statua equestri, donauere; in summa Sacra uia fuit posita uirgo insidens equo.

14 Huic tam pacatae profectioni ab urbe regis Etrusci abhorrens mos traditus ab antiquis usque ad nostram aetatem inter cetera sollemnia manet, bona Porsennae regis uendendi. Cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse neque omissam in pace, aut a mitiore creuisse principio quam hic prae se ferat titulus bona hostiliter uendendi. Proximum uero est ex iis quae traduntur Porsennam discedentem ab Ianiculo castra opulenta, conuecto ex propinquis ac fertilibus Etruriae aruis commeatu, Romanis 4 dono dedisse, inopi tum urbe ab longinqua obsidione; ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, uenisse, bonaque Porsennae appellata, gratiam muneris magis significante titulo quam auctionem fortunae regiae quae ne in potestate quidem populi Romani esset.

5 Omisso Romano bello Porsenna, ne frustra in ea loca

10 quod et *PFU^pBOHR_nL*: quod *MD* (scil. quod non ut pronomen sed ut coniunctuum interpretati) 11 nouo *UpRnD²* (non *H*) dett. *unus*: nouo in *MPFB^{OH}D¹L*: nouo inde *Alschef.*: *fort.* nouo tum, sed potest in non ita magno conatu ex priore clausula (nouam in femina) *huc inrepsisse*

14 1 Porsennae *MPFOHD^r*: porsenne *B*: porsennec *D?*: porsenna *L* 3 Porsennam *M²P²BOHDL*: porsinnam *M*: porsinna *P*
 4 que . . . gratiam *om.* *H* Porsennae *M²P² uel P¹FBOD*: porsenna *L* muneris magis *MPFU^pBO Edd.* *uet.*: numeris *H*: magis muneris *RnDL* potestate *PFU^pBOH Edd.* *uet.*: potestatem *MRnDL* dett. (cf. 6. 37. 6 *adn.*) 5 Porsenna *M²P²FBOHR_nDL*: porsinna *MP*; uide sup. *adn.* ad c. 9. 1

exercitus adductus uideretur, cum parte copiarum filium Arruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res 6 necopinata perculerat; arcessita deinde auxilia et a Latinis populis et a Cumis tantum spei fecere, ut acie decernere auderent. Proelio inito, adeo concitato impetu se intulerant Etrusci ut funderent ipso incursu Aricinos: Cumanae 7 cohortes arte aduersus uim usae declinauere paululum, effusque praelatos hostes conuersis signis ab tergo adortae sunt. Ita in medio prope iam uictores caesi Etrusci. Pars per- 8 exigua, duce amisso, quia nullum proprius perfugium erat, Romam inermes et fortuna et specie supplicum delati sunt. Ibi benigne excepti diuisique in hospitia. Curatis uolneri- 9 bus, alii profecti domos, nuntii hospitalium beneficiorum: multos Romae hospitum urbisque caritas tenuit. His locus ad habitandum datus quem deinde Tuscum uicum appellarent.

Sp. *(Larcius inde et)* T. Herminius, P. Lucretius inde et 15

6 concitato impetu se *MP³IRnDL*, *dett. Ed. Rom.* 1469: concitato impetus *PFB*: concitatos impetus *OUp*

15 1 Sp. *(Larcius inde et)* T. Herminius, P. Lucretius inde et *Madv. indagationem Gronouii secutus. Quomodo uero tam abundantem nominum messem concorverint codices per tabellam demonstrari potest:*

(1)	(2)	(3)	Codd.
Purius (<i>Spu- M³</i>) Spurius (<i>Pu- L</i>)	Publius Lucretius Lucretius	inde et inde et T. Hermenius (Erm- <i>RnD</i> , -min- <i>Rn</i>)	<i>Vorm. M</i> <i>RnDL</i>
	Publius Lucretius Publius Lucretius	inde et T. Hermenius inde et	<i>H</i> <i>dett.</i> <i>PFU³BO</i>

Larcii igitur nomen in nostris codd. non exstat; eiusdem praenomen praenominis Lucretii additur aut substituitur; T. Herminius in optimis periit; P. Valerius Publicola in omnibus superest nisi quod Publicola om. F. Cum uero a Dionysio (5. 36) et Cassiodoro Sp. Larcius (*Aápkios*, *Largus*) et T. Hermenius solum nominentur, reliquos damnat Mommsen (*C. I. L.* i², p. 99). *De Larcio cf. cc. 10. 6 et 21. 1 adnn.*

P. Valerius Publicola consules facti. Eo anno postremum legati a Porsenna de reducendo in regnum Tarquinio uenerunt; quibus cum responsum esset missurum ad regem senatum legatos, missi confestim honoratissimus quisque ex patribus. non quin breuiter reddi responsum potuerit non recipi reges, ideo potius delectos patrum ad eum missos quam legatis eius Romae daretur responsum, sed ut in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficiis in uicem animi sollicitarentur, cum ille peteret quod contra libertatem populi Romani esset, Romani, nisi in perniciem suam faciles esse uellent, negarent cui nihil negatum uellent. non in regno populum Romanum sed in libertate esse. ita induxisse in animum, hostibus portas potius quam regibus patefacere; ea esse uota omnium ut qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. proinde si saluam esse uellet Romam, ut patiatur liberam esse orare.

5 Rex uerecundia uictus 'Quando id certum atque obstinatum est' inquit, 'neque ego obtundam saepius eadem neququam agendo, nec Tarquinios spe auxilii, quod nullum in me est, frustrabor. Alium hinc, seu bello opus est seu quiete, exsilio quaerant locum, ne quid meam uobiscum pacem distineat.'

6 Dictis facta amiciora adiecit; obsidum quod reliquum erat reddidit; agrum Veientem, foedere ad Ianiculum icto ademptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa ex-

1 Porsenna *M²P²FBOHRn*: Porsenna *D*: Porsinna *MPL* (*hoc solo in loco in hoc codice*), cf. c. 9. 1 *adn.* ex patribus *dett. unus*: et patribus *MP*: e patribus *M³ uel M²P²FUpBOHDL* 2 ille peteret *M¹ uel M²PUpBOD²*: ille p̄teret (*i.e.* practeret) *M*: ille petereret *H*: illi peterent *RnDL* 3 induxisse *MPFUpBOH*: add. se *RnDL* portas potius quam regibus *scripti* (cf. *adn. in Ed. mea huius Libri ad c. 41. 6, uel Class. Rev. xiv (1900), p. 357*): potius quam portas regibus *Vorm. MPFUpBO Edd. uet.*: potius quam regibus portas *HRnDL Ald.*: potius portas quam regibus *P², non male* ea esse uota *Hertz*: eam ea esse uota esse uoluntatem *Vorm. M*: ea esse uoluntatem *P*: eam esse uoluntatem *P²FUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* 5 quiete *M³RnD² Ald.*: quieto *MPFUpBOH*: quaeto *D?* *L* exilio *P²F³ UpO¹RnD^x*: ex illo *M? PFBOHD*: exiuxo *L*: auxilio *M³*

sulatum ad generum Mamiliū Octauium Tusculum abiit.
Romanis pax fida [ita] cum Porsenna fuit.

Consules M. Valerius P. Postumius. Eo anno bene 16
pugnatum cum Sabinis; consules triumpharunt. Maiore
inde mole Sabini bellum parabant. Aduersus eos et ne 2
quid simul ab Tusculo, unde etsi non apertum, suspectum
tamen bellum erat, repentinae periculi oreretur, P. Valerius
quartum T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter 3
belli pacisque auctores orta in Sabinis aliquantum inde
uirium transtulit ad Romanos. Namque Attius Clausus, cui 4
postea Appio Claudio fuit Romae nomen, cum pacis ipse
auctor a turbatoribus belli premeretur nec par factioni esset,
ab Inregillo, magna clientium comitatus manu, Romam
transfugit. His ciuitas data agerque trans Anienem; Vetus 5
Claudia tribus—additis postea nouis tribulibus—qui ex eo
uenirent agro appellati. Appius inter patres lectus, haud
ita multo post in principum dignationem peruenit. Con- 6
sules infesto exercitu in agrum Sabinum profecti cum ita
uastatione, dein proelio adfixissent opes hostium ut diu
nihil inde rebellionis timeri posset, triumphantes Romam
redierunt.

P. Valerius, omnium consensu princeps belli pacisque 7
artibus, anno post Agrippa Menenio P. Postumio consulibus
moritur, gloria ingenti, copiis familiaribus adeo exiguis,

7 Octauium *PFUpBOHRnD²L*: octauum *MD* Romanis . . .
fuit om. *H* fida ita *MPFUpBORnDL*: fida *Madv.*: malim firmata, si quidem antiquior r litterae forma ('the tall r') pro d accepta
fuit Porsenna *M²P²FBOPHD*: porsinna *MPL* (c. 9. 1 adn.)

16 2 oreretur *P³HRnL*: oreretur *M*: oreretur *M²PFUpBORnD Edd.*
uet. aliq., cf. 1. 31. 5 adn.; 4. 7. 6 4 Attius *MPFUp²BORnDL*:
accius *H*: atius *Up* Inregillo *Weissenb.*, cf. *Momms. C. I. L.* i¹. 444:
cīn rigillo *M*: cīn rigillo *M²PFUpO*: nē rigillo *B*: ē rigillo *DL*: īrigillo
H: . . . . . gillo *Rn*: Cn. Regillo *P² Edd. uet. aliq.* magna *MPFUp*
BOH: magnam *RnDL* manu *M²PFUpBOH*: manum *MRnDL*
5 tribulibus *MPFUpBOHDL*: tribubus *M³Rn* dett. aliq. appellati
luculenter *Madv.*: appellata *MPFUpBOHRnDL* (uide sis adn. in Ed.
mea huius Libri) 6 timeri posset *Duker*: timere possent *MPFUp*
BOHRnDL

ut funeri sumptus deesset; de publico est datus. Luxere
 8 matronae ut Brutum. Eodem anno duae coloniae Latinae,
 Pometia et Cora, ad Auruncos deficiunt. Cum Auruncis
 bellum initum; fusoque ingenti exercitu, qui se ingredientibus
 fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum
 9 bellum Pometiam compulsum est. Nec magis post proelium
 quam in proelio caedibus temperatum est; et caesi aliquanto
 plures erant quam capti, et captos passim trucidauerunt; ne
 ab obsidibus quidem, qui trecenti accepti numero erant, ira
 belli abstinuit. Et hoc anno Romae triumphatum.

17 Secuti consules Opiter Verginius Sp. Cassius Pometiam
 2 primo ui, deinde uineis aliisque operibus oppugnarunt. In
 quos Aurunci magis iam inexpiabili odio quam spe aliqua
 aut occasione coorti, cum plures igni quam ferro armati
 3 excucurrissent, caede incendioque cuncta complent. Vineis
 incensis, multis hostium uolneratis et occisis, consulum
 quoque alterum—sed utrum auctores non adiciunt—graui
 4 uolnere ex equo deiectum prope interfecerunt. Romam inde
 male gesta re redditum; inter multos saucios consul spe in-
 certa uitiae relatus. Interiecto deinde haud magno spatio,
 quod uolneribus curandis supplendoque exercitui satis esset,
 cum ira maiore, tum uiribus etiam auctis Pometiae arma
 5 inflata. Et cum uineis refectis aliaque mole belli iam in eo
 6 esset ut in muros euaderet miles, deditio est facta. Ceterum
 nihilo minus foeda, dedita urbe, quam si capta foret,

⁷ funeri *MPFUþBOHD^r*: funeris *RnDL*   ⁹ caedibus *MPFUþB*
OHDL: a caedibus *H. J. Mueller* (*cf. 25. 25. 9*) ⁸ *uix necessario*
17 ¹ primo ui *M³HRn*: primo uim *O*: primo ut *MPFUþBDL*
 2 inexpiabili *M¹* uel *M²PFUþBOHRnDL*: inexpugnabili *M*   ³ sed
 utrum *Hertz optime*: sed uerum nomen *MPFUþBOHRnDL* dett. *Edd.*
uet. aliq. Ald.: uerum nomen *Alsch.*: sed nomen *Madv.*   ⁴ relatus
Duker: relictus *MPFUþBOHRnDL*   maiore *Edd. uet.*: *add. bellum*
MPFUþBOHRDL, sed in *M* litteris solito maioribus *quod saepius*
signum est glossematis ex margine in textum translati (*cf. 1. 49. 7 adn.*):
 maiore belli *R^r* dett. *aliq. Ald.*: maiore bellantium *Zingerle*   ⁶ foeda
 . . . passi *Madv. optime*: foede (uel fede) . . . passim *MPFUþBOH*
RnDL (*cf. cc. 34. 3 et 60. 2 inf.*)

Aurunci passi : principes securi percussi, sub corona uenienterunt coloni alii, oppidum dirutum, ager uenit. Consules 7 magis ob iras grauiter ultas quam ob magnitudinem perfecti belli triumpharunt.

Insequens annus Postumum Cominium et T. Largium 18 consules habuit. Eo anno Romae, cum per ludos ab Sabini 2 norum iuuentute per lasciuiam scorta raperentur, concursu hominum rixa ac prope proelium fuit, paruaque ex re ad rebellionem spectare [res] uidebatur. [Supra belli Latini 3 metum.] Id quoque accesserat quod triginta iam coniurasse populos concitante Octauio Mamilio satis constabat. In hac 4 tantarum exspectatione rerum sollicita ciuitate, dictatoris primum creandi mentio orta. Sed nec quibus consulibus quia ex factione Tarquiniana essent— id quoque enim tradi-

6 dirutum $M^2P^2FU\bar{p}BOHD^s$: diritum M : diruitum P : diruptum $RnDL$ uenit $M^3PFU\bar{p}DL$: uenit $MBOHRn$ 7 quam ob . . . Cominium (c. 18. 1) om. H

18 1 Postumum *Sigoni* : Postumium $MPFU\bar{p}BORnDL$ Cominium MP^2OD^2 uel D^1 dett. : quominium $RnDL$: cominium $PFU\bar{p}B$

Largium $MPFU\bar{p}BOHRnDL$ dett., cf. § 5 : Larginum dett. duo : Larcium *Madv.* ex c. 21. 1 cum *Dion. Hal.* 5. 50. 1, sed Largus *Cassiod.* *Mommsen*, C. I. L. i², p. 99. Vide sis adn. ad c. 10. 6 2 ex re] add. res $HRnDL$ dett., quod post spectare demum sed nihilo felicius ponunt $MPFU\bar{p}BO$ *Edd.* uet. aliq. : paruaque ea res dubitanter *Drak.* : inter multa exempla huius uocis a *Liui* repetitac quae concessere *Gron.* et *Drak.* proxime accidunt 29. 6. 2; 30. 34. 2, sed ne haec quidem omnino similia ; igitur cum turbatus ordo saepissime (cf. *Praef.* 5 adn.) interpolationem prodat, *Gronouium* libenter secutus seclusi. *Multus* fuit in hac capituli parte otiosissimus aliquis glossemator

uidebatur $MP^2FU\bar{p}BOHRnDL$: uidebantur *Gron.*, *F*, *uix recte* 3 Supra belli Latini metum $MPFU\bar{p}BOHRnDL$ dett. : super belli Latini metum *Duker* : supra belli Sabini metum Rn^2 dett. duo *Ed. Rom.* 1469 : sedusi ut summarium marginale sequentis sententiae; cf. e.g. 2. 36. 3; 3. 49. 5 quod triginta MP^3RnDL : quadraginta $OHUp^2$: quodringinta $PF?$: quadringinta F^3B (sed -enta) : quadriginta Up Octauio $UpHRn$ dett. aliq. : Octauo *MFFODL* 4 Sed nec *Madv.* : sed nec quo anno nec *Vorm.* $M^2PFU\bar{p}BOHRnDL$: sed nio quo | no nec M quod ex male lecto glossemate aut ab ipso M aut in archetypo cuius natum erit *Madvigiumque* optime confirmat quibus *Vorm.* : quibus factum H : quibus facti $MPFBnDL$, ‘antiqua lectio’ *Rhean.* : quibus facta UpO : quibus factis D^3 dett. *Edd.* uet. *Ald.* In *F* alterum nec *cum N* capitali incipit (1. 49. 7 adn.). Locum turbauit quo anno factum glossema interpolatum Tarquiniana *PUpOHDL* : Tarquinia *MRn* : Tarquiniani *FB*

tur— parum creditum sit, nec quis primum dictator creatus 5 sit, satis constat. Apud ueterrimos tamen auctores T. Lar-gium dictatorem primum, Sp. Cassium magistrum equitum creatos inuenio. Consulares legere ; ita lex iubebat de dicta-6 tore creando lata. Eo magis adducor ut credam Largium, qui consularis erat, potius quam M'. Valerium Marci filium Volesi nepotem, qui nondum consul fuerat, moderatorem 7 et magistrum consulibus appositum ; quin si maxime ex ea familia legi dictatorem uellent, patrem multo potius M. Valerium spectatae uirtutis et consularem uirum legissent.

8 Creato dictatore primum Romae, postquam praeferri se-9 cures uiderunt, magnus plebem metus incessit, ut intentiores essent ad dicto parendum ; neque enim ut in consulibus qui pari potestate essent, alterius auxilium neque prouocatio erat neque ullum usquam nisi in cura parendi auxilium. Sabinis etiam creatus Romae dictator, eo magis quod propter se creatum crediderant, metum incussit. Itaque legatos de 10 pace mittunt. Quibus orantibus dictatorem senatumque ut ueniam erroris hominibus adulescentibus darent, responsum ignosci adulescentibus posse, senibus non posse qui bella ex 11 bellis sererent. Actum tamen est de pace, impetrataque foret si, quod impensae factum in bellum erat, praestare Sabini— id enim postulatum erat—in animum induxissent. Bellum indictum : tacitae indutiae quietum annum tenuere.

19 Consules Ser. Sulpicius M'. Tullius ; nihil dignum memo-

5 et 6 Largium *MPFBOHRnDL* dett. plures Ed. Rom. 1469 : Lar-7 ciuum *Up* Edd. uet. aliq. ; cf. adn. ad § 1 6 M'. Valerium *Gruter*, *Festum s. u. 'optima lex'* (Müll. 198. *Thewrewk de Ponor* 234) secutus : m. (i.e. Marcum) ualerium *Vorm. MPFBOHDL* (*sed in B m.*) Marci filium *Rhenan.* : marci fusium *M* : m. fusium *FB* : m. f. usum *P* : fusium *HRnDL* : f. usum *O* : Fusium Edd. uet. aliq., 'uetus lectio' *Rhenan.* : in. ū. filium *Up* 7 quin si *Lehnert*: qui si *MP²FU_pB OHRnDL* : quis in *P* : quia si dett. unus 11 praestare . . . erat om. *H* Sabini *P³* marg. *ORnDL* : Sabini . . . *F* (4 aut 5 litteris crasis) : Sabinum *M*, 'antiqua lectio' *Rhenan.*, unde ille Sabini tum : Sabinum *PUpB*

19 1 Ser. *Sigonius ex Cic. Brut. 16. 62*, cf. *Cassiod. Momms. C. I. L.*

ria actum ; T. Aebutius deinde et C. Vetusius. His consu-²
libus Fideneae obsessae, Crustumeria capta ; Praeneste ab
Latinis ad Romanos descivit, nec ultra bellum Latinum,
gliscens iam per aliquot annos, dilatum. A. Postumius ³
dictator, T. Aebutius magister equitum, magnis copiis
peditum equitumque profecti, ad lacum Regillum in agro
Tusculano agmini hostium occurserunt, et quia Tarquinios ⁴
esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non
potuit quin extempsu confligerent. Ergo etiam proelium ⁵
aliquanto quam cetera grauius atque atrocius fuit. Non
enim duces ad regendam modo consilio rem adfuere, sed
suismet ipsi corporibus dimicantes miscuere certamina, nec
quisquam procerum ferme hac aut illa ex acie sine uolnere
praeter dictatorem Romanum excessit. In Postumium ⁶
prima in acie suos adhortantem instruentemque Tarquinius
Superbus, quamquam iam aetate et uiribus erat grauior,
equum infestus admisit, ictusque ab latere concursu suorum
receptus in tutum est. Et ad alterum cornu Aebutius ⁷
magister equitum in Octauium Mamilium impetum dederat ;
nec fecellit ueniens Tusculanum ducem, contraque et ille
concitat equum. Tantaque uis infestis uenientium hastis ⁸
fuit ut brachium Aebutio traiectum sit, Mamilio pectus

i², p. 99 : Seruilius *MPFU_pBOHR_nDL* et sic *Dion.* *Hal.* 5. 52. 1
M'. Tullius *Sigon.* ex *Dion.* *Hal.* *ibid.* : m. manlius tullus *MO* : m.
mālius tullus *PH* : m. mamilius tullus *F* : m. m̄ alius tullus *B* : m.
manilius tullus *RnD* : m. mimilius tullus *L* : m̄. manilius tullus *Up*
deinde et] om. et *M* : *tutantur PFU_pBOHR_nDL* C. Vetusius *PF*
UpBOH : c. uetusius ueturius uetusius *M* : c. uetusius ueturius uetirius
Vorm. : censorius uetusius *RnDL* 3 A. Postumius *Sabellicus* ex
Dion. *Hal.* 6. 2. 1 (*ubi consul tertio post anno nominatur*) : aurelius
postumius *MPFU_pBOHR_DL* 5 ipsi *Gron.* : ipsis *MPFU_pBOH*
RnDL, ut saepe (e.g. c. 9. 5; c. 12. 7; c. 44. 3 et 8) in tali uerborum
coulocatione; optimus tamen *Drak.* pro codicibus hic legendus (etiam si
hoc in loco uix persuadet) nam casus obliquus pronominis saepe, ut docet,
e.g. in c. 42. 9 et 3. 61. 1 sententiam melius exprimit 6 adhortantem
MPFU_pBOH (sed in *B* adort-) : hortantem *RnD¹* uel *D²* : ortantem
FDL 7 Et ad *MPFU_pBOD²* : et *HRnDL* contraque *Madv.* :
contra quem *MPFU_pBOHR_nDL* 8 uenientium *MPF²UpBOH* :
nienientium *F* : inuenientium *RnDL*

9 percussum. Hunc quidem in secundam aciem Latini re-
cepere; Aebutius cum saucio brachio tenere telum non
10 posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deteritus uolnere
proelium ciet et quia suos percuslos uidebat, arcessit cohortem
exsulum Romanorum, cui L. Tarquini filius praeerat.
Ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona patriamque
ademptam, pugnam parumper restituit.

20 Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolae frater, conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantem se in prima exsulum acie, domestica etiam gloria accensus ut cuius familiae decus electi reges erant,
2 eiusdem interfecti forent, subdit calcaria equo et Tarqui-
3 nium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmen suorum infenso cessit hosti: Valerium temere inuectum in exsulum aciem ex transuerso quidam adortus transfigit, nec quicquam equitis uolnere equo retardato, moribundus Romanus labentibus super corpus armis ad terram defluxit.
4 Dictator Postumius postquam cecidisse talem uirum, exsules ferociter citato agmine inuehi, suos percuslos cedere 5 animaduertit, cohorti suaे, quam delectam manum prae-
sidii causa circa se habebat, dat signum ut quem suorum fugientem uiderint, pro hoste habeant. Ita metu ancipi-
6 uersi a fuga Romani in hostem et restituta acies. Cohors dictatoris tum primum proelium init; integris corporibus 7 animisque fessos adorti exsules caedunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. Imperator Latinus, ubi cohortem exsulum a dictatore Romano prope circumuentam uidit, ex subsidiariis manipulos aliquot in primam aciem secum 8 rapit. Hos agmine uenientes T. Herminius legatus con-

10 Ea quo *MPRnD*: ca quo *HL*: ea quoniam *O*: eo quo *P²FUpB*: coque *M³*

20 1 electi *M²* uel *M¹UpOH*: electi *M*: lecti *PFBnDL*
2 infesto *MPFUpBOHRnDL*: infenso *dctt. unius* 5 delectam
manum *OHRnDL*: delecta manu *PFUpBD^r* *Edd. uet. Ald.*: dc electa
manu *Rhenan.*: detectam manum electa manu *M fide*, *ut solet, inde-
fessa*

spicatus, interque eos insignem ueste armisque Mamilium noscitans, tanto ui maiore quam paulo ante magister equitum cum hostium duce proelium iniit, ut et uno ictu 9 transfixum per latus occiderit Mamilius et ipse inter spoliandum corpus hostis ueruto percussus, cum uictor in castra esset relatus, inter primam curationem exspirauerit. Tum ad equites dictator aduolat, obtestans ut fesso iam 10 pedite descendant ex equis et pugnai capessant. Dicto paruere; desiliunt ex equis, prouolant in primum et pro antesignanis parmas obiciunt. Recipit extemplo animum 11 pedestris acies, postquam iuuentutis proceres aequato genere pugnae secum partem periculi sustinentes uidit. Tum demum impulsi Latini percultaque inclinauit acies. Equiti 12 admoti equi, ut persequi hostem posset; secula et pedestris acies. Ibi nihil nec diuinae nec humanae opis dictator praetermittens aedem Castori uouisse fertur ac pronuntiasse militi praemia, qui primus, qui secundus castra hostium intrasset; tantusque ardor fuit ut eodem impetu quo fuderant hostem Romani castra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator et magister equitum triumphantes in urbem rediere.

Triennio deinde nec certa pax nec bellum fuit. Consules 21 Q. Cloelius et T. Larcius, inde A. Sempronius et M. Minucius. His consulibus aedis Saturno dedicata, Saturnalia 2 institutus festus dies. A. deinde Postumius et T. Verginius consules facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum 3 pugnatum apud quosdam inuenio; A. Postumium, quia

9 iniit ut *MPFBORDL*: init ut *H* relatus *MPFUpBOHRn²*
D³; relictus *RD?L* (cf. c. 17. 4) 12 uouisse *M²PFULBOHD¹L*:
 uouissent *MD?* : uoluisse *Rn* (cf. I. 55. 1)

21 1 Larcius *MPFBHRnDL*: Lartius *UpO*: Largius dett. aliq.,
 sed, nisi si alius homo fuit quam ille T. Largius c. 18. 1 nominatus,
 iterum addendum erat: Largus Cassiod. Momms. C. I. L. i², p. 99, sed
Λάργιος Dion. Hal. 5. 59. 1; cf. c. 10. 6 adn. 2 aedis *MPFBRn*
DL (sed edis *D*): aedes *UpO*: edes *D²*: edos *H*; de forma uide sis
 adn. in edit. mea huius Libri (*Cantab.* 1901)

collega dubiae fidei fuerit, se consulatu abdicasse; dicta-
4 torem inde factum. Tanti errores implicant temporum,
aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui con-
sules secundum quos, nec quid quoque anno actum sit,
in tanta uetustate non rerum modo sed etiam auctorum
digerere possis.

5 Ap. Claudius deinde et P. Seruilius consules facti. In-
signis hic annus est nuntio Tarquini mortis. Mortuus
Cumis, quo se post fractas opes Latinorum ad Aristode-
6 mum tyrannum contulerat. Eo nuntio erecti patres, erecta
plebes; sed patribus nimis luxuriosa ea fuit laetitia; plebi,
cui ad eam diem summa ope inseruitum erat, iniuriae a
7 primoribus fieri coepere. Eodem anno Signia colonia,
quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colono-
rum iterum deducta est. Romae tribus una et uiginti
factae. Aedes Mercuri dedicata est idibus Maiis.

22 Cum Volscorum gente Latino bello neque pax neque
bellum fuerat; nam et Volsci comparauerant auxilia quae
mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset,
et maturauit Romanus ne proelio uno cum Latino Volsc-
2 que contenderet. Hac ira consules in Volscum agrum
legiones duxere. Volscos consilii poenam non metuentes
necopinata res perculit; armorum immemores obsides dant
trecentos principum a Cora atque Pometia liberos. Ita sine
3 certamine inde abductae legiones. Nec ita multo post
Volscis leuatis metu suum rediit ingenium. Rursus occul-
tum parant bellum, Hernicis in societatem armorum ad-
4 sumptis. Legatos quoque ad sollicitandum Latium passim

4 quos Crevier: quosdam *MPFUþBOHRnDL* dett. *Edd. uet. duo*:
quosnam *Haupt* nec quid *MPFUþBOH*: ne quid *RnDL* 5 Cumis
quo *MOHRnL*: Cumis et quo *PF?UþB*: est Cumis quoque *D²*: Cumis
est quo *F³*, *Alsch.*, *fort. recte*: ciuis quoque *D?* 7 una *PFUþB*
OHRnDL: *om. M* uiginti *FB*: *xxx MPFUþOHRnDL* aedes
MPFUþBOHRnL: edes *D* idibus Maiis *RnD²* *Edd. uet.*: idibus
mais *PO*: idibus magis *MHD²*: *om. FUpB*: idibus Maii *M³O¹*
uel O²

dimitunt; sed recens ad Regillum lacum accepta clades Latinos ira odioque eius, quicumque arma suaderet, ne ab legatis quidem uiolandis abstinuit; comprehensos Volscos Romam duxere. Ibi traditi consulibus indicatumque est Volscos Hernicosque parare bellum Romanis. Relata re 5 ad senatum adeo fuit gratum patribus ut et captiuorum sex milia Latinis remitterent et de foedere, quod prope in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus traicerent. Enimuero tum Latini gaudere facto; pacis auctores 6 in ingenti gloria esse. Coronam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. Cum legatis donoque qui captiuorum remissi ad suos fuerant, magna circumfusa multitudo, uenit. Pergunt domos eorum apud quem quisque seruierant; gra- 7 tias agunt liberaliter habiti cultique in calamitate sua; inde hospitia iungunt. Nunquam alias ante publice priuatimque Latinum nomen Romano imperio coniunctius fuit.

Sed et bellum Volscum imminebat et ciuitas secum ipsa 23 discors intestino inter patres plebemque flagrabat odio, maxime propter nexos ob aes alienum. Fremebant se, 2 foris pro libertate et imperio dimicantes, domi a ciuibus captos et oppressos esse, tutioremque in bello quam in pace et inter hostes quam inter ciues libertatem plebis esse; inuidiamque eam sua sponte gliscentem insignis unius calamitas accedit. Magno natu quidam cum omnium malo- 3 rum suorum insignibus se in forum proiecit. Obsita erat squalore uestis, foedior corporis habitus pallore ac macie perempti; ad hoc promissa barba et capilli efferauerant 4 speciem oris. Noscitabatur tamen in tanta deformitate, et

22 4 clades *MPFBRnDL* (*cf. aedis, c. 21. 2 adn.*) : clades *UpOH*
5 re *MP²FUpO Edd. uet.* : res *PHRnDL* : om. *B* gratum *MPFU_p*
BOHRnDL : grata *Rn²* dett. *alig.* ut et *MPFU_pBOH* : om. et *Rn*
DL dett. traicerent *MPFU_pOHRnDL Ald.* (*cf. Cic. Div. in Cacc.*
14. 46; *Ov. Met. 12. 628*) : traie erent *B* : reicerent *Ed. Frob.* 1535
23 2 et inter *MPFU_pBOH Edd. Rom.* 1469 et 1470 : om. et *RnDL*
dett., *fort. recte* 3 malorum *Lipsius* : maiorum *MPFU_pBOH*
RnDL

ordines duxisse aiebant, aliaque militiae decora uolgo miserantes eum iactabant; ipse testes honestarum aliquot locis 5 pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciscitantibus unde ille habitus, unde deformitas, cum circumfusa turba esset prope in contionis modum, Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modo caruerit, sed uilla incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tempore imperatum, aes alicet 6 num fecisse. id cumulatum usuris primo se agro paterno auitoque exuisse, deinde fortunis aliis; postremo uelut tabem peruenisse ad corpus; ductum se ab creditore non in 7 seruitium, sed in ergastulum et carnificinam esse. Inde ostentare tergum foedum recentibus uestigiis uerberum. Ad haec uisa auditaque clamor ingens oritur. Non iam foro se tumultus tenet, sed passim totam urbem peruadit. 8 Nexi, uincti solutique, se undique in publicum proripiunt, implorant Quiritium fidem. Nullo loco deest seditionis uoluntarius comes; multis passim agminibus per omnes 9 vias cum clamore in forum curritur. Magno cum periculo suo qui forte patrum in foro erant in eam turbam incide- 10 runt; nec temperatum manibus foret, ni propere consules, P. Seruilius et Ap. Claudius, ad comprimendam seditio- nem interuenissent. At in eos multitudo uersa ostentare 11 uincula sua deformitatemque aliam. Haec se meritos dicere, exprobrantes suam quisque alius alibi militiam; postulare multo minaciter magis quam suppliciter ut senatum uocarent; curiamque ipsi futuri arbitri moderatoresque 12 publici consilii circumsistunt. Pauci admodum patrum, quos casus obtulerat, contracti ab consulibus; ceteros metus

⁴ ordines *MUpRnD¹* (*cf. c. 55. 4*): ordinē *FOH* fort. recte: ordine *PBDL* 7 tenet *Madv.*: sustinet *MPFUpBOHRnDL*: continet *Edd. uet. duo* 8 *Nexi Rn²* dett. duo: inexsui *M*: nexus *PFUpB OHDL* dett. *alig. Ald.* 10 At in eos *M²HRnD²* dett. *Ald.*: ad meos *D*?; ad in eos *ML*: in eos *PFUpBO* *Edd. uet. alig.* 11 multo minaciter magis *Vorm.?* *MHRnDL*: minaciter magis *PFUpBO* fort. recte: multo magis minaciter dett. duo: magis minaciter *Edd. uet. alig.*

non curia modo sed etiam foro arcebat, nec agi quicquam per infrequentiam poterat senatus. Tum uero eludi atque ¹³ extrahi se multitudo putare, et patrum qui abessent, non casu, non metu, sed impediendae rei causa abesse, et consules ipsos tergiuersari, nec dubie ludibrio esse miseras suas. Iam prope erat ut ne consulum quidem maiestas ¹⁴ coiceret iras hominum, cum incerti morando an ueniendo plus periculi contraherent, tandem in senatum ueniunt. Frequentique tandem curia non modo inter patres sed ne inter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius, ¹⁵ uehementis ingenii uir, imperio consulari rem agendam censebat; uno aut altero arrepto, quieturos alios: Seruilius, lenibus remediis aptior, concitatos animos flecti quam frangi putabat cum tutius tum facilius esse.

Inter haec maior alias terror: Latini equites cum tumul- ²⁴ tuoso aduolant nuntio Volscos infesto exercitu ad urbem oppugnandam uenire. Quae audita—adeo duas ex una ciuitate discordia fecerat—longe aliter patres ac plebem adfecere. Exsultare gaudio plebes; ultores superbiae patrum ² adesse dicere deos; alias alium confirmare ne nomina darent; cum omnibus potius quam solos perituros; patres militarent, patres arma caperent, ut penes eosdem pericula belli, penes quos praemia, essent. At uero curia, maesta ac ³ trepida ancipi metu et ab ciue et ab hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat, orare ut tantis circumuentam terroribus expediret rem publicam. Tum ⁴ consul misso senatu in contionem prodit. Ibi curae esse patribus ostendit ut consulatur plebi; ceterum deliberationi

¹³ Tum uero *MFB* *OHDL* *Edd.* *uet.* *duo*: cum uero *P*³*U*_p*Rn* putare *HD*² *dett.* *Ed.* *Rom.* 1469: putaret *MPF*_p*BORn**DL* ¹⁴ tandem curia *MPF*_b*OH**Rn**DL* (*sed -riam D, -ria D¹*): ^{tandem} curia *Up*: ^{inde} iam curia *dubitanter Gron.*: *delet* tandem *Madv.* ¹⁵ arrepto *Up* *OD*¹ (*et sic codd. meliores longe saepius ut 2. 27. 12*): adrepto *MPFB* *HDL*: abrepto *F*³; cf. *Hale & Buck, Lat. Gram. p. 25*

²⁴ ² plebes *MP*¹*F*_p*BOH*: plebis *PDL*: plebs *D*² *ucl* *D*⁴

de maxima quidem illa sed tamen parte ciuitatis metum
 5 pro uniuersa re publica interuenisse ; nec posse, cum prope
 ad portas essent, bello praeueriti quicquam, nec, si sit laxa-
 menti aliquid, aut plebi honestum esse, nisi mercede prius
 accepta, arma pro patria non cepisse, neque patribus satis
 decorum per metum potius quam postmodo uoluntate ad-
 6 flictis ciuium suorum fortunis consuluisse. Contioni deinde
 edicto addidit fidem quo edixit ne quis ciuem Romanum
 uinctum aut clausum teneret, quo minus ei nominis edendi
 apud consules potestas fieret, neu quis militis, donec in
 castris esset, bona possideret aut uenderet, liberos nepo-
 7 tesue eius moraretur. Hoc proposito edicto, et qui aderant
 nEX profiteri extemplo nomina, et undique ex tota urbe
 proripientium se ex priuato, cum retinendi ius creditori non
 esset, concursus in forum ut sacramento dicerent fieri.
 8 Magna ea manus fuit, neque aliorum magis in Volsco bello
 uirtus atque opera enituit.

Consul copias contra hostem educit ; paruo dirimente
 25 interuallo castra ponit. Proxima inde nocte Volsci, dis-
 cordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditioue
 fieri posset, temptant castra. Sensere uigiles ; excitatus
 exercitus ; signo dato concursum est ad arma ; ita frustra
 2 id incepturn Volscis fuit. Reliquum noctis utrimque quieti
 datum. Postero die prima luce Volsci fossis repletis uallum
 3 inuadunt. Iamque ab omni parte munimenta uellebantur,

5 praeueriti *Hertz* (3. 22. 2) : praeuertisse *PFUpBOHRnDL Ald.* :
 puetisse (*i.e.* peruetisse) *M* : praeueriti se *Weissenb.* quicquam nec
 si sit *PFUpBOHRnD²* uel *D¹* : necquicquam nec sit *M* : quicquam nec
 sit *F²* : quicquam nEX sit *L* : quicquam ne sit (*uel* nec sit) *D²* aut
MPFUpBOHRnD et D²L : haut *D²* : *delere uolt Vielhaber, uix necessario*

6 quo edixit *P²FUpBOHRnD* : quo dixit *M* : quedixit *P* : quae
 dixit *L* edendi *UpOHD^r* : sedendi *MPFBRnDL* neu quis
PFUpBO Ed. Rom. 1469 : ne quis *MHRnDL Ed. Rom. 1470*
 esset *MPFUpBOHD³* : essent *RnD² L*

25 1 posset *MPFUpBO Edd. uet.* : possit *HRnDL Ald. fort. recte*
 temptant castra *MRnD²* : temptant et castra *PFUpB Edd. uet. aliq.*
 (*fort. ex temere duplicato -t ortum, an recte?*) : temptant a castra *DL* :
 temptant ad castra *O* : temptant. Ad castra *H*

cum consul, quamquam cuncti undique et nEXI ante omnes ut signum daret clamabant, experiendi animos militum causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo militem auidum certaminis emittit. Primo statim incursu pulsi hostes ; 4 fugientibus, quoad insequi pedes potuit, terga caesa ; eques usque ad castra pauidos egit. Mox ipsa castra legionibus circumdati, cum Volscos inde etiam pauor expulisset, capta direptaque. Postero die ad Suessam Pometiam quo confu- 5 gerant hostes legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur ; captum praedae datum. Inde paulum recreatus egens miles ; consul cum maxima gloria sua uictorem exercitum Romam reducit. Decedentem Romam Ecetranorum Volscorum legati, rebus suis timentes post Pometiam captam, adeunt. His ex senatus consulto data pax, ager ademptus.

Confestim et Sabini Romanos territauere ; tumultus enim 26 fuit uerius quam bellum. Nocte in urbem nuntiatum est exercitum Sabinum praedabundum ad Anienem amnem peruenisse ; ibi passim diripi atque incendi uillas. Missus 2 extemplo eo cum omnibus copiis equitum A. Postumius, qui dictator bello Latino fuerat ; secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. Plerosque palantes eques cir- 3 cumuenit, nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. Fessi cum itinere tum populatione nocturna, magna pars in uillis repleti cibo uinoque, uix fugae quod satis esset uirium habuere.

Nocte una auditio perfectoque bello Sabino, postero die 4 in magna iam spe undique partae pacis, legati Aurunci sena-

6 Romam Ecetranorum *F? L* (*sed ec etr-*), *Ed. Frob.* 1531 : *roma* *mecetranorum MPRn* : *roma matranorum* (*ce supra -at- suprascr.*) *B* : *roman cetranorum D* : *romam mecatranorum OH* : *romam macetranorum D²* *dett. Edd. net. plures* : *Romam delere uolt Crevier*

26 1 Nocte in urbem *Vorm.?* *MPB* (*sed -e B¹ in ras.*) : nocte in urbe *FUpORnDL Ald.* : noctem urbe *H* 2 qui dictator . . . fuerat *substrinxit F² uel F¹* (*cf. 2. 9. 4 adn.*) 4 partae *Vorm.?* *M Ed. Rom.* 1469 : paratae (*uel -te*) *UpOHRnDL* : parata *PF* : paratam? *F¹* qui *correctionem aliquam uidetur temptasse* : parati *B*

tum adeunt, ni decedatur Volsco agro bellum indicentes.
 5 Cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat; cuius fama haud procul iam ab Aricia uisi tanto tumultu conciuit Romanos ut nec consuli ordine patres nec pacatum responsum arma inferentibus arma ipsi capientes
 6 dare possent. Ariciam infesto agmine itur; nec procul inde cum Auruncis signa conlata, proelioque uno debellatum est.
 27 Fusis Auruncis, uictor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis fidemque senatus exspectabat, cum Appius et insita superbia animo et ut collegae uanam faceret fidem, quam asperrime poterat ius de creditis pecuniis dicere. Deinceps et qui ante nexi fuerant creditoribus
 2 tradebantur et nectebantur alii. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat. Concursus ad Seruiliū siebat; illius promissa iactabant; illi exprobabant sua quisque belli merita cicatricesque acceptas. Postulabant ut [aut] referret ad senatum, [aut] ut auxilio esset consul ciuibus suis, impe-
 3 rator militibus. Mouebant consulem haec, sed tergiuersari res cogebat; adeo in alteram causam non collega solum praeceps erat sed omnis factio nobilium. Ita medium se gerendo nec plebis uitauit odium nec apud patres gratiam
 4 iniit. Patres mollem consulem et ambitiosum rati, plebes fallacem, breuique apparuit aequasse eum Appi odium.

5 uisi PRuDL: in M deletum: uisa OH Ed. Rom. 1469: uis FU_pB

27 1 dicere MU_pOHRnD: di | dicere L: diceret PFB qui ante P²F¹ uel F²U_pBOHRnD²? : quante MPFDL: quanti M³ 2 exprobabant MF³OHRnDL Edd. uet. aliq.: exprobant PU_pB: exprobabant F? ut aut MPFU_pBOHRnDL: delebant aut Grut. Gron. (scil. ‘postulabant, alius ut . . . alius ut . . .’), optime aut ut MPFU_pB OHRnDL: delebat aut Gron., optime: delebat ut Madv. : si quis codicum lectionem tutari malit, conferat Cic. Orator 44. 149, Acad. 2. 4, 12 cum Reidii adm. 3 cogebat MP²O¹HRnDL: cogebant PFU_pB: cogitabat O praeceps erat Vorm.² marg. F³ dett. aliq. Ed. Rom. 1470: praeceperat (uel pre-) Vorm. MPFU_pBOHRnDL dett. Edd. uet. aliq.: praeceps ierat R² Sabellicus, probantibus Gron. Drak. (an recte?): (ui alteram causam) praeceperat Rhenan. 4 aequasse PFU_pBOHRn DL dett. Edd. uet. Ald. (cf. 10. 19. 8): adaequasse M dett. aliq. (cf. Caes. B. G. 5. 8. 4)

Certamen consulibus inciderat, uter dedicaret Mercuri 5 aedem. Senatus a se rem ad populum reiecit: utri eorum dedicatio iussu populi data esset, eum praeesse annonae, mercatorum collegium instituere, sollemnia pro pontifice iussit suspicere. Populus dedicationem aedis dat M. Lae- 6 torio, primi pili centurioni, quod facile appareret non tam ad honorem eius cui curatio altior fastigio suo data esset factum quam ad consulum ignominiam. Saeuire inde uti- 7 que consulum alter patresque; sed plebi creuerant animi et longe alia quam primo instituerant uia grassabantur. Desperato enim consulum senatusque auxilio, cum in ius 8 duci debitorem uidissent, undique conuolabant. Neque decretum exaudiri consulis prae strepitu et clamore poterat, neque cum decresset quisquam obtemperabat. Vi age- 9 batur, metusque omnis et periculum, cum in conspectu consulis singuli a pluribus uiolarentur, in creditores a debitoribus uerterant. Super haec timor incessit Sabini 10 belli; dilectuque decreto nemo nomen dedit, furente Appio et insectante ambitionem collegae, qui populari silentio rem publicam proderet et ad id quod de credita pecunia ius non dixisset, adiceret ut ne dilectum quidem ex senatus consulto haberet; non esse tamen desertam omnino rem 11 publicam neque proiectum consulare imperium; se unum et suae et patrum maiestatis uindicem fore. Cum circum- 12 staret cotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum insignem ducem seditionum iussit. Ille cum a lictoribus iam traheretur prouocauit; nec cessisset prouocationi consul, quia non dubium erat populi iudicium, nisi aegre uicta

6 appareret *MOHRnD* (*scil. 'nobis si adfuissemus'*): apparetr^e
P: appararet *FB*: appares et *L*: apparetr *Up* (*fort. recte*) 7 utique
MPOHRnDL: utrimque *FP²*: utrumque *UpB* 9 periculum *M*:
 periculum libertatis *PFUpBOHRnDL* dett. *Edd. uet. uix recte*
 12 cotidiana *PFUpBOHRnDL et sic fere semper*: cott. *M*, *ut in cottidie*.
Sed maiori parti codicum obtemperamus hanc discrepantiam inter formas
aduerbi et adiectivi, ex phoneticis rationibus non adeo improbabilem,
statuentium arripi MPFUpBOHRnDL (*cf. 2. 23. 15 adn.*) 9

pertinacia foret consilio magis et auctoritate principum quam populi clamore ; adeo supererant animi ad sustinen-
 13 dam inuidiam. Crescere inde malum in dies, non clamoribus modo apertis sed, quod multo perniciosius erat, secessione occultisque conloquiis. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt, Seruilius neutris, Appius patribus mire gratus.

28 A. Verginius inde et T. Vetusius consulatum ineunt. Tum uero plebs incerta quales habitura consules esset, coetus nocturnos, pars Esquiliis, pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis et omnia temere ac fortuito ageret. Eam rem consules rati, ut erat, perniciosa ad patres deferunt, sed delatam consulere ordine non licuit ; adeo tumultuose excepta est clamoribus undique et indignatione patrum, si quod imperio consulari exsequendum esset, inuidiam eius consules ad senatum reicerent : profecto si essent in re publica magistratus, nullum futurum fuisse Romae nisi publicum concilium ; nunc in mille curias contionesque [cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant concilia] dispersam et dissipatam esse rem publicam. unum hercule uirum—id enim plus esse quam consulem—qualis Ap. Claudius fuerit, modo temporis discussurum illos coetus fuisse. Correpti consules cum, quid ergo se facere uellent—nihil enim segnius molliusue quam patribus placeat acturos—percontarentur, decernunt ut dilectum quam acerrimum habeant :

12 et auctoritate *PFUpBOHRnDL* : *om.* et *M* : *fort.* *noxes ambae secludendae*

28 1 plebs *MPFUpBOHD*² uel *D*¹ : plebis *RnD?* *L* : plebes *Rn*²
 2 ut erat *P²FUpBOHRnD*³ : ut erant *MPDL* delatam *MPFUpBOHRnDL* : delata senatum *Zingerle* : *melius de delata Walters si quid mutandum est, sed cf. e.g. Verg. Aen. II. 344* consulere *PFUpBOHRnDL* (in *F* una littera ante erasa) : consulere *M* : consuli *M*³
 3 concilium *MPFUpBOHRnDL* *Edd.* *uet.* *aliq.* : consilium *dett.* *aliq.* *Edd.* *uet.* *duo* cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiant concilia (*MPFUpBOHRnDL*), glossema ex § 1 petitum seclusit *Wecklein* : in *ante* Esquiliis seclusit *Madv.* dissipatam *MPFUpBOH* : dispensatam *RnDL*

otio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal 6
escendunt; citant nominatim iuniores. Cum ad nomen
nemo responderet, circumfusa multitudo in contionis mo-
dum negare ultra decipi plebem posse; nunquam unum 7
militem habituros ni praestaretur fides publica; libertatem
unicuique prius reddendam esse quam arma danda, ut pro
patria ciuibusque, non pro dominis pugnant. Consules 8
quid mandatum esset a senatu uidebant, sed eorum, qui
intra parietes curiae ferociter loquerentur, neminem adesse
inuidiae suae participem; et apparebat atrox cum plebe
certamen. Prius itaque quam ultima experientur senatum 9
iterum consulere placuit. Tum uero ad sellas consulum
prope conuolare minimus quisque natu patrum, abdicare
consulatum iubentes et deponere imperium, ad quod tuen-
dum animus deesset.

Vtraque re satis experta tum demum consules: 'Ne prea- 29
dictum negetis, patres conscripti, adest ingens seditio. Po-
stulamus ut hi qui maxime ignauiam increpant adsint nobis
habentibus dilectum. Acerrimi cuiusque arbitrio, quando
ita placet, rem agemus.' Redeunt in tribunal; citari nomi- 2
natim unum ex iis qui in conspectu erant dedita opera
iubent. Cum staret tacitus et circa eum aliquot hominum,
ne forte uiolaretur, constitisset globus, lictorem ad eum
consules mittunt. Quo repulso, tum uero indignum facinus 3
esse clamitantes qui patrum consulibus aderant, deuolant
de tribunali ut lictori auxilio essent. Sed ab lictore nihil 4
aliud quam prendere prohibito cum conuersus in patres
impetus esset, consulum intercursu rixa sedata est, in qua
tamen sine lapide, sine telo plus clamoris atque irarum

6 escendunt *MP* et *F³* *dett. aliq.*: ascendunt *F²UpBOH* *Edd. uet.*:
descendunt *RnDL* *dett.* negare *M* *dett. aliq.*: negaret *PFUpBOH*
RnDL *Edd. uet. aliq.* 9 prope *Vorm.*? *MPFUpBOHRnDL*:
propere *M³D² Ald.* conuolare *Vorm. M*: conuolauere *PFUpB*
OHRnDL *Edd. uet. Ald., fort. recte*

29 1 hi *UpOH*: hii (i.e. ii) *MPFBRnDL*: ii *Ed. Rom. 146*

2 erant *PFUpBOH*: erat *MRnDL*

5 quam iniuriae fuerat. Senatus tumultuose uocatus tumultuosius consultitur, quaestionem postulantibus iis qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoque non sententiis magis
 6 quam clamore et strepitu. Tandem cum irae resedissent, exprobrantibus consulibus nihilo plus sanitatis in curia quam in foro esse, ordine consuli coepit. Tres fuere sentiae. P. Verginius rem non uolgabat; de iis tantum
 7 qui fidem secuti P. Seruili consulis Volsco Aurunco Sabi-
 8 noque militassent bello, agendum censebat. T. Largius,
 non id tempus esse ut merita tantummodo exsoluerentur;
 totam plebem aere alieno demersam esse, nec sisti posse
 ni omnibus consulatur; quin si alia aliorum sit condicio,
 9 accendi magis discordiam quam sedari. Ap. Claudius, et
 natura immitis et efferatus hinc plebis odio, illinc patrum
 laudibus, non miseriis ait sed licentia tantum concitum
 10 turbarum et lasciuire magis plebem quam saeuire. id adeo
 malum ex prouocatione natum; quippe minas esse consulum,
 non imperium, ubi ad eos qui una peccauerint
 11 prouocare liceat. ‘Agedum’ inquit, ‘dictatorem, a quo
 prouocatio non est, creemas; iam hic quo nunc omnia
 12 ardent conticescat furor. Pulset tum mihi lictorem qui
 sciet ius de tergo uitaque sua penes unum illum esse cuius
 maiestatem uiolarit.’

30 Multis, ut erat, horrida et atrox uidebatur Appi sententia; rursus Vergini Largique exemplo haud salubres, utique Largi

6 irae *PFUpBOHRnDL*: ira *M* 8 Largius *MPFUpBOHRn*
DL: Larcius *uel* Lartius *Edd.*; cf. c. 10. 6 *adn.* posse ni *UpRn*
Ed. Rom. 1469: possent *MPFBd¹L*: posse in *O*: possenib. *D*
 (*omisso ni om-*): posse *H* 11 Agedum *M³P³F³HRnD*: agendum
MPFU_pBOL conticescat *P²FBOD³*: conticesset *Up*: conti-
 ciscet *MPhDL*: contis et *Rn* 12 Pulset *MOHRnDL*: pulset
 et *PF?* *UpB* (*sed pul-* *F*, -set *F³*: et *F*) uiolarit *Rn²* *dett. aliq.*
 (cf. c. 38. 5 *adn.*): uiolauerit *dett. duo* *Ed. Rom. 1470*: uiolauit *Vorm.?*
 (*ex silentio Rhenani, qui uiolabit proposuit, si iudicare licet*) *MPFU_pB*
OHnDL Edd. uet.

30 1 Multis ut *PFUpBOHRnDL*: *om.* ut *M* Largique (*uel*
 -iique) *PFUpBOHRnDL*: largi | itaque *M* salubres *MPFUpB*
RnDL: salubrem *OHF³D²* *dett. duo* Largi (*uel* -ii) *MPFU_pBOH*
RnDL, *uide sup.*

[putabant sententiam], quae totam fidem tolleret. Medium maxime et moderatum utroque consilium Vergini habebatur; sed factione respectuque rerum priuatarum, quae semper offecere officientque publicis consiliis, Appius uicit, ac prope fuit ut dictator ille idem crearetur; quae res utique alienasset plebem periculosisimo tempore, cum Volsci Aequi- que et Sabini forte una omnes in armis essent. Sed curae fuit consulibus et senioribus patrum, ut imperium sua ui uehemens mansueto permitteretur ingenio: M'. Valerium dictatorem Volesi filium creant. Plebes etsi aduersus se creatum dictatorem uidebat, tamen cum prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste nec superbum timebat; edictum deinde a dictatore propositum confirmauit animos, Seruili fere consulis edicto conueniens; sed et honiini et potestati melius rati credi, omissa certamine nomina dedere. Quantus nunquam ante exercitus, legiones decem effectae; ternae inde datae consulibus, quattuor dictator usus.

Nec iam poterat bellum differri. Aequi Latinum agrum inuaserant. Oratores Latinorum ab senatu petebant ut aut mitterent subsidium aut se ipsos tuendorum finium causa capere arma sinerent. Tutius uisum est defendi inermes Latinos quam pati retractare arma. Vetusius consul missus est; is finis populationibus suit. Cessere Aequi campis,

¹ putabant sententiam *MPFU^pBOHRnDL*: *deleuit Gebhard*, rec-
tissime: putauit esse eam *M. Mueller* ⁴ imperium sua ui uehemens *Frigell. luculententer* (*cf. 3. 26. 12*): imperium sua uiuemens (*uel itihemens*) *M*: imperio suo uehemens *M¹P FU^pBHRnDL*, 'antiqua lectio' *Rhenan.*: imperium suo uehemens *ORn²* *Edd. uet. aliq. Ald.*: imperium sua natura uehemens *dett. duo*: imperii uis uehemens *Madv.* ⁶ animos *P FU^pOHRnDL*: *animas B*: *om. M*, post edictum *non post timebat interpungens* ⁹ *is finis M dett. unius* (*Portug.*): *add. nihil L*: *add. nihil PF? BOII RnD* (*sed in PFB his pro is*) *dett.*: *add. illis nihil Up sed delet nihil Up¹* (*uel Up²?*): *his finitis nihil D³* *Scilicet uoci iinsequenti populationibus in populationis* (*sic BRn²D² dett. aliq.*) *corruptae syllabam -nib. corrector aliquis supra-*
scripsit; *hanc successores eius pro nihil interpretati sunt*; *in L tamen mansit litterae -b- uestigium fideliter descriptae*; *cf. adn. 1. 7. 5*

locoque magis quam armis freti summis se iugis montium
 10 tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne et ipse
 tereret tempus, uastandis maxime agris hostem ad confe-
 11 renda propius castra dimicandumque acie exciuit. Medio
 inter castra campo ante suum quisque uallum infestis signis
 12 constitere. Multitudine aliquantum Volsci superabant; ita-
 que effusi et contemptim pugnam inierere. Consul Romanus
 nec promouit aciem, nec clanorem reddi passus defixis
 pilis stare suos iussit: ubi ad manum uenisset hostis, tum
 13 coortos tota ui gladiis rem gerere. Volsci cursu et clamore
 fessi cum se uelut stupentibus metu intulissent Romanis,
 postquam impressionem sensere ex aduerso factam et ante
 oculos micare gladios, haud secus quam si in insidias inci-
 dissent, turbati uertunt terga; et ne ad fugam quidem satis
 14 uirium fuit, quia cursu in proelium ierant. Romani contra,
 quia principio pugnae quieti steterant, uigentes corporibus,
 facile adepti fessos, et castra impetu ceperunt et castris
 exutum hostem Velitras persecuti uno agmine uictores cum
 15 uictis in urbem inrupere; plusque ibi sanguinis promiscua
 omnium generum caede quam in ipsa dimicatione factum.
 Paucis data uenia, qui inermes in ditionem uenerunt.

31 Dum haec in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi
 longe plurimum belli fuerat, fundit [fugatque] exuitque cas-
 2 tris. Equitatu immisso medium turbauerat hostium aciem,
 quam, dum se cornua latius pandunt, parum apte introrsum

10 tereret *PORnDL*: etereret *M* (*per casum duplicato -e ex ipse*):
 terneret *FBH*: detereret *M²* 12 inire *PFUpBORNDL*: ingere
H: inire *Vorm.* *M* coortos *Vorm.*?: cohortes *MPRnD¹L*: co-
 hortes *P²FUpBOHD* *dett.* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: cohortis *M³*
 13 quam si in *D^r* *Ed. Mediol.* 1495 *Ald.*: quam *M*: quam si *Vorm.*
PFUpOHRnDL: quam se *B* 14 *Velitras M³Rn*: ueliras *ML*:
 uel atras *H*: uelires *PFB*: uelites *F²uel F¹UpO*

31 1 exuitque *Walters*: fugatque exuit *M³PFUpBOHRnDL*, ‘anti-
 qua lectio’ *Rhenan.* *Edd. uet. aliq.*: fugaque exuitque *M*: fugatque
 exuitque *Edd. uet. aliq. Ald.*: fugatque et exuit *Gron.* 2 quam *D*
 (*ut puto*), *Salmasium et Gronouium confirmans*: qua *MPFUpBO³Rn*
D²L *Edd. uet. Ald.*: quia *OH* se cornua *MPFUpOHRnD*: se

ordinibus [aciem] firmauerant : turbatos pedes inuasit. Eodem impetu castra capta debellatumque est. Post pugnam 3 ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. Dictator triumphans urbem inuehitur. Super solitos honores locus in circo ipsi posterisque ad spectaculum datus ; sella in eo loco curulis posita. Volscis deuictis Veliternus 4 ager ademptus ; Velitras coloni ab urbe missi et colonia deducta. Cum Aequis post aliquanto pugnatum est, inuite quidem consule quia loco iniquo subeundum erat ad hostes ; sed milites extrahi rem criminantes ut dictator priusquam 5 ipsi redirent in urbem magistratu abiret irritaque, sicut ante consulis, promissa eius caderent, per pulere ut forte temere in aduersos montes agmen erigeret. Id male com- 6 missum ignauia hostium in bonum uertit, qui priusquam ad coniectum teli ueniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris quae munitissimis tenuerant locis, in auersas ualles desiluere. Ibi satis praedae et uictoria incruenta fuit.

Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum 7 euentu nec patribus nec plebi cura decesserat : tanta cum gratia tum arte praeparauerant feneratores quae non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque 8 Valerius post Vetus consulis redditum omnium actionum in senatu primani habuit pro uictore populo, rettulitque quid de nexit fieri placeret. Quae cum reiecta relatio 9 esset, ‘ Non placebo ’ inquit, ‘ concordiae auctor. Optabitis,

comua *L* : se ante dum ponit *B* : delent se *Klock*, et *Gron.* ; et ex marginali se ab aliis alibi iulato proxima uerba corruptelas suas traxisse possunt latius pandunt, parum *M³PFU_pBORnD³* *Edd.* *uet.* *Ald.* : latiuri spandunt se parum *M?* : latius scandunt parum *H* : latium spandunt parum *L* ordinibus *Gron.* optime : add. aciem *MPFUpB OHRnDL* *Edd.* *uet.* *Ald.* 6 auersas *Tan.* *Faber* : aduersas *MPF UpBOHRnDL*, ut saepe desiluere *MPFUpBOH* : disiluere *RnL* : dissiluere *D* Ibi dett. *unus*, *Tan.* *Faber* : ubi *MPFUpBOHRnDL Ald.* 7 gratia *MF³OHRnD* : gratiam *PFUpB* : grā *L* tum arte *M³FOD^x* dett. *Ed.* *Rom.* 1469 : tam arte *H* : tum artem *PUpB RnDL* : cum arte *M* 8 in senatu *F³Up* *Ed.* *Frob.* 1535 : in senatum *MPFBOHRnDL Ald.*

mediusfidius, propediem, ut mei similes Romana plebis patronos habeat. Quod ad me attinet, neque frustrabor ultra ciues meos neque ipse frustra dictator ero. Discordiae intestinae, bellum externum fecere ut hoc magistratu egeret res publica : pax foris parta est, domi impeditur ; priuatus potius quam dictator seditioni interero.' Ita curia egressus dictatura se abdicauit. Apparuit causa plebi, suam uicem indignantem magistratu abisse ; itaque uelut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin praestaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus prosecuti sunt.

32 Timor inde patres incessit ne, si dimissus exercitus foret, rursus coetus occulti coniurationesque fierent. Itaque quamquam per dictatorem dilectus habitus esset, tamen quoniam in consulum uerba iurassent sacramento teneri militem rati, per causam renouati ab Aequis belli educi ex urbe legiones iussere. Quo facto maturata est seditio. Et primo agitatum dicitur de consulum caede, ut soluerentur sacramento; doctos deinde nullam scelere religionem exsolui, Sicinio quodam auctore iniussu consulum in Sacrum montem secessisse. Trans Anienem amnem est, tria ab urbe milia passuum. Ea frequentior fama est quam cuius Piso auctor est, in Auentinum secessionem factam esse. Ibi sine ullo duce uallo fossaque communitis castris quieti, rem nullam nisi necessariam ad uictum sumendo, per aliquot dies neque lacessti neque lacesgentes sese tenuere. Pauor ingens in urbe, metuque mutuo suspensa erant omnia. Timere relicta ab suis plebis violentiam patrum ; timere patres residem in urbe plebem, incerti manere eam an abire mallent : quamdiu autem tranquillam quae secesserit multitudinem fore ? quid futurum deinde si quod externum interim bellum

9 plebis *MPHRn? DL* : plebes *M²P²FUpBO* : plebs *dett.* 11 plebi *Vorm.? MFUpBHDL* : plebis *PF³O* *dett. aliq. Ald.*

32 1 iurassent *MPFUpBOHRnDL* : iurasset *Ussing. fort recte*
2 amnem est *Vorm.? MHRnD* : amnem est *L* : amnem *PFUpBO*
Rn²D^x Edd. uet. duo : an nē *F³* 5 plebis *MPRnDL* : plebes *M²P²*
FUpBOHD³, cf. 1. 1. 11; 2. 21. 2 (ubi of. adn. in edit. mca huius Libri)

exsistat? Nullam profecto nisi in concordia ciuum spem 7 reliquam ducere; eam per aequa, per iniqua reconciliandam ciuitati esse.

Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrip- 8 pam, facundum uirum et quod inde oriundus erat plebi carum. Is intromissus in castra prisco illo dicendi et horrido modo nihil aliud quam hoc narrasse fertur: tempore 9 quo in homine non ut nunc omnia in unum consentiant, sed singulis membris suum cuique consilium, suus sermo fuerit, indignatas reliquas partes sua cura, suo labore ac ministerio uentri omnia quaeri, uentrem in medio quietum nihil aliud quam datis uoluptatibus frui; conspirasse inde 10 ne manus ad os cibum ferrent, nec os acciperet datum, nec dentes quae acciperent conficerent. hac ira, dum uentrem fame domare uellent, ipsa una membra totumque corpus ad extremam tabem uenissem. inde apparuisse uentris quoque 11 haud segne ministerium esse, nec magis ali quam alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc quo uiuimus uigamusque, diuisum pariter in uenas maturum confecto cibo sanguinem. Comparando hinc quam intestina corporis 12 seditio similis esset irae plebis in patres, flexisse mentes hominum.

8 Placuit *PFU^pBOHRnL* (*sed post hoc demum uerbū in his codd. (praeter O) interpuictum est*): sic placuit *Vorm.* *M* (*et in M lineam incipit sequens Igitur littera capitali*): *num etiam igitur secludendum?*

9 consentiant (*uel -nci-*) *Vorm.* *MPBOHRnDL*: consentiunt *Up*: consentiebant *F³* dett. *aliq.* *Edd.* *uet.* *aliq.* *Ald.*: consenserant *dett.* *aliq.*: consentirent *Rhenan.* (*uix necessario*): consentientia *Heerwagen* fuerit *Vorm.* *MF²FU^pBRnDL*: fuerat *OPF³H* *Edd.* *uet.* *aliq.* 10 nec dentes quae acciperent conficerent *Walters*: nec dentes acciperent que conficerent *O*: nec dentesq. conficerent *M*: nec dentes quae conficerent *M³HRnDL* (*in H nec scribitur Nec, nota saepe clausulae ex margine sumptae, cf. 1. 49. 7 adu.*): ne dentes conficerent *Up*: nec dentes conficerent *PFBD³* dett. *Edd.* *uet.* *aliq.* *Ald.* In *O punctum notat ut saepe initium uel finem clausulae ex margine desumptae* (*cf. adnn. ad c. 38. 2; 3. 13. 4; 3. 67. 2; 4. 44. 3; 8. 8. 8; 10. 36. 2*), quae hoc quidem in loco uere *Liuiana* uidetur, sed ceteris in codd. intercidisse. Plura uide sis in *Class. Quarterly*, iv (1910), p. 273 11 hunc *MPFU^pBOH*: hinc *RnDL*.

33 Agi deinde de concordia coeptum, concessumque in condiciones ut plebi sui magistratus essent sacrosancti quibus auxilii latio aduersus consules esset, neue cui patrum capere 2 eum magistratum liceret. Ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius et L. Albinus ; ii tres collegas sibi creauerunt. In his Sicinium fuisse, seditionis auctorem : de duobus, qui 3 fuerint minus conuenit. Sunt qui duos tantum in Sacro monte creatos tribunos esse dicant, ibique sacratam legem latam.

Per secessionem plebis Sp. Cassius et Postumius Cominius consulatum inierunt. Iis consulibus cum Latinis populis 4 ictum foedus. Ad id feriendum consul alter Romae mansit : alter ad Volscum bellum missus Antiates Volscos fundit fugatque ; compulsos in oppidum Longulam persecutus moenibus potitur. Inde protinus Poluscum, item Volscorum, cepit ; tum magna ui adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenum Cn. Marcius, adulescens et consilio et manu promptus, cui cognomen 5 postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanum Coriolos obsidentem atque in oppidanos quos intus clausos habebat intentum, sine ullo metu extrinsecus [imminentis]

33 2 Albinus *MPFU^pBOHR_nDL* (*cf. gentilicia Alfinus, Alfienus, Albienus, nec non plurima alia uelut Labienus, Longanus*) : Albinus dett. duo, *Sigon.* 3 Ii *scripsimus* (*cf. 1. 4. 6 adu.*) : hii *MPFB_nDL* : hi *UpOH Ed. Rom. 1469* his *MU^pOHD_L* : is *P* : iis *P²FB*

3 Postumius *Vorm. MPFU^pBOHR_nDL* (*cf. § 9 et praenomina Manius, Lucius et ceteri*) : Postumus dett. unus *Sigon.*, sed non iam licet tam confidenter antiquorum nominum formam in recentiorum modulum (et ne recentiorum quidem omnium) redigere Cominius *Vorm. MP² dett. aliq. Ed. Rom. 1469* (*cf. § 9; sic etiam Dion. Hal. 6. 49. 1. Cassiod. ap. C. I. L. i², p. 99*) : comminius *ORnDL* : comunius *PF UpB* : comminus conss noui *H* inierunt *MPFU^pBOHR_nDL* : inierant *Reiz* 4 Iis *MPFBO* : his *RnDL* : hiis *UpH* dett. aliq. *Ed. Rom. 1469* 5 protinus Poluscum, item *Cluverius Sigonium sequens* (*cf. 2. 39. 3 et Dion. Hal. 6. 91. 3*) : protinus mus camitem *P* : protimus mucamitem *M* : protinus mucamitem *M²P²FUpBOHR_nDL* dett. aliq. *Edd. uet. duo* : Poluscum item *Sigon.* Cn. Marcius dett. aliq., *cf. c. 35. 1; c. 39. 1 et 9* : īē martius *M* : c. marcius *M² uel M¹PFUpB* (*sed -rt-*) *OHL* : īē martius *D* 6 imminentis (*uel imm-*) *MP marg. UpOHR_nD²* : imminentes *DL* (*sed imm-*) : *om. PFB*, recte, ut credo

belli, Volscae legiones profectae ab Antio inuasissent, eodemque tempore ex oppido erupissent hostes, forte in statione Marcius fuit. Is cum delecta militum manu non modo impetum erumpentium rettudit, sed per patentem portam ferox intrupit in proxima urbis, caedeque facta ignem temere arreptum imminentibus muro aedificiis iniecit. Clamor inde oppidanorum mixtus muliebri puerilique ploratu ad terrorem, ut solet, primum orto et Romanis auxit animum et turbauit Volscos utpote capta urbe cui ad ferendam opem uenerant. Ita fusi Volsci Antiates, Corioli oppidum captum ; tantumque sua laude obstitit famae consulis Marcius ut, nisi foedus cum Latinis *(in)* columna aenea insculptum monumento esset ab Sp. Cassio uno, quia collega afuerat, ictum, Postumium Cominium bellum gessisse cum Volscis memoria cessisset.

Eodem anno Agrippa Menenius moritur, uir omni in uita pariter patribus ac plebi carus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitroque concordiae ciuium, legato patrum ad plebem, reductor plebis Romanae in urbem sumpitus funeri defuit ; extulit eum plebs sextantibus conlatis in capita.

Consules deinde T. Geganius P. Minucius facti. Eo anno 34

⁷ Is cum *M³P²OHRnDL* : his cum *M* : quis cum *PFB* : qui cum *Up* rettudit *D*, *Madvigium confirmans* : retrudit *RnL Ald.* : retudit *MP²OHD³* : retulit *PFUpB* in proxima urbis caedeque *Madv.*, optime (*nisi forte in proxima urbis omnino secludere manus*) : caedeque in proxima urbis *Vorn.*? *MPFUpBOHRnDL* : caedeque in proximo urbis *Ed. Par. 1510 Ald.* arreptum *Ald.* : abreptum *Vorn.*? *MPFUpBOHRnDL*, cf. c. 23. 15 adu.   ⁸ primum orto *Madv.* optime : primo ortu *MPFUpBOHRnDL* dett. aliq., ‘*antiqua lectio*’ *Rhenan.* : primo ortus dett. aliq. *Ald.* : primum ortus olim *Weissenb.* cui *Ed. Mogunt. 1518* : qui *MPFUpBOHRnDL* Edd. uet. aliq.   ⁹ Latinis *MPFUpBO* (*in fine lineae*) *HRnDL* : add. in *H. J. Mueller* afuerat *MP²OHRnD?* (*fort. adf.*) *L* : fuerat *PFUpBD^x* Postumium *MPFUpBOHRnDL*, cf. adu. ad § 3   *Cominium MHDL* : communium *P²ORn* : communium *PFB* : communium *Up* to omni in dett. unus, *Iac. Gron.* : omnium *MPFUpBOHRnDL* dett. : omni dett. aliq. *Edd. uet.*   ¹⁰ sextantibus *Ed. Rom. 1469* : extantibus *MPFUpBOHRnDL* dett.

cum et foris quieta omnia a bello essent et domi sanata dis-
 2 cordia, aliud multo grauius malum ciuitatem inuasit, caritas
 primum annonae ex incultis per secessionem plebis agris,
 3 fames deinde, qualis clausis solet. Ventumque ad interitum
 seruitiorum utique et plebis esset, ni consules prouidissent
 dimissis passim ad frumentum coemendum, non in Etruriam
 modo dextris ab Ostia litoribus laeuoque per Volscos mari
 usque ad Cumas, sed quaesitum in Sicilia quoque ; adeo
 finitimorum odia longinquis coegerant indigere auxiliis.
 4 Frumentum Cumis cum coemptum esset, naues pro bonis
 Tarquiniorum ab Aristodemo tyranno, qui heres erat, reten-
 tae sunt ; in Volscis Pomptinoque ne emi quidem potuit ;
 periculum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus
 5 fuit ; ex Tuscis frumentum Tiberi uenit ; eo sustentata est
 plebs. Incommodo bello in tam artis commeatibus uexati
 forent, ni Volscos iam mouentes arma pestilentia ingens
 6 inuasisset. Ea clade conterritis hostium animis, ut etiam
 ubi ea remisisset terrore aliquo tenerentur, et Velitris auxere
 numerum colonorum Romani, et Norbam in montes nouam
 coloniam, quae arx in Pomptino esset, miserunt.

34 1 a bello *MHRnDL* : *om.*, a *PFU_pBO* dett. aliq. *Ald.* malum
MP²FU_pBOHRnDL : *om.* *P* (*uix recte*) 2 clausis *MPFU_pBO*
RnDL : clausus *H* : esse clausis *Madv.*, sed cf. 1. 25. 9 3 passim
M²PFU_pBOHRnDL : passis *M* (cf. cc. 17. 6 ; 60. 2 *inf.* et *adu.* 2. 35. 4 ;
 5. 43. 1) frumentum *MOHRnDL* : add. sed tantum *PF?* *UpB* (sed
 hic sed . . . Etruriam *in ras.*) ; fort. *natum ex glossemate aliquo* 'seu ad
frumentandum' ? per Volscos *uel uul-* *MP* marg. *OHRnDL* : post
 uolscos (*scil. p' pro p'*) *PFU_pB* mari *MU_pOHRnD^x* : marique *PFB*
D? : maris *D?* *L* : marisque *P²* quaesitum in Sicilia *FBO*, *Aldum*
confirmantes (*recte*, nam *frumentum tum quaesitum postero demum*
 (§ 7) *anno aduenit*) : quaesitum in siciliam *Vorm.*? *MPU_pHRnDL* :
 in Siciliam *Crevier* 4 Pomptinoque *I²UpOD* : pontinoque *FB* :
 promptinoque *MPHRnDL* 5 sustentata *M²P²FU_pBOD* : sus-
 tenta *MPHRnL*, 'antiqua lectio' *Rhenan.* (sed in *H* supra -nt- tenuis
 aliqua linea ducta est) 6 Ea clade *MPFU_pBOHD^xL* : eam
 clade *RnD* conterritis *MPFU_pBHDL* (sed -tritis scriptum) :
 contritis *O* (au recte?) ubi ea *UpRnD^x* *Ed. Rom.* 1469 : ubi eam
MPFBOHDL Norbam *Duker* : norbae (-be) *MPFU_pBHRnDL* :
 morbae *O?* Pomptino *MP²FU_pBD³* : promptino *POHRnDL*
 (cf. § 4)

M. Minucio deinde et A. Sempronio consulibus magna 7
uis frumenti ex Sicilia adiecta, agitatumque in senatu quanti plebi daretur. Multi uenisse tempus premendae plebis 8
putabant reciprandique iura quae extorta secessione ac
ui patribus essent. In primis Marcius Coriolanus, hostis
tribuniciae potestatis, 'Si annonam' inquit, 'ueterem uolunt, 9
ius pristinum reddant patribus. Cur ego plebeios magis-
tratus, cur Sicinium potentem uideo, sub iugum missus,
tamquam ab latronibus redemptus? Egone has indignitates 10
diutius patiar quam necesse est? Tarquinium regem qui
non tulerim, Sicinium feram? Secedat nunc; auocet ple-
bem; patet uia in Sacrum montem aliosque colles; rapiant
frumenta ex agris nostris, quemadmodum tertio anno ra-
puere. Fruantur annona quam furore suo fecere. Audeo 11
dicere hoc malo domitos ipsos potius cultores agrorum fore
quam ut armati per secessionem coli prohibeant.' Haud 12
tam facile dictu est faciendumne fuerit quam potuisse arbit-
tror fieri ut condicionibus laxandi annonam et tribuniciam
potestatem et omnia inuitis iura imposita patres demerent sibi.

Et senatui nimis atrox uisa sententia est et plebem ira 35
prope armauit. Fame se iam sicut hostes peti, cibo uictuque

9 uolunt ius *PFUpBORnD³* (*sed hic -unt ius in rasura septem littera-
rum*): uolent ius *H*: uolent ius *L*: soluentium *M*: soluere uolunt
ius *Alsch.* qui eatenus originem corruptelae perspexisse uidetur, uocem
tamen soluere glossematori rectius quam *Liui* tribuisse Cur ego
MP²FUpBRnD²: cur ergo *PHD* et sic *OL ubi g* (*o suprascr.*) scriptum
est potentem *Vorm.* *MHRnDL* dett. aliq.: pollentem *PFUpBO*
Edd. uet. duo Ald., fort. recte: potentem pollentemque dett. duo, *Grut.*

tamquam *MPFUpBOHRnDL*: et tamquam *Postgatus*, fort. recte,
sed in tali oratione tale asyndeton uix intolerabile uidetur 10 auocet
MOHRnL: amuocet *D*: uocet *PFUpB* tertio anno *MPFUpBOH
RnDL* (*cf. Sall. Iug. 11. 6*): tertio ante anno *Wesenberg* fort. recte
11 Fruantur *Alsch.* dett. duo: fruantur utantur *Vorm.* *M*: utantur
PFUpBOHRnDL Ald. cultores agrorum *M²P* marg. *OHRnDL*:
cultore sacrorum *M*: cultores sacrorum *P²FUpB* (*totam sententiam*
Audeo . . . prohibeant substrinxit *F³*): cultures sacrorum *P*
12 dictu est *F* (*ut uidetur*) *UpRn*: dictum est *MPBOHDL* et tutatur
Alsch.

35 1 ira *MPFUp²BOHDL*: om. *Up*, uix recte

fraudari ; peregrinum frumentum, quae sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi nisi Cn. Marcio uincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romanae satisfiat ; eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori aut seruire iubeat. In exeuntem e curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem dixissent. Ibi ira est suppressa ; se iudicem quisque, se dominum uitiae necisque inimici factum uidebat. Contemptim primo Marcius audiebat minas tribunicias : auxilii, non poenae ius datum illi potestati, plebisque, non patrum tribunos esse. Sed adeo infensa erat coorta plebs ut unius poena defungendum esset patribus. Restiterunt tamen aduersa inuidia, usique sunt qua suis quisque, qua totius ordinis uiribus. Ac primo temptata res est si dispositis clientibus absterrendo singulos a coitionibus ciliisque disicere rem possent. Vniuersi deinde processere —quidquid erat patrum, reos dices—precibus plebem exposcentes, unum sibi ciuem, unum senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die dicta non adesset, perseveratum in ira est. Damnatus absens in Volscos exsulatum abiit, minitans patriae hostilesque iam tum spiritus gerens.

Venientem Volsci benigne excepero, benigniusque in dies colebant, quo maior ira in suos eminebat crebraeque nunc querellae, nunc minae percipiebantur. Hospitio utebatur

1 rapi nisi Cn. *Ed. Rom.* 1469 : rapi nisi gneo *M²P¹U¹pORnD³L* : rapini signeo *B* : rapinis igneo *MHD*   2 Ibi *MPFUpBOHRnD* : ubi *Rn²D³* dett. *alig.* : tibi *L*   3 poena *P et P¹F¹L¹* dett. *alig.* *Edd.* *uet.* *duo* : poenae *P²UpH* : poene *MFBnL* (*sed in F-s p- pleniore calamo*, cf. 1. 41. 4 *adu.*) : penae *O* : pene *D* *Ed. Rom.* 1469
 4 aduersa inuidia *MPFBODL* : aduersae inuidiae *H. J. Mueller* coitionibus *Vorm.*? *MPFBHRnDL* : contionibus *UpOD³* *Edd.* *uet.* *duo Ald.*, cf. 5. 43. 1 *adu.*   disicere *UpRnDL* : dissicere *PFUp²BO* : dissecere *H* : disiicere *M* dett. *alig.* : u. 1. 41. 1 *adu.*   5 quidquid *PFUpBH* : quid *M* (*ad initium lineae*) : quicquid *ORnDL*
 6 minitans *PFUpBOHRnDL* : ministrans *M*   benigne *M²P²FUpBOrnD²* *Edd.* *uet.* *alig. Ald.* : benigni *MPHRnDL*   suos eminebat *P²FUpBOHRnD³L* : suo seminabat *MPD* (*sed hic -eb-*)   percipiebantur *Ald.* : praecipiebantur *MPFUpBOHD* (*uix recte ; an conferenda* 10. 26. 4 *et Anton. ap. Cic. Phil.* 13. 20. 45?) : praeciebantur *L*

Atti Tulli. Longe is tum princeps Volsci nominis erat Romanisque semper infestus. Ita cum alterum uetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. Haud facile credebant plebem suam impelli posse, s^{ed} ut totiens infeliciter temptata arma caperent: multis saepe bellis, pestilentia postremo amissa iuuentute fractos spiritus esse; arte agendum in exoleto iam uetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi.

Ludi forte ex instauratione magni Romae parabantur. ³⁶ Instaurandi haec causa fuerat. Ludis mane seruum quidam pater familiae, nondum commisso spectaculo, sub furca caesum medio egerat circo; coepti inde ludi, uelut ea res nihil ad religionem pertinuisse. Haud ita multo post Tito ² Latinio, de plebe homini, somnium fuit; uisus Iuppiter dicere sibi ludis praesultatorem displicuisse; nisi magnifice instaurarentur ii ludi, periculum urbi fore; iret, ea consulibus nuntiaret. Quamquam haud sane liber erat religione ³ animus, uerecundia tamen maiestatis magistratum [timorem] uicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. Magno ⁴

³⁶ 1 Instaurandi *Vorm. MPFBOHRnDL*: instaurandis *M³P²Up* *Rn² Ed. Rom. 1469 Ald.* (*qui post ludis demum interpuxit*)

² Latinio *MRnDL*, 'uetus lectio' *Rhenan.*: Latino *PFUpBOH Ed. Rom. 1469*: Lacinio *P² marg.* instaurarentur *PFUpBOHRn DL*: instaurarentur *M fort. recte* (*cf. 'malum tibi, nisi caues'*; *uide sis Edit. meam huius Libri, p. 194*) iret, ea *MPFUpBOHRn DL*: iret et *Weissenb.*, male: iret ac *Novák*, etiam *pēius*

³ Quamquam haud] *Inter haec uerba addunt summarium ex margine Vorm. M* (*cf. 2. 18. 3; 3. 41. 1; 3. 50. 16; 4. 31. 7; 5. 17. 1; 7. 3. 5; 7. 11. 3; 7. 20. 2; 9. 17. 7*): ludi ex instauratione, quos displicuisse ioui latinius ab eo per somnium monitus ut nuntiaret debereq. repeti dum non (*Vorm. nondum M*) uult magistratib. nuntiare, taciturnitas orbitate punita est. *In M ante quos stat*', *supra est*'; *quorum siglorum illud probabiliter, hoc paene certe interpolationem a correctore aliquo uel exemplaris illius quo usus est scriba Medicus uel prioris alicuius cognitam denotat*. *In M codicis margine scatent talia saepe a prima manu scripta sed certe non ab illo conficta* timorem *MPFUpBOHRnDL*: *delenuit Madv. in Ed. sua altera, recte*: *cum timore M. Mueller*: et timor *Madv.*, *Ed. tertia*: timorque *H. J. Mueller*: timorem (*scil. deorum*) sensum quidem recte effert, *cum autem sequatur ne ... abiret ex tota sententia dependens, non ex timorem, uidetur haec nox potius ab interpolatore quam a Liuio profecta esse*

illi ea cunctatio stetit ; filium namque intra paucos dies amisit. Cuius repentinae cladis ne causa ei dubia esset, aegro animi eadem illa in somnis obuersata species uisa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem ; 5 maiorem instare ni eat propere ac nuntiet consulibus. Iam praesentior res erat. Cunctantem tamen ac prolatantem 6 ingens uis morbi adorta est debilitate subita. Tunc enim uero deorum cura *(ea)* admonuit. Fessus igitur malis praeteritis instantibusque, consilio propinquorum exhibito, cum uisa atque audita et obuersatum totiens somno Iouem, minas irasque caelestes repraesentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant in forum 7 ad consules lectica defertur. Inde in curiam iussu consulum delatus, eadem illa cum patribus ingenti omnium admiratione 8 enarrasset, ecce aliud miraculum : qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse traditum memoriae est.

37 Ludi quam amplissimi ut fierent senatus decreuit. Ad eos ludos auctore Attio Tullio uis magna Volscorum uenit. 2 Priusquam committerentur ludi, Tullius, ut domi compositum cum Marcio fuerat, ad consules uenit ; dicit esse quae 3 secreto agere de re publica uelit. Arbitris remotis, ‘Inuitus’ inquit, ‘quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. Non tamen admissum quicquam ab iis criminatum uenio, sed 4 cautum ne admittant. Nimio plus quam uelim, nostrorum

4 ne causa ei *scripsimus* : ne causae *P* : ne causi *FB* : nem causa *M* : ne causa *P²UpOHRnDL* : nemini causa *M³* : ne cui causa *Aldsch.* eat propere ac nuntiet *PFUpOHRnL Ald.* : ea propere annuntiet *MRn²D* 6 cura *(ea)* *scripsi* (*scil.* de morbo, *cf.* admonuerunt religionum 5. 51. 8) : cura *M* : iura *M³* : ira *PFUpOHRn²D³* : *om. RnDL* ; *cf. Class. Quarterly*, iv (1910), p. 273 consilio *MPFUpB Edd. uet. aliq.* : consilioque *OHRnDL* (*num recte?*) minas *MOH RnDL* : minasse *PFUpB* repraesentatas (*uel -pre-*) *M²PFUpB OH* : prerepresentatas *M* : repraesentatis *RnDL* dubio *Ald.* : dubiae (*uel -ie*) *MPFUpBOHRnDL* defertur *MPFUpBO Edd. uet. duo* : adfertur *HRn? DL*

37 3 sequius sit *PFBRn* : sequi quod sequius ussit *M* : quod sequi usus sit *M³* : sequi iussit *DL* : aequius sequi iussit *P²* : aequius sit *Up* : nequius sit *OH* 4 uelim *MPFUpBOHRnDL* : uellem

ingenia sunt mobilia. Multis id cladibus sensimus, quippe 5 qui non nostro merito sed uestra patientia incolumes simus. Magna hic nunc Volscorum multitudo est; ludi sunt; spec- 6 taculo intenta ciuitas erit. Memini quid per eandem occa- sionem ab Sabinorum iuuentute in hac urbe commissum sit; horret animus, ne quid inconsulte ac temere fiat. Haec nostra uestraque causa prius dicenda uobis, consules, ratus sum. Quod ad me attinet, exemplo hinc domum abire in 7 animo est, ne cuius facti dictiue contagione praesens uioler.' Haec locutus abiit. Consules cum ad patres rem dubiam 8 sub auctore certo detulissent, auctor magis, ut fit, quam res ad praecauendum uel ex superuacuo mouit, factoque senatus consulto ut urbe excederent Volsci, praecones dimittuntur qui omnes eos proficisci ante noctem iuberent. Ingens 9 pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit; proficiscentibus deinde indignatio oborta, se ut consceleratos contaminatosque ab ludis, festis diebus, coetu quodam modo hominum deorumque abactos esse.

Cum prope continuato agmine irent, praegressus Tullius 38 ad caput Ferentinum, ut quisque ueniret, primores eorum excipiens querendo indignandoque, et eos ipsos, sedulo audientes secunda irae uerba, et per eos multitudinem aliam in subiectum uiae campum deduxit. Ibi in contionis 2 modum orationem exorsus 'Vt omnia' inquit, 'obliuiscamini alia, ueteres populi Romani iniurias cladesque gentis Vol- scorum, hodiernam hanc contumeliam quo tandem animo

Wesenberg, sine causa 8 urbe *H* dett. aliq. *Edd. uet. aliq.* (*cf. adn. ad 1. 29. 6*): urbem *MPFU_pBORnDL*

38 1 ueniret dett. unus: ueniret *MPFU_pBOHRnDL* dett. *Edd. uet. duo Ald.* 2 exorsus 'Vt omnia . . . Volscorum' sic ordinat *Walters*: ueteres . . . uolscorum post exorsus ante ut ponunt *MPFU_pBOHRnDL* dett. *Edd. uet. Ald.*, sed plura turbati ordinis supersunt uestigia; in *M* uoces ueteres . . . gentis largioribus spatiis lineam unam et dinidiani occupant: in *D* supra ueteres', quod erasit *D⁸* Veteres (*cum capitali*) scribens: ante ueteres in *H* uacat spatium, in *F* et *O* interpunctum est (*cf. c. 32. 10*): qui ordinem traditum tutantur, post exorsus add. *Vt Drak*, in *Duke*, aduersus *Madv.*: post Volscorum

3 fertis, qua per nostram ignominiam ludos commisere? An non sensistis triumphatum hodie de uobis esse? uos omnibus, ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis, spectaculo abeentes fuisse? uestras coniuges, uestros liberos traductos
 4 per ora hominum? Quid eos qui audiuere uocem praeconis, quid, qui nos uidere abeentes, quid eos qui huic ignominioso agmini fuere obuii, existimasse putatis nisi aliquod profecto nefas esse quo, si intersimus spectaculo, uiolaturi simus ludos piaculumque merituri; ideo nos ab
 5 sede piorum, coetu concilioque abigi? Quid deinde? illud non succurrit, uiuere nos quod maturarimus proficisci? si hoc profectio et non fuga est. Et hanc urbem uos non hostium ducitis, ubi si unum diem morati essetis, morendum omnibus fuit? Bellum uobis indictum est, magno
 6 eorum malo qui indixere si uiri estis.' Ita et sua sponte irarum pleni et incitati domos inde digressi sunt, instigandoque suos quisque populos effecere ut omne Volscum nomen deficeret.

39 Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti Attius Tullius et Cn. Marcius, exsul Romanus, in
 2 quo aliquanto plus spei repositum. Quam spem nequaquam sefellit, ut facile appareret ducibus ualidiorem quam exercitu rem Romanam esse. Circeios prosectorum primum colonos inde Romanos expulit liberamque eam urbem Volscis tradi
 3 dit; Satricum, Longulam, Poluscum, Coriolos, nouella haec Romanis oppida ademit; inde Lauinium recepit; inde in

add. commemorauit. Tum M. Mueller. Cf. Cl. Quart. iv (1910), p. 273 et 8. 31. 6 adn. 4 nos MPFU^pBOHRnDL: uos Drak. (casine?) quo si Ed. Paris. 1510: quod si MPFU^pBOHRnDL Ald. 5 matura- rimus MPFU^pBRnDL Ald.: add. ^v supra -r. F¹ uel F²: maturauiimus OH Edd. uet.; cf. c. 29. 12 6 effecere PFU^pOHRnDL: effeceret B: efficere M

39 2 Volscis] add. ualidiorem . . . esse ex priore clausula O, sub- stinxit O¹ 3 Longulam PF³U^pBOHD³: longalam F²: longu iam Vorm. M: longa iam Rn: longo iam L nouella Sigan. quem iam confirmant OH: nouellam Vorm. MPFU^pBRnDL Edd. uet. duo Ald.: Mugillam ex Dion. Hal. 8. 36. 2 (ubi μοσεγιλαίνοις A, μογιλαῖνοις BC) Iac. Gron. fort. recte: Bouillas Gron. recepit M. Edd. uet. aliq. Ald.: recipit Vorm. PFU^pBOHRnDL inde in Latinam

Latinam uiam transuersis tramitibus transgressus, tunc dein- 4
ceps Corbionem, Veteliam, Trebium, Labicos, Pedum cepit.
Postremum ad urbem a Pedo dicit, et ad fossas Cluilias 5
quinque ab urbe milia passuum castris positis, populatur
inde agrum Romanum, custodibus inter populatorum missis
qui patriciorum agros intactos seruarent, siue infensus plebi 6
magis, siue ut discordia inde inter patres plebemque oreretur.
Quae profecto orta esset—adeo tribuni iam ferocem per se 7
plebem criminando in primores ciuitatis instigabant—; sed
externus timor, maximum concordiae uinculum, quamvis
suspectos infenosque inter se iungebat animos. Id modo 8
non conueniebat quod senatus consulesque nusquam alibi
spem quam in armis ponebant, plebes omnia quam bellum
malebat. Sp. Nautius iam et Sex. Furius consules erant. 9
Eos recensentes legiones, praesidia per muros aliaque in

... transgressus *hic ponimus*, Niebuhrio praeiente (qui post deinceps
inserere uoluit ut errori geographicu mederetur) : *inter tradidit et Satri-*
cum ponunt codd. omnes. quos scimus. Sed in M clausula maioribus
litteris (INde in) incipit, clausulae ex margine desumptae signum (1.
49. 7 adn.) : om. inde FB. Nos archetypi scribam oculos suos sic scellisse
remur ut post recepit sequentia usque ad . . . Pedum cepit primo omi-
serit deinde (aut ipse aut proximus ab illo) in marg. rursus addiderit ;
enque ibi in duas partes (cf. 8. 31. 6-7 adn.) dilapsa perperam in textum
reposita. Plura uide sis in Class. Quarterly, iv (1910), p. 274 et 8. 31.
6 adn. 4 tunc deinceps MPFU^pBOHRnD dett. Edd. uet. aliq.
Ald. : tum deinceps L Ed. Rom. 1470: tunc si quis expellere uelit ut
transpositionis sequelam, per nos quidem licet Veteliam Vorm.
MPFU^pBOHRnDL sed O¹ supra -t- add.²) : Vetelliam Weissenb. :
Vitelliam Grut., meridionali nomenis uel 'Old-ham' uel 'Yearling-
ham' significantis formam reponens (unde Graeci Ιτολία, Osci Vitelliū
traxere) pro uera Latina Vet- (ut in uetus Gr. Féros); plura quaeri
possunt in 'The Italic Dialects' (Cantab. 1897), p. 48. 'Vetellia' uero
nec Bruttia neque Osca neque Graeca nec Latina sed Weissenbornica
tota est Labicos Vorm. MPFU^pBOHD¹ et sic saepius quam
Lauicos Rn et saepe
alibi plures codicum 5 Cluilias Glareanus, cf. 1. 22. 4 ff.: cluilias
Vorm. P: cluillias MP²U^pHRn? DL Ald. : cluillas (uel cluull-) O:
duuillias FB 6 plebi magis MPFU^pBOHD² Ed. Rom. 1470 Ald. :
plebei magis RnDL : magis plebi Edd. uet. aliq. : plebi ratus dett. unus
oreretur MPFBRnDL : oriretur F³U^pOHRn² dett. aliq. Edd. uet.
aliq., cf. c. 16. 2

quibus stationes uigiliasque esse placuerat loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primum seditioso clamore conterruit, deinde uocare senatum, referre de legatis ad Cn. Marcium mittendis coegit. Acceperunt relationem patres, postquam apparuit labare plebis animos; missique de pace ad Marcium oratores atrox responsum rettulerunt: si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si praeda belli per otium frui uelint, memorem se et ciuim iniuriaet et hospitum beneficii adnisurum, ut appareat exsilio sibi irritatos, non fractos animos esse. Iterum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. Sacerdotes quoque suis insignibus uelatosisse supplices ad castra hostium traditum est; nihilo magis quam legatos flexisse animum.

40 Tum matronae ad Veturiam matrem Coriolani Volumniamque uxorem frequentes coeunt. Id publicum consilium an muliebris timor fuerit, parum inuenio: peruicere certe, ut et Veturia, magno natu mulier, et Volumnia duos paruos ex Marcio ferens filios secum in castra hostium irent et, quoniam armis uiri defendere urbem non possent, mulieres precibus lacrimisque defenserent. Vbi ad castra uentum est nuntiatumque Coriolano est adesse ingens mulierum agmen, ut qui nec publica maiestate in legatis nec in sacerdotibus tanta offusa oculis animoque religione motus esset, multo obstinatior aduersus lacrimas muliebres erat; dein familiarium quidam qui insignem maestitia inter ceteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotesque stantem, 'Nisi me frustrantur' inquit, 'oculi, mater tibi coniunxque et liberi adsunt.' Coriolanus prope ut amens consternatus ab sede sua cum ferret matri obuiae complexum, mulier in

40 3 agmen, ut *O Edd. uet.*: *inter has uoces add.* in primo *MPF UpHRuDL*, ut primo *B*; sed in *M larginus et nigrius scripta* (*cf. cc. 17. 4; 39. 3 et 1. 49. 7 adn.*), sane lutulentam appendicem: primo *dett. unius Ald.*: inde primo *dett. duo*. Cf. 3. 72. 6; 5. 36. 2; 8. 10. 13 ubi eadem *prudentia O alia glossemata spreuit* 4 coniunxque (*hic et in § 7) MPFBHL*¹: coniunxque *ORnDL*

iram ex precibus uersa ‘Sine, priusquam complexum accipio, sciam’ inquit, ‘ad hostem an ad filium uenerim, captiuam materne in castris tuis sim. In hoc me longa uita et infelix 6 senecta traxit ut exsulem te deinde hostem uiderem? Potuisti populari hanc terram quae te genuit atque aluit? Non 7 tibi, quamuis infesto animo et minaci peruereras, ingredienti fines ira cecidit? Non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit: Intra illa moenia domus ac penates mei sunt, mater coniunx liberique? Ergo ego nisi peperisse, Roma non 8 oppugnaretur; nisi filium haberem, libera in libera patria mortua essem. Sed ego mihi miserius nihil iam pati nec tibi turpius *(us)*quam possum, nec ut sum miserrima, diu futu- 9 ra sum: de his uideris, quos, si pergis, aut immatura mors aut longa seruitus manet.’ Vxor deinde ac liberi amplexi, fletusque ab omni turba mulierum ortus et comploratio sui patriaeque fregere tandem uirum. Complexus inde suos 10 dimittit: ipse retro ab urbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alii alio leto. Apud Fabium, longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem uixisse eundem inuenio; refert certe hanc saepe eum exacta aetate usurpasse uocem 11 multo miserius seni exsilium esse. Non inuiderunt laude sua mulieribus uiri Romani—adeo sine obtrectatione gloriae alienae uiuebatur—; monumento quoque quod esset, tem- 12 plum Fortunae muliebri aedificatum dedicatumque est.

8 nisi (*post ego*) *P²* *marg.* *ORnDL* *dett.* *Edd.* *uet.* *duo*: *msi M*: *si H*: *si non PFUpB*: *misi Edd.* *uet.* *duo*   *ego mihi miserius nihil iam pati nec tibi turpius usquam possum sic locum constituius, uoces mihi miserius quas post quam ponunt MPFUpBOHRnDL ante nihil in marginem excidisse rati, inde perperam relatas; u. Cl. Quarterly, iv (1910), p. 275 et 8. 31. 6 *adv.**   *turpius *(us)*quam M. Mueller, qui cum Bekkerio nec ante mihi miserius addidit: turpius quam MPFUpB OHRnDL dett. Edd. uet., sed turpius in M in fine lineae possum nec MPFUpBORnDL: possum et H 9 ut sum M: ut sim PFUp BOHRnDL dett. Edd. uet. Ald.; uide sis *adv.* in Edit. nica huius Libri*
10 ipse PFUpBOHRnDL: et ipse M fort. recte 11 laude sua MPFUpBOHRnDL: laudes suas D² Ald. 12 monumento quoque MPFUpBOHRnDL Ald.: monumentoque Gron.

Rediere deinde Volsci adjunctis Aequis in agrum Romanum ; sed Aequi Attium Tullium haud ultra tulere ducem.

¹³ Hinc ex certamine Volsci Aequine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox proelium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus perniciose quam pertinaci certamine confecit.

¹⁴ Consules T. Sicinius et C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici—nam ii quoque in armis erant—prouincia euenit. Eo anno Hernici deuicti : cum Volscis aequo Marte discessum est.

⁴¹ Sp. Cassius deinde et Proculus Verginius consules facti. Cum Hernicis foedus ictum ; agri partes duae ademptae. Inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul

² Cassius erat. Adiciebat huic muneri agri aliquantum, quem publicum possideri a priuatis criminabatur. Id multos quidem patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat ; sed et publica patribus sollicitudo inerat largitione

³ consulem periculosas libertati opes struere. Tum primum lex agraria promulgata est, nunquam deinde usque ad hanc

⁴ memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat auctoribus patribus nec omni plebe aduersante, quae primo cooperat fastidire munus

⁵ uolgatum ta ciuibus isse in socios ; saepe deinde et Verginium consulem in contionibus uelut uaticinantem audiebat pestilens collegae munus esse ; agros illos seruitutem iis

⁶ qui acceperint laturos ; regno uiam fieri. quid ita enim adsumi socios et nomen Latinum, quid attinuisset Hernicis,

¹² Rediere *MPUpBORN*D^x : redire *FHDL*

⁴¹ 4 isse *Vorm.*? *PFUpBOHD*^x : egisse *M* : esse *Vorm.*² *RnDL* : exisse *Weissenb.* Ed. 6 : delet a ciuibus *H. J. Mueller* : *nobis Infinitinus post fastidire inelegans uidetur et a ciuibus in socios glossematis pars esse posse.* *An. ut suspicor, in a ciuib.* egisse *latet ambitiose* (*cf. § 8*)?

⁵ acceperint *Grynaeus* : acceperant *MPFUpBOHRnDL* Ed. *Rom.* 1469 *Ald.* ⁶ attinuisset *MPFUpBOHRnDL* Ed. *Rom.* 1469 : attinuisse *R²D²* dett. *aliq.*, *fort. recte.* *De textura sententiae* ('*Interweaving*') *uide sis adu. in Edit. mea huius Libri, uel Class. Review, xiv (1900), p. 357*

paulo ante hostibus, capti agri partem tertiam reddi, nisi ut hae gentes pro Coriolano duce Cassium habeant? Popu- 7 laris iam esse dissuasor et intercessor legis agrariae cooperat. Vterque deinde consul, ut certatim, plebi indulgere. Verginius dicere passurum se adsignari agros, dum ne cui nisi ciui Romano adsingentur: Cassius, quia in agraria largitione 8 ambitiosus in socios eoque ciuibus uilior erat, ut alio munere sibi reconciliaret ciuium animos, iubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id uero haud secus 9 quam praesentem mercedem regni aspernata plebes; adeo propter suspicionem insitam regni, uelut abundantare omnia, munera eius [in animis hominum] respuebantur. Quem ubi 10 primum magistratu abiit damnatum necatumque constat. Sunt qui patrem auctorem eius supplicii ferant: eum cognita domi causa uerberasse ac necasse peculiumque filii Cereri consecrauisse; signum inde factum esse et inscriptum: 'Ex Cassia familia datum.' Inuenio apud quosdam, 11 idque propius fidem est, a quaestoribus Caesone Fabio et L. Valerio diem dictam perduellionis, damnatumque populi iudicio, dirutas publice aedes. Ea est area ante Telluris audem. Ceterum siue illud domesticum siue publicum fuit 12 iudicium, damnatur Seruio Cornelio Q. Fabio consulibus.

Haud diurna ira populi in Cassium fuit. Dulcedo 42 agrariae legis ipsa per se, dempto auctore, subibat animos,

6 hae gentes *P²FB* (*sed hic ha eg-*) dett. duo *Ald.*: he gentes *UpO*: aegentes *PH*: egentes *MRn?* *DL* duce *MUpOHDL* *Ed. Rom.* 1470 *Ald.*: ducem *PFBRn?* habeant *MPFU_pBOD^x*: aberant *DL*: *om. H* 7 ut certatim *Vorm. MHD?* *L* (*sed in D fort. accertatim*): certatim *PFUpBORN^D* 8 reconciliaret *MPFU_pBOH*: conciliaret *RnDL* dett. aliq. 9 in animis hominum *MPFU_pBOHRn* *DL*: seclusi praeeunte *Vielhaber*, qui etiam insitam dannat, quod uerbum glossematori potius ansam uidetur praebuisse 10 damnatum necatumque *MPFU_pBOH*: damnatumque negatum dett. unus: necatum dampnatumque *Rn*: negatum damnatumque *DL* (*nec D³*): necatumque *malinus seclusum* supplicii ferant *MPF²(uel F¹)BORN*: supplicii fuerant *F*: supplicii ferunt *UpD*: supplicii erunt *H*: sulpicij fuerant *L* 11 a quaestoribus *MOHRnDL*: e quaestoribus (*uel que-*) *PFUpB* (*non D*)

accensaque ea cupiditas est malignitate patrum, qui deuictis
eo anno Volscis Aequisque, militem praeda fraudauere.
2 Quidquid captum ex hostibus est, uendidit Fabius consul
ac redegit in publicum.

Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissimum
consulem; tenuere tamen patres ut cum L. Aemilio Caeso
3 Fabius consul crearetur. Eo infestior facta plebes seditio
domestica bellum externum exciuit. Bello deinde ciuiles
discordiae intermissae; uno animo patres ac plebs rebel-
lantes Volscos et Aequos duce Aemilio prospera pugna
4 uicere. Plus tamen hostium fuga quam proelium absump-
5 sit; adeo pertinaciter fusos insecuri sunt equites. Castoris
aedis eodem anno idibus Quintilibus dedicata est; uota erat
Latino bello ⟨a⟩ Postumio dictatore; filius eius duumuir
6 ad id ipsum creatus dedicauit. Sollicitati et eo anno sunt
dulcedine agrariae legis animi plebis. Tribuni plebi popu-
larem potestatem lege populari celebrabant: patres, satis
superque gratuiti furoris in multitudine credentes esse, lar-
gitiones temeritatisque inuitamenta horrebant. Acerimi
7 patribus duces ad resistendum consules fuere. Ea igitur
pars rei publicae uicit, nec in praesens modo sed in uenientem
etiam annum M. Fabium, Caesonis fratrem, et magis
inuisum alterum plebi accusatione Sp. Cassi, L. Valerium,
consules dedit.

8 Certatum eo quoque anno cum tribunis est. Vana lex
uanique legis auctores iactando inritum munus facti. Fa-
bium inde nomen ingens post tres continuos consulatus
unoque uelut tenore omnes expertos tribuniciis certamini-
bus habitum; itaque, ut bene locatus, mansit in ea familia
9 aliquamdiu honos. Bellum inde Veiens initum, et Volsci

425 ⟨a⟩ Postumio *du Rieu*: Postumio *MPFUþBOHRnDL Ed. Rom.*
1469 *Ald.* 6 furoris *PFUþBRnD² Edd. uet. alig.*: fauoris *Vorm.*?
MOHDL in multitudine *PFUþBHRnDL*: in multitudinem *Vorm.*?
MO (*sed in M immult-*) largitiones *MPFUþBOHD*: largitionis
RnL

rebellarunt; sed ad bella externa prope supererant uires, abutebanturque iis inter scemet ipsos certando. Accessere 10 ad aegras iam omnium mentes prodigia caelestia, prope cotidianas in urbe agrisque ostentantia minas; motique ita numinis causam nullam aliam uates canebant publice priuatumque nunc extis, nunc per aues consulti, quam haud rite sacra fieri; qui terrores tamen eo euasere ut Oppia virgo 11 Vestalis damnata incesti poenas dederit.

Q. Fabius inde et C. Iulius consules facti. Eo anno non 43 segnior discordia domi et bellum foris atrocius fuit. Ab Aequis arma sumpta; Veientes agrum quoque Romanorum populantes inierunt. Quorum bellorum crescente cura, Caeso Fabius et Sp. Furius consules fiunt. Ortonam, 2 Latinam urbem, Aequi oppugnabant: Veientes, pleni iam populationum, Romam ipsam se oppugnaturos minabantur. Qui terrores cum compescere deberent, auxere insuper anni- 3 mos plebis, redibatque non sua sponte plebi nos detractandi militiam, sed Sp. Licinius tribunus plebis, uenisse tempus ratus per ultimam necessitatem legis agrariae patribus iniungendae, suscepserat rem militarem impediendam. Ceterum tota inuidia tribuniciae potestatis uersa in aucto- 4 rem est, nec in eum consules acrius quam ipsius collegae coorti sunt, auxilioque eorum dilectum consules habent.

Ad duo simul bella exercitus scribitur; ducendus Fabio 5 in Aequos, Furio datur in Veientes. *(In Veientes)* nihil

10 cotidianas *MOHRnDL* dett. *alig.* (*cotti-* *MHD*): cotidiana *PFUpB*; de -tt- cf. c. 27, 12 *adn.* ita *MPFUpBO²HDL*: ira *Rn* dett. duo *Edd.* *uet.* *duo Ald.*: iam *O* 11 tamen *MPFUpBHRnDL*: om. *O*: tandem *Madv.* *fort.* *recte*

43 1 Iulius *Sigon.* ex *Dion. Hal.* 8. 90. 5 et *Cassiod. Mommsen*, *C. I. L.* i², p. 101: tullius *MPFUpBOHRnDL*; cf. 4. 35. 4 *adn.* anno non *PFUpBOHRnDL*: anno *M* (*fort. recte*; cf. § 4) 2 *Ortonam Vorm. MRnD*: optonam *HL*: artonam *PFUpB*: arctonam *O*

3 detractandi *MPFOHDL*, et sic fere semper meliores codd. quod semel nionuisse sat erit: detrectandi *UpRn* sed *Sp. MPFUpBO*: sed sp. p. *Rn Ald.*: sed spurius p̄ *H*: sed spurius publius *DL*

4 acrius . . . consules *om. H* ipsius *M* dett. *unus*: ipsius eius *PF UpBORnDL* dett. *Edd.* *uet.* *alig. Ald.* 5 *Furio Vorm. MHRnDL*:

6 dignum memoria gestum [est]; et in Aequis quidem Fabio aliquanto plus negotii cum ciuib[us] quam cum hostibus fuit.
 Vnus ille uir, ipse consul, rem publicam sustinuit, quam
 7 exercitus odio consulis, quantum in se fuit, prodebat. Nam
 cum consul praeter ceteras imperatorias artes, quas parando
 gerendoque bello edidit plurimas, ita instruxisset aciem ut
 solo equitatu emisso exercitum hostium funderet, insequi
 8 fusos pedes noluit; nec illos, et si non adhortatio inuisi ducis,
 suum saltem flagitium et publicum in praesentia dedecus,
 postmodo periculum, si animus hosti redisset, cogere potuit
 9 gradum adcelerare aut si aliud nihil, stare instructos. In iussu
 signa referunt, maestique—crederes uictos—exsecrantes nunc
 imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in
 10 castra. Nec huic tam pestilenti exemplo remedia ulla ab
 imperatore quaesita sunt; adeo excellentibus ingeniis citius
 defuerit ars qua ciuem regant quam qua hostem superent.
 11 Consul Romam rediit non tam belli gloria aucta quam inri-

Spurio *PFUpBO*. *Ceterum in codd. melioribus clausulac hae sic ordinantur quamquam ex cc. 44. 11 et 46. 1 constat Fabium contra Aequos, Furium contra Veientes pugnasse*: duendus (ducentea *M*, corr. *M²*; dicendus *O*) Fabio in Veientes (uenientes *MFB*, corr. *M²F²*), in Aequos Furio datur (dat. *B*), et in Aequis quidem nihil dignum memoria (memoria dignum *PB*: memora *D*) gestum est; Fabio aliquanto plus negotii cum ciuib[us] quam cum hostibus fuit *MPFUpBOHRnDL*: Fabio in Aequos, in Veientes Furio datur et in Veientibus quidem dett. aliq. *Sigon. Glar. Drak.* *Rationem mutationis nostrae plenius confirmatam in Class. Quart. iv (1910), p. 276 reperies; quam ualde confirmatam duximus postquam Maio denum mense anni 1911 inueni in *M signa* " quae et alibi clausulas transponendas denotant (e.g. § 7 inf.) post datur (hac forma 2) et post gestum ab *M* scripta, ab *M^x* erasa; et inter gestum et est trium litterarum spatium quo stetit olim hoc siglum; datur in fine linea stat. In *OD* interpunctum est post inueientes, datur, est. In *P* signum aliquod supra et ante duendus (duc-) erasum, aliudque (fort. ex casu ortum) inter lineas sic¹ ductum infra Fabio quod ante in ue(n)ientes stat supra Fabio quod ante aliquanto stat. In *P* "memoria" dignum sic notata et ante gestum est spatium solito largius; etiam post datur et ante in aequos. Cf. *Praef.* 1; 1. 43. 11; 2. 38. 2; 8. 8. 4; 8. 31. 5 7 bello edidit *MPFUpBO* *Rn*: edidit bello *HDL*, sed in *D* ante edidit et post bello add. 2 *D²* 8 postmodo *MPFBODL*: postmodum *UpH* stare *Muretus*, *D²*? instare *MPFUpBHRnDL*: instrare *O* 9 in iussu *Vorm.*? *MPFUp* *ERnDL*: iniussi *F¹H*: inuisi *O**

tato exacerbatoque in se militum odio. Obtinuere tamen patres ut in Fabia gente consulatus maneret : M. Fabium consulem creant ; Fabio collega Cn. Manlius datur.

Et hic annus tribunum auctorem legis agrariae habuit. 44
 Tib. Pontificius fuit. Is eandem uiam, uelut processisset Sp. Licinio, ingressus dilectum paulisper impediit. Perturbatis iterum patribus Ap. Claudius uictam tribuniciam potestatem dicere priore anno, in praesentia re, exemplo in perpetuum, quando inuentum sit suis ipsam uiribus dissolu. neque enim unquam defuturum qui et ex collega uictoriam 3
 sibi et gratiam melioris partis bono publico uelit quaesitam ; et plures, si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium consulm paratos fore, et unum uel aduersus omnes satis esse. darent 4
 modo et consules et primores patrum operam ut, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis rei publicae ac senatui conciliarent. Praeceptis Appi moniti patres et uniuersi 5
 comiter ac benigne tribunos appellare, et consulares ut cuique eorum priuatim aliquid iuris aduersus singulos erat, partim gratia, partim auctoritate obtinuere ut tribuniciae potestatis uiires salubres uellent rei publicae esse, quattuor- 6
 que tribunorum aduersus unum moratorem publici comodi auxilio dilectum consules habent.

Inde ad Veiens bellum profecti, quo undique ex Etruria 7
 auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia concitata quam quod in spem uentum erat discordia intestina dissolui rem Romanam posse. Principesque in omnium Etruriae 8
 populorum conciliis fremebant aeternas opes esse Romanas nisi inter semet ipsi seditionibus saeuiant ; id unum uene-

11 Manlius *Ald. ex c. 47. 1 inf.*, sic etiam *Dion. Hal. 9. 5. 1*, *Diod. 11. 50* : Cn. Mallius *Cassiod. Mommsen. C. I. L. i², p. 101*) : Manilius *MPFU_pBHRnL* : Mamilius *OD* : Mamileucus *D³*?

44 3 qui et ex *MPFU_pOHDL* : *om.* et *FBRn* *Edd. uet. aliq.* 5 eo-
 rum *MPFU_pBOH* : *om. RnDL* *dett.*, *fort. recte* 6 quattuorque *dett.*
aliq. *Sigon.* (*cf. 2. 33. 2*; *3. 30. 7*) : noque *M* : nouemque *M²PFU_pB
 OHRnDL* *dett.* *Edd. uet. duo IX pro IV* *facillimo scribarum errore*)
 moratorem *MPFU_pBOH* : oratorem *M³RnDL*

9 num, eam labem ciuitatibus opulentis repertam ut magna imperia mortalia essent. diu sustentatum id malum, partim patrum consiliis, partim patientia plebis, iam ad extrema uenisse. duas ciuitates ex una factas; suos cuique parti
 10 magistratus, suas leges esse. primum in dilectibus saeuire solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus. qualicumque urbis statu, manente disciplina militari sisti potuisse; iam non parendi magistratibus morem in castra quoque Romanum militem sequi. proximo bello in ipsa acie, in
 11 ipso certamine, consensu exercitus traditam ultro uictoriam uictis Aequis, signa deserta, imperatorem in acie relictum,
 12 iniussu in castra redditum. profecto si instetur, suo milite uinci Romam posse. nihil aliud opus esse quam indici ostendique bellum; cetera sua sponte fata et deos gesturos. Hae spes Etruscos armauerant, multis in uicem casibus uictos uictoresque.

45 Consules quoque Romani nihil praeterea aliud quam suas uires, sua arma horrebant; memoria pessimi proximo bello exempli terrebat ne rem committerent eo ubi duae simul
 2 acies timenda essent. Itaque castris se tenebant, tam
 3 ancipiti periculo auersi: diem tempusque forsitan ipsum lenitum iras sanitatemque animis allaturum. Veiens hostis Etrusci que eo magis praepropere agere; laccessere ad pugnam primo obequitando castris prouocandoque, pos
 tremo ut nihil mouebant, qua consules ipsos, qua exerci
 4 tum increpando: simulationem intestinae discordiae reme
 dium timoris inuentum, et consules magis non confidere quam non credere suis militibus; nouum seditionis genus, silentium otiumque inter armatos. Ad haec in nouitatem
 5 generis originisque qua falsa, qua uera iacere. Haec cum

45 † Consules... proximo om. B proximo *Vorm.*? *PFUpOIRn*
DL: proximi *M* exempli *M¹PFUpBOHRnDL*: exemplo *M*
 terrebat *Vorm.*? *MPUpOII* *Edd.* uet.: tenebat *FB*: terrebant *RnDL*:
 terrebantur *Vorm.* *D²* dett. *Ald.* 4 non confidere *PFUpBORn*
DL: confidere *M*: non coN in fine lineae, fidere omittens *H*, cf. 4. 27.
 6; 8. 4. 10; 10. 7. 10 *adnn.*

sub ipso uallo portisque streperent, haud aegre consules pati; at imperitae multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora uersare et ab intestinis auertere malis; nolle inultos hostes, nolle successum non patribus, non consulibus; externa et domestica odia certare in animis. Tandem super- 6
rant externa; adeo superbe insolenterque hostis eludebat. Frequentes in praetorium conueniunt; poscunt pugnam, postulant ut signum detur. Consules uelut deliberabundi 7
capita conferunt, diu conloquuntur. Pugnare cupiebant, sed retro reuocanda et abdenda cupiditas erat, ut aduersando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Red- s
ditur responsum immaturam rem agi; nondum tempus pug-
nae esse; castris se tenerent. Edicunt inde ut abstineant pugna; si quis iniussu pugnauerit, ut in hostem animad-
uersuros. Ita dimissis, quo minus consules uelle credunt, 9
crescit ardor pugnandi. Accendunt insuper hostes ferocius multo, ut statuisse non pugnare consules cognitum est: quippe impune se insultatueros; non credi militi arma; rem 10
ad ultimum seditionis erupturam, finemque uenisse Romano imperio. His freti occurvant portis, ingerunt probra; aegre abstinent quin castra oppugnant. Enimuero non ultra con- 11
tumeliam pati Romanus posse; totis castris undique ad consules curritur; non iam sensim, ut ante, per centurio-
num principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat; tergiuersantur tamen. Fabius 12
deinde ad crescentem tumultum iam metu seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: 'Ego istos, Cn. Manli, posse uincere scio: uelle ne scirem, ipsi ficerunt.

5 multitudini *MPFU_pBO* Edd. uet. alig.: multitudinis *M³HRnDL*
dett. alig. Ald. 7 retro reuocanda *MPFBORnDL*: retro uocando *H*: retro uocanda dett. alig.: reuocanda *Up* abdenda dett. *unus*, Gebhard: addenda *MPFU_pBOHRnDL* Edd. uet. duo Ald. 9 Ac-
cendunt *MPFU_pBRnDL* Edd. uet. duo Ald.: accendit *OH*: accedunt dett. alig. 11 Romanus *MPFU_pBL*: Romanos *M³OH* Edd. uet.: Romanis *D*: Romani *D³* non iam *Rn* dett. alig. Ald.: non tam *MPFU_pBO* in ras. *HDL* 12 Manli Ed. Frob. 1535: Manili *MP*
FU_pBOHRnDL

13 Itaque certum est non dare signum nisi uictores se reddituros ex hac pugna iurant. Consulem Romanum miles semel in acie fefellit : deos nunquam fallet.' Centurio erat M. Flauo-
 14 leius, inter primores pugnae flagitator. 'Victor' inquit, 'M. Fabi, reuertar ex acie'; si fallat, Iouem patrem Gradi-
 uumque Martem aliosque iratos inuocat deos. Idem dein-
 ceps omnis exercitus in se quisque iurat. Iuratis datur
 signum ; arma capiunt ; eunt in pugnam irarum speique
 15 pleni. Nunc iubent Etruscos probra iacere, nunc armati
 16 sibi quisque lingua promptum hostem offerri. Omnia
 illo die, qua plebis, qua patrum, eximia uirtus fuit ; Fabium
 nomen [Fabia gens] maxime enituit ; multis ciuilibus certa-
 minibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare
 statuunt.

46 Instruitur acies, nec Veiens hostis Etruscaeque legiones detractant. Prope certa spes erat non magis secum pugnaturos quam cum Aequis ; maius quoque aliquod in tam irritatis animis et occasione ancipiti haud desperant
 2 dum esse facinus. Res aliter longe euenit ; nam non alio

13 itaque *MPFU_pBOH* : ita *RnDL* dett. aliq. *Ald.* certum est *P*, optime (in tali oratione) : certum atque decretum est *MOHRnDL* : certum est atque decretum *P²FU_pB* ; glossema, ut fieri solet, aliter in alias codices inrepsit (*Praef. 5 adi.*) iurant *Vorm.* *M¹PF BOHRnDL* : iurant esse *M?* : iurent *UpD²* dett. *Edd.* uet. *Ald.*

14 iratos *Vorm.* *MPFU_pOD²*? *Edd.* uet. *plures* : iuratos dett. unus *Edd.* uet. aliq. *Ald.* : ratos *HRnDL* : iratus *D³* : natos *Ed. Rom.* 1469

15 Nunc iubent *PFU_pBORnD¹* : nuncque iubent *M* : nunc iubentes *H fort. recte* : nunc iubent et *D* : nunc iubente *L* armati sibi *Vorm.* *M uel M¹PFBOHRnL* *Ed. Rom.* 1470 : armatis ibi *M?* *D* : armatis sibi *Rn²D²* dett. *Ald.* : armato sibi *Up Edd. uet.* 16 *Fabia gens seclusit Madv.* (in *M* maioribus litteris scriptum est, cf. *adm. ad 1. 49. 7*). *Et in hanc textus partem plura inrepsisse probabile uidetur ex D codicis condicione ubi 8 lineae quae c. 45. 16—c. 46. 2 continent tot in se quaeque litteras habent* : 59, 58, 65, 66, 67, 63, 53, 55; *in illa quae 67 praebel. s^tat uox pugnauerint* ; *nide infra* : *et in O .fabium nomen. sci ad fin. lineae* maxime *MPFBORnDL* : om. *UpH* dett. unus

46 1 detractant *OHRn* : detrectant *M²FU_pBDL* : detraectant *M*, cf. 2. 43. 3 *adm.* quam *H* : add. pugnarint *M*, pugnauerint *PFU_pB RnDL*, pugnauerunt *O*; *Harkianum iam confirmat Dominicanus abundantia*, *nide adm. c. 45. 16 sup.* aliquod *MOHD* (in *H* aliqd) : aliquot *PFB_L* : aliud *Up* : om. *Rn*

ante bello infestior Romanus—adeo hinc contumeliis hostes, hinc consules mora exacerbauerant—proelium iniit. Vix 3 explicandi ordinis spatium Etruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quam emissis, pugna iam in manus, iam ad gladios, ubi Mars est atrocissimus, uenerat. Inter primores genus Fabium insigne specta- 4 culo exemploque ciuibus erat. Ex his Q. Fabium—tertio hic anno ante consul fuerat—principem in confertos Veientes euntem ferox uiribus et armorum arte Tuscus, incautum inter multas uersantem hostium manus, gladio per pectus transfigit; telo extracto praeceps Fabius in uolnus abiit. Sensit utraque acies unius uiri casum, cedebatque inde 5 Romanus cum M. Fabius consul transluit iacentis corpus obiectaque parma, ‘Hoc iurastis’ inquit, ‘milites, fugientes uos in castra redituros? Adeo ignauissimos hostes magis timetis quam Iouem Martemque per quos iurastis? At ego 6 iniuratus aut uictor reuertar aut prope te hic, Q. Fabi, dimicantis cadam.’ Consuli tum Caeso Fabius, prioris anni consul: ‘Verbisne istis, frater, ut pugnant, te impetraturum credis? Di impetrabunt per quos iurauere; et nos, ut 7 decet proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius quam adhortando accendamus militum animos.’ Sic in primum infensis hastis prouolant duo Fabii, totamque mouerunt secum aciem.

Proelio ex parte una restituto, nihil segnius in cornu 47 altero Cn. Manlius consul pugnam ciebat, ubi prope similis fortuna est uersata. Nam ut altero in cornu Q. Fabium, 2

3 ordinis *MPFUþBOHRnDL Ald.*: ordines *Rn²*, *Gron.* 4 in-
signe *MPFUþBOHRnDL*: insigni *Reiz, male* uersantem *D²* (*uel*
D¹) *dett. Ed. Rom. 1469 Ald.*: uersantes *MPFUþBOHRnDL*
5 *transiluit MPFBOHRn*: *transiliuit UpDL*: *transiliuit dett. aliq. Edd.*
uct. 6 *Caeso dett. unus, cf. c. 43. 1*: *gaius MPFBORnDL*: *c.*
Up: *graus H* 7 *infensis MPFUþBHRnDL Ald.* (*cf. 4. 10. 3*):
infestis *O, Sobius* (*cf. c. 20. 2*): in infensos *M²*: *plura uide sis in Ed.*
mea huius Libri

47 1 *Manlius MPFBHDLet sic infra: Manilius UpOD²; ter Manlius,*
semel Manilius habet Vorm. *Rhenan.*

sic in hoc ipsum consulem Manlium iam uelut fusos agen-
 tem hostes et impigre milites secuti sunt et, ut ille graui
 uolnere ictus ex acie cessit, interfectum rati gradum rettulere;
 3 cessissentque loco, ni consul alter cum aliquot turmis equi-
 tum in eam partem citato equo aduectus, uiuere clamitans
 collegam, se uictorem fuso altero cornu adesse, rem inclina-
 4 tam sustinuisse. Manlius quoque ad restituendam aciem
 se ipse coram offert. Duorum consulum cognita ora accen-
 dunt militum animos. Simul et uanior iam erat hostium
 acies, dum abundante multitudine freti, subtracta subsidia
 5 mittunt ad castra oppugnanda. In quae haud magno certa-
 mine impetu facto cum praedae magis quam pugnae memo-
 res tererent tempus, triarii Romani qui primam inruptionem
 sustinere non potuerant, missis ad consules nuntiis quo loco
 res essent, congregati ad praetorium redeunt et sua sponte
 6 ipsi proelium renouant. Et Manlius consul reuectus in
 castra, ad omnes portas milite opposito hostibus uiam clau-
 serat. Ea desperatio Tuscis rabiem magis quam audaciam
 accedit. Nam cum incursantes quacumque exitum ostend-
 eret spes uano aliquotiens impetu issent, globus iuuenum
 7 unus in ipsum consulem insignem armis inuadit. Prima
 excepta a circumstantibus tela; sustineri deinde uis nequit;
 consul mortifero uolnere ictus cadit, fusique circa omnes.
 8 Tuscis crescit audacia; Romanos terror per tota castra tre-
 pidos agit, et ad extrema uentum foret ni legati rapto con-
 9 sulis corpore patefecissent una porta hostibus uiam. Ea
 erumpunt; consternatoque agmine abeuntes in uictorem
 alterum incident consulem; ibi iterum caesi fusique passim.

Victoria egregia parta, tristis tamen duobus tam claris
 10 funeribus. Itaque consul decernente senatu triumphum,

5 In quae *MOHRnD*¹: in que *L*: in quo *D*: inde *PFUpB* cum
Gron., *M*: dum *M²* uel *M¹PFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.*; cf. 1. 40. 7
adn., et 2. 6. 8 tererent *MPF³UpO³HD²*: tererent *FOL*: ter-
 rerentur *B*: terrent *RnD*: terunt *R² dett. aliq.* potuerant *MOHD¹*
Edd. uet. duo: potuerunt *PFUpB*: poterant *RnDL* 7 sustineri
PFUpBOHL: sustinere *MD* 10 consul *MOHRnL Ed. Rom.*

si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro eximia eo bello opera facile passurum respondit; se familia funesta Q. Fabi fratribus morte, re publica ex parte orba [consule altero amisso] publico priuatoque deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho depositus triumphus 11 clarior fuit; adeo spreta in tempore gloria interdum cumulatior rediit. Funera deinde duo deinceps collegae fratrisque ducit, idem in utroque laudator, cum concedendo illis suas laudes ipse maximam partem earum ferret. Neque immemor eius quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos diuidit patribus. Fabiis plurimi dati, nec alibi maiore cura habitu. Inde populares iam esse Fabii, nec hoc ulla nisi salubri rei publicae arte.

Igitur non patrum magis quam plebis studiis K. Fabius 48 cum T. Verginio consul factus neque belli neque dilectus neque ullam aliam priorem curam agere quam ut iam aliqua ex parte incohata concordiae spe, primo quoque tempore cum patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio 2 anni censuit priusquam quisquam agrariae legis auctor tribunus exsisteret, occuparent patres ipsi suum munus facere; captiuum agrum plebi quam maxime aequaliter darent; uerum esse habere eos quorum sanguine ac sudore partus sit. Aspernati patres sunt; questi quoque quidam nimia 3

1469: consuli *PFUpB* dett.: cons. *D* consule altero amisso *seclusi*: in *FOD* inter puncta stat. quae in *F* rara sunt amisso *F¹RnDL* dett. Ed. Rom. 1469: omissio *MPFUpBOH* 11 rediit *MPFUpB OHRnDL*: redit *D²* dett. unus Edd. uet. duo Ald. 12 ulla *Gruter*: ulla re *MP²UpOHRn* sed in *M* re maioribus litteris (cf. c. 1. 49. 7 adn.): nulla re *PFB*: ualerem (uel cal-) *D*: ualerem *L*. *Voce* arte in parte corrupta, additamentum re necessarium fuit reipublicae arte *Gruter*, iam ab *FB* (reiparte in utroque) confirmatus: reip. parte *MP UpOHRnDL Ald.*

48 i K. Fabius] Ceso Fabius *Rn²* dett. duo et sic *Fasti Capitol.* per plura testimonia, *Momms.* C. I. L. i², p. 101: c. fabius *UpHDL*: g. fabius *Vorm. PBO*: q. fabius *F³* in rasura: c. fabius (sic) *M* (fort. ex cę i.e. cae- natum) belli *Hearne*, iam a *D* (ut puto) confirmatus: bella *MPFUpBOHRnDL*

gloria luxuriare et euanescere uiuidum quondam illud Cae-
sonis ingenium.

4 Nullae deinde urbanae factiones fuere ; uexabantur incursionibus Aequorum Latini. Eo cum exercitu Caeso missus in ipsorum Aequorum agrum depopulandum transit. Aequi se in oppida receperunt murisque se tenebant ; eo nulla
5 pugna memorabilis fuit. At a Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis, actumque de exercitu foret, ni K. Fabius in tempore subsidio uenisset. Ex eo tempore neque pax neque bellum cum Veientibus fuit ; res proxime
6 formam latrocinii uenerat. Legionibus Romanis cedebant in urbem ; ubi abductas senserant legiones, agros incursabant, bellum quiete, quietem bello in uicem eludentes. Ita neque omitti tota res nec perfici poterat ; et alia bella aut praesentia instabant, ut ab Aquis Volscisque, non diutius quam recens dolor proximae cladis transiret quiescentibus, aut mox moturos [se] apparebat Sabinos semper infestos
7 Etruriamque omnem. Sed Veiens hostis, adsiduus magis quam grauis, contumeliis saepius quam periculo animos agitabat, quod nullo tempore neglegi poterat aut auerti alio
8 sinebat. Tum Fabia gens senatum adiit. Consul pro gente loquitur : ‘Adsiduo magis quam magno praesidio, ut scitis, patres conscripti, bellum Veiens eget. Vos alia bella curate, Fabios hostes Veientibus date. Auctores sumus tutam ibi
9 maiestatem Romani nominis fore. Nostrum id nobis uelut familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est ; res publica et milite illic et pecunia uacet.’ Gratiae ingentes
10 actae. Consul e curia egressus comitante Fabiorum agmine, qui in uestibulo curiae senatus consultum exspectantes

5 proxime *Ed. Frob.* 1535 (*cf. e.g. c. 41. 11*) : proxime in *PFUpBH RnDL* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : proximae in *M* : proxima in *O* : proxime iam *Zingerle* 6 quam *MPFUpBOHRnDL* : add. dum *M. Mueller* ex abundantia sua moturos se *MPFUpBOHRnDL* : se delet *Madv.* recte : nam etiam si alia bella aut pro aut alia bella *Liuana licentia* (*cf. c. 27. 2*) poni putes, ne sic quidem recte currat sententia

steterant, domum redit. Iussi armati postero die ad limen consulis adesse ; domos inde discedunt.

Manat tota urbe rumor ; Fabios ad caelum laudibus **49** ferunt : familiam unam subisse ciuitatis onus ; Veiens bellum in priuatam curam, in priuata arma uersum. si sint **2** duae roboris eiusdem in urbe gentes, depositant haec Volskos sibi, illa Aequos : populo Romano tranquillam pacem agente omnes finitimos subigi populos posse. Fabii postera die arma capiunt ; quo iussi erant conueniunt. Consul palu- **3** datus egrediens in uestibulo gentem omnem suam instructo agmine uidet ; acceptus in medium signa ferri iubet. Nunquam exercitus neque minor numero neque clarior fama et admiratione hominum per urbem incessit. Sex et trecenti **4** milites, omnes patricii, omnes unius gentis, quorum neminem ducem sperneres, egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant, unius familiae uiribus Veienti populo pestem minitantes. Sequebatur turba propria alia cognatorum sodalium- **5** que, nihil medium, nec spem nec curam, sed immensa omnia uoluentium animo, alia publica sollicitudine excitata, fauore et admiratione stupens. Ire fortes, ire felices iubent, **6** inceptis euentus pares reddere ; consulatus inde ac triumphos, omnia praemia ab se, omnes honores sperare. Prae- **7** tereuntibus Capitolium arcemque et alia templa, quidquid deorum oculis, quidquid animo occurrit, precantur ut illud agmen faustum atque felix mittant, sospites breui in patriam ad parentes restituant. In cassum missae preces. Infelici **8** uia, dextro iano portae Carmentalis, profecti ad Cremeram flumen perueniunt. Is opportunus uisus locus communien- do praesidio.

10 redit *MHRnDL Ald.* : rediit *PFUpBO Edd. uet. duo*

49 3 minor *PFBOHRnDL* : ut minorin *M* : ut minor *M¹* : minor in *Up* **4** sperneres, egregius *sane diminitus Madvig* (*cf. Ov. F.* **2.** 200 e quis dux fieri quilibet aptus erat ; *et Eutrop.* 1. 14) : sperneret egregius *MFUpBOHRnDL Edd. uet. Ald.* **5** alia publica *PFUpBORnDL* : aliqua publica *H* : publica *M* fauore *Vorm.?* *MPFUpBOH Ed. Rom. 1469* : ex fauore *RnDL Ald.*

9 . L. Aemilius inde et C. Seruilius consules facti. Et donec nihil aliud quam in populationibus res fuit, non ad praesidium modo tutandum Fabii satis erant, sed tota regione qua Tuscus ager Romano adiacet, sua tuta omnia, infesta hostium,
 10 uagantes per utrumque finem, fecere. Interuallum deinde haud magnum populationibus fuit, dum et Veientes accito ex Etruria exercitu praesidium Cremerae oppugnant, et Romanae legiones ab L. Aemilio consule adductae cominus
 11 cum Etruscis dimicant acie ; quamquam uix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit ; adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt subsidiaque locant, inuecta subito ab latere Romana equitum ala non pugnae modo in-
 12 cipiendae sed consistendi ademit locum. Ita fusi retro ad saxa Rubra—ibi castra habebant—, pacem supplices petunt. Cuius impetratae, ab insita animis leuitate, ante deductum Cremera Romanum praesidium paenituit.

50 Rursus cum Fabiis erat Veienti populo, sine ullo maioris belli apparatu, certamen ; nec erant incursions modo in agros aut subiti impetus *(in)* incursantes, sed aliquotiens 2 aequo campo conlatisque signis certatum, gensque una populi Romani saepe ex opulentissima, ut tum res erant, 3 Etrusca ciuitate uictoriam tulit. Id primo acerbum indignumque Veientibus est uisum ; inde consilium ex re natum insidiis ferocem hostem captandi ; gaudere etiam multo suc- 4 cessu Fabiis audaciam crescere. Itaque et pecora praedan-

10 dum et *MOHRnDL* Ed. Rom. 1469 : et dum *P* : dum *FUpB*
 11 dirigendi *MPFUpBOHRnDL*, hic rectissime (*i.e.* ‘in rectum ordinem
rdigendi’; contra *derigere* significat ‘in certum finem intendere’); cf.
c. 6. 8 adn.

50 1 modo . . . incursantes *om. RnDL* sed in *D* hiatus siglum *¶d* (*ex h. d.* ‘hic desit’ *correptum*) quod deleuit *D⁴*, omissa in *marg. supplens* : incursions id *L* ; *tum pro sed, se DL, sed D²*. Plura huius sigli exempla praebet *Walters, Class. Review*, xvii (1903), p. 161 ; cf. *l. 39. 1 adn.* *(in)* incursantes *Goebel* : incursantes *ium P* : incursantes lupi *M* (*sed* lupi *maioribus litteris*, cf. *c. 39. 3 adn.*) : incursantium *P²FUpBOHD⁴* *marg. dett. aliq.* : occursantium *Karsten* : *malim totum absit, sed si interpolatio est, antiquioresse quam omissio in RnDL debet*

tibus aliquotiens, uelut casu incidissent, obuiam acta, et agrestium fuga uasti relictii agri, et subsidia armatorum ad arcendas populationes missa saepius simulato quam uero pauore refugerunt. Iamque Fabii adeo contempserant hos- 5 tem ut sua iniucta arma neque loco neque tempore ullo crederent sustineri posse. Haec spes prouexit ut ad conspecta procul a Cremera magno campi interuallo pecora, quamquam rara hostium apparebant arma, decurrerent. Et 6 cum improudi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent palatique passim uaga, ut fit pauore injecto, raperent pecora, subito ex insidiis consurgitur; et aduersi et undique hostes erant. Primo clamor circumlatus exterruit, 7 dein tela ab omni parte accidebant; coeuntibusque Etruscis, iam continent agmine armatorum saepti, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio et ipsi orbem colligere, quae res et paucitatem eorum insignem et multitudinem 8 Etruscorum, multiplicatis in arto ordinibus, faciebat. Tum 9 omissa pugna, quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se onnes inclinant; eo nisi corporibus armisque rupere cuneo uiam. Duxit uia in editum leniter collem. 10 Inde primo restitere; mox, ut respirandi superior locus spatium dedit recipiendique a pauore tanto animum, pepulere etiam subeentes, uincebatque auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens in uerticem collis euassisset. Ita supe- 11 rior rursus hostis factus. Fabii caesi ad unum omnes praesidiumque expugnatum. Trecentos sex perisse satis conuenit, unum prope puberem aetate relictum, stirpem genti Fabiae dubiusque rebus populi Romani saepe domi bellique uel maximum futurum auxilium.

⁷ accidebant *Gebhard*: accedebant *MPFU_pBOHRnDL Edd. uet. Ald.* ⁸ et paucitatem *Vorm.?* *M Ed. Rom. 1470: om. et PFU_p BOHRnDL Edd. uet. aliq. Ald.* ¹⁰ leniter dett. aliq. *Ed. Rom. 1469: leuiter MPFU_pBOHRnDL (cf. I. 34. 8)* ¹¹ uincebatque *MF³UpRnD³ Ed. Rom. 1469 Ald.:* uincebantque *PFBOHDL* ¹¹ aetate *M¹(uel M²) PFBOHRnDL dett. Edd. uet. duo Ald.:* aeta- tem *MUp, fort. recte (cf. I. 3. 1; I. 35. 1)*

51 Cum haec accepta clades est, iam C. Horatius et T. Menenius consules erant. Menenius aduersus Tuscos uictoria elatos confestim missus. Tum quoque male pugnatum est, et Ianiculum hostes occupauere ; obsessaque urbs foret, super bellum annona premente—transierant enim Etrusci Tiberim—, ni Horatius consul ex Volscis esset reuocatus. Adeoque id bellum ipsis institit moenibus, ut primo pugnatum ad Spei sit aequo Marte, iterum ad portam Collinam. Ibi quamquam paruo momento superior Romana res fuit, meliorem tamen militem, recepto pristino animo, in futura proelia id certamen fecit.

4 A. Verginius et Sp. Seruilius consules fiunt. Post accep tam proxima pugna cladem Veientes abstinuere acie ; populationes erant, et uelut ab arce Ianiculo passim in Romanum agrum impetus dabant ; non usquam pecora tuta, non agrestes erant. Capti deinde eadem arte sunt qua ceperant Fabios. Secuti dedita opera passim ad inlecebras propulsa pecora praecipitauere in insidias ; quo plures erant, maior caedes fuit. Ex hac clade atrox ira maioris cladis causa atque initium fuit. Traiecto enim nocte Tiberi, castra Seruili consulis adorti sunt oppugnare. Inde fusi magna caede in Ianiculum se aegre recepere. Confestim consul et ipse transit Tiberim, castra sub Ianiculo communit. Postero die luce orta nonnihil et hesterna felicitate pugnae ferox, magis

51 1 clades est iam *Crevier* : clades esset iam *MPFU_pBOHRn²D³* (sed *Rn²* in ras. amplius trium litterarum) : clade se etiam *DL*, quod tamen proxime ex ēēt (i.e. esset) potius quam ex ēē*(i.e. est)* natum erit. *Putandum est igitur est primo in cet per lituram aliquam mutatum*

T. Menenius *MPFU_pB* : t. meneius *O* : ī. menenius *H* : l. menenius *RnDL* : meliorum codicum lectionem comprobant etiam *Fastorum laterculifontes C. I. L. i², p. 101* 4 Sp. Seruilius *Rn* *dett. unus*, cf. c. 52. 6 (et sic *Cassiod. C. I. L. ib.*) : p. seruilius *MPFU_pBOHDL* proxima pugna *Gron.*, *D?* : proxime pugna *Duel D¹* : proxime pugnac *D²* : proximam pugnae *uel -gne* *MPFU_pBOHRnL* acie *MRnD³* : aciem *PFU_pBOHDL* ab aree *MPFU_pBOHRnL* : *om. H* : ararce *D?* Ianiculo *Madv.* : Ianiculi *MPFU_pBOHRnDL* 7 Postero *MPFBOHRnDL* : postera (*ut et codd. meliores in c. 49. 2*) *Up* (*ut fere semper*, *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*) felicitate *MOIHRnDL* : felicitas *P²F*

tamen quod inopia frumenti quamuis in praecipitia, dum celeriora essent, agebat consilia, temere aduerso Ianiculo ad 8 castra hostium aciem erexit, foediusque inde pulsus quam pridie pepulerat, interuentu collegae ipse exercitusque est seruatus. Inter duas acies Etrusci, cum in uicem his atque 9 illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum.

Vrbi cum pace laxior etiam annonam rediit, et aduecto ex 52 Campania frumento, et postquam timor sibi cuique futurae inopiae abiit, eo quod abditum fuerat prolato. Ex copia 2 deinde otioque lasciuire rursus animi et pristina mala, postquam foris deerant, domi quaerere. Tribuni plebem agitare suo ueneno, agraria lege ; in resistentes incitare patres, nec in uniuersos modo sed in singulos. Q. Considius et T. 3 Genucius, auctores agrariae legis, T. Menenio diem dicunt. Inuidiae erat amissum Cremerae praesidium, cum haud procul inde statua consul habuisse ; ea oppressit, cum et 4 patres haud minus quam pro Coriolano adnisi essent et patris Agrippae fauor haudcum exoleuisset. In multa tem- 5 perarunt tribuni ; cum capitibus anquisissent, duorum milium aeris damnato multam dixerunt. Ea in caput uertit ; negant tulisse ignominiam aegritudinemque ; inde morbo absumptum.

UpB : felicitates *M¹P* in praecepsit *Vorm.* *MPFU_pBD¹* : om. in *OHRnD* et *D³L* dett. aliq. *Edd. Rom.* 1469, 1470 *Ald.* dum *MPF UpBOHRnDL* (sed fort. cum *M* dum *M¹*) agebat *R²D²Up* dett. *Rhenan.* : agebant *Vorm.* *MPFBOHRnDL* *Ald.*

52 2 in uniuersos *MPFU_pBOD^x* : om. in *RnDL* 3 ea oppressit *Gron.* optime, et sic *M*, ut credo : eam oppressit *M¹* uel *M²PFU_pBHD³* (ut secundam lect.) : eam oppresserunt *ORnDL* (sed ante eam add. *siglum 1*, saepe corruptelac notam, *D*, rursus deleuit *D'*) : eum oppresserunt dett. aliq. 4 haudcum *OH Ed. Rom.* 1469 *Ald.* : haudcum *MPFU_pBRnDL* 5 duorum milium *J. S. Reid* optime (in *Edit. mea huius Lib.*) : duo milia *MPFHDL* (plene in omnibus) : duo mihi *B* : duo *O* multam dixerunt dett. *unus* : multa dixerunt *Rn²* : multam edixerunt *MPFU_pBODL* : multa edixerunt *Rn* : multam eduxerunt *H* : multae dixerunt olim *Madv.* ex *marg.* dett. *unius* : uide sis adi. in *Ed. mea* absumptum *M* (et uacat spalium quod esse

6 Alius deinde reus, Sp. Seruilius, ut consulatu abiit, C. Nautio et P. Valerio consulibus, initio statim anni ab L. Caedicio et T. Statio tribunis die dicta, non ut Menenius, precibus suis aut patrum sed cum multa fiducia innocentiae
 7 gratiaeque tribunicios impetus tulit. Et huic proelium cum Tuscis ad Ianiculum erat crimini. Sed feruidi animi uir ut in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modo sed plebem oratione feroci refutando exprobrandoque T. Meneni damnationem mortemque, cuius patris munere restituta quondam plebs eos ipsos quibus tum saeuiret magistratus,
 8 eas leges haberet, periculum audacia discussit. Iuuit et Verginius collega testis productus, participando laudes; magis tamen Menenianum—adeo mutauerant animum— profuit iudicium.

53 Certamina domi finita: Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant. P. Valerius consul accitis Latinorum Hernicorumque auxiliis cum exercitu Veios missus castra Sabina, quae pro moenibus sociorum locata erant, confestim adgreditur; tantamque trepidationem iniecit ut dum dispersi alii alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium uim, ea porta cui signa primum intulerat caperetur.
2 Intra uallum deinde caedes magis quam proelium esse. Tumultus e castris et in urbem penetrat; tamquam Veiis captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt. Pars Sabinis eunt subsidio, pars Romanos toto impetu intentos in castra
 3 adoriuntur. Paulisper auersi turbatique sunt; deinde et

capere potest sed nihil erasum est): absumptum esse *PF³HDL* (*sed in P-m pleniore calamo*, cf. 1. 41. 4 *adn.*): absumptum est *F?*: absumptum est *B*: absumptum est *O* 6 *L. Caedicio HRn* (*cf. Dion. Hal.* 9. 28. 1): l. ceditio *ODL*: t. caeditio *PFB*: t. caedicio *Up*: ceditio *M* 7 ante sic tum *M³HRn²* *dett. Ed. Rom.* 1469: antes ictum *M*: ante se ictum *L*: ante se ictu *D*: ante ictum *PFB* (*sed in F linea infra has uoces ducta*): ante id tunn *Up*: ante sicut tum *O* saeuiret *MPFU_pBORN*: seuire *HDL*: seruiret *D³*

53 1 alii alia *MPFBnD³* uel *D¹L*, ‘lectio uetus’ *Rhenan.* (*quod Drak. hic de Vorm. intellegit*) *Ed. Rom.* 1469: alalia *D?*: alii alii *OH* *dett. aliq.*: alii alio *dett. unus*: alii *Up*

ipsi utroque uersis signis resistunt, et eques ab consule immissus Tuscos fundit fugatque, eademque hora duo exercitus, duae potentissimae et maxime finitimae gentes superatae sunt. Dum haec ad Veios geruntur, Volsci Aequique 4 in Latino agro posuerant castra populatique fines erant. Eos per se ipsi Latini adsumptis Hernicis, sine Romano aut duce aut auxilio castris exuerunt; ingenti praeda praeter 5 suas reciperatas res potiti sunt. Missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius; mos, credo, non placebat, sine Romano duce exercituque socios propriis uiribus consiliisque bella gerere. Nullum genus calamitatis contume- 6 liaque non editum in Volscos est, nec tamen perPELLi potuere ut acie dimicarent.

L. Furius inde et C. Manlius consules. Manlio Veientes 54 prouincia euenit; non tamen bellatum; indutiae in annos quadraginta petentibus datae frumento stipendioque imperato. Paci externae confestim continuatur discordia domi. Agrariae legis tribuniciis stimulis plebs furebat. Consules, nihil Meneni damnatione, nihil periculo deterriti Seruili, summa ui resistunt. Abeuntes magistratu Cn. Genucius tribunus plebis arripuit.

L. Aemilius et Opiter Verginius consulatum ineunt; 3 Vopiscum Iulum pro Verginio in quibusdam annalibus consulem inuenio. Hoc anno, quoscumque consules habuit, rei ad populum Furius et Manlius circumeunt sordidati non plebem magis quam iuniores patrum. Suadent 4

3 maxime finitumae *MPFBHDL* (*in DL* finitū egentes: *in B* finitum agentes): maxumae finitimae *O* 4 posuerant *MODL*: posuerunt *PFUpBH*; sed pluribus in locis Plusquamperfecto uititur *Linus ubi tempus actionis accuratius statuere nequit*, e.g. 3. 24. 9; 7. 25. 10; 9. 21. 1; 9. 23. 2; cf. etiam *Imperfecti usum* 2. 39. 9; 2. 51. 1
5 reciperatas *MPFBH*: recuperatas *P²F¹UpORnDL* 6 perPELLi *Rn² dett. unius Ald.*: perpeti (*ex perPELLi natum*) *Vorm. MPFU^pBOH RnDL dett.*: perlici *Edd. uet.*

54 1 Manlius *O* (cf. § 3): manilius *MPFU^pHRnDL* (*et sic Cassiod.*
cf. C. I. L. 1², p. 103): manibus *B* Manlio *MO*: manilio *PFUpB HRnDL* 2 Paci *F²F²Rn²D²*: pacis *PF? UpBOHRnDL*: facis *M* 3 Manlius *MOHRnDL*: manilius *PFUpB* sordidati *MO*

monent honoribus et administratione rei publicae abstinent; consulares uero fasces, praetextam, curulemque sellam nihil aliud quam pompam funeris putent; claris insignibus uelut infulis uelatos ad mortem destinari. quod si consulatus tanta dulcedo sit, iam nunc ita in animum inducant consulatum captum et oppressum ab tribunicia potestate esse; consuli, uelut apparitori tribunicio, omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse; si se commouerit, si respexerit patres, si aliud quam plebem esse in re publica crediderit, exsiliū Cn. Marci, Meneni damnationem et mortem sibi proponat ante oculos. His accensi uocibus patres consilia inde non publica sed in priuato seductaque a plurium conscientia habuere, ubi cum id modo constaret, iure an iniuria, eripiendos esse reos, atrocissima quaeque maxime placebat sententia, nec auctor quamuis audaci faci nori deerat. Igitur iudicij die, cum plebs in foro erecta exspectatione staret, mirari primo quod non descendenter tribunus; dein cum iam mora suspectior fieret, deterritum a primoribus credere et desertam ac proditam causam publicam queri; tandem qui obuersati uestibulo tribuni fuerant nuntiant domi mortuum esse inuentum. Quod ubi in totam contionem pertulit rumor, sicut acies funditur duce occiso, ita dilapsi passimi alii alio. Praecipuus paucorū tribunos inuaserat, quam nihil auxiliū sacratae leges haberent morte collegae monitos. Nec patres satis moderate ferre laetitiam, adeoque neminem noxiae paenitebat, ut etiam insontes fecisse uideri uellent, palamque ferretur malo domandam tribuniciam potestatem.

Ed. Rom. 1469: sordidatim PFUpB: sordidaque HRnDL (nam in noni saeculi scriptura haud procul distat tq -ti ab -q): sordidatique D³

5 nunc MOHDL Ald., cf. 3. 39. 9 adu.: tunc PFUpB 6 proponat Up (Häggström) uel Up² (Frig.)? Ald.: proponant MPFBOD RnDL 7 consilia MPFUpBOHRnDL Ald.: concilia Gron. fort. recte, cf. c. 28. 3 habuere MOHRn²DL dett. aliq. Ed. Rom. 1469 Ald.: habere PFUpBRnD², fort. recte 10 malo PFUpBOII RnDL: malam M: malam malo Ålsch. fort. recte, cf. 7. 4. 7

Sub hac pessimi exempli uictoria dilectus edicitur, pauentibusque tribunis sine intercessione ulla consules rem peragunt. Tum uero irasci plebs tribunorum magis silentio quam consulum imperio, et dicere actum esse de libertate sua; rursus ad antiqua redditum; cum Genucio una mortuam ac sepultam tribuniciam potestatem. aliud agendum ac cogitandum quomodo resistatur patribus; id autem unum 3 consilium esse ut se ipsa plebs, quando aliud nihil auxilii habeat, defendat. quattuor et uiginti lictores apparere consulibus et eos ipsos plebis homines; nihil contemptius neque infirmius, si sint qui contemnant; sibi quemque ea magna atque horrenda facere. His uocibus alii alias cum 4 incitassent, ad Voleronem Publilium de plebe hominem quia, quod ordines duxisset, negaret se militem fieri debere, lictor missus est a consulibus. Volero appellat tribunos. Cum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem et uirgas 5 expediri iubent. ‘Prouoco’ inquit, ‘ad populum’ Volero, ‘quoniam tribuni ciuem Romanum in conspectu suo uirgis caedi malunt quam ipsi in lecto suo a uobis trucidari.’ Quo ferocius clamitabat, eo infestius circumscindere et spoliare lictor. Tum Volero et praeualens ipse et adiuuantibus 6 aduocatis repulso lictore, ubi indignantium pro se acerimus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit clamitans: ‘Prouoco et fidem plebis imploro. Adeste, 7 ciues; adeste, commilitones; nihil est quod exspectetis tribunos quibus ipsis uestro auxilio opus est.’ Concitatim 8 homines ueluti ad proelium se expediunt, apparebatque omne discrimen adesse; nihil cuiquam sanctum, non publici fore, non priuati iuris. Huic tantae tempestati cum se 9

55 1 sub hac . . . uictoria *MPF³UpBOHRnDL Ald.*, cf. 27. 15. 8
(Put.) et Caesar, B. Civ. 1. 27. 3: sub hanc uictoriam *Gron.*, fort. recte
 2 quomodo *PFU_pBOHRnDL*: modo *M* 3 sint *PFU_pBOH*
RDL: sunt *M* (*uix recte, sed cf. 2. 15. 3; 2. 58. 5; 3. 2. 3*) 6 Tum
Volero . . . lictore om. O Tum *MP²FU_pBHDL*: *om. P* recipit
MPU_pOII Ed. Rom. 1469 Ald.: *recepit FBRnDL*

consules obtulissent, facile experti sunt parum tutam maiestatem sine uiribus esse. Violatis lictoribus, fascibus fractis, e foro in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exer-¹⁰ ceret uictoram. Conticescente deinde tumultu cum in senatum uocari iussissent, queruntur iniurias suas, uim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis senten-¹¹ tiis, uicere seniores quibus ira patrum aduersus temeritatem plebis certari non placuit.

56 Voleronem amplexa fauore plebs proximis comitiis tribu-
num plebi creat in eum annum qui L. Pinarium P. Furium
consules habuit. Contraque omnium opinionem, qui eum
uxandis prioris anni consulibus permissurum tribunatum
credebant, post publicam causam priuato dolore habito, ne
uerbo quidem uiolatis consulibus, rogationem tulit ad popu-³
lum ut plebeii magistratus tributis comitiis fierent. Haud
parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur,
sed quae patriciis omnem potestatem per clientium suffragia
creandi quos uellent tribunos auferret. Huic actioni gratis-
simae plebi cum summa ui resisterent patres, nec quae una
uis ad resistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio,
auctoritate aut consulum aut principum adduci posset, res
tamen suo ipsa molimine grauis certaminibus in annum
⁵ extrahitur. Plebs Voleronem tribunum reficit: patres, ad
ultimum dimicationis rati rem uenturam, Ap. Claudium
Appi filium, iam inde a paternis certaminibus inuisum in-
festumque plebi, consulem faciunt. Collega ei T. Quinctius
datur.

56 1 plebi (*pleno*) *MPFBOHRnDL*: plebis *Rn²D²*   **2** permis-
surum *IIRnDL Ald.*: permissurum administraturum *Vorm.* *M*:
administraturum permissurum *PUpB*: administraturum *F²* et (*ut
uidetur*) *FO Edd. uet.*: pertinacissimum administraturum *Ed. Rom.*
1470 plebeii *O*: plebei *MUpHRnDL*: plebi et *PFB*   **4** nec
quae *Up Ed. Vcu. 1470 Ald.*: neque (*uel neq.*) *MPFBOHRnDL* dett.
Edd. Rom. 1469 et 1470   uis *MPFU_pBOHRnDL* dett. *Edd. uet.*
Ald.: uia *Koch, pessime*   ipsa molimine *PFUpBOD²*: ipsa olimine
RnL?: ipsa olimine *MHDL?*

Principio statim anni nihil prius quam de lege agebatur. 6
 Sed ut inuentor legis Volero, sic Laetorius, collega eius,
 auctor cum recentior tum acrior erat. Ferocem faciebat 7
 belli gloria ingens, quod aetatis eius haud quisquam manu
 promptior erat. Is, cum Volero nihil praeterquam de lege
 loqueretur, insectatione abstinenſ consulum, ipſe [in] accu-
 sationem Appi familiaeque superbissimae ac crudelissimae
 in plebem Romanam exorsus, cum a patribus non consu-
 lem, sed carnificem ad uexandam et lacerandam plebem 8
 creatum esse contenderet, rudis in militari homine lingua
 non suppetebat libertati animoque. Itaque deficiente ora- 9
 tione, ‘Quando quidem non facile loquor’ inquit, ‘Quirites,
 quam quod locutus sum praesto, crastino die adeste; ego
 hic aut in conspectu uestro moriar aut perferam legem’.
 Occupant tribuni templum postero die; consules nobilitas- 10
 que ad impediendam legem in contione consistunt. Sum-
 moueri Laetorius iubet, praeterquam qui suffragium ineant.
 Adulescentes nobiles stabant nihil cedentes uiatori. Tum 11
 ex his preendi quosdam Laetorius iubet. Consul Appius
 negare ius esse tribuno in quemquam nisi in plebeium;
 non enim populi sed plebis eum magistratum esse; nec 12
 illam ipsam submouere pro imperio posse more maiorum,
 quia ita dicatur: ‘Si uobis uidetur, discedite, Quirites.’
 Facile contemptim de iure disserendo perturbare Laetorium
 poterat. Ardens igitur ira tribunus uiatorem mittit ad con- 13
 sulem, consul lictorem ad tribunum, priuatum esse clami-
 tans, sine imperio, sine magistratu; uiolatusque esset tribu- 14

6 auctor . . . aetatis eius om. *L* auctor *MPFUþBOHRnD Ed.*
Rom. 1469 *Ald.* *Gron.*, *rectissime*: actor *dett.* *alq.* 7 [in] accusa-
 tionem *Vorm.* *MPFUþBOHRnDL Ald.*: in *seclusit* *Crevier*, *cf. c. 38.*
 2: iam accusationem *C. Schenkl* ac crudelissimae *MPFUþBOH*
DL: *om. Rn* 9 facile *MPFBOHRnDL Ald.* *Gron.* (*cf. e.g. 25.*
15. 9; Verg. G. 3. 309): facile et *Uþ*: tam facile *Ed.* *Mogunt.* 1518
 10 occupant *PFUþBOHRnDL*: occupabant *M* 11 ius esse *M¹P²*
UpOD¹: ius esset *MPHRnDL*: iussit *FB* 12 illam ipsam *scripti*,
cf. 3. 9. 10 et 4. 51. 8: illum ipsum *MPFUþBORnDL dett. Edd. uet.*:
 ullum ipsum *H* facile *Drak.*, *dett. unus*: facile et *MPFUþBOH*
RnDL Ald.

nus, ni et contio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem
esset, et concursus hominum in forum ex tota urbe concita-
tae multitudinis fieret. Sustinebat tamen Appius pertinacia
15 tantam tempestatem, certatumque haud incruento proelio
foret, ni Quintius, consul alter, consularibus negotio dato ut
collegam ui, si aliter non possent, de foro abducerent, ipse
nunc plebem saeuientem precibus lenisset, nunc orasset
tribunos ut concilium dimitterent; darent irae spatium;
16 non uim suam illis tempus adempturum, sed consilium
uiribus additum; et patres in populi et consulem in
patrum fore potestate.

57 Aegre sedata ab Quintio plebs, multo aegrius consul
alter a patribus. Dimisso tandem concilio plebis senatum
2 consules habent. Vbi cum timor atque ira in uicem senten-
tias uariassent, quo magis spatio interposito ab impetu ad
consultandum auocabantur, eo plus abhorrebant a certatione
animi, adeo ut Quintio gratias agerent quod eius opera
3 mitigata discordia esset. Ab Appio petitur ut tantam con-
sularem maiestatem esse uellet quanta esse in concordi
ciuitate posset; dum tribunique et consules ad se quis-
que omnia trahant, nihil relictum esse uirium in medio;
distractam laceratamque rem publicam; magis quorum in
4 manu sit quam ut incolumis sit quaeri. Appius contra tes-
tari deos atque homines rem publicam prodi per metum ac
deseri; non consulem senatui sed senatum consuli deesse;
grauiores accipi leges quam in Sacro monte acceptae sint.
Victus tamen patrum consensu quieuit; lex silentio perfertur.

56 14 hominum *MPFU_pBOHR_uD³L*: hominu *D*: *secl. Forchham., fort. recte*

57 2 auocabantur *dett. unus*: aduocabantur *PFU_pBOHDL*: aduo-
cabatur *M* 3 concordi ciuitate *PFU_pBOHR_uD^x*: concordi ciu-
itatem *DL* (-em *fort. ex praec. maiestatem repetitum*): cordia ciuitatem
M: concordia ciuitate *M¹ uel M²*: concordia ciuitatis *M³* tribu-
nique et consules *Alsch.*: tribuniq' consules *M*: tribunique consules
PDL 'antiqua lectio' *Rhenan.*: tribuni et consules *OH*: tribuni con-
sulesque *P²FU_pBRn²* *dett. aliq.*: tribunique consulesque *D²*, *Rhenan.*:
fort. consules tribunique (*cf. 3. 2. 11 odioque ira in F*) distractam
MF³ORnDL Edd. iet.: distractam *H*: distractam *PFU_pB*

Tum primum tributis comitiis creati tribuni sunt. Nu- 58
mero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso
auctor est. Nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. 2
Numitorium, M. Duillium, Sp. Icilium, L. Maecilium.

Volscum Aequicunque inter seditionem Romanam est 3
bellum coortum. Vastauerant agros ut si qua secessio ple-
bis fieret ad se receptum haberet; compositis deinde rebus
castra retro mouere. Ap. Claudius in Volscos missus, 4
Quinctio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia saeuitia
Appi quae domi esse, liberior quod sine tribuniciis uinculis
erat. Odisse plebem plus quam paterno odio: se uictum 5
ab ea; se unico consule electo aduersus tribuniciam potes-

58 1 additos *F³* Ed. *Mogunt.* 1519: addito *D*: addito *MP²FU_pBO*
HRnD^xL: addito *P* 2 *Duillium F²* *Madv.*: *Duillium MPFUpB*
OHRnDL *delt.*; *sed c. 61. 2 inf.* *idem homo Duillius uocatur in MPFUpB*
HRnDL, *Diullius in PB*, *Duellius in O*; *in 3. 35. 5 eadem gens Duellia*
sed nouiens eodem in Libro tribunus plebis M. Duillius uel Duilius nominatur (3. 52. 1 et 2; 54. 12 et 13; 55. 14; 59. 1; 64. 4 et 6 et 11),
semel Kaeso Duilius (uel Duillius) decemuir 3. 35. 11; *in sequentibus,*
quinque locos cognouiimus quorum in uno (7. 21. 6) C. Duellius *quin-*
queur (paene certe plebeius), *in quattuor* (5. 13. 3; 7. 16. 1; 8. 16. 1 et
14) *Duiliu uel Duillii nominantur*. *Constat autem Duiliam et Duilliam*
gentem unam et eandem fuisse, ultimo reipublicae saeculo per -ll- scrip-
tam, prius per -l- tantum. *Sed per leges phoneticas sermonis Latini quo*
in urbe homines utebantur non licet hanc formam cum Duellio conciliare.
Aut igitur Duelli (quicumque et quandcumque exstiterit) originem
oliam habuere; *aut nulli omnino fuere (quod credi uelat Cic. Orator, c.*
45. 153); *aut, si diuinare licet, haec familia plebeia et fortasse rustica -i-*
suum pingui sono enuntiare (cum Aequis Volscis Oscis) solita, non ante
periit quam hanc sermonis sui proprietatem fululae maxime populari, et
certe prius ore quam per scripta traditae, imposuerunt; cum tamen
interea scripti Fasti (cf. C.I.L. i², p. 348) Duilios (postea Duillios)
solos agnosceri voluerint. Ex codicim testimoniis Liuum (uel saltem
Nicomachos) una tantum scribendi ratione usum esse cum nos uix
adfirmare audeamus, officii esse nostri duximus lectori uarietatem codi-
cum et locorum simpliciter submilttere Icilium *Edd. uet.* (cf. 3. 32.
7 et seq. et Dion. Hal. 10, e.g. c. 49): illicium *MPFUpBOH*: illicium
RnDL Maecilium *scripsi* (cf. *The Italic Dialects*, pp. 573 et 575):
Mecilium MPFUpO: melicum *BHRnDL* 3 Aequicunque *M³*
(eq.) *D⁵* *marg. Rn*: et quicumque *M?* *PFUpBOHDL* est bellum
M³ *Ed. Rom.* 1469: et bellum *MPFUpBOHRnDL* 5 odio *Vorm.?*
M (*spatio dehinc relicto*, cf. c. 52. 5): odio quod *M²PFUpBOHRnL*: odio
qd D (quid an quod?): odio. Quid? *Weissenb.* fort. recte electo
Vorm.? *MRn*: electo *PFUpBOHDL*: icto *D²*

tatem perlatam legem esse, quam minore conatu, nequa-
 6 quam tanta patrum spe, priores impedierint consules. Haec
 ira indignatioque ferocem animum ad uexandum saeuo im-
 perio exercitum stimulabat. Nec ulla ui domari poterat ;
 7 tantum certamen animis imbiberant. Segniter, otiose, negle-
 genter, contumaciter omnia agere ; nec pudor nec metus
 coercedbat. Si citius agi uellet agmen, tardius sedulo ince-
 dere ; si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam
 8 remittere industriam ; praesenti uoltus demittere, tacite pae-
 tereuntem exsecrari, ut inuictus ille odio plebeio animus
 9 interdum moueretur. Omni nequiquam acerbitate prompta,
 nihil iam cum militibus agere ; a centurionibus corruptum
 exercitum dicere ; tribunos plebei cauillans interdum et
 Volerones uocare.

59 Nihil eorum Volsci nesciebant, instabantque eo magis,
 sperantes idem certamen animorum aduersus Appium habi-
 turum exercitum Romanum quod aduersus Fabium consulem
 2 habuisset. Ceterum multo Appio quam Fabio uiolentior
 fuit ; non enim uincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus,
 sed uinci uoluit. Productus in aciem turpi fuga petit castra,
 nec ante restitit quam signa inferentem Volscum munimentis
 3 uidit foedamque extremi agminis caudem. Tum expressa
 uis ad pugnandum, ut uictor iam a uallo submoueretur
 hostis, satis tamen appareret capi tantum castra militem
 Romanum noluisse, alioqui gaudere sua clade atque igno-

5 impedierint *Rhenan.* : impedierant *D Ald.* : impedierunt *Vorm.*
MPFU^pBOH? *RnD¹L* (*sed in H signum dubium -er⁷ ; sed -runt*
per -r uel saepius -rt denotatur : *et in O hasta secunda -u litterae*
pleniore calamo scripta est, quod scribae haesitationem indicare saepius
repperimus (1. 41. 4 *adn.*). *Cum haec ita sint, indicatiuum hic per*
erit 2. 15. 3 (et 3. 2. 3; 8. 31. 5; 9. 41. 16) defendere uix audemus
6 imbiberant (uel inb.) *MPFU^pBOHD⁸* : imbiberat *Rn* : imbiberauit
DL   7 omnes *F²* uel *F⁴* *UpO Ed. Rom.* 1469 : omne *MPFB* :
omnem M²HRnDL   8 demittere *Ed. Rom.* 1470 : dimittere *MP*
FU^pBOHRnDL   9 plebei *Vorm.* *MPFB**DL* : plebeios *UpOH*

59 3 alioqui *Walters* dett. *unius (Portugallensis)* correctorem *secutus* :
 alio *Portug.* : alii *MPFU^pBOHRnDL* (*scil. alioq (i suprascr.) in alio*
(i suprascr.) casu mutatum est) : alibi *Weissenb.* : alia *Crevier*

minia. Quibus nihil infractus ferox Appi animus cum in- 4
super saeire uellet contionemque aduocaret, concurrunt ad
eum legati tribunique, monentes ne utique experiri uellet
imperium, cuius uis omnis in consensu oboedientium esset ;
negare uolgo milites se ad contionem ituros passimque ex- 5
audiri uoces postulantium ut castra ex Volsco agro moueantur ;
hostem uictorem paulo ante prope in portis ac uallo
fuisse, ingentisque mali non suspicionem modo sed apertam
speciem obuersari ante oculos. Victus tandem, quando qui- 6
dem nihil praeter tempus noxae lucrarentur, remissa contione
iter in insequentem diem pronuntiari cum iussisset, prima
luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen 7
e castris explicaretur, Volsci, ut eodem signo excitati, nouis-
simos adorintur. A quibus perlatus ad primos tumultus eo
pauore signaque et ordines turbavit ut neque imperia exaudiri
neque instrui acies posset. Nemo ullius nisi fugae memor. 8
Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque euasere
ut prius hostis desisteret sequi quam Romanus fugere. Tan- 9
dem conlectis ex dissipato cursu militibus consul, cum reuo-
cando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra
posuit ; aduocataque contione inuectus haud falso in prodi-
torem exercitum militaris disciplinae, desertorem signorum, 10
ubi signa, ubi arma essent singulos rogitans, inermes milites,
signo amissi signiferos, ad hoc centuriones duplicariosque 11
qui reliquerant ordines, uirgis caesos securi percussit : cetera
multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti.

Contra ea in Aequis inter consulem ac milites comitate ac 60

⁵ exaudiri *MOHRnDL* : exaudire *PFUpB* obuersari *PFUpOB*
HD³ : ac uersari *M* : obseruari *RnDL* 6 remissa *MPFUpBOHRn*
DL (*cf. 7. 11. 9; Cic. Phil. viii. 8. 25 et 9. 27*) : omissa *Madv.* 7 e
castris *PUpBOHRn* : castris *MFDL* (*sed hi ambo agmine pro agmen*)

perlatus *MOHDL* (*platus*) : prolatus *PFUp* (*platus*) : platus *B*
9 consul *PFUpBOHL* : consul *D* : om. *M* falso *MUpOHRnDL* :
falsa *PFB* 10 duplicariosque *Vorm.* *MUp* dett. *unus Ald.* : dupli-
ciariosque *Vorm.²* *PFBOHRnDL Edd.* *uet.* ; *in inscr. fere semper -car-*
(*u. e. g. C. I. L. iii Ind. Munerum Milit.*), *raro -ciar-* (*ibid. x. 1873*)

⁶⁰ 1 milites *MPFUpBOH* : militem *RnDL Edd.* *uet.* *alig. Ald.*

beneficiis certatum est. Et natura Quintcius erat lenior, et saeuitia infelix collegae quo is magis gauderet ingenio suo effecerat. Huic tantae concordiae ducis exercitusque non ausi offerre se Aequi, uagari populabundum hostem per agros passi; nec ullo ante bello latius inde acta est praeda. Ea omnis militi data est. Addebatur et laudes, quibus haud minus quam praemio gaudent militum animi. Cum duci, tum propter ducem patribus quoque placatior exercitus rediit, sibi parentem, alteri exercitui dominum datum ab senatu memorans.

4 Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisque annum exactum insignem maxime comitia tributa efficiunt, res 5 maior uictoria suscepti certaminis quam usu. Plus enim dignitatis comitiis ipsis detractum est patres ex concilio submouendo, quam uirium aut plebi additum est aut demptum patribus.

61 Turbulentior inde annus exceptit L. Valerio T. Aemilio consulibus, cum propter certamina ordinum de lege agraria 2 tum propter iudicium Ap. Claudi, cui acerrimo aduersario legis causamque possessorum publici agri tamquam tertio consuli sustinenti M. Duillius et Cn. Siccius diem dixer.

² offerre *MP²FUp*: auferre *B*: auferre *P*: efferre *OHRnDL* passi *M³UpOH* Edd. uet.: passim *MPFBRn?* *DL* (cf. cc. 17. 6 et 34. 3) acta est praeda. Ea omnis *scripsi*: acte praede ea domi *M*: acte praede ea omnis *M² uel M¹*, 'antiqua lectio' *Rhenan.*: acte praedae omnis *PRn*: acte praede omnis *FB^{DL}*: actae praedae omnis *UpO*: actae praedae omnes *H*: acta praeda. Omnis *Ald.* ³ rediit *PFUpBOH*: reddit *Vorm.* *MRnDL* ⁵ suscepti *MOHRnDL*: suscepta *PFUpB* patres *Alsch.* *praeeunte dett. unius* (*Pal. sec.*) *correctore*: patribus *PFUp* *BOHRnDL Ald.*: patrib. (*i.e.* patribus) *M sed -ib.* *extra lineam et litteris* *maioribus* (cf. c. 50. 1 *adn.*) ^{submouendo} *MPFUpBOHRnDL*: submouendis *Ald.*

61 1 L. Valerio *PFUpBO Ald.*: l. p. *ualerio Vorm.* *MHRnDL* T. Aemilio (*uel em-*) *MPFUpBORnDL*: t ac milio *H*: Ti. Aemilio *Sigon.* *ex Dion. Hal.* 9. 51. 1 et 59. 1 ² consuli *MUp?* *OHRnDL* Edd. *Rom.* 1469 et 1470: consulibus *PFB* sustinenti *F³OHRn* *DL* Edd. *Rom.* 1469 et 1470: sustinente *MPFUpB* ^{Duillius} *MFUpHRnDL*: diuilius *PB*: duelliis *O*; *uide sis c.* 58. 2 *adn.*

Nunquam ante tam inuisus plebi reus ad iudicium uocatus 3
 populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres 4
 quoque non temere pro ullo aequo adnisi sunt: propugnato-
 rem senatus maiestatisque uindicem sua, ad omnes tribuni-
 cios plebeiosque oppositum tumultus, modum dumtaxat in
 certamine egressum, iratae obici plebi. Vnus e patribus ipse 5
 Ap. Claudius et tribunos et plebem et suum iudicium pro
 nihilo habebat. Illum non minae plebis, non senatus preces
 perpellere unquam potuere, non modo ut uestem mutaret
 aut supplex prensaret homines, sed ne ut ex consueta quidem
 asperitate orationis, cum ad populum agenda causa esset,
 aliquid leniret atque submitteret. Idem habitus oris, eadem 6
 contumacia in uoltu, idem in oratione spiritus erat, adeo ut
 magna pars plebis Appium non minus reum timeret quam
 consulem timuerat. Semel causam dixit, quo semper agere 7
 omnia solitus erat, accusatorio spiritu, adeoque constantia
 sua et tribunos obstupefecit et plebem ut diem ipsi sua
 uoluntate prodicerent, trahi deinde rem sinerent. Haud ita 8
 multum interim temporis fuit; ante tamen quam predicta
 dies ueniret, morbo moritur. Cuius laudationem cum tribu- 9
 nus plebis impedire conaretur, plebs fraudari sollemini honore

3 plenus paternarum *F³UpOHDL*: .m. plenus paternarum *P*:
 .m. plepaternarum *B*: paternarum *M*. *Scil. altera haec uox plenus in*
marginem archetypi exciderat, unde eam M recipere noluit, P cum ansa
(cf. Class. Quarterly, v (1911), p. 6, rursus intulit. Nam .m. illud
Parisiense aut ex -ū ultima uocis suarum littera, aut ex om(issum) uel
n(ota) uel h.s. uel similibus (l. 39. I) ortum erit 7 quo *MOHRn*
DL dett. *Edd. Rom.* 1469, 1470: quoque *PFUpB*, quod tutatur *Alsch.*
'et quo' interpretans et plebem *MF²* (*uel F¹*) *UpOHRnDL*: plebem
PFB prodicerent *OH*: prodicerent *M*: producerent *PFUpB*
RnD (*et D³*) *Edd. Rom.* 1469 *et* 1470 *Ald.*: praedicerent *D²*: praed-
 dicenter dett. aliq.: *om. L* 8 predicta *MPB*: pdicta (*pro pdicta*)
F: prodicit *H*: pdicta *F³* (*i.e.* postdicta): pdicta *ORnDI* dett.
Ald. 9 laudationem cum *Vorm.*: cum laudationem *MPFUpBOH*
Edd. uet. duo: conlaudationem cum *RnD Ald.*: conlaudationem *L*
 tribunus plebis dett. aliq. (*cum Fragn. Haverk.*) *Ed. Rom.* 1470: tr.
 pl. *MPFUpBOHRnDL* *Ed. Rom.* 1469: tribuni plebis *Vorm.?* dett.
unus Ald. conaretur *MPFUpBOIRnDL* dett. *Ed. Rom.* 1470:

supremum diem tanti uiri noluit, et laudationem tam aequis auribus mortui audiuit quam uiui accusationem audierat et exsequias frequens celebrauit.

62 Eodem anno Valerius consul cum exercitu in Aequos profectus, cum hostem ad proelium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. Prohibuit foeda tempestas cum gran-² dine ac tonitribus caelo deiecta. Admirationem deinde auxit signo receptui dato adeo tranquilla serenitas reddita ut uelut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit.
3 Omnis ira belli ad populationem agri uertit. Alter consul Aemilius in Sabinis bellum gessit. Et ibi, quia hostis moeni-⁴ bus se tenebat, uastati agri sunt. Incendiis deinde non uillarum modo sed etiam uicorum quibus frequenter habitabatur Sabini exciti cum praedatoribus occurrisserent, ancipiti proelio digressi postero die rettulere castra in tutiora loca.
5 Id satis consuli uisum cur pro uicto relinquere hostem, integro inde decedens bello.

63 Inter haec bella manente discordia domi, consules T. Numicius Priscus A. Verginius facti. Non ultra uidebatur latura plebes dilationem agrariae legis, ultimaque uis parabatur, cum Volscos adesse fumo ex incendiis uillarum fugaque agrestium cognitum est. Ea res maturam iam seditionem ac prope erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum educta ex urbe iuuentute tranquilliorem ceteram plebem fecerunt. Et hostes quidem nihil aliud quam perfusis uano timore Romanis citato agmine abeunt:
5 Numicius Antium aduersus Volscos, Verginius contra Aequos profectus. Ibi ex insidiis prope magna accepta clade uirtus

conarentur *Vorm.?* *M³* *dett. alig.* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.* *Satis comparct archetypum Nicomachianum tr. pl. conaretur habuisse: si quis tamen Dionysio 9. 54. 6 confusus cum Rhenano, Drak. Madv. putare malit Liuum ipsum plurali numero (-re-, non -re-) usum esse, minimum sane obstat*

62 ² uelut *IIRn²D²* (*uel D¹* : *D obscuratus*) *dett. alig.* *Edd. Rom.* 1469, 1470 *Ald.* : *uel MPFU_pBORn? L*

militum rem prolapsam neglegentia consulis restituit. Melius 6 in Volscis imperatum est ; fusi primo proelio hostes fugaque in urbem Antium, ut tum res erant opulentissimam, acti. Quam consul oppugnare non ausus Caenonem, aliud oppidum nequaquam tam opulentum, ab Antiatibus cepit. Dum 7 Aequi Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini usque ad portas urbis populantes incessere. Deinde ipsi paucis post diebus ab duobus exercitibus, utroque per iram consule ingresso in fines, plus cladium quam intulerant acceperunt.

Extremo anno pacis aliquid fuit, sed, ut semper alias, sol- 64 licitae [pacis] certamine patrum et plebis. Irata plebs inter- 2 esse consularibus comitiis noluit ; per patres clientesque patrum consules creati T. Quinctius Q. Seruilius. Similem annum priori [consules] habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine ; transgressi cum caedes et incendia circum Aniem flumen fecissent, a porta prope Collina moenibusque pulsi ingentes tamen praedas hominum pecorumque egere. Quos Seruilius 4 consul infesto exercitu insecurus ipsum quidem agmen adipisci aequis locis non potuit, populationem adeo effuse fecit, ut nihil bello intactum relinquerent multiplice capta praeda rediret.

Et in Volscis res publica egregie gesta cum ducis tum 5 militum opera. Primum aequo campo signis conlatis pugnatum, ingenti caede utrimque, plurimo sanguine ; et Romani, 6

63 7 in fines *F²UpD?* : in finis *MPFBO?* *RnD¹L* : in *O dubium signum* & *fideliter redditur*, cf. 1. 7. 5 adn. : om. *H*

64 1 sollicitae pacis *MPFU_pBOHRnDL* dett. *Edd. uet.* : sollicitae pacis fuit dett. *unus* : sollicitae dett. *unus Lipsiensis Ald.^e*, recte 2 consularibus *MPFU_pBOHDL* : om. *Rn* (*optime sed fortasse per casum*) : add. *Rn²* post comitiis T. Quinctius *P FU_pB* (*ubi -ntus*) *O* (*ubi -ntius*) : t. p. quinctius (*uel -nt-*) *MHRnDL*, ‘*antiqua lectio*’ *Rhenan.* consules *MPFU_pOHL* : cōs *B* : conS *D* : *deleuit* *Gron.* *rectissime.* *Locum condire uoluisse uidetur* *nugator* aliquis ex *salino* *uix minimis copioso quam quod in cc. 45-6 perpessi sumus* 4 *relinquerent* *MPFBRnDL* (*scil. populantes*) : *relinqueret* *F²* *uel F¹Up OHD³*, *fort. recte* (*non tamen certe*), *cum rediret praebeant* *MPFU_pBO HRnDL*

quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum rettulissent, ni salubri mendacio consul fugere hostes ab cornu altero clamitans concitasset aciem. Impetu facto dum se 7 putant uincere uicere. Consul metuens ne nimis instando 8 renouaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, uelut tacitis indutiis utrimque quiete sumpta, per quos ingens uis hominum ex omnibus Volscis Aequisque populis 9 in castra uenit, haud dubitans si senserint Romanos nocte abituros. Itaque tertia fere uigilia ad castra oppugnanda ueniunt. Quintius sedato tumultu quem terror subitus excuerat, cum manere in tentoriis quietum militem iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit, cornicines tubicinesque in equos impositos canere ante uallum iubet 11 sollicitumque hostem ad lucem tenere. Reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere ut somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos et plures esse et Romanos putabant, fremitus hinnitusque equorum, qui et insueto sedente equite et insuper aures agitante sonitu saeuiebant, intentos uelut ad impetum hostium tenuit.

65 Vbi inluxit, Romanus integer satiatusque somno productus in aciem fessum stando et uigiliis Volscum primo 2 impetu percudit; quamquam cessere magis quam pulsi hostes sunt, quia ab tergo erant cliui in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul ubi ad iniquum locum uentum est, sistit aciem. Miles aegre teneri, clamare et 3 poscere ut perculsis instare liceat. Ferocius agunt equites; circumfusi duci uociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul uirtute militum fretus, loco parum fidens,

6 uincere, uicere *Vorm.*? (‘germana lectio’ *Rhenan.*) *RnD?* *L* ‘fort. in *D* uinceret uicere): uincere uincere *MP*: uincere *P²FUpBOH*: uinci uicere *D³* (*qui Maronis (Aen. 5. 231) minus memor fuit quam Liuius, cf. 1. 42. 2; 2. 6. 2; 2. 50. 9 ubi plura in adu. Edit. meae huius Libri reperiri possunt*) 10 tubicinesque *Vorm.*? *PFB* (*ubi tuu-*) *OH* dett.: tubicinesque *MUpRnDL* dett. *aliq.* 11 esse et *MOHRnDL*: esset *PFB*: esse *Up*

conclamant se ituros clamoremque res est secuta. Fixis in terram pilis quo leuiores ardua euaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa 4 obiacentia pedibus ingerit in subeuntes, turbatosque ictibus crebris urget ex superiore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus iam gradum consul increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metum excussisset. Restitere primo obstinatis animis ; 5 deinde ut obtinentes locum uim *(pro ui)* referebant, audent ultro gradum inferre et clamore renouato commouent aciem ; tum rursus impetu capto enituntur atque exsuperant iniquitatem loci. Iam prope erat ut ui summum cliui iugum 6 euaderent cum terga hostes dedere, effusoque cursu paene agmine uno fugientes sequentesque castris incidere. In eo pauore castra capiuntur : qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium et Romanus exercitus ductus. 7 Paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium noua ui, sed quod iam inde ab infelici pugna castrisque amissis ceciderant animi.

65 4 obiacentia *Vorm.*? (*'reponendum'* *Rhenan.*) *MPFU_pBOH* : abiacentia *RnDL* : adiacentia *Rn²* Sic *MPFU_pBOH* : om. *Rn DL* 5 Restitere *ORnL Edd.* uet. : resistere *P?* : resistere *M P² uel P¹FU_pBHD* uim *(pro ui)* referebant *scriptinus* (*cf.* 3. 13. 4; 10. 33. 4; *Cic. Mil.* 4. 9; *et praecipue* par pro pari reserto *Ter. Eun. 3. 1. 55*) : uires ferebant *MPFU_pBOHRnDL Ald.* : uires refecerant *W^eissenb.*: uires reficiebant *Madv.* : *phura in Class. Quarterly*, v (1911), p. I *reperientur*

Subscriptio : Titi Liuii ab Vrbe Cond. Lib. II explicit incip Lib. III Felicit *M* : incip liber III. Feliciter *P* : *ēxp̄c* :· (*tum, uersa pagina*) Incipit liber tertius *F* : Incip. lib. tertius *Up* : explicit Liber Titi Liuii II. Incipit Liber III *O* : *silet B, Librum III per lineam capitalibus scriptam dumtaxat incipiens* His uel horum similibus *praeponunt* Victorianus *ūc* emendabam dominis Symmachis *HRnDL*.

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER III

ANTIO capto, T. Aemilius et Q. Fabius consules fiunt. 1
Hic erat Fabius qui unus extinctae ad Cremeram genti
superfuerat. Iam priore consulatu Aemilius dandi agri plebi 2
fuerat auctor; itaque secundo quoque consulatu eius et
agrarii se in spem legis exerant, et tribuni, rem contra
consules saepe temptatam adiutore utique consule obtineri
posse rati, suscipiunt, et consul manebat in sententia sua.
Possessores et magna pars patrum, tribuniciis se iactare 3
actionibus principem ciuitatis et largiendo de alieno popula-
rem fieri querentes, totius inuidiam rei a tribunis in consu-
lem auerterant. Atrox certamen aderat, ni Fabius consilio 4
neutri parti acerbo rem expedisset: T. Quincti ductu et
auspicio agri captum priore anno aliquantum a Volscis esse;
Antium, [propinquam] opportunam et maritimam urbem, 5
coloniam deduci posse; ita sine querellis possessorum ple-
bem in agros ituram, ciuitatem in concordia fore. Haec 6

1 T. Aemilius *OHRnD*: Titus Aemilius *MPUpB* (*sed hic -mel-*):
inde Titus Aemilius *F³*: Titus Amelius *L*: *Ti(berius) Aemilius Sigan.*
ex Dion. Hal. 9. 51. 1 *et* 59. 1 2 Fabius qui unus *Ald.^e*: Fabius
Quinctius (*uel -nt-*) qui unus *MPFUpBOHRnDL* 3 Possessores
et magna *MP²FUpBORnDL*: possessorem et magna *P*: possessores,
magna *H fort. recte* 4 T. Quincti *Rn Ald.^e*, *dett. unus (Carin-*
thiensis a Zingerleo conlatus): *L*, et *Vinctii dett. aliis (Lips.)*: *L*. Quincti
(*uel Quint-*) *MPFUpBOHDL*; *cf. § 6 et c. 2, 2 et 2, 64, 2 cum adn.*
captum *Cobet, optime*: capti *MPFUpBOHRnDL* 5 propin-
quam opportunam *MPFUpBOH* 'lectio netus' *Rhenan.* (*sed in PB*
oportunam): propinquā! apportunā (*sic*) *DL*: propinqua oportunā
D²: propinquum *Ald.*: opportunam *Madv.*

sententia accepta est. Triumuiros agro dando creat T. Quinctium A. Verginium P. Furium ; iussi nomina dare 7 qui agrum accipere uellent. Fecit statim, ut fit, fastidium copia adeoque pauci nomina dedere ut ad explendum numerum coloni Volsci adderentur ; cetera multitudo poscere 8 Romae agrum malle quam alibi accipere. Acqui a Q. Fabio —is eo cum exercitu uenerat—pacem petiere, inritamque eam ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere.

2 Q. Seruilius insequenti anno—is enim cum Sp. Postumio consul fuit—in Aequos missus in Latino agro statuua habuit. Quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit.
 2 Extractum in tertium annum bellum est Q. Fabio et T. Quinctio consulibus. Fabio extra ordinem, quia is uictor 3 pacem Aequis dederat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Aequos, legatos in concilium gentis missos nuntiare iussit Q. Fabium consulem dicere se ex Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum adferre eadem dextera armata quam pacatam 4 illis antea dederat. quorum id perfidia et periurio fiat, deos nunc testes esse, mox fore ultores. se tamen, utcumque sit, etiam nunc paenitere sua sponte Aequos quam pati 5 hostilia malle. si paeniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore: sin periurio gaudeant, dis magis iratis quam 6 hostibus gesturos bellum. Haec dicta adeo nihil mouerunt quemquam ut legati prope uiolati sint exercitusque in Algidum aduersus Romanos missus. Quae ubi Romam sunt nuntiata, indignitas rei magis quam periculum consulem alterum ab urbe exciuit. Ita duo consulares exercitus ad

21 Q. Seruilius *dett. aliq. Edd. net.* : Quintius Seruilius *MFUpOH RnDL* : Quinctius Seruilius *PB* statuua habuit *POH Ed. Rom. 1469*: statuua habuit castra *MUpRnDL* *dett.* : statuua habuit castra *B*: statuua abiit ; castra *F* 2 et T. Quinctio *MPFU^pBORnDL* (*sed in B -nt-*) : *om. et H fort. recte* quia is *MOHRnD¹* : quis *PFB* : quia his *DL* 3 profectus *PFUpBOHRnDL* : *add. est M* pacatam *PFUpRnDL* : pacatorum *?B* (-toñ in fine lineae) : pacatam *O* : pacata *M* : pacta *H* 5 gaudeant *UpRnD²* *dett.* : gaudeat *MPFBOHDL* 6 sint *M¹* uel *M²PFUp²BORnD* : sunt *MUpHL*

hostem accessere acie instructa ut confestim dimicarent. Sed cum forte haud multum diei superesset, unus ab statione hostium exclamat : ‘Ostentare hoc est, Romani, non gerere bellum. In noctem imminentem aciem instruitis ; 9 longiore luce ad id certamen quod instat nobis opus est. Crastino die oriente sole redite in aciem ; erit copia pugnandi ; ne timete.’ His uocibus irritatus miles in diem 10 posterum in castra reducitur, longam uenire noctem ratus quae moram certamini faceret. Tum quidem corpora cibo somnoque curant ; ubi inluxit postero die, prior aliquanto constituit Romana acies ; tandem et Aequi processere. Proe- 11 lium fuit utrimque uehemens, quod et Romanus ira odioque pugnabat et Aequos conscientia contracti culpa periculi et desperatio futurae sibi postea fidei ultima audere et experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam Aequi ; 12 pulsique cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces quod in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit ; Aequos populationibus incursionibusque meliores 13 esse et multas passim manus quam magnam molem unius exercitus rectius bella gerere.

Relicto itaque castris praesidio egressi tanto cum tumultu 3 inuasere fines Romanos, ut ad urbem quoque terrorem pertulerint. Necopinata etiam res plus trepidationis fecit, quod 2 nihil minus quam ne uictus ac prope in castris obsessus hostis memor populationis esset timeri poterat ; agrestesque 3 pauidi incidentes portis non populationem nec praedonum paruas manus, sed omnia uano augentes exercitus et

9 certamen *PFUpBORNDL* : certamen in *MHDL* 10 certa-
mini *M¹* (*uel M, PFUpBHD Ed. Rom. 1.169* : certamine (*i suprascr.*)
O : certaminis *M¹ uel M²RnD³L* 11 quod et *MPFUpBORnDL* :
om. et H ira odioque *MPUp²BOHRnDL* : odioque ira *F* (*f.
2. 57. 3 adu.*) : ira odia *Up* 12 sustinuere *MUpOHDL* : sus-
tinere *PFB* suos se *MF²UpORnDL* : *om. sc PFBH*
32 uictus *PFUpBOHRnDL* : uinctus *M*

legiones adesse hostium et infesto agmine ruere ad urbem
 4 clamabant. Ab his proximi audita incerta eoque uaniora
 ferre ad alios. Cursus clamorque uocantium ad arma haud
 multum a pauore captae urbis abesse. Forte ab Algido
 5 Quintius consul redierat Romam. Id remedium timori
 fuit; tumultuque sedato uictos timeri increpans hostes,
 6 praesidia portis imposuit. Vocato dein senatu cum ex
 auctoritate patrum iustitio indicto profectus ad tutandos
 fines esset Q. Seruilio praefecto urbis relicto, hostem in
 7 agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est;
 qui, qua uenturum hostem sciebat, grauem praeda eoque
 impeditiore agmine incedentem adgressus, funestam popula-
 8 tionem fecit. Pauci hostium euasere ex insidiis, praeda
 omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quadriduum
 9 fuit, redditus Quinti consulis in urbem fecit. Census deinde
 actus et conditum ab Quintio lustrum. Censa ciuium
 10 capita centum quattuor milia septingenta quattuordecim
 dicuntur praeter orbos orbasque. In Aequis nihil deinde
 memorabile actum; in oppida sua se recepere, uri sua
 popularique passi. Consul cum aliquotiens per omnem
 hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum
 ingenti laude praedaque Romam rediit.

4 Consules inde A. Postumius Albus Sp. Furius Fusus.

4 proximi Ald.^e: proxume MRnD : proxime Vorm. L dett.: proximum PFUpBO : proxumum H; corruptela fort. inde orta quod quis
 audita in auditu mutare voluit, ab eoque suprascriptum -u quod in
 proximi postea translatum est 7 qui qua MORnD¹ uel D²L : qui
 quam D: qui quia PFUpBO¹ uel O²H incedentem P²FUpBOH
 Rn: incidentem MPDL 8 quadriduum MPFBOHRnDL : quadri-
 dum Up Edd. uet. in urbem MHRnDL : in urbe PFUpBO
 9 actus MPFUpBO : factus HRnDL septingenta Weissenb. ex
 periocha: acc Vorm. MPFUpBOH: et cc RnL: et cc (ti suprascr.)
 D; signum 10 saepissime in a (nonnunquam in & - et) abit, cf. e.g. c. 5.
 13 et 10. 14. 21 cum adn. 10 uri M¹ uel M²OH: uri PFUpB:
 urit M: om. RnDL

4 1 A. Postumius R?, Pighius ex Fastorum fontibus (cf. C. I. L. i²,
 p. 103): an postumius M: Postumius PFUpBOHDL Fusus Sigan.
 ex Fast. Cap. anni 403 a. C. n. (C. I. L. i², p. 116): Fuscus MPFUp
 BOHRnDL : Fusius Ed. Rom. 1469

—Furios Fusios scripsere quidam ; id admoneo ne quis immutationem uirorum ipsorum esse quae nominum est putet.
 —Haud dubium erat quin cum Aequis alter consulum bellum gereret. Itaque Aequi ab Ecetranis Volscis praesidium petiere ; quo cupide oblato—adeo ciuitates hae perpetuo in Romanos odio certauere—bellum summa ui parabatur. Sentiunt Hernici et praedicunt Romanis Ecetranum ad 3 Aequos descisse. Suspecta et colonia Antium fuit, quod magna uis hominum inde, cum oppidum captum esset, confugisset ad Aequos ; isque miles per bellum Aequicum uel acerrimus fuit ; compulsiis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Necdum matura re cum 5 defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus ut principibus coloniae Romam excitis quaererent quid rei esset. Qui cum haud grauate uenissent, 6 introducti a consulibus ad senatum ita responderunt ad interrogata ut magis suspecti quam uenerant dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum 7 alter cui ea prouincia euenerat profectus in Aequos, Hernicorum in agro populabundum hostem inuenit, ignarusque multitudinis, quia nusquam uniuersa conspecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnae commisit. Primo 8 concursu pulsus se intra castra recepit. Neque is finis periculi fuit ; namque et proxima nocte et postero die tanta ui castra sunt circumessa atque oppugnata ut ne nuntius quidem inde mitti Romam posset. Hernici et male pugnatum 9

i Furios Fusios *Ald.*: Furios Fusios Fabios *PUpBOHRnDL* :
 Furios Fusios Fabios *MF* : Furios Fusios Fabius et quidam (*sic mutato sequentium ordine*) *Sabellicus* ² ciuitates hae *O* : ciuitates haec *H* : ciuitates ae *Rn* : ciuitatesace *M* : ciuitates acc *M⁴* : ciuitates cae *Vorm*. *D⁸* : ciuitate ac *D?L* : ciuitate se *PFB* : ciuitates *Up* ⁴ ea multitudo *MHRnDL* *Ald.* : emultitudo *PFB* (*quod F² in (Acqui) se multit. diuisit*) : multitudo *UpO* ⁶ haud grauatac *PFUphOH* (*sed in H -tae*) : aud grauata *B* : aut grauatae *M* : aut grauata *D* : aut grauata *L* : adgrauta *Rn* : haud grauati *Rn²*

et consulem exercitumque obsideri nuntiauerunt, tantumque terrorem incussere patribus ut, quae forma senatus consulti ultimae semper necessitatis habita est, Postumio, alteri consulum, negotium daretur uideret ne quid res publica detri-
10 menti caperet. Ipsum consulem Romae manere ad conscribendos omnes qui arma ferre possent optimum uisum est: pro consule T. Quinctium subsidio castris cum sociali
11 exercitu mitti; ad eum explendum Latini Hernicique et colonia Antium dare Quinctio subitarios milites—ita tum repentina auxilia appellabant—iuissi.

5 Multi per eos dies motus multique impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam uires Romanas, ut non suffecturas ad omnia, adgressi
2 sunt; simul castra oppugnabantur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa urbemque ipsam, si
3 qua fortuna daret, temptandam. L. Valerius ad praesidium urbis relictus, consul Postumius ad arcendas populationes
4 finium missus. Nihil remissum ab ulla parte curae aut laboris; uigiliae in urbe, stationes ante portas praesidiaque in muris disposita, et, quod necesse erat in tanto tumultu,
5 iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius consul, cum primo quietus obsidionem passus esset,
in incautum hostem decumana porta erupit et, cum persequi posset, metu substitit ne qua ex parte altera in castra uis
6 fieret. Furium legatum—frater idem consulis erat—longius extulit cursus; nec suos ille redeuntes persequendi studio neque hostium ab tergo incursum uidit. Ita exclusus multis
saepe frustra conatibus captis ut uiam sibi ad castra faceret,

10 Quinctium *MRnDL*: Quintium *O*: Quincium *H*: Quintius *PFUpB*

5 1 Multi *M³PFUpBOHRnD³L*: ulti *MD* facti *M²PFUpBOH*

RnDL: acti *M¹ uel M²* carpere *MHRnDL Edd. uet.*: capere *PFUpBO Ald.*

castra oppugnabantur *MPFUpBIIRnDL*: ordinem *inuert.* *O* 2 urbemque *PFUpBOHRnDL*: urbem *M uix recte*

5 in incautum *UpOIRnD³* *Edd. uet.*: incautum *Vorn.* *MPFDL*:

incautū *B* altera *MPFUpBHRnDL*: *om. O, add. O¹ uel O² marg.*

in castra uis *MPFUpBHRnDL*: uis in castra *O* 6 ab tergo

MOHRnDL: a tergo *PFUpB*

acriter dimicans cecidit. Et consul nuntio circumuenti fratribus conuersus ad pugnam, dum se temere magis quam satis caute in mediam dimicationem infert, uolnere accepto aegre ab circumstantibus ereptus et suorum animos turbauit et ferociores hostes fecit ; qui caede legati et consulis uolnere accensi nulla deinde ui sustineri potuere, ut compulsi in castra Romani rursus obsiderentur nec spe nec uiribus pares ; uenissetque in periculum summa rerum, ni T. Quinctius peregrinis copiis, + cum Latino Hernicoque exercitu, subuenisset. Is intentos in castra Romana Aequos legatique caput ferociter ostentantes ab tergo adortus simul ad signum ab se procul editum ex castris eruptione facta, magnam uim hostium circumuenit. Minor caedis, fuga effusior Aequorum in agro fuit Romano, in quos palatos praedam agentes Postumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat praesidia, impetum dedit. Hi uagi dissipato agmine fugientes in Quinctium uictorem cum saucio consule reuertentem incidere ; tum consularis exercitus egregia pugna consulis uolnus, legati et cohortium ultus est caedem. Magnae clades ultiro citroque illis diebus et inlatae et acceptae. Difficile ad fidem est in tam antiqua re quot pugnauerint ceciderintue exacto adfirmare numero ; audet tamen Antias

7 pugnam, dum *dett. aliq.* Ed. Rom. 1470 : pugnandum *MPFU_pBOH RnDL* mediam *PFU_pBOHRnDL* : medio *M* dimicationem infert *PFU_pBO* : dimicationem fert *HRnDL* : dimicationem infert *M?* : dimicationis infert *M³* 8 ut compulsi *scripsimus*, cf. § 10 *inf.* et 1. 41. 7; 3. 50. 10 : cum compulsi *MPFU_pBOHRnDL* : quin compulsi *dett. duo* : quin pulsi *dett. unus* : Compulsi (*cum obsidebantur in seq.*) Ed. Ven. 1495 cum Latino Hernicoque exercitu *MPFU_pBO HRnDL* : totum seclusum malim ut glossema ad peregrinis copiis ex c. 4. 11 *petitum* : cum tantum expulit Madv. 9 ab se *scripsimus* : ad se *M* : a se *PUpBOHRnDL* : se *F* 10 Minor . . . dedit om. *H* (*in F duas ad amissim lineas explet*) caedis *MPFBnDL* : caedes (*uel ce-*) *OUpD³*, cf. 2. 21. 2 *adn.* cum saucio *D²* *dett. aliq.* Ald. : a saucio *O* : cum a saucio *MPFBHD* : cum a sautio *L* : cum ausatio *Rn* : tum a saucio *Up* : una cum saucio *Alsch.*, sed a *ex male scripto cū facile nasci potest* 11 egregia *PFU_pBOHRnDL* : egregiae *M* *quod si quis pro egregie scriptum interpretatus uocem pugna expellere uelit, haud scio an comprobem*

13 Valerius concipere summas : Romanos cecidisse in Hernico agro quinque milia octingentos : ex praedatoribus Aequorum qui populabundi in finibus Romanis uagabantur ab A. Postumio consule duo milia et quadringentos caesos : ceteram multitudinem praedam agentem quae inciderit in Quinctium nequaquam pari defunctam esse caede : interfecta inde quattuor milia et, exsequendo subtiliter numerum, ducentos ait et triginta.

14 Vt Romam redditum est et iustitium remissum, caelum uisum est ardere plurimo igni, portentaque alia aut obuersata oculis aut uanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus in triduum feriae indictae, per quas omnia delubra pacem deum exposcentium uirorum mulierumque turba implebantur. Cohortes inde Latinae Hernicaeque ab senatu gratiis ob impigram militiam actis remissae domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post proelium uenerant, prope cum ignominia dimissi.

6 Comitia inde habita ; creati consules L. Aebutius P. Seruilius. Kalendis Sextilibus, ut tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Graue tempus et forte annus pestilens erat urbi agrisque, nec hominibus magis quam pecori, et auxere uim morbi terrore populationis pecoribus agrestibusque in urbem acceptis. Ea conluvio mixtorum

13 octingentos (*i.e.* 1000) MOHL (*signum in his ante ccc non a sed a uel a*) : a ccc FFUpBD (*sed in D et pro praec.* quinque milia *quod in II et mutauit D³*) : ccc RnD³ ; cf. c. 3. 9 sup. duo milia *i.e.* cīc cīc MPH¹ et sic paene FB (cīcīcīx) : tria milia Rn? D : cīc Up : om. O quadringentos MPUpOHRnDL : trecentos (*i.e.* ccc) FB 14 Vt Romam Vorm.? MPFUpBOHD³ : in romam RnD? L : inde romam Rn² Ald. redditum est et scripsimus : redditum est Vorm.? MPFUpB OHRnDL : redditum et dett. aliq. remissum] add. est MPFUpBO HRnDL : secl. Gruter caelum uisum est PFUpBOHRnDL : om. M 15 domos MPFB¹OH : domus UpRnDL quia serum MpFUpB RnD³ : qui ad serum OH : quia seī quod quia serunt significare debet L : quia seru D? proelium MPFUpOH : praelium B : praedam RnDL dett. aliq. : tu, si sapias, iterum atque iterum dubites utrum post proelium a Linio profectum sit an a glossematore serum interpretante

6 2 populationis Vorm.? MF³ORnDL : populationes PF? BUp : populationibusque H 3 conluvio Ed. Mogunt. 1518 : conluuione MPF

omnis generis animantium et odore insolito urbanos et agrestem confertum in arta tecta aestu ac uigiliis angebat, ministeriaque in uicem ac contagio ipsa uolgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici 4 nuntiant in agro suo Aequos Volscosque coniunctis copiis castra posuisse, inde exercitu ingenti fines suos depopulari. Praeterquam quod infrequens senatus indicio erat sociis 5 afflictam ciuitatem pestilentia esse, maestum etiam responsum tulere, ut per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur ; urbem Romanam subita deum ira morbo populari ; si qua eius mali quies ueniat, ut anno ante, ut semper alias, sociis opem latueros. Discessere socii, pro tristi nuntio 6 tristiorum domum referentes, quippe quibus per se sustinendum bellum erat quod uix Romanis fulti uiribus sustinuis- sent. Non diutius se in Hernico hostis continuit ; pergit 7 inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria uastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, perque omnia non praesidiis modo deserta sed etiam cultu agresti transirent, peruenere ad tertium lapidem Gabina uia. Mortuus Aebutius erat Romanus consul ; collega eius Ser- 8 uilius exigua in spe trahebat animam ; affecti plerique principum, patrum maior pars, militaris fere aetas omnis, ut non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed uix ad quietas stationes uiribus sufficerent. Munus uigi- 9 liarum senatores, qui per aetatem ac ualeitudinem poterant, per se ipsi obibant ; circumitio ac cura aedilium plebi erat ; ad eos summa rerum ac maiestas consularis imperii uenerat.

Deserta omnia, sine capite, sine uiribus, di praesides ac 7

Up' ubi coll- BOHRnDL Edd. Rom. 1469 et 1470 Ald. angebat MPFBOHRnDL : angebant Up' dett. unus contagio MOHDL : con- tagia PFUpB 5 ueniat ut anno] hic incipiunt fragmenta Veronensis, a Mommsenio recuperata de quibus uide sis Praefationem nostram § 7 opem MPFUpBOHRnDL : opes Ver. 6 referentes MPFUpBOH RnDL : reportantes Ver. 7 se in MP²F²UpOHRnD^r : sed in PFBnDL : sc . . . Ver. 8 -ultu res pos-] hic defit Ver. usque ad c. 7. 3 (praeterquam quod uox imperii in § 9 adhuc exstat, unaque et altera in §§ 1-2 inter quae mente quam pro mentem quam)

fortuna urbis tutata est, quae Volscis Aequisque praedonum
 2 potius mentem quam hostium dedit. Adeo enim nullam spem non potiundi modo sed ne adeundi quidem Romana moenia animus eorum cepit tectaque procul uisa atque imminentes tumuli auertere mentes eorum, ut totis passim
 3 castris fremitu orto quid in uasto ac deserto agro inter tabem pecorum hominumque desides sine praeda tempus tererent, cum integra loca, Tusculanum agrum opimum copiis, petere possent, signa repente conuellerent transuersisque itineribus per Labicanos agros in Tusculanos colles transirent. Eo uis omnis tempestasque belli conuersa est.
 4 Interim Hernici Latinique pudore etiam, non misericordia solum, moti si nec obstitissent communibus hostibus infesto agmine Romanam urbem petentibus nec opem ullam obsessis sociis ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt.
 5 Vbi cum hostes non inuenissent, secuti famam ac uestigia obuii fiunt descendantibus ab Tusculana in Albanam uallem. Ibi haudquaquam aequo proelio pugnatum est, fidesque sua
 6 sociis parum felix in praesentia fuit. Haud minor Romae fit morbo strages quam quanta ferro sociorum facta erat. Consul qui unus supererat moritur; mortui et alii clari uiri, M. Valerius, T. Verginius Rutulus augures, Ser. Sulpicius

7 2 nullam spem Ver. MPFBOHRnDL : nulla spes UpRn² dett. aliq. animus dett. aliq. : animos MPFU_pBOHRnDL : deficit Ver. post spem no- -tere mentes eorum] sic rursus inc. Ver.
 3 Labicanos Ver. cf. 2. 39. 4 : lauicanos MPFU_pBOHRnDL
 4 moti, si nec Ver. M³PFU_pBOD? : moti si net M: motis nec Rn? D? L: moti nec H: moti quod nec D⁴ 5 Tusculana Ver. MH RnDL : Tusculano PFU_pBOD⁵ fort. recte, cf. c. 8. 6. inf.; sed si Tusculana corruptum est, uetustissima sane corruptio, Nicomachiana aetate antiquior, et a Nicomachis, ut uidetur, comprobata 6 quam quanta MPFU_pBOHRnDL : quamquam tam Ver., qui post sociorum etiam add. quamquam clari MPFBOHRnDL : circa Ver. : uiri clari Up, pro clari uiri M. Valerius Ver. MPFBOHRnDL : M'. Valerius Pighius, ut idem homo sit qui 2. 30. 5 abhinc xxx annos memorabatur, et (si recte se habet Sigonii conjectura) c. 25. 2 inf. memorabitur, fort. recte Rutulus scripsi : Rutilus Siganus : Rutilius Ver. MPFU_pBOHRnDL quod ex antiquiore forma Rutilus natum erit, cf. 4. 35. 4; 4. 44. 13; 4. 47. 8; 4. 52. 4; 4. 61. 4; 7. 17. 6; 7. 22. 7; 7. 28. 6; 9. 17. 8; 9. 33. 1; 9. 38. 1; 10. 8. 8 (in 7. 38. 8 exstat Rutilus in H), et Paculus 4. 12. 1 Ser. MPFBOHRnDL : Seruilius Ver.

curio maximus; et per ignota capita late uagata est uis 7 morbi, inopsque senatus auxilii humani ad deos populum ac uota uertit. Iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire pacemque exposcere deum, ad id quod sua quemque 8 mala cogebant auctoritate publica euocati omnia delubra implent. Stratae passim matres, crinibus templa uerentes, ueniam irarum caelestium finemque pesti exposcunt.

Inde paulatim, seu pace deum impetrata seu grauiore 8 tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse incipere, uersisque animis iam ad publicam 2 curam, cum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publocola tertio die quam interregnū inierat consules creat L. Lucretium Tricipitimum et T. Veturium Geminum, siue ille Vetusius fuit. Ante diem tertium idus Sextiles consulatum 3 incunt, iam satis ualida ciuitate ut non solum arcere bellum sed ultro etiam inferre posset. Igitur nuntiantibus Hernicis 4 in fines suos transcendisse hostes impigre promissum auxilium. Duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum: Tricipitinus popula- 5 tionibus arcendis sociorum agro oppositus non ultra quam in Hernicos procedit. Veturius primo proelio hostes fundit 6 fugatque: Lucretium dum in Hernicis sedet praedonum agmen fecellit supra montes Praenestinos ductum, inde demissum in campos. Vastauere agros Praenestinum Gabi-

7 humani *MPFU_pBOHRnDL*: Romani *Ver.* uertit. Iussi sic *interpunxit, punctumque ad deum sustulit Perizonius* Iussi *MP FU_pBORnD¹* uel *D²*: iussis *HDL Portug.* quod ut iussi s(unt) *interpretatus est Drak., fort. recte*: iussos *Ver.* (*ad populum respiciens*) non *inepte, si modo plenior fides huic codici tribui posset*: iussit *Luterbacher*

8 publica euocati *PUpORnD* (*sed in P noxes non separatae*): publicae uocati *FBH*: publice uocati *ML*: publice uocat *Ver.* implent *MPFU_pBOHRnDL*: impleant *Ver.*

8 2 Tricipitimum *Ver.* *MPFO* et sic *Fasti*, cf. *C.I.L.* i², p. 104: tricipitini *HRnDL* (*sed in D -ni*): tricipitini *D³*: tricipitrum *Up* (*ut saepius*): tricipitini *B* 5 agro *MPFU_pBOHRnDL*: agros uel agris *Ver.* procedit *MPFU_pBOHRnDL*: prodit *Ver.* 6 inde dimissum *Up*, *Gron.*: inde missum *Ver.* *H*: inde dimissum *MPFBO RnDL* Gabinumque *Ver.* *FBRnD*: gabinumque *MPU_pOHL*

7 numque; ex Gabino in Tusculanos flexere colles. Vrbi quoque Romae ingens praebitus terror, magis in re subita quam quod ad arcendam uim parum uirium esset. Q. Fabius praeerat urbi; is armata iuuentute dispositisque 8 praesidiis tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes praeda ex proximis locis rapta adpropinquare urbi non ausi, cum circumacto agmine redirent quanto longius ab urbe hostium abscederent eo soltiore cura, in Lucretium incident consulem iam ante exploratis itineribus suis in 9 structum et ad certamen intentum. Igitur praeparatis animis repentina pauore percusos adorti aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugantque et compulsos in cauas ualles, cum exitus haud in facili essent, circumueniunt, 10 Ibi Volscum nomen prope deletum est. Tredecim milia quadringentos septuaginta cecidisse in acie ac fuga, mille septingentos quinquaginta uiuos captos, signa uiginti septem militaria relata in quibusdam annalibus inuenio, ubi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certe caedes fuit. Victor consul ingenti praeda potitus eodem in statu rediit. Tum consules castra coniungunt, et Volsci Aequique afflictas uires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. Eadem fortuna uictoriam dedit; fusis hostibus etiam castra capta.

6 Gabino *MOHRnDL*: gabinis *Ver. P* (*sed in Ver. prima littera dubia*): gabinis *P²FUpB*; *scil. ditto graphia -no (-nis suprascr.) in Ver. et P eodem modo corrupta est* 7 in re *MPFUpBOHRnDL*: res *Ver.*: re *Nannius, fort. recte, sed cf. cum Luterbacher 4. 29. 6* praeerat urbi; is *MOHRnDL*: praeerat urbis *PFB*: praeerat urbi *P²F² Up*: *praefectus erat urbis Ver.* 8 locis] post haec deficit *Ver.* (*praepter -pin- et ur- in nocibus sequentibus*) usque ad § 9 suis *MPFUpBOH RnDL*: satis *Soergel*: *delet Madv., sed recte cum consulem... instru*ctum *cohaerent Ablatiui* 9 in facili *Vorm.?* *M³PFUpBORnDL Ald.*: in facilem *M?*: in facile *H*: inde faciles dett. unus (*cod. Siganii*): inde facilis dett. aliq. (*cum esset*) 10 septingentos *Madv.*: dec *MH* (*in ambobus primum signum neque a neque d solitae formae est*): acc *PFUpBL*: ac e *P²*: cccc *O Edd. uet.*: cc *RnD³*; cf. c. 5. 13 inuenio] hac uoce inc. rursus *Ver.* sed deficit iterum usque ad magna certe 11 pugna eo *MPFUpBOHRnDL*: pugna ea *Ver.*

Sic res Romana in antiquum statum rediit, secundaeque ⁹
 belli res extemplo urbanos motus excitaerunt. C. Teren-²
 tilius Harsa tribunus plebis eo anno fuit. Is consulibus
 absentibus ratus locum tribunicii actionibus datum, per
 aliquot dies patrum superbiam ad plebem criminatus, ma-
 xime in consolare imperium tamquam nimium nec tolerabile
 liberae ciuitati inuehebatur: nomine enim tantum minus ³
 inuidiosum, re ipsa prope atrocius quam regium esse; quippe ⁴
 duos pro uno dominos acceptos, immoderata, infinita pote-
 state, qui soluti atque effrenati ipsi omnes metus legum
 omniaque supplicia uerterent in plebem. quae ne aceterna ⁵
 illis licentia sit, legem se promulgaturum ut quinque uiri
 creentur legibus de imperio consulari scribendis; quod po-
 pulus in se ius dederit, eo consulem usurum, non ipsos libi-
 dinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua pro ⁶
 mulgata lege cum timerent patres ne absentibus consulibus
 iugum acciperent, senatus a praefecto urbis Q. Fabio uoca-
 tur, qui adeo atrociter in rogationem latoremque ipsum est
 inuectus ut nihil, si ambo consules infesti circumstarent
 tribunum, relictum minarum atque terroris sit: insidiatum ⁷
 eum et tempore capto adortum rem publicam. si quem

⁹ ¹ belli res *MPFU_pBOHRnDL*: belli uires *Ver.*   ² Terentilius
P^FB: Terentilius *O*: Terentilius *MHRnDL*: Terentillus *F³Up*:
defit Ver.; cf. § 13 et c. 10. ⁵ Harsa *MF?* *O*: Arsa *HD?* *L*:
Hrasa PUpB fuit. is *PFUpBOHRnDL*: fuitis *M*: fuistis *Ver.*
³ inuidiosum *MPFU_p* (*sed supra lineam*) *BORnDL*: inuidios *II*:
in Ver. .... m tantum superest   [quam regium] post haec
uerba defit Ver. usque ad c. 11. ⁶   ⁴ prope... qui soluti om. *Rn*
 dominos *M?* *PFUpBO*: domino *M uel M¹HDL*, utrumque pari iure,
 cf. 2. 24. 1; 3. 14. 4; 4. 4. 10   ⁵ creentur *MPFU_pBO Edd.* *Rom.*
 1469 et 1470 (*in M cre-* lineam concludit; : crearentur *HRnDL* ipsos
MOHRnDL: ipso *P*: ipse *I²FUpB* habituros *MPOHRnDL*:
 habiturus *P²FUpB*   ⁶ acciperent *M³* dett. aliq. *Ald.*: acciperet
MPFU_pBHRnDL (*scil. ut cum sequenti uoce coniungeretur*): accipere
O? (*sic Edd. uet. aliq. omisso ne post patres*), sed in *O* accipe' *quod*
fort. ex acciperetur natum est; *hoc etiam comeicit Drak.*, *fort. recte*
 circumstarent *UpH Ed. Rom.* 1469: circuminstarent *MPFBORnDL*
 dett. aliq. (*fort. ex dittographia* {circum {natum; in *M* circum in-
 starent separata sunt})

similem eius priore anno inter morbum bellumque irati di
 8 tribunum dedissent, non potuisse sisti. mortuis duobus
 consulibus, iacente aegra ciuitate, in conluuione omnium
 rerum, ad tollendum rei publicae consolare imperium latu-
 rum leges fuisse, ducem Volscis Aequisque ad oppugnandam
 9 urbem futurum. quid tandem? illi non licere, si quid
 consules superbe in aliquem ciuium aut crudeliter fecerint,
 diem dicere, accusare iis ipsis iudicibus quorum in aliquem
 10 saeuitum sit? non illum consolare imperium sed tribuni-
 ciam potestatem inuisam intolerandamque facere; quam
 placatam reconciliatamque patribus de integro in antiqua
 redigi mala. neque illum se deprecari quo minus perget
 11 ut cooperit. 'Vos' inquit Fabius, 'ceteri tribuni, oramus,
 ut primum omnium cogitatis potestatem istam ad singulo-
 rum auxilium, non ad perniciem uniuersorum comparatam
 esse; tribunos plebis uos creatos, non hostes patribus.
 12 Nobis miserum, inuidiosum uobis est, desertam rem publi-
 cam inuadi. Non ius uestrum, sed inuidiam minueritis.
 Agite cum collega ut rem integrum in aduentum consulum
 differat. Ne Aequi quidem ac Volsci, morbo absumptis
 priore anno consulibus, crudeli superboque nobis bello insti-
 13 tere.' Agunt cum Terentilio tribuni, dilataque in speciem
 actione, re ipsa sublata, consules extemplo arcessiti.

10 Lucretius cum ingenti praeda, maiore multo gloria rediit.
 Et auget gloriam adueniens exposita omni in campo Martio
 praeda, ut suum quisque per triduum cognitum abduceret.
2 Reliqua uendita, quibus domini non exstitere. Debebatur

8 rei publicae *uel* rei³ PFBOHRnDL *Ald.*: reim³ *vel* reim³ (*ubi p*=publicae) M (*~ fort. add. M²*): rep³ Up: e re publica Sobius
 9 licere M (*in fine linea*) OHRnDL *Ed. Rom.* 1469: liceret PFUpB
 10 non illum *Ed. Frob.* 1531: non illud MPFUpBOHRnDL *dett.*
Edd. uet. Ald. (*scil. diem dicere, accusare etc., quod intellegi quidem*
potest huic tamen loco alienum est); *longe facilius creditur perperam*
accommudasse aliquem pronomen ad consolare imperium, cf. 2. 56. 12
adu. placatam M (*cf. 2. 60. 3*): pacatam PFUpBOHRnDL *dett.*
Edd. uet. Ald. fort. recte 13 Terentilio F, Niebuhr: terentillo
 MPF³UpBHRn: terrentillo ODL; cf. § 2 et c. 10. 5

omnium consensu consuli triumphus ; sed dilata res est, tribuno de lege agente ; id antiquius consuli fuit. Iactata 3 per aliquot dies cum in senatu res tum apud populum est ; cessit ad ultimum maiestati consulis tribunus et destitut. Tum imperatori exercitique honos suus redditus. Trium- 4 phauit de Volscis Aequisque ; triumphantem secutae suae legiones. Alteri consuli datum ut ouans sine militibus urbem iniret.

Anno deinde in sequenti lex Terentilia ab toto relata 5 collegio nouos ad gressa consules est ; erant consules P. Volumnius Ser. Sulpicius. Eo anno caelum ardere uisum, 6 terra ingenti concussa motu est. Bouem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia et carne pluit, quem imbre ingens numerus auium interuo- litando rapuisse fertur ; quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies ut nihil odor mutaret. Libri per duumuiros 7 sacrorum aditi ; pericula a conuentu alienigenarum praedicta, ne qui in loca summa urbis impetus caedesque inde fierent ; inter cetera monitum ut seditionibus abstineretur. Id fac- tum ad impediendam legem tribuni criminabantur, ingensque aderat certamen. Ecce, ut idem in singulos annos orbis 8 uolueretur, Hernici nuntiant Volscos et Aequos, etsi absci- sae res sint, reficere exercitus ; Antii summam rei positam ; Ecetrae Antiates colonos palam concilia facere ; id caput, eas uires belli esse. Ut haec dicta in senatu sunt, dilectus 9 edicitur ; consules belli administrationem inter se dispergiri iussi, alteri ut Volsci, alteri ut Aequi prouincia esset. Tri- 10

10 5 Terentilia *Edd. ex c. 9* ; terentilla *MPFBOHRnDL* : tarentilla *Up* 6 carne *Vorm.?* *MOH* *Edd. uet. aliq. :* carnem *PFUpBRnDL* *Ed. Rom. 1469* ; *cf. 10. 7. 8 et 28. 27. 16 ubi idem dubium* pluit *MPFUUpBOHRnDL* : pluuisse (*uel* pluuisse) *dett. Ald., fort. recte* 8 abscisae res sint *Vorm. MOIIrND²* *marg. L* *dett. Edd. uet. :* abscisse res sint *P* *dett. aliq. Ald. :* abcesserint *P²F³Up* : abcesae sint .... *D* : abcesserint *FUp²B* : accisae res sint *Rhenan.*, *uix necessario* Ecetrae *Vorm.?* : ecetrae *MRn* : ecetere *D?* *L* : ecetera *D³* (*add. -nos D⁴*) : accetrae *H* : ceteras *PFB* : caeteros *Up* : ceteros *F²O* : eiicere *dett.*

buni coram in foro personare, fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos. iam ne uirtute quidem 11 premi libertatem populi Romani sed arte eludi. quia occidione prope occisos Volscos et Aequos mouere sua sponte arma posse iam fides abierit, nouos hostes quaeri; coloniam 12 fidam propinquam infamem fieri. bellum innoxiiis Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex urbe praecipiti agmine acturi essent, exsilio et relegatione 13 ciuium ulciscentes tribunos. sic, ne quid aliud actum putent, uictam legem esse, nisi dum in integro res sit, dum domi, dum togati sint, caueant ne possessione urbis pellantur, ne iugum accipient. si animus sit, non defore auxilium; consentire omnes tribunos. nullum terrorem externum, nullum periculum esse; cauisse deos priore anno ut tuto libertas defendi posset. Haec tribuni.

11 At ex parte altera consules in conspectu eorum positis sellis dilectum habebant. Eo decurrunt tribuni contionemque secum trahunt. Citati pauci uelut rei experiundae causa, 2 et statim uis coorta. Quemcumque lictor iussu consulis prendisset, tribunus mitti iubebat; neque suum cuique ius modum faciebat sed uirium spes, et manu obtainendum erat quod intenderes.

3 Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo dilectu, sic patres se in lege, quae per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixae, cum discedere populum iussissent tribuni, quod patres se submoueri haud sinebant. Nec fere seniores rei intererant, quippe quae non

10 arte eludi *D? Ed. Frob. 1535*: arte iudi *MPFU_pBOHRnDL^dL*

13 dum domi *PFU_pBOHRnDL* (*sed in D hasta aliqua supra inter domi et dum, quae post a D² erasa est*): dum domit *M*: dum dormit *M²* (*scil. t ex togati*) *omissum uel obscuratum in exemplari, tum perperam repositum*) togati *P²FU_pBHRnDL*: togati *P*: togati *M*: togae *O*

II 2 spcs, et *PFU_pB*: spe et *MP²HRnDL* dett. ‘antiqua lectio’ *Rhenan*: spe sed *O Edd. uet. Ald.* 3 sic patres se *Luterbacher*, quem iam confirmat *D* ubi sic patress: sic patres *MPFU_pBORnD^rL*: sic se patres *H. J. Mueller*

consilio regenda sed permissa temeritati audaciaeque esset. Multum et consules se abstinebant, ne cui in conlusuione 5 rerum maiestatem suam contumeliae offerrent. Caeso erat 6 Quinctius, ferox iuuenis qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine et uiribus. Ad ea munera data a dis et ipse addiderat multa belli decora facundiamque in foro, ut nemo, non lingua, non manu promptior in ciuitate haberetur. Hic 7 cum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, uelut omnes dictaturas consulatusque gerens in uoce ac uiribus suis, unus impetus tribunicios popularesque procellas sustinebat. Hoc duce saepe pulsi foro tribuni, fusa 8 ac fugata plebes est; qui obuius fuerat, mulcatus nudatusque abibat, ut satis appareret, si sic agi liceret, uictam legem esse. Tum prope iam percussis aliis tribunis A. Verginius, 9 ex collegio unus, Caesoni capitnis diem dicit. Atrox ingenium accenderat eo facto magis quam conterruerat; eo acrius obstare legi, agitare plebem, tribunos uelut iusto persequi bello. Accusator pati reum ruere inuidiaeque flammam ac 10 materiam criminibus suis suggerere; legem interim non tam ad spem perferendi quam ad lacesendam Caesonis temeri-

⁴ esset *F³Rn²* dett. aliq. Ed. Rom. 1469: essent *MPF? UpB¹* in ras. *OHRnDL* dett. ⁵ offerrent] hac uoce rursus incipit Ver. et sic

PFUpORnD³L: offerent *MBH*: offererent *D* ⁶-que in foro ut nemo *MPFUpBOHRnDL*: def. Ver. ubi linea periit, Mommsenio uero prior linea olim facundiamq. habuisse uidetur. Sed spatio uix sufficiunt uerba in foro ut nemo, quoniam linea Veronensis plerumque 18 uel ²⁰, interdum 16, rarissime minus quam ¹⁴ litteras exhibeat. Post nemo igitur fort. aliquid addendum (e.g. eo conicit Walters), praesertim cum et in *M* due linea (belli . . . manu) et in *D* (ubi non per columnas sed continuo scribitur) una solito breuiores sint. Certe minus dura erit structura sententiae si nemo aliquo modo a non sciungere licet

⁷ popularesque *MP²FUpBOHRnDL*: populares *P*: in Ver. periit linea

⁸ mulcatus *PFBOH*: mulgatus *MRnDL*: multatus *D³Up*: in Ver. periit linea abibat *MPUpBOHD³*: habitabat *F* (*ut uidetur*): habat *DL*: ibat *Rn* uictam *MF³UpOHRnDL*: uotam *PF? B*: in Ver. periit ⁹ percussis Ver. *MPFUpBOHRnD³*: per pulsis *DL* acrius *MPFUpBOHD³*: carius *RnDL*: defit Ver. ¹⁰ ruere *M¹* uel *M²F³OHRnDL*: ruerem *M?*: reuere *PFB* (*ex praec. reum*): reuera *Up*: defit Ver. ¹⁰⁻¹¹ Caesonis temeritatem . . . in unius *M²* *FUpBOHRnDL*: om. *P*

11 tatem ferre. Ibi multa saepe ab iuuentute inconsulte dicta factaque in unius Caesonis suspectum incidentur ingenium.
 12 Tamen legi resistebat. Et A. Verginius identidem plebi : ‘Ecquid sentitis iam, uos, Quirites, Caesonem simul ciuem
 13 et legem quam cupitis habere non posse? Quamquam quid ego legem loquor? Libertati obstat; omnes Tarquinios superbia exsuperat. Exspectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum uiribus et audacia regnante uidetis.’ Adsentiebantur multi pulsatos se querentes, et tribunum ad rem peragendam ultro incitabant.

12 Iam aderat iudicio dies apparebatque uolgo homines in damnatione Caesonis libertatem agi credere. Tum demum coactus cum multa indignitate prensabat singulos. Sequebantur necessarii, principes ciuitatis. T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat, cum multa referret sua familiaeque decora, adfirmabat neque in Quintia gente neque in ciuitate Romana tantam indeolem tam maturae uirtutis unquam existisse; suum primum militem fuisse, se saepe uidente pugnasse in hostem. Sp. Furius, missum ab Quintio Capitolino sibi eum in dubiis suis rebus uenisse subsidio; neminem

11 Ibi multa *MP²FUpBOHRnDL*: multa ibi *Ver.* suspectum incidentur *MPUpBOHD^L*: susceptu cadunt *F³* (*ubi in secunda uoce -atantum ab F ipso scriptum superest*): suscept . . . *Ver.* *ubi uix plus 8 litterae, uix minus 4 in fine lineae perierunt*: inclinant uel (non recte) incumbant *Karsten* 12 resistebat. Et A. Verginius *Karsten*: resisteb ..... ginjus *Ver.*, *uix plus 8 litteris desperditis*: resistebatur. Et A. Verginius *MPFUpBOHRnDL*, *fort. recte* Ecquid *MPF³UpH Rn*: et quid *Ver.* *F?* *OD⁸L*: hec quid *B* 13 quid ego *Ver.* *MUp OHRnDL*: quidem ego *D³*: ego *PFB* rem peragendam *MPFUp BOHRnDL*: ..... agendum *Ver.*: reum peragendum *Cobet* (cf. 4. 42. 6), *fort. recte*

12 1 cum multa *MPFUpBORnDL* (cf. 5. 26. 8): cum *H*: multa dett. plures: defit *Ver.* sed spatium cum multa commendat 3 uidente *MPFUpBOHRnDL*: uident *Ver.*, *ubi inter militem et -aepe est lacuna* 7 uel 8 tantum litterarum; potest igitur se omisisse 4 *Sp. Furius Ver.* *UpRn²* dett. aliq. *Edd. Rom.* 1469 et 1470: *Sp. Furium MPBOH RnDL*: in *F rasura* *Sp.* . . . *Capitolino hausit* missum *Ver.* *O Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: ipsum missum *MPUpBHRnDL*: et ipsum missum dett. aliq. *Ed. Rom.* 1470 neminem unum esse cuius *MOH*: neminem esse cum eius *Ver.*: nem in em in unum esse cuius *L*: nec inem inunum esse cuius *D*: neminem unum cuius *PF³UpB*: neminem unum cui (*uel cum*) *F?*: totum erasum in *Rn*

unum esse cuius magis opera putet rem restitutam. L. Lu- 5
 cretius, consul anni prioris, recenti gloria nitens, suas laudes
 participare cum Caesone, memorare pugnas, referre egregia
 facinora nunc in expeditionibus, nunc in acie; suadere et 6
 monere iuuenem egregium, instructum naturae fortunaeque
 omnibus bonis, maximum momentum rerum eius ciuitatis in
 quamcumque uenisset, suum quam alienum mallent ciuem
 esse. quod offendat in eo, ferorem et audaciam, aetatem 7
 cottidie auferre: quod desideretur, consilium, id in dies
 crescere. senescentibus uitiis, maturescente uirtute, sinerent
 tantum uirum senem in ciuitate fieri. Pater inter hos L. 8
 Quintius, cui Cincinnato cognomen erat, non iterando
 laudes, ne cumularet inuidiam, sed ueniam errori atque
 adulescentiae petendo, sibi qui non dicto, non facto quem-
 quam offendisset, ut condonarent filium orabat. Sed alii 9
 auersabantur preces aut uerecundia aut metu, alii se suos-
 que mulcatos querentes atroci responso iudicium suum
 praeferebant.

Premebat reum praeter uolgatam inuidiam crimen unum, 13
 quod M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus
 plebis fuerat, testis exstiterat se, haud multo post quam pesti- 2
 lentia in urbe fuerat, in iuuentutem grassantem in Subura
 incidisse. ibi rixam natam esse fratremque suum maiorem
 natu, necdum ex morbo satis ualidum, pugno ictum ab
 Caesone cecidisse; semianimem inter manus domum abla- 3
 tum, mortuumque inde arbitrari, nec sibi rem exsequi tam

5 L. Lucretius *Ver.* (cf. c. 8. 2: *up.*): p. lucretius *M¹ uel M²PUpB OHRnDL Edd. uet. Ald.*: p. f. lucretius *M et fort. F:* rē p̄ Lucretius *F³*

6 fortunaeque *PFUpBOHRn²D³:* . . . tunaeque *Ver.*: portunaequae *M*: oportunaequae *M³*: formaeque *RnDL* mallent *MPFU_pOH RnDL*: malet *Ver.* auferre *MF³Up²OHRn²*: offerre *PF? UpB RnDL*: magis auferre *Ver.?* (*ubi m et i dubia, -s perit*)

13 1 M. Volscius *MP¹UpOH*: m. volcius *FB*: m. volcios *P*: m. vulscius *RnDL*: c. viscius *Ver.* 2 se *MPFU_pBOHRnDL*: om. *Ver.* in iuuentutem *Ver. dett. aliq. Ald.*: iuuentutem *Vorm. MPFU_p BOHDL* incidisse *MPFU_pBOHDL*: incidisset *Ver.* necdum] ante hanc uocem infirmum *dubitanter inserebat H. J. Mueller, sed cf. 4.*
 13. 5 3 rem exsequi *MPFU_pBOHRnDL*: ord. inuerso *Ver.*

atrocem per consules superiorum annorum licuisse. Haec Volscio clamitante adeo concitati homines sunt ut haud 4 multum afuerit quin impetu populi Caeso interiret. Verginius arripi iubet hominem et in uincula duci. Patricii ui contra uim resistunt. T. Quinctius clamitat, cui rei capitalis dies dicta sit et de quo futurum propediem iudicium, eum 5 indemnatum indicta causa non debere uiolari. Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato; seruaturum tamen in uinculis esse ad iudicii diem ut, qui hominem necauerit, de eo supplicii sumendi copia populo Romano fiat.

6 Appellati tribuni medio decreto ius auxilii sui expedient: in uincla conici uetant; sisti reum pecuniamque ni sistatur 7 populo promitti placere pronuntiant. Summam pecuniac quantam aequum esset promitti, ueniebat in dubium; id ad senatum reicitur: reus, dum consulerentur patres, retens- 8 tus in publico est. Vades dari placuit; unum uadem tribus milibus aeris obligarunt; quot darentur permissum tribunis est. Decem finierunt; tot uadibus accusator uadatus est reum. Hic primus uades publico dedit. Dismissus e foro

3 afuerit *PFUpBORnD*: absuerit *H*: fuerit *M*: defit *Ver. ante -rit* 4 in uincula duci *MPFUpBOHRnDL* (*cf. § 6; 4. 26. 9 adn.*): defit *Ver. post uin-* patricii ui *Ver. PF³(fort. et F)UpBOH* (*sed in H ui inter . . quae uidentur uocem ex margine sumptam denotare; post patricii facile excidere potuit*): patricii uis *M*: patri cuius *RnDL* T. Quinctius *MPFUpBOHRnDL*: om. *T. Ver.* rei *Ver. Vorm.?* *MPFUpBRnDL*: reo *OHRn²* *Edd. uet. Ald.* 5 in uinculis *MPF UpBOHRnDL*: defit *Ver. ante -lis* 6 in uincla *MPFBHRnD³* in ras. *Ed. Rom. 1469*: in uincula *Ver. UpOL* ni sistatur *Ver. Up*: nisi sistatur *MPFBOHRnD³L*: nistasistatur *D?* 8 dari *Madv.*: dare *MPFUpBOHRnDL* (*sed cf. e.g. I. 5. 5; I. 9. 11; I. 17. 3; I. 20. 3; 4. 58. 4; 5. 1. 8*): defit *Ver.* tribus milibus *Gruter*: ∞ ∞ ∞ *MPF BHRnDL* (*nisi quod tertio loco M exo habet*: cx cx cx *Up*: . ria milia *Ver.* (*num recte?*): trium millium dett. alig. *Edd. uet. alig.* : in *O clausula corrupta in V. m. uadem aeris sed ante V. in add. unu O¹ marg.* obligarunt *OIRnDL* *Ed. Rom. 1469*: obligarent *PF? UpB*: obligauerunt *M*: in *Ver. -unt tantum servatum sed Harleianam potius quam Mediceam lectionem commendat spatii ratio* 9 quot *M0HRn²D³* *Edd. Rom. 1469 et 1470*: quod *Ver. RnDL*: quae *FUpB*: que *P* publico *Gron.*: publicos *MPFUpBOHRnDL* (*sed Up teste Frigellio, facente Häggströmo*): public. *Ver.* (*si 18 litteras habuit linea, una tantum littera periit*): publicos etiam nota antiquissima in *M* margine, codici, ut puto, aequalis

nocte proxima in Tuscos in exsilium abiit. Iudicii die cum ⁹ excusaretur solum uertisse exsilii causa, nihilo minus Verginio comitia habente, collegae appellati dimisere concilium. Pecunia a patre exacta crudeliter, ut diuenditis omnibus ¹⁰ bonis aliquamdiu trans Tiberim ueluti relegatus deuio quodam tugurio uiueret.

Hoc iudicium et promulgata lex exercuit ciuitatem : ab ¹⁴ externis armis otium fuit. Cum uelut uictores tribuni perculsis patribus Caesonis exsilio prope perlatam esse crederent legem, et quod ad seniores patrum pertineret cessissent possessione rei publicae, iuniores, id maxime quod Caesonis ³ sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos ; sed ibi plurimum profectum est quod modo quodam temperauere impetus suos. Cum primo post Caesonis exsilium ⁴ lex coepta ferri est, instructi paratique cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, ubi primum submouentes praebuere causam, adorti sunt ut nemo unus inde praecipuum quicquam gloriae domum inuidiaeue ferret, mille pro uno Caesones exstisset plebes quereretur. Mediis diebus quibus ⁵ tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat. Benigne salutare, adloqui plebis homines,

⁸ in Tuscos Ver. *M³P²UpO* : intuscōs *F* (*postea erasum*) : intus cōs *MPBH* : intus consules *RnDL* ¹⁰ ueluti *MPFU_pBOHRnDL* : uelut Ver. deuio Ver. conjecturam *Campani* et *Rhenani confirmans*, quamquam in Ver. -o minus certum est : deuo *Vorm. M* ; de ullo *PF? UpBOHRnDL*

¹⁴ ¹ iudicium et *MPFU_pBOHRnDL* : om. et Ver. ² perlatam *MOHRnDL* : prolata *PFUpB* : . . . lat . . Ver. cessissent Ver. *MPFU_pBORnDL* : cessisse *H*, fort. recte ³ sodalium *MPFU_pB OHRnDL* : sodalicium Ver., uix recte auxere iras in plebem, non minuerunt animos *MPFU_pBOHRnDL* : secludit non minuerunt animos Karsten : si quid mutandum sit, malimus auxere iras in plebem secludere : in Ver. post sodalicium fuit ause- perierunt -re iras in plebem non, et -urimum pro-, et -d modo, ita tamen ut his nocibus bene sufficiat spatium ; sed post impetus suos omnia perierunt usque ad c. 18. ⁹ ⁴ cum ingenti *MPFU_pBORnDL* : om. cum *H*, uix recte, cf. c. 12. ¹ adn. quicquam *MP²FU_pBOHRnDL* : quicquam odie *P* : quicquam eo die *Alsch.*, sed potest illud odie ex uoce gloriae male auditā natūm et mox correctum sed non deletum sic in dittographiam abiisse quam postea recte deleuit *P²* ⁵ agerent *MPFU_pBOHD³* : haberent *RnDL*

domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cetera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam ulli neque publice neque priuatim truces esse, nisi cum de lege agi
 6 coeptum esset; alibi popularis iuuentus erat. Ne uoce quidem incommoda, nedum ut ulla uis fieret, paulatim permulgendo tractandoque mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Nec cetera modo tribuni tranquillo peregere, sed refecti quoque in insequentem annum.

15 Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appi filius et P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat; legis ferendae aut accipiendae cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contra tribuni tendebant ut plebi suspectos eos criticando facerent: coniurationem factam; Caesonem Romae esse; interficiendorum tribunorum, trucidandae plebis consilia inita; id negotii datum ab senioribus patrum ut iuuentus tribuniciam potestatem e re publica tolleret formaque eadem ciuitatis esset quae ante Sacrum montem occupatum 4 fuerat. Et ab Volscis et Aequis statum iam ac prope solleme in singulos annos bellum timebatur, propiusque aliud 5 nouum malum necopinato exortum. Exsules seruique, ad duo milia hominum et quingenti, duce Appio Herdonio 6 Sabino nocte Capitolium atque arcem occupauere. Con-

5 iuuentus erat] sequitur in MPFU_pBOHRnDL sententia de tribunis Nec cetera . . . annum quam in finem capituli transtulimus; nide sis Class. Quarterly, v (1901), p. 1 6 uoce MPFU_pBOH Rn²D¹: uocem RnDL incommoda MPFU_pBOHRn²D? L: incommodam RnD (fort., sed non puto): meliorum codicum lectionem ut nominatiuum recte tutatur Harant: incommodi Siesebye et Madv. ulla Up²ORn² Edd. uet.: illa MPFU_pBHRnDL mansuefecerant MPF UpBOHRnDL: mansuefecerat Harant, uix necessario, cf. e.g. 2. 5. 3 peregere F³UpORnL Edd. uet.: peregre MPBD: peraegre H 15 4 ab Volscis F²FUpBO: ad Volscis P: a Volscis MHRnDL 5 duo milia Edd. uet., 'lectio uetus' Rhenan.: ☠ ☠ milia MHRnDL: co co milia PD?: ccc milia O: cccc milia P²FUpBD³ (sed in F spatiump 6 uel 7 litterarum ante ad uacuum relictum): quattuor milia dett. (et sic Dion. Hal. 10. 14. 1) occupauere MHRnDL: occupauerunt (i.e. -runt) O: occupauerunt PFUpB

festim in arce facta caedes eorum qui coniurare et simul capere arma noluerant: alii inter tumultum praecipites pauore in forum deuolant: alternae uoces 'Ad arma' et 'Hostes in urbe sunt' audiebantur. Consules et armare 7 plebem et inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum an intestinum, ab odio plebis an ab seruili fraude, urbem inuasisset; sedabant tumultus, sedando interdum mouebant; nec enim poterat pauida et consternata multitudo regi imperio. Dant tamen arma, non uolgo, tantum 8 ut incerto hoste praesidium satis fidum ad omnia esset. Solliciti reliquum noctis incertique qui homines, quantus numerus hostium esset, in stationibus disponendis ad opportuna omnis urbis loca egere. Lux deinde aperuit bellum ducemque 9 belli. Seruos ad libertatem Appius Herdonius ex Capitolio uocabat: se miserrimi cuiusque suscepisse causam, ut exsules iniuria pulsos in patriam reduceret et seruitiis graue iugum demeret; id malle populo Romano auctore fieri: si ibi spes non sit, se Volscos et Aequos et omnia extrema temptaturum et concitaturum.

Dilucere res magis patribus atque consulibus. Praeter ea 16 tamen quae denuntiabantur, ne Veientium neu Sabinorum id consilium esset timere et, cum tantum in urbe hostium 2 esset, mox Sabinae Etruscaeque legiones ex composito adesent, tum aeterni hostes, Volsci et Aequi, non ad populandos, ut ante, fines sed ad urbem ut ex parte captam uenirent. Multi et uarii timores; inter ceteros eminebat terror seruilis 3 ne suus cuique domi hostis esset, cui nec credere nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare satis erat tutum; uixque concordia sisti uidebatur posse. Tantum superanti- 4 bus aliis ac mergentibus malis nemo tribunos aut plebem

6 'Ad arma' et *MRnDL*: et arma et *H*: ad arma ad *PF? UpBO*: et ad arma et *dett. unus* in urbe sunt *MPFBHRnDL*: sunt in urbe *Up*: in urbe (*om. sunt*) *O, fort. recte*

16 3 non credendo *MPFU_pBHRnDL*: *om. non O* ne infestior *MP²FU_pBOHRnDL*: nec infestior *P*

timebat; mansuetum id malum et per aliorum quietem malorum semper exoriens tum quiesce peregrino terrore 5 sopitum uidebatur. At id prope unum maxime inclinatis rebus incubuit. Tantus enim tribunos furor tenuit ut non bellum, sed uanam imaginem belli ad auertendos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse contenderent; patriciorum hospites clientesque si perlata lege frustra tumultuosos esse se sentiant, maiore quam uenerint silentio 6 abituros. Concilium inde legis preferendae habere, auocato populo ab armis. Senatum interim consules habent, alio se maiore ab tribunis metu ostendente quam quem nocturnus hostis intulerat.

17 Postquam arma poni et discedere homines ab stationibus nuntiatum est, P. Valerius, collega senatum retinente, se ex 2 curia proripit, inde in templum ad tribunos uenit. ‘Quid hoc rei est’ inquit, ‘tribuni? Appi Herdoni ductu et auspicio rem publicam euersuri estis? Tam felix uobis corrumpendis fuit qui seruitia non commouit auctor? Cum hostes supra caput sint, discedi ab armis legesque ferri placet?’ 3 Inde ad multitudinem oratione uersa: ‘Si uos urbis, Quirites, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos uestros ab hostibus captos. Iuppiter optimus maximus, Iuno regina et Minerua, alii di deaeque obsidentur; castra seruorum publicos uestros penates tenent; haec uobis forma sanae ciuitatis

4 tum quiesce Scheller: tumque esse *MPFU_pBOHRnL Edd. uel.*: tum quī esse *D*? : tum q: esse *F* (*ubi -que constanter per q; exprimitur*) : tum esse *Sigon.* : tum quiescere *Linsmayer* 5 At id *Ald.*, *Up*: ad id *MPFBOHRnDL* auertendos *MPFU_pO*: uertendos *BHRnDL* abituros *MP²OD³*: habituros *PF³BHRnDL* (*in F stat h- in rasura: quid subsit non appareat*) 6 legis *O* dett. unus: legi *MUpDL*: lege *PFB*; pro genetiuo cf. 9. 9. 19 cum adn.; 9. 11. 12, *Caes. B. G.* 4. 17. 10 preferendae *MPF?* *BOHDL*: proferenda *F³* auocato *Ald.*, *F³Up²*: aduocato *Vorm?* *MPFU_pBOHRnDL*

17 i retinente se ex *PFU_pBORnD⁴*: retinentes ex *DL*: retinentes et ex *M*: retinente ex *M²* uel *M¹H* 3 urbis, Quirites *Sabellicus* uel ‘aliquis’ a *Sabellico* citatus (cf. c. 67. 1; 5. 3. 2; 5. 6. 15; 5. 18. 3; 5. 52. 1; 9. 34. 3): urbisque *MPFU_pBOHRnD²* uel *D¹L*: urbisq: *s D* Iuno *MPFU_pBOHRnDL*; Iunoque *Madv.*

uidetur? Tantum hostium non solum intra muros est sed 4
 in arce supra forum curiamque; comitia interim in foro sunt,
 senatus in curia est; uelut cum otium superat, senator sen-
 tentiam dicit, alii Quirites suffragium ineunt. Non quidquid 5
 patrum plebisque est, consules, tribunos, deos hominesque
 omnes armatos opem ferre, in Capitolium currere, liberare
 ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi maximi
 decuit? Romule pater, tu mentem tuam, qua quondam 6
 arcem ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti, da stirpi
 tuae; iube hanc ingredi uiam, quam tu dux, quam tuus
 ingressus exercitus est. Primus en ego consul, quantum
 mortalis deum possum, te ac tua uestigia sequar.' Ultimum 7
 orationis fuit, se arma capere, uocare omnes Quirites ad
 arma; si qui impedit, iam se consularis imperii, iam tribu-
 niae potestatis sacratarumque legum oblitum, quisquis ille
 sit, ubicumque sit, in Capitolio, in foro, pro hoste habiturum.
 iuberent tribuni, quoniam in Appium Herdonium uetarent, 8
 in P. Valerium consulem sumi arma; ausurum se in tribunis,
 quod princeps familiae suae ausus in regibus esset. Vim 9
 ultimam apparebat futuram spectaculoque seditionem Ro-
 manam hostibus fore. Nec lex tamen ferri nec ire in Capi-
 tolium consul potuit; nox certamina copta oppressit;
 tribuni cessere nocti, timentes consulum arma. Amotis 10
 inde seditionis auctoribus patres circumire plebem inseren-
 tesque se in circulos sermones tempori aptos serere; admo-
 nere ut uiderent in quod discriminem rem publicam adducerent.
 non inter patres ac plebem certamen esse, sed simul patres 11
 plebemque, arcem urbis, templa deorum, penates publicos
 priuatosque hostibus dedi. Dum haec in foro sedandae 12
 discordiae causa aguntur, consules interim, ne Sabini neue
 Veiens hostis moueretur, circa portas murosque disces-
 serant.

¹² neue Veiens *MHRn*: ne ueiens *PF¹UpODL*: ne ueniens *F² B*

18 Eadem nocte et Tusculum de arce capta Capitolioque occupato et alio turbatae urbis statu nuntii uenient. 2 L. Mamilius Tusculi tum dictator erat. Is confestim conuocato senatu atque introductis nuntiis magnopere censet, ne exspectent dum ab Roma legati auxilium petentes ueniant; periculum ipsum discrimenque ac sociales deos fidemque foederum id poscere; demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem nunquam parem 4 occasionem datus deos. Placet ferri auxilium; iuuentus conscribitur, arma dantur. Romam prima luce uenientes procul speciem hostium praebuere; Aequi aut Volsci uenire uisi sunt; deinde ubi uanus terror abiit, accepti in urbem 5 agmine in forum descendunt. Ibi iam P. Valerius relicto ad portarum praesidia collega instruebat aciem. Auctoritas uiri mouerat, adfirmantis Capitolio reciperato et urbe pacata si edoceri se sissent quae fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorem se maiorum suorum, memorem cognominis quo populi colendi uelut hereditaria cura sibi a maioribus tradita esset, concilium plebis non impediturum. 7 Hunc ducem secuti nequ quam reclamantibus tribunis in clium Capitolinum erigunt aciem. Adiungitur et Tusculana legio. Certare socii ciuesque utri reciperatae arcis 8 suum decus facerent; dux uterque suos adhortatur. Trepidare tum hostes nec ulli satis rei praeterquam loco fidere; trepidantibus inferunt signa Romani sociique. Iam in uestibulum perruperant templi cum P. Valerius inter primores 9 pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis uidit cadentem. Is dato negotio suis ut corpus obtegerent, ipse

18 1 et Tusculum *MPFU_pBHRnDL* (*sed in B tust-*) : in Tusculum O: Tusculum *Madv.* 3 id poscere . . . ciuitatem *om.* H demerendi *Ed. Rom.* 1470: demerendo *MPDL*: de merendo *UpORn*: demorendo *B*: deuintiendam *F³* in *rasura* 6 reciperato] *uide sis 1. 12. 1 adn.* : recuperato *MPFU_pBOHRnDL* si edoceri se sissent *Rhenan.* : si se doceri sensissent *Vorm.* *MPFU_pBOHRnDL* (*sed sensis sent D*) : si se doceri siuissent *Up²* dett. *aliqu.* *Edd.* *uet.* quo populi *Gron.* : quod populi *MPFU_pBOHRnDL*; *tutatur Alsch.* ad cognominis *referens* (*cf. 3. 34. 6 adn.*) 7 reciperatae] *ut supra* : *recup-* *MPFU_pBOHRnDL*

in locum uicemque consulis prouolat. Prae ardore impetu-
que tantae rei sensus non peruenit ad militem; prius uicit
quam se pugnare sine duce sentiret. Multi exsulum caede 10
sua foedauere templum, multi uiui capti, Herdonius inter-
fектus. Ita Capitolium reciperatum. De captiuis, ut quisque
liber aut seruus esset, suae fortunae a quoque sumptum
supplicium est. Tusculanis gratiae actae, Capitolium pur-
gatum atque lustratum. In consulis domum plebes quad- 11
rantes ut funere ampliore efferretur iactasse fertur.

Pace parta, instare tum tribuni patribus, ut P. Valeri 19
fidem exsoluerent, instare (C.) Claudio, ut collegae deos
manes fraude liberaret, agi de lege sineret. Consul ante-
quam collegam sibi subrogasset negare passurum agi de
lege. Hae tenuere contentiones usque ad comitia consulis 2
subrogandi. Decembri mense summo patrum studio I.
Quinctius Cincinnatus, pater Caesonis, consul creatur qui
magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes con- 3
sulem habitura iratum, potentem fauore patrum, uirtute sua,
tribus liberis, quorum nemo Caesoni cedebat magnitudine
animi, consilium et modum adhibendo ubi res posceret
piores erant. Is ut magistratum iniit, adsiduis contionibus 4
pro tribunali non in plebe coercenda quam senatu castigando
uehementior fuit, cuius ordinis languore perpetui iam tribuni

9 prius uicit] his uocibus rursus inc. Ver. 10 templum MPFUp
BOHRnDL^s: templa Ver.: templi DL reciperatum Ver. (uide sup.
§ 6): recuperatum MPUpBOHRnDL 11 efferretur F³ in rasura
Edd. uet. aliq.: referretur RnDL: ferretur Ver. MPUpBOH (sed in
H amplio referretur, quod originem corruptelae monstrat)

19 1 Pace parta Ver. Vorm. OHDL: parta pace MF³Up: parte
pace PF³: partea pace B P. Valeri MPFUpBOHRnDL: Valeri
Ver. C. Claudio H. J. Mueller: claudio Ver. MPFOHRnDL (sed
in F-o in rasura): claudi B deos Ver. MPFUpBOHRnDL:
delere uolt Novák 3 et modum MPFUpBOHRnDL: delet
Mommsen, indicia secutus lectionis Veronensis ubi -ne animi co- in
initio lineae seruata spatium non facile uidentur relinquere pluribus
litteris quam -nsilium: et in D ante et post et modum duarum littera-
rum spatium utrimque uacat, glossenatis fort. indicum, ut in M
2. 43. 5 4 perpetui MPFUpBRnDL: perpetu Ver. (scil. i ante
iam omissio): perpetuo F³OH

plebis, non ut in re publica populi Romani sed ut in perdita
 5 domo lingua criminibusque regnarent: cum Caesone filio
 suo uirtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domique
 decora pulsa ex urbe Romana et fugata esse; loquaces,
 seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertium tribunos,
 6 pessimis artibus, regia licentia uiuere. ‘Aulus’ inquit, ‘ille
 Verginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicii quam
 Appius Herdonius meruit? Plus hercule aliquanto, qui uere
 rem aestimare uelit. Herdonius, si nihil aliud, hostem se
 fatendo prope denuntiauit ut arma caperetis; hic negando
 bellum esse arma uobis ademit nudosque seruis uestris et
 7 exsulibus obiecit. Et uos—C. Claudi pace et P. Valeri
 mortui loquar—prius in cliuum Capitolinum signa intulisti
 quam hos hostes de foro tolleretis? Pudet deorum homi-
 numque. Cum hostes in arce, in Capitolio essent, exsulum
 et seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi
 maximi habitaret, Tusculi ante quam Romae sumpta sunt
 8 arma. In dubio fuit utrum L. Mamilius, Tusculanus dux,
 an P. Valerius et C. Claudius consules Romanam arcem
 liberarent; et qui ante Latinos ne pro se quidem ipsis, cum
 in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus,
 nunc, nisi Latini sua sponte arma sumpsisserint, capti et deleti
 9 eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre, inermem eam
 hosti trucidandam obicere? Scilicet si quis uobis humil-
 limus homo de uestra plebe, quam partem uelut abruptam a
 cetero populo uestram patriam peculiaremque rem publicam
 fecistis, si quis ex his domum suam obsessam a familia
 10 armata nuntiaret, ferendum auxilium putaretis: Iuppiter
 optimus maximus exsulum atque seruorum saeptus armis
 nulla humana ope dignus erat? Et hi postulant, ut sacro-

4 domo Ver. BD³ Ed. Rom. 1469 Ald.: modo MPFU_pOHRnD? L:
 domo modo dett. aliq. 6 bellum Madv. (cf. c. 16. 5): bella MPF
 U_pBOHRnDL: in Ver. periit uobis PFU_pBOHRnDL: nouis M:
 nobis M³: periit in Ver. 7 quam Romae su-] hinc defit Ver.
 usque ad § 9, rursus incipiens a noce uelut 9 obsessam MPFU_pB
 OHRnDL: oppressam Ver. 10 humana ope MPFU_pBOHRnDL:
 ope humana Ver.

sancti habeantur, quibus ipsi di neque sacri neque sancti sunt? At enim, diuinis humanisque obruti sceleribus, legem uos hoc anno perlatus dictitatis. Tum hercule illo die quo ego consul sum creatus, male gesta res publica est, peius multo quam cum P. Valerius consul periit,—si tuleritis. Iam primum omnium' inquit, 'Quirites, in Volscos et Aequos mihi atque collegae legiones ducere in animo est. Nescio quo fato magis bellantes quam pacati propitos habemus deos. Quantum periculum ab illis populis fuerit si Capitolum ab exsulibus obsessum scissent, suspicari de praeterito quam re ipsa experiri est melius.'

Mouerat plebem oratio consulis; erecti patres restitutam credebant rem publicam. Consul alter, comes animosior quam auctor, suscepisse collegam priorem actiones tam graues facile passus, in peragendis consularis officii partem ad se uindicabat. Tum tribuni, eludentes uelut uana dicta, persequi quaerendo quonam modo exercitum educturi consules essent quos dilectum habere nemo passurus sit. 'Nobis uero' inquit Quinctius, 'nihil dilectu opus est, cum, quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma

10 neque sacri neque *MPFU_pBO*: neque sac . . . . Ver.: sacri neque *H*: neque *RnDL* 11 At enim *Ver.* *M² uel M¹P FU_pBO*: atq nim *M*: etenim *RnDL* dett. die quo *MPFU_pBOHRnDL*: die cum *Ver.* periit *MPFU_pBOHRnDL*: perit *Ver.* si tuleritis *Ver.* *MPFU_pBOHRnDL*: delet *Madv.*, sed cf. 2. 38. 5.; in *PF³D* stat ante si *punctum* 12 fato *Ver.* *P²UpBO*: facto *MPFHRnDL* (sed in *F*-cto solum superest) : pacto *F³*

20 1 actiones tam graues facile dett. unus (*Vindobonensis*, teste *Frig.*): actio . . . . grauis facile *Ver.*¹ pacile *Ver.*): actionem tam grauis facile *MPFU_pBHRnDL*: actionem tam grauis faciles *O*: actionem tam grauis rei *D⁴* marg. dett. aliq. *Edd.* uet.: actionem tam grauem dett.; corruptio ex repetito fine praecc. uocis priorem orta est, ut monet *Madv.* in peragendis consularis *Vorm.* *OHRnDL* dett.: in peragentis consularis *M*: in peragendis c . . . . *Ver.*: in peragendis consularis consularem *PF²B*: in peragendis consularibus consularem *F³Up*: post peragendis add. consiliis *Sigon.* officii *Vorm.* *MPFU_pBOHRnDL*: offici *Ver.*: officiis *Frig.*, cum consularibus 2 passurus sit *PFUpBO* *Edd.* uet., recte (nam post essent quis esset in sit mutauisset? Vide sis App. II, Edit. meae Lib. II. Cantab. 1901): passurus esset *MHRnDL* dett.: passur . . . . *Ver.* 3 recipiendum *Vorm.* *MOH*: recipiendum *PFUpBRnDL*: periit syllaba (-en- uel n-) in *Ver.*

plebi dedit, omnes in uerba iurauerint conuenturos se iussu
 4 consulis nec iniussu abituros. Edicimus itaque, omnes qui
 in uerba iurastis crastina die armati ad lacum Regillum
 adsitis.' Cauillari tum tribuni et populum exsoluere reli-
 gione uelle: priuatum eo tempore Quinctium fuisse cum
 5 sacramento adacti sint. Sed nondum haec quae nunc tenet
 saeculum neglegentia deum uenerat, nec interpretando sibi
 quisque ius iurandum et leges aptas faciebat, sed suos potius
 6 mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, ut impedienda
 rei nulla spes erat, de proferendo exitu agere, eo magis quod
 et augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat,
 locumque inaugurarri ubi auspicato cum populo agi posset,
 ut quidquid Romae ui tribunicia rogatum esset id comitiis
 7 ibi abrogaretur: omnes id iussuros quod consules uelint;
 neque enim prouocationem esse longius ab urbe mille
 passuum, et tribunos, si eo ueniant, in alia turba Quiritium
 8 subiectos fore consulari imperio. Terrebant haec; sed ille
 maximus terror animos agitabat, quod saepius Quinctius
 dictitabat se consulm comitia non habiturum; non ita ciui-
 tatem aegram esse ut consuetis remedii sisti possit; dicta-
 tore opus esse rei publicae, ut, qui se mouerit ad sollicitandum
 statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse.
 21 Senatus in Capitolio erat; eo tribuni cum perturbata
 plebe ueniunt. Multitudo clamore ingenti nunc consulum,
 nunc patrum fidem implorant; nec ante mouerunt de sen-
 tentia consulem quam tribuni se in auctoritate patrum
 2 futuros esse polliciti sunt. Tunc referente consule de tribu-
 norum et plebis postulatis senatus consulta fiunt ut neque

4 iurastis *M³PFBORnDL*: . . . astis *Ver.*: iurauistis *Up*: iuratis *M*:
om. H 6 de proferendo exitu *Perizonius*: de proferendo . . . . . *u*
Ver.: de proferendo exercitu *MPFU_pBOHDL*: de proferenda (*scilicet*
re) *coniecit Lipsius* 7 uelint *Ver.*: uellent *MPFU_pBOHRnDL*,
sed cf. adn. ad § 2 ueniant *MPFU_pBO*, 'lectio uetus,' *Rhenan.*:
adueniant HD dett.: aueniant *RnL*: *defit Ver. ante -ant* 8 possit
Ed. Frob. 1535: posset *MPFU_pBOHRnDL*: *defit Ver.*

21 2 senatus consulta fiunt ut *Ver.*: *om.* ut *Vorm.* *MPFU_pBOHRn*
DL Ald.: senatus consultum fit ut *cod. Sigonii*

tribuni legem eo anno ferrent neque consules ab urbe exercitum educerent; in reliquum magistratus continuari et eosdem tribunos refici iudicare senatum contra rem publicam esse. Consules fuere in patrum potestate: tribuni reclamantibus consulibus refecti. Patres quoque, ne quid cederent plebi, et ipsi L. Quinctium consulem reficiebant. Nulla toto anno uehementior actio consulis fuit. ‘Mirer’ inquit, ‘si uana uestra, patres conscripti, auctoritas ad plebem est? Vos eleuatis eam quippe qui, quia plebs senatus consultum continuandis magistratibus soluit, ipsi quoque solutum uoltis, ne temeritati multitudinis cedatis, tamquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis ac licentiae habere. Leuius enim uaniusque profecto est sua decreta et consulta tollere quam aliorum. Imitamini, patres conscripti, turbam inconsultam, et qui exemplo aliis esse debetis, aliorum exemplo peccate potius quam alii uestro recte faciant, dum ego ne imiter tribunos nec me contra senatus consultum consulem renuntiari patiar. Te uero, C. Claudi, adhortor ut et ipse populum Romanum hac licentia arceas, et de me hoc tibi persuadeas me ita accepturum ut non honorem meum a te impeditum, sed gloriam spreti honoris auctam, inuidiam quae ex continuato eo impenderet leuatam putem.’ Communiter inde edicunt ne quis L. Quinctium consulem faceret; si quis fecisset, se id suffragium non obseruatueros.

Consules creati Q. Fabius Vibulanus tertium et L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno: lustrum

² eosdem Ver. Ed. Frob. 1535: eos MPFU^pBOHRnDL (*sed in M eos in fine lineae tribus litteris breuioris quam et quae praecedit et quae insequitur*) ⁴ qui quia Madv. (cf. 5. 16. 2): quia quia Ver.: quia MPFU^pBOHRnDL senatus consultum continuandis Madv.: senatum consultum in continuandis Ver.: s. ēm. in continuandis O: s. m. c. in continuandis MPF? BHRnDL (*in F sc ab F³ in ras. : in B sm. c. et -endis*) cedatis MPFU^pBOHRnDL: ceditis Ver. ⁶ peccate Klock (cf. c. 11. 13; 4. 49. 15): peccatis Ver. MPFU^pBOHRnDL Edd. uet. Ald.: peccetis Grut. ⁷ et ipse Ver. MHRnDL Ald.: ipse PF UpBO Ed. Rom. 1469 inuidiam quae Ver. H: inuidiamque quae MPFU^pBORnD⁸ (*ubi ;que in ras.*): inuidiam quaeq. D? L ⁹ impen- deret MPFU^pBOHRnDL (*sed inp- in FB*): inpenderit Ver.

²² ¹ actus Ver. RnDL Ald.: auctus MP²FU^pBOH: auctos P

propter Capitolium captum, consulem occisum conditum reli-

giosum fuit.

2 Q. Fabio L. Cornelio consulibus principio anni statim
res turbulentae. Instigabant plebem tribuni : bellum ingens
a Volscis et Aequis Latini atque Hernici nuntiabant : iam
Antii Volscorum legiones esse. Et ipsam coloniam ingens
metus erat defecturam ; aegreque impetratum a tribunis ut
3 bellum praeuerti sinerent. Consules inde partiti prouincias :
Fabio ut legiones Antium duceret datum, Cornelius ut
Romae praesidio esset, ne qua pars hostium, qui Aequis
4 mos erat, ad populandum ueniret. Hernici et Latini iussi
milites dare ex foedere, duaeque partes sociorum in exercitu,
tertia ciuium fuit. Postquam ad diem praestitutum uenerunt
socii, consul extra portam Capenam castra locat. Inde
lustrato exercitu Antium profectus haud procul oppido stati-
5 uisque hostium consedit. Vbi cum Volsci, quia nondum
ab Aequis uenisset exercitus, dimicare non ausi, quemad-
modum quieti uallo se tutarentur, pararent, postero die
Fabius non permixtam unam sociorum ciuiumque sed trium
populorum tres separatim acies circa uallum hostium
6 instruxit ; ipse erat medius cum legionibus Romanis. Inde
signum obseruari iussit, ut pariter et socii rem inciperent
referrentque pedem, si receptui cecinisset. Equites item
7 suae cuique parti post principia conlocat. Ita trifariam
adortus castra circumuenit et cum undique instaret non
sustinentes impetum Volscos uallo deturbat. Transgressus
inde munitiones pauidam turbam inclinatamque in partem
8 unam castris expellit. Inde effuse fugientes eques, cui
superare uallum haud facile fuerat, cum ad id spectator

2 anni statim *Ver.* *MPFU*^p*BOHL*¹ : anni *DL* *scd add.* statim *post res*
D : statim anni *Novák*, sed, si uox statim retinenda est, *ordo inusitatus*
hic melior ob uerbum omisssum   3 *Cornelius Ver.* *MPFU*^p*BOHRn*
DL (*cf. c. 25. 9*) : *Cornelio Ed. Paris.* 1510, *Sigon.*   5 nondum ab
Aequis] post haec defit Ver. usque ad § 8   6 obseruari dett. *duo,*
Madv. : obseruare *MPFU*^p*BOHRn**DL*   8 -de effuse] *his uocibus*
rursus inc. Ver., sed per fragmenta tantum

pugnae adstitisset, libero campo adeptus parte uictoriae
fruitur territos caedendo. Magna et in castris et extra 9
munimenta caedes fugientium fuit sed praeda maior, quia
uix arma secum efferre hostis potuit; deletusque exercitus
foret ni fugientes siluae texissent.

Dum ad Antium haec geruntur, interim Aequi robore 23
iuuentutis praemisso arcem Tusculanam improuiso nocte
capiunt, reliquo exercitu haud procul moenibus Tusculi
considunt ut distenderent hostium copias. Haec celeriter 2
Romam, ab Roma in castra Antium perlata mouent
Romanos haud secus quam si Capitolium captum nun-
tiaretur; adeo et recens erat Tusculanorum meritum et
similitudo ipsa periculi reposcere datum auxilium uidebatur.
Fabius omissis omnibus praedam ex castris raptim Antium 3
conuehit; ibi modico praesidio relicto, citatum agmen Tus-
cicum rapit. Nihil praeter arma et quod cocti ad manum
fuit cibi ferre militi licuit; commeatum ab Roma consul
Cornelius subuehit. Aliquot menses Tusculi bellatum. 4
Parte exercitus consul castra Aequorum oppugnabat; partem
Tusculanis dederat ad arcem reciperandam. Vi nunquam
eo subiri potuit: fames postremo inde detraxit hostem.
Qua postquam uentum ad extremum est, inermes nudique 5
omnes sub iugum ab Tusculanis missi. Hos ignominiosa
fuga domum se recipientes Romanus consul in Algido con-
secutus ad unum omnes occidit. Victor ad Columnen—id 6

9 caedes M^3F^3UpOH : cedes D : caedis $PF^1uel F^2RnL$: caede M :
caedi $F^?B$: periit in Ver. hostis $M^2uel M^1P^2FUpBOHD$: hostes
 MPL : defit Ver. foret ni Ver. $M^3PFOHRnDL$: foret nisi UpB :
fore nisi M siluae texissent $PFUpBOHD$: silua et texissent M :
silua et exissent L : silue et exissent Rn : silue excepsissent Rn^2 :
..... set Ver.

23 3 Tusculum rapit] post haec defit Ver. usque ad § 5 cocti D^1
uel D^2 dett. aliq. Edd. uet. : coacti $MPFUpBOHRnDL$ 4 recipie-
randam H (cf. 1. 12. 1) : recuperandam $MPFUUpBORnDL$ subiri
 Up , Gron. confirmans: subire $MPFBOHRnDL$ detraxit $MPFB$
 $ORnDL$: traxit UpH (num recte?) 5 Qua $M?$, Gron.: quo
 $M^1PFUpBOHRnDL$ recipientes] hac uoce rursus inc. Ver.
6 ad Columnen $MP^2UpBOHRnDL$: ad columem F : ad colume Ver.:
Incolumnen P

loco nomen est—exercitu reducto castra locat. Et alter consul, postquam moenibus iam Romanis pulso hoste periculum esse desierat, et ipse ab Roma profectus. Ita bifariam consules ingressi hostium fines ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur. Eodem anno descisse Antiates apud plerosque auctores inuenio; L. Cornelium consulem id bellum gessisse oppidumque cepisse. Certum adfirmare, quia nulla apud uetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim.

24 Hoc bello perfecto tribunicium domi bellum patres territat. Clament fraude fieri quod foris teneatur exercitus; frustrationem eam legis tollendae esse; se nihilo minus rem suspectam peracturos. Obtinuit tamen L. Lucretius praefectus urbis ut actiones tribuniciae in aduentum consulum differrentur. Erat et noua exorta causa motus. A. Cornelius et Q. Seruilius quaestores M. Volscio, quod falsus haud dubie testis in Caesonem exstitisset, diem dixerant. Multis enim emanabat indicis neque fratrem Volsci ex quo semel fuerit aeger unquam non modo uisum in publico, sed ne adsurrexisse quidem ex morbo, multorumque tabem mensum mortuum; nec iis temporibus in quae testis crimen conieciisset Caesonem Romae uisum, adfirmantibus qui una meruerant secum eum tum frequentemque ad signa sine ullo cōmmeatu fuisse. Nisi ita esset multi priuatim ferebant

6 reducto *Ver.*, *Rubenium* et *Crevierum* confirmans: relicto *MPF UpBOHRnDL* 7 id bellum *Ver.* *MPFUpBOH*: hic bellum *RnDL*

24 1 esse; se *MPFUpBOHRnDL*: esse *Ver.* 2 L. Lucretius *Ver.*: p. l. lucretius *M*: p. lucretius *PFUpBOHRnL* *Edd.* *uet.*: p. (i uel 1 suprascr.) lucretius *D* differrentur *Ver.* *UpOHRnDL*: differntur *MPFB* 3 diem dixerant *M³F³OHRnD⁴*: diem dixerat *MPFUpBDL*: dicens dixerat *Ver.* 4 uisum in publico *MPFUpB OHRnDL*: in publico uisum *Ver.* mensum *Ver.* *MPF? BRnL*: mensuum *D*: mensium *F³UpOH* *dett.* 5 nec iis *Madv.*: nec his *Ver.* *MPFUpBORnDL*: ne his *H* meruerant *Ver.* *MHRnDL*: meruerunt *PFUpBO* frequentemque *MPF? UpBOHRnDL* *Ald.*: frequentem *F¹ uel F²* *dett.* *duo, fort. recte*: frequente *Ver.* ullo comœda] hinc defit *Ver.* usque ad c. 26. 8 multi priuatim *Vorm?* *OHRnDL* *dett.* *Edd.* *uet.*: add. uoces multis priuatis *B* et easdem miris modis intermistas *MPFUp* (e.g. in *M* multi multis priuatim is priuatis, ubi multis in multi mutauit *M¹* uel *M²*), sed priuati (*non priuatum*) *F*

Volscio iudicem. Cum ad iudicium ire non auderet, omnes 6 eae res in unum congruentes haud magis dubiam damnationem Volsci quam Caesonis Volscio teste fuerat faciebant. 7 In mora tribuni erant, qui comitia quaestores habere de reo, nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. Ita extracta utraque res in consulum aduentum est. Qui ubi 8 triumphantes uictore cum exercitu urbem inierunt, quia silentium de lege erat, percusso magna pars credebant tribunos; at illi—etenim extrellum anni iam erat—quartum 9 adfectantes tribunatum, in comitiorum disceptationem ab lege certamen auerterant. Et cum consules nihilo minus aduersus continuationem tribunatus quam si lex minuenda suae maiestatis causa promulgata ferretur tetendissent uictoria certaminis penes tribunos fuit.

Eodem anno Aequis pax est petentibus data. Census, 10 res priore anno incohata, perficitur, idque lustrum ab origine urbis decimum conditum ferunt. Censa ciuium capita centum septendecim milia trecenta undeuiginti. Consulum 11 magna domi bellique eo anno gloria fuit, quod et foris pacem peperere, et domi, etsi non concors, minus tamen quam alias infesta ciuitas fuit.

L. Minucius inde et C. Nautius consules facti duas resi- 25 duas anni prioris causas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudicium de Volscio impiedebant; sed in

5 iudicem *MPFUpBOHRnDL*: iudices *dett. aliq. Edd. uet. duo*
 6 eae res *F³D³* in *ras. dett. aliq. Ed. Rom. 1469*: eas res *M*: eas res *Vorm.?* *M² uel M¹PFUpBOHRnD?* *L* fuerat *F³OD³* *dett. aliq.* : fuerant *MPF?* *UpBHRnDL* 9 causa *delere uolt Karsten, sine causa* tetendissent *UpHD⁴* *Edd. uet.* : tetedissent *O* : tetendisset *MPFBD³* : tetendisse *DL* 10 idque *MOHRnDL*: atque *PFUpB* ferunt. Censa *dett. aliq.* : fuerunt censa *MPFUpBOHRnL*: fuerant censa *D* centum septendecim milia (*i.e. cxvii*) *MPFUpB* : *cxviii* *O* : *cxxxii H* *Edd. uet. Ald.* : *Harleianam et Mediceam lectionem conflant RnDL* (*sed in D cxxxii cccxviii*) trecenta undeuiginti (*i.e. cccxviii*) *MO* : *cccxviii PFUpB in ras. H*: *iterum conflant RnDL* (*sed in D cxvii cccxviii*): *ccccxix Edd. uet. Ald.*

25 1 C. Nautius *Glareanus et Sigonius ex Dionys.* (x. 22. 1), *Diod.* (xi. 88. 1). *Fastisque Cap.*, uide *C. I. L. 1², p. 104*: L. Nautius *MPF UpBOHDL*

2 quaestoribus nouis maior uis, maior auctoritas erat. Cum
 M. Valerio Mani filio Volesi nepote quaestor erat T. Quinc-
 3 tius Capitolinus qui ter consul fuerat. Is, quoniam neque
 Quintiae familiae Caeso neque rei publicae maximus
 iuuenum restitui posset, falsum testem qui dicendae causae
 innoxio potestatem ademisset, iusto ac pio bello perseque-
 4 batur. Cum Verginius maxime ex tribunis de lege ageret,
 duum mensum spatium consulibus datum est ad inspicien-
 dam legem ut cum edocuissent populum quid fraudis
 occultae ferretur, sinerent deinde suffragium inire. Hoc
 5 interualli datum res tranquillas in urbe fecit. Nec diurnam
 quietem Aequi dederunt, qui rupto foedere quod ictum
 erat priore anno cum Romanis, imperium ad Gracchum
 Cloelium deferunt; is tum longe princeps in Aequis erat.

6 Graccho duce in Labicanum agrum, inde in Tusculanum
 hostili populatione uenient, plenique praedae in Algido
 castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius,
 A. Postumius legati ab Roma uenerunt questum iniurias
 7 et ex eo foedere res repetitum. Eos Aequorum imperator,
 quae mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum
 iubet dicere; se alia interim acturum. Quercus ingens arbor
 8 praetorio imminebat, cuius umbra opaca sedes erat. Tum
 ex legatis unus abiens 'Et haec' inquit, 'sacrata quercus
 et quidquid deorum est audiant foedus a uobis ruptum,
 nostrisque et nunc querellis adsint et mox armis, cum deorum
 9 hominumque simul uiolata iura exsequemur.' Romam ut

¹ maior uis *PFUpBOHDL*: om. *M*   ² Mani *Sigonius*, cf. c. 7. ⁶
cum adn.: ualeri *MBHRnDL* (*sed uelerio ualeri H*): ualerii *O*:
ueleri PF; *uoleri Up*   ⁴ ex tribunis *MPO Edd. uet.*: et tribunis
H: et tribuni *RnDL* *dett. Ald.*: et tribuni ex tribunis *FUp*: et tri-
 bunis ex tribunis *B*   ageret *MPFBOHRnDL*: agerent *Up dett.*
Ald.   mensum *MHRnL*: mensum *PD*: mensum *P²FUpBO*
dett.   ⁶ Labicanum *Cluv. et Grut.*, cf. c. 7. 3: lanuinum *MP²FUp*
BOHRnDL: lanum uinum *P*   ex eo foedere *MPFUpBOHRnDL*
Edd. uet.: ex foederc *dett. aliq. (non D)*. *Scilicet Q. Fabius consul*
(cc. 22. 2; 24. 10; 25. 5) id foedus imposuerat quod ipse nunc legatus
uindicat   ⁹ Romam ut *Vorm?* *M Ed. Rom. 1470*: Romam
PFUpBOHRnDL

rediere legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere, alteri populationem finium Aequorum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire dilectum, et forsitan ad ultimum impeditissent; sed nouus subito additus terror est. Vis Sabinorum ingens prope 26 ad moenia urbis infesta populatione uenit; foedati agri, terror iniectus urbi est. Tum plebs benigne arma cepit; reclamantibus frustra tribunis magni duo exercitus scripti. Alterum Nautius contra Sabinos duxit, castrisque ad Eretum 2 positis, per expeditiones paruas, plerumque nocturnis incursionibus, tantam uastitatem in Sabino agro reddidit ut comparati ad eam prope intacti bello fines Romani uiderentur. Minucio neque fortuna nec uis animi eadem in gerendo 3 negotio fuit; nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta castris se pauidus tenebat. Quod ubi senserant hostes, creuit ex metu alieno, ut fit, 4 audacia, et nocte adorti castra postquam parum uis aperta profecerat, munitiones postero die circumdant. Quae prius quam undique uallo obiectae clauderent exitus quinque equites inter stationes hostium emissi Romam pertulere consulem exercitumque obsideri. Nihil tam inopinatum 5 nec tam insperatum accidere potuit. Itaque tantus pauor, tanta trepidatio fuit quanta si urbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem arcessunt. In quo cum 6 parum praesidii uideretur dictatoremque dici placeret qui rem percusam restitueret, L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur.

⁹ rediere *PFUpBOH Rhenan.*: redi ere *D* 'sed -e- littera perperam facta a *D³* demum completa est': redigere *RnL*: redire *M*, 'uetus lectio' *Rhenan.*

²⁶ ² reddidit *MPFU^pBOHRnDL*: edidit *Cobet* ⁴ senserant *Vorm.* *MPFU^pBORnL*: senserat *BH*: senserunt *D Ald.*, *sed cf.* *3. 44. 4; 23. 27. 3; 25. 23. 8; 33. 7. 9* ⁵ tam inopinatum *P²I* *UpB*: tam inopinatam *P*: tam necopinatum *Vorm.*: tam nec inopinatum *MOHRnDL Edd. uet. Ald. Gron.* (*num recte?*): nec tam inopinatum *dett. aliq.* ⁶ nec tam insperatum *M¹ uel M² PFUpBOHDL* (*sed in B -spi-*): nec tamen insperatum *M*: nec insperatum *Gron.*

7 Operae pretium est audire qui omnia p^{re}a diuitiis humana
spernunt neque honori magno locum neque uirtuti putant
8 esse, nisi ubi effuse afluant opes. Spes unica imperii populi
Romani, L. Quinctius trans Tiberim, contra eum ipsum ipsum
locum ubi nunc naualia sunt, quattuor iugerum colebat
9 agrum, quae prata Quinctia uocantur. Ibi ab legatis—seu
fossam fodiens palae innixus, seu cum araret, operi certe, id
quod constat, agresti intentus—salute data in uicem reddi-
taque rogatus ut, quod bene uerteret ipsi reique publicae,
togatus mandata senatus audiret, admiratus rogitansque
‘Satin salue?’ togam propere e tugurio proferre uxorem
10 Raciliam iubet. Qua simul abstero puluere ac sudore
uelatus processit, dictatorem eum legati gratulantes con-
salutant, in urbem uocant; qui terror sit in exercitu exponunt.
11 Nauis Quinctio publice parata fuit, transuectumque tres
obuiam egressi filii excipiunt, inde alii propinqui atque
amici, tum patrum maior pars. Ea frequentia stipatus ante-
12 cedentibus lictoribus deductus est domum. Et plebis con-
cursus ingens fuit; sed ea nequaquam tam laeta Quinctium
uidit, et imperium nimium et uirum ipso imperio uehe-
mentiorem rata. Et illa quidem nocte nihil praeterquam
uigilatum est in urbe.

27 Postero die dictator cum ante lucem in forum uenisset,

7 effuse *Vorm.*? *FB*: effusae *MPOHRnDL*, fort. recte afluant
M (cf. 6. 15. 9; *Cic. Sest.* § 18; *Gell.* 5. 16. 3: et u. *Dombart*, *N. Jahrb. Philol.* 1877, p. 341): afluant *Vorm.* *F³OHRnD³L*: effluent
D? : affluent *P*: affluent *P²F?* *UpB* 8 iugerum colebat] his uoci-
bus rursus inc. *Ver.* 9 palae *Sabellicus*: paleae *Ver.* : palo *Vorm.*
MPFU_pBHRnDL: paulo *O* uerteret *Ver.* *F³UpOHD³*: uerterat
MPF? *BL*: cuerterat *RnDL*¹ Satin salue *Ver.* *P*: satisne salua
essent omnia *FUpBOD* dett. *Edd. uet.* : satine salua essent omnia *P²H*
RL: sat iam satisne salua essent omnia in saluem *M*: sat iam satisne
salua essent omnia *Vorm.* 10 abstero *Ver.* *OHRnDL*: abterso
MPFU_pB 11 amici tum *MPFU_pBOHRnDL*: amici tui et tum
Ver. 12 et imperi . . . rata om. *H* imperium *Walters*, cf.
c. 35. 7 cum adn.: imperi (uel -rii) *Ver.* *MPFU_pBORnDL* (-erii *F*
BOD, -era (ii suprascr.) *F³*) uirum ipso *I.F. Christ*, dett. *unus* :
uirum in ipso *Ver.* *MPFBORnDL* dett. : uirum in ipso *Up* dett. aliq.

magistrum equitum dicit L. Tarquitium, patriciae gentis, sed qui [cum] stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longe Romanae iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in contionem uenit, iustitium edicit, 2 claudi tabernas tota urbe iubet, uetat quemquam priuatae quicquam rei agere; tum quicumque aetate militari essent 3 armati cum cibariis in dies quinque coctis uallisque duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent; quibus aetas 4 ad militandum grauior esset, uicino militi, dum is arma pararet uallumque peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus 5 discurrit ad uallum petendum. Sumpsere unde cuique proximum fuit; prohibitus nemo est; impigreque omnes ad edictum dictatoris praesto fuere. Inde composito agmine non 6 itineri magis apti quam proelio si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroque agmine quas tempus ipsum poscebat adhortationes erant: adderent gradum; maturato opus esse, ut nocte ad hostem 7 perueniri posset; consulem exercitumque Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse; quid quaeque nox aut dies ferat incertum esse; puncto saepe temporis maximarum rerum momenta uerti. ‘Adcelera, signifer,’ ‘sequere, miles,’ 8 inter se quoque, gratificantes ducibus, clamabant. Media nocte in Algidum perueniunt et ut sensere se iam prope hostes esse, signa constituunt.

Ibi dictator quantum nocte prospici poterat equo circum- 28

27 1 magistrum equitum] post has uoces in M exciderunt omnia usque ad c. 28. 7, nulla lacunae nota Tarquitium Sigonius ex Fast. Cap. (C. I. L. i², p. 16): Tarquinium Ver. PFUpBOHRnDL gentis sed Ver. PFUpBOHRnDL: gentis et dett. duo, fort. recte qui cum Ver. Vorm: Rn?: qui tum PFUpBODL Ald.: tum qui H, unde cum seclusi, cf. Praef. 5 et c. 50. 10 adn.; sed si quis retinendum putat, scribat et pro sed ante qui 3 Martio om. dett. unus: tutantur Ver. PFUpBOHRnDL; cf. Luterb. Ed. Lib. III, App. p. 122

6 apti PFBHRnDL dett. Edd. uet. Ald.: acti O: apto Up: apte Madv. : periit in Ver. 7 perueniri F³ dett. unus: peruenire PFUpOHRnDL dett.: peruenire B: periit in Ver. posset PFUp BOHRnDL: possent dett. : periit in Ver. obsideri Ver. PFUpB OHD: obsederit RnL quaeque nox aut] post has uoces deficit Ver. usque ad c. 29. 5

uectus contemplatusque qui tractus castrorum quaeque forma esset, tribunis militum imperauit ut sarcinas in unum conici iubeant, militem cum armis ualloque redire in ordines ² suos. Facta quae imperauit. Tum quo fuerant ordine in uia, exercitum omnem longo agmine circumdat hostium castris et ubi signum datum sit clamorem omnes tollere iubet ; clamore sublato ante se quemque ducere fossam et ³ iacere uallum. Edito imperio, signum secutum est. Iussa miles exsequitur ; clamor hostes circumsonat. Superat inde castra hostium et in castra consulis uenit ; alibi pauorem, ⁴ alibi gaudium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem atque auxilium adesse inter se gratulantes, ultiro ex stationi-⁵ bus ac uigiliis territant hostem. Consul differendum negat ; illo clamore non aduentum modo significari sed rem ab suis coeptam, mirumque esse ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. Itaque arma suos capere et se subsequi ⁶ iubet. Nocte initum proelium est ; legionibus dictatoris clamore significant ab ea quoque parte rem in discrimine ⁷ esse. Iam se ad prohibenda circumdari opera Aequi parabant cum ab interiore hoste proelio coepto, ne per media sua castra fieret eruptio, a munientibus ad pugnantes introrsum uersi uacuam noctem operi dedere, pugnatumque cum ⁸ consule ad lucem est. Luce prima iam circumuallati ab dictatore erant et uix aduersus unum exercitum pugnam sustinebant. Tum a Quinctiano exercitu, qui confestim a perfecto opere ad arma rediit, inuaditur uallum. Hic ⁹ instabat noua pugna : illa nihil remiserat prior. Tum anci-
piti malo urgente, a proelio ad preces uersi hinc dictatorem,

²⁸ ^a iacere *HRnDL* dett. *Edd. uet.* : facere *PFUpBO* ⁶ legionibus *PFOH* : legionibus *B* : legiones *Up* : a legionibus *Vorm.?* *RnDL*, *quod qui tutantur cum* initum proelium est *coniungunt* dictatoris *PF³UpBO//RnDL* dett. *Edd. uet.* : dictatori *F* dett. *unus* significantibus *PFUpBHRnDL* (*sed clamore F*, clamores *F³*) : significantibus *O Edd. uet.* ⁷ circumdari *Vorm.?* *UpOHRnDL* : circumdare *PFBD³* per media] *his nocibus pergit M post equitum* (c. 27. 1) ⁸ qui *MOHRnDL* : quia *PFUpB*

hinc consulem orare, ne in occidione uictoriam ponerent, ut inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussi ; is ignominiam infensus addidit ; Gracchum Cloe- 10 lium ducem principesque alios uinctos ad se adduci iubet, oppido Corbione decedi. Sanguinis se Aequorum non egere ; licere abire, sed ut exprimatur tandem confessio subactam domitamque esse gentem, sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus superque eas 11 transuersa una deligata. Sub hoc iugo dictator Aequos misit.

Castris hostium receptis plenis omnium rerum—nudos 29 enim emiserat—praedam omnem suo tantum militi dedit ; consularem exercitum ipsumque consulem increpans ‘Care- 2 bis’ inquit ‘praedae parte, miles, ex eo hoste cui prope praedae fuisti. Et tu, L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus praeeris.’ Ita se 3 Minucius abdicat consulatu iussusque ad exercitum manet. Sed adeo tum imperio meliori animus mansuete oboediens erat, ut beneficii magis quam ignominiae hic exercitus memor et coronam auream dictatori, libram pondo, decreuerit et proficiscentem eum patronum salutauerit. Romae 4 a Q. Fabio praefecto urbis senatus habitus triumphantem Quintium quo ueniebat agmine urbem ingredi iussit. Ducti ante currum hostium duces ; militaria signa praelata ; secutus exercitus praeda onustus. Epulæ instructæ di- 5 cuntur fuisse ante omnium domos, epulantesque cum

9 iussi ; is *Ruperti* : iussis *MPFU_pBOHR_nDL* infensus *HR_n?*
D Ald. : insensus *ML* : incensus *PUpBOD⁴* : ferit in *F* 10 sub iugum *PFUpBOHR_nDL* (*cf. 3. 23. 5*) : om. *M* et *P²* marg. adnotat ‘sub iug^g del.’ II superque *M¹PUpBOR_nDL* : super *MHP²* (*in M-q. extra lineam scriptum est sed ab M¹*) hoc iugo *MP²FUpB OHR_nDL*, *cf. 9. 6. 12, Caes. B. G. 1. 7* (*secundum codd. aliquot*) : *hugo P* : hoc iugum *Duker, fort. recte*

29 2 his legionibus *FUpBR_n²DL* : is legionibus *MPR_n* : iiis legionibus *P²* : sis legionibus *OH* : istis legionibus *dubitanter Alschr., fort. recte* 5 domos *MP²FUpEO* : domus *PHDL* cum carmine] his *nocibus rursus inc. Ver.*

carmine triumphali et sollemnibus iocis comisantium modo
 6 currum secuti sunt. Eo die L. Mamilio Tusculano adpro-
 bantibus cunctis ciuitas data est. Confestim se dictator ma-
 gistratu abdicasset ni comitia M. Volsci, falsi testis, tenuis-
 sent. Ea ne impedirent tribuni dictatoris obstitit metus ;
 7 Volscius damnatus Lanuum in exsilium abiit. Quintius
 sexto decimo die dictatura in sex menses accepta se abdi-
 cauit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum cum Sabinis
 egregie pugnat ; ad uastatos agros ea quoque clades accessit
 Sabinis. Minucio Fabius successor in Algidum missus.
 8 Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est ; sed quia
 duo exercitus aberant, ne quid ferretur ad populum patres
 tenuere ; plebes uicit ut quintum eosdem tribunos crearent.
 9 Lupos uisos in Capitolio ferunt a canibus fugatos ; ob id
 prodigium lustratum Capitolium esse. Haec eo anno gesta.
 30 Sequuntur consules Q. Minucius M. Horatius Puluillus.
 2 Cuius initio anni cum foris otium esset, domi seditiones
 iidem tribuni, eadem lex faciebat ; ulteriusque uentum foret
 —adeo exarserant animis—ni, uelut dedita opera, nocturno
 impetu Aequorum Corbione amissum praesidium nuntiatum
 3 esset. Senatum consules uocant ; iubentur subitarium scri-
 bere exercitum atque in Algidum ducere. Inde posito legis

5 triumphali et Ver. D⁴ : triumphali ex MPFU_pBOHDL iocis
 Ver. RnD⁴ : locis MPFU_pBOHDL comisantium Ver. PB : commi-
 santium M : comesantium UpRnL : commessantium OD : commessan-
 cium H dett. : commessantium F³ in ras. 6 data est MPFU_pBOH
 RnDL : data Ver. Lanuum MPFU_pBOHD³ : Lanuio RnDL
 in exsilium dett. aliq. : exsilium Ver. Vorm. MPFU_pB (sed exil-)

OHRnDL : exsulatum Ed. Rom. 1469 Ald. 7 Per eos MPF
 UpBO : praeter eos HRnDL : defit V, sed spatii ratio per commendat

Fabius Ed. Frob. 1531 : Fabius Quintius (uel Quint-) Ver. MPFU_p
 BHRnDL : Fabius Quintus O dett. aliq. : Q. Fabius dett. aliq., cf. 3. 1. 1

8 duo exercitus aberant MPFU_pBOHRnDL : ..... rciitu . aberat
 Ver. crearent MPFU_pBOHRnDL : crearet Ver.

30 1 M. Horatius MPFU_pBOHRnDL (et sic Diodor. 11. 91. 1) :
 C. Horatius Glar. et Sigan. ex Fastis Cap. (C. I. L. i², p. 104) et Dion.
 Hal. 10. 26. 1 2 animis Ver. MPFU_pBOHRnD¹ uel D³L : animi
 D dett. aliq., Cobet

certamine noua de dilectu contentio orta; uincebaturque 4 consulare imperium tribunio auxilio cum aliis additur terror, Sabinum exercitum praedatum descendisse in agros Romanos, inde ad urbem uenire. Is metus perculit ut scribi 5 militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen ut quoniam ipsi quinquennium elusi essent paruumque id plebi praesidium foret, decem deinde tribuni plebis crearentur. Expressit hoc necessitas patribus: id modo excepere ne postea 6 eosdem tribunos uiderent. Tribunicia comitia, ne id quoque post bellum ut cetera uanum esset, extemplo habita. Tri- 7 censimo sexto anno a primis tribuni plebis decem creati sunt, bini ex singulis classibus; itaque cautum est ut postea crearentur. Dilectu deinde habitu Minucius contra Sabinos 8 profectus non inuenit hostem. Horatius, cum iam Aequi Corbione imperfecto praesidio Ortonam etiam cepissent, in Algido pugnat; multos mortales occidit; fugat hostem non ex Algido modo sed a Corbione Ortonaque. Corbionem etiam diruit propter proditum praesidium.

Deinde M. Valerius Sp. Verginius consules facti. Domi 31 forisque otium fuit; annonae propter aquarum intemperiem laboratum est. De Auentino publicando lata lex est. Tribuni plebis iidem refecti. Hi sequente anno, T. Romilio 2 C. Veturio consulibus, legem omnibus contionibus suis

4 uincebaturque *MPFU_pBOHRnD¹*: uincebanturque *Ver. DL* additur terror *MPFBORnL* (*sed in F-ror in ras.*): additur terro *D* (-ror *D¹?*): additus terror *H, fort. recte*: .. ditur terros *Ver.* agros Romanos *MPFU_pBOHRnDL*: agrum Romano ..... m *Ver.* 5 perculit *MPFU_pBOHRnL*, cf. c. 38. 6: pertulit *D*: perpulit *Gron.*, *fort. recte*: defit *Ver.* tribuni sinerent *MPFU_pBOHRnDL*: tribunis silerent *Ver.* ipsi *MPFU_pBOHRnDL*: ipsis *Ver.* elusi essent *MPFU_pBOHRnDL* (*sed e- a D³*): elusesset *Ver.* 6 uiderent *Ver.* *MPFU_pBOHRnDL*: iuberent *Ed. Mediolan.* 148o, *Ald.* 8 Ortonam *Ver. ORnDL*: hortonam *MH*: hortanam *PFUpB* pugnat *Ver. MHORnDL* dett.: pugnant *PFB*: pugnans *Up* Ortonaque *Ver. OHD*: hortanaque *PF*: hortonāque *B*: hortanaque *Up*: ortonamque *M*: ornatique *L*

31 i laboratum est *MPFU_pBOHRnDL*: om. est *Ver.* refecti. Hi sequente *MPFB* (*sed hic -nti*) *OH*: refecti i sequente *D*: refecti insequente *Up*: refecti sequente *RnD^rL*: refectis his sequente *Ver.* 16*

celebrant : pudere se numeri sui nequiquam aucti, si ea res
aeque suo biennio iaceret ac toto superiore lustro iacuisset.

3 Cum maxime haec agerent, trepidi nuntii ab Tusculo ueniunt
Aequos in agro Tusculano esse. Fecit pudorem recens cius
populi meritum morandi auxili. Ambo consules cum exer-
4 citu missi hostem in sua sede, in Algido inueniunt. Ibi
pugnatum. Supra septem milia hostium caesa, alii fugati ;
praeda parta ingens. Eam propter inopiam aerarii consules
uendiderunt. Inuidiae tamen res ad exercitum fuit, eadem-
que tribunis materiam criminandi ad plebem consules
praebuit.

5 Itaque ergo, ut magistratu abierte, Sp. Tarpeio A.
Aternio consulibus dies dicta est Romilio ab C. Caluio
Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L. Alienio aedile plebis.
6 Vterque magna patrum indignatione damnatus, Romilius
decem milibus aeris, Veturius quindecim. Nec haec priorum
calamitas consulum segniores nouos fecerat consules.
Et se damnari posse aiebant, et plebem et tribunos legem
7 ferre non posse. Tum abiecta lege quae promulgata conseruerat, tribuni lenius agere cum patribus : finem tandem
certaminum facerent. si plebeiae leges displicerent, at illi
communiter legum latores et ex plebe et ex patribus, qui
utrisque utilia ferrent quaeque aequandae libertatis essent,
8 sinerent creari. Rem non aspernabantur patres ; daturum
leges neminem nisi ex patribus aiebant. Cum de legibus
conueniret, de latore tantum discreparet, missi legati Athenas

² celebrating *MPFU_pBO* *Edd. uet. Ald.* : celebabant *Ver. IIRnDL*
dett. [suo biennio iaceret] *post iace- defit Ver. usque ad c. 34. 6*

⁴ eademque *UpOH* *dett. aliq.* : ea denique *MPFBRnDL* ⁵ *Sp.*
Tarpeio *dett. unus* : spurio p. tarpeio *MPFOHRnDL* : p. tarpeio
Up : spuerio p. tarpio *B* A. Aternio *Pighius ex Fastis Cap. (C. I. L.*
i², p. 104) : a. aeternio (*uel et-*) *MPFBOHRnL* : a. ethernio *Up* :
aeternio *D* Caluio *RnDL* : caluio claudio *MH* : claudio *PFU_pBO*

⁶ quindecim (*i.e. xv*) *MOHDL* *dett. Ed. Rom. 1470 Ald.* : *xu*
Rn : *xii PFU_pB* *Edd. uet.* *damnari MPFU_pBOD⁴* : *om. HRnDL*

⁷ facerent *MPFU_pBORnDL* : facere *H* ⁸ daturum *MPFU_pB*
OHRnDL *dett. Ed. Rom. 1469 Ald.* : laturum *Klockius, ex codice aliquo,*
ut adfirmat

Sp. Postumius Albus A. Manlius P. Sulpicius Camerinus, iussique inclitas leges Solonis describere et aliarum Graeciacae ciuitatium instituta mores iuraque noscere.

Ab externis bellis quietus annus fuit, quietior insequens 32
 P. Curiatio et Sex. Quinctilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum, quod primo legatorum qui Athenas ierant legumque peregrinarum exspectatio praebuit, dein duo simul 2 mala ingentia exorta, fames pestilentiaque, foeda homini, foeda pecori. Vastati agri sunt, urbs adsiduis exhausta funeribus; multae et clarae lugubres domus. Flamen 3 Quirinalis Ser. Cornelius mortuus, augur C. Horatius Pul-
 uillus, in cuius locum C. Veturium, eo cupidius quia damna-
 tus a plebe erat, augures legere. Mortuus consul Quinctilius, 4 quattuor tribuni plebi. Multiplici clade foedatus annus;
 ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius P. Sestius 5 Capitolinus. Neque eo anno quicquam belli externi fuit:
 domi motus orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. 6 Eo intentius instabant tribuni ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouo-
 catione, et ne quis eo anno aliis magistratus esset. Ad- 7 miscerenturne plebeii controuersia aliquamdiu fuit; postre-
 mo concessum patribus, modo ne lex Icilia de Auentino
 aliaeque sacratae leges abrogarentur.

Anno trecentesimo alteroquam condita Roma erat iterum 33

8 iussique *MPFU_pBORnDL*: iussi *H*, *fort. recte*

32 1 Curiatio dett. aliq., cf. c. 33. 3; et sic Fasti *Cap.* (*C. I. L.* i, p. 104, cf. etiam, p. 105: curatio *MPFOBRnDL*: curacio *H*: curario *Up* 3 Puluillus *Ed. Rom.* 1469: puluilius *MPFU_pBOHRn*
DL Ald. locum *MP²FU_pBOH Ed. Rom.* 1469: iocum *P*: loco-
 tum *RnD*: locatum *L* 5 Sestius *Sigon. ex c. 33. 4 et Fast. Cap.* (*C. I. L.* i², p. 104): sextius *Vorm. MFU_pBOHRnL*: textius *P*: sextilius *D* 6 Placet *MP²FU_pBOHD¹*: placaret *RnDL* 7 Ad-
 miscerenturne *MP²FU_pBO¹HRnD*: admiscerendumne *P*: admis-
 cereturque *O*: admiscerentur nec *L?* plebeii *Rn?* *Ald.e*: plebi *MP*
FU_pBOHDL Icilia *Glareanus*, dett. aliq.: acilia *MPU_pHRnDL*:
 ialia *O*: acilia *FBD²*: cf. 35. 5 cum adu.

33 1 Anno trecentesimo *scripsimus* (-ens- ut semper; cf. Hale & Buck, *Lat. Gram.* § 52. 5): anno trecentesimo *MPFU_pB* (*sed in P*-tessi-, et in *F* tricesi-, in *B* tricesi-): trecentesimo anno *HRnDL*: anno trecentesimo anno *O*, ubi in marg. add. alio *O²*

mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus ante ad consules uenerat, translato imperio. Minus insignis, quia non diurna, mutatio fuit. Laeta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere; eo citius lapsa res est repetitumque duobus uti mandaretur consulum nomen imperiumque. Decemuiri creati Ap. Claudius, T. Genucius, P. Sestius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpicius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp. Postumius. Claudio et Genucio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honos redditus, et Sestio, alteri consulum prioris anni, quod eam rem collega inuito ad patres recttulerat. His proximi habitu legati tres qui Athenas ierant, simul ut pro legatione tam longinqua praemio esset honos, simul peritos legum peregrinarum ad condenda noua iura usui fore credebant. Suppleuere ceteri numerum. Graues quoque aetate electos nouissimis suffragiis ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat fauore plebis, adeoque nouum sibi ingenium induerat ut plebicolor repente omnisque aurae popularis captator euaderet pro truci saeuo- que insectatore plebis. Decimo die ius populo singuli reddebat. Eo die penes praefectum iuris fasces duodecim erant: collegis nouem singuli accensi apparebant. Et in unica concordia inter ipsos, qui consensus priuatis interdum inutilis est, summa aduersus alios aequitas erat. Modera-

³ Sestius *Sigon.* *ut c. 32. 5 ubi u. adn.* : Sextius *MPFU_pBOHR_nDL*, sed *u. inf. § 4* Romilius *D dclt. unus et sic c. 31. 2 sup. et Dion. Hal. 10. 56. 2* (*cf. Schulze, Lat. Eigennamen, p. 579*): Romilius *MPFBOIR_n* (*et Up secundum Frig.*) : Romilius *L* ⁴ Sestio *MPFUpBOHR_nDL*: Sextio *F²* ⁵ habitu *MPFU_pBOHR_nDL*: additi *Harant perperam* honos, simul *MPFU_pBOHR_nDL*: add. quod *Harant male*, *cf. 5. 47. 8* ⁷ fauor *P³ marg. F³OR²D¹ dclt. aliq.* : pauore *MU_pHR_nDL*: auore *P*: ¹_p auore *P¹*: p. l. auore *B* plebis *M³PFU_pBOHR_nDL*: plebi *M* ⁸ populo *MOHR_nDL*: populi *PFU_pB* apparebant *MOHR_nD?* *L*: appellabant *PFU_pBD³*: apparebat *D⁵ marg.* inutilis *MPFU_pOHR_nD¹?* : utilis *RnD et D³?* *L*: inutilis *B* est *Docring*: esset *Vorm.?* *MPFU_pBOHR_nDL*

tionis eorum argumentum exemplo unius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent, defosso cadauere domi apud P. Sestium, patriciae gentis uirum, inuento pro- 10 latoque in contionem, in re iuxta manifesta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sestio dixit et accusator ad populum exstitit, cuius rei iudex legitimus erat, decessitque iure suo, ut demptum de ui magistratus populi libertati adiceret.

Cum promptum hoc ius uelut ex oraculo incorruptum 34 pariter ab iis summi infimique ferrent, tum legibus condendis opera dabatur; ingentique hominum exspectatione propositis decem tabulis, populum ad contionem aduocauerunt et, 2 quod bonum faustum felixque rei publicae ipsis liberisque eorum esset, ire et legere leges propositas iussere: se, 3 quantum decem hominum ingenii prouideri potuerit, omnibus, summis infimisque, iura aequasse: plus pollere multorum ingenia consiliaque. uersarent in animis secum 4 unamquamque rem, agitarent deinde sermonibus, atque in medium quid in quaue re plus minusue esset conferrent. eas leges habiturum populum Romanum quas consensus 5 omnium non iussisse latas magis quam tulisse uideri posset.

Cum ad rumores hominum de unoquoque legum capite 6 editos satis correctae uiderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatae sunt, qui nunc quoque, in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatique est iuris.

Volgatur deinde rumor duas deesse tabulas quibus 7

9 satis erit *MPUpBOH*: satis erat *FRnDL*   P. Sestium Edd.
uet. : p. sextium *PFUpBOHRnDL* dett. : sextium *Vorm. M*; cf. § 3
sup. 10 Sestio *PFUpHL* : festio *M* : sextio *BOD*   iure Edd.
uet., cf. c. 46. 3: ex iure *MPFUpBOHRnDL* dett. *Ald.* (*num recte?*)
 34 5 non iussisse *PFUpBD*⁶: inuasisse non iussisse *Vorm. M* (*sed in M n̄ pro non, ut saepē*): non inuasisse *OHRnDL*   tulisse *Vorm.?*
P²FUpBOHRnDL : tulisset *MP* 6 -que legum] *his uocibus rursus inc. Ver.*   editos *Duker* : edito *Ver. MPFUpBOIRnDL* qui nunc *Ver. D?* *Ed. Frob.* 1535: quae (uel que) nunc *MP²FUpBOHRnDL Ald.* : nunc *P*   fons *Ver. F³RuD^c*: frons *MPF? Up BOHDL* 7 Volgatur (uulg-) *MP²FUpBORnD*: uulgator *PHL*: mulgatur *Ver.*

adiectis absolui posse uelut corpus omnis Romani iuris. Ea exspectatio, cum dies comitiorum adpropinquaret, desiderium 8 decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, praeterquam quod consulm nomen haud secus quam regum perosa erat, ne tribunicium quidem auxilium, cedentibus in uicem 35 appellationi decemuiris, quaerebat. Postquam uero comitia 2 decemuiris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoque ciuitatis—metu, credo, ne tanti possessio imperii, uacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret—prensarent homines, honorem summa ope a se impugnatum ab ea plebe, cum qua contenderant, 3 suppliciter petentes. Demissa iam in discrimen dignitas ea aetate iisque honoribus actis stimulabat Ap. Claudium. Nescires utrum inter decemuiros an inter candidatos nume- 4 rares; propior interdum petendo quam gerendo magistratui erat. Criminari optimates, extollere candidatorum leuissimum quemque humillimumque, ipse medius inter tribunicios, 5 Duillios Iciliosque, in foro uolitare, per illos se plebi uendit-

7 Ea *M¹* extra lineam *PFUpBOHRnDL*: om. *Ver. M* 8 perosa erat *Ver. F³RnDL* dett. *Ald.*: peroserat *MB*: per oserat *P*: per hos erat *H*: perosum erat *M³Up*: per ora erat *O* appellationi dubitanter *Dvak.* (cf. 8. 33. 8 et plebe pro plebi in *Ver. c. 35. 5*): appellatione *Ver. MPFUpOHRnDL* (an recte, pro ‘quotiens appellatio facta est’?): appellationem *BD⁸*. *De re cf. c. 36. 6*

35 1 trinum nundinum *Ver. PF² B* (sed hic mund.) ‘antiqua lectio’ *Rhenan.*: trinum nundinium *MOHRnDL*: trinundinum *Up* dett. aliq.

2 uacuo ab se relicto *Ver. PF³ in ras. UpBRnDL* (sed in *Ver. periere -b se*): uacula ab se relicta *OH* pateret prensarent *M³Up ORn* (sed prensarent *F³ in ras.*): paterent prensarent *Ver. H¹ marg.*: pateret prensaret *L*: pateret pensaret *PBD*: paterent *H* contenderant *Rn²* *Edd.* uet.: contendenter *Ver. MPFUpBOHRnDL* dett. *Ald.*, uix recte 3 *Demissa Gron.*, dett. duo: dimissa *MPFUpOH RnDL Ald.* (sed in *Fdi*-ab *F²* uel *F³* retractatum est, fort. corruptum): dimissa *B*: perit in *Ver.* 3-4 inter candidatos numerares propior om. *M* propior *PUpOHRnDL*: propior *Ver. FB* 5 *Duillios F³ Madv.* (uide 2. 58. 2 cum adn.): duellios *MPFUpBOHRnDL*: perit in *Ver.* Iciliosque *Ald.* (cf. c. 32. 7), fort. *Ver.* (ubi linea quae ante siciliosque desinit satis expleta erit si per duillio (non duillios) finitam esse statues): iciliosque *H*: silicilosque *MPUpBRnDL*: siliosque *O*: sicciosque *F³ in ras.* plebi *Vorm.*? *MPFUpBORnDL*: plebe *Ver.*

tare, donec collegae quoque, qui unice illi dediti fuerant ad id tempus, conieccere in eum oculos, mirantes quid sibi uellet : apparere nihil sinceri esse ; profecto haud gratuitam 6 in tanta superbia comitatem fore ; nimium in ordinem se ipsum cogere et uolgari cum priuatis non tam properantis abire magistratu quam uiam ad continuandum magistratum quaerentis esse. Propalam obuiam ire cupiditati parum 7 ausi, obsecundando mollire impetum adgrediuntur. Comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu iniungunt. Ars haec erat, ne semet ipse creare 8 posset, quod practer tribunos plebi— et id ipsum pessimo exemplo— nemo unquam fecisset. Ille enim uero, quod bene uertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit ; deiectisque honore per coitionem duo- 9 bus Quintiis, Capitolino et Cincinnato, et patruo suo C. Claudio, constantissimo uiro in optimatum causa, et aliis eiusdem fastigii ciuibus, nequaquam splendore uitae pares decemuiri creat, se in primis, quod haud secus factum 10 improbabant boni quam nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis M. Sergius L. 11 Minucius Q. Fabius Vibulanus Q. Poetelius T. Anto-

6 -gari cum priuatis non tam properantis abi- *perierunt in Ver. sed
nacat una tantum linea ; appetit igitur quaedam (fort.* -iuatis non tam
pr-) ibi omissa fuisse *continuandum Ver. M³Up²* dett. unus :
cionandum (uel conc-) *M? PFUpBOHRnDL* 7 obsecundando
Ver. OHRnDL : *huic uerbo in B praefixum est, in Vorm. MPFU* *uarie
inculcatur glossema obsequendo (-cundo), e.g. obsequendo secum
daudo Vorm. M* : obsequendo de (moliri, *F³*) natu sit, munus
MOHRnD¹ : natu fit, munus *D? L* : natu sit minus *Ver. dett. unus* :
om. PF? UpB : *in F post habendorum rasura usque ad iniungunt,
quam non explicitu F³ noces ex consensu munus inserendo* consensu
iniungunt *MPFU**OD³* : concessu iniungunt *H* : consensum iungunt
RnDL : consensu iungunt *Ver.* : iniungunt *B* (*sed cum ras. parua post
in-*) 8 Ars haec *Ver. Vorm. MPFU**OH Edd. uel.* : ars ea haec
RnDL dett. *Ald.* : hars haec *B* 9 coitionem *Sigon.* (cf. 2. 35. 4 ;
5. 43. 1 adn. ; 7. 32. 12 ; 9. 26. 22) : coitionem (uel conc-) *Ver. PFUp*
BOHRnDL : contentionem *M* optimatum *MP²FUpBOHRnDL* :
optimatum *P* : optima . um (an optima . um ?) *Ver.* 10 improba-
bant (uel inp-) *PFBHRnDL* : improbabant *O* : improbabant *Vorm.*
Ver. M : improbrant *Up* 11 Poetelius *Sigon.* (ex *Fast. Cap. anno-
rum 360* (*Liu. 7. 11. 2* et *314* 'Liu. 9. 24. 1) uide *C. I. L.* i², pp. 126,

nus Merenda K. Duillius Sp. Oppius Cornicen M'. Rabuleius.

36 Ille finis Appio alienae personae ferendae fuit. Suo iam inde uiuere ingenio coepit nouosque collegas, iam priusquam 2 inirent magistratum, in suos mores formare. Cottidie coibant remotis arbitris; inde impotentibus instructi consiliis, quae secreto ab aliis coquebant, iam haud dissimulando superbiam, rari aditus, conloquentibus difficiles, ad idus Maias rem per- 3 duxere. Idus tum Maiae sollemnes incundis magistratibus erant. Initio igitur magistratu primum honoris diem denun- tiatione ingentis terroris insignem fecere. Nam cum ita priores decemuiri seruassent ut unus fasces haberet et hoc insigne regium in orbem, suam cuiusque uicem, per omnes 4 iret, subito omnes cum duodenis fascibus prodiere. Centumi uiginti lictores forum impleuerant et cum fascibus secures inligatas praeferebant; nec attinuisse demi securem, cum 5 sine prouocatione creati essent, interpretabantur. Decem regum species erat, multiplicatusque terror non infimis solum sed primoribus patrum, ratis caedis causam ac prin- cipium quaeri, ut si quis memorem libertatis uocem aut in senatu aut in populo misisset statim uirgæ securesque etiam

130): poetilius *Ver.* *MPF³UpBHDL* (*et sic in* 3. 41. 9; 4. 12. 3: 7. 11. 2 *codicum plenique: contra in* 9. 24. 1 *PTLA et in* 9. 28. 2 *MPF OTDLA-e- iii syllaba secunda praebent*): petilius *O*: paeclius *F?*

K. Duillius *dett.* *aliqu.* (*cf.* c. 41. 10 *et Dion. Hal.* 10. 58. 4): c. duil- lius *M*: c. duilius *Ver.* *PFUpB* (*sed diu-*) *OHL*: eduilius *RnD* (*de nomine cf.* 2. 58. 1 *adu.*) *Sp.* *Oppius MPFU_pBOHRnDL*: p. oppius *Ver.* M'. Rabuleius *Sigon. ex Dion. Hal.* 10. 58. 4 *Mávios 'Paθόλιος* *et* 11. 23. 1 *(Mávios 'Paθόλήιος)*; *cf.* c. 41. 10: m. rabuleius *MPBHRnDL*: m. rabilius *Ver.*: m. rabulegius *O*: m. rabileius *F*

36 1 [alienae personae] *post has uoces defit Ver.* usque ad c. 37. 8 2 Cottidie *MPFBOD* *ut fere semper, quamquam adiectuum cotidianus saepius scribitur quam cott-*; *cf.* 2. 42. 10 *adu.*): cotidie *HL*: quotidie *Rn* 3 Initio igitur magistratu *Madv. praeceunte Dukero*: initio igitur magistratus *MPFU_pBOHRnDL Edd.* *uet. Ald.*, *mira concordia*

denuntiatione *PFUpBOHD³L*: denunciationem *MRnD* regium in orbem *PFUpBOIIRnDL*: *om.* in *M* 4 impleuerant *MFBOH RnDL* *dett.*: impleuerat *P*: impleuerunt *Up* inligatas *MPFU_pBD⁴*: inlicatas *RnDL*: inligates *H*: illigatae (*uel -te*) *O Edd.* *uet. aliqu.* (*cum praeferebantur*) praeferebant *MPFU_pB*: proferebant *RnDL Ald.*: perferrebantur *H*: praeferebantur *O Edd.* *uet. aliqu.* 5 in senatu *MPFU_pBHRnDL*: in senatum *M³O* in populo *Ed. Par.* 1510, *Ald.*: in populum *MPFU_pBOHRnDL*

ad ceterorum metum expedirentur. Nam praeterquam quod 6
in populo nihil erat praesidii sublata prouocatione, inter-
cessionem quoque consensu sustulerant, cum priores decem-
uiri appellatione collegae corrigi reddita ab se iura tulissent
et quaedam, quae sui iudicii uideri possent, ad populum
reieccissent. Aliquamdiu aequatus inter omnes terror fuit ; 7
paulatim totus uertere in plebem coepit ; abstinebatur a
patribus ; in humiliores libidinose crudeliterque consuleba-
tur. Hominum, non causarum toti erant, ut apud quos
gratia uim aequi haberet. Iudicia domi conflabant, pro- 8
nuntiabant in foro. Si quis collegam appellasset, ab eo ad
quem uenerat ita discedebat ut paeniteret non prioris de-
creto stetisse. Opinio etiam sine auctore exierat non in 9
praesentis modo temporis eos iniuriani conspirasse, sed
foedus clandestinum inter ipsos iure iurando ictum, ne
coniitia haberent perpetuoque decemuiratu possessum semel
obtinerent imperium.

Circumspectare tum patriciorum uoltus plebeii et inde 37
libertatis captare auram, unde seruitutem timendo in eum
statum rem publicam adduxerant. Primores patrum odisse 2
decemuiros, odisse plebem ; nec probare quae fierent, et
credere haud indignis accidere ; auide ruendo ad libertatem
in seruitutem elapsos iuuare nolle ; cumulari quoque iniurias, 3
ut taedio praesentium consules duo tandem et status pris-
tinus rerum in desiderium ueniant. Iam et processerat 4
pars maior anni et duae tabulae legum ad prioris anni decem

6 ab se *L Ald.* : a se *OD* : ad se *MPFUþBHRnD¹* (*pleniore calamo*, cf. 1. 41. 4 *adu.*) quae sui iudicii uideri *PFUþBOHRnDL* (*sed in F uidere*) : quae sui iudicii quae uideri *M* 8 pronuntia-
bant *MPFUþBOD^e* ‘*antiqua lectio*’ *Rhenan.* : pronunciabantur *RnDL* :
pernunciabantur *H* (*cum p pro p*)

37 2 elapsos *MPFUþBOHRnDL* : lapsos *Madv.* ed. 3, *fort. recte*
nolle ;] *sic interpunximus*, eo ut ‘*a dis’ ante cumulari subaudiatur* ;
cf. 4. 20. 9; 5. 33. 11; 7. 27. 1 (ne nimis lactae res essent, pestilentia
ciuitatem adorta coegit senatum etc.) ; 10. 6. 3 cumulari *Madv.*, *cf.*
c. 27. 7; 28. 7 al. : cumulare *MPFUþBORnDL* : cummulare *H* 3
ueniant *MPFUþBORnDL* : ueniat *H*, *fort. recte* 4 Iam et *MPF*
UpBOH : iam *RDL*

tabulas erant adiectae, nec quicquam iam supererat, si eae quoque leges centuriatis comitiis perlatae essent, cur eo 5 magistratu rei publicae opus esset. Exspectabant quam mox consulibus creandis comitia edicerentur; id modo plebes agitabat quonam modo tribuniciam potestatem, munimentum libertati, rem intermissam, repararent; cum 6 interim mentio comitiorum nulla fieri. Et decemuiri, qui primo tribunicios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentauerant plebi, patriciis iuuenibus saepserant 7 latera. Eorum cateruae tribunalia obsederant; hi ferre agere plebem plebisque res, cum fortuna, qua quidquid s cupitum foret, potentioris esset. Et iam ne tergo quidem abstinebatur; uirgis caedi, alii securi subici; et, ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta non modo non ire obuiam iniuriae, sed propalam licentiam suam malle quam omnium libertatem.

38 Idus Maiae uenere. Nullis subrogatis magistratibus, priuati pro decemuiris, neque animis ad imperium inhibendum imminutis neque ad speciem honoris insignibus prodeunt. 2 Id uero regnum haud dubie uideri. Deploratur in perpetuum libertas, nec uindex quisquam exsistit aut futurus uidetur. Nec ipsi solum desponderant animos, sed contemni coepti erant a finitimiis populis, imperiumque ibi esse

5 modo plebes agitabat quonam *om.* *M* plebes *HRn²*: plebs *O Ed. Rom.* 1469: plebe *PRn?* *DL*: plebem *P²FU^pBD³* *dett.*, *fort. recte*
 6 quia id populare *OH*: *ante haec add.* quia populares *MPFBL*, *sed eicit P³*: quia populares id populare *D* (*popul.* *D³*) obsedebant *PFU^pBOHRnDL* *dett.*: obsedebant *M*: obsidebant *Ed. Frob.*
 1535 7 qua quidquid *MPFBUpORnDL* *Ald.* (*sed in PB -cq-*): qui quicquid *H*: quidquid *Duker*: aequa quicquid *Madv.*: -que et quidquid *Harant*; *sed cf. Luer.* 1. 289 *et plura quaeras in Class. Quarterly*, v (1911), p. 3 8 caedi, alii *Vorm. MPFU^pBHOD³*: caedi alii *RnDL*: caedi alii, alii *Ed. Parm.* 1480, *sed cf. 5. 21. 5 et Caes. B. G.* 1. 8. 4 Hac mercede *MF³UpOHD⁴*: ac mercede *PFRnDL* nobilis corrupta] *his uocibus rursus inc. Ver.*, *sed per fragmenta usque ad c. 38. 1* corrupta *Ver. MPFU^pBOHD³*: correpta *RnDL*
 38 1 regnum haud] *post has uoces defit Ver.* usque ad § 3 atque pecudum *quibus rursus inc.*

ubi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu 3 incursionem in agrum Romanum fecere; lateque populati cum hominum atque pecudum inulti praedas egissent, recepto ad Eretum quod passim uagatum erat agmine castra locant, spem in discordia Romana ponentes: eam impedimentum dilectui fore. Non nuntii solum sed per urbem 4 agrestium fuga trepidationem iniecit. Decemuiri consultant quid opus facto sit, destituti inter patrum et plebis odia. Addidit terrorem insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte 5 castra in Algido locant depopulanturque inde excursionibus Tusculanum agrum; legati ea ab Tusculo, praesidium orantes, nuntiant. Is pauor perculit decemuiros ut senatum, 6 simul duobus circumstantibus urbem bellis, consulerent. Citari iubent in curiam patres, haud ignari quanta inuidiae imminaret tempestas: omnes uastati agri periculoruinque 7 imminentium causas in se congesturos; temptationemque eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu resisterent imperioque inhibendo acriter in paucos praeferocis animi conatus aliorum comprimerent. Postquam audita uox in foro 8 est praeconis patres in curiam ad decemuiros uocantis, uelut noua res, quia intermisserant iam diu morem consulendi senatus, mirabundam plebem conuertit quidnam incidisset cur ex tanto interuallo rem desuetam usurparent; hostibus 9 belloque gratiam habendam quod solitum quicquam liberae ciuitati fieret. Circumspectare omnibus fori partibus sena-

3 ad Eretum *dett.* unus *Ed. Venet.* 1495: ad fretum *Ver. M¹BOH RnDL*: ac eretum *M?*: ad efretum *PFUp*: ad feretum *D³* eam *MPFUpBOHRnDL*: ea *Ver.* 4 Addidit *Ver. HRnDL* *dett.*: addit *MPFUpBOH Edd. uet., fort. recte* 5 excursionibus *MOHRnDL* *dett.*: exincursionibus *PFUpB*: excursionibus *Ver.* legati ea *Ver.*: legatie *D?*: legati *MPFUpBOHRnDL*; legatique *Edd. uet.* ab Tusculo *MPFUpBOHD³* (*sed in B o infra a- scriptum est*): ob Tusculo *RnDL* 6 perculit *Ver. MPFUpOHRn?* *D³ Edd. uet.*: pertulit *B*: perculis *L*: percul.. *D*: perpulit *Gron. et Ed. Mediol.* 1480, *sed cf. c. 30.* 5 7 temptationemque *Ver. MPFUpBOH* (*sed in P -umque, corr. P²*): *om. -que RnDL* 8 uocantis *Ver. BO RnD³* (*sed in Ver. uo- periit*): ... uocantis *M*: conuocantis *M³*: uocantes *PFDL* 9 ciuitati *Drak.*, *iam a Ver. confirmatus*: ciuitatis *MPFUpBOHRnDL*

torem, raroque usquam noscitare; curiam inde ac solitu-
 10 dinem circa decemuiros intueri, cum et ipsi suum inuisum
 consensu imperium, et plebs, quia priuatis ius non esset
 uocandi senatum, non conuenire patres interpretarentur;
 iam caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem
 senatui det et quemadmodum patres uocati non coeant in
 senatum, sic plebs abnuat dilectum. Haec fremunt plebes.
 11 Patrum haud fere quisquam in foro, in urbe rari erant.
 Indignitate rerum cesserant in agros, suarumque rerum erant
 amissa publica, tantum ab iniuria se abesse rati quantum
 a coetu congressuque impotentium dominorum se amouis-
 12 sent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos
 apparitores simul ad pignera capienda sciscitandumque
 num consulto detractarent referunt senatum in agris esse.
 Laetius id decemuiris accidit quam si praesentes detractare
 13 imperium referrent. Iubent acciri omnes, senatumque in
 diem posterum edicunt; qui aliquanto spe ipsorum fre-
 quentior conuenit. Quo facto proditam a patribus plebs
 libertatem rata, quod iis qui iam magistratu abissent pri-
 uatisque si uis abesset, tamquam iure cogentibus, senatus
 paruisse.

39 Sed magis oboedienter uentum in curiam esse quam ob-
 noxie dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum

9 raroque us-] post haec defit Ver. usque ad c. 42. 3 10 ipsi
 suum scripsimus: ipsis M: ipsi M¹ uel M²PFUpBOHRnDL; -uū
 facile ante inuisum uel imperium excidere poterat inuisum consensu
 HRnDL Ald.: consensu inuisum MUpO, fort. recte: concessu inuisum
 P: concessu inuisum FB; has duas uoces post suum in marginem
 excidisse, deinde uariato ordine restitutas esse conicimus quia MPF
 UpBORnDL: qua H capit fieri libertatem repetentium MPFUp
 BOHRnDL (sed in D capud, corr. D⁸) Edd. uet. (cf. e.g. 4. 56. 5):
 patefieri libertatem repetendi uiam Madv. 12 apparitores UpOD⁸:
 adparitores M¹ uel M²: adparitores MPFB^D (sed in B -ra- in ras.):
 apparitores H: aparatores L pignera MP²OHRnDL: pignora
 PFUpB (cf. 2. 1. 5) 13 edicunt PF³(F?)UpBOHRnDL: dicunt
 Vorm. M si uis F³UpB? OH: si us M: suis M³PRnDL: si
 ius P²B? (ubi si i- in ras.)

39 1 esse (i.e. ēē) Gaertner apud Drak. et sic M primo scripsit: est
 M¹PFUpBOHRnDL: secludit Madv., fort. recte

proditum memoriae est post relationem Ap. Claudi, prius quam ordine sententiae rogarentur, postulando ut de re publica liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris proditurum se ad plebem denuntiantem, tumultum exciusse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, decem Tarquinios appellantem admonentemque Valeriis et Horatiis ducibus pulsos reges. nec nominis homines tum pertaesum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum, conditorem urbis, deincepsque reges, quod sacris etiam ut sollempne retentum sit: superbiam uiolentiamque tum perosos regis. quae si in rege tum [eodem] aut in filio regis ferenda non fuerint, quem *(eadem)* laturum in tot priuatis? uiderent ne uetando in curia libere homines loqui extra curiam etiam mouerent uocem; neque se uidere qui sibi minus priuato ad contionem populum uocare quam illis senatum cogere liceat. ubi uellent experientur quanto fortior dolor libertate sua uindicanda quam cupiditas in iniusta dominatione esset. de bello Sabino eos referre, tamquam maius ullum populo Romano bellum sit quam cum iis qui legum ferendarum causa creati nihil iuris in ciuitate reliquerint; qui comitia, qui annuos magistratus, qui uicissitudinem imperitandi, quod unum exaequandae sit libertatis, sustulerint; qui priuati fasces et regium im-

⁴ nominis *UpOHRn²* *Edd.* uet.: nomen is *P*: nom̄ his *FB*: nomen *Vorm.* *MRnDL* reges *Madv.* optime: reges appellatos *MPFU_pBO HRnDL* ⁵ rege tum *Walters* (*u. inf.*): rege tum eodem *MPF UpBOHRnD³L* (*in D ex prima scriptura superst -e- cum prima parte litterae -m*): rege *Bekker*: rege et uno eodem *Madv.* *Emend.²* *p. 94* (*sed in Ed.* sua *tertia* rege et in *eadem* audenti *scripsit*, *mire*): rege et uno quondam *Zingerle* quem *eadem* laturum *Walters*, qui *eadem hic excidisse et in superiore uersum perperam repositum et in eodem corruptum esse conicit*: quem laturum *MPFU_pBOH*: qua laturiam *Rn*: quam laturiam *DL* (*in D -i- pleniore calamo, cf. I. 41. 4 adn.*); hanc *uocis* laturum *corruptionem cum praecedente aliquo modo conexam esse suspicamur* ⁶ qui sibi *UpORN²* *Edd.* uet.: quin sibi *MPF?B O¹HRnDL*: cur sibi *F³* ⁷ fortior *Vorm.* *MPFU_pBO Ed.* *Ven. 1470*: forceior *H*: ferocior *DL* *dett.* *alig.* *Ald.* libertate *Vorm.* *MP FU_pBOHRnDL*: in libertate *Rn²D⁴* *Edd.* *uet.* *alig.* ⁸ in iniusta *PFBOHRnDL* *dett.* *alig.* *Edd.* *uet.* *alig.* (*sed in D -i- in praepositione in a D³*): iniusta *Vorm.* *MUp* ⁸ *iis Ald.* : is *MPO* : his *FUpBHRn DL*, *fort.* *recte*

9 perium habeant. fuisse regibus exactis patricios magistratus ; creatos postea secessionem plebis plebeios ; cuius illi partis essent, rogitare. populares ? quid enim eos per populum egisse ? optimates ? qui anno iam prope senatum non habuerint, tunc ita habeant ut de re publica loqui 10 prohibeant ? ne nimium in metu alieno spei ponerent ; grauiora quae patientur uideri iam hominibus quam quae metuant.

40 Haec uociferante Horatio cum decemuiri nec irae nec ignoscendi modum reperirent nec quo euasura res esset 2 cernerent, C. Claudi, qui patruus Appi decemuiri erat, oratio fuit precibus quam iurgio similior, orantis per sui 3 fratri parentisque eius manes ut ciuilis potius societatis in qua natus esset, quam foederis nefarie icti cum collegis meminisset. multo id magis se illius causa orare quam rei 4 publicae ; quippe rem publicam, si a uolentibus nequeat, ab inuitis ius expetitaram ; sed ex magno certamine magnas 5 excitari ferme iras ; earum euentum se horrere. Cum aliud praeterquam de quo rettulissent decemuiri dicere prohiberent, Claudium interpellandi uerecundia fuit. Sententiam igitur peregit nullum placere senatus consultum fieri. 6 Omnesque ita accipiebant priuatos eos a Claudio iudicatos ; 7 multique ex consularibus uerbo adsensi sunt. Alia sententia, asperior in speciem, uim minorem aliquanto habuit, quae patricios coire ad prodendum interregem iubebat. Censendo enim quodcumque, magistratus esse qui senatum

9 tunc *MPFU_pBOHRnDL* : nunc *Scheller*, *fort. recte* ; cf. 2. 54. 5

40 1 uociferante *MPFU_pBOH* : uociferanti *RnDL* 2 similior *Rn²*, *Ascensius* : similis *MFFU_pBOHRnDL Ald.*, sed in *M* nox in fine lineae stat ubi s facile addi (a prima manu) poterat ; quibus gradus positivus placet conferant *Tac. Hist.* 4. 83 ; *Val. Max.* 1. 1. 5 3 orantis *P²FB* : perorantis *MPU_pOHRnDL* 3 nefarie *MPU_pHRn* : nefariae *BODL* : nefarii *P²F* 5 aliud *MPFU_pBOHRnDL* : alios *Madv.*, *optime quidem sed uix necessario* 7 coire *P²FU_pB Edd.* net. aliq. : coniuere *OHD³* : coniuere coire *M* : comiuere *RnDL* : cocomiuere ire *P* ; si originem corruptelae quaeris, *Quintil.* 1. 5. 69 et 1. 6. 17 conferendum esse monet *Walters* 9 quodcumque luculententer *Madv.* :

haberent iudicabat, quos priuatos fecerat auctor nullius senatus consulti faciendi. Ita labente iam causa decemuirorum, 8 L. Cornelius Maluginensis, M. Corneli decemuiriri frater, cum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consulto seruatus esset, simulando curam belli fratrem collegasque eius tuebatur, quoniam fato incidisset mirari se dictitans ut decem- 9 uiros, qui decemuiratum petissent—aut soli ii aut maxime — oppugnarent, aut quid ita, cum per tot menses uacua ciuitate 10 nemo iustine magistratus summae rerum praeessent controvuersiam fecerit, nunc demum cum hostes prope ad portas sint, ciuiles discordias serant, nisi quod in turbido minus perspicuum fore putent quid agatur. ceterum—nonne enim 11 maiore cura occupatis animis uerum esse praeiudicium rei tantae auferri? —sibi placere de eo quod Valerius Horatius que ante idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quae immineant perfectis, re publica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi, et iam nunc ita se parare 12 Ap. Claudium ut comitiorum quae decemuiris creandis decemuirum ipse habuerit sciat sibi rationem reddendam esse utrum in unum annum creati sint, an donec leges quae deessent perferrentur. in praesentia omnia praeter bellum 13

quoscunque *MPUpBOHRnDL*: quisunque *F* iudicabat *Ed. Rom.* 1469: iudicabant *MPFUpBOHRnDL* 8 labente *MPFUpBOHRnD*: habente *L*: labante *Ed. Frob.* 1535, *Grut.*, sed cf. *Praef.* 9 *adn.* seruatis esset simulando *PFUpBOHRnDL*: om. *M*, ubi consulto in consulib. *mutauit M¹*, ut uidetur 9 fato *MP²FUpBOHDL*: facto *PRn* aut soli ii aut *scripsi*: aut soli aut ii *Crevier*: aut solii aut hi dett. unus: aut socii aut ii (*uel* hi) *MPFU^pBOHRnDL* 10 fecerit *F³Up*: fecerint *MPFBHRnDL*: fecerunt *O* (fecerūt) 11 nonne enim *Walters*: neminem *Vorm.* *M²PFUpBOHRnDL* dett. *Edd. uet.*: nemini se (*uel* neminum) *M²*: nec enim *Weissenb.*: etenim *Madv.*; *nobis uidetur* ñ neenim in neenim inde in neenim corruptum esse auferri *Vorm.* *MPFU^pBOHRnDL* dett. (uide sis *Class. Quarterly* v (1911), p. 3): haud fieri *Madv.*: adferre dett. unus *Edd. uet. aliq.*: fieri (*cum* passurum pro uerum) *H. J. Mueller* quod *FBD?* dett. *Rhenan. Edd. uet. aliq.*: quo *Vorm.* *MPUpOHRn^{D¹L}* magistratu *F³ uel F²D^x* dett. aliq.: magistratum *MPFU^pBOHRnDL* 12 decemuirum (*gen. plur.*, *scil. unus*) *MPBRnDL* (cf. 9. 34. 1; 27. 8. 4 *cum adn. Weissenbornii*): decemuir *UpOHRn^{D^x}*: in *F* totum erasum

.omitti placere ; cuius si falso famam uolgatam, uanaque non nuntios solum sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent, speculatores mittendos censere qui certius explorata referant : sin fides et nuntiis et legatis habeatur, dilectum primo quoque tempore haberet et decemuiros quo cuique eorum uideatur exercitus ducere, nec rem aliam praeuerti.

41 In hanc sententiam ut discederetur iuniores patrum euincebant. Ferocioresque iterum coorti Valerius Horatiusque uociferari ut de re publica liceret dicere ; dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat ; neque enim sibi priuatos aut in curia aut in contione posse obstarere, neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam prope esse ratus ut ni uiolentiae eorum pari resisteretur audacia, uictum imperium esset, ‘Non erit melius’ inquit, ‘nisi de quo consulimus, uocem misisse,’ et ad Valerium, negantem se priuato reticere, lictorem accederet iussit. Iam Quiritium fidem implorante Valerio a curiae limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat consulendo, diremit certamen ; factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quae uellet, cum libertas non ultra uocem excessisset, decemuiiri propositum tenuere. Consulares quoque ac seniores ab residuo tribuniciae potestatis odio, cuius desiderium plebi multo acrius quam consularis imperii rebantur esse, prope malebant postmodo ipsos decemuiros uoluntate abire magistratu quam inuidia eorum ex-

¹⁴ et decemuiros *PFUpBOHRnDL* dett. *Edd. uet. Ald.* : *om. et M*

41 ¹ Valerius Horatiusque (*uel -ciusque*) *HD⁴* dett. *aliq.* : *ualerius ualerius horatiusque contra sententiam maluginensis oratiusque M* : *ualerius enim oratiusque PFUpB* (*ubi hor-*) *O* : *ualerius horatius D* : *ualerius u horatius L* (*sed delet u L¹*) : *ualerius H horatius Rn* : *ualerius et horatius Rn²*   ³ *reticere MOHRnD⁵* *marg. L* dett. *aliq.* : *redicere PFB* : *rem dicere UpD³* *in ras.*   ⁴ *non cui Vorm.*? (*Rhenan.*) : *non quid cui M* : *non quid PFBOHRnDL* dett. *aliq.* (*sed in O qd*) : *non quod Up* dett. *aliq. Edd. uet. Ald.*   *diremit PFUpB OHRnDL* : *dimittit diremit M*   ⁵ *malebant F³UpOD^x* : *mallebant MPFBHRnDL* (*fort. malle, Inf. Historicus, legendum*)   *exsurgere MF²HRnDL* : *exsureret P¹ uel P²F? UpOD³* : *exsureret B* : *exsurgueret P*

surgere rursus plebem: si leniter ducta res sine populari 6 strepitu ad consules redisset, aut bellis interpositis aut moderatione consulum in imperiis exercendis posse in obliuionem tribunorum plebem adduci.

Silentio patrum edicitur dilectus. Iuniores cum sine pro- 7 uocatione imperium esset ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuirī comparabant quos ire ad bellum, quos praeesse exercitibus oporteret. Principes inter 8 decemuiros erant Q. Fabius et Ap. Claudius. Bellum domi maius quam foris apparebat. Appi violentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minus in bono constans quam nauum in malitia ingenium esse. Hunc 9 enim uirum, egregium olim domi militiaeque, decemuiratus collegaeque ita mutauerant ut Appi quam sui similis mallet esse. Huic bellum in Sabinis, M'. Rabuleio et Q. Poetelio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus 10 cum L. Minucio et T. Antonio et K. Duillio et M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad urbem tuendam, aequo omnium decemuirorum imperio, decernunt.

Nihilo militiae quam domi melius res publica administrata 42 est. Illa modo in ducibus culpa quod ut odio essent ciui-

7 comparabant *MPF? UpBOHRnDL*: comparant *Cobet*: computabant *F³* 8 maius *MOHRnDL*: magis *P²FUpB*: ante domi ponunt *Edd. uet. duo: om. P* foris *MP²FUpBHRnDL*: foagis *P: om. O, cf. 3. 44. 5; 5. 4. 13; 6. 17. 3* constans quam *Vorm. MPFUUpBOHRnDL*: constans potius quam *H. J. Mueller, mire: potius ante minus Modv.* nauum *Vorm. MP²BOHRnDL*: nauum *P: gnauum F³Up: ignauum F?*: nouum *D⁴* malitia *MPFUUpB OHRnDL*: militia dett. aliq.: in militia *Edd. uet. duo, sed post ingenium. Scilicet uiros do-tos fefellit malitia hic a Linio decemuirorum sermoni ita insertum esse ut supra Appi violentiam; nam quod illi leuiore aliquo nomine appellabant, L'uius uerius sed minus proprie sic ponit ut si ipse hic de uitios decemuirorum loqueretur* 9 *M'. Rabuleio Rn Sigan. ex c. 35. 11, ubi uide sis adn. et Dion. Hal. 10. 58. 4: m̄. rabulleio *MPFBOHDL* (sed in D -bule-) Poetelio] uide adn. c. 35. 11: poetilio *MPOHDL*: poetioli *B*: petilio *F³* (petilio *F?*) 10 *K.] caesone uel cesone *MPFBOHRnDL* Duillio *MPFBOH*: duellio *RnDL*: duilio *Up*; uide sis adn. ad 2. 58. 1 M. Sergio Edd. uet. ex c. 35. 11: l. sergio *Vorm. MPFBOHRnDL*: Sergio *Up***

bus fecerant: alia omnis penes milites noxia erat, qui ne quid ductu atque auspicio decemuirorum prospere usquam gereretur uinci se per suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi et ab Sabinis ad Eretum et in Algido ab Aequis exercitus erant. Ab Ereto per silentium noctis profugi proprius urbem, inter Fidenas Crustumeriamque, loco edito castra communierant; persecutis hostibus nusquam se aequo certamine committentes, natura loci ac uallo, non uirtute aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido, maior etiam clades accepta; castra quoque amissa erant, exutusque omnibus utensilibus miles Tusculum se, fide misericordiaque uicturus hospitum, quae tamen non fefellerunt, contulerat. Romam tanti erant terrores allati, ut posito iam decemuirali odio patres uigilias in urbe habendas censerent, omnes qui per aetatem arma ferre possent custodire moenia ac portis stationes agere iuberent, arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemuirosque ab arce Tusculi digressos in castris militem habere, castra alia a Fidenis in Sabinum agrum transferri, belloque ultiro inferendo deterreri hostes a consilio urbis oppugnandae.

43 Ad clades ab hostibus acceptas duo nefanda facinora

42 2 noxia *Vorm. M*: noxa *PFUpBOHRnDL* dett.   3 Eretum dett. *units* (*Barberinianus*): fretum *MPFUpBOHRnDL*: efretum *F³*: feretum *D⁴*   Ereto *M Barb.*: efretu *PFUpB*: freto *OHRnDL*: fereto *D⁴*   inter Fidenas] his nocibus rursus inc. *Ver.*   4 nusquam *MPFBOH*: nunquam *Ver.* *UpRnDL*   certamine *MPFUUpBOHRnDL*: certamini *Ver.* dett. unus, sed cf. 5. 18. 8   5 quae tamen *Ver.* *MPBOHRnDL*, *Edd.* uet. *Ald.*: *uocem* contulerat (-rant) ex sequentibus transponunt *P²FUpB* *Ed.* *Rom.* 1470 ita ut ante quae stet contulerat *Up Ed.* *Rom.* 1470: contulerant *MPFBOHRnDL*: defit *Ver.* sed nostrae potius lectioni faret spatii ratio   6 allati (non adl-) *Ver.* *MPFBOHRnDL* et sic in hac uoce fere semper; sed contra 5. 48. 9 abl- ex adl- natum esse potest   arma ferre *MPFUpBOHRnDL*: ferre arma *Ver.*   7 ad supplementum *M¹PFUpB* (sed hic supl-) *OHRnDL* (cf. e.g. 26. 47. 3; 28. 37. 4): ac supplementum *Ver. M.* Cumi nemineni adhuc *Accus.* Tusculum offensisse uideatur, fort. nulla suspicio mouenda est; sed difficilis est etiam constructio *Acc.* cum *Inf.* post decernerent. Num hoc uerbum insiticium est et *Inf.* aliquem uelut deduci extrusit? Sed cum Veronensis et Nicomachei conspirent, si mendum est, ualde antiquum fuisse patet digressos *Ver.* *MPFUUpOHRnD³* in ras. *L Ald.*: degressos *D²* *Gron.*

decemuiriri belli domique adiciunt. L. Sicciū in Sabinis, 2 per inuidiam decemuiralem tribunorum creandorum secessionisque mentiones ad uolgus militum sermonibus occultis serentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt. Datur negotium militibus quos miserant expedi- 3 tioneis eius comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere; nam circa repugnantem 4 aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se praeualidus, pari uiribus animo, circumuentus tutaretur. Nuntiant in castra 5 ceteri praecipitatum in insidias esse; Sicciū egregie pugnantem nilitesque quosdam cum eo amissos. Primo fides 6 nuntiantibus fuit; proiecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus Sicciūque in medio iacentem armatum omnibus in eum uersis corporibus uidere, hostium neque corpus ullum nec uestigia abcantium, proiecto ab suis interfectum memorantes rettulere corpus. Inuidiaeque 7 plena castra erant, et Romam ferri protinus Sicciū placebat, ni decemuir funus militare ei publica impensa facere maturassent. Sepultus ingenti militum maestitia, pessima decemuirorum in uolgus fama est.

Sequitur aliud in urbe nefas, ab libidine ortum, haud 44 minus foedo euentu quam quod per stuprum caedemque Lucretiae urbe regnoque Tarquinios expulerat, ut non finis solum idem decemuiris qui regibus sed causa etiam eadem imperii amittendi esset. Ap. Claudiū uirginis plebeiae stu- 2 prandae libido cepit. Pater uirginis, L. Verginius, honestum ordinem in Algido ducebat, uir exempli recti domi

43 1 belli Ver. *MPFUþBORnDL*: bellique *D?* : bello *H*
 4 ipse se Ver. *MPFUþBOHD³*: ipse *RnDL* dett. pari *MPF*
UpBOHRnDL : par Ver. *M²* 6 armatum Ver. (cf. densa obsita
 1. 14. 7 *adu.*) : armatumque *MPFUþBOHRnDL* rettulere *M* :
 retulere Ver. *PFUþOHRnDL* : seculere *B* 7 castra erant
MPFUþBOHRnDL : erant castra Ver. pessir a Ver. *MPFUþB*
OHRnDL : in pessima *Vorm*.

44 1 urbe nefas . . . Lucretiac om. *F* ab libidine *MPBOH*:
 ab libidine *Up*: a libidine Ver. *RnDL*

3 militiaeque. Perinde uxor instituta fuerat liberique instituebantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunicio, uiro acri et
 4 pro causa plebis expertae uirtutis. Hanc uirginem adultam forma excellentem Appius amore amens pretio ac spe perllicere adortus, postquam omnia pudore saepa animaduerterat, ad crudelem superbamque uim animum conuertit.
 5 M. Claudio clienti negotium dedit, ut uirginem in seruitutem adsereret neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias, quod pater puellae abesset locum iniuriae esse
 6 ratus. Virgini uenienti in forum—ibi namque in tabernaculis litterarum ludi erant—minister decemuiri libidinis manum iniecit, serua sua natam seruamque appellans, sequi
 7 que se iubebat: cunctantem ui abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis fit concursus; Vergini patris sponsique Icili popolare nomen celebrabatur. Notos gratia eorum, turbam ins dignitas rei uirgini conciliat. Iam a ui tuta erat, cum adsertor nihil opus esse multitudine concitata ait; se iure

3 Desponderat *MPFU^pBOHRⁿDL*: desponderant *Ver.* 4 amens *Ver.* *PFU^pBOD^r* marg. Edd. uet.: ardens mens *Vorm.* *M*: ardens *HRⁿDL* dett.: ardens et eius mentem *M³* perlicere *MPFBO HDL* (pell- *D³*) animaduerterat *MPFU^pBOHRⁿDL*: animaduerit *Ver.*, sed cf. c. 26. 4 adn. 5 cederet *MPFU^pBO¹RⁿDL*: cedere *H*: crederet *O*: ederet *Ver.* secundum *Ver.* *MHRⁿDL*: se^c *PB*: si^c *F*: si^c *F³*: sequi *Up*: om. *O* (cf. c. 41. 8) postulantibus *MPFU^pBOHRⁿDL*: potentibus *Ver.* vindicias *Ver.* *PFU^pBHD^r* marg.: vindicias *O*: vindictis *MRⁿDL*: inducias *F³* ratus *MPFU^pOHRⁿDL*: om. *Ver.* 6 tabernaculis *Ver.* *Vorm.* *MO* dett. aliq. (cf. Mommsen, Cod. Ver. Edit. p. 188): tabernis *PFU^pBHRⁿDL* Edd. uet.: uernaculi *Rhenan.* manum iniecit *MPFU^pBOHRⁿDL* cf. 1. 41. 1 adn.): magnum initit *Ver.* serua sua *Ver.* *D^r* dett. aliq. Edd. uet.: seruam suam *MPFU^pBOH RⁿDL* sequique se iubebat *Gron.*: esse sequique se iubebat *MPFU^pBOHRⁿD³*: sequi iubebat *Ver.* Edd. uet.: esse sequique sciebat *DL* cunctantem ui *MPFU^pBOHRⁿDL* (sed -tēmui *B*): cunctantem qui pro cunctantemq. ui) *Ver.* 7 Vergini *MPU^p IIRⁿ*: uirginii *F³* (fort. *F etiam*) *OD³L*: uirginis *B*: uirginis *Ver.* *D?* celebrabatur *MPFU^pBH*: celebratur *ORⁿDL* Edd. uet.: celebratum *Ver.* uirgini *MPFU^pBOHRⁿDL*: uirginis *Ver.* more suo conciliat *Ver.* *MPFU^pBOHD³*: consilia *RⁿDL* 8 iam a ui tuta *PF Up^pB¹OHⁿ2L* (sed ha ui *B¹*): iam habitata *B*: iam ui tuta *M*: ia ui tuta *Rⁿ*: iam a ui ui (uel iam aut ut) *Ver.* concitata *MPFU^pO HRⁿDL*: concitatae *B*: concita *Ver.*

grassari, non ui. Vocat puellam in ius. Auctoribus qui 9 aderant ut sequerentur, ad tribunal Appi peruentum est. Notam iudici fabulam petit, quippe apud ipsum auctorem argumenti, peragit: puellam domi sua natam furtoque inde in domum Vergini translatam suppositam ei esse; id se 10 indicio compertum adferre probaturumque uel ipso Verginio iudice, ad quem maior pars iniuriae eius pertineat; interim dominum sequi ancillam aequum esse. Aduocati puellae, 11 cum Verginium rei publicae causa dixissent abesse, biduo adfuturum si nuntiatum ei sit, iniquum esse absentem de liberis dimicare, postulant ut rem integrum in patris ad- 12 uentum differat, lege ab ipso lata uindicias det secundum libertatem, neu patiatur uirginem adultam famae prius quam libertatis periculum adire.

Appius decreto praefatur quam libertati fauerit eam ipsam 45 legem declarare quam Vergini amici postulationi suae praetendant; ceterum ita in ea firmum libertati fore praesidium, 2 si nec causis nec personis uariet. in iis enim qui adserantur in libertatem, quia quiuis lege agere possit, id iuris esse: in ea quae in patris manu sit, neminem esse alium cui dominus possessione cedat. placere itaque patrem arcessiri; interea 3

9 Auctoribus *Ver. MPFU^pBOHRnDL*: add. iis H. J. Mueller, sed cf. Luterb. *ad loc.* ut sequerentur *MPFBOHD^r* (sed ut in ras.) (i.e. et puella et nutrix): adsequerentur (*uel ass-*) *RnDL*: ut sequeretur *Up Edd. uet.* . . . sequeretur *Ver.* : assequentibus *Rn²* apud *MP FU^pBOHRnDL*: aut *Ver.* 10 probaturumque uel ipso *MPFU^p BOHRnDL*: probaturum quae uel ipsa *Ver.* iudice *MPFU^pB OHRnDL* (sed in B- caae): iudicem *Ver.*

45 1 praefatur *F*, Luterb. (*nam in F- at et hic et alibi—ut in patiatur, undecima ante noce—scriptum est*): praefatus *Ver. MPUpBOHRnDL*, sed in *M-s littera solito minor et propius ad -r litterae formam accedit. Videntur igitur haesituisse inter compendia -ur et -us denotantia et uncialium et minusculorum scribae* 2 si nec *Ver. MF? UpORnD³*: sine *PBHDL* in iis *Rn* dett.: in his *MPFU^pBOHDL*: deficit *Ver.*: in aliis *Karsten, non male* qui adserantur *Ver. MPFU^pB OHD³*: om. qui *RnDL*: quae adserantur *Ed. Frob. 1535* in libertatem *Ver. MPFU^pBOHD³*: om. in *RnDL* agere *MPFU^pB OHRnDL*: adsignare *Ver.*, litteris uiginti una in lineam unam compressis in patris *Ver. MOHRnDL*: om. in *PFUpB* 3 arcessiri *Ver. MPORnDL* (sed in *D* aliquid erasum ante arc-): accersiri *UpH*: arcersiri *FB*; cf. *Neue-Wagener Lat. Formenl. iii², p. 248*

iuris sui iacturam adsertorem non facere quin ducat puellam
sistendamque in aduentum eius qui pater dicatur promittat.

4 Aduersus iniuriam decreti cum multi magis fremerent quam
quisquam unus recusare auderet, P. Numitorius puellae auus
5 et sponsus Icilius interueniunt ; dataque inter turbam uia,
cum multitudo Icili maxime interuentu resisti posse Appio
crederet, lictor decresse ait uociferantemque Icilium sub-
6 mouet. Placidum quoque ingenium tam atrox iniuria ac-
cendisset. ‘Ferro hinc tibi submouendus sum, Appi’ inquit,
‘ut tacitum feras quod celari uis. Virginem ego hanc sum
7 ducturus nuptamque pudicam habiturus. Proinde omnes
collegarum quoque lictores conuoca ; expediri uirgas et
secures iube ; non manebit extra domum patris sponsa
8 Icili. Non si tribunicium auxilium et prouocationem plebi
Romanae, duas arces libertatis tuendae, ademistis, ideo in
liberos quoque nostros coniugesque regnum uestrae libidini
9 datum est. Saeuite in tergum et in ceruices nostras : pudi-
citia saltem in tuto sit. Huic si uis adferetur, ego praesentium
Quiritium pro sposa, Verginius militum pro unica filia, om-
nes deorum hominumque implorabimus fidem, neque tu
10 istud unquam decretum sine caede nostra referes. Postulo,
11 Appi, etiam atque etiam consideres quo progrediare. Ver-
ginius uiderit de filia ubi uenerit quid agat ; hoc tantum
sciat sibi si huius uindiciis cesserit condicionem filiae qua-
rendam esse. Me uindicantem sponsam in libertatem uita
46 citius deseret quam fides.’ Concitata multitudo erat certa-

4 auus *Ver. Vorm. MPFU_pBOHRnDL* : auunculus *Edd. uet. aliq.*
Dion. Hal. 11. 28. 7 secuti 6 ingenium *Ver. MPFBORnDL* :
 ingenium cum *UpH* iniuria ac-] *hinc defit Ver. usque ad c. 50. 13*
 nuptamque pudicam *MPFU_pBOHD^x* : nuptam pudicamque *Rn*
DL 7 conuoca *MPFU_pBOHD^y* : conuocans *RnDL* 8 ademistis
M (*in fine lineae*) *PFU_pBOHD^x* : ademisti *RnDL* *dett. aliq.* 9 Sae-
uite MOHRnDL : seu *PFB* : saeu *Up* implorabimus *MF³Up*
ORnDL : implorauimus *PFB* : implorabibus *H* fidem *MF³OH*
RnDL : fide *PFB* refers *MPFU_pOHRnDL* : referens *B* : per-
 feres *Madv. Ed. 3 praef. uix recte* ; nam facile creditur uoluisse *Liuinus*
notam illam phrasin uictoram referre lectoris animo subici 11 *huius*
MPFU_pBRnDL : ipse *huius OH* deseret *PFU_pBOHRnDL* :
 desereret *M*

menque instare uidebatur. Lictores Icilium circumsteterant ; nec ultra minas tamen processum est, cum Appius non 2 Verginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem et tribunatum etiam nunc spirantem locum seditionis quaerere diceret. non praebiturum se illi eo die materiam, sed, ut 3 iam sciret non id petulantiae suae sed Verginio absenti et patrio nomini et libertati datum, ius eo die se non dicturum neque decretum interpositurum : a M. Claudio petiturum ut decederet iure suo uindicarique puellam in posterum diem pateretur ; quod nisi pater postero die adfuisset, denuntiare 4 se Icilio similibusque Icili neque legi suae latorem neque decemuiro constantiam defore ; nec se utique collegarum lictores conuocaturum ad coercendos seditionis auctores : contentum se suis lictoribus fore.

Cum dilatum tempus iniuriae esset secessissentque aduo- 5 cati puellae, placuit omnium primum fratrem Icili filiumque Numitori, impigros iuuenes, pergere inde recta ad portam, et quantum adcelerari posset Verginium acciri e castris ; in 6 eo uerti puellae salutem, si postero die uindex iniuriae ad tempus praesto esset. Iussi pergunt citatisque equis nuntium ad patrem perferunt. Cum instaret adsertor puellae ut 7 uindicaret sponsoresque daret, atque id ipsum agi diceret Icilius, sedulo tempus terens dum praeciperent iter nuntii missi in castra, manus tollere undique multitudo et se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. Atque ille 8 lacrimabundus ‘Gratum est’ inquit ; ‘crastina die uestra opera utar ; sponsorum nunc satis est.’ Ita uindicatur Ver- 9 ginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus ne eius rei causa sedisse uideretur, postquam omissis rebus

46 2 seditionis *MPFU_pBOHRnDL* : seditioni *Gron.*, *fort. recte*, cf. c. 50. 14 *inf. cum adn.* 3 non id *MPFU_pBOH* : non ut *RnDL* ius eo *PFU_pBOH* : iusto *MRnL* : ius se eo *D³ in ras.* dece- deret *MPFU_pBO¹D³* : deceret *O* : decedere *H* : dederet *RnDL* 5 adcelerari *MPFBRnDL* : accelerari *OH* 7 daret *MOHRnDL* : darent *PFU_pB* iter nuntii *Vorm.*? *D⁴ dett. aliq. Edd. uel.* : inter- nuntii *MPFU_pBOHDL* (*sed in M littera -n- post i- peculiarem formam habet, quasi dubitanter scripta*)

aliis prae cura unius nemo adibat, domum se recepit colle-
gisque in castra scribit, ne Verginio commeatum dent atque
10 etiam in custodia habeant. Improbum consilium serum, ut
debuit, fuit et iam commeatu sumpto profectus Verginius
prima uigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo
nequiquam litterae redduntur.

47 At in urbe prima luce cum ciuitas in foro exspectatione
erecta staret, Verginius sordidatus filiam secum obsoleta
ueste comitantibus aliquot matronis cum ingenti aduocatione
2 in forum deducit. Circumire ibi et prensare homines coepit
et non orare solum precariam opem, sed pro debita petere :
se pro liberis eorum ac coniugibus cottidie in acie stare, nec
alium uirum esse cuius strenue ac ferociter facta in bello plura
memorari possent : quid prodesse si, incolumi urbe, quae
capta ultima timeantur liberis suis sint patienda? Haec
3 prope contionabundus circumbat homines. Similia his ab
Icilio iactabantur. Comitus muliebris plus tacito fletu
4 quam ulla uox mouebat. Aduersus quae omnia obstinato
animo Appius—tanta uis amentiae uerius quam amoris
mentem turbauerat—in tribunal escendit, et ultiro querente
pauca petitore quod ius sibi pridie per ambitionem dictum
non esset, priusquam aut ille postulatum perageret aut Ver-
5 ginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quem
decreto sermonem praetenderit, forsitan aliquem uerum .aucto-
tores antiqui tradiderint : quia nusquam ullum in tanta foe-
ditate decreti ueri similem inuenio, id quod constat nudum
uidetur proponendum, decresse uindicias secundum serui-
6 tutem. Primo stupor omnes admiratione rei tam atrocis

⁹ adibat *Vorm.* *MPFU_pBRnDL* : eum adibat *OH*

⁴⁷ ² non orare *MF³OHD_L* (*sed in O inter has uoces uox sequens*
solum posita est) : non onorare *P* : non honorare *B* : non onororare
F? : non onerare *Up*   ferociter *MPFU_pBOHRnDL* : fortiter
Doujat, fort. recte, cf. c. 39. ⁷ *cum adn. et Wölfflin, Liv. Krit.* p. 22
⁴ *ascendit MP* : *ascendit P²FU_pBOHRnDL*   *ius sibi D⁴ Ed.*
Rom. 1469 : *sibi Vorm.* *MPFU_pBOHRnDL* *dett.* : *sed plures dett.* *ius*
alicubi adsuunt, post pridie uel post dictum   ⁵ *antiqui PFU_pBO*
HRnDL : *qui M*

defixit ; silentium inde aliquamdiu tenuit. Dein cum M. Claudius, circumstantibus matronis, iret ad prehendendam uirginem, lamentabilisque eum mulierum comploratio exceperisset, Verginius intentans in Appium manus, ‘Icilio’ inquit, 7 ‘Appi, non tibi filiam despondi et ad nuptias, non ad stuprum educaui. Placet pecudum ferarumque ritu promisce in concubitus ruere? Passurine haec isti sint nescio; non spero esse passuros illos qui arma habent.’

Cum repelleretur adsertor uirginis a globo mulierum circumstantiumque aduocatorum, silentium factum per praeconem. Decemuir alienatus ad libidinem animo negat ex 48 hesterno tantum conuicio Icili violentiaque Vergini, cuius testem populum Romanum habeat, sed certis quoque indiciis compertum se habere nocte tota coetus in urbe factos esse ad mouendam seditionem. itaque se haud insciūm eius dimicationis cum armatis descendisse, non ut quemquam quietum uiolaret, sed ut turbantes ciuitatis otium pro maiestate imperii coerceret. ‘Proinde quiesce erit melius. 3 I,’ inquit, ‘lictor, submoue turbam et da uiam domino ad prehendendum mancipium.’ Cum haec intonuisse plenus irae, multitudo ipsa se sua sponte dimouit desertaque praeda

6 prehendendam *Vorm.*? *UpOHRnL* : comprehendendam *D* : prehendam *PFB* (*in B p-*, i. e. *prae-*) : prendendam *M*; cf. c. 48. 3 *inf.*, 1. 51. 8 *aliosque locos plurimos* 7 promisee *MPF?* *BHRnDL* : promiscue *M³F³UpORn²D³*; scilicet *aduerbiū* promisee (*ut Plautinum illud promiscam*) *adiectiuū autem promiscuus, -ua, -uum* *meliōr pars codicū tutatur in iis saltem locis quot notaūimus paene omnibus*; promisee *hic et* 1. 43. 10; 4. 43. 12; 5. 48. 3; 5. 55. 2: promiscuus 2. 30. 15; 4. 2. 6; 4. 25. 4; 4. 56. 12; 5. 13. 7 (*quāniquām in* 4. 6. 8 *promiscuae aduerbiī loco praecebent MPFB^{DL}*, *promiscue H*) *sint MPFU^p²BORnDL* : sunt *UpH*

48 1 alienatus *MPFU^pBOHRnDL*, ‘uetus lectio’ *Rhenan.* (cf. 25. 39. 4): alienato *Edd. uet. Ald.* ex hesterno *Vorm.*? : ex haesterno *M*: ex sterno *P*: esterno *Up*: hesterno *F³OD⁴* *Edd. uet. aliq. Ald.* : externo *BHRnDL* populum Romanum *Vorm. OHD⁴* : populum romōr̄ (i.e.? Romanorum) *M*: populum romor *P*: populum rumor *P²F UpB*: populum romae *RnDL* 3 ‘I,’ inquit *Rn²D²* *dett. aliq. Ald.* (cf. 1. 26. 7): ii inquit *RnDL* : inquit *MPFU^pOHD⁴* : inquit *B* submoue *MPFBOHRnDL* : summoue *D⁴* prehendendum *PFB Ed. Rom. 1470 Ald.* : prendendum *MOHRnDL* *dett.* (cf. c. 47. 6 *sup*)

4 iniuriae puella stabat. Tum Verginius ubi nihil usquam auxilii uidit, ‘Quaesum’ inquit, ‘Appi, primum ignosce patrio dolori, si quo inclementius in te sum inuestus; deinde sinas hic coram uirgine nutricem percontari quid hoc rei sit, ut si falso pater dictus sum aequiore hinc animo discedam.’
 5 Data uenia seducit filiam ac nutricem prope Cloacinae ad tabernas, quibus nunc Nouis est nomen, atque ibi ab Ianio cultro arrepto, ‘Hoc te uno quo possum’ ait, ‘modo, filia, in libertatem uindico.’ Pectus deinde puellae transfigit, respectansque ad tribunal ‘Te’ inquit, ‘Appi, tuumque 6 caput sanguine hoc consecro.’ Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Verginium iubet. Ille ferro quacumque ibat uiam facere, donec multitudine etiam 7 prosequentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriusque exsangue corpus sublatum ostentant populo; scelus Appi, puellae infelicem formam, necessitatem patris deplo-
 srant. Sequentes clamitant matronae, eamne liberorum pro-creandorum condicione, ea pudicitiae praemia esse?— cetera, quae in tali re muliebris dolor, quo est maestior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subicit.
 9 Virorum et maxime Icili uox tota tribuniciae potestatis ac prouocationis ad populum erectae publicarumque indignationum erat.

49 Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe
 2 per occasionem repetendae libertatis. Appius nunc uocari Icilius, nunc retractantem arripi, postremo, cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patri-

4 si quo *Weissenb.* 4. 1. 5 *secutus*: si quod *MPFUþBOHD*³ (*in H* si qd *scriptum*): si quot *RnDL*: si quid *dett.* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: si *Alschefski*, quod *glossemia uoci si adscriptum ratus, non male* dictus *MPFUþBOHD*^c: ductus *RnDL* 5 ad tabernas *MOII RnD?L* (*sed ad a D⁴ in ras.*): om. ad *PFUþB* filia in *PUþD^x*: filiam in *Vorm.* *MP²FBOHRnDL* (*sed in M lincola qua -m scribitur* *multo longior solito*): filia mi in *dubitanter Rhenan.* 6 comprehendi *PFUþBOHD* *dett.* *Ald.*: compendi *MRnL* 8 magis *MP FBOHRnDL*: om. *Up* 9 uox tota *PFUþBOHRnDL*: uota *M* ac prouocationis *MPFUþBOH*· om. ac *RnDL* (*procat- DL, corr. D⁴*)

ciorum iuuenum per turbam uadens, in uincula duci iubet. Iam circa Iciliū non solum multitudo sed duces quoque 3 multitudinis erant, L. Valerius et M. Horatius, qui repulso lictore, si iure ageret, uindicare se a priuato Iciliū aiebant; si uim adferre conaretur, ibi quoque haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor de- 4 cemuiri inuadit: franguntur a multitudine fasces. In con- tione Appius escendit: sequuntur Horatius Valeriusque. Eos contio audit: decemuīro obstrepitur. Iam pro imperio 5 Valerius discedere a priuato lictores iubebat, cum fractis animis Appius, uitae metuens, in domum se propinquam foro insciis aduersariis capite obuoluto recipit. Sp. Oppius, 6 ut auxilio collegae esset, in forum ex altera parte inrumpit. Videt imperium ui uictum. Agitatus deinde consiliis ad quae ex omni parte adsentiendo multis auctoribus trepidauerat, senatum postremo uocari iussit. Ea res, quod magnae 7 parti patrum displicere acta decemuīrorum uidebantur, spe per senatum finienda potestatis eius multitudinem sedauit. Senatus nec plebem inritandam censuit et multo magis pro- 8 uidendum ne quid Vergini aduentus in exercitu motus face- ret. Itaque missi iuniores patrum in castra, quae tum in 50 monte Vecilio erant, nuntiant decemuīris ut omni ope ab seditione milites contineant

Ibi Verginius maiorem quam reliquerat in urbe motum 2 exciuit. Nam praeterquam quod agmine prope quadringen-

49 2 uincula *MPFU_pIIRnDL*: uincula *O*, fort. recte; cf. 4. 26. 9 adn.
 3 aiebant *M¹F³U_pO¹D³*: aiebat *M*: agebant *PBOHD*: agebat
RnL conaretur *UpOH* dett. aliq. Ed. Rom. 1470: conarentur
MPFBRnDL dett. aliq. Ald. quoque *Vorm?* *M* dett. duo: quoque
 se *PF³UpBOHRnDL*, fort. recte fore *P¹FU_pBOHRnDL*: foro
P (ut nideatur): om. *M* 4 escendit *PM²*: ascendit *M*: ascendit
P²FU_pBOHRnDL 5 metuens *FU_pBOHRnDL*: add. mani-
 festuni glossema Appius fugit *M* (Appius fugit *P*) recipit *MPFB*
O¹HRnDL: recepit *UpO* 6 inrumpit *MP²BOD⁴*: irrumpit *F*:
 inrumpet *P*: irrupit *H*: rumpit *RnD?L* Videt *PFU_pBOH*
RnDL: uidit *M* ad quae *Stroth*: atque *MPFU_pBOHRnDL*, quod
 tutatur *Luterb.* post trepidauerat *interpungens*
 50 2 Ibi *MF³* Ed. Rom. 1470: ubi *PFU_pBOHRnD*

torum hominum ueniens, qui ab urbe indignitate rei accensi
 3 comites ei se dederant, conspectus est, strictum etiam telum
 respersusque ipse cruore tota in se castra conuertit. Et
 togae multifariam in castris uisae maioris aliquanto quam
 4 erat speciem urbanae multitudinis fecerant. Quaerentibus
 quid rei esset, flens diu uocem non misit : tandem, ut iam
 ex trepidatione concurrentium turba constitit ac silentium
 5 fuit, ordine cuncta, ut gesta erant, exposuit. Supinas deinde
 tendens manus, commilitones appellans orabat ne quod
 scelus Ap. Claudi esset sibi attribuerent neu se ut parrici-
 6 dam liberum auersarentur. sibi uitam filiae sua cariorem
 fuisse, si liberae ac pudicae uiuere licitum fuisset : cum
 uelut seruam ad stuprum rapi uideret, morte amitti melius
 ratum quam contumelia liberos, misericordia se in speciem
 7 crudelitatis lapsum ; nec superstitem filiae futurum fuisse,
 nisi spem ulciscendae mortis eius in auxilio commilitonum
 habuisset. illis quoque filias sorores coniugesque esse, nec
 cum filia sua libidinem Ap. Claudi extinctam esse, sed quo
 8 impunitior sit eo effrenatiorem fore. aliena calamitate docu-
 mentum datum illis cauendae similis iniuriae. quod ad se
 attineat, uxorem sibi fato ereptam, filiam, quia non ultra pu-
 dica uictura fuerit, miseram sed honestam mortem occubuis-
 9 se ; non esse iam Appi libidini locum in domo sua : ab alia
 uiolentia eius eodem se animo suum corpus uindicaturum
 quo uindicauerit filiae : ceteri sibi ac liberis suis consulerent.
 10 Haec Verginio uociferanti suclamabat multitudo nec
 illius dolori nec suae libertati se defuturos. Et immixti

6 filiae sua dett. aliq. Ed. Rom. 1469 : filiae suae MPFU^pBOH
RnDL liberac ac pudicae Ed. Frob. 1535, Gron. : libere ac pu-
 dicae F dett. unus : libere ac pudice MPFU^pBOHRnDL Ald. : libere ac
 pudicem 'lectio uetus' Rhenan., unde ipse libere ac pudicam (cf. cum
 Drak. 2. 30. 12) 7 nec PFU^pBO Ed. Rom. 1469 : nec se MHRn
DL dett. aliq. Ald., sed cf. c. 49. 3 illis quoque F³UpBO Ed. Rom.
 1469 : illis quoque enim MPFHDL Ald. : illis enim quoque Rn
 8 miseram sed honestam mortem MPFU^pBOHRnD^xL (msi quod
 honestam O¹; honestate O; et morte P; mortem P² habent) : misera
 sed honesta morte M²D 10 immixti UpOH : inmixti F³ :
 inmixtae MPRnD : inmixte FB : inmixtae L

turbae militum togati, eadem illa querendo docendoque quanto uisa quam audita indigniora potuerint uideri, simul profligatam iam rem nuntiando Romae esse, insecuris qui 11 Appium prope interemptum in exsilium abisse dicerent, perpulerunt ut ad arma conclamaretur uellerentque signa et Romam proficiserentur. Decemuiri simul iis quae uide- 12 bant iisque quae acta Romae audierant perturbati, alias in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt. Et leniter agentibus responsum non redditur : imperium si quis inhiberet, et uiros et armatos se esse respondetur. Eunt agmine ad urbem et Auentinum insidunt, ut quisque 13 occurrerat plebem ad repetendam libertatem creandosque tribunos plebis adhortantes. Alia uox nulla uiolenta auditā est. Senatum Sp. Oppius habet. Nihil placet aspere agi ; 14 quippe ab ipsis datum locum seditioni esse. Mittuntur tres 15 legati consulares, Sp. Tarpeius C. Iulius P. Sulpicius, qui quaererent senatus uerbis cuius iussu castra deseruissent aut quid sibi uellent qui armati Auentinum obsedissent belloque auero ab hostibus patriam suam cepissent. Non defuit 16 quod responderetur : deerat qui daret responsum, nullodum certo duce nec satis audentibus singulis inuidiae se offerre. Id modo a multitudine conclamatū est ut L. Valerium et M. Horatium ad se mitterent : his se daturos responsum.

10 eadem dett. alig. : cum eadem *MPFU_pBOHRnDL* quod tutatur Gron. : simul eadem Zingerle; cf. 1. 6. 4; 1. 35. 3; 1. 41. 7; 3. 27. 1; 5. 27. 2; 6. 14. II, cum adm. nostris potuerint *MPFU_pBHRnDL* : potuerunt O: oportuerit Madv. 11 inse- cutis Walters (*Alschefskio praeunte*) : insecurosque *MPFU_pBOHRn DL* : insecurique dett. unus Appium *MPFBOHRnDL* : Icilium *Up*, more suo 12 Et leniter dett. alig.? Ed. Rom. 1469 Ald. : et leuiter *MPFU_pBOHRnDL* (cf. 1. 34. 8) : Sed leniter Madv. 13 -tinum insidunt] his litteris rursus inc. Ver. uiolenta Ver. *MPORnDL* : uiolentia *FUpBH* 14 seditioni Glareanus, Ver. (cf. 5. 18. 3) : seditionis *MPFU_pBOHRnDL* (sed in Met D -s fort. postea additum ab *M¹D¹*) 15 obsedissent Ver. *MPFU_pB ORnDL* : insidunt H, ex § 13 ut monet Walters 16 Non defuit *PFU_pBOHRnDL* (in L in fine lin.) : defit Ver. : on defuit M : N in margine adstat ab *M¹* additum sed non sic ut cum on cohaereat quod Ver. : quid *MPFU_pBOD⁴* : quid non H: qui *RnDL* his se *MHRnDL* : iis se *PFEO* : defit Ver.

51 Dimissis legatis, admonet milites Verginius in re non maxima paulo ante trepidatum esse, quia sine capite multitudine fuerit, responsumque, quamquam non inutiliter, fortuito
 2 tamen magis consensu quam communis consilio esse; placere decem creari qui summae rei praeescent militarique honore
 3 tribunos militum appellari. Cum ad eum ipsum primum isti honos deferretur, 'Melioribus meis uestrisque rebus reser-
 4 uate' inquit, 'ista de me iudicia. Nec mihi filia inulta honorem ullum iucundum esse patitur, nec in perturbata re publica eos utile est praesesse uobis qui proximi inuidiae
 5 sint. Si quis usus mei est, nihilo minor ex priuato capietur.'

6 Ita decem numero tribunos militares creant.

7 Neque in Sabinis quieuit exercitus. Ibi quoque auctore Icilio Numitorioque secessio ab decemuiris facta est, non minore motu animorum Sicci caedis memoria renouata quam quem noua fama de uirgine adeo foede ad libidinem petita
 8 accenderat. Icilius ubi audiuimus tribunos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militarium praerogatiuam urbana
 9 comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur, peritus

51 1 fuerit *MF³OHRnDL* Edd. *uet.*: fuerint *PFB*: defit *Ver.*, sed spatii ratio *Mediceanae lectioni* faret, uel etiam breuiori alicui (*ut fuit?*) responsumque *Ver.* *MPFU^pBOH*: om. -que *RDL* dett. 2 rei praesessent *Edd.* *uet.*: . . . i praesessent *Ver.*: *reip* (i.e. reipublicae) praesessent *MPFU^pBOHRnDL* appellari Ed. *Frob.* 1531: defit *Ver.*: appellare *MPFU^pBOHRnDL* *sed in M littera -e singularem formam habet*; *ipsa quidem non ex -i mutata est, sed uidetur ad amussim facta in similitudinem -i litterae sic mutatae in exemplari*; uide sis *adn.* ad 1. 9. 14 4 inulta *Ver.* dett. *alig.* *Edd.* *uet.*: inuita *MPFU^pBOH RnDL* iucundum *MPFBOH* *Edd.* *uet.*: defit *Ver.*: iocundum *F³ UpDL* dett. 7 quieuit *MPF³UpBORnD³* in ras.: quieū *F* (i.e. qui eum (*sed fort.* uoluit scriba quieuit)): qui fuit *Ver.*: qui et it *L*: qui *H* [decemuiris] -uiris . . . renouata desunt in *H* renouata *Ver.* *Vorm.* *MPFU^pBO* *Edd.* *uet.*: reuocata *RnDL* dett. *alig.* quam quem *Vorm.*: quamque *Ver.* *MBHRnDL*: quam quae *PFU^pO* accederat *Vorm.* *HDL*: . . . derat *Ver.*: acci accederat *M*: acciderat *PFU^pBO*: fama acciderat *Up* 8 ne *Ver.* *MOHRnDL*: ae *PB*: e *Up*: et *Up²*: ut *F³* praerogatiuam *MF³O* *Edd.* *uet.*: praeroga . . . m *Ver.*: praerogatiua *M²* uel *M¹PF UpBRnDL*: prorogatiua *H* urbana *PFU^pBOHRnDL* . urbanam *Ver.* *M*

rerum popularium imminensque ei potestati et ipse, prius quam iretur ad urbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intrauere sub 10 signis, mediaque urbe agmine in Auentinum pergunt. Ibi coniuncti alteri exercitui uiginti tribunis militum negotium dederunt ut ex suo numero duos crearent qui summae rerum praeessent. M. Oppium Sex. Manilium creant.

11

Patres solliciti de summa rerum cum senatus cottidie esset iurgiis saepius terunt tempus quam consiliis. Sicci caedes 12 decemuiris et Appiana libido et dedecora militiae obiciebantur. Placebat Valerium Horatiumque ire in Auentinum. Illi negabant se aliter ituros quam si decemuiri deponerent insignia magistratus eius quo anno iam ante abissent. De- 13 cemuiri querentes se in ordinem cogi, non ante quam per latis legibus quarum causa creati essent deposituros imperium se aiebant.

Per M. Duillium qui tribunus plebis fuerat certior facta 52 plebs contentionibus adsiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit, adfirmante Duillio non prius quam 2 deserii urbem uideant curam in animos patrum descensuram; admonitorum Sacrum montem constantiae plebis scituros qua sine restitura potestate redigi in concordiam res ne-

9 imminensque ei *Rhenan.* : defit Ver. : imminensque et *MPFU_pB* (sed hic inm-) *RnDL* ‘antiqua lectio’ *Rhenan.* : imminensque *OH* dett. aliq. 10 Porta Collina *MPFU_pBOHD^c* Edd. uet. (sed potest in *M* primo collinā scriptum fuisse) : . . . rtam collina Ver. : p portam collina *RnDL* : per portam collinam *Rn²* agmine *MPFU_pBOHRn* *DL* : . . . entia agmine Ver. : . . . enti agmine Ver.¹ : unde ingenti agmine *Mommsen* : silenti agmine *Wodrig* : si *Veronensi confidendum* esset, *Mommsenii coniectura optima uideretur* 13 se aiebant *PFU_pB* *OHRnD^x* : se alebant *M* : se agebant *DL* : aiebant Ver. (fort. recte, cf. c. 50. 7) qui hinc defit usque ad c. 56. 11

52 1 Duillium *F³* Edd. uet. (cf. adn. ad 2. 58. 2) : duillum *MPU_p* *OHRnDL* : dilulum *B* : diluium *B¹* 2 Duillio *F³O* Edd. uet. : duellio *Vorm.* : duilio *PUpRn* : c. duilio *MF?* *BHDL* scituros qua scripsi (cf. 2. 23. 11) *praeente Madvigio* (qui sciturosque qua dedit conferens e.g. 5. 4. 4) : sciturosque sine *Vorm.* *MPFU_pBOHRn* *DL* (sed in *RnL*-quae) : scituros quod sine dett. unus Edd. uet. *Ald.* nequeant *MPF³UpBO¹HRnDL* dett. Edd. uet. (*in PL* neque autui

3 queant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorum nihil uiolando imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per aetatem ire posset retractante. Prosequuntur coniuges liberique, cuinam se relinquerent in ea urbe in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset miserabiliter rogitantes.

5 Cum uasta Romae omnia insueta solitudo fecisset, in foro praeter paucos seniorum nemo esset, uocatis utique in senatum patribus desertum apparuisset forum, plures iam quam 6 Horatius ac Valerius uociferabantur: ‘Quid exspectabitis, patres conscripti? Si decemuiri finem pertinaciae non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? Tectis 7 ac parietibus iura dicturi estis? Non pudet lictorum uestrorum maiorem prope numerum in foro conspici quam togatorum aliorum? Quid si hostes ad urbem ueniant facturi estis? Quid si plebs mox, ubi parum secessione moueamur, armata ueniat? Occasune urbis uoltis finire imperium? 8 Atqui aut plebs non est habenda aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patriciis magistratibus quam 9 illi plebeiis. Nouam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti ferant deside-

anomentana: *diuisit P²*: queant *O*: nequeat *dett. unus*: quid *F* habuerit discernere nequeo. *Inter alias conjecturas citari debent*: sciturosque nisi . . . nequire *Alschesfski*: sciturosque quam sine . . . nequeant *Rhenan*: sciturosqua restituta . . . queant *Luterb.*: sciturosque sine restituta potestate tribunicia (*hanc uocem addebat Gron.*) . . . resne queant *Harant* 3 *Ficulensi Ed. Rom. 1469* (*cf. Ficulea 1. 38. 4*): *ficolensi O*: *figulensi PFUpBHDL*: *figulensi figulensi M*: *figulensi Rn* 5 *plures dett. Ed. Rom. 1470 Ald.*: *pluresque MP FU^pBOHRnDL* (*cf. c. 43. 6*): *excidisse aliquid* (*ut plures <ferociores>-que uolt Weissenb.* 6 *Quod autem MHRnDL*: *quid autem O*: *quod lr P*: *quid hoc Up* (*ubi lr et hoc ex male intellecto compendio lc* = *autem nata sunt*; *cf. 1. 39. 1 adn.*): *quod FB* 7 *in foro MPFU^p BORnDL*: *c. in foro H* *aliorum Ed. Frob. 1531*: *aliorumque MP FU^pBOHRnDL* (*mix recte, quamquam Alschesfskius ad mulieres liberosque* (*§ 4*) *refert*) 7 *moueamur HDL dett. duo Ed. Rom. 1469 Ald.*: *moueat Vorm. MPFU^pBRn*: *moueantur O* 8 *plebs MPFU^pBO HL*: *plebes RnD* 9 *ne nunc MPFU^pBOHRnDL Edd. uet. optime, cf. e.g. Sall. Cat. 11. 8, Cic. Fam. 9. 26. 2*: *nendum nunc Novák*: *nunc H. J. Mueller, Ursinum infeliciter secutus*

rium, cum praesertim nec nos temperemus imperiis, quo minus illi auxilii egeant.' Cum haec ex omni parte iactarentur, uicti consensu decemuiri futuros se, quando ita uideatur, in potestate patrum adfirmant. Id modo simul orant ac monent ut ipsis ab inuidia caueatur nec suo sanguine ad supplicia patrum plebem adsuefiant.

Tum Valerius Horatiusque missi ad plebem condicionibus 53 quibus uideretur reuocandam componendasque res, decemuiris quoque ab ira et impetu multitudinis praecauere iubentur. Profecti gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur, 2 quippe liberatores haud dubie et motus initio et exitu rei. Ob haec iis aduenientibus gratiae actae; Icilius pro multitudine uerba facit. Idem, cum de condicionibus ageretur, 3 quaerentibus legatis quae postulata plebis essent, composito iam ante aduentum legatorum consilio ea postulauit ut appareret in aequitate rerum plus quam in armis reponi spei. Potestatem enim tribuniciam prouocationemque repetebant, 4 quae ante decemuirios creatos auxilia plebis fuerant, et ne cui fraudi esset concisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. De decemuirorum modo sup- 5 plicio atrox postulatum fuit; dedi quippe eos aequum censemabant uiuosque igni concrematuros minabantur. Legati ad 6 ea: 'Quae consilii fuerunt adeo aequa postulatis ut ultro uobis deferenda fuerint; libertati enim ea praesidia petitis, non licentiae ad impugnandos alios. Irae uestrae magis 7 ignoscendum quam indulgendum est, quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis et prius paene quam ipsi

53 1 Tum *Vorm.* *MPFU_pB^rOH*: tunc *B¹RnDL Ald.* Valerius Horatiusque *Vorm.* *M* (*sed Orat-*) *PF³UpB?* *OD⁴*: *praefigit c B?* : *om.* -que *F?* *HDL*: ualerius et oratius *Rn* *dett.* *unus*: horatius ualeriusque *dett.* *plures* 2 et *exitu PFUpBHRnDL* *dett.* : et *eitu O* : *exitu Vorm.* *M* (*sed in M spatium reliquit scriba notulis minutis infra additis eodem quo cetera atramento*) haec iis *Edd.* *uet.* *Ald.* : haec his *MP FU_pBOH*: haec *RnDL* 3 ea postulauit *PFUpRnL* : expostulauit *O* *dett.* *unus* : exapostulauit *M* : al (uel ul i.e. uel) ex ea postulauit *H* 4 concisse *M* *Ed.* *Venet.* 1495 : concisse *PFUpBOHRnDL* *Edd.* *uet.* 6 postulastis *MPUpBORnDL* : postulatis *FH* *dett.*

8 liberi sitis dominari iam in aduersarios uoltis. Nunquamne
 quiescat ciuitas nostra a suppliciis aut patrum in plebem
 Romanam aut plebis in patres? Scuto uobis magis quam
 9 gladio opus est. Satis superque humili est, qui iure aequo
 10 in ciuitate uiuit, nec inferendo iniuriam nec patiendo. Etiam
 si quando metuendos uos praebituri estis, cum reciperatis
 magistratibus legibusque uestris iudicia penes uos erunt de
 capite nostro fortunisque, tunc ut quaeque causa erit sta-
54 tuetis: nunc libertatem repeti satis est.' Facerent ut uellent
 permittentibus cunctis, mox reddituros se legati rebus per-
 2 fectis adfirmant. Profecti cum mandata plebis patribus
 exposuissent, alii decemuiri, quando quidem praeter spem
 ipsorum supplicii sui nulla mentio fieret, haud quicquam
 3 abnuere: Appius truci ingenio et inuidia praecipua odium
 in se aliorum suo in eos metiens odio, 'Haud ignaro' inquit,
 4 'imminet fortuna. Video donec arma aduersariis tradantur
 differri aduersus nos certamen. Dandus inuidiae est sanguis.
 Nihil ne ego quidem moror quo minus decemuiratu abeam.'

5 Factum senatus consultum ut decemuiri se primo quoque
 tempore magistratu abdicarent, Q. Furius pontifex maximus
 tribunos plebis crearet; et ne cui fraudi esset secessio militum
 plebisque.

6 His senatus consultis perfectis dimisso senatu, decemuiri
 prodeunt in contionem abdicantque se magistratu, ingenti
 7 hominum laetitia. Nuntiantur haec plebi. Legatos quidquid
 in urbe hominum supererat prosequitur. Huic multitudini
 laeta alia turba ex castris occurrit. Congratulantur liber-

8 quiescat *Rn²* *Ed. Parm.* 1480 *Ald.*: quiescet *M* (*signum dubium*
fideliter imitatus, ut solet, cf. e.g. c. 51. 2): quiescit *PFUpBOHRnDL*
(uix recte) 9 *humili PD?*: humili *MFUpBOHRnD³L* (-s ē *D³* in
ras.) 10 *reciperatis MPFBH* (*uide sis adn. ad 1. 12. 1*): rece-
 peratis *RnDL*: recuperatis *M²F³UpOD²* penes uos *M¹ uel M²*
UpOHD^x: penes suos *MPFBRnDL* . nunc *MP²FUpBOH*: non *P*
54 2 spem *MOHRnDL* *dett.*: spes *PFUpB* 4 decemuiratu
F³HD^x: decemuiratum *MPFUpBORnDL* (*unde habeam pro abeam*
dett. unus) 5 decemuiri se ... dimisso senatu *om. H* militum
MORnDL: militis *PFUpB* piebisque *ORn*: *tr. plebisque MPFUp*
BD¹ *in ras. L* (*sed tr̄ pl L*: *add. -bisque L¹*)

tatem concordiamque ciuitati restitutam. Legati pro con- 8
tione : 'Quod bonum faustum felique sit uobis reique
publicae, redite in patriam ad penates coniuges liberosque
uestros ; sed qua hic modestia fuitis, ubi nullius ager in
tot rerum usu necessario tantae multitudini est uiolatus, eam
modestiam ferte in urbem. In Auentinum ite, unde profecti 9
estis ; ibi felici loco, ubi prima initia incohastis libertatis
uestrae, tribunos plebi creabitis. Praesto erit pontifex
maximus qui comitia habeat.' Ingens adsensus alacritasque 10
cuncta adprobantium suit. Conuellunt inde signa pro-
fectique Romam certant cum obuiis gaudio. Armati per
urbem silentio in Auentinum perueniunt. Ibi extemplo 11
pontifice maximo comitia habente tribunos plebis creauerunt,
omnium primum L. Verginium, inde L. Icilium et P. Numi-
torum, auunculum Verginiae, auctores secessionis, tum C. 12
Sicinium, progeniem eius quem primum tribunum plebis
creaturn in Sacro monte proditum memoriae est, et M. Duil-
lium, qui tribunatum insignem ante decemuiri creatos
gesserat nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat.

⁷ ciuitati *MF³UpORnDL* : add. 1 *uel simile quid*, *H* : ciuitate
PFB 8 pro contione. Quod *MPFUpBRnDL* : procontionantur
quod *O* : pro contione onantur quod *H* 9 ibi felici loco ubi *PF*
UpBOHRnDL : ubi felici loco *M?* (*ut uidetur*) : ibi felici loco ibi
M¹ plebi *MPFUpBOHRnDL* : plebis dett. *aliquo*. 10 conuellunt
Vorm. marg. P² marg. O Ed. Rom. 1469 : conuertunt *Vorm. MPFUp*
BHD Ald. 11 tribunos plebis . . . quem primum *om. H* L.
Verginium *Sigon. ex 3. 44. 2 et 58. 5* : aulum uerginium *MPFUpBORN*
DL Verginiae *D? Sabellicus* (*cf. c. 46. 5*) : uergini (*uel -ii, M¹ uel*
M²PFUpBORnD¹L). *In M erasa esse uidetur lineola paene horizontalis*
et puncto terminata quae -i in uergini cum a- in auctores coniungebat ;
ante oculos scriba, ut credo, habuit rasuram -e litterae cum longa lingula
(-e) *quae ipsa rasura superfuit* auctores *MORnDL* : auctores et
PFB (*et ex -e littera in Verginiae primo deleta mox in margine uel*
supra addita natum esse acute coniecit Alschefskius : auctor *Up*
12 *progeniem F³UpRn* : *progenie dett. unus quod et coniecit Rhenan.* :
progenies 'scriptura uetus' Rhenan. *MPBODL* : *progenie C (uel*
simile quid) F memoriae est *MPUpOH* : memoria est *FBD^x* :
memoriae Rn : memoria esse *D* : memoria esse *L* Duillium *MP*
F³HRnDL : due . . . *F?* : duillium *BO* : duillium *Up* (*cf. 2. 58. 2*
adn.) qui *MPFUpBOHD⁴* : *om. RnDL*

13 Spe deinde magis quam meritis electi M. Titinius M.
 14 Pomponius C. Apronius P. Villius C. Oppius. Tribunatu
 inito L. Icilius extempsit plebem rogauit et plebs sciuit ne
 15 cui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. Confestim de
 consulibus creandis cum prouocatione M. Duillius rogationem
 pertulit. Ea omnia in pratis Flaminii concilio plebis acta,
 quem nunc circum Flaminium appellant.

55 Per interregem deinde consules creati L. Valerius M.
 Horatius, qui extempsit magistratum occuperunt. Quorum
 consulatus popularis sine ulla patrum iniuria nec sine offend-
 2 sione fuit; quidquid enim libertati plebis caueretur, id suis
 3 decedere opibus credebant. Omnium primum, cum uelut
 in controuerso iure esset tenerentur patres plebi scitis,
 legem centuriatis comitiis tulere ut quod tributum plebes
 iussisset populum teneret; qua lege tribuniciis rogationibus
 4 telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem
 legem de prouocatione, unicum praesidium libertatis, decem-
 uirali potestate euersam, non restituunt modo, sed etiam in
 5 posterum muniunt sanciendo nouam legem, ne quis ullum
 magistratum sine prouocatione crearet; qui creasset, eum
 ius fasque esset occidi, neue ea caedes capitalis noxae
 6 haberetur. Et cum plebem hinc prouocatione, hinc tribu-
 nicio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis, ut sacro-
 sancti uiderentur, cuius rei prope iam memoria aboleuerat,

13 P. Villius Sigan. (*Sabinis tantum proprium esse cognomen Appium recte monens*: appius uillius *MPFUþBOH* (*sed in M* -pius extra lineam stat: appius esilius *RnDL* C. Oppius *MD* (coppius scriptum): copius *O*: gopius *PFB*: ē. opius *Up*: soppius *HRnL*
 15 Duilius *MPF* clare hic) *UpHRnDL*: duilius *BO* quem *MPF UpBOD*: quam *HRnL*

55 3 cum uelut *MDL*: cum uelut *H* (*i. e.* uelut *H*, uelut *H¹*): cum ueluti *PFUþBO*: uelut *Rn* plebi *MPFB'ORnDL*: plebis *Up*: plebe *B* tulere *MPFUþBORnDL*: rogationibus *H* plebes *F³O*: plebis *Vorm.* *MPFUþBRnDL*: plebe *H* 4 restituunt *MOHRnDL*: resistunt *PFUþB* posterum *MPFUþBOH*: postremum *RnDL*
 5 qui creasset *OH*: quis creasset *MPFUþBRnDL* noxae *MHRnL* dclt. Ed. Rom. 1469: noxe *F³D*: noxae *PFUþBO* 6 ipsis quoque tribunis] his uocibus incipit codex Agenensis (*A*) de quo uide sis prae-
 fationem nostram, § 29

relatis quibusdam ex magno interuallo caerimoniis renouarunt, et cum religione inuiolatos eos, tum lege etiam fecerunt, 7 sanciendo ut qui tribunis plebis aedilibus iudicibus decemuiris nocuissest, eius caput Ioui sacrum esset, familia ad aedem Cereris Liberi Liberaeque uenum iret.

Hac lege iuris interpretes negant quemquam sacrosanctum 8 esse, sed eum qui eorum cui nocuerit Ioui sacrum sanciri ; itaque aedilem preendi ducique a maioribus magistratibus, 9 quod, etsi non iure fiat—noceri enim ei cui hac lege non liceat—tamen argumentum esse non haber pro sacrosancto aedilem ; tribunos ueteri iure iurando plebis, cum primum 10 eam potestatem creauit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur eadem hac Horatia lege consulibus quoque et praetoribus, quia eisdem auspiciis quibus consules crearentur, cautum esse : iudicem enim consulem appellari. Quae 11 refellitur interpretatio, quod iis temporibus nondum consulem iudicem sed praetorem appellari mos fuerit.

Hae consulares leges fuere. Institutum etiam ab iisdem 12

8 lege iuris *M²* uel *M¹* : iuris lege *MPFU_pBOHD^rA* : iuris legem *RnDL* : in *M* notae transpositionis codem, ut uidetur, atramento, sed leuiore ductu scriptac : fort. iuris secludendum erit ut glossema eum qui eorum *Rhenan.*, *O* : eum qui eoum *A* : eum qui deorum *Vorm.* *MFUpBO¹RnD Edd.* uet. *Ald.* (sed fort. cum qui deorum *M*, cum qui deorum *M²*) : eum quid eorum *PHL* : eum quid eum *A²* : cum qui deorum dett. *unus* : cum quis eorum *Douyat* : eius qui eorum *Gron.* cui dett. duo *Gron.* : cuiquam cui *FB* : quecui *P* : cuiquem *MF²* : cuiquam *UpD⁴* ut secundam lectionem dett. aliq. *Edd.* uet. *Ald.* : quem *OHRnDLA* dett. aliq. (sed in *A* que scriptum pro que) : quemquam dett. *unus* *Edd.* uet. aliq. : cuiquam *Madv.* Ioui sacrum *H. J. Mueller* : id sacrum *Vorm.* *MPFU_pBOHRnA¹* uel *A²* : id ad sacrum *DLA* dett. *unus* *Ald.* : ideo sacrum dubitanter *Drak.* : sacrum *Rhenan.* *Sensum*, ut credimus, recte ostendit *Muelleri* conjectura, sed in loco difficiili hanc unam et solam corruptelani esse adfirmare uix audemus 9 cui *Vorm.*? *MPFU_pBOH* : cum *RnDLA* hac *Vorm.*? *PUpO* *HRnDLA* : haec *M* : ac (cum legem pro lege) *FB* sacrosancto *PFUpBOHD^rA* dett. *Edd.* uet. *Ald.* : sacro sanctoque *MRnDL* 10 ueteri *Edd.* uet. aliq. : ueteres *MPFU_pBOHRnDLA* *Ald.* ; discrimen est inter poenam hac lege institutam iudicioque exsequendam et poenam instantem si quis tribunum pl. uiolasset quam plebeii se ipsis a uiolatore exacturos esse olim se iure iurando obstrinxerant 11 fuerit *MP²FU_pBOHRnDLA* : fuerat *P* 12 *Hac UpOD^c* : haec *MPFB* *HRnDLA*

consulibus ut senatus consulta in aedem Cereris ad aediles plebis deferrentur, quae antea arbitrio consulum supprime-
 14 bantur uitiabanturque. M. Duilius deinde tribunus plebis plebem rogauit plebesque sciuit qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine prouocatione creasset,
 15 tergo ac capite puniretur. Haec omnia ut inuitis, ita non aduersantibus patriciis transacta, quia nondum in quemquam unum saeuiebatur.

56 Fundata deinde et potestate tribunicia et plebis libertate, tum tribuni adgredi singulos tutum maturumque iam rati, accusatorem primum Verginium et Appium reum deligunt.
 2 Cum diem Appio Verginius dixisset et Appius stipatus patriciis iuuibus in forum descendisset, redintegrata ex templo est omnibus memoria foedissimae potestatis, cum 3 ipsum satellitesque eius uidissent. Tum Verginius 'Oratio' inquit, 'rebus dubiis inuenta est; itaque neque ego accusando apud uos eum tempus teram, a cuius crudelitate uosmet ipsi armis uindicastis, nec istum ad cetera scelera 4 impudentiam in defendendo se adipere patiar. Omnium igitur tibi, Appi Claudi, quae impie nefarieque per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio. Vnius tantum criminis nisi iudicem dices, te ab libertate in seruitutem contra leges 5 uindicias non dedisse, in uincla te duci iubebo.' Nec in tribunicio auxilio Appius nec in iudicio populi ullam spem habebat; tamen et tribunos appellauit et, nullo morante

13 deferrentur *MFORnDL*: deferentur *A*: deferrentur *P*: deferrentur *P²B*: differrentur *UpH* antea *MOHRnDLA*: ante *PFUpB*
 14 Duilius *MPRnDLA*: Duilius *FUpBO*; uide sis adn. ad 2. 58. 2 magistratum *MOHRnDLA*: magistratus *PFUpB* creasset *Vorm.*? *OHD²A* dett. *Edd. Rom.* 1469: creassent *MPFU_pBRnDL* tergo ac *M³OII_nDA²*: tergo hac *L*: tergo a *A*: ergo ac *MPFB*: ergo *Up* puniretur *MPFU_pBOHDLA*: punirentur *Rn*

56 2 redintegrata *MP²F³UpORnDLA²*: sed integrata *F?BH*: sed integrata *P* 4 dices, te *MPFU_pBORnDLA*: uindices te *Vorm.*: dices *H* uincla *MPFBHRnDLA*: uincola *OUp* dett. *alig.* te duci *MHRnDLA*: deduci *PFUpBO* 5 habebat *PFUpBOHRnDLA*: habeat *M* tamen *Madv.*: attamen *MPFU_pBOHRnDLA* *Edd. uet.*

arreptus a uiatore, ‘Prouoco’ inquit. Audita uox una uindex 6 libertatis, ex eo missa ore quo uindiciae nuper ab libertate dictae erant, silentium fecit. Et dum pro se quisque deos 7 tandem esse et non neglegere humana fremunt et superbiae crudelitatique etsi seras, non leues tamen uenire poenas— prouocare qui prouocationem sustulisset, et implorare pree- 8 sidium populi qui omnia iura populi obtrisset, rapique in uin- clia egentem iure libertatis qui liberum corpus in seruitute in addixisset,— ipsius Appi inter contionis murmur fidem populi Romani implorantis uox audiebatur : maiorum merita in rem 9 publicam domi militiaeque commemorabat, suum infelix erga plebem Romanam studium, quo aequandarum legum causa cum maxima offensione patrum consulatu abisset, suas leges, quibus manentibus lator earum in uincla ducatur. ceterum 10 sua propria bona malaque, cum causae dicendae data facultas sit, tum se experturum ; in praesentia se communi iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare ut dicere liceat, ut iudicium populi Romani experiri. non ita se inuidiam 11 pertimuisse, ut nihil in aequitate et misericordia ciuium suorum spei habeat. quod si indicta causa in uincla ducatur, iterum se tribunos plebei appellare et monere ne imitentur quos oderint. quod si tribuni eodem foedere obligatos se 12 fateantur tollendae appellationis in quod conspirasse decem-

6 dictae *MPFU_pBOHD^r* marg. A : om. *RnDL* 7 neglegere *MP FU_pHDA* : neglere *BO* : negligere *RnL* : negligere *F³Rn²D³A³* dett. alig.

8 implorare *MF³UpORnD^rA²* : imploraret *M²PFBHADL*

uincla hic et in § 9 MPFBOHRnDLA : *uincla hic, uincla in § 9 Up*

contionis PFBOHRnDLA : *contiones MUp* audiebatur *MPFU_pB*

ORnDLA : *exaudiebatur H* 9 quo *acquandarum D?* L : coae-

quandarum (uel coeq-) MPF³UpBHRnD³A² : *de equandarum F?* :

coquandarum A : *exequendarum fragm. Haverk.* in *uincla uide*

supra ducatur *PFU_pBOHRnLA²* : dicitur *MDA* : in *F* ducatur

cum ‘a aperto’ (cc) scriptum est quod F³ in a mutauit 10 *populi*

Romani (i.e. p. r. uel pr.) PFU_pBRnDA : *P.R. O* : *r. p. (i.e. reipub-*

liciae) MHL 11 *et misericordia] his uocibus rursus inc. Ver.*

indicta causa Ver. M²PFU_pBOHD^rA : *indictam causam MDL* (*scripta*

in dictam uidetur uoluisse) *uincla Ver. MPFBOHDLA* : *uincola*

Up 12 *quod si Ver. MPFU_pBOHDA* : *omi. si RnL* *appella-*

tionis Ver. : add. causa MPFU_pBOHA : *add. causam RnDL* (*causa*

D^r) *in quod Crevier, dett. unus (cod. Carinth., teste Zingerle) : in*

uiros criminati sint, at se prouocare ad populum, implorare leges de prouocatione et consulares et tribunicias, eo ipso anno latus. quem enim prouocaturum, si hoc indemnato 13 indicta causa non liceat? cui plebeio et humili praesidium in legibus fore, si Ap. Claudio non sit? se documento futurum utrum nouis legibus dominatio an libertas firmata sit, et appellatio prouocatioque aduersus iniuriam magistratum ostentata tantum inanibus litteris an uere data sit.

57 Contra ea Verginius unum Ap. Clodium et legum ex-
2 pertem et ciuilis et humani foederis esse aiebat: respicent tribunal homines, castellum omnium scelerum, ubi decemuir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguini ciuium infestus, uirgas securesque omnibus minitans, deorum hominumque con-
3 temptor, carnificibus, non lictoribus stipatus, iam ab ra-
pinis et caedibus animo ad libidinem uerso uirginem inge-
nuam in oculis populi Romani, uelut bello captam, ab com-
plexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono
4 dederit; ubi crudeli decreto nefandisque uindiciis dextram patris in filiam armauerit; ubi tollentes corpus semianime uirginis sponsum auumque in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quam caede motus. et illi carcerem aedificatum esse quod domicilium plebis Romanae uocare
5 sit solitus. proinde ut ille iterum ac saepius prouocet, sic se iterum ac saepius iudicem illi ferre ni uindicias ab libertate

quam Ver. *PFUpOHRnDLA*: in qua *BD*: inquam in quā *M*   sint
Ver. *Vorm?* *MPFUpBO*¹(*uel O²*)*H*: sunt *ORnDLA* dett. *Ald.*   at
se *Iac. Gron.*: ait se *Ver. MPFUpBOHRnDLA*   13 nouis *M³PF*
UpBORNDLA: nobis *Ver.*: niuis *H*: niuis *M*   an libertas *MPF*
UpBOHRnDLA: ac libertas *Ver.*   aduersus *Ver. MOHRnDLA*:
ei aduersus *PfUpB*   litteris *MPFUpBOHRnDLA*: litteras *Ver.*

57 3 dono *Ver. Vorm. MPFUpBOH*¹: add. uindiciis *Rn²* dett. *unus*:
add. indicis *RnDL*   4 semianime *Ver. MPFH*⁴: semianimae *UpB*
ORnDL (*sed Up teste Frig., silente Häggstr.*)   auumque *Ver. Vorm.*
MPF³UpBOHRnDLA: auunculumque *Sabellicus Edd. uet. aliq. fort.*
recte (*cf. cc. 45. 4 cum adu.; 46. 5; 48. 7; 54. 11*)   quod *Ver. MPFUp*
*BOHD*³*A*: quo *RnDL*   5 proinde *Ver. OHRnDLA*: siro inde *M*
fort. in rasura sed quid prius scriptum fuerit non liquet: deinde *PF*
UpB   ferre ni *Ver.*, dett. *unus* (*cod. Klock.*): ferrent *PFB*: ferre ut
Up: ferre ne *MOHRnDLA* dett.   uindicias *Ver. MUUpOHRnDLA*:
indicias *PFB*

in seruitutem dederit; si ad iudicem non eat, pro damnato in uincla duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic 6 magno motu animorum, cum tanti uiri suppicio suamet plebi iam nimia libertas uideretur, in carcerem est coniectus; tribunus ei diem prodixit.

Inter haec ab Latinis et Hernicis legati gratulatum de 7 concordia patrum ac plebis Romam uenerunt, donumque ob eam Ioui optumo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentae erant colebanturque religiones pie magis quam magnifice. Iisdem 8 auctoribus cognitum est Aequos Volscosque summa ui bellum apparare. Itaque partiri prouincias consules iussi. 9 Horatio Sabini, Valerio Aequi euenero. Cum ad ea bella dilectum edixissent, fauore plebis non iuniores modo sed emeritis etiam stipendiis pars magna uoluntariorum ad nomina danda praesto fuere, eoque non copia modo sed genere etiam militum, ueteranis admixtis, firmior exercitus fuit. Priusquam urbe egrederentur, leges decemuirales, quibus 10 tabulis duodecim est nomen, in aes incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum aediles functos eo ministerio scribant.

C. Claudius, qui perosus decemuirorum sclera et ante 58 omnes fratris filii superbiae infestus Regillum, antiquam in patriam, se contulerat, is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset cuius uitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusque in foro prensabat singulos orabatque

5 dederit Ver. *UpOHRnDLA*: dederint *MPFB* uincla *MPFB OHDLA*: uincula *Up* 6 suamet Ver. *Vorm.?* *PRnD*: suā et *MFB LA*? sua et *F²UpOHA*? *sed in O* plebeia pro plebi iam) 7 ob proximitate Ver. *MPFBOH*: produxit *Up*: praedixit *RnDLA* dext. 7 ob eam *MPFU_pBOHRnDLA*: ab ea Ver. optumo *MPFBHRnD*: otumo *A*: optimo *UpO*: obtimo *L*: in Ver. nomen I.O.M. scribitur maximo *MPFBOHRnDLA*: maximoque *Up* 8 apparare *MP²FB UpHRnD³LA*: apparere Ver. *POD* 9 euenero *MPFU_pBHRnD LA*: uenere *O*: uen. runt Ver. 10 urbe *PFU_pB*: urbem Ver. *MOHRnDLA*, sed uide sis adn. ad 1. 29. 6 decemuirales quib] post haec defit Ver. usque ad c. 60. 10

58 1 superbiae *MPFU_pBOHD³A*: superbiam *RnD?* *L* clientibusque *MPFU_pBORnDLA*: clientibus *H*

2 ne Claudiae genti eam inustam maculam uellent ut carcere et
 uinculis uiderentur digni. uirum honoratissimae imaginis
 futurum ad posteros, legum latorem conditoremque Romani
 3 iuris, iacere uinctum inter fures nocturnos ac latrones. auer-
 terent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque
 animos, et potius unum tot Claudiis deprecantibus condon-
 narent quam propter unius odium multorum preces asper-
 4 narentur. se quoque id generi ac nomini dare nec cum eo
 in gratiam redisse, cuius aduersae fortunae uelit succursum.
 uirtute libertatem reciperatam esse : clementia concordiam
 5 ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis
 pietate quam eius pro quo agebat causa ; sed Verginius sui
 potius ut misererentur orabat filiaeque, nec gentis Claudiae
 regnum in plebem sortitae sed necessariorum Verginiae
 trium tribunorum preces audirent, qui ad auxilium plebis
 6 creati ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent. Iustio-
 res hae lacrimae uidebantur. Itaque spe incisa, priusquam
 prodicta dies adasset, Appius mortem sibi consciuit.
 7 Subinde arreptus a P. Numitorio Sp. Oppius, proximus
 inuidiae, quod in urbe fuerat cum iniustae uindiciae a collega
 8 dicerentur. Plus tamen facta iniuria Oppio quam non pro-
 hibita inuidiae fecit. Testis productus, qui septem et uiginti
 enumeratis stipendiis, octiens extra ordinem donatus donaque
 ea gerens in conspectu populi, scissa ueste, tergum laceratum
 uirgis ostendit, nihilum deprecans quin si quam suam noxam
 9 reus dicere posset, priuatus iterum in se saeuiret. Oppius
 quoque ductus in uincula est, et ante iudicii diem finem ibi
 uitae fecit. Bona Claudi Oppique tribuni publicauere.
 Collegae eorum exsilia causa solum uerterunt ; bona publicata

2 uirum *O³A³* det. duo Ed. Rom. 1469 : uerum *MPFU_pBOHRnD*
LA 4 generi *PFU_pBOHRnDLA* : generis *M* ac nomini
MU_pOHRnDA : agnomini *PFB* : ac nomine *L* reciperatam] cf. 1.
 12. 1 : recuperatam *MPFBOHRnDLA* : recuperandam *Up* clementia
M¹ uel M²UpOHRnD^xA : clementiam *MPFBDL* concordiam *MP*
FU_pBOrnDLA : concordia *H* 5 agebat *MPOHRnDL* : aiebat
P²FU_pBA causa *MPFU_pBOD³A* : causam *HRnDL* 9 uin-
 cula *MPFU_pBOHRnDLA*

sunt. Et M. Claudius, adsertor Verginiae, die dicta damnatus, ipso remittente Verginio ultimam poenam dimissus Tibur exsulatum abiit, manesque Verginiae, mortuae quam uiae felicioris, per tot domos ad petendas poenas uagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt.

Ingens metus incesserat patres, uoltusque iam iidem tribunorum erant qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius tribunus plebis, inhibito salubriter modo nimiae potestati, ‘Et libertatis’ inquit, ‘nostrae et poenarum ex inimicis satis est; itaque hoc anno nec diem dici cuiquam nec in uincula duci quemquam sum passurus. Nam neque uetera peccata repeti iam obliterata placet, cum noua expiata sint decemuirorum suppliciis, et nihil admissum iri quod uim tribuniciam desideret spondet perpetua consulum amborum in libertate uestra tuenda cura.’ Ea primum moderatio tribuni metum patribus dempsit, eademque auxit consulum inuidiam, quod adeo toti plebis fuissent ut patrum salutis libertatisque prior plebeio magistratui quam patricio cura fuisset, et ante inimicos satietas poenarum suarum cepisset quam obuiam ituros licentiae eorum consules appareret. Multique erant qui mollius consultum dicerent, quod legum ab iis latarum patres auctores fuissent; neque erat dubium quin turbato rei publicae statu tempori succubuisserent.

Consules rebus urbanis compositis fundatoque plebis

¹¹ felicioris *Gulielmus*, dett. duo : feliciores *MPFU_pBOHRnDLA*
^{59 1} iidem *D⁴* et (ut secundam lectionem) *D²* marg. dett. aliq. : idem dett. aliq. *Ald.* : inde *MPFU_pBOHD?A²* ‘lectio uetus’ *Rhen.* : *indies (uel indie) Rn* : indie *D?L* : iam die *A* qui *M⁴PFU_pB OHRnDL* : om. *M* *Duillius MU_pH* : duilius *PORnDL* et sic scribere debebant *FB* qui diuilius *praebent* potestati *Gron. MFD* : potestatis *M¹PF¹UpBOHRnD³LA* (in *D* Et a *D³* in et mutatum)
² uincula *MPFBOHRnDLA* : uincula *Up* (teste *Frig.*) ³ uetera *D⁴* dett. aliq. *Ed. Rom. 1469* : *ūrā* (= uestra) *MPFU_pBOHRnD?LA* iam *MFU_pBHRnDLA* : am *O* (cum repeti coniunctum) : iam iam *P(uix recte)* placet, cum dett. unus (*cod. Gaertn.*) *Rhenan.* : placet et cum *Vorm. M* : placet cum et *PFU_pBOHRnDLA* : placet cum etiam *Ed. Rom. 1469* ⁴ dempsit *MP²FU_pBHRnD¹A* : dempsit *DL* : demisit *P* : depresso *O* (*ex dep̄sit pro dēpsit natum*)

statu, in prouincias diuersi abierte. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volscorumque sustinuit consilio bellum; quod si extemplo rem fortunae commisisset, haud scio an, qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspiciis Romanis hostibusque erant, magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille passuum ab hoste positis copias continebat. Hostes medium inter bina castra spatium acie instructa complebant, prouocantibusque ad proelium responsum Romanus nemo reddebat. Tandem fatigati stando ac neququam exspectando certamen Aequi Volscique, postquam concessum propemodum de uictoria credebant, pars in Hernicos, pars in Latinos praedatum abeunt; relinquitur magis castris praesidium quam satis virium ad certamen. Quod ubi consul sensit, reddit inlatum antea terrorem, instructaque acie ultro hostem lacescit. Vbi illi, conscientia quid abesset virium, detractauere pugnam, creuit extemplo Romanis animus, et pro uictis habebant pauentes intra uallum. Cum per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocti cessere. Et Romani quidem pleni spei corpora curabant: haudquaquam pari hostes animo nuntios passim trepidi ad reuocandos praedatores dimittunt. Recurritur ex proximis locis: ulteriores non inuenti. Vbi inluxit, egreditur castris Romanus, uallum inuasurus ni copia pugnae fieret. Et postquam multa iam dies erat neque mouebatur quicquam ab hoste, iubet signa inferri consul; motaque acie, indignatio Aequos et Volscos incessit, si uictores exercitus uallum potius quam uirtus et arma tegerent. Igitur et ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnae accepere.

60 1 abiere *M¹PFU_pB¹OR_nDLA*: abire *MBH* **2** an qui tum *MPFUp²BOHD³A²*: antiquum *RnDLA*: anquia tum *Up* **3** animi ab *PFUpBD³A²*: *om.*, ab *MOH*: animalib. *RnDLA* **5** reddit *Rn²A³* *dett. unus*: continebat *MPFUpBOHRnDLA* **6** detracuere *MPFUpBRnDLA¹*: detracuere *H*: detrectauere *ORn²A?* **8** tegerent *MPFUpBOD¹A* (*sed in M armate gerent*): egerent *HRnDL*

Iamque pars egressa portis erat deincepsque alii seruabant 9 ordinem, in suum quisque locum descendantes, cum consul Romanus, priusquam totis uiribus fulta constaret hostium acies, intulit signa; adortusque nec omnes dum eductos 10 nec, qui erant, satis explicatis ordinibus, prope fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc circumspectantiumque se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu inuadit. Rettulere primo pedem hostes; deinde cum animos 11 collegissent et undique duces uictisne cessuri essent increparent, restituitur pugna.

Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat illo 61 die primum liberos pro libera urbe Romana pugnare: sibimet ipsis uicturos, non ut decemuirorum uictores praemium essent. non Appio duce rem geri, sed consule Valerio, ab 2 liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso. ostenderent prioribus proeliis per duces non per milites stetisse ne uincerent. turpe esse contra ciues plus animi habuisse 3 quam contra hostes et domi quam foris seruitutem magis timuisse. unam Virginiam fuisse cuius pudicitiae in pace 4 periculum esset, unum Appium ciuem periculosae libidinis; at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot milibus hostium periculum fore; nolle ominari quae nec Iuppiter 5 nec Mars pater passuri sint iis auspiciis conditae urbi accidere. Auentini Sacrique montis admonebat, ut ubi libertas parta esset paucis ante mensibus, eo imperium inlibatum

9 fulta *M²P²FUpBHD^xA*: fulta *P*: fuita *MRnD?*: fuit a *L*: fuit aut *O* 10 constaret *PFUpBOHRnDLA*: contrastaret *M* nec omnes dum *MPOHRnDLA*: needum omnes *P²FUpBA² uel A³* -tem turbam] sic rursus inc. Ver. 11 Rettulere Ver. *M*: retulere *PUpOHRnDLA*: pertulere *FB*

61 1 ipsi *MPUpOHRn²DLA*: ipsi Ver.: ipsos *FBRn* 2 Valerio Ver. *M¹ uel M²PFUpBOHRnD^xLA*: m ualerio *Vorm. MD* (ubi consulem ualerio) ab *MPFU^bBOHD^x*: ac *RnDL*: a. Ver.: a *A* 4 belli *M¹ uel M²PFBOHRnDLA*: libelli *M*: bellum *Up* 5 iis auspiciis Ver. *PFB* (sed hic -pitiis): hiis auspiciis *A*: his auspiciis *MUpHRnDL*: auspiciis *O* urbi Ver. *MP²FUpBORnD? A¹*: ubbi *P*: urbis *HD uel D¹LA* inlibatum *MPFU^bBD³* (sed hic illi-) *A²*: inliba . . . Ver.: in libatum *A*: inlibertum *RnDL*: in libertatem *H*: in libertate *O* (qui mox ostenderent referrentque)

6 referrent, ostenderentque eandem indolem in militibus Romanis post exactos decemuiros esse quae ante creatos fuerit, nec aequatis legibus imminutam uirtutem populi Romani
 7 esse. Haec ubi inter signa peditum dicta dedit, auolat deinde ad equites. ‘Agite, iuuenes’ inquit, ‘praestate uirtute
 8 peditem ut honore atque ordine praestatis. Primo concursu pedes mouit hostem; pulsum uos immissis equis exigit e campo. Non sustinebunt impetum, et nunc cunctantur magis
 9 quam resistunt’. Concitant equos permittuntque in hostem pedestri iam turbatum pugna, et perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circumuecti, iam fugam undique capessentes plerosque a castris auertunt
 10 praeterequitantesque absterrent. Peditum acies et consul ipse uisque omnis belli fertur in castra, captisque cum ingenti caede, maiore praeda potitur.
 11 Huius pugnae fama perlata non in urbem modo sed in Sabinos ad alterum exercitum, in urbe laetitia modo celebrata est, in castris animos militum ad aemulandum decus accedit. Iam Horatius eos excursionibus +sufficiendo+ proe-

7 dicta dedit *MPFU_pBOHRnDLA*: dedit dic . . *Ver.* auolat *HRnDL*: aduolat *MPFU_pBOD²* uel *D⁴A*: defit *Ver.* sed tam arto spatio relicto ut *Harleianam* lectionem ualde commendet, cuius et significatio hic melior ordine *Ver.* *MOHRnDLA*: om. *PFUpB* 8 mouit *PFUpBOHRnDLA*: mouebit *MA²*: . . uit (uel . . uit, uel . . . uit) *Ver.* e campo *PUpHRnDLA*: ae campo *FB*: e campos *O*: de campo *Ver.* *M* (fort. recte) sustinebunt impetum *MPFU_pBOH RnDLA*: sustinebant impetu *Ver.* 9 auertunt *Ver.* *MOHRnD LA*: euertunt *PFUpB* praeterequitantesque *Ver.* *Vorm.?* *MPFU_pBOHRnL*: praeterequitantesqui *D* (*ubi q = qui*) *A*: praeequitantesque *M¹* uel *M²A²* 10 caede *Ver.* *MPFU_pOD³A*: foede *RnDL*: fede *H* 11 laetitia modo *MPFU_pBOHRnDLA*: om. modo *Ver.* 12 excursionibus sufficiendo *MPFBOHRnDLA* (num recte? Cf. *Verg. G.* 2. 424 et 436; *Aen.* 2. 618 et 9. 803): excursionibus *Ver.* (fort. recte, si modo origo interpolationis inueniri possit): excursionibus assuefaciendo dett. *unus* (cod. *Haverk.*): ex excursionibus sufficiendo *Up*; si quid mutandum, lectio uel potius correctio *Haverkampiana* teneri possit si pro adsuefecerat substituatur uerbum aliud, quale docuerat, cuius prima syllaba in uocibus praecedentibus se perdere potuerit. Sed corruptelae quarto sacculo antiquioris medicina non leuis

liisque leuibus experiundo adsuefecerat sibi potius fidere quam meminisse ignominiae decemuirorum ductu acceptae, paruaque certamina in summam totius profecerant spei. Nec 13 cessabant Sabini, feroce ab re priore anno bene gesta, laces-
sere atque instare, rogitantes quid latrocini modo procur-
santes pauci recurrentesque tererent tempus et in multa
proelia paruaque carperent summam unius belli? quin illi 14
congrederentur acie inclinandamque semel fortunae rem
darent?

Ad id, quod sua sponte satis collectum animorum erat, 62
indignitate etiam Romani accendebantur: iam alterum
exercitum uictorem in urbem redditum; sibi ultro per con-
tumelias hostem insultare; quando autem se, si tum non
sint, pares hostibus fore? Vbi haec fremere militem in 2
castris consul sensit, contione aduocata, 'Quemadmodum'
inquit, 'in Algido res gesta sit, arbitror uos, milites, audisse.
Qualem liberi populi exercitum decuit esse, talis fuit; con-
silio collegae, uirtute militum uictoria parta est. Quod ad 3
me attinet, id consilii animique habiturus sum, quod uos
mihi feceritis. Et trahi bellum salubriter et mature perfici
potest. Si trahendum est, ego ut in dies spes uirtusque 4

12 leuibus *Ver.* *A³* uel *A⁴* *Ed.* *Rom.* 1469: lenibus *MOHRnDLA*:
lenius *PFUpB* 13 nec cessabant *MPFUpBORnDLA*: necessabunt
Ver. *H* latrocini *MPFB**OH*³*A* (*in D?* -niis): latronici *Up*:
latrocino *Ver.* *RnL* pauci recurrentesque *MPFUpBOHD⁴A*
(*sed in B paci*): *om.* *L*: *om.* pauci recurrentes *RnD*: pauci recursan-
tesque *Ver.* tererent *MP²F³UpHRnD⁴A*: tererent *PFBODL*:
terrentes *Ver.* et in *MPFUpBOHD⁴A²*: *om.* et *Ver.*: *om.* in
RnDLA carperent *MPFUpBRnDLA*: caperent *Ver.* *OH*

62 1 se si *MPFUpBOHD^c* (*D², ut credo*) *A⁴*: sensi *RnDL*: si *Ver.*
2 consilio *P²A²* *Ald.* . . . *Ver.* (*ut uidetur*): *Gy* (*nota incerta*)
consulto *H*: consilio consulto *ML*: consul consulto *P*: consulto *FB*:
consulto *UpORnDLA* 3 mihi feceritis *Crevier*: . . . hi f . . .
eritis . . . . . s *Ver.*: milites geritis *Vorm.* *MA²* (*ut lectionem secun-
dam*): tegeritis *H*: mihi tegaritis feceritis *O* (*qm feceritis add. iterum
post bellum*): mihi tegeritis *RnL*: mihi . . . feceritis *P*: mihi effe-
ceritis *P²FUpBD³* (*sed in D³ mihi*): mihi . . . geritis (*fort. lete
geritis*) *D*: milites mihi effeceritis *Edd.* *uet.* *Ald.*: mihi, milites,
feceritis *Frigell.* *Mendum totum ortum est ex F in T, C in G corruptis
in scriptura unciali correctionibusque eo adhibitis*

uestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam : si iam satis animi est decernique placet, agite dum, clamorem qualem in acie sublaturi estis, tollite hic indicem uoluntatis 5 uirtutisque uestrae.' Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus, quod bene uertat gesturum se illis morem posteroque die in aciem deducturum adfirmat. Reliquum diei apparandis armis consumptum est.

6 Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini uidere, et ipsi, iam pridem audi certaminis, procedunt. Proelium fuit, quale inter fidentes sibimet ambo exercitus, ueteris perpetuaeque alterum gloriae, alterum nuper noua uictoria 7 elatum. Consilio etiam Sabini uires adiuuere ; nam cum aequassent aciem, duo extra ordinem milia quae in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent 8 tenuere. Quae ubi inlatis ex transuerso signis degrauabant prope circumuentum cornu, equites duarum legionum, sescenti fere, ex equis desiliunt cedentibusque iam suis prouolant in primum, simulque et hosti se opponunt et aequato primum 9 periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. Verecundiae erat equitem suo alienoque Marte pugnare, peditum ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse.

63 Vadunt igitur in proelium ab sua parte omissum et locum ex quo cesserant repetunt ; momentoque non restituta 2 modo pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. Eques inter ordines peditum tectus se ad equos recipit ; transuolat

4 agite dum *Vorm.*? *MPFU^pBOHD²A²* : agendum *Up* : agite cum *RnDLA* : agite *Ver.* acie *Ver. Vorm.*? *MPFU^pBOHA²* (*sed in B* aciae, *in O* quale minatiae) : aciem *RnDLA* hic *MPFU^pHRnLA²* : hinc *Ver. BDA*: *in O* candicem *pro* hic indicem 5 die in aciem... postero om. *Ver. A* (*corr. A²*) diei *MU^pOHDLA²* : die *PF* : diae *B* est *MOHRnDLA²* : om. *PFU^pB* 6 gloriae *MPFU^pBOHRnDLA* : uictoriae *Ver.* nuper noua *MPFU^pBOHRnDLA* : noua nuper *Ver.* : fort. noua *secludendum* 7 milia *Ver. MP²OHRnDLA* : militia *PFB* : militiae *Up* cornu *MPFUpOHRnDLA* : cornum *Ver. B* 8 cornu *M¹ uel M²UpORnA* : cornum *Ver. MPFBHDL* duarum *MPFU^pBOHRnDLA* : earum *Ver.* sescenti *Edd. uet.* : sescentis *Ver.* : ac (*uel ac uel ac*) i.e. dc *MPFU^pBOHRnDLA* desiliunt *MPFU^pBOHRnDLA* : exiliunt *Ver.*

inde in partem alteram suis uictoriae nuntius ; simul et in hostes iam pauidos, quippe fuso suae partis ualidiore cornu, impetum facit. Non aliorum eo proelio uirtus magis enuit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpare sicubi 3 segnior pugna esset. Castigati fortium statim uirorum opera edebant tantumque hos pudor quantum alias laudes excita-
bant. Redintegrato clamore undique omnes conisi hostem 4 auertunt, nec deinde Romana uis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros castra hosti ad praedam relinquunt. Ibi non sociorum sicut in Algido res, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit.

Gemina uictoria duobus bifariam proeliis parta, maligne 5 senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decreuit. Populus iniussu et altero die frequens iit supplicatum ; et haec uaga popularisque supplicatio studiis prope celebratior fuit. Consules ex composito eodem biduo ad 6 urbem accessere senatumque in Martium campum euoca-
uere. Vbi cum de rebus ab se gestis agerent, questi pri-
mores patrum senatum inter milites dedita opera terroris causa haber. Itaque inde consules, ne criminationi locus 7 esset, in prata Flaminia, ubi nunc aedes Apollinis est—iam tum Apollinare appellabant—, auocauere senatum. Vbi cum 8

63 2 et in hostes *MPFU_pBOHRnDLA* : et hostis *Ver.* fuso
Ver. *PFU_pBORnD¹* uel *D²A³* : fusos *MHD_L* dett. aliq. : fuse *A*
3 opera *Ver.* *MPFU_pBOHRnLA^r* *Ald.* (cf. 5. 4. 7; 29. 9. 12) : operam
DA Ed. Rom. 1470 edebant *MPFU_pBOHRnDA* : edebat *L* :
decebant *Ver.* 4 conisi *Ver.* *P_Uo_HRnDLA* : quonisi *FB* :
consii *Vorm.* : c^o sii *M* : conixi *A²* uel *A³* recipit *MPFU_pBOHRn*
DLA : recepit *Ver.* 5 in unum *MPFU_pBOHRnDLA* : om. in
Ver. Populus iniussu *MPFU_pBOHRnDLA* : populi iussu *Ver.*
frequens iit *MPFU_pO¹DLA* : frequens ut *OHRn* : om. *Ver.*
supplicatum *Ed. Frob. 1531* : supplicatumque est *Ver.* *MPFU_pBOHD¹*
nel D³LA dett. : supplicatumque c^o *D* 6 Martium campum *Ver.*
MPFU_pOHRnL (sed -re- *BOHL*) : campum martium *DA* dett., sed
cf. 2. 5. 2; 3. 27. 3 euocauere *MPFU_pBOHRnDLA* : uocauere
Ver. 7 iam tum *Ver. Vorm.* *MPFU_pBOHRnDLA* *Edd. net.* : iam
tum circum dett. duo : circum iam tum *Rn² Ald.* Apollinare *Ver.*
dett. duo (cf. *Dianium 1. 48. 6*) : apollinar *Gron.* (cf. *Varro, L. Lat. 5.*
52) : apollinarem *Vorm.* *P²FU_pBHRnL* : apollinarum *P* : appollini-
narem *MODA* 19*

ingenti consensu patrum negaretur triumphus, L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho consulum, multis dissuasum prodeuntibus, maxime C. Claudio uociferante de 9 patribus, non de hostibus consules triumphare uelle gratiamque pro priuato merito in tribunum, non pro uirtute honorem peti. nunquam ante de triumpho per populum actum; semper aestimationem arbitriumque eius honoris 10 penes senatum fuisse; ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suae implerent, ut nullum publicum consilium sinerent esse. ita demum liberam ciuitatem fore, ita aequatas leges, si sua 11 quisque iura ordo, suam maiestatem teneat. In eandem sententiam multa et a ceteris senioribus patrum cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primum sine auctoritate senatus populi iussu triumphatum est.

64 Haec uictoria tribunorum plebisque prope in haud salubrem luxuriam uertit, conspiratione inter tribunos facta ut iidem tribuni reficerentur, et, quo sua minus cupiditas emiseret, consulibus quoque continuarent magistratum. Consensum patrum causabantur, quo per contumeliam consulum 3 iura plebis labefactata essent. quid futurum nondum firmatis legibus, si nouos tribunos per factionis suae consules

8 L. Icilius *MPFU_pBOHRnDLA*: Q. Silicius *Ver.* 9 tribunum *Ver.* *M³*: tributum *MPFU_pBOHRnDLA²*: tributo *A*: tribunos *A²* *marg.* (*ut secundam lectionem*) 11 eandem *Ver.* *Vorm.* *MP² FU_pBOHD²A*: eadem *PRnDL*, qui tamen sententiam *praebent* a ceteris *Ver.* *PFU_pBORn²D²A* dett. *Edd.* *uet.*: ceteris *Vorm.* *MHRn DL*; cf. c. 65. 11 inf.

64 1 Haec *Ver.* *MPFBHRnDLA*: add. triumphata *UpO* (*cuius glossematis originem prodit A³ uel A² qui in marg. add. triumphus decretus per populum*) 2 uertit *Ver.* *MPFU_pBOD¹A*: uerti *H* (*sed ita prolongata ultima -i- litterae linea ut ad alitudinem l- litterae propriam surget*; unde probabile uidetur hoc signum ex male scripto -it ortum esse): uerti *RnDL* 3 iidem *Ver.* *RnA³* *Ed.* *Rom.* 1469: idem *MPFU_pB OHDLA* consulibus *MPFU_pBOHRnDLA*: cons̄ *Ver.*: consules *Madv.* 2 labefactata *DA³* dett. *alig.* *Edd.* *uet.*: labefactata *A*: labefacta tum *Ver.*: labefactor *F*: labefacta *Vorm.* *MPU_pB* (*sed hic lebe-*) *OHRL*, fort. recte 3 quid . . . adorti essent *om.* *F* *Quid Ver.* *M³PUPBOHRnDLA*: quod *M* factionis suae *Madv.*, *M* (*ut mili persuasum est; nam factionis certo discernitur; suaे panillo minus certum, tamen probabile*): factionis sua *Ver.*: factio[n]es suas *M² uel*

adorti essent? non enim semper Valerios Horatiosque consules fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte quadam utili ad tempus, ut comitiis praeesset potissimum M. Duillio sorte euenit, uiro prudenti et ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti. Qui cum ex ueteribus tribunis negaret se ullius rationem habiturum, pugnarentque collegae ut liberas tribus in suffragium mitteret aut concederet sortem comitiorum collegis, habituris e lege potius comitia quam ex uoluntate patrum, iniecta contentione Duilius consules ad subsellia accitos cum interrogasset quid de comitiis consularibus in animo haberent, respondissentque se nouos consules creaturos, auctores populares sententiae haud popularis nactus in contionem cum iis processit. Vbi cum consules producti ad populum interrogatique, si eos populus Romanus, memor libertatis per illos receptae domi, memor militiae rerum gestarum, consules iterum faceret, quidnam facturi essent, nihil sententiae suaee mutassent, con laudatis consulibus quod perseuerarent ad ultimum dissimiles decemuirorum esse, comitia habuit; et quinque tribunis plebi creatis cum prae studiis aperte potentium nouem tribunorum alii candidati tribus non explerent, concilium dimisit nec deinde comitiorum causa habuit. Satisfactum legi aiebat, quae numero nusquam praefinito tribuni modo ut relinquenter sanciret et ab iis qui creati essent cooptari collegas iuberet; recitabatque rogationis carmen in quo

M¹PUpBOHRnDLA (sed in D-s- in suas pleniorc calamo, cf. I. 41. 4 adn.)

4 *Duillio Ver. MHDL*: *Duilio PFUpBO¹Rn*; *dulio O* 6 *Duilius Ver. MPOHRnDL*: *Duilius FU¹B* (sed in F-s ab F³ additum); uide sis 2. 58. 2 adn. populares sententiae haud popularis Stroth: popularis sententiae haud popularis dett. unus (*Cod. Vat. 1840 saec. XIV teste Frig.*): popularis sententiae haud populari *Ver.*: popularis sententiae haud populares *MPFUpBOHRnDLA* (sed in F auc, in BL aut, pro haud) 7 militiae rerum *Iac. Gron.*: militiae quae rerum *Ver.*: militiae rerumque *MPFUpBOHRnDLA*, cf. *Praef. 5 adn.*

8 causa *Vorm.?* *MPFBRnDLA* (in A cā. non cā): causam *Ver. UpOH*, cf. c. 67. 7 inf. 9 tribuni *Klockius, Ver. M¹ uel M²*: tribunis *MPFU¹B* *OHr¹nDLA* 10 in quo sic esset: *Si scripsimus*: in quo si *Ver. MPF UpBOHRnDLA*: in quo sic erat *H. J. Mueller*: in quo est *Madv. Ed. 3*

⟨sic esset :⟩ ‘Si tribunos plebei decem rogabo, si qui uos minus hodie decem tribunos plebei feceritis, tum ut ii quos hi sibi collegas cooptassint legitimi eadem lege tribuni plebei sint ut illi quos hodie tribunos plebei feceritis.’ Duilius cum ad ultimum perseuerasset negando quindecim tribunos plebei rem publicam habere posse, uicta collegarum cupiditate pariter patribus plebeique acceptus magistratu abiit.

65 Noui tribuni plebis in cooptandis collegis patrum uoluntatem souerunt; duos etiam patricios consularesque, Sp. Tarpeium et A. Aternium, cooptauere. Consules creati Sp. Herminius T. Verginius Caelimontanus, nihil magnopere ad patrum aut plebis causam inclinati, otium domi ac foris habuere. L. Trebonius tribunus plebis, infestus patribus quod se ab iis in cooptandis tribunis fraude captum proditum que a collegis aiebat, rogationem tulit ut qui plebem Romanam tribunos plebei rogaret, is usque eo rogaret dum decem tribunos plebei faceret; insectandisque patribus, unde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit.

10 decem tribunos *MPFUpBOHRnDLA*: ex tribuni *Ver.* feceritis *Ver.*? *Frags.* *Haverk.*²: fecerit hii *Fy.* *Haverk.*: fecerint iis *PFBOH*: fecerint his *Up*: fecerint ii *Vorm.* *MRnD³L* sed in *M* ii scribitur pro ii *que*-iſ in exemplari ipso mutato natum esse potest: fecerint. ut *D?* *A*: fecerint hi *A⁴* tum ut ii *Weissenb.*: tum uti *Ver.*? *Vorm.* *MPFUpBOHRnDLA*: tum utique *Edd.* *uet.* *aliq.* *Ald.* quos hi sibi *Ver.* *Up*: om. hi *Vorm.* *MPFBOHRnDLA* cooptassint *Rhenan.*: cooptassent *Ver.*: cooptassent ut illi *MPFBOHRnDLA*: cooptassent ut illi *Up*; uerba ut illi ex linea sequente perperam in archetypo Nicomachiano uidentur arrepta   11 *Duilius Ver.* *MPFBODL*: *Duilius Up*, cf. § 6 sup. adn. plebei *MPFUpBOHD³A*: plebeis *RnLA* (sed in § 10 plebei, ut et *D*): defit *Vir.* sed spatium uix plus quam pl. cepisse potest plebeique *Ver.* *MPFBOHRnDLA*: plebeique *UpA³*

65 1 Noui] in *Ver.* defit haec linea post no . . . . litteris circa sex deletis; proxima linea paricosnetl (?) tantum praebet; tum pergit cooptauere, ceteris omnibus omissis   A. Aternium *D?* *Alsch.*, cf. c. 31. 5: a. aeternium *MPFORnL*: a. aethernium *Up*: a. aeternum *H*: a. eternum *BD³A*   3 ab iis *Ver.*?: ab hiis *A*: ab his *MPFBOHRnDL*   4 usque eo *MOHD¹* uel *D³A* *Edd.* *uet.*: uso eo *RnDL*: usque *PFUpB*: adeo *Ver.* inditum est *M¹* uel *M²* *POHRnD¹LA*: in dictum est *MFUpB*: inditum ei *D*: . . . . m *Ver.*

Inde M. Geganius Macerinus et C. Iulius consules facti 5 contentiones tribunorum aduersus nobilium iuuentutem ortas, sine insectatione potestatis eius conseruata maiestate patrum, sedauere; plebem, decreto ad bellum Volscorum 6 et Aequorum dilectu, sustinendo rem ab seditionibus continuere, urbano otio foris quoque omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias ciuiles externos tollere animos. Cu- 7 ra pacis concordiae quoque intestinae causa fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiae erat; quiescenti plebi ab iunioribus patrum iniuriae fieri coptae. Vbi tribuni 8 auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat; deinde ne ipsi quidem inuiolati erant, utique postremis mensibus, cum et per coitiones potentiorum iniuria fieret et uis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset. Iamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si 9 similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio habuisse. Seniores contra patrum ut nimis feroce suos cre- 10 dere iuuenes, ita malle, si modus excedendus esset, suis quam aduersariis superesse animos. Adeo moderatio tuen- 11 dae libertatis, dum aequari uelle simulando ita se quisque extollit ut deprimat alium, in diffici est, cauendoque ne metuant, homines metuendos ultiro se efficiunt, et iniuriam ab nobis repulsam, tamquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus aliis.

5 M. Geganius *Ver. PFUpBOHRnDLA*: en gaeganus *M* Ma-
cerinus *Sigon. ex 4. 8. 1 et 4. 17. 7, cf. etiam Fast. Capit. anni 367
a. C. n. C. I. L. i², p. 124 (Liv. 6. 42. 3): macrinus *UpO* cum aliquot
Fastorum fontibus hoc anno (desunt ipsi *Fasti*) *C. I. L. i², p. 106: m.
acrinus *MPFB*: m. agrinus *HRnDLA* contentiones *Ver. A³* uel
A²: contiones (uel conc-) *MPFUpBOHRnDLA* 6 otio foris quo-
que *Ver.*: quoque otio foris *MPFUUpBOHRnDLA*: malim quoque hic
seclusum cum tam cito in proxima sententia sequatur 10 iuue-
nes *PFUpBOH*.¹ *Ed. Roni. 1469*: iuuenes esse *A³* dett. aliq.: iuuenes
essent *MRnDL*: defit *Ver. ubi spatii ratio essent uel esse neque postu-
lat neque excludit* 11 excedendus *MPFUUpBO*: exercendus *HRnD*
LA: defit *Ver.*: excedendi *D⁴* (ut secundam lectionem) ex-
tollit *Ver. MPUpOH*: extollat *RnDLA*: se extollit *FB* ab nobis
MH: a nobis *PFUpBORnDLA*: nobis *Ver.* (cf. c. 63. 11 sup.)**

66 T. Quinctius Capitolinus quartum et Agrippa Furius consules inde facti nec seditionem domi nec foris bellum accepunt; sed imminebat utrumque. Iam non ultra discordia ciuium reprimi poterat, et tribunis et plebe incitata in patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus contiones turbaret. Ad quarum primum strepitum, uelut signo accepto, arma cepere Aequi ac Volsci, simul quod persuaserant iis duces, cupidi praedarum, biennio ante dilectum indictum haberi non potuisse, abnuente iam plebe imperium: 4 eo aduersus se non esse missos exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro communi iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatiumque cum externis fuerit in ipsos uerti. occaecatos lupos intestina rabie opprimendi occasio- 5 nem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primum agrum perpopulati sunt; deinde postquam ibi nemo uindex occurrebat, tum uero exsultantibus belli auctoribus ad moenia ipsa Romae populabundi regione portae Esquilinae accessere, uastationem agrorum per contumeliam urbi ostentantes. 6 Vnde postquam inulti, praedam p[ro]ae se agentes, retro ad Corbionem agmine iere, Quinctius consul ad contionem populum uocauit.

67 Ibi in hanc sententiam locutum accipio: ‘Etsi mihi nullius noxae conscientius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo in contionem in conspectum uestrum processi. Hoc uos scire, hoc posteris memoriae traditum iri Aequos et Volscos,

66 2 non ultra *MPFU pBOHRnDLA*: nec ultra *Ver.* 3 Aequi ac Volsci *MPFU pBOHD³A* (*sed in A equi*): acui ac uolsci *RnDL*: aequi uolsciae *Ver.* haberi *Ver.* *MPU pOHA³*: habere habere *F*: habere *BRnDLA* non esse *MPFU pBOHRnDLA*: non nosse *Ver.* 4 simultatiumque *MPFU pBOA*: sim . . . . . m. ue *Ver.*: simultaciumque *D^r*: simultaque tumque *H*: simul tacitumque *RnDL* 5 perpopulati *MOHA²* uel *A³*: propopulati *B*: propulati *PFUp*: . . . . . populati *Ver.*: populati *RnDLA* dett. Esquilinae *Up*: Esquiline *FB*: aes . . . . . *Ver.*: exquilinea (uel -ne) *MPOHRnDLA* 6 Vnde *Ver.* *MPU pOHDLA*: undique *Rn*: inde *P²FB*

67 1 Quirites *MPFU pBOHRnDLA* (*sed in B -ten*): om. *Ver.* in contionem in conspectum uestrum *Walters*: in contionem uestram (uel conc-) *MPFU pBOHRnDLA*: in conspectum ues . . . in *Ver.*

uix Hernicis modo pares, T. Quintcio quartum consule ad moenia urbis Romae impune armatos uenisse! Hanc ego ² ignominiam, quamquam iam diu ita uiuitur [is status rerum est] ut nihil boni diuinet animus, si huic potissimum immi-
nere anno scissem, uel exilio uel morte, si alia fuga honoris non esset, uitasse. Ergo si uiri arma illa habuissent quae ³ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? Satis honorum, satis superque uitiae erat; mori consulem tertium oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere? ⁴ nos consules an uos Quirites? Si culpa in nobis est, auferte imperium indignis et, si id parum est, insuper poenas expe-
tite: si in uobis, nemo deorum nec hominum sit, qui uestra pu-
niat peccata, Quirites: uosmet tantum eorum paeniteat. Non illi uestram ignauiam contempsere nec suae uirtuti confisi sunt; quippe totiens fusi fugatique, castris exuti, agro mul-
tati, sub iugum missi, et se et uos nouere: discordia ordinum ⁶ et uenenum urbis huius, patrum ac plebis certamina, dum nec nobis imperii nec uobis libertatis est modus, dum taedet uos patriciorum, nos plebeiorum magistratum, sustulere illis animos. Pro deum fidem, quid uobis uoltis? Tribunos ⁷ plebis concupistis; concordiae causa concessimus. Decem-
uiros desiderastis; creari passi sumus. Decemuirorum uos pertaesum est; coegimus abire magistratu. Manente in eos- ⁸

¹ pares *MPFU_pBOHR_nDA*: praes *L*: pars *Ver.* ² uiuitur is status *MPFU_pBOHR_nDLA* (*in Fuiuituris, in B -tiris*): uictu . . . atus *Ver.* ³ is status rerum est *seclusit Karsten quem confirmant et D sic interpungendo -is status rerū ē-* (*cf. 2. 32. 10 adn.*) et *M ubi plures hic linea* ⁵ *solito pleniores sunt; et B ubi linea quae his uocibus finitur in marg.* *excurrit multum stipata* ⁶ *si huic Ver. MOHR_nDLA: om. si PF UpB* ⁴ *hostium MPFU_pBOHR_nDLA: hi hostium Ver., fort. recte an uos Ver. HR_nDLA¹: annos M: annuos PU_pO: annas FB:* annosos *M³*: Quirites post an ponit *A*, sed corr. ipse ⁵ si in *Ver. Up* *OR_nD³A*: sin *MPFH*, et *D' sed cum expeditis? pro expetite*: sin *L*: sint *B* nouere *MPFU_pBOH¹R_nDLA*: mouere *H*: non uerc *Ver.* ⁶ et uenenum *Madv.*, *Ver. D?*: est uenenum *MPFU_pBOHR_nD^xLA* ⁷ *urbis huius MPFBOHR_nDLA*: huius urbis *Ver. Up, in corruptela, ut saepe, soli conspirantes* ⁵ *modus dum MPFU_pBOHR_nDLA*: modus *Ver.* ⁶ *nos Ver., Gruterum confirmans: hos MPFU_pBOHR_nDLA Ald.* ⁷ *illis Clericus, optime: illi Ver. MPF UpBHR_nDLA: om. O, solito acumine* ⁷ *causa M¹ uel M² FF UpBOHR_nD^xA* (*ubi cā non cā*): causam *Ver. MDL*, *cf. c. 64. 8 sup.*

dem priuatos ira uestra, mori atque exulare nobilissimos
 9 uiros honoratissimosque passi sumus. Tribunos plebis
 creare iterum uoluistis ; creastis. Consules facere uestrarum
 partium ; etsi patribus uidebamus iniquos, patricium quoque
 magistratum plebi donum fieri uidimus. Auxilium tribunicium,
 prouocationem ad populum, scita plebis iniuncta pa-
 tribus, sub titulo aquandarum legum nostra iura oppressa
 10 tulimus et ferimus. Qui finis erit discordiarum ? ecquando
 unam urbem habere, ecquando communem hanc esse patriam
 licebit ? Victi nos aequiore animo quiescimus quam uos uic-
 11 tores. Satisne est nobis uos metuendos esse ? Aduersus nos
 Auentinum capit, aduersus nos Sacer occupatur mons ;
 Esquilia ab hoste prope captas et scandentem in
 aggerem Volscum. Hostem nemo submouit : in nos uiri,
 in nos armati estis.

68 Agitedum, ubi hic curiam circumsederitis et forum in-
 2 festum feceritis et carcerem impleueritis principibus, iiisdem
 istis ferocibus animis egredimini extra portam Esquilinam,
 aut, si ne hoc quidem audetis, ex muris uisite agros uestros
 ferro ignique uastatos, praedam abigi, fumare incensa passim
 3 tecta. At enim communis res per haec loco est peiore ; ager
 uritur, urbs obsidetur, belli gloria penes hostes est. Quid
 tandem ? priuatae res uestrae quo statu sunt ? Iam unicui-
 4 que ex agris sua damna nuntiabuntur. Quid est tandem

8 exulare *UpRnA²* uel *A³* : exulari *MPFBOHLD* : exulari- *D qui*
correctionem litterae -e (uel -i) in exemplari suo repperisse uidetur et
fideliter descriptisse (cf. 1. 7. 5 adn.) 9 *uidebamus Ver. MPFBO*
HRnDLA : *uidebatur Up iniquos POHDL* : *iniquum MP²F²UpB*
D²A : *defit Ver.* 10 *ecquando Ed. Frob. 1531* : *et quando Ver.*
semel sed bis MPFU_pBOHRnDLA *unam urbem habere ecquando*
om. Ver. 11 *Esquilia FB⁴* : *aesquilia MPUpOHRnDL* : *exquilia*
Ver. : *Esquiliae Gron.* 12 *uidimus Welz (an potius uidemus?)* : *qui-*
dem MPFU_pBOHRnDLA : *quid . . Ver.* 13 *captas et PFUpBHD³* :
capta set M (ubi capta in fine lin.) : *capta esset M³* : *capta se RnDL* :
captas O : *captae et Gron.* 14 *Volscum. Hostem sic interpuvit*
Madv. : *hostem sed. Gron.* 15 *submouit Ver. MPOHRnDLA* : *sub-*
cubuit B : *subuit F*

68 3 uestrae *Ver. MPFU_pBOHRnDLA* : *om. D* 16 *quo statu*
Vorm. MPFBO (cf. e. g. 22. 22. 10) : *in quo statu Ver. HRnDLA* :
quo in statu Up Edd. uel. aliq. 17 *nuntiabuntur MPFU_pBOHRnD*
LA : *nuntiabantur Ver.*

domi unde ea expleatis? Tribuni uobis amissa reddent ac restituent? Vocis uerborumque quantum uoletis ingerent, et criminum in principes et legum aliarum super alias ut contionum; sed ex illis contionibus nunquam uestrum quisquam re [fortuna] domum auctior redit. Equis rettulit aliquid 5 ad coniugem ac liberos praeter odia offenses simultates publicas priuatasque, a quibus semper non uestra uirtute innocentiaque, sed auxilio alieno tuti sitis? At hercules, cum 6 stipendia nobis consulibus, non tribunis ducibus, et in castris, non in foro faciebatis, et in acie uestrum clamorem hostes, non in contione patres Romani horrebant, praeda parta agro ex hoste capto pleni fortunarum gloriaeque simul publicae simul priuatae triumphantes domum ad penates redibatis: nunc oneratum uestris fortunis hostem abire sinitis. Haerete adfixi contionibus et in foro uiuite: sequitur uos 7 necessitas militandi quam fugitis. Graue erat in Aequos et Volscos proficisci: ante portas est bellum. Si inde non pellitur, iam intra moenia erit et arcem et Capitolium scandet et in domos uestras uos persequetur. Biennio ante senatus 8 dilectum haberi et educi exercitum in Algidum iussit: sedemus desides doni mulierum ritu inter nos altercantes, praesenti pace laeti nec clementes ex otio illo breui multiplex 9 bellum redditurum. His ego gratiora dictu alia esse scio; sed me uera pro gratis loqui, etsi meum ingenium non moneret,

4 expleatis *MPUpBOHRnDLA* (sed in B -tiſ, i. e. -ti sunt): expletis *F*: expletas *Ver.* re fortuna *Ver. Vorm. MPFU_pBO*: fortuna re *HRnDLA?*: fortuna *dett.*; re fortunaque *A²* uel *A³* *Ald.* (sed si coniunctione opus est, melius re et): re *Rhenan. recte, ut puto; fort. etiam auctiore pro auctior malis* 5 *Equis M, Ed. Mediol. 1495* (i. e. *Sabellicus*): et quis *M³P FU_pBO*: ac quis *HRnDLA*: defit *Ver.*

6 hercules *MPFORnDLA*: herculae *H*: hercule *P²Up*: defit *Ver.*: adercules *B, pro At herc.* redibatis *Ver. D^rA¹*: rediebatis *MPFU_pBOHRnDLA* 7 sequitur *MPFU_pBOHRnDLA* (sed in D sic): Sequitur ~Vos, quasi ad lectorem, non ad Quirites spectaret uerbū): sequetur *Ver.* (sed cf. e. g. *Horatianum illud Menses profundo; pulchrior euuenit*) pellitur *MPFBOHRnDLA*: repellitur *Up*: defit *Ver.* persequetur *MPFU_pBOHRnDLA*: persequetur *Ver.* 8 exercitum in Algidum] post has uoces defit *Ver.* usque ad nequirent 4. 7. 2

necessitas cogit. Vellem equidem uobis placere, Quirites ; sed multo malo uos saluos esse, qualicumque erga me animo 10 futuri estis. Natura hoc ita comparatum est, ut qui apud multitudinem sua causa loquitur gratior eo sit cuius mens nihil praeter publicum commodum uidet ; nisi forte adsentatores publicos, plebicolas istos, qui uos nec in armis nec in otio esse sinunt, uestra uos causa incitare et stimulare putatis. Concitati aut honori aut quaestui illis estis ; et quia in concordia ordinum nullos se usquam esse uident, malae rei se quam nullius, turbarum ac seditiōnum duces esse 11 uolunt. Quarum rerum si uos taedium tandem capere potest et patrum uestrosque antiquos mores uoltis pro his 12 nouis sumere, nulla supplicia recuso, nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatosque castris exuero et a portis nostris moenibusque ad illorum urbes hunc belli terrorem quo nunc uos attoniti estis transtulero.'

69 Raro alias tribuni popularis oratio acceptior plebi quam 1 tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoque, quae inter tales metus detractationem militiae telum acerrimum aduersus patres habere solita erat, arma et bellum spectabat. Et agrestium fuga spoliatiique in agris et uolnerati, foediora iis 2 quae subiciebantur oculis nuntiantes, totam urbem ira impleuere. In senatum ubi uentum est, ibi uero in Quinctium omnes uersi ut unum vindicem maiestatis Romanae intueri, et primores patrum dignam dicere contionem imperio consulari, dignam tot consulatibus ante actis, dignam uita omni, 3 plena honorum saepe gestorum, saepius meritorum. Alios consules aut per proditionem dignitatis patrum plebi adulatos

10 plebicolas *MPFUþBOHDLA* : om. *Rn*

69 1 alias *MPFUþBOA³* : alia *HRnDLA* 2 quoque *MPOHRn*

DLA : om. *FUþB* : post quoque *repetit* popularis . . . . . seuerissimi *P* detractationem *PFUþBHRnA²* : detractationem *MODLA* : detrectationem *dett. unus* ; *uide sis adn. ad 2. 43. 3* iis quae *PFB* (*ubi -que*) *ORn* : hiisque *A* : hisquae (*uel -que*) *MUþHDL* 3 unum *MOH* *RnDLA* Edd. *uet.* : in unum *PFUþB* uita *PFUþB¹OD¹A* : uitam *MBHRnD?* *L* (*et in M omni in omnium mutauit M¹ uel M²*) plena *PFUþBOHD¹A* : plenam *MRnDL*

aut acerbe tuendo iura ordinis asperiorem domando multitudinem fecisse : T. Quintium orationem memorem maiestatis patrum concordiaeque ordinum et temporum in primis habuisse. Orare eum collegamque ut capesserent rem publicam ; orare tribunos ut uno animo cum consulibus bellum ab urbe ac moenibus propulsari uellent plebemque oboedientem in re tam trepida patribus praeberent ; appellare tribunos communem patriam auxiliumque eorum implorare uastatis agris, urbe prope oppugnata. Consensu omnium dilectus decernitur habeturque. Cum in contione pronuntiasent tempus non esse causas cognoscendi, omnes iuniores postero die prima luce in campo Martio adessent ; cognoscendis causis eorum qui nomina non dedissent bello perfecto se datus tempus ; pro desertore futurum, cuius non probassent causam,—omnis iuuentus adfuit postero die. Cohortes sibi quaeque centuriones legerunt ; bini senatores singulis cohortibus praepositi. Haec omnia adeo mature perfecta accepimus ut signa, eo ipso die a quaestoribus ex aerario prompta delataque in campum, quarta diei hora mota ex campo sint, exercitusque nouus, paucis cohortibus ueterum militum uoluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. Insequens dies hostem in conspectum dedit, castaque ad Corbionem castris sunt coniuncta. Tertio die, cum ira Romanos, illos, cum totiens rebellasset, conscientia culpae ac desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta.

In exercitu Romano cum duo consules essent potestate 70 pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, summa imperii concedente Agrippa penes colle-

⁴ fecisse *M¹* uel *M²OHA¹* uel *A²* : fecisset *MPFBRnDLA* : fecissent *Up* ⁶ Cum in contione *M²RnDL* : cum consules in contione *Vorm*. *OH* : cum consules cum in contione *P* : consules cum in contione *P²D⁸A Edd. net. aliq.* : consules cum in contentione *FB* : consules in contione *Up* : in *M* post cum *signa dubia* (α niso) *fideliter descripta deleuit recte M²* ; *ordo uerborum in P uocem ex margine sumptiam arguit*, cf. 4. ^{7. 10} ⁸ quaeque *MOHRnL* : quoque *PFUpBDA*

gam erat; et praelatus ille facilitati submittentis se comiter respondebat communicando consilia laudesque et aequando
 2 imparem sibi. In acie Quinctius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit; Sp. Postumio Albo legato datur media
 3 acies tuenda; legatum alterum P. Sulpicium equitibus praeficiunt. Pedites ab dextro cornu egregie pugnauere, haud
 4 segniter resistantibus Volscis. P. Sulpicius per medium hostium aciem cum equitatu perrupit. Vnde cum eadem
 5 reuerti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret terga impugnare hostium satius uisum est; momen-
 toque temporis in auersam incursando aciem ancipiti terrore
 6 dissipasset hostes, ni suo proprio eum proelio equites Vol-
 scorum et Aequorum exceptum aliquamdiu tenuissent. Ibi
 uero Sulpicius negare cunctandi tempus esse, circumuentos
 7 interclusosque ab suis uociferans, ni equestre proelium
 conixi omni ui perficerent; nec fugare equitem integrum
 satis esse: conficerent equos uirosque, ne quis reueheretur
 inde ad proelium aut integraret pugnam; non posse illos
 resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset. Haud
 surdis auribus dicta. Impressione una totum equitatum
 fudere, magnam uim ex equis praecipitauere, ipsos equosque
 8 spiculis confodere. Is finis pugnae equestris fuit. Tunc
 adorti peditum aciem, nuntios ad consules rei gestae mit-
 tunt, ubi iam inclinabatur hostium acies. Nuntius deinde
 et uincitibus Romanis animos auxit et referentes gradum
 9 perculit Aequos. In media primum acie uinci coepi, qua
 10 permissus equitatus turbauerat ordines; sinistrum deinde

70 1 facilitati *Up*, *Ald.*: facilitate *MPFBOHRnDLA* 4 auer-
 sam *RnA²* nel *A³*: aduersam *MPFU_pBOHDLA* 6 integrum *MA²*
Edd. uet.: interdum *PFU_pBOHA* *Ed. Rom. 1469*: in tertium *RnL*:
 interquā *D* reueheretur *MP²FU_pB* *Edd. uet.*: reuehereatur *P*:
 reueretur *HRnDLA*: reuchatur *O*: reuerteretur *A²* sibi quibus
OHRnD¹ nel *D³LA*: quibus sibi *MPFU_pB*: fort. sibi *secludendum*
 8 nuntios *MPOHRnDLA*: nuntii *FB* (*sed in F -nc-*): nuntii *P²*:
 nuncii *Up* *Ed. Rom. 1469* mittunt *MOHRnDLA*: inituntur
PFU_pB *Ed. Rom. 1469* 9 ordines *MHRnD¹LA*: ordine *P?*:
 ordinem *P²FU_pBO* *Ed. Rom. 1469*: om. *D*

cornu ab Quintio consule pelli coeptum ; in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa, aetate uiribusque ferox, cum omni parte pugnae melius rem geri quam apud se uideret, arrepta signa ab signiferis ipse inferre, quaedam iacere etiam in confertos hostes coepit ; cuius ignominiae metu concitati milites inuasere hostem. Ita aequata ex omni parte uictoria est. Nuntius tum a Quintio uenit uictorem iam se immovere hostium castris ; nolle intrumpere antequam sciat debellatum et in sinistro cornu esse : si iam fudisset hostes, conserferret ad se signa, ut simul omnis exercitus praeda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad uictorem collegam castraque hostium uenit. Ibi paucis defendantibus momentoque fusis, sine certamine in munitiones intrumpunt, praedaque ingenti compotem exercitum suis etiam rebus reciperatis quae populatione agrorum amissae erant reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse nec delatum iis ab senatu accipio, nec traditur causa spreti aut non sperati honoris. Ego quantum in tanto interuallo temporum conicio, cum Valerio atque Horatio consulibus qui praeter Volscos et Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant negatus ab senatu triumphus esset, uerecundiae fuit pro parte dimidia rerum consulibus petere triumphum, ne etiamsi impetrassent magis hominum ratio quam meritorum habita uideretur.

Victoriam honestam ex hostibus partam turpe domi de finibus sociorum iudicium populi deformauit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro cum saepe bello certassent, multis in uicem cladibus fessi iudicem populum Romanum cepere. Cum ad causam orandam uenissent, concilio populi a magistratibus dato magna contentione actum. Iamque editis testibus, cum tribus uocari et populum inire suffragium

¹⁰ arrepta Duker: accepta MPFU^pOHRnDLA Ed. Rom. 1469 Ald.

¹³ reciperatis (1. 12. 1 adn.): recuperatis MPFU^pBORnDLA : recom paratis H

⁷¹ 1 ex hostibus MPFU^pBOA² : om. HRnDLA

oporteret, consurgit P. Scaptius de plebe, magno natu, et
 ‘Si licet’ inquit, ‘consules, de re publica dicere, errare ego
 4 populum in hac causa non patiar.’ Cum ut uanum eum
 negarent consules audiendum esse uociferantemque prodi
 publicam causam submoueri iussissent, tribunos appellat.
 5 Tribuni, ut fere semper reguntur a multitudine magis quam
 regunt, dedere cupidae audiendi plebi ut quae uellet Scap-
 tius diceret. Ibi infit annum se tertium et octogessimum
 6 agere, et in eo agro de quo agitur militasse, non iuuensem,
 uicesima iam stipendia merentem, cum ad Coriolos sit bella-
 7 tum, eo rem se uetustate obliteratam, ceterum suae memoriae
 infixam adferre agrum de quo ambigitur finium Coriolano-
 rum fuisse captisque Coriolis iure belli publicum populi Ro-
 mani factum. mirari se quonam ore Ardeates Aricinique,
 cuius agri ius nunquam usurpauerint incolumi Coriolana-
 re, eum se a populo Romano, quem pro domino iudicem fe-
 8 cerint, intercepturos sperent. sibi exiguum uitae tempus
 superesse; non potuisse se tamen inducere in animum quin,
 quem agrum miles pro parte uirili manu cepisset, eum senex
 quoque uoce, qua una posset, uindicaret. magnopere se
 suadere populo ne inutili pudore suam ipse causam dam-
 naret.

- 72 Consules cum Scaptium non silentio modo, sed cum ad-
 sensu etiam audiri animaduertissent, deos hominesque tes-
 tantes flagitium ingens fieri, patrum primores arcessunt.
 2 Cum iis circumire tribus, orare ne pessimum facinus peiore
 exemplo admitterent iudices in suam rem litem uertendo,

3 Scaptius *MPFU_pBOA²*: captius *HRnDLA* Si licet *M¹ uel*
M²PFORnDLA: scilicet *MBH*: licet *Up* dicere *MPFU_pBOD⁴*
A: diceret *H*: om. *RnDL* 6 octogessimum (*sed -ges-*) *MP²FU_p*
BH (*Hale & Buck*, p. 26): octagessimum *P*: nonagesimum *O*; quod
 ante annum add. *Vorm. marg. RnDLA* 7 quonam ore *M²D³*?
Klockius: quonam in more *D*: quonam more *M²* (*uel M*) *PFU_pBOH*
RnLA 8 eum senex *PFU_pBOA¹* *uel A²*: tum senex *MHRnDLA*

suadere] haec uoce desinit in *M* scriba *Leo*; *u. sis praef. nostram* § 9.

72 2 tribus *Perizonius*: tribunos *MPFU_pBOHRnDLA* peiore
 exemplo] post has uoces defit *H usque ad libri finem*

cum praesertim etiam si fas sit curam emolumenti sui iudici esse, nequaquam tantum agro intercipiendo adquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria sociorum animis. nam famae 3 quidem ac fidei damna maiora esse quam quae aestimari possent : hoc legatos referre domum, hoc uolvari, hoc socios audire, hoc hostes, quo cum dolore hos, quo cum gaudio illos ? Scaptione hoc, contionali seni, adsignaturos putarent finitimos 4 populos ? clarum hac fore imagine Scaptium ; sed populum Romanum quadruplatoris et interceptoris litis alienae personam laturum. quem enim hoc priuatae rei iudicem fecisse 5 ut sibi controversiosam adiudicaret rem ? Scaptium ipsum id quidem, etsi praemortui iam sit pudoris, non facturum.

Haec consules, haec patres uociferantur ; sed plus cupiditas 6 et auctor cupiditatis [Scaptius] ualet. Vocatae tribus iudicauerunt agrum publicum populi Romani esse. Nec abnuitur 7 ita fuisse, si ad iudices alios itum foret ; nunc haud sane quicquam bono causae leuatur dedecus iudicii ; idque non Aricinis Ardeatibusque quam patribus Romanis foedius atque acerbius uisum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus et ab externis mansit.

2 iudici *UpA¹ uel A² Ed. Mediol.* 1478 : iudicis *MPFBORnDLA Edd. uet. priores Ald.* adquiratur *MPFUpBORnDLA* : acq- D^r dett.

4 Scaptione *Rn²A² uel A³* : scaptioni *MPFUpBRnL* : scaptioni *O* : sp cationi *D* : spacioni *A* hac fore *Up Nonnius* : hoc fore *MPF BORnDLA² uel A³ dett.* : fore *A* Scaptium ; sed *Alschesfki* : scaption esse *MPFUpBORnDLA dett.* : Scaptium *Gron.* 5 quem enim *MPFBOA¹ uel A²* : quem *UpDA* : quem + *RnL* 6 Scaptius *PFUpBRnDLA* (*sed in F primum s- et ultimum -s pleniore calamo*) : scapsius *M* (*sed scap- ab M¹ in ras.*) : om. *O*, recte, ut credimus; cf. 2. 40. 3 adn. et Class. *Quarterly* v (1911), p. 4 ualet. Vocatae *ORnD⁴A Ed. Parm.* 1480 : uoc . . . . ualet *M* : uoce ualet *M³* : uocate ualet *P* : uocaret ualet *Up* : uocate ualet *P²FBD? L. Nisi uox ualet omnino delendum, quod durius uidetur, ex ordine suo detrusa per glossema Scaptius uideri potest*

*In MPFUpBO deest subscriptio Nicomachea, quae tamen recurrit solita forma (et Nicomachum Dexterum et Victorianum nominans) in *HRn DLA*. In *M* et *P* spatium uacuum relictum sed nunquam repletum est : in *O* haec tantum : Explicit Lib. iii, tum in capite paginae sequentis Titi Liuui Liber Quartus Incipit Feliciter : in *PFB* Inc. Lib. 1111 Feliciter ; in *Up* Titi Liuui quartus liber incipit*

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER IV

Hos secuti M. Genucius et C. Curtius consules. Fuit ¹ annus domi forisque infestus. Nam [anni] principio et de conubio patrum et plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit, qua contaminari sanguinem suum patres ² confundique iura gentium rebantur, et mentio primo sensim inflata a tribunis ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eo processit deinde ut rogationem nouem tribuni promulgarent, ut populo potestas esset, seu de plebe seu de patribus uellet, consules faciendi. Id uero si fieret, non uolgari modo ³ cum infimis, sed prorsus auferri a primoribus ad plebem summum imperium credebant. Laeti ergo audiere patres ⁴ Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, et Veientes depopulatos extrema agri Romani, et Volscos Aequosque ob communitam Verruginem fremere; adeo uel infelix bellum ignominiosae paci praeferebant. His itaque ⁵ in maius etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribuniciae, dilectus haberi, bellum armaque ui summa apparari iubent, si quo intentius possit quam T. Quinctio consule apparatum sit. Tum C. Canu- ⁶ leius, pauca in senatu uociferatus, nequicquam territando

¹ ¹ C. Curtius Sigan. ex aliquot Fastorum fontibus (uide C. I. L. i², p. 108) et Diodor. 12. 31. 1 'qui tamen praenomen Ἀγριππαν dat), Varr. L. Lat. 5. 150: p. curatius MPFU_pBOHDL: p. curactius A: p. curiaetus A² Nam anni P²FU_pB¹OHDLA: nam ani B: nam animi PU_p: anni nam M 'uetus lectio,' Rhenan.: anni seclusimus (Praef. 5 adn.) ³ si fieret MP²FU_pBOHDLA: om. si P conticescerent FBOHA¹ uel A²: conticesserent Up: conticiscerent MPDLA ⁵ nequicquam POHDL: nequaquam M: nequicquam FU_pBD⁴A

consules auertere plebem a cura nouarum legum, nunquam eos se uiuo dilectum habituros, antequam ea quae promulgata ab se collegisque essent plebes sciuisset, confessim ad contionem aduocauit.

2 Eodem tempore et consules senatum in tribunum et tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules iam ultra ferri posse furores tribunicios; uentum iam ad finem esse; domi plus belli concitari quam foris. id adeo non plebis quam patrum neque tribunorum magis quam 2 consulum culpa accidere. cuius rei praemium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere; sic pace bonos, sic 3 bello fieri. maximum Romae praemium seditionum esse; 4 ideo *(eas)* singulis uniuersisque semper honori fuisse. [reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi a patribus accepissent, quam liberis tradituri essent, ut quem ad modum plebs gloriari posset auctiorem amplioremque esse.] finem ergo non fieri, nec futuram donec quam felices seditiones tam 5 honorati seditionum auctores essent. quas quantasque res C. Canuleium adgressum! conluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priuatorumque adferre, ne quid sinceri, ne quid incontaminati sit, ut discrimine 6 omni sublato nec se quisquam nec suos nouerit. quam enim aliam uim conubia promiscua habere nisi ut ferarum

1 6 sciuisset Ed. Frob. 1531: sciuisset et MPFU^pBOHDLA

2 1 ferri PFUpBOHDLA: ferre MA² adeo non PFUpBOHD
LA: non adeo M 3 ideo F?, Weissenb.: id et MPUpBOHDLA¹
(et fort. F ubi tres litterae ets- (uel eos uel eas?) arte coniunguntur): idem
A: inde Postgate: id Madv. Post hanc uocem *(eas)* addidimus, quod
ante singulis et post ideo facile excidere potuit. Proximam sententiam
intra §§ 10 et 11 infra, ante repetitum illud finem non fieri, posuimus,
leuiter emendatam; hic habes intra [] codicum lectionem; ubi uariet
(ipsi; ut quem; posset; auctiorem; esse) infra apparebit. De toto loco
consulas oramus Class. Quarterly v (1911), p. 5 4 futuram MPFBO
HDLA: futurum Up 5 ne quid (*secundo in loco*) MPFU^pBOA¹
uel A²: neque HDLA incontaminati sit PFUpB¹OHDLA: incon-
taminata sit B: incontaminatis M 6 conubia MPFU^pBOHDA²:
conubii LA?: connubii det. aliq. promiscua MPFU^pBOHDLA:
uide sis 3. 47. 7 adn.

prope ritu uolgentur concubitus plebis patrumque? ut qui natus sit ignoret, cuius sanguinis, quorum sacrorum sit; dimidius patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. parum id uideri quod omnia diuina humanaque 7 turbentur: iam ad consulatum uolgi turbatores accingi. et primo ut alter consul ex plebe fieret, id modo sermonibus temptasse; nunc rogari ut seu ex patribus seu ex plebe uelit populus consules creet. et creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quemque; Canuleios igitur Iciliosque consules fore. ne id Iuppiter optimus maximus sineret regiae 8 maiestatis imperium eo recidere; et se miliens morituros potius quam ut tantum dedecoris admitti patientur. certum 9 habere maiores quoque, si diuinassent concedendo omnia non mitiorem in se plebem, sed asperiorem alia ex aliis iniquiora postulando cum prima impetrasset futuram, primo 10 quamlibet dimicationem subituros fuisse potius quam eas leges sibi imponi paterentur. quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. <reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi a patribus accepissent, quam liberis tradituri essent, uel quem ad modum plebs gloriari posset <se> auctiorem amplioremque esse. > finem non fieri posse 11

6 uolgentur (*sed uulg-* *MP²FU_pBOHDLA*: uulgerent *P* 7 pa-
rum PFU_pBOHLA¹ *uel A²*: patrum *MDA* *dett. aliq.* *nunc MII*
DLA: *nuc O*: non *PUpB*: deinde *F³* *rogari ut PFU_pBOHD*
L⁴A: *rogari M* 8 *ex plebe MPFUpBOHDLA*: *plebc M. Mueller*
'cf. 4. 26. 7) *Iciliosque MU_pOHDLA*: *cilioisque PB*: *alios que-*
que F⁵ (sed ali- ab F) 10 *quia tum MHDLA*: *quia dum PFU_pBO*
reminiscerentur . . . esse ex § 4 transtulimus ubi u. adn. *ipsi*
PFU_pBOHDLA: om. M. fort. recte 9 *uel i.e. u¹* *quem ad modum*
scripsinus: *ut quem ad modum Vorm. MPFUpBOHDLA*: *et quem ad*
modum dett. duo Ald. 10 *gloriari posset Vorm. MPU_pHDL*: *gloriari*
possent F⁶B: fort. gloriaretur F⁷? <se> hic addidimus 11 *auctio-*
rem Vorm. MF? UpD⁸ (ut secundam lectionem) A: *auctorem PBODL*
dett. aliq.: *auctam rem F³ in ras.* 12 *esse MPFUpBOHD⁹LA*: *sc ē (i.e.*
se est) D: *sc esse dett. aliq.* 13 *finem non fieri MPFUpBOHDLA*
finem fieri non tres dett. : seclusit Madv.: *sinere non fieri Edd. uet. aliq.*

posse si in *scripsi*: posse sin *F*: posse in *M* (*quod ex obscurato fin*
accurate descriptum esse potest): posse in *Vorm. ?PUpBOHDLA*: in
dett. aliq.: non posse in *Madv.*

si in eadem ciuitate tribuni plebis et patres essent; aut hunc ordinem aut illum magistratum tollendum esse, potiusque sero quam nunquam obuiam eundum audaciae temeritatique. illine ut impune primo discordias serentes concitent finitima bella, deinde aduersus ea quae concitauerint armari ciuitatem defendique prohibeant, et cum hostes tantum non arcessierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patientur, sed audeat Canuleius in senatu proloqui se nisi suas leges tamquam uictoris patres accipi sinant dilectum haberi prohibitum? quid esse aliud quam minari se proditurum patriam, oppugnari atque capi passurum? quid eam uocem animorum, non plebi Romanae, sed Volscis et Aequis et Veientibus allaturam? nonne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem scandere posse? ni patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta animos etiam cripuerint, consules paratos esse duces prius aduersus scelus ciuium quam aduersus hostium arma.

3 Cum maxime haec in senatu agerentur, Canuleius pro 2 legibus suis et aduersus consules ita disseruit: 'Quanto opere uos, Quirites, contemnerent patres, quam indignos ducerent qui una secum urbe intra eadem moenia uiueretis, 3 saepe equidem et ante uideor animaduertisse, nunc tamen maxime quod adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt, quibus quid aliud quam admonemus ciues nos eorum

11 tribuni *PFB*: tribunos *F³UpOH Madv.*: tr. *MLA* essent scripti: èè (i.e. ? essem) *ML*: eè (i.e. esse) *M² uel M¹B*: esse *PFUpO IID* *Madv.* 12 non arcessierint . . . hostes *MPFBODLA²* marg.: om. *H.A*: add. tantum (*repetitum*) ante non patientur *DL* dett. alig.: om. non ante arcessierint *Up* dett. unus (*Praef. I adu.*) 13 quid esse *MP^cFUpBOHDLA*: quid est *P* se *MPF²* uel *F¹* sed s- pleniore *calamo*, 1. 41. 4¹ *UpBODA*: sed *II*: c *F?*: se . . . oppugnari om. *L* plebi *FUpOID³.P*: plebis *MPF²BDLA* dett. alig. 14 Ni *Madv.*: si *MPFUpBOHDLA Edd.* uet. cum *praecedentibus coniungentes ut et suadebat Gron.*: nisi *Luterb.* adempta *PFUpBOHDLA*: *adepcta M*

3 2 qui una *UpA²* marg. (*ut secundam lectionem*) dett. alig.: quia una *MPFBOHDLA* dett. alig. secum *PFUpBOHDLA*: septum *M*: septi dett. alig.: secti *A²*

esse et, si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera conubium petimus, quod finitimi exte-
nisque dari solet; nos quidem ciuitatem, quae plus quam
conubium est, hostibus etiam uictis dedimus: altera nihil 5
noui ferimus, sed id quod populi est repetimus atque usur-
pamus, ut quibus uelit populus Romanus honores mandet.
Quid tandem est cur caelum ac terras misceant, cur in me 6
impetus modo paene in senatu sit factus, negent se manibus
temperaturos, uiolaturosque denuntient sacrosanctam potes-
tatem? Si populo Romano liberum suffragium datur, ut 7
quibus uelit consulatum mandet, et non praeciditur spes
plebeio quoque, si dignus summo honore erit, apiscendi
summi honoris, stare urbs haec non poterit? de imperio
actum est? et perinde hoc ualet, plebeiusne consul fiat,
tamquam seruum aut libertinum aliquis consulem futurum
dicat? Ecquid sentitis in quanto contemptu uiuatis? Lucis 8
uobis huius partem, si liceat, adimant; quod spiratis, quod
uocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur.
Quin etiam, si dis placet, nefas aiunt esse consulem ple-
beium fieri. Obsecro uos, si non ad fastos, non ad commen-
tarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus quae
omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum
successisse nec aut iuris aut maiestatis quicquam habere
quod non in regibus ante fuerit? En unquam creditis 10
fando auditum esse, Numam Pompilium, non modo non

6 negent se *MPFU^pBOH*: negentes *L*: negantes *DA* dett. *alig.*
temperaturos *MPFU^pBOHDLA*: temperantes *Up* ⁷ actum
est *PFUpBOHDLA*: factum est *M* et perinde *MP²FOHD*
LA: et post inde *P*: inde *Up*: et per *B* plebeiusne *UpH Ed.*
Lugud. 1553 (*Drak. teste*): plebeius ne *PFBODLA Edd.* uel.: plebeius
nec *M*: plebeius non dett. *alig.* ⁸ Ecquid *M*: et quid *PFUpB*
OHDLA ⁹ fastos *MPFU^pBO¹ uel O²DLA*: fatos *H*: factos *O*:
fastus *A³* ¹⁰ ne ea *UpO²HDLA et A⁴*: ne aea *O?*: nec ea
MPFBA³ En unquam *MA¹ uel A²*: en umquam *O*: enim
quam *PB*: en inquam *P²F²Up*: ennumquam *HDLA*: nunquam
Karsten: et unquam *F?*; cf. 10. 8. 10 cum *adn.*; 24. 14. 3; 30. 21. 8;
Verg. Ed. 1. 67 et 8. 7

patricium sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro accitum, populi iussu, patribus auctoribus Romae regnasse? 11 L. deinde Tarquinium, non Romanae modo sed ne Italicae quidem gentis, Demarati Corinthii filium, incolam ab Tar- 12 quiniis, uiuis liberis Anci, regem factum? Ser. Tullium post hunc, captiuia Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio, uirtute regnum tenuisse? Quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipse Romulus, parens urbis, in 13 societatem regni accepit? Ergo dum nullum fastiditur genus in quo eniteret uirtus, creuit imperium Romanum. Paeniteat nunc uos plebeii consulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint, et ne regibus quidem exactis clausa urbs 14 fuerit peregrinae uirtuti? Claudiam certe gentem post reges exactos ex Sabinis non in ciuitatem modo accepimus sed 15 etiam in patriciorum numerum. Ex peregrinone patricius, deinde consul fiat, ciuis Romanus si sit ex plebe, praecisa 16 consulatus spes erit? Vtrum tandem non credimus fieri posse, ut uir fortis ac strenuus, pace belloque bonus, ex 17 plebe sit, Numae, L. Tarquinio, Ser. Tullio similis, an, ne si sit quidem, ad gubernacula rei publicae accedere eum patiemur, potiusque decemuiris, taeterimis mortalium, qui tum omnes ex patribus erant, quam optimis regum, nouis hominibus, similes consules sumus habituri?

4 At enim nemo post reges exactos de plebe consul fuit.

10 accitum *MP²FBOHDLA*: aescitum *P*: ancum *Up* auctori-
bus dett. duo *Edd.* uet. : om. *MPFU_pBOHDLA*, sed in *F ante* patribus
erasum est uel a uel et 11 Romanae modo *Vorm.* *MHDLA*:
modo Romanae *PFU_pBO*: fort. modo *deleendum* ab *PFBOH*
DL: a *MUp*.1 12 *Corniculana MPOD*¹ in *ras.* : cornicula nam
HL: cornicula non *A*: cornicula *UpBA*¹ uel *A²* dett.: corniculo (*cum*
captiuo pro captiuia) *F³* 13 eniteret *M²PFU_pBOD*³ in *ras.* *A*:
enuteret *M*: enuterret *D*? *L*? enim terret *HD*? *L*? nunc uos
PFU_pBOHDLA: uos nunc dett. aliq.: uos *M*, fort. recte 15 fiat
MPFU_pBOHDLA: fiet dett. duo 16 fieri posse *MPFU_pBOD*
*L*⁴: fieri non posse *H* (cf. 5. 49. 5 *adn.*) 17 an ne si sit *PFU_p*
BOLA: annae si sit *D*: anne sit *M* dett. aliq. tum *MPFU_pBO*
HDLA: tamen dett. aliq. quam *MOHDLA*: quasi *PFU_pB*
(cf. 5. 43. 1 *adn.*)

4 1 At enim *MP²FU_pBOHDLA*: at enim uero *P*, quod probat *Luterb.*

Quid postea? Nullane res noua institui debet? et quod nondum est factum—multa enim nondum sunt facta in novo populo—, ea ne si utilia quidem sunt fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant; ab Numa Pompilio creati sunt. Census in ciuitate et discriptio centuriarum classiumque non erat; ab Ser. Tullio est facta. Consules nunquam fuerant; regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium nec nomen fuerat; apud patres esse coepit. Tribuni plebi, aediles, quaestores nulli erant; institutum est ut fierent. Decemviros legibus scribendis intra decem hos annos et creauimus et e re publica sustulimus. Quis dubitat quin in aeternum urbe condita, in immensum crescente noua imperia, sacerdotia, iura gentium hominumque instituantur? Hoc ipsum, ne conubium patribus cum plebe esset, non decemuiri tulerunt paucis his annis pessimo publico, cum summa iniuria plebis? An esse ulla maior aut insignior contumelia potest quam partem ciuitatis uelut contaminatam indignam conubio haberri? Quid est aliud quam exsilium intra eadem moenia, quam relegationem pati? Ne adfinitibus, ne propinquitatibus immisceamur cauent, ne societur sanguis. Quid? hoc si polluit nobilitatem istam uestram, quam plerique oriundi ex Albanis et Sabinis non genere nec

1 sunt *M¹P¹F¹U¹p¹BOHDLA*: siint *M*: sint *Edd. uet.* 2 ab Numa *PF²U²p²BOHDLA*: ab nunuma *Up*: a numa *MA* 3 discriptio *H. J. Mueller*: discriptio *MPF¹U¹p¹BOHDLA*; cf. *adn. ad* 1. 19. 6 classiumque *MP²U²p²ODLA*: clausumque *H*: classi usque *P*: in *F* cl. . . . que *a manu prima*; -assium- add. *F³* in *rasura*: classumque *B* 4 fuerant *F³* in *ras. dett. aliq. Edd. uet.* : fuerunt *MPF²U²p²BOHDLA* plebi *MPF¹U¹p¹BDHLA*: plebis *F³OA²* 5 pessimo publico *Klockius*: pessimo exemplo publico *Vorm. MA²*: pessimo exemplo *PF²U²p²BOHDLA*: publico add. *P²* in *marg. sed non liquet utrum textui superadditum an pro exemplo substitutum uoluerit* insignior *Vorm. MPFDLA* (sed in *A*-cior): insignior *B*: insignior *P²U²OHA²* dett. (cf. 7. 15. 10) 6 cauent dett. unus (*Lovel. 4*) Ed. *Rom. 1470 Ald.*: caueant *Vorm. MPF¹U¹p¹BOHD³LA³* Ed. *Rom. 1469*: caueamur *D*: caueantur *A*: cauetur dett. aliq.: cauetis dett. unus (*Lovel. 5*) 7 quam plerique *MOHDLA*: qum plerique *P*: cum plerique *FB*: quin plerique *Up*

sanguine sed per cooptationem in patres habetis, aut ab regibus lecti aut post reges exactos iussu populi, sinceram seruare priuatis consiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe neque uestras filias sororesque ecnubere sinendo e patribus? 8 Nemo plebeius patriciae uirgini uim adferret; patriciorum ista libido est; nemo inuitum pactionem nuptialem quem- 9 quam facere coegisset. Verum enim non fertis, ne sit conubium diuiti- 10 bus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum ubique semper fuit, ut in quam cuique feminae conuenisset domum nuberet, ex qua pactus esset uir domo, in matrimonium duceret, id uos sub legis superbissimae uincula conicitis, 11 qua dirimatis societatem ciuilem duasque ex una ciuitate faciatis. Cur non sancitis ne uicinus patricio sit plebeius nec eodem itinere eat, ne idem conuiuium ineat, ne in foro eodem consistat? Quid enim in re est aliud, si plebeiam patricius duxerit, si patriciam plebeius? Quid iuris tandem 12 immutatur? Nempe patrem sequuntur liberi. Nec quod nos ex conubio uestro petamus quicquam est, praeterquam ut hominum, ut ciuium numero simius, nec uos, nisi in contumeliam ignominiamque nostram certare iuuat, quod contendatis quicquam est.

5 Denique utrum tandem populi Romani an uestrum sum-

7 habetis *MPFBOHDLA*: habeatis *Up* ecnubere *M*: enubere *Rhenan.*, *dett.* *unus* (*Portug.*): et nubere *Vorm.* *PFBOHDLA*: nubere *Up* *dett.* *aliq.*: e nubere *A²*: ei nubere *A³* 9 Cur enim non fertis *Madv.*: cur enim non confertis *MOHDLA*: cur ent (*uel in F enc?*) *ñ confertis FB*: current non confertis *P*: cur non confertis *Up* 10 pactus *MPFU_pBOA²*: factus *HDLA* *dett.* ex una *MPFBOP* *DLA*: una *Up* ciuitate *PFU_pBOHDLA* (*cf. 2. 24. 1*): ciuitates *MA²* (*cf. 3. 9. 4*) 11 sancitis *PFU_pODLA²*: sanatis *B*: sanctitis *M*: sancitis *A*: facitis *H* nec codem *MPFBOHDLA* *dett.*: ne eodem *Up Edd. uet.* itinere eat ne idem *MPFDLA*: itinere erat ne idem *B*: itinere eat nec idem *O*: *om. H* (*om. ne idem conuiuium ineat Up*) 12 immutatur *M Ed. Rom. 1470*: imitatur *dett. aliq.*: mutatur *PFU_pBOHDLA* 12 nostram *MPFU_pOD²A*: uestram *BDL* *dett. aliq.*

mum imperium est? Regibus exactis utrum uobis dominatio
 an omnibus aequa libertas parta est? Oportet licere populo 2
 Romano, si uelit, iubere legem, an ut quaeque rogatio pro-
 mulgata erit uos dilectum pro poena decernetis, et simul
 ego tribunus uocare tribus in suffragium coepero, tu statim
 consul sacramento iuniores adiges et in castra educes, et
 minaberis plebi, minaberis tribuno? Quid si non quantum 3
 istae minae aduersus plebis consensum ualerent bis iam
 experti essetis? Scilicet quia nobis consultum uolebatis,
 certamine abstinuistis; an ideo non est dimicatum, quod
 quae pars firmior eadem modestior fuit? Nec nunc erit 4
 certamen, Quirites; animos uestros illi temptabunt semper,
 uires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa seu 5
 uera sunt, consules, parata uobis plebes est, si conubiis
 redditis unam hanc ciuitatem tandem facitis, si coalescere,
 si iungi miscerique uobis priuatis necessitudinibus possunt,
 si spes, si aditus ad honores uiris strenuis et fortibus datur,
 si in consortio, si in societate rei publicae esse, si, quod
 aequae libertatis est, in uicem annuis magistratibus parere
 atque imperitare licet. Si haec impediet aliquis, ferte ser- 6
 monibus et multiplicate fama bella; nemo est nomen datu-
 rus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis
 dominis, cum quibus nec in re publica honorum nec in
 priuata conubii societas est.⁷

Cum in contionem et consules processissent et res a per- 6

5 2 decernetis *MOH¹L*: decernitis *PFBDA*: decertis *H*: decerta-
 tis *Up*: decernatis *Up²*   ego . . . coepero *PFUpBOHDLA*
 (nisi quod cepero *FB*): ergo . . . coepcrit *MA²* marg. (ut secundam
 lectionem)   3 Quid si non quantum *MOHDLA*: quid si nunquam
 tum *P*: quod si nunquam tum *FB*: quod si non quantum *Up*
 quia nobis *Edd. uet.* (non *D*): quia uobis *MPFU_pBOIIDLA*: fort.
 scribendum qui a uobis nobis ita ut (uos) qui . . . uolebatis alteri illi
 clausulæ quae pars firmior respondeat   5 si spes si *MPFU_pBO*
HD³ (in ras.) *A²*: si sessi *LA*: si sensim dett. aliq.   6 impedit
MPFU_pB_L: impedit *OH*: impedit *A*   fama *M²PFU_pBO*
D^xL: famam *MDA* dett. aliq.

petuis orationibus in altercationem uertisset, interroganti tri-
 2 buno cur plebeium consulem fieri non oporteret, ut fortasse
 uere, sic parum utiliter *(alter)* in praesens certamen respon-
 dit, quod nemo plebeius auspicia haberet, ideoque decemui-
 ros conubium diremisse ne incerta prole auspicia turbarentur.
 3 Plebes ad id maxime indignatione exarsit, quod auspicari,
 tamquam inuisi dis immortalibus, negarentur posse; nec
 ante finis contentionum fuit, cum et tribunum acerrimum
 auctorem plebes nacta esset et ipsa cum eo pertinacia certa-
 ret, quam uicti tandem patres ut de conubio ferretur con-
 4 cessere, ita maxime rati contentionem de plebeii consulibus
 tribunos aut totam deposituros aut post bellum dilaturos
 esse, contentamque interim conubio plebem paratam dilec-
 tui fore.

5 Cum Canuleius uictoria de patribus et plebis fauore ingens
 esset, accensi alii tribuni ad certamen pro rogatione sua
 summa ui pugnant et crescente in dies fama belli dilectum
 6 impediunt. Consules, cum per senatum intercedentibus
 tribunis nihil agi posset, concilia principum domi habebant.
 Apparebat aut hostibus aut ciuibus de uictoria concedendum

6 1 uertisset *PF²UpBOHD³*: uertisset et consul *dett. duo*: uertis-
 sent *MFA²* *dett.* (*sed in F aliquid erasum, fort. primo fuit -ss&tinter-*):
 uertisse *DLA* interroganti *MPFU_pBOHDLA*: alter roganti
Harant 2 utiliter *(alter)* scripsi (*scil. altercantum alter*); *uide*
sis Class. Quarterly v (1911), p. 5: utiliter *MPFU_pBOHDLA*
 respondit *MPFU_pOHDLA*, et sic uoluit *B* qui signum γχ posuit
 (*quamquam scribis sacculi undecimi, secundum Lindsay, Contract. in*
Lat. Minusc. pp. 3-4. 10, in iuristicis tantum formulis notum erat):
 responderunt *dett. unus*: *nomen alteriusutrius consulis excidisse uolt*
Madvig: in praesens *Curtius coniecerat Walters* 3 *exarsit MOH*
DLA: *om. PFU_pB*: moueri *dett. aliq.* nec ante *PUpBOHD*
LA: negante *M*: nonante *F³* in *ras.* concessere *Rhenan.*:
 consensere concessere *Vorm.*? : consenserere concessere *M*: consen-
 sere *PF³* (*et F?*) *UpBOHDLA* quod tutatur *Drak.* 4 contentionem
MA² *marg.* (*ut secundam lectionem*): contionem *PFU_pBOHDLA*,
cf. § 11 inf. et 3. 65. 5 5 *uictoria PFU_pBOHDLA*: *uictoriam M*
 plebis *MPFU_pBODLA*: de plebis *H* belli *PFU_pBOHDLA*:
om. M 6 posset *PFU_pBOHDLA*: possit *M* concilia
Gron.: consilia *MPFU_pBOHDLA* (*num recte?* *cf. inf. et 2.* 54. 7)

esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non 7 intererant consiliis. C. Claudi sententia consules armabat in tribunos, Quintiorum Cincinnatique et Capitolini sententiae abhorrebant a caede uiolandisque quos foedere icto cum plebe sacrosanctos accepissent. Per haec consilia eo deducta 8 est res, ut tribunos militum consulari potestate promisce ex patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur ; eoque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicun- 9 tur. Quibus indictis, extemplo quicumque aliquid seditiose dixerat aut fecerat unquam, maxime tribunicii, et prensare homines et concursare toto foro candidati coepere, ut patri- 10 cios desperatio primo irritata plebe apiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. Postremo coacti tamen a primoribus petiere, ne cessisse posses- sione rei publicae uiderentur. Euentus eorum comitiorum 11 docuit alios animos in contentione libertatis dignitatisque, alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse ; tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo quod ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam aequi- 12 tatemque et altitudinem animi ubi nunc in uno inueneris, quae tum populi uniuersi fuit ?

Anno trecentesimo decimo quam urbs Roma condita erat 7

7 consiliis *MPFU^pOHDLA* (*q. 35. 18. 2*) : conciliis *Edd. uet.* : con-
sulis *B*   *Quinctiorum* (*uel -nt-*) *PFU^pBOHDL* : quinciorum *A* :
quintianorum M   8 consilia *MPFU^pBOHDLA* : concilia *Madv.*
deducta est res *PF¹UpBODLA* : ducta est res *F* : deducta est *H¹* :
deducta est *H* : deducta res est *M* : *fort.* est *omittendum cum dett. uno*
(*Lovel. 5*)   *promisce scripsi* (*cf. 3. 47. 7 adn.*) : *promiscue UpOHA*
Edd. uet. : *promiscuae MPFBDL*   9 indicuntur *M²PFU^pBOH*
DLA² : *inducuntur M dett. aliq.* : *indiciuntur A*   *unquam Crevier* :
hunc quam *MPFU^pBOHDLA* : quam *Edd. uet.*   10 *apiscendi*
PUpBA² (*sed in P spatiuum unius litterae ante ap- uacuum est*) :
adipiscendi F³OHDLA : *adipiscendi M*   *petire PFU^pBOHD*
LA : *petire M* : *petere M²*   *possessione MPFU^pBOD^xA* :
possessiones HDL   11 *contentione OH* : *contione MPUpB*
DLA : *concione F*   *libertatis PFU^pBOHDLA* : *libertati M*
7 i decimo *MOHDLA* : *cm. PF³UpB* (*sed in F³ trecentesimo post-*
quam *in ras.* ; *et in D xxx a D¹ in xxxmo, a D² in cccmo mutatum*)

primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cloelius, quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris praebuit.

- 2 Sunt qui propter adiectum Aequorum Volscorumque bello et Ardeatium defectioni Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatae legis de consulibus creandis ex plebe, et imperio et insignibus consularibus usos.
- 3 Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius, quia tertio mense quam inierunt, augurum decreto perinde ac uitio creati, honore abidere, quod C. Curtius qui comitiis eorum praefuerat parum recte tabernaculum cepisset.

4 Legati ab Ardea Romam uenerunt, ita de iniuria querentes ut si demeretur ea in foedere atque amicitia mansuros 5 restituto agro appareret. Ab senatu responsum est iudicium populi rescindi ab senatu non posse, praeterquam quod nullo nec exemplo nec iure fieret, concordiae etiam ordinum 6 causa: si Ardeates sua tempora exspectare uelint arbitriumque senatui leuandae iniuriae suae permittant, fore ut postmodo gaudeant se irae moderatos, sciantque patribus aequae curae fuisse ne qua iniuria in eos oreretur ac ne orta diu 7 turna esset. Ita legati cum sc rem integrum relatuos dixissent, comiter dimissi.

Patricii cum sine curuli magistratu res publica esset,

1 Atilius *MPFU_pBODL* (*et sic Diod. 12. 32. 1*): *altilius H*: *attilius A* (*Ατέλιος Dion. Hal. 11. 6r. 3*) *Cloelius Sigon. ex Dion. Hal. 11. 6r. 3*: *caecilius MH*: *cecilius PFU_pBOA²*: *caelius DL*: *celius A dett.* *2 tribunos militum] his uocibus rursus inc. Ver.* *usos M? PFU_pBOHDLA*: *usi s M?* *usi sunt Ver.* *3 firmato UpA² uel A³ dett. aliq.* : *famato Ver.* : *formato MPFBODA* : *for . . mato L C. Curtius Sigon. (uide c. 1. 1 sup. adn.)* : *centum curiatius MA²* : *c. curiatius PFU_pBOHDLA* : *c. curatius Ver.* *4 Ardea Ver. P₁F UpBOHDLA* : *ardeatibus M* : *ardeat P* *5 nullo nec Ver. PFU_pBOHDLA* : *nullo haec M* *6 ut . . irae Ver. PFU_pBH DLA* (*sed uide inf.*): *om. M* : *om. ut O* *irae H* : *ire ODLA* : *iram Ver. PFU_pB* *oreretur Ver. MPFBHL* : *oriretur UpODA* (*cf. 2. 16. 2 adn.*) *7 comiter dimissi Ver. MP²FU_pBOHD³A* : *comiter dimiter dimisit P*; *cuncte dimissi D?* : *cum iter L (om. dimissi)*

coiere et interregem creauere. Contentio consulesne an tribuni militum crearentur in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia, tribuni plebis 8 et plebs, tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicere patres, quia et plebs, patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit, et principes plebis ea 9 comitia malebant, quibus non haberetur ratio sua, quam quibus ut indigni praeterirentur. Tribuni quoque plebi certamen sine effectu in beneficio apud primores patrum reliquere. T. Quinctius Barbatus interrex consules creat L. Papirium 10 Mugillanum, L. Sempronium Atratinum. *(Suffectis)* his consulibus cum Ardeatibus foedus renouatum est; idque monumenti est consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis neque in libris magistratum inueniuntur. Credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo perinde 11 ac totum annum in imperio fuerint, [suffectis iis consulibus]

7 coiere *P²F³UpOHA*: coire *Ver.* *FB*: coierere *MDL*: colere *P* an *Ver.* *PF³* in *ras.* *UpBOHDLA*: ante *M*; cum idem mendum 4. 12. 4 ante eandem uocem recurrat credo utrobius scribae coniitem aliquem in dictando balbutientem in causa fuisse; cf. etiam cc. 10. 1; 13. 10; 24. 4 8 plebs *MPFUpBHA²* uel *A³*: pleps *Ver.*; plebi *DLA*: plebes *O* Vicere *Ver.* *F*: uicerunt *MPF²UpBOHDLA* et plebs *MPFUpBOHDLA*: om. et *Ver.* delatura *MPFUpB* *OHDLA*: delaturam *Ver.* 9 ratio sua *Ver.* *MPFUpBOHDLA*: ratio sui dett. aliq. 9-10 reliquere. Titus *O*: reliquere Tit's *Ver.*: reliquere. ē *PF³UpHDLA*: relinquere. ē *B* dett. aliq.: reliqueretur *MF?* 10 Mugillanum dett. aliq. *Sigon.* (cf. c. 42. 2 ubi codd. mugilianus *praebent*) et sic inscc. e.g. *Fasti Capit.* anno 422 a. C. n. *C. I. L. i², p. 112 et Dion. Hal. 11. 62. 2* (*Μογιλλα-*): mugilanum *Ver.* *MPFUpB¹OHDLA* cf. cc. 43. 9 et 47. 8; nec pro certo adfirmare ausim *Linium* uetustiore huius nominis scriptura consonantis -l- signo non geminato nusquam usum esse; cf. e.g. 1. 24. 6 cum 3. 4. 1 *(Suffectis)* addidit Walters ex loco depravato qui in § 11 inf. sequitur ubi uide adn.; et in *M* ubi linea 33 litterarum cum his cons. incipit, linea praecedens 26 tantum habet nec spatum suum explet; neque est ulla alia in tota columna quae minus 29 habet, contra plures sunt quae 34 uel 35 exhibent; probabile est igitur aliquid aliquando hic excidisse eos *MPFUpBOHDLA*: eo *Ver.* 11 fuerunt, eo *M¹PFUpBOHDLA*: fuerunta . . ? *Ver.*: fuit eo *M* perinde ac *Ver.*: perinde ac si *MF²* uel *F³OH* *DLA*: postinde ac si *PFUpB* suffectis iis consulibus praetermissa *MPFUpBOHDLA* (sed in *Up* suffecti, in *O* his): s. . . fec. i. s iis cons. praetermissa *Ver.*: *Creverium* secutus delet Walters (eo

12 praetermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est et in foedere Ardeatino et in linteis libris ad Monetae ea inuenta. Et foris, cum tot terrores a finitimis ostentati essent, et domi otium fuit.

8 Hunc annum, seu tribunos modo seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur annus haud dubiis consilibus, M. Geganio Macerino iterum T. Quinctio Capitolino 2 quintum. Idem hic annus censurae initium fuit, rei a parua origine ortae, quae deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinaeque Romanae penes eam regimen, senatui equitumque centuriis decoris dedecorisque discrimen, [sub dictione eius magistratus ius] publicorum ius priuatorumque locorum, uectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio

libentius quod in M littera p in praetermissa sic formata est, p, cuius ansa, ut ita dicam, paene certum indicium uidetur hic finiri glossema ex margine sumptum; et in O post suffectis interpunctum est. Scilicet in § 10 exciderat suffectis; tum postea corrector hoc uerbū in margine scripsit additis uocibus his cons. ut locum supplementi indicaret; tum totum glossema in § 11 perperam incpsit. Cf. Praef. 1 adn. et Cl. Quarterly v (1911) p. 6: suffectos iis consules praetermissos. Nomina Madv.: suffectorum his consulū praetermissa nomina Momms., qui in sequentibus horum consulū delet. 12 et in foedere MPFU^p BOHDLA: etiam in foedere Ver. ad Monetae ea Momms.: ad monetea Ver.: ad monetae POHDLA: ad monete MFB: amonete Up inuenta Ver. Up: inuenta MOHL: inuenta PFBDA

Et foris MPFU^p BOHDLA: om. et Ver.

8 1 quintum Gron.: quintum consule MPFU^p BOHDLA: quintum consulem O: quinto consule F³: in Ver. ut nunc est post quintum uacat spatium 4 litterarum 2 senatui M. Mueller, optime: senatus Ver. MPFU^p BOHDLA (sed in M -u- insolitam formam habet (u non u) credique potest in exemplari senatui in senatus correctum fuisse scribamque Mediceum ut saepissime (cf. 1. 7. 5 adn.) dubium signum fideliter referre conatum esse): in senatu Madv. centuriis Ver. MPFU^p BOHDLA: centuriae dett. duo: in centuriis Weissenb.

sub dictione eius magistratus ius Ver.: sub ditione eius magistratus MHD^c: sub dictione eius magistratus DLA (sed in A dici-): sub conditione eius magistratus PFUpBO (sed -dici- P²F et -ionē B, -ione B¹): totum seclusi: sub ditione magistratus eius Mommsen

publicorum ius Ver. PFUpBOHDLA: om. ius M arbitrio MPFU^p BOHDLA: arbi... Ver. in fine lineae ubi nunc 13 tantum litterae supersunt: eius addidit Luterbacher. Corruptelarum origo haec fuisse uidetur quod glossema sub ditione eius magistratus uocibus nutu atque arbitrio adscriptum perperam in lineam superiore in-

⟨eius⟩ essent. Ortum autem initium est rei, quod in 3 populo per multos annos incenso neque differri census poterat neque consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operae erat id negotium agere. Mentio inlata 4 apud senatum est rem operosam ac minime consularē suo proprio magistratu egere, cui scribarum ministerium custodiaeque tabularum cura, cui arbitrium formulae censendi subiceretur. Et patres quamquam rem paruam, tamen quo 5 plures patricii magistratus in re publica essent, laeti accepere, id quod euenit futurum, credo, etiam rati, ut mox opes eorum qui praeessent ipsi honori ius maiestatemque adicèrent, et tribuni, id quod tunc erat, magis necessarii quam 6 speciosi ministerii procreationem intuentes, ne in paruis quoque rebus incommode aduersarentur, haud sane tenebundere. Cum a primoribus ciuitatis spretus honor esset, 7 Papirium Semproniumque, quorum de consulatu dubitatur, ut eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censi agendo populus suffragiis praefecit. Censores ab re appellati sunt.

Dum haec Romae geruntur, legati ab Ardea uenient, pro 9 ueterrima societate renouataque foedere recenti auxilium

rep sit. De toto loco uide sis Cl. Quarterly v (1911), p. 6 : in Ver., cum linea praecedens 21 litteras habet, uox eius post arbitrio perisse credi potest ; nec uox magistratus quam olim hic addidi nunc mihi adeo necessaria uidetur 3 est rei PFUpBOHDLA : fiunt rei M : sit rei M² : nūni ferunt scribendum ? an est dumtaxat delendum ? Nam fiunt ex perperam repetito -tium natum esse potest per multos an-] post haec defit Ver. usque ad c. 9. 11 consulibus MOHDLA : in consulibus PFUpB 4 apud senatum Madv. : ab senatum MPB : ab senatu M²FUpOHDLA : ad senatum P²Alschi., fort. recte tabularum Crevier : et tabularum M¹ uel M²PFUpBOHDLA : et tabularis M? 6 necessarii Madv. : necessarium MPFUpBOHDLA (sed in F post n- aliquid erasum est) : necessariam Ald. in Praef. 7 dubitatur dett. unus (Lovel. 4) Edd. uet. : dubitur H : dubitabatur MPFUpBODLA, quod quidem retineri possit si quis interpretari uelit ‘nos ipsi proxime (c. 7. 10-12) dubitabamus’.

9 1 renouataque scripti : renouatoque MPFUpBOHDLA, sed in F -o- ante-q pleniore calamo scriptum est (I. 41. 4 adn.) : renouato dett. duo

2 prope euersae urbi implorantes. Frui namque pace optimo
 consilio cum populo Romano seruata per intestina arma
 non licuit ; quorum causa atque initium traditur ex certamine
 3 factionum ortum, quae fuerunt eruntque pluribus populis
 exitio quam bella externa, quam fames morbiue quaeque
 alia in deum iras uelut ultima publicorum malorum uertunt.
 4 Virginem plebeii generis maxime forma notam *(duo)* petiere
 iuuenes, alter uirgini genere par, tutoribus fretus, qui et ipsi
 eiusdem corporis erant, nobilis alter, nulla re praeterquam
 5 forma captus. Adiuuabant eum optumatum studia, per
 quae in domum quoque puellae certamen partium pene-
 trauit. Nobilis superior iudicio matris esse, quae quam
 splendidissimis nuptiis iungi puellam uolebat : tutores in ea
 6 quoque re partium memores ad suum tendere. Cum res
 peragi intra parietes nequisset, uentum in ius est. Postulatu
 audito matris tutorumque, magistratus secundum parentis
 7 arbitrium dant ius nuptiarum. Sed uis potentior fuit ;
 namque tutores, inter suae partis homines de iniuria decreti
 palam in foro contionati, manu facta uirginem ex domo
 8 matris rapiunt ; aduersus quos infestior coorta optumatum
 acies sequitur accensum iniuria iuuenem. Fit proelium
 atrox. Pulsa plebs, nihil Romanae plebi similis, armata ex
 urbe profecta, colle quodam capto, in agros optumatum cum

2 causa *PFUpBOHDLA* : causae *M*   3 fuerunt (fuerū) *M* :
 fuere *PFUpBOHDLA*² ; fuisse *A* ; cf. 26. 46. 6 et contra c. 7. 8 sup.
ubi consonans insequitur   exitio Wesenberg : magis exitio *MPFUpB*
OHDLA : tuetur Zingerle pluribus in plerisque *mutando* in deum
M¹PFUpBOHDLA : in deos *M*   4 notam duo Kiehl : notam
MPFUpBOHDLA, sed post m facile perit II   5 per quae *PFUpB*
*OHD³A*² (sed in *B* perq; in *H* per qua^d) : per quam *DLA* : per qua
M : *malimus seclusum*   in domum *PFUp²BOHD⁴LA*² : in domo
MUp : om. *DA*   6 intra *PFUpBOHDLA* : inter *M* dett. aliq.
 dant ius *PFUpBO⁴HDLA* (sed in *D* supra -u- aliquid erasum) : dan-
 tium *M* : dant ius ius *O*?   7 potentior . . . coorta om. *P*, add. *P²*
marg.   contionati *MP²FUpBOHD^x(?D¹)A* (sed in *F* conci-) :
 contionanti *DL* : contionantes *L²* dett.   8 plebi *PFUpBOHD*
LA : plebis *M*

ferro ignique excursiones facit ; urbem quoque, omni etiam 9 expertum ante certaminis multitudine opificum ad spem praedae euocata, obsidere parat ; nec ulla species cladesque 10 belli abest, uelut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum funestas nuptias ex occasu patriae potentium. Parum 11 parti utrius domi armorum bellique est uisum ; optumates Romanos ad auxilium urbis obcessae, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciueret. Piores Volsci duce Aequo 12 Cluilio Ardeam uenere et moenibus hostium uallum obiecere. Quod ubi Romam est nuntiatum, extemplo M. Geganius 13 consul cum exercitu profectus tria milia passuum ab hoste locum castris cepit, praecipitique iam die curare corpora milites iubet. Quarta deinde uigilia signa profert ; coepitumque opus adeo adproperatum est, ut sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumuallatos quam a se urbem uiderent ; et alia parte consul muro Ardeae 14 brachium iniunxerat, qua ex oppido sui commeare possent.

Volscus imperator, qui ad eam diem non commeatu pree- 10 parato sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem, postquam saeptus uallo repente inops omnium rerum erat, ad conloquium consule euocato, si sol-

9 omni Morstadt : omnis *MPFU^pBOHDLA* (*scilicet om̄i in om̄is corruptum est*) expertum Walters : expertem *MPFU^pBOHDLA* : experte Drak., quod pro experti (*Neue-Wagener, Lat.-Formenl. ii³. 72*) accipere nollemus etiam si per se placaret euocata *M¹PFU^pBO* : aeucata *H* : aduocata *DLA* datt. : reuoata *M* 11 -tes Romanos j his litteris rursus inc. Ver. 12 Cluilio Ed. Frob. 1535 (cf. 1. 22. 4 adn.) : ciuilio Ver. *D⁴A²* uel *A³* : ciuili *MPFU^pBOHDLA* 13 tria milia passuum *UpOHA³* : III mil passum *MPFBDLA* : . . . passuum Ver. (i. e. om. mil.) corpora Ver. *MPF¹UpBOHD⁸A* : corpore *DL* : corpora (*sed post milites*) *F* munimento *Vcr. PF UpBHDLA* : monumento *MO* a se *MPFU^pBOHDLA* : ab se Ver. 14 iniunxerat *MPFBOHDL²A* (*sed in B -nex-*) : iniuxerat *Up* : induixerat *L?* : iunxerat Ver. *A¹* uel *A²* qua ex *PFU^pBOHD⁸A²* uel *A³* : quae ex *MDA* : que ex *L* : qua . Ver.

10 i ad eam diem *MPFU^pBOHDLA* : ad eadem diem Ver. repente inops omnium *PU^pOHD¹L* : repente inobs omnium *FBDA* : rerepente in obsonium *M* : repente in . . . . . nium Ver. ; cf. c. 7. 7 sup. adn. consule *PFU^pBOHDLA* : consulis *M* : *defit* Ver.

uendae obsidionis causa uenerit Romanus, abducturum se
 2 inde Volscos ait. Aduersus ea consul uictis condiciones ac-
 cipiendas esse, non ferendas respondit, neque ut uenerint ad
 oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros
 3 Volscos esse. Dedi imperatorem, arma poni iubet, †fatentes
 uictos se esse et imperio pareret; aliter tam abeuntibus quam
 manentibus se hostem infensem uictoram potius ex Volscis
 4 quam pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguum
 spem in armis alia undique abscisa cum temptassent, praeter
 cetera aduersa loco quoque iniquo ad pugnam congressi, ini-
 quiore ad fugam, cum ab omni parte caederentur, ad preces
 a certamine uersi, dedito imperatore traditisque armis sub
 iugum missi, cum singulis uestimentis ignominiae cladisque
 5 pleni dimittuntur; et cum haud procul urbe Tusculo conse-
 dissent, uetere Tusculanorum odio inermes oppressi dede-
 6 runt poenas, uix nuntiis caedis relictis. Romanus Ardeae
 turbatas seditione res principibus eius motus securi percussis
 bonisque eorum in publicum Ardeatum redactis composuit;
 demptamque iniuriam iudicii tanto beneficio populi Romani
 Ardeates credebant; senatui superesse aliquid ad delendum
 7 publicae auaritiae monumentum uidebatur. Consul triun-
 phans in urbem reddit, Clilio duce Volscorum ante currum

1 Volscos *Ver.* *PFUpOA* : *uuolscos B* : *uulscos DL* : *uulscus M*
 2 *uictis MPFU^pBOHD^sA²* : *uicti Ver.* : *uictus DLA* esse *PF*
UpBOHDLA : *om. M, fort. recte* : *defit Ver.*, *ubi spatii ratio* esse *nec postulat neque excludit* 3 esse et imperio *MPFU^pBOHDLA* :
esse, imperio Bekker : *defit Ver.* *nec decernit spatii ratio* : *malim aut esse imperio parerent aut, quod Walters, et transferre ut post iubet stet*;
hoc libenter accipiamus simul atque aliud exemplum reperiamus Actiuae
Vocis cum Passiu eidem verbo iubet coniunctae infensem *MPF*
UpBOHDLA (*cf. 2. 12. 12 adn.*) : *infestum Ver.* *dett. unus (Harl. 2)* :
infessum dett. aliq. 4 alia undique abscisa *MPFU^pBOD^xHA²*
uel A¹ : . . . . . dique abscisa *Ver.* : alia undique abscissa *dett. aliq.* :
aliam undique abscisam Vorm. ? DLA *dett. aliq.* 6 Ardeae tur-
 bas seditione res *UpOHD^sA³ uel A⁴* : Ardeae turbata seditione res
MPFBD?LA *dett. (sed in B -daee)* : Ardea turbata seditione *Ver.*
 7 Clilio *Vascosanus* (*cf. c. 9. 12 sup. et 1. 22. 4 adn.*) : Ciulio *MOH*
DLA : Ciuli *Ver.?* *PFUpB* currum *PFUpBOHDLA* : curru.
Ver. : circum *M*

ducto praelatisque spoliis quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat.

Aequauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus 8 armati gloriam collegae, quia concordiae pacisque domesticam curam iura infimis summisque moderando ita tenuit ut cum et patres seuerum consulem et plebs satis comem crediderint. Et aduersus tribunos auctoritate plura quam certamine tenuit ; quinque consulatus eodem tenore gesti uitaque omnis consulariter acta uerendum paene ipsum magis quam honorem faciebant. Eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit ; consules creant M. Fabium Vibulanum, II Postumum Aebutium Cornicinem. Fabius et Aebutius consules, quo maiori gloriae rerum domi forisque gestarum succedere se cernebant, maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse quod Ardeatibus in re praecipi tanta foret cura subuentum, eo impensius ut 3 delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicii, senatus consultum fecerunt ut, quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo praesidii causa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum 4 in tabulas, ut plebem tribunosque falleret iudicii rescindendi consilium initum ; consenserant autem ut, multo maiore parte Rutulorum colonorum quam Romanorum scripta, nec ager ullus diuideretur nisi is, qui interceptus iudicio infami

8 quia *UpHL Gron.* : qua *MPFBODA* : qui dett. aliq. : defit *Ver.* domesticam *MPFU^pBOHDLA* : defit *Ver.* : domesticae *Iac. Gron.*, fort. recte, sed cf. 1. 9. 13 adn. 9 honorem *Ver.* *MPFBOHD LA*¹ : honores *A* : honorabilem *Up* dett. aliq. faciebant *MPF UpBHDLA* : faciebat *Ver.* *O Edd.* uel. fort. recte nulla mentio *Ver.* *MOHDLA* : nunc lamentatio *PFU^pB*

II 1 creant *MPFU^pBOHDLA* : creantur *Ver.* qui et *Nominatiu* pro *Accusatiu* in seq. *praebet* Vibulanum, Postumum *MPFBO HDL* : Vibulanum Postumum *UpA* dett. aliq. : Bibulanus Postumiū *Ver.* Cornicinem *MPFU^pBODLA* : cornicem *H* dett. unus : . ornicen *Ver.*? 2 foret *MPFU^pBODLA* : fore *Ver.* : feret *H* 3 coloni eo *MPFU^pODLA* : colini eo *B* : coloni e. *Ver.* : colonie *H* : colono eo *Up* 4 ullus *Ver.* *MPFU^pBHDA* : ullis *OD*^r : nullus *L* nisi is *MPFU^pBOHA* : nisi his *DL* : nisi hiis *Ver.*

erat, nec ulli prius Romano ibi quam omnibus Rutulis
 5 diuisus esset, gleba ulla agri adsignaretur. Sic ager ad
 Ardeates rediit. Triumuiri ad coloniam Ardeam deduc-
 cendam creati Agrippa Menenius T. Cloelius Siculus
 6 M. Aebutius Helua. Qui praeter minime populare ministerium
 <cum> agro adsignando sociis quem populus Romanus
 suum iudicasset [cum] plebem offendissent, ne primoribus
 quidem patrum satis accepti, quod nihil gratiae cuiusquam
 7 dederant, uexationes ad populum iam die dicta ab tribunis,
 [coloni adscripti] remanendo in colonia quam testem in-
 tegritatis iustitiaque habebant uitauere.

12 Pax domi forisque fuit et hoc et insequente anno, C. Furio
 2 Paculo et M. Papirio Crasso consulibus. Ludi ab de-
 cemuiris per secessionem plebis a patribus ex senatus con-
 3 sulto uoti eo anno facti sunt. Causa seditionum nequ quam
 a Poetilio quae sita, qui tribunus plebis iterum ea ipsa
 4 denuntiando factus, neque ut de agris diuidendis plebi
 referrent consules ad senatum per uincere potuit, et cum
 magno certamine obtinisset ut consulerentur patres, con-

5 Cloelius *Ed. Frob.* 1531 (*cf. c. 7. 1*): cluilius *Ver. MPFB*: ciuilius
OHD³LA: ciuius *D*: duilius *Up* Helua *PUpOHDL*: aelua
B: elua *M²F*: hel.. *Ver.*: erua *M*: helna *A*: helbia *A² uel A³*

6 prae ter (*uel preter*) *MPFU_pOHDLA* et sic *Ver.* ubi . . . t . . . su-
 perest: propter *BD⁴* *ut secundam lectionem* dett.: per dett. duo
 ministerium *Ver. MPFU_pBOHDLA* (*sed post hanc uocem defit Ver.*):
 ministerium *<cum> scripsi* (*et in Ver. sufficit spatium*) [cum]
 plebem *MPFU_pBOHDLA*: defit *Ver.* sed sufficit spatium: cum hic
 deleui, uide sis *Cl. Quarterly* v (1911), p. 7 adsignando *MPFU_p*
BOHDLA (*sed in O ass.-*): adsignandos *Ver.* 7 coloni adscripti
PUpBOHD³LA (*sed in O assc., in A asc-*): coloni adscribiti *M*:
 colonis adscripti *D* dett. unus *Ed. Paris.* 1573: coloni adscripta *F*: om.
Ver. rectissime

12 1 et insequente *MPFU_pBH*: et in . . . -nte *Ver.*: et insequenti
O: insequente *A*: in sequente *DL* Paculo *scripsi* (*cf. 26. 33. 8*
et Osc. Paakul: pacilio *PFU_pBOHDLA*: . . . . lio *Ver.*: p. *M*:
Pacilo Sigan. *ex Fast. Cap. anni 251 a. C. n.* (*C. I. L. i², p. 136; cf.*
Πάκελλος Chron. Pasch., *ibid. p. 108*); *cf. cc. 22. 7 et 52. 1 et 3. 7. 6*
 3 nequ quam *OHDLA*: nequaquam *MPFBA²*: nequ quam *Up*: nec-
 quicquam *Ver. D⁴* Poetilio *Sigan.* *ex Fast. Cap.* (*uide sis adn. ad*
3. 35. 11): poetilio *Ver. PUpHDL*: poetirio *M*: potilio *F*: petilio *BOA*

sulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari iussi sunt; ludibrioque erant minae tribuni denuntiantis se 5 dilectum impediturum, cum quietis finitimis neque bello neque belli apparatu opus esset

Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo 6 Geganio Macerino L. Menenio Lanato consulibus multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno prope per largitionis dulcedinem in ceduices accepto; unum 7 afuit bellum externum; quo si adgrauatae res essent, uix ope deorum omnium resisti potuisset. Coepere a fame mala, seu aduersus annus frugibus fuit, seu dulcedine contentionum et urbis deserto agrorum cultu; nam utrumque traditur. Et patres plebem desidem et tribuni plebis nunc fraudem, nunc neglegentiam consulum accusabant. Postremo 8 per pulere plebem, haud aduersante senatu, ut L. Minucius praefectus annonae crearetur, felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus quam ad curationem ministerii sui, quamquam postremo annonae quoque leuatae haud immeritam et gratiam et gloriam tulit. Qui cum multis 9 circa finitimos populos legationibus terra marique nequaque missis, nisi quod ex Etruria haud ita multum fru-

4 an Ver. *PFU^pBOHDLA* : ante *M*, cf. 4. 7. 7 *adn.* 5 bello
neque *MP²FU^pBOHDLA* : om. Ver. : bello q neque *P* 6 Pro-
culo *MPFUpBOA²* uel *A³* (*Πρόκλος Diod. Sic. 12. 36. 1*) : om. *HDLA*
dett. 7 *consulibus (uel coīs)* *MPFUpHA* : coīs *B* : coīs *ODL* :
coīs F² : add. ubi Ver. 7 afuit Ver. *MPBHDL* : affuit *FUpA*
dett. aliq. : ab fuit *F³* : fuit *O* 8 quo si Ver. *PFU^pBOHDA* : quod
si *MUpL* omnium resisti Ver. *MPFUpBOHDLA* dett. : omnium
sist*i* Gron., Madv. Ed. 3 : hominumque sist*i* Madv. *Emend². p. 115*
seu aduersus Ver. *MPFUpBO* ubi seu in fini lineac*i* *HDLA* : seu quod
aduersus *malit Wallers* 8 plebem Ver. *MPF²UpBOHDLA* :
plebei *F?* dett. aliq. haud aduersante *MF³ in ras. OA* : aut
aduersante Ver. *D* : haut aduersante *D⁴* : ut aduersante *L* : haut
auersante *Up* : haud uersante *P* : haut uersante *B* 9 curationem
MPFUpBOHDLA : curatione Ver. annonae quoque *M¹* uel
M²PFUpBOHDLA : annoae quoq. Ver. : quoque annoae *M* et
gratiam Ver. *Vorm. ? MUp* : om. et *PFBOHDLA* 9 ex Etruria
Ver. *PFU^pOD³A²* (*fort. e etruria D⁸* : ex etruria *D¹*) : extruria *MBH* :
et exuria *D?L* : et etruria *A*

menti aduectum est, nullum momentum annonae fecisset,
 et reuolutus ad dispensationem inopiae, profiteri cogendo
 frumentum et uendere quod usui menstruo superesset, frau-
 dandoque parte diurni cibi seruitia, criminando inde et obi-
 ciendo irae populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret
 magis quam leuaret inopiam, multi ex plebe, spe amissa,
 potius quam ut cruciarentur trahendo animam, capitibus
 obuolutis se in Tiberim praecipitauerunt.

13 Tum Sp. Maelius ex equestri ordine, ut illis temporibus
 praediues, rem utilem pessimo exemplo, peiore consilio est
 adgressus. Frumento namque ex Etruria priuata pecunia
 per hospitum clientiumque ministeria coempto, quae, credo,
 ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento
 fuerat, largitiones frumenti facere instituit; plebemque hoc
 munere delenitam, quacumque incederet, conspectus elatus-
 que supra modum hominis priuati, secum trahere, haud
 dubium consulatum fauore ac spe despondentem. Ipse, ut
 est humanus animus insatiabilis eo quod fortuna spondet,
 ad altiora et non concessa tendere et, quoniam consulatus

9 nullum Ver., Drak. (qui putasse uidetur hanc lectionem in H et L
 praesto esse): ut nullum MPFBOHDLA : ut ullum Up 10 profiteri
 Vorm. ? MPFBOH : profi . ri Ver. : confiteri DLA : proficere Up
 et uendere MPFBOHDLA : ut uenderet Ver. : uendere Up : ut
 uenderent Mommsen usui Ver. MA² Ed. Ven 1495 : usu PFUpB
 OHDLA (cf. 9. 41. 7) parte HD^xA³ Edd. uet. : partem Ver. MP
 FU_pBODLA seruitia MPFU_pBOHA² uel A³ : ser . . . . Ver.:
 seuitiae D? : saeuitia LA dett. aliq. : seu uitia D³ (an seruitia D⁵ cf.
 c. 43. 10 adn.)

13 1 ex equestri MPⁱFU_pBODLA : ex sequestri Ver. P : exques-
 tri H peiore Ver. M? FU_pBOD^xA : peiorem M¹PDL : peior
 est H 2 hospitum Ver. F³ Edd. uet. : hostium MPUpBODLA :
 quod in H cum praecedente per male scripto p pro p) in postium confla-
 tum est publica cura annonam MPFU_pBOHA² (sed in M
 annonam) : publicam curam annona Ver. : publicam curam annona
 DLA 3 delenitam Ver. PFBHD²L : delenitam MF³UpODA
 incederet Ver. UpOHD³LA² : incedere et PFB^D : inceder A.
 incideret M elatusque MPUpBHDLA² : datusque F: relatusque
 O: elatumque A: inflatusque Ver. priuati M²PFUpBOHDLA :
 priuatis Ver. M fauore ac spe despondentem MPFU_pBOH :
 ei fauore ac spe despondentem DLA dett. Edd. uet. : plebeio fauore
 ac sipe despondente Ver.

quoque eripiendus inuitis patribus esset, de regno agitare: id unum dignum tanto apparatu consiliorum et certamine quod ingens exsudandum esset praemium fore. Iam comitia 5 consularia instabant; quae res eum necdum compositis maturisue satis consiliis oppressit. Consul sextum creatus 6 T. Quinctius Capitolinus, minime opportunus uir nouanti res; collega additur ei Agrippa Menenius cui Lanato erat cognomen; et L. Minucius praefectus annonae seu refectus 7 seu, quoad res posceret, in incertum creatus; nihil enim constat, nisi in libros linteos utroque anno relatum inter magistratus praefecti nomen. Hic Minucius eandem publice 8 curationem agens quam Maelius priuatim agendum suscep- perat, cum in utraque domo genus idem hominum uersaretur, rem compertam ad senatum defert: tela in domum 9 Maeli conferri, eumque contiones domi habere, ac non dubia regni consilia esse. tempus agendae rei nondum stare: cetera iam conuenisse: et tribunos mercede emptos ad pro- dendam libertatem et partita ducibus multitudinis minis- teria esse. serius se paene quam tutum fuerit, ne cuius incerti uanique auctor esset, ea deferre. Quae postquam 10

4 patribus *PFUpBOHDLA*: partibus *M*: pa.. ib *Ver.*
 certamine *Ver.* dett. duo *Ed. Frob.* 1531: certaminum *MPFUpBOHD LA* 5 eum *MFUpBOHD³L*: eu *D*: om. *PA* dett. unus, uix recte: post compositis ponit *Ver.*, fort. recte: post necdum dett. unus
 6 Agrippa *Ver.* *M²PFUpBOHD²A*: Agrippam *MD*: Agrippac *L*
Menenius PFUpBOHDLA (*cf. Diod.* 12. 37. 1): mallius *Ver.* (*cf. Cassiod. C. I. L.* i², p. 109): iamaniliuseneniūs *M* 7 seu quoad *F¹H²A²* uel *A³ A²* *Ald.* dett. aliq.: seu seu quod *Ver.* *M*: seu seu quoad *M¹*: seu quod ad *PFBODLA*: seu quod id *D²Up* dett. *Edd. uet.*
 8 eandem publice *Florbellus amicus Sigonii* (*cf. 2. 27. 6*): eandem reip. (*uel reip.*) *i.e.* reipublicae *PFUpBOHDLA*: eandem rēp. (*i.e.* rempublicam) *M*: ead.. reip. *Ver.*: fort. scribendum eandem rem publice, *deleta uoce curationem, quam tamen non quiuis scriba ad- suisset* 9 agendum *Ver.* *MPFUpBOHDA¹* uel *A²*: agenda *LA*
 defert *Ver.*, *Ed. Curionis* (*cf. §§ 9, 10 et c. 14. 3*): refert *MPFUpBOHD LA* 9 *Maeli scribimus* (*cf. Praef. nostram* § 30): maelii (*uel mel-*) *MPFUpBOHDLA*: maeui *Ver.*, *cf. c. 14. 3* 10 contiones *Ver.* *MPF³ UpODA*: cōtiones (*i.e.* contiones) *BHL*: coconciones *F?*: coitiones *Gron.* (*ut 3. 35. 9 et 7. 32. 12*), sed hic *cf. 2. 28. 3* 11 et tribunos *M* *PFUpBOHDLA*: om. et *Ver.* mercede *Ver.* *PFUpBOHDLA*: om. *M*, fort. recte

sunt audita, cum undique primores patrum et prioris anni consules increparent quod eas largitiones coetusque plebis in priuata domo passi essent fieri, et nouos consules quod exspectassent donec a praefecto annonae tanta res ad senatum deferretur, quae consulem non auctorem solum desidera-
 11 ret sed etiam vindicem, tum Quintius consules immerito increpari ait, qui constricti legibus de prouocatione ad dis-
 soluendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate vindicandam quantum animi haberent. opus esse non fortis solum viro sed etiam
 12 libero exsolutoque legum vinculis. itaque se dictatorem L. Quintium dicturum; ibi animum parem tantae potestati esse. Adprobantibus cunctis, primo Quintius abnuere et quid sibi uellent rogitare qui se aetate exacta tantae dimi-
 13 cationi obicerent. Dein cum undique plus in illo senili animo non consilii modo sed etiam uirtutis esse quam in omnibus aliis dicerent laudibusque haud immeritis onerarent,
 14 et consul nihil remitteret, precatus tandem deos immortales Cincinnatus ne senectus sua in tam trepidis rebus damno dedecorue rei publicae esset, dictator a consule dicitur. Ipse deinde C. Seruilius Ahalam magistrum equitum dicit.

10 audita *MPFUþBOHDLA*: audique *Ver.* cum undique *Alsch.* (quem sequitur *Madvig* in *Ed. tertia*): et undique *MPFUþBOHDLA* sed in *M* etund- sic scriptum est ut ex male scripto euund- natum esse bene possit): et undique *Ver.*: undique *Madv.* in *Ed. altera* primores *Ver.* *PFUþBOIIDLA*: minores *M* (*cf. adn. ad an* tribunorum *c. 12. 4 sup.*) prioris *Ver.* *MUpD^rA²*: prioris *PFBOHDLA* dett. *aliqu.* increparent *Ver.* *MPFUþBOIIDLA*: increpare *F²* dett. duo, *Madv.* in *Ed. altera* 11 tum *Ver.* *MPFUþB*: tum *t* (*i.e. Titus*) *HDLA* dett. *Ald.*: tunc *O* consules *Ver.* *PFUþBOHD*: consul *MA*: cons *L* increpari *MPFUþBOHDLA*: increparit *Ver.* nequaquam *M²PFUþBOHDLA*: nequaquam *Ver. M* virium *MPFUþBOHDLA²*: virium *Ver.*: virium *A* 12 dicturum; ibi *MPFUþBOIIDLA*: uicturum *Ver.* primo Quintius *MPFUþBOHDLA*: Quintius primo *Ver.*: malum primo seclusum (*Praef. 5 adn.*) et quid *MPFUþBOHDLA*: quid *Ver.* obicerent *PFUþBOHDLA*: obic . . . . *Ver.*: obiecerent *M* (*cf. 1. 41. 1 adn.*) 13 consilia *Ver.* *F³UpHD³B*: consilia *MPF? ODL* dett. *aliqu.*: esilio *B* 14 dedecorue *MF³ODL*: dedecorue *A*: rebus decorue *PF? UpB*: decorue *H*: defit *Ver.* sed spatii ratio ueram lectionem comprobat Ahalam *Ver.* *MUpIDLA*: halam *PFO* dett. *aliqu.*: halam *F³* cum a suprascr.: alà *B*

Postero die, dispositis praesidiis cum in forum descendisset **14** conuersaque in eum plebs nouitate rei ac miraculo esset, et Maeliani atque ipse dux eorum in se intentam uim tanti imperii cernerent, expertes consiliorum regni qui tumultus, **2** quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem aut Quinctium post octogesimum annum rectorem rei publicae quae-**3** sisset rogitarent, missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Maelium ‘Vocat te’ inquit, ‘dictator’. Cum pauidus ille quid uellet quaereret, Seruiliusque causam dicendam esse proponeret crimenque a Minucio delatum ad senatum diluendum, tunc Maelius recipere se in cateruam **4** suorum, et primum circumspectans tergiuersari, postremo cum apparitor iussu magistri equitum duceret, ereptus a circumstantibus fugiensque fidem plebis Romanae implorare, et opprini se consensu patrum dicere, quod plebi benigne **5** fecisset; orare ut open sibi ultimo in discrimine ferrent neue ante oculos suos trucidari sinerent. Haec eum uoci-**6** ferantem adsecutus Ahala Seruilius obtruncat; respersusque cruore [obtruncati], stipatus caterua patriciorum inuenum, dictatori renuntiat uocatum ad eum Maelium, repulso ap-**7**paritore concitantem multitudinem, poenam meritam habere. Tum dictator ‘Macte uirtute’ inquit, ‘C. Seruili, esto liberata re publica’.

14 I ac miraculo *F²UpOD²A³* (*ut secundam lectionem*) dett.: defit Ver.: ad miraculo *MPFBDLA*: a miraculo *II*: adminiculo *A³* cernerent *M² uel M³ PFUpBOHDLA*: . . . nerent Ver.: cerneret *M* dett. alig., optime **3** Maelium Ver. *F² uel F³UpOHD²A² uel A³* (*sed in Up et A mel-*): maeuum *MPFBDLA* (*sed hic meu-*) Seruiliusque Ver. *MP²FU_pBOHDLA*: Seruilius *P* proponeret *MPFU_pBOHDLA*: proponere Ver. **4** fugiensque *MPFU_pBOHD* *L.A*: add. et Ver. implorare et *PFUpBHDLA*: imploraret Ver. *MO* **5** dicere *PFUpBHDLA*: diceret Ver. *M uel M¹* *O* ferrent *MPFU_pBOHDLA*: ferret Ver. neue Ver. *MPFU_pBO* *DLA*: neque *H* **6** obtruncati *MPFU_pBOHDLA*: om. Ver., recte, *ut credo* meritam *MPFU_pBOHDLA*: merita Ver. (*sed praeedit* poenam) **7** Macte *MP¹ uel P²FU_pBOHDLA*: mactae *P*: o macte Ver.? esto liberata *MPFU_pBOHDLA* (*sed in M esto in fine* lineae): estob liberata Ver., unde esto ob liberatam rempublicam Frig.

15 Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatio-
 ne facti ad contionem uocari iussit, et Maelium iure
 caesum pronuntiauit etiamsi regni crimine insons fuerit,
 qui uocatus a magistro equitum ad dictatorem non uenisset.
 2 se ad causam cognoscendam consedisse, qua cognita
 habiturum fuisse Maelium similem causae fortunam; uim
 parantem ne iudicio se committeret, ui coercitum esse.
 3 nec cum eo tamquam cum ciue agendum fuisse, qui natus
 in libero populo inter iura legesque, ex qua urbe reges
 exactos sciret eodemque anno sororis filios regis et liberos
 consulis, liberatoris patriac, propter pactionem indicatam
 recipiendorum in urbem regum a patre securi esse per-
 4 cussos, ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis
 odio abdicare se magistratu atque exsulare iussum, in qua
 de Sp. Cassio post aliquot annos propter consilia inita de
 regno supplicium sumptum, in qua nuper decemuiros bonis,
 exilio, capite multatos ob superbiam regiam, in ea Sp.
 5 Maelius spem regni conceperit. et quis homo? quamquam
 nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad
 dominationem pandere uiam; sed tamen Cladios, Cassios
 consulatibus, decemuiratibus, suis maiorumque honoribus,
 splendore familiarum sustulisse animos quo nefas fuerit:
 6 Sp. Maelium, cui tribunatus plebis magis optandus quam
 sperandus fuerit, frumentarium diuitem, +bilibris+ farris
 sperasse libertatem se ciuium suorum emisse, ciboque obi-

15 i multitudinem Ver. MOHDLA: add. meritam (*ex tertia ante
 linea repetitum*) PFB: add. motam Up   3 nec cum Ver. PFUp
 BHDLA: ne cum MO   libero po-] post haec defit Ver. usque ad
 c. 16. 7   regis MPFUpBOHDLA: om. dett. aliq.   indicatam
 PFUpBOHDLA: indictam M   5 quo nefas Vorm. ? MPF? Up
 BODLA: quos nefas H : quod nefas F³   6 bilibris Vorm. Fragm.
 Haverk.: blibre libris M : bilibre libris M¹: bilibre Fragm. Haverk.²:
 bilibre PFUpBHDLA dett.: bilibrae O: malim bilibri uel bilibribus,
 quoniam nomen ‘bilibrī’ nusquam alibi, quod sciām, comparet neque
 formae talis ratio probabilis nūhi uidetur; aliud enim selibra, aliud ad-
 iecluum ‘bilibrī’ ut trilibris, quadrilibris, quae nisi neutro genere pro
 substantiis non solent ponī

ciendo ratum uictorem finitimorum omnium populum in seruitutem perlici posse, ut quem senatorem concoquere, ciuitas uix posset regem ferret, Romuli conditoris, ab dis orti, recepti ad deos, insignia atque imperium habentem. non pro scelere id magis quam pro monstro habendum, nec satis esse sanguine eius expiatum, nisi tecta parietesque intra quae tantum amentiae conceptum esset dissiparentur bonaque contacta pretiis regni mercandi publicarentur. iubere itaque quaestores uendere ea bona atque in publicum redigere.

Domum deinde, ut monumento area esset oppressae **16** nefariae spei, dirui extemplo iussit. Id Aequimaelium appellatum est. L. Minucius † boue aurato † extra portam **2** Trigeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumentum Maelianum assibus in modios aestimatū plebi diuisit. Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse **3** a patribus ad plebem, undecimumque tribunum plebis cooptatum seditionem motam ex Maeliana caede sedasse inuenio; ceterum uix credibile est numerum tribunorum patres augeri **4** passos, idque potissimum exemplum a patricio homine introductum, nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse aut certe temptasse. Sed ante omnia refellit falsum imaginis

6 perlici *MPFBOLA* : pellici *UpHD¹* (*in ras.*) **7** concoquere *PUpB¹* : concoquere *MO* *dett.* : ē quoq uere *L* : cum quo uere *DA* : eū quo uiuere *A²* : conquere *BH* : cooptare *F³* *in rasura* **ab dis orti** (*sed diis ut codd. saepissime et fort. recte*; e.g. 4. 30. 11; 4. 46. 4; 6. 27. 5; *contra* dis 8 32 4) *P²UpOD³LA² uel A³* : abdiisorti *F* : ab dii sorti *DA* : ab diis sorti *MPH* : ad diis (*om. orti*) *B* **ad deos** *PFUpBOHDLA² uel A³* : ad eos *MA* **8** eius expiatum *MOHD* *LA* : eius piatum *PFUpB* : expiatum *dett. aliq.*

16 **1** appellatum est *PFUpBODLA* : appellatum esse *M* : appellatum *H*, *fort. recte* **2** boue aurato *PFUpBOHDLA* (*cf. 7. 37. 2-3 et Perioch.* boue aurata) : boue aturato *M* : bene aurato *dett. aliq.* : boue aurato et statua *Crevier*, *fort. recte* : boue et statua aurata *olim ipse sed uetus* 40. 34. 5 (*statuamque auratam quae prima omnium in Italia statua aurata est patri Glabroni posuit*) ; *de re uide sis Mommsen, Röm. Forsch.* 2. p. 203 *adn.* 109 **3** Maeliana *H* : meliana *OD³A* : meuiana *MFBDL* : maeuiana *PUp* **4** plebem *Ed. Frob.* 1531 : plebi *MPFUpBOHDLA*

titulum paucis ante annis lege cautum ne tribunis collegam cooptare liceret.

5 Q. Caecilius Q. Iunius Sex. Titinius soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minuci legem et criminari nunc Minucium, nunc Seruilibrium apud plebem 6 querique indignam necem Maeli non destiterant. Peruicerunt igitur ut tribunorum militum potius quam consulum comitia haberentur, haud dubii quin sex locis—tot enim iam creari licebat—et plebeii aliqui, profitendo se ultiore fore 7 Maelianae caedis, crearentur. Plebs quamquam agitata multis eo anno et uariis motibus erat, nec plures quam tres tribunos consulari potestate creauit et in iis L. Quinctium Cincinnati filium, ex cuius dictatura inuidia tumultus 8 quaerebatur. Praelatus suffragiis Quinctio Mamercus Aemilius, uir summae dignitatis ; L. Iulium tertium creant.

17 In horum magistratu Fidenae, colonia Romana, ad Laritem 2 Tolumnium [Veientium regem] ac Veientes defecere. Maius additum defectioni scelus : C. Fulcinium, Cloelium Tullum, Sp. Antium, L. Roscium, legatos Romanos, causam noui 3 consilii quaerentes, iussu Tolumni interfecerunt. Leuant quidam regis facinus ; in tesserarum prospero iactu uocem eius ambiguam, ut occidi iussisse uideretur, a Fidenatibus 4 exceptam causam mortis legatis fuisse,—rem incredibilem, interuentu Fidenatum, nouorum sociorum, consulentium de

5 Caecilius *FUpHDLA* : cecilius *PBO* : celius catilius *M*
6 Peruicerunt *H* : peruerterant *MPFUpBODLA* 7 et uariis
motibus] his uocibus rursus inc. *Ver.* 8 Mamercus *P¹UpHLA*
(et sic *Diod. Sic.* 12, 38, 1) : mamercus *D* : mamercius *MO* : mamer-
cui s *P* : mamercu *FB* : mamertus *F²* : M (*i. e.* Marcus) *Ver.*

17 1 Veientium regem *Ver.* *MPFUpOHDLA* : uenientium regem *B* :
seclusit *H. J. Mueller* 2 ac Veientes *MPFUpBHDLA* : ac ueientis
O : om. *Ver.* 2 Fulcinium *Ver.* *PFUpBOHDLA* et *Plin. 34. 6. 23* :
fulginium *MA²* Cloelium *Ver.* *PFBOHDLA* *Plin. l. c.* : cloe-
tium *M* : cloerium *Up* Sp Antium *M²PFU_pBOHDLA* (et sic
Cic. Phil. 9. 2. 5) : espantium *M* : spuantium *Ver.* : Sp. Nautium
Mommisen secutus Plin. l. c., fort. recte 3 consilii *PFUpBOHDLA* :
concilii *M* (sed -c- litterae suprascriptum s; omnia a manu prima scribae
quem Veterem nominauit qui nusquam rasuram fecit) : deficit *Ver.*
3 quidam *MPFUpBOHDLA* : om. *Ver.*

caede ruptura ius gentium, non auersum ab intentione lusus animum nec deinde in errorem uersum facinus. Propius 5 est fidem obstringi Fidenatum populum ne respicere spem ullam ab Romanis posset conscientia tanti sceleris uoluisse. Legatorum qui Fidenis caesi erant statuae publice in Rostris 6 positae sunt.

Cum Veientibus Fidenatibusque, praeterquam finitimis populis, ab causa etiam tam nefanda bellum exorsis atrox dimicatio instabat. Itaque ad curam summae rerum quieta 7 plebe tribunisque eius, nihil controuersiae fuit quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertium et L. Sergius Fidenas. A bello credo quod deinde gessit appellatum; hic 8 enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo proelio conflixit, nec incruentam uictoriam rettulit. Maior itaque ex ciuibus amissis dolor quam laetitia fusis hostibus fuit; et senatus, ut in trepidis rebus, dictatorem dici Mam. Aemilium iussit. Is magistrum equitum ex collegio prioris 9 anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quinctium Cincinnatum, dignum parente iuuenem, dixit. Ad dilectum a consulibus habitum centuriones ueteres belli 10 periti adiecti et numerus amissorum proxima pugna expletus.

4 *ruptura PFUpBHD^x*: *rupturam MODLA*: *ruptur. Ver.*
lusus Ver. OHD^x (? *D¹*): *elusus MDLA*: *clusus P²FUpB*: cl . . . sus
P spatio trium litterarum uacuo relicto errorem *Ver. MPFUpBO*
HDLA: horrorem *D⁴* det. aliq. *Si lectio codicium uera est, sic intelligenda est; 'nec credibile est Fidenates facinus secum sic excusare conatos esse ut pro errore interpretarentur'.* *Si quicquam mutandum est nec deinde errorem uersum in facinus scribere malim; quod defendi liceat si modo in post uersum primo excidisse deinde in margine additum, postremo perperam ante errorem restitutum statuas.* Haec si facta sunt, quarto nostrae aetatis saeculo iam facta erant 5 *populum Ver. PFUpBOHDLA*: *populorum M* posset *MPFUpBOHDLA*: possent *Ver.*
conscientia Ver. PFUpBOA¹ uel *A²*: *conscientiam MHDLA*
6 *nefanda M²PFUpBOHD³A²*: *nefandis Ver.* : *nefandas M* (*conflatiss duobus lectionibus*): *nefandum DLA* 8 *appellatum Ver. Vorm.*
MPFUpBOHDLA: *appellatus F³D³* *Edd. uet.* Mamercum *MP*
FUpBHDLA: *mamercium O* : m. (*i. e.* Marcum) *Ver.* 9 *fuerant*
MPFUpBOHDLA: *fuerunt Ver.*

• Legatos (T.) Quintum Capitolinum et M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior tum uir quoque potestati par hostes ex agro Romano trans Anienem submouere; collesque inter Fidenas atque Anienem ceperunt referentes castra, nec ante in campos degressi sunt quam legiones Faliscorum auxilio uenerunt. Tum demum castra Etruscorum pro moenibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat uallo interposito. Postero die in aciem eduxit.

18 Inter hostes uariae fuere sententiae. Faliscus procul ab domo militiam aegre patiens satisque fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatique plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quamquam suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quod detractasset pugnam hostis, animi accessere; posteroque die iam militibus castra urbemque se oppugnaturos frementibus

10 T. Quintum H. J. Mueller: quintum L: quintum Ver.: quintum MPFU_pBOHDA   11 submouere . . . atque Anienem om. H
collesque PFU_pBODLA (sed in F post q· (= que) aliquid erasum): collesque M: colles quos Ver.: fort. submouere in colles quos . . . ceperant scribendum   ceperunt MPFU_pOLA (sed in M littera -u- formae insolitae est uideturque descripta esse posse ex cc 'a aperto'): coeperunt HD et sic (ut uidetur) uoluit B (ubi cep-): ceperant Ver. (uide adn. superiorem)   degressi Sigon.: degressi Ver. MPFU_pBOHDLA

Faliscorum auxilio Kiehl: Faliscorum auxiliorum Ver.: auxilio Faliscorum MPFU_pBOHDLA: auxilio post uenerunt ponere uoluerat Gul. Cuperus: malim ipse auxilio delatum   12 qua sequi munimento poterat Ver. MPFU_pBOHDLA (i. e. castrorum suorum frontem fronti hostium oppositam atque quod uocant parallelam constituit, ab annibus utrinque finitam): qua assequi munimento poterat Madv.: quae saepiri munimento poterant Drechsler: qua exsequi munimenta poterat Karsten   uallo Ver. PFU_pBOHDLA: nullo M interposito MPFU_pBOHDLA: interposito in Ver.

18 2 Tolumnius] post haec defit Ver. usque ad c. 21. 3   magis PFU_pBOHDLA: agi M   placebant MOHDLA: om. PFB: post consilia ponit Up   non MPFU_pBOHDLA: om. dett. 3 detractasset PFU_pB dett.: detrect. MF³OHDIA, sed uide sis 2. 43. 3 adn.

ni copia pugnae fiat, utrimque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundans, 4 qui inter dimicationem castra Romana adgredierentur post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus ut dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates essent. Dictator dextro cornu 5 aduersus Faliscos, sinistro contra Veientem Capitolinus Quinctius intulit signa; ante medianam aciem cum equitatu magister equitum processit. Parumper silentium et quies 6 fuit, nec Etruscis nisi cogerentur pugnam inituris et dictatore arcem Romanam respectante, ut ex *(ea ab)* auguribus, simul aues rite admisissent, ex composito tolleretur signum. Quod 7 simul [ubi] conspexit, primos equites clamore sublato in hostem emisit; secuta peditum acies ingenti ui conflixit. Nulla parte legiones Etruscae sustinuere impetum Roma- 8 norum; eques maxime resistebat, equitumque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effuse sequentibus obequitans Romanis trahebat certamen.

Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius 19 Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac uiribus par memorque generis, quod amplissimum acceptum maius auctiusque reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumni, 2 quacumque se intendisset, trepidantes Romanas uideret turmas insignemque eum regio habitu uolitatem tota acie cognosset, ‘Hicine est’ inquit, ‘ruptor foederis humani 3

6 ex ea ab auguribus *Alscheski*: ab auguribus *Ed. Frob.* 1531: ex auguribus *PFUpBOHDLA* (*nix recte*): ex auribus *M* admisissent *Ed. Frob.* 1531 (*cf. e.g.* 1. 36. 6): admissae essent *MPFUpBOHDLA* (*sed in PB -sse*): admissi essent *dett. unus* (*Lovel. 5*) 7 simul ubi *Vorm. MPFUpBOHDLA*: *om. simul dett. unus* (*Lovel. 4*): *om.* ubi *dett. unus* (*‘cod. Helmaestad.’*) *Iac. Gron.*, *recte* emisit *MPFUpBOHDLA*: mittit *dett. aliq.*

19 1 equites *MPFUpBDLA*: eques *H*: milites *O* 2 uideret *F³D³A* *dett. aliq.*: uidet *MPUpBOHDL* (*sed in P fort. ex uidit a P¹ correctum*): *quid F habuerit discerni nequit* uolitatem *M²UpOH D³A*: uolitante *MPFBDL* cognosset *MPF³UpBOL*: cognoscat *? H dett. unus*: cognouisset *DA*: cognosceret *dett. duo*

uiolatorque gentium iuris? Iam ego hanc mactatam uictimam, si modo sancti quicquam in terris esse di uolunt,
 4 legatorum manibus dabo'. Calcaribus subditis infesta
 cuspide in unum fertur hostem; quem cum ictum equo
 deieisset, confestim et ipse hasta innixus se in pedes ex-
 5 cepit. Adsurgentem ibi regem umbone resupinat, repeti-
 tumque saepius cuspide ad terram adfixit. Tum exsangui
 detracta spolia caputque abscisum uictor spiculo gerens
 terrore caesi regis hostes fundit. Ita equitum quoque fusa
 6 acies, quae una fecerat anceps certamen. Dictator legioni-
 bus fugatis instat et ad castra compulsos caedit. Fidenatum
 plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus Tiberim
 cum equitatu transuectus ex agro Veientano ingentem
 7 detulit praedam ad urbem. Inter proelium et ad castra
 Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolum-
 8 nio, ut ante dictum est, ad castra missam. Fabius Vibulanus corona primum uallum defendit; intentos deinde hostes
 in uallum, egressus dextra principali cum triariis, repente
 inuadit. Quo pauore injecto caedes minor, quia pauciores
 erant, fuga non minus trepida quam in acie fuit.

20 Omnibus locis re bene gesta, dictator senatus consulto ius-
 2 suque populi triumphans in urbem rediit. Longe maximum
 triumphi spectaculum fuit Cossus, spolia opima regis inter-
 fecti gerens; in eum milites carmina incondita aequantes
 3 cum Romulo canere. Spolia in aede Iouis Feretri prope
 Romuli spolia quae, prima opima appellata, sola ea tempes-
 tate erant, cum sollemni dedicatione dono fixit; auerterat-
 que in se a curru dictatoris ciuium ora et celebritatis eius

5 fundit *PFUpBOHD³L*: fudit *MDA* dett.: perfudit *Madv.* Emend.²
 115 6 plurimi *M¹PFUpBOHD³A²*: plurimo *M*: plurima *DLA*
 7-8 missam. Fabius *Vorm.* *MPF³OHDLA*: misā fabius *B*: missam.
 ī. fabius *Vorm.²* *Up fort. recte*, cf. c. 17. 10 8 principali *MPFU_p*
BOHDLA et (*ut secundam lectionem*) *Vorm.²*: principia *Vorm.²* (*in contextu*)

20 2 eum Romulo *MPFU_pBOHDLA*: cum Romulo dett. *alig.*
 (*non M*) 3 in aede *PFUpBOHDLA*: inde *M* quae prima
Vorm. *MPFU_pBO* (*sed que*) *HD¹A²*: prima *DLA* dett. auerterat-
 que *PFBOHDLA*: auerteratque *M*: auertitque *Up* celebritatis

diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream, 4 libram pondo, ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donum posuit.

Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium Cossum 5 tribunum militum secunda spolia opima Louis Feretri templo intulisse exposui ; ceterum, praeterquam quod ea rite opima 6 spolia habentur, quae dux duci detraxit nec ducem nouimus nisi cuius auspicio bellum geritur, titulus ipse spoliis inscriptus illos meque arguit consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego 7 cum Augustum Caesarem, templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum aedem Feretri Louis quam ue- tustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem, prope sacrilegium ratus sum Cocco spolio- rum suorum Caesarem, ipsius templi auctorem, subtrahere testem. Qui si ea in re sit error quod tam ueteres annales 8 quodque magistratum libri, quos linteos in aede repositos Monetae Macer Licinius citat identidem auctores, septimo post demum anno cum T. Quintio Poeno A. Cornelium

OHD³ dett. aliq. : celebritati MDLA dett. : celebritate PFUpB
 4 libram *Gron., UpO?* : libra MPFBHDLA : librac A² dett. 5 ante
me MPFUpBODLA : ante H 7 *Quod ad structuram Augus-*
tum . . . se . . . legisse audissem attinet cf. 1. 23. 7, Plin. Ep. 7. 24. 5
et consule sis Madv. Enend.² p. 116 n. aut restitutorem *PFUp*
BOHDLA : ac restitutorem *M* dilapsam *MPFUpBOHA²* uel
A³ : delapsam *DLA* dett. *Cocco dett. aliq. (Palat. tres)* : Cocco
MPFUpBOHDLA, *mira concordia et sic Edd. uet. et Ald. sed post*
Caesarem addunt -que (exc. Ed. Rom. 1470 qui Cossum . . . Caesarem
praebet) 8 *Qui si MPFUpBOHDLA, rectissime (cf. e. g. 4. 61. 11;*
9. 15. 10; 27. 47. 4 quibus in locis omnibus error significat 'dubium',
'discrepanzia') : quis *Gron.* ; *plura in Class. Quarterly*, v (1911), p. 8
reperies libri quos *MP²FUpBOHDLA* : libris quos *P* : libri
librique quos Mommsen : libri quosque *Lachmann*, ambo c. 7. 10-12
respicientes repositos *MPFBHDLA* : deposito *O* : deposito *Up*
Monetae Up : *Monetaeam MPFBOHDLA* 9 *septimo MPFUpBO*
HDLA : nono dett. duo *Sigon.* : decimo *Glareanus* : 'Liuius decimo
 scribere debuit' *Madv.* : *si quid mutandum sit malimus undecimo (XI,*
quod una hasta propius quam X ad VII accedit) ; nide sis c. 30. 4 adn.
 Poeno *MPFUpBOHDLA* (*et in c. 26. 2 Ver.*), cf. 6. 42. 5 adn. et
inscc. citatas a Momms. Cod. Veron. Apogr. p. 197 et Ποῖνος in Fastis
Hydat. et Chron. Paschal. (C. I. L. i², p. 110) : Penno *Sigoniūs, nullam-*
diserte auctoritatē adlegans

Cossum consulem habeant, existimatio communis omnibus 9 est. Nam etiam illud accedit, ne tam clara pugna in eum annum transferri posset, quod imbelli triennium ferme pestilentia inopiaque frugum circa A. Cornelium consulem fuit, adeo ut quidam annales uelut funesti nihil praeter 10 nomina consulum suggerant. Tertius ab consulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet, eodem anno magistrum equitum; quo in imperio alteram 11 insignem edidit pugnam equestrem. Ea libera coniectura est. Sed, ut ego arbitror, uana uersare in omnes opiniones licet, cum auctor pugnae, recentibus spoliis in sacra sede positis, Iouem prope ipsum, cui uota erant, Romulumque intuens, haud spernendos falsi tituli testes, se A. Cornelium Cossum consulem scripserit.

- 21 M. Cornelio Maluginense L. Papirio Crasso consulibus exercitus in agrum Veientem ac Faliscum ducti. Praedae 2 abactae hominum pecorumque; hostis in agris nusquam inuentus neque pugnandi copia facta; urbes tamen non 3 oppugnatae quia pestilentia populum inuasit. Et seditiones domi quaesitae sunt, nec motae tamen, ab Sp. Maelio tribuno plebis, qui fauore nominis moturum se aliquid ratus et Minucio diem dixerat et rogationem de publicandis bonis 4 Seruili Ahalae tulerat, falsis criminibus a Minucio circumuentum Maelium arguens, Seruilio caedem ciuis indemnati obiciens; quae uaniora ad populum ipso auctore fuere. 5 Ceterum magis uis morbi ingrauescens curae erat terroresque

9 posset *PFUpBOHDLA*, recte (*nam non minus ex fuit pendet, quam accedit*: cf. 3. 37. 2 *adu.*) : posse *M* : possit *dett.* *minus* (*Lovel. 2*) circa *A*. *UpL Ed. Frob.* 1531 : circa *m* (*i.e.* Marcum) *MPFUp¹HDA* : circa *m* *B* : circa marcium *O* : circa quo *m* *Up²* Cornelium consulem *MPF²OHDLA* : corneliū *cons* *B* : corneliū *cons* *F* : Cornelius consul *Up*
11 uana uersare in *MPUpOHDLA* : una uersare in *FB* : uana ; auersari enim *Wagner et Madv.* testes se *MHDLA* : testes ese *O* : testes *PFUpB*

21 1 Maluginense *MPFUpBOHD²LA* : maluginem se *D* : maluginensi *dett.* *aliqui*. 2 quia *PFUpBOHDLA* : qua *M* 3 motae *MUp* et (*ut secundam lectionem*) *H* : mota *PFBOH* (*in contextu*) *DLA* -gationem de publicandis] his uocibus rursus inc. *Ver.* 5 Ceterum *MPFUpBOHDLA* : cetera *Ver.*

ac prodigia, maxime quod crebris motibus terrae ruere in agris nuntiabantur tecta. Obsecratio itaque a populo duumviris praeeuntibus est facta.

Pestilentior inde annus C. Iulio iterum et L. Verginio 6 consulibus tantum metus (*et*) uastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modo praedandi causa quisquam ex agro Romano exiret bellue inferendi memoria patribus aut plebi 7 esset, sed ultiro Fidenates, qui se primo aut montibus aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. Deinde Veientium exercitu accito—nam Falisci 8 perPELLI ad instaurandum bellum neque clade Romanorum neque sociorum precibus potuere—duo populi transiere Anienem atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque non in agris magis quam in urbe est. 9 Iulius consul in aggere murisque explicat copias, a Verginio senatus in aede Quirini consulitur. Dictatorem dici Q. Ser- 10 uilium placet, cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen tradunt. Verginius dum collegam consuleret moratus, per-

5 duuumuiris *MPFU^pBOHDL*.1 *ut saepe*, e.g. 4. 25. 3; 5. 13. 5; 10. 8.
 3) · duouiris *Ver.* 6 metus et uastitatis *scripsinus*: metum uastitatis *Ver.* *MPFU^pBODL*.1 : metum uastatis *H*: uastitatis *Tan. Faber* in urbe *MPFU^pBOHDLA* : in urbem *Ver.* [ex agro] his uocibus desinit pag. 8 *Quaternionis decimi codicis F.* Proxima pagina (fol. 77) inc. uocibus ad uociferationem c. 50. 4 neque in hoc codice usquam suppletur haec lacuna. In B eadem ad amussim lacuna, in media linea, nulla nota. Hinc usque ad c. 50. 4 codex R in omnibus locis a Walterio comparatus est; et citabitur ubique ab L differt. Romano exiret *Ver. A* : Romano non exiret *MPU^pOHDLA*² uel *A*³ : in D non substrixit aliquis sed lineolam rursus aliquis delectit [exiret] hac uoce desinit codicis M *Quaternione undecimus a scriba antiquiore* (quem Veterem appello) exceptis *decem ultimis lineis scriptus*; *decima ante ultimam linea incipit rursus scriba Leo Diac(onus)*, de quo uide *Praef. nostram* § 9
 7 aut montibus *Ver.* : aut oppido aut montibus *MPU^pOIL*1 : aut opido aut montibus *DL* : scil. glossema ad aut muris *adscriptum in textum Nicomacheum iurepsit* [descenderent *Ver.* *M²PU^pOHD*³] : descendunt *M* : descenderant *DLA* 10 *Q. Seruilium Up Ed. Par.* 1510 *Sigon.* ex c. 26. 7 et c. 46. 4 et *Fast. Cap.* (cf. *C. I. L.* i², p. 17 : a. seruilium *Ver.* *M*¹ uel *M²POHDLA* : a. seruilius *M* cui Prisco *Ver.* : cuique prisco *MPU^pOHDLA* alii alii *PU^pO* : alii alii *Ver.* : alii a *M* : alii *HDL*.1 (*uix recte*) . Structo *MPU^pOHDL* : instructo *A* : instru . . . *Ver.*

mittente eo nocte dictatorem dixit; is sibi magistrum equitum Postumum Aebutium Heluam dicit.

22 Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet. Quibuscumque uires suppeditabant ad arma ferenda praesto fuere. Signa ex aerario prompta feruntur ad dictatorem. Quae cum agerentur, hostes in loca altiora concessere. Eo dictator agmine infesto subit; nec procul Nomento signis conlatis fudit Etruscas legiones. Compulit inde in urbem Fidenas ualloque circumdedit; sed neque scalis capi poterat urbs alta et munita neque in obsidione uis ulla erat, quia frumentum non necessitati modo satis, sed copiae quoque abunde ex ante conuecto sufficiebat. Ita expugnandi pariter cogendique ad ditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatem notis ab auersa parte urbis, maxime neglecta quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. Ipse diuersissimis locis subcundo ad moenia quadrisfariam diuisio exercitu qui alii aliis succederent ad pugnam, continent die ac nocte proelio ab sensu operis hostes auertebat, donec per fosso [a castris] monte erecta in arcem uia est, intentisque Etruscis ad uanas a certo periculo minas clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit.

10 dixit is *M³PUpOHDLA*: dixistis *Vcr. M* Postumum *Sigoniūs nide c. 11. 1 sup.*: postumum *Ver. MPUpOHDLA* *1 Heluam A² marg. Ed. Frob. 1535*: heluam heluum *M*: heluum *Ver. PUpOHDLA: mire uariant dett.* (Helluum, Elutium, Helinum, Helium, Helium)

22 2 subit *MPUpOHDLA*: subiit *Ver.*, sed cf. 1. 27. 4-7 et 10, et 1. 3. 3 cum adn. Nomento *D* dett. aliq. *Ed. Ven. 1470, Ald.*: momento *Ver. MPUpOHLA*: munimento, monimento dett. aliq. 3 non necessitati *MUp²OHDLA* et sic postulat spatii ratio in *Ver.*: necessitati *PUp* (scil. n̄ ante n- omissum) ex ante *Ver. OHA² uel A³ marg.* (ut secundam lectionem): ex anie *M*: ex ane *P*: ex aniene *UpA²*: exakte *RDA*: exaete *L* 4 auersa *Edd. uet.*: aduersa *Ver. MPUpOHDLA* parte *Ver. M²PUpOHDLA*: parte parte *M* urbis *MPUpOHDLA*: . . . . er *Ver.*, quinque litterarum spatio ad initium lineae pessum dato; sed in quanto loco superesse uidetur lineola curua quae dextra pars superior P litterae fuisse potest: fuit fort. insuper uel semper 6 a castris *M* uel *M²PUp OHRDA* et sic postulat spatii ratio in *Ver.* (a . . . . . mo . . .): a castris a *M*: om. *L*, optime, et seclusi supra *Ver. MPUpOH*: super *DLA*

Eo anno C. Furius Paculus et M. Geganius Macerinus 7 censores uillam publicam in campo Martio probauerunt, ibique primum census populi est actus.

Eosdem consules insequenti anno refectos, Iulium tertium, 23 Verginium iterum, apud Macrum Licinium inuenio : Valerius Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. Ceterum in tam discrepanti editione 2 et Tubero et Macer libros linteos auctores profitentur ; neuter tribunos militum eo anno fuisse traditum a scriptoribus antiquis dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi 3 linteos placet : Tubero incertus ueri est. Sit inter cetera uetustate cooperta hoc quoque in incerto positum.

Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non 4 Veientibus solum exterritis metu similis excidii, sed etiam Faliscis memoria initi primo cum iis belli, quamquam rebellantibus non adfuerant. Igitur cum duae ciuitates legatis 5 circa duodecim populos missis impetrassent ut ad Voltumnae fanum indiceretur omni Etruriae concilium, uelut magno inde tumultu imminente, senatus Mam. Aemilium dictatorem iterum dici iussit. Ab eo A. Postumius Tubertus magister 6 equitum est dictus ; bellumque tanto maiore quam proximo

7 Paculus scripsi (*cf. 4. 12. 1 et 52. 1 adn.*) : Pacilus *Sigon.* : p. acilius *MPUpOHD¹* uel *DLA³* : pacilius *D?* *A?* : *defit Ver.*

23 1 Macrum Licinium *MPUpOHDLA* : Licinium Macrum *Ver.*
Antias et *MUpRxD* : ancias et *POA* : anciasset *L* : antiasset *HR* : antiates *Ver.*, linea litteris *turgida*, animo *aequissimo* Q. Tubero *Ver.*
UpOD³A : q. itubero *H* : q. tuuero *PL* (*ubi q. tuu*) et *M* (*ubi q. tuu*) : q. tu uero *D?* Manlium *Ver.* : mallium *Up* : manilium *MPOHL* : mamilium *A* : mannilium *D* 2 Ceterum . . . profitentur om. *O add. O¹ marg.* discrepanti *PUpO¹* : discrepantis *Ver.* (*ubi-s ex-tam dis-repetitum*) : discrepante *MHDLA* 3 placet *Muretus* : placet et *MPUpOHDLA* : placuit *Ver.* Sit inter *Muretus* : . . t inter *Ver.* : set inter *A* : sed inter *MPUpOHDL* (*sed in D littera -d pleniore calamo scribitur, haesitationis signum, cf. 1. 41. 4 adn.*) cooperta *Mommsen* : cooperta *Ver.* *M* : inconperta *M¹* : incomperta *PUpOHDLA* in incerto *PUpOHDLA* : incerto *M* : *defit Ver.* 6 A. Postumius *Ver.* (*ubi praen. Aul.*) : Aurelius Postumius *MPUpOHDLA*
Tubertus *Ver.*, Ed. *Frob.* 1531 : tubero *M¹* uel *M²PUpOD¹A³ uel A²* : tuberos *M* : tuber *HDLA* proximo *Ver.* *MPUpOHDLA* (*sed in Ver. -umo*) : proxime *Gron.*, sed *cf. locum quem ipse citabat emendabat* que 35. 21. 5; mutuo sese hi et illi tutantur codices

conatu apparatum est quanto plus erat ab omni Etruria periculi quam ab duobus populis fuerat.

24 Ea res aliquanto exspectatione omnium tranquillior fuit.
 2 Itaque cum renuntiatum a mercatoribus esset negata Veientibus auxilia, iussosque suo consilio bellum initum suis viribus exsequi nec aduersarum rerum quaerere socios, cum
 3 quibus spem integrum communicati non sint, tum dictator, ne neququam creatus esset, materia querendae bello gloriae adempta, in pace aliquid operis edere quod monumentum esset dictatura cupiens, censuram minuere parat, seu nimiam potestatem ratus seu non tam magnitudine honoris
 4 quam diuturnitate offensus. Contione itaque aduocata, rem publicam foris gerendam ait tutaque omnia praestanda deos immortales suscepisse: se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani consulturum. maximam autem eius custodiam esse, si magna imperia diurna non essent et temporis modus imponeretur, quibus iuris imponi non
 5 posset. alios magistratus annuos esse, quinquennalem censuram; graue esse iisdem per tot annos magna parte uitae obnoxios uiuere. se legem laturum ne plus quam annua ac
 6 semestris censura esset. Consensu ingenti populi legem postero die pertulit et 'Vt re ipsa' inquit, 'sciatis, Quirites,

6 ab duobus *MHD*: a duobus *LA*: da duobus *P?*: de duobus *P¹* uel *P²UpO*: defit *Ver.*

24 2 iussosque *Ver. MPUpODLA*: iussoque *H* communicati non sint *Ver. MPUpOD¹A* (*uide sis Neue-Wagner, Lat. Wortform.* iii, p. 32): communicanti non sint *DLH*: communicari non sirint *Iac. Gron.* 3 ne neququam *PUpOHA²*: ne quiquam *Ver. M*: ne quem *DL¹A*: ne neququam *D⁴* diuturnitate *MPUpOA²*: diuturnitatis *HDLA*: in *Ver. deest uocis finis* 4 gerendam *PUpO HDLA*: ... endam *Ver.* : generandam *M* (*cf. 4. 7. 7 adn.*) non posset *MOHRDL¹A*: non . . . . . *Ver.* : non esset *PUp*: posset *L* 5 graue esse *D?* *dett. unus* (*Portug.*): grauem esse *MPUpOHD¹* uel *DLA*: defit *Ver.* magna parte *Ver. MPUpOHDLA* (*scil. ob largam censurae potestatem*): magnam partem *Madv.*, sed *uide sis Class. Quarterly*, v (1911), p. 8 obnoxios *PUpOHDLA*: . . . . . xios *Ver.*: obnoxius *M* 6 ingenti populi *MPUpOHDLA* • populi ingenti *Ver.*

quam mihi diuturna non placeant imperia, dictatura me abdico'. Deposito suo magistratu, imposito fine alteri, cum 7 gratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores aegre passi Mamercum quod magistratum populi Romani minuisset tribu mouerunt octuplicatoque censu aerarium fecerunt. Quam rem ipsum ingenti animo tulisse 8 ferunt, causam potius ignominiae intuentem quam ignominiam ; primores patrum, quamquam deminutum censurae ius noluissent, exemplo acerbitalis censoriae offensos, quippe cum se quisque diutius ac saepius subiectum censoribus forecerneret quam censuram gesturum : populi certe tanta in- 9 dignatio coorta dicitur ut uis a censoribus nullius auctoritate praeterquam ipsius Mamerici deterri quiuerit.

Tribuni plebi adsiduis contentionibus prohibendo con- 25 sularia comitia cum res prope ad interregnum perducta esset, euicere tandem ut tribuni militum consulari potestate crearentur. Victoriae praemium quod petebatur ut plebeius 2 crearetur nullum fuit : omnes patricii creati sunt, M. Fabius

6 quam mili *MPUpOL*¹ : quam michi *HD* (*ut saepe*) : mili *Ver.* placeant *PUpOHDLA* : placere *Ver.* : placeant re *M* (*ex duobus lectt. conflatum*) 7 magistratu, imposito *Ver.* (*sed inp.*) : inter haec add. modo aliorum magistratui *MPUpOHDLA* dett. (*sed in Up ubi positum sit glossema ex Häggströmii iudicis iudicare non licet*) : tutatur *E Harrison* (*per litteras*) fine alteri *Ver.* *MPUpOHDLA* : om. dett. aliq. probante *Harrison* : omittebat modo aliorum *Gron.* (*et mutatum ordinem fine imposito alteri praebet dett. unus Lov. 4*) : in *P* fine alteri inter puncta stat, *sed et ante modo similiter interpunctum est* 8 ignominiae *Ver.* *PUpOHD^xA* : ignominicem *DL* : ignote *M* : recte indagatus est *Alsch.* alteram lectionem notae, et sane minime refert utrum notae pro uera lectione, ignominiae pro glossemate accipias an contrarie censurae ius *Ver.* *PUpOHRD³A²* : censura eius *MHD^A* (*neque quicquam ueta sic legi Ver.*) : censuram eius *L*

25 1 contentionibus *Ver.* : contentionibus *MPUpOHDLA*, cf. c. 6. 11 2 nullum *A²* uel *A³* (*ut secundam lectionem*) *Ed. Par.* 1510 : nullus *M* (*uide inf.*) *PUpOHDLA*? (*in A null's*) 'antiqua lectio' *Rhenan.* : nullus dett. unus (*Lovel. 1*) : nulli dett. alius (*Portug.*) : nullius *Drak.* : in *M* litterae -ullus, quamvis corte a pr. manu, omnia extra lineam adduntur unde suspicor n*on* i. e. non legendum esse. In *Ver.* lacuna inter crea- et fuit 11 litteras (-retur nullum) capere potest, si linea 20 litteras habuit ; sic tamen et haec linea et sequens (21 litterarum) solitum modum 18 litterarum ambae excedant

3 Vibulanus M. Folius I. Sergius Fidenas. Pestilentia eo
 anno aliarum rerum otium praebuit. Aedis Apollini pro
 ualetudine populi uota est. Multa duumuir ex libris placan-
 dae deum irae auertendaeque a populo pestis causa fecere ;
 4 magna tamen clades in urbe agrisque promiscua hominum
 pecorumque pernicie accepta. Famem quoque ex pestilentia
 morbo implicitis cultoribus agrorum timentes in Etruriam
 Pomptinumque agrum et Cumas, postremo in Siciliam
 5 quoque frumenti causa misere. Consularium comitiorum
 nulla mentio habita est ; tribuni militum consulari potestate
 omnes patricii creati sunt, L. Pinarius Mamercus L. Furius
 6 Medullinus Sp. Postumius Albus. Eo anno uis morbi
 leuata neque a penuria frumenti, quia ante prouisum erat,
 7 periculum fuit. Consilia ad mouenda bella in Volscorum
 Aequorumque conciliis et in Etruria ad fanum Voltumnae
 8 agitata. Ibi prolatae in annum res decretoque cautum ne quod
 ante concilium fieret, nequ quam Veiente populo querente
 eandem qua Fidenae deletae sint imminere Veis fortunam.

2 Folius Ver. *MPUpOHDLA* : Foslius *Sigon.* ex *Fast.* Cap. 318 a
C. n. (*C. I. L.* i², p. 130, quo anno Follius *Liv.* 9. 20. 1 ubi cf. adn.).
Procul dubio hic homo ipse se Foslium appellabat ; sed non ubique anti-
 quorem nominum formam usurpat *Littius* ; cf. adn. ad 1. 24. 6 ;
 3. 4. 1 ; 4. 7. 10 et formas (e. g.) *Valerius, Veturia* (2. 40) *quas con-*
stanter secundum sermonem aetatis sua scripsit 3 *Aedis Ver.*
MPDLA : aedes *UpOHDLA*² uel *A*³ (cf. 2. 21. 2 adn.) Apollini
POHDL : Appollini *A* : Apollinis *Ver.* : Apolloni *Up* : Appolloni *M*
 duumuir *MUpOHDLA* : dumuir *Ver.* *P* a populo *Ver.* *PUp*
OHDA : populo *M* : populi *L* pestis *Ver.* *PUpOHDLA* : pertis
M (non partis) 4 promiscua *Gron.* : promiscuae *Ver.* *POHR* :
 promiscue *MP²UpDLA* pernicie *F²UpORA* *Edd. uet.* perniciae
Ver. *PHL* : pernitiae *D* : primitiae *M* ; *unde appareat* pernitiae in
Medicci archetypo fuisse, nun recte? quoque ex pestilentia morbo
 implicitis (sed implic-) *Ver.* : om. *MPUpOHDLA* dett. *Edd. uet.* ;—scil.
 intercederant due lineae archetypi Nicomachiani— ; senserat lacunam
 unus *Gron.* qui pro cultoribus coniecerat incultu (cf. c. 52. 4)
 5 Mamercus *Ver.* *MPUpOHDLA* : Mamercinus *Iac.* *Gron.* ex *Chronogr.*
 354 *A. D.* (uide *C. I. L.* i², p. 110), *Pighium secutus* Medullinus
Ver. *PUpOHDLA* (et sic *Chronogr.* ut supra) : Medullus *M* 7 ad
 mouenda bella *Ver.* *POHDLA* : ad bella mouenda *Up* : admonenda
 bella *M* : de mouendo bello *Madv.* *uix necessario* 8 deletae (uel
 -te) *Ver.* *MPUpOD^xA* : delectae (uel -te) *HDL*

Interim Romae principes plebis, iam diu nequ quam im- 9
 minentes spei maioris honoris, dum foris otium esset, coetus
 indicere in domos tribunorum plebis ; ibi secreta consilia 10
 agitare ; queri se a plebe adeo spretos, ut cum per tot annos
 tribuni militum consulari potestate creentur, nulli unquam
 plebeio ad eum honorem aditus fuerit. multum prouidisse 11
 suos maiores qui cauerint ne cui patricio plebeii magistratus
 paterent ; aut patricios habendos fuisse tribunos plebi ;
 adeo se suis etiam sordere nec a plebe minus quam a
 patribus contemni. Alii purgare plebem, culpam in patres 12
 uertere : eorum ambitione artibusque fieri ut obsaepsum
 plebi sit ad honorem iter ; si plebi respirare ab eorum mixtis
 precibus minisque liceat, memorem eam suorum inituram
 suffragia esse et parto auxilio imperium quoque adscituram.

Placet tollenda ambitionis causa tribunos legem promul- 13
 gare ne cui album in uestimentum addere petitionis causa li-
 ceret. Parua nunc res et uix serio agenda uideri possit, quae
 tunc ingenti certamine patres ac plebem accedit. Vicere 14
 tamen tribuni ut legem perferrent ; apparebatque irritatis
 animis plebem ad suos studia inclinaturam. Quae ne libera
 essent, senatus consultum factum est ut consularia comitia
 haberentur.

Tumultus causa fuit, quem ab Aequis et Volscis Latini 26
 atque Hernici nuntiarant. T. Quintius L. f. Cincinnatus 2

9 nequ quam *MPUpOHDLA* : nec quicquam *Ver. D²* 11 ne cui
MPUpOA² : ne sui *DLA* : nec suo *H* : defit *Ver.* quam a *MP*
UpOHDLA : quam *Ver.* 12 liceat *Ver. PUUpOHDLA* : licet *M*
 adscituram *Ver. MP¹UpOHDLA* (*sed in O assc-*) : adsceturam *P* :
 adsunturam *M¹ uel M²* 13 petitionis *MPUpOHLA* : peticio-
 nis *D* : petitionis *R* : ptionis *Ver.* 14 causa liceret *Ver. O* : liceret
 causa *Vorm. MPUpOHDLA*, num recte ? *An fort. totum illud petitionis*
causa delendum ut ex ambitionis causa supra petitum? ac plebem
Ver. MPUpOHDLA : om. *L* 14 ut legem *Ver. MPUpOHLA²* :
 legem *DLA* 15 irritatis animis *MPUpOHDLA* (*sed irr. in OD*) :
 tiratis studiis *Ver.* 16 inclinaturam. Quae ne *MPUpOHDLA* : inclina-
 cumque nec *Ver.?* 17 senatus consultum (*i. e. s. c. m.*) *MH* : senatus
 os . . m (*i. e. cōs tum*) *Ver.* : *s. c. O* : *sc A* : *smc PDL* : sic *Up*
 26 1 causa fuit *MPUpOHDLA* : causae fuerunt *Ver.* 2 *L. f.*
MPUpOHDLA : *T. filius Ver.*

—eidem et Poeno cognomen additur—et Cn. Iulius Mento
 3 consules facti; nec ultra terror belli est dilatus. Lege sa-
 crata, quae maxima apud eos uis cogendae militiae erat, di-
 lectu habitu, utrimque uestidi exercitus profecti in Algidum
 4 conuenere, ibique seorsum Aequi, seorsum Volsci castra
 communiuere, intentiorque quam unquam ante muniendi
 exercendique militem cura ducibus erat. Eo plus nuntii
 5 terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit,
 quia etsi saepe uicti populi maiore tamen conatu quam alias
 unquam rebellarant; et aliquantum Romanae iuuentutis
 6 morbo absumptum erat. Ante omnia prauitas consulum
 discordiaque inter ipsos et certamina in consiliis omnibus
 terrebant. Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in
 Algido auctores sint eamque causam dictatoris creandi
 7 fuisse. Illud satis constat ad alia discordes in uno aduer-
 sus patrum uoluntatem consensisse ne dicerent dictatorem,
 donec cum alia aliis terribilia adferrentur nec in auctorita-
 te senatus consules essent, Q. Seruilius Priscus, summis
 8 honoribus egregie usus, ‘Vos’ inquit, ‘tribuni plebis,
 quoniam ad extrema uentum est, senatus appellat ut in
 tanto discrimine rei publicae dictatorem dicere consules
 9 pro potestate uestra cogatis.’ Qua uoce audita occasionem
 oblatam rati tribuni augendae potestatis secedunt proque

² Poco *Ver.* *MPUpOH*: paeno *DL*: peno *A*: Penno *Sigoniū sed*
uide adu. ad c. 20. 8 et *Cn. dett.*: et gneus *M²PUpO¹HDLA*:
g. nus M: et gneneus *O*: et genucius en *Ver.* (qui in seq. om. Mento):
 et *C. Sigoni. ex Diodor. 12. 38. 1, negans alibi praen. Cn. in Iulia gente*
reperiiri (cf. c. 29. 7) ⁴ seorsum Volsci *MPUpOHDLA*: Volsci
Ver. ante *MPUpOHDLA*: antea *Ver.*, cf. 1. 21. 2; 9. 39. 5
 5 rebellaran *Ver. dett. aliq.*: rebellarent *MPUpO¹HDLA* (fort. recte):
 rebellabant *O* ⁶ prauitas *Ver.* *MPUpOA²*: priuatas *HDLA*:
 priuata *D^x dett. aliq.* discordiaque *MPUpOHDLA²*: discordiae-
 quae *Ver.*: discordieque *A* ⁷ ne dicerent *Ver.* *PUpOHDLA*
 (sed in *D* ne cum magno N scribitur, fort. ex margine resumptum, cf. 1.
 49. 7 cum adu.): om. ne *M* [terribilia] Schoellio uidebatur terri-
 biliosa in *M* scriptum esse, sed littera C non f est; scil. ‘r-altum’ quod
 uocant, a scriba non intellectum sed fideliter descriptum; cf. 1. 7. 5 adu.
⁹ secedunt *Ver.* *MP²UpOHDLA* sed in *D* -d- pleniore calamo,
uide sis 1. 41. 4 adu.): seducunt *P*

collegio pronuntiant placere consules senatui dicto audientes esse ; si aduersus consensum amplissimi ordinis ultra tendant, in uincla se duci eos iussuros. Consules ab tribunis quam 10 ab senatu uinci maluerunt, proditum a patribus summi imperii ius datumque sub iugum tribuniciae potestati consulatum memorantes, si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules et—quo quid ulterius priuato timendum foret?—in uincla etiam duci possent. Sors ut dictatorem 11 diceret—nam ne id quidem inter collegas conuenerat—T. Quinctio euenit. Is A. Postumium Tubertum, socerum suum, seuerissimi imperii virum, dictatorem dixit ; ab eo L. Iulius magister equitum est dictus. Dilectus simul edi- 12 citur et iustitium, neque aliud tota urbe agi quam bellum apparari. Cognitio uacantium militiae munere post bellum differtur ; ita dubii quoque inclinant ad nomina danda. Et Hernicis Latinisque milites imperati ; utrimque enixe oboeditum dictatori est.

Haec omnia celeritate ingenti acta ; relictisque Cn. Iulio 27 consule ad praesidium urbis et L. Iulio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res qua eguisserint in castris moraretur, dictator, praeeunte A. Cornelio pontifice maximo, ludos magnos tumultus causa uouit, profectusque ab urbe, diuiso cum Quinctio consule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo inter se spatio distantia 3 uiderant, ipsi quoque mille ferme passus ab hoste dictator

9 uincla *MPUpOHDLA* : uincula *Ver.*, sed in § 10 *Ver.* cum ceteris uincla, antiquorem scilicet formam quam maluisse Linius, non tamen semper uidetur usurpare ; exempla si quis quaerit, adnn. nostras consulat 3. 13. 4-6; 3. 49. 2; 3. 56-59 *passim* 10 a patribus *Ver.* *PUpOHDLA* : patribus *M* summi *MPUpOHDLA* : summum *Ver.* uincla, uid. sup. 11 Iulius *PUpOHDLA* : illius *Ver.* : Iulius *M* : lullius *M¹* 11-12 dictus. Dilectus *Ver.* : dictus *MPUpOHDLA* differtur *PUpOHDLA* : disfertur *M* : disferri *Ver.*

27 1 Cn. Iulio *Ver.* *MPUpOHDLA* : C. Iulio *Sigoni.* ; uide c. 26. 2 adn. et L. Iulio *Ver.* *PUpOHDLA* : et Iulio *M* ne qua res qua *PUpOHDLA* : nequaquam *MD* : neque res quo *Ver.* 2 urbe *MPUpOHDLA* : urbe est *Ver.* 3 uiderunt *MPUpOHDLA* : uideret *Ver.* : uiderunt dett. unus : *Lovel.* 4 : uidere, ita *Madv.*, fort. recte

Tusculo, consul Lanuio propiorem locum castris ceperunt.
 4 Ita quattuor exercitus, totidem munita planitiem in medio
     non paruis modo excursionibus ad proelia, sed uel ad expli-
 5 candas utrimque acies satis patentem habebant. Nec ex quo
     castris castra conlata sunt cessatum a leuibus proeliis est,
     facile paciente dictatore conferendo uires spem uniuersae
     uictoriae temptato paulatim euentu certaminum suos praeci-
 6 pere. Itaque hostes nulla in proelio iusto relicta spe, noctu
     adorti castra consulis rem in casum ancipitis euentus com-
     mittunt. Clamor subito ortus noni consulis modo uigiles,
     exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno
 7 exciuit. Vbi praesenti ope res egebant, consul nec animo
     defecit nec consilio : pars militum portarum stationes firmat,
 8 pars corona uallum cingunt. In alteris apud dictatorem
     castris quo minus tumultus est, eo plus animaduertitur quid
     opus facto sit. Missum extemplo ad castra subsidium, cui
 Sp. Postumius Albus legatus praeficitur : ipse parte copiarum
     paruo circuitu locum maxime secretum ab tumultu petit,
 9 unde ex necopinato auersum hostem inuadat. Q. Sulpicium
     legatum praeficit castris ; M. Fabio legato adsignat equites,
     nec ante lucem mouere iubet manum inter nocturnos
     tumultus moderatu difficilem. Omnia quae uel alius
     imperator prudens et impiger in tali re praeciperet ageret-
 10 que, praecipit ordine atque agit : illud eximum consilii
     animique specimen et neutiquam uolgatae laudis, quod ultro

4 utrimque acies] post haec defit Ver. usque ad c. 33. 9   6 non
 consulis *PUpOHR* (sed -les) *DLA* : om. non *M*, cf. 2. 45. 4   7 ope
MPUpOHDLA (sed in *A* post -e littera aliqua erasa est; in *D* sic
 scriptum fuisse uidetur) : opere *M²* dett. unus *Lovel.* 5) : opera *Hertz*
 egebant *MPUpOHDLA²*: agebant *A* : egebant *Karsten*   firmat
Vorm. *MPUpOHDLA* *Edd.* uet. aliq. : firmant dett. aliq., sed firmat
 portam una globus militum, cingunt uallum discreti   8 Missum *MP*
UpOHD?LA² : missu *D?* : misso *D^xA* dett. aliq.   subsidiū *MPUp*
OHDLA : subsidio dett. aliq.   ex necopinato *MPUpOH* : nec ex
 opinato *DLA* dett.   auersum *A²* dett. aliq. : aduersum *PUpOHD*
LA : aduersus *M*   9 moderatu *PUpOHA³* : moderatum *MA²* :
 moderato *DLA* dett. aliq.   praecepit *PUpHDLA* : praecipit *MO*
 10 neutiquam *Vorm.* *MPUpOHA²* : neutique *D^xLA* dett. : neutiq
 (i. e. neutiqui) *D*

ad oppugnanda castra hostium, unde maiore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. Qui postquam intentos homines in euentum periculi 11 alieni, pro se incautos neglectis uigiliis stationibusque est adortus, prius paene cepit castra quam oppugnari hostes satis scirent. Inde fumo, ut conuenerat, datum signum ubi 12 conspectum ab dictatore est, exclamat capta hostium castra nuntiarique passim iubet.

Et iam lucescebat omniaque sub oculis erant. Et Fabius 28 cum equitatu impetum dederat et consul eruptionem e castris in trepidos iam hostes fecerat; dictator autem parte 2 altera subsidia et secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus hosti undique obiecerat uictorem peditem equitemque. Circumuenti igitur 3 iam in medio ad unum omnes poenas rebellionis dedissent, ni Vettius Messius ex Volscis, nobilior uir factis quam genere, iam orbem uoluentes suos increpans clara uoce ‘Hic praebituri’ inquit, ‘uos telis hostium estis indefensi, 4 inulti? Quid igitur arma habetis, aut quid ultiro bellum intulistis, in otio tumultuosi, in bello segnes? Quid hic stantibus spei est? An deum aliquem protecturum uos rapturumque hinc putatis? Ferro uia facienda est. Hac qua 5 me praegressum uideritis, agite, qui uisuri domos parentes coniuges liberos estis, ite mecum. Non murus nec uallum sed armati armatis obstant. Virtute pares, necessitate, quae

10 profectos dett. alq. Ed. Mediol. 1478, Ald.: profectus *MPUpOH DLA* Edd. uet. delectis *PUpOHRD¹A²*: dilectis *MDLA* dett. alig. (sed in RD-lectissimis, et sic in L nisi quod erasum est aliquid ante sit)

11 neglectis *UpODA*: nec lectis *L*: nec lectis *PH*: neglectos *M*

28 1 lucescebat *MP²UpODLA*: lucescebant *H*: luciscebat *P*
2 circumagenti se Ed. Mog. 1518: circumagenti *A² uel A³*: circumagentes *PUpOHDLA*: agentes *M* ‘antiqua lectio’, Rhenan. qui tamen addunt circum ante tumultus 3 igitur *MPUpOHA²*: om. *DLA* dett. alig. 4 praebituri *Vorm.*? *M³PUpODLA*: praebitur *MH*: perituri dett. alig. intulisti *MPUpOHD³A²*: contulisti *DLA* dett.

5 me praegressum *Vorm.*? *MPUpODLA² uel A³*: praegressum *H*: progressum *A* dett. armati armatis *MPUpO¹DLA*: armatis armati *OH*

6 ultimum ac maximum telum est, superiores estis'. Haec locutum exsequentemque dicta redintegrato clamore seuti dant impressionem qua Postumius Albus cohortes obiecerat ; et mōuerunt uictorem, donec dictator pedem iam referentibus
 7 suis aduenit eoque omne proelium uersum est. Vni uiro Messio fortuna hostium innititur. Multa utrimque uolnera, multa passim caedes est ; iam ne duces quidem Romani
 8 incruenti pugnant. Vnus Postumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit ; non dictatorem umerus uolneratus, non Fabium prope adfixum equo femur, non brachium abscisum consulem ex tam ancipiti proelio submouit.

29 Messium impetus per stratos caede hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit ad castra Volscorum, quae
 2 nondum capta erant. Eodem omnis acies inclinatur. Consul effusos usque ad uallum persecutus ipsa castra uallumque adgreditur ; eodem et dictator alia parte copias admouet.
 3 Non segnior oppugnatio est quam pugna fuerat. Consulem signum quoque intra uallum inieciisse ferunt, quo milites acrius subirent, repetendoque signo primam impressionem factam. Et dictator proruto uallo iam in castra proelium
 4 intulerat. Tum abici passim arma ac dedi hostes coepti, castrisque et his captis, hostes praeter senatores omnes uenum dati sunt. Praedae pars sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita, partem sub hasta dictator uendidit ; praepositoque consule castris, ipse triumphans inuectus
 5 urbem dictatura se abdicauit. Egregiae dictaturaे tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Postumio, quod occasione bene pugnandi captus iniussu decesserit praesidio, uictorem

5 estis *MPUpOHA²* : om. *DLA* dett. *a'iq* 6 exsequentemque
MPUpOHA² : exsequentesque *DLA* 8 *Vnus MPUpOHDLA* :
 ibi *Edd. uet.* : unus *Sp. Madv. Ed.³* ictus *Vorm.* ? *M²UpR²?* *D³A* :
 ictu *MPOH¹R et R³DL* : icto *H* saxo *MPUpOHDLA* : saxy
M¹ (*ut secundam lectionem*) *R³*

29 3 signo *UpOHA²* nel *A³* : signa *MPDLA* primam *PUp*
OHD³A : prima *MDL* proruto *MOHLA²* : prorupto *PUpDA*,
 cf. 9. 37. 9 5 ab A. *PUpODL* : ab Au. *M* : ab *HA* dett. aliq.
 decesserit *Gron.* : discesserit *MPUpOHDL* : disceserit *A*

securi percutsum tradunt. Nec libet credere, et licet in 6
uariis opinionibus ; et argumento est quod imperia Manliana,
non Postumiana appellata sunt, cum qui prior auctor tam
saeui exempli foret, occupatus insignem titulum crudeli-
tatis fuerit. Imperioso quoque Manlio cognomen inditum ;
Postumius nulla tristi nota est insignitus.

Cn. Iulius consul aedem Apollinis absente collega sine sorte 7
dedicauit. Aegre id passus Quintius cum dimisso exercitu
in urbem redisset, neququam in senatu est conquestus.

Insigni magnis rebus anno additur, nihil tum ad rem 8
'Romanam pertinere uisum, quod Carthaginenses, tanti
hostes futuri, tum primum per seditiones Siculorum ad partis
alterius auxilium in Siciliam exercitum traiecere.

Agitatum in urbe ab tribunis plebis ut tribuni militum 30
consulari potestate crearentur nec obtineri potuit. Consules fiunt L. Papirius Crassus, L. Iulius. Aequorum legati
foedus ab senatu cum petissent et pro foedere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetraverunt : Volscorum 2
res, super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine
inter pacis bellique auctores in iurgia et seditiones uersa :
undique otium fuit Romanis. Legem de multarum aestima- 3
tione pergratam populo cum ab tribunis parari consules
unius ex collegio proditione exceperint, ipsi praecoccupauerunt ferre.

Consules L. Sergius Fidenas iterum Hostius Lucretius 4

6 Manliana *Vorm.* : Malliana *MPUpOHDLA*   sunt dett. unus
(*Lovel. 2*), *Ed. Parm.* 1480 : sint *Vorm. MPUpOHDLA*   cum
Rhenan. : quem *Vorm. MPUpOHDLA*   7 Cn. Iulius *MPUpO*
*HA*² : cn. c. iulius *DLA* dett. aliq. : C. Iulius *Sigon.* ; uide c. 26. 2
adu.   in urbem *PUpOHLA*² : om. in *MDA* dett.   8 Siculorum
D³A dett. aliq. : singulorum *MPUpOHD?* *L*   Siciliam *MP¹*
Up²OD² uel *D⁴A* : siciliam *P* : sicilia *HDL* : siciliacum *Up*

30 1 cum petissent *MPUpOD³LA* : competissent *D* : concupissent *H*

2 pertinaci *MPUpOHA*² : pertinacie *A* : pertinacie *DL* dett. aliq.

3 pergratam *MOHA*² : per gratiam *PUpDLA* dett.   4 Hostius
MPUpOHDLA (*cf. 1. 12. 2*) : Hostus *Sigon.* ex *Cassiod.* (*uide C. I. L. i²,*
p. 111), male

LIVY

Tricipitinus. [Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos consules A. Cornelius Cossus T. Quintius Poenus iterum.] Veientes in agrum Romanum excursiones fecerunt. Fama fuit quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis fuisse, cognitioque eius rei L. Sergio et Q. Seruilio et Mam. Aemilio permissa. Quidam Ostiam relegati, quod cur per eos dies a Fidenis afuisserent parum constabat; colonorum additus numerus, agerque iis bello interemptorum adsignatus. Siccitatem eo anno plurimum laboratum est, nec caelestes modo defuerunt aquae, sed terra quoque ingenito umore egens uix ad perennes suffecit amnes. Defectus alibi aquarum circa torridos fontes riuosque stragem siti pecorum morientum dedit; scabie alia absumpta, uolgatique in homines morbi. Et primo in agrestes ingruerant seruitaque; urbs deinde impletur. Nec corpora modo adfecta tabo, sed animos quoque multiplex religio et pleraque externa inuasit, nouos ritus sacrificandi uaticinando inferentibus in domos quibus quaestui sunt capti superstitione animi, donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus uicis sacellisque peregrina atque insolita piacula pacis deum exposcenda. Datum inde negotium aedilibus, ut animaduerterent ne qui nisi Romani di neu quo alio more quam patrio colerentur.

Irae aduersus Veientes in insequentem annum, C. Serui-

4. [Nihil dignum . . . iterum] transtulimus in § 12 ubi uide sis adn. In D inter consulib et secuti siglum aliquod sat magnum: (§) erasum est.

Poenus *MPUpOH*: paenus *DL*: penus *A*: Pennus *Sigon.*, sed uide c. 26. 2 adn. 8 torridos *MPUpOHA²*: horridos *DLA*: at aridos *D³*

siti pecorum *M³PUpOH* (sed in O pecco.): sit ipecorum *M*: sit ipse quorum *DLA* morientum *MPH*: morientum *UpODL*: morientum *A* uolgatique in *H*, recte (cf. 5. 48. 3): uolgatique contactu in *PUpODA*: uolgatique conatu in *L*: uolgatique contactu quam *M*, unde eluet uoces . . . que in antiquitus iuxta stetisse uocemque contactu glossema esse ex margine inductum 12 Ante uocem Irae

nota quaedam magna (Irae) in D erasa est quae aliquam in Dominicanii codicis exemplari confusionem indicauerit. Probabile autem uidetur hoc siglum in illo exemplari respondisse siglo illi quod in § 4 supra obseruabilius C. Seruilius . . . consules *MPLA*: per ē. scruilium . . . con-

lium Ahalam L. Papirium Mugillanum consules, dilatae sunt. *(Nihil dignum dictu actum his consulibus. Secuti eos A. Cornelius Cossus T. Quinctius Poenus iterum consules.)* Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur neue 13 exercitus mitterentur, religio obstitit; fetiales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum Veientibus nuper acie 14 dimicatum ad Nomentum et Fidenas fuerat, indutiaeque inde, non pax facta, quarum et dies exierat, et ante diem rebellauerant; missi tamen fetiales; nec eorum, cum more

sules *UpD*: *c. seruilio . . . consulibus ablativa omnia* OH.4³: *delet Harant, sed sic restat difficultas summa in uocibus insequentem annum si cum § 4 sup., cum § 15 Quinctius consul, cum c. 31. i T. Quinctius Poenus ex consulatu conferuntur: hinc in edit. sua tercia ad § 15 ‘errorem Linii’ damnat Madv., uir seuerrissimus, quem sequitur Da Costa, Fasti consolari, i, p. 203 adu. 3.* Si quis tamen codd. horum ipsorum, non alienarum tantum conlationum, uere familiaris factus est, diu ille renuet negotiabitque menda haec manifestissima a Linio solo profecta esse posse. Cautiorem sane uiam ineat lector si nobiscum statuat sententias ex § 4 Nihil dignum . . . Poenus iterum huc ante § 13, uocis consules tantum loco immutato, transferendas esse. Sic Linius sili saltem non bis intra decem uersus repugnasse putabitur, quamquam a quattuor Fastorum testibus (uide sis C. I. L. i², p. 110) discrepat. Sed ne Diodorus quidem (pace Da Costae dixerim qui quid de his quattuor annis uoluerit nondum intellexi) ab illis hoc loco (12, 75, 77, 78) minus discrepat. Credi fortasse potest corruptelam a correctore aliquo inlatam esse cum uerba in marginem elapsa sic in textu referre conatus sit ut Fastorum normam sequeretur. Similiter atque in marginem ea omnia quae Mugillanum consules sequebantur usque ad iterum consules exciderant, facile erat uoces dilatae sunt recte restituere ut cum Irae cohaerent; cetera labebantur. Similem sententiarum ordinem in 4. 1. 1, et plurima et certa translationum in codd. nostris exempla apud Class. Quarterly iv, p. 274 reperies. Valde deflenda est per haec capita defectio codicum *FBE* et *praecipue Veronensis* Mugillanum *Drak.*, *Glareani* et *Gronouii* monitiones coniungens (cf. c. 7. 10 adn.): mugilanum *MP UpDLA*: mugillano *A² Edd. uet. omnes Ald.*

¹⁴ Fidenas fuerat] post haec procedit *O*, nulla lacunae nota Itaque sicut priore (c. 57. 11). Sed hoc ipso loco uocibus indutiaeque inde incipit rursus *Einsiedlensis* cuius quaternio (qui nunc est) secundus ultimas uoces habet ab suis cernerent, haueque lineam incompletam relinquunt, incipitque quaternio tertius uocibus Itaque sicut priore (c. 57. 11). Manifestum est igitur *Oxonensem* ex exemplari descriptum esse unde quaternio hic abreptus erat, exemplarique illud artissime cum *Einsiedensi cognatum* esse cum ambo tam religiose quaterniones inidem incipiunt, eodem deducunt et dies *MP²UpEIIDLA*: non dies *P*

15 patrum iurati repeterent res, uerba sunt audita. Controversia inde fuit utrum populi iussu indiceretur bellum an satis esset senatus consultum. Peruicere tribuni, denunciando impedituros se dilectum, ut Quinctius consul de bello
 16 ad populum ferret. Omnes centuriae iussere. In eo quoque plebs superior fuit, quod tenuit ne consules in proximum annum crearentur.

31 Tribuni militum consulari potestate quattuor creati sunt, T. Quinctius Poenus ex consulatu C. Furius M. Postumius
 2 A. Cornelius Cossus. Ex his Cossus praefuit urbi, tres dilectu habito profecti sunt Veios, documentoque fuere quam plurium imperium bello inutile esset. Tendendo ad sua quisque consilia, cum aliud alii uideretur, aperuerunt
 3 ad occasionem locum hosti; incertam namque aciem, signum aliis dari, receptui aliis cani iubentibus, inuasere opportune Veientes. Castra propinqua turbatos ac terga dantes
 4 accepere; plus itaque ignominiae quam cladis est acceptum. Maesta ciuitas fuit uinci insueta; odisse tribunos, poscere dictatorem: in eo uerti spes ciuitatis. Et cum ibi quoque religio obstaret ne non posset nisi ab consule dici dictator,
 5 augures consulti eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mam. Aemilium dixit et ipse ab eo magister equitum est dictus; adeo, simul fortuna ciuitatis uirtute

15 Peruicere *MP²UpED³A²*: peruicerunt *D?A?*: peruiceret *PL*: peruinceret *H* Quinctius (*uel -nt-*) consul *MPUpEHDLA*: consules *Sigoni*us: ‘*Linius errore superioris anni consulem in hunc transtulit*’ *Madv.*, *ratus scilicet Linium tam cordi habuisse hunc errorem ut in c. 31. 1 iterum repeteret*. *Vide sis adu. ad § 12 supra* ferret *PUpEHDLA*: ferre *M*: ferrent *Sigoni*us

31 1 Poenus *MPUpEDL*: poenius *H*: penus *A*: Pennus *Sigoni*., sed uide c. 26. 2 *adn. sup.* ex consulatu *MP¹UpEHA²*: ex consulatu *P*: et consulatu *DLA?* 2 plurium *PE¹HA*: plurimum *Vorm.*? *MUpDL* *dett. aliq. et in E aliquid supra -iu- erasum est*: plurimum . . . esse pro quam plurimum esset coniecit *Rhenan*. 4 fuit uinci] inter haec add. *P* ex sequentibus et cum ibi quoque . . . nisi ab consule, quae tamen statim hic deleuit refertque iterum suo loco
 5 Mam. Aemilium *Edd. uet. ex c. 23. 5*: inuel aemilium *MPUpHD LA*: martium aemilium *E*

ueria eguit, nihil censoria animaduersio effecit, quo minus regimen rerum ex notata indigne domo peteretur.

Veientes re secunda elati, missis circum Etruriae populos 6 legatis, iactando tres duces Romanos ab se uno proelio fusos, cum tamen nullam publici consilii societatem mouissent, uoluntarios undique ad spem praedae adscierunt. Vni Fide- 7 natium populo rebellare placuit ; et tamquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum ante, ita tum nouorum colonorum caede imbutis armis, Veientibus sese coniungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios 8 an Fidenas sedem belli caperent. Fidenae uisae opportuniiores ; itaque traecto Tiberi Veientes Fidenas transtulerunt bellum. Romae terror ingens erat. Accito exercitu a Veiiis, 9 eoque ipso ab re male gesta perculso, castra locantur ante portam Collinam, et in muris armati dispositi, et iustitium in foro tabernaeque clausae, fiuntque omnia castris quam urbi similiora, cum trepidam ciuitatem praeconibus per uicos 32 dimissis dictator ad contionem aduocatam increpuit quod 2 animos ex tam leibus momentis fortunae suspensos gererent ut parua iactura accepta, quae ipsa non uirtute hostium nec ignauia Romani exercitus sed discordia imperatorum accepta sit, Veientem hostem sexiens uictum pertimescant Fidenas-

5 effecit *MEHD^rA²*: efficit *PUpDLA*: offecit *Tan. Faber* 7 ante ita *MH*: antea ita *PUpED³L*: at *A* : ita *A²*, ante *ante legatorum inservens* 8-9 ingens erat. Accito exercitu *MPUpEDLA* : add. hostibus positis ad Fidenas (*glossema marginale quod Petiam sed in margine refert*) inter erat et accito *Vorm.* : erat ingens accito exercitu *H* a Veiiis *Vorm.* *PUpHR²* (*ut secundam lectionem*) *L* : a ueis *ED³* : ab eis *RD¹* : ab eis romae terror hostibus positis ad fidenas ab eis *M* 9 ab re male gesta *MPUpEHA²* : ab rem male gestam *RD* : ab rem male iesta *L* : ob rem male gestam *R³*D³A dett. perculso *UpA³* dett. *alig.* : perculsa *PEHDLA²* : perculsi .1 : procul . . . *M* : procul sua *M³*

32 1 cum *Vorm.* *MPUpEHDLA* : tum dett. *Edd. uet.*, quod et ille qui *capita primus dimunerant* (*Ian Gruter - uide edit. eius Francofurti 1612 et Praefat. eius ad editionem Francofurtensem 1628*) ante oculos habuit ciuitatem *MPUpEDLA* : urbem *H* 2 momentis fortunae *MPUpEHLA* : fortunae momentis dett. *alig.* (*non L*) *Edd. uet.* sexies *PUpR* : sexies *EHD³* : cxiens *MDLA* : totiens *A²* dett. : septiens *Edd. uet.*

3 que prope saepius captas quam oppugnatas. eosdem et Romanos et hostes esse qui per tot saecula fuerint; eosdem animos, easdem corporis uires, eadem arma gerere. se quoque eundem dictatorem Mam. Aemilium esse qui antea Veientium Fidenatumque adiunctis Faliscis ad Nomentum
 4 exercitus fuderit, et magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore qui priore bello tribunus militum, Larte Tolumnio rege Veientium in conspectu duorum exercituum
 5 occiso, spolia opima Iouis Feretrii templo intulerit. proinde memores secum triumphos, secum spolia, secum uictoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gentium interfectorum, caedem in pace Fidenatum colonorum, indutias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma
 6 caperent. simul castra castris coniunxissent, satis confidere nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus
 7 Romani gaudium fore, et populum Romanum intellecturum quanto melius de re publica meriti sint qui se dictatorem tertium dixerint quam qui ob eruptum censurae regnum
 8 labem secundae dictatura suae imposuerint. Votis dein de nuncupatis profectus mille et quingentos passus citra Fidenas castra locat, dextra montibus, laeva Tiberi amne
 9 saeptus. T. Quintium Poenum legatum occupare montes iubet occultumque id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret.
 10 Ipse postero die cum Etrusci pleni animorum ab pristini diei meliore occasione quam pugna in aciem processissent, cunctatus parumper dum speculatores referrent Quintium euassisse in iugum propinquum arci Fidenarum,

3 et hostes *PUpEHDLA*: hostes *M* Mam. dett. aliq. (cf. c. 23. 5): m. (uel m.) *MPUpHDLA*: marcium *E* (cf. c. 31. 5 adn.) antea *MPUpEH*: ante *DLA* 4 Larte Tolumnio *PUpEIID³A²*: laret (uel laret) colūnio *M*: larte tolumnia *DLA* Feretrii *P²UpED³*: feretrii *MPHDLA* 7 dixerint *MPUpEDLA*: dixerunt *H* quam qui *Tan. Faber*: quam eos qui *MPUpEHDLA* imposuerint *MÈHLA¹*: imposuerunt *PUpRDA* 10 ab pristini dett. aliq.: ac pristini *MPUpEHDLA*

signa profert peditumque aciem instructam pleno gradu in hostem inducit; magistro equitum praecipit ne iniussu ¹¹ pugnam incipiat: se cum opus sit equestri auxilio signum daturum; tum ut memor regiae pugnae, meinor opimi doni Romulique ac Iouis Feretri rem gereret. Legiones impetu ingenti configunt. Romanus odio accensus impium Fide- ¹² natem, praedonem Veientem, ruptores indutiarum, cruentos legatorum infanda caede, respersos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictisque odium explet.

Concusserat primo statim congressu hostem cum repente ³³ patefactis Fidenarum portis noua erumpit acies, inaudita ante id tempus inuisitataque. Ignibus armata ingens multitudo facibusque ardentibus tota conlucens, uelut fanatico instincta cursu in hostem ruit, formaque insolitae pugnae Romanos parumper exterruit. Tum dictator, magistro equitum equitibusque, tum ex montibus Quintio accito, proelium ciens ipse in sinistrum cornu, quod, incendio similius quam proelio, territum cesserat flammis; accurrit ⁴ claraque uoce ‘Fumone uicti’ inquit, ‘uelut examen apum, loco uestro exacti inermi cedetis hosti? Non ferro extinguitis ignes? Non faces has ipsas pro se quisque, si igni, non telis pugnandum est, erertas ultro infertis? Agite, nominis ⁵ Romani ac uirtutis patrum uestraeque memores uertite incendium hoc in hostium urbem, et suis flammis delete Fidenas, quas uestris beneficiis placare non potuistis. Legatorum

³³ 1 inuisitataque *MPEHDLA*: inuisitataque *P²Up* dett. *alig.*
 2 facibusque *MPEHDLA*: facibus *Up* fanatico *MPUpEHDLA*:
add. furore *Cornelissen*; *sed si quid mutandum esset*, fanaticae melius
scriberes, *id quod monet Walters*; *uide ante omnia 39. 13. 12* ubi iterum
currunt fanatici cum facibus ⁴ apum *EH* (*sic constanter, ut uide-*
tur, Liuius, uide Drak. adn.): apium *PUpDLA*: appium *M*
extinguitis MPUpHDL dett.: *extinguitis EA*: *extinguetis dett. unus*
(Palat. Gebhardii). *Non interrogationem clausula hac sed sententiam*
poni censem Walters, *ut sit*: ‘*contra ignes nihil ualeat ferrum; ignes*
potius ipsos ui eripite,’ *fort. recte*; *certe gladii breuiores erant quanii faces*
si igni P²UpE²HDLA: signi *MPE*: igni *M²* *infertis scripti*:
infertis uel inferctis M: *inferctis M²PUpEHDLA*

hoc uos uestrorum colonorumque sanguis uastatique fines
 6 monent.' Ad imperium dictatoris mota cuncta acies. Faces
 partim emissae excipiuntur, partim ui eripiuntur: utraque
 7 acies armatur igni. Magister equitum et ipse nouat pug-
 nam equestrem; frenos ut detrahant equis imperat, et ipse
 princeps calcaribus subditis euectus effreno equo in medios
 ignes infertur, et alii concitati equi libero cursu ferunt equi-
 8 tem in hostem. Puluis elatus mixtusque fumo lucem ex
 oculis uirorum equorumque aufert. Ea quae militem terrue-
 rat species nihil terruit equos; ruinae igitur similem stragem
 9 eques quacumque perueraserat dedit. Clamor deinde accidit
 nouus; qui cum utramque mirabundam in se aciem uertisset,
 dictator exclamat Quinctium legatum et suos ab tergo hostem
 10 adortos; ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cum
 duae acies, duo diuersa proelia circumuentos Etruscos et a
 fronte et ab tergo urgerent, neque in castra retro neque in
 montes, unde se nouus hostis obiecerat, iter fugae esset, et
 equitem passim liberi frenis distulissent equi, Veientium
 maxima pars Tiberim effusi petunt, Fidenatum qui super-
 11 sunt ad urbem Fidenas tendunt. Infert pauidos fuga in
 median caudem; obtruncantur in ripis; alios in aquam
 compulsos gurgites ferunt; etiam peritos nandi lassitudo et
 uulnera et pauor degrauant; pauci ex multis tranant.
 12 Alterum agmen fertur per castra in urbem. Eadem et

5 monent *PUpEHDLA*: mouent *M* dett. *duo*   9 ab tergo] *his*
uocibus rursus inc. *Ver.*   *hostem M**PUpEHDLA*: *hostes Ver.*

10 *duo diuersa M**PUpEHDR³* *in ras.* *L⁴*: *duae diuersa Ver.*
 unde se *Ver.* *PUpED³LA*: *Vnde sc (cum capitali) RD*: inde se *M*:
 unde *H* esset et *M**PUpER²D³A* (*quid D habuerit discernere nequii*):
 esse et *HRL*: esset *Ver.*   passim liberi *D³A²* *Edd.* *uet.*: passim
 liberis *Ver.* *PUpEHDLA* 'uetus lectio' *Rhenan.*: passi liberis *M*
 frenis *Ver.* *M**PUpEHD³A*: fremis *L*: frenis se *D?*   distulissent
Gron. *iam a Veronensi confirmatus* (*cf. 6. 42. 8 cum adn.*), *et sic uoluit,*
ut credo, *D¹* *qui punctum posuit infra arcum p-litterae*: dispulissent
*M**PUpEHDLA*   *Tiberim PUpEHDLA*: interim *M*: *defit Ver.*
 11 *pauci ex multis tranant om.* *M*   *tranant Ver.* *PUpED³A³*: *trahant*
HDLA (*sed in D ec uel ac pro ex, corr. D³*)   12 *Eadem Ver.*
Vorm. *MPEHDLA*: *codem UpA³* *dett. aliq.*

Romanos sequentes impetus rapit, Quintum maxime et cum eo degressos modo de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo proelio aduenerat.

Hi postquam mixti hostibus portam intrauere, in muros 34 euadunt, suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod 2 ubi dictator conspexit—iam enim et ipse in deserta hostium castra penetrauerat—, cupientem militem discurrere ad praedam, spe iniecta maioris in urbe praedae, ad portam ducit, receptusque intra muros in arcem quo ruere fugientium turbam uidebat pergit; nec minor caedes in urbe quam in 3 proelio fuit donec abiectis armis nihil praeter uitam petentes dictatori deduntur. Vrbs castraque diripiuntur. Postero die 4 singulis captiuis ab equite ac centurione sorte ductis et, quorum eximia uirtus fuerat, binis, aliis sub corona uenundatis, exercitum uictorem opulentumque praeda triumphans dictator Romam reduxit; iussoque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat, die sexto decimo reddito in pace imperio quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classi quoque ad Fidenas pugnatum cum 6 Veientibus quidam in annales rettulere, rem aequa difficilem atque incredibilem, nec nunc lato satis ad hoc amne et tum aliquanto, ut a ueteribus accepimus, artiore, nisi in traiectu 7 forte fluminis prohibendo aliquarum nauium concursum in

12 degressos *Vorm. MP¹EL*: degressus *Ver. P*: degressum *H*: di-
gressos *UpDA* aduenerat *MPUpEDLA*: peruenierat *H*: . . . . erat *Ver.*

34 1 euadunt *MPUpEHA²*: inuadunt *DLA*: defit *Ver.* 3 in
urbē *M³PUpEHD^xL*: in urbem *DA*: in uerbo (*uel* usrbō *uel* uörbō)
M: in u . . . *Ver.* quam in *MPUpL*: . . . . in *Ver.*: quā in *E*:
quam *H*: om. *D¹A* dett. *aliqu. fort. recte*, *u. adu. prox.* proelio fuit
Ver. *MPUpEHLA²*: om. *DA* dett. *aliqu. fort. recte*. Codicū confusio-
nes monent sed uix demonstrant aut in urbe aut quam in proelio fuit
delendum esse castraque *Ver.* *PUpEHDLA*: castra *M*
1 equite ac dett. *unus* (*Lovel.* 5): equite ad (*uel* aeq.) *MP¹ uel P²Up*
EHD^xLA: equitum *P*: equi . . . . *Ver.*: aequitem ad *D* centu-
rione *M² L Lovel.* 5 : centurioncm *M¹ uel M²PUpEHD^xA*: centurionis
Ver.: centurionibus *Weissenb.* corona *Ver.* *PUpEHA¹ uel A²*:
coronam *MDLA* 5 abdicat *MPUpEHDLA*: se abdicat *A²*:
abdicauit *Ver.* 6 accepimus *Ver.* *MPUpEDL¹*: accepimus *II*

maius, ut fit, celebrantes naualis uictoriae uanum titulum appetiuere.

- 35 Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit A. Sempronium Atratinum L. Quinctium Cincinnatum L. Furium Medullinum L. Horatium Barbatum.
 2 Veientibus annorum uiginti indutiae datae et Aequis triennii, cum plurium annorum petissent; et a seditionibus urbanis otium fuit.
 3 Annum insequentem neque bello foris neque domi seditione insignem ludi bello uoti celebrem et tribunorum militum
 4 apparatu et finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant (Ap.) Claudius Crassus Sp. Nautius Rutulus,
 L. Sergius Fidenas Sex. Iulius Iulus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quam publice consenserant, aduenis gratius fuit.
 5 Post ludos contiones seditiosae tribunorum plebi fuerunt, obiurgantium multitudinem quod admiratione eorum quos
 6 odisset, stupens in aeterno se ipsa teneret seruitio, et non modo ad spem consulatus in partem reuocandam adspirare

35 1 A. Sempronium *Ver. PU^pEHDLA*: Sempronium *M*
 4 erant *Ver. M³P^pEHLA*: eram *M*: erat *D* Ap. Claudius
Glareanus ex c. 36. 5: Claudius *Ver. MP^pEHDLA* Nautius
Ed. Frob. 1531 (ex c. 44. 13 et inf. § 6—nam Naeuii plebeii erant—et
Diod. 12. 82. 1): naeuius (uel ne-) *Ver. MP^pEHDLA* Rutulus
scripti Sigan. secutus (cf. 3. 7. 6 adn. et C. I. L. i², p. 114): ritilius *Ver. MP^pE²HDLA* (sed in *R* (c. 21. 6 adn.) et *D*-l. pleniore calamo, cf. 1.
 41. 4 adn.): ritilius *E* L. Sergius *Sigan. ex cc. 25. 2; 45. 5 (cf.*
Diod. 12. 82): t sergius *Ver. MP^pE²HDLA*: titus sergias *E*
Iulus Sigan. ex Fastis Capit. (e. g. 451 a. C. n. C. I. L. i², p. 106): tullus
MP^pE²: tullius *HDLA*: om. *Ver.* hospitum *Vorm.*² (ut secundam
 lectionem) *UpH.A¹* dett. aliq.: hospitiun *D*: hospitium *Ver. Vorm. MPE*
D³LA publice consenserant *Gron.*: consenserant consilio publico
 consensu uenerant *M*: publico consensu uenerant *Ver. PU^pEHDLA*:
 consensum erat publico consilio *Hertz* aduenis gratius *Vorm.*? *MP*
UpEHDLA: aduenis ad . . . . . *Ver.* fuit *Ver.* (initio lineaee)
DLA: affuit *UpEH*: adsuit *P*: afuit *M*; mendum aliquod fortasse subest
 5 odisset *H. Gron.*: odissent *MP^pEHDLA*: defit *Ver.* 6 reuocandam
Ver. MP¹ uel P²UpEIIDL.l: reuocantemda *P*: reuocandi
Madv. 7. 22. 9 comparans, unde certo (in partem, scil. plebeian) uocandi
hic defendere facile poteris, non uero, quod uolt Madv., reuocandi; fort.
melius in partem tolli possit ut glossemia a lectore quodam profectum qui
plebeios unum tantum locum consularem expugnasse recordabatur

non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis, quae
 communia essent comitia patrum ac plebis, aut sui aut suo-
 rum meminisset. desineret ergo mirari cur nemo de com- 7
 modis plebis ageret; eo impendi laborem ac periculum unde
 emolumentum atque honos speretur; nihil non adgressuros
 homines si magna conatis magna praemia proponantur; ut 8
 quidem aliquis tribunus plebis ruat caecus in certamina peri-
 culo ingenti, fructu nullo, ex quibus pro certo habeat, patres,
 aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos,
 apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorem
 fore, neque sperandum neque postulandum esse. magnos 9
 animos magnis honoribus fieri. neminem se plebeium con-
 tempturum ubi contemni desissent. experiundam rem
 denique in uno aut altero esse sitne aliqui plebeius ferendo
 magno honori an portento simile miraculoque sit fortem
 ac strenuum uirum aliquem exsistere ortum ex plebe. sum- 10
 ma ui expugnatum esse ut tribuni militum consulari potes-
 tate et ex plebe crearentur. petisse uiros domi militiaeque
 spectatos; primis annis suggillatos, repulsos, risui patribus
 fuisse; desisse postremo praebere ad contumeliam os. nec 11
 se uidere cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat quod
 nunquam futurum sit; minorem quippe ruborem fore in
 iuris iniquitate, quam si per indignitatem ipsorum praeter-
 eantur.

Huius generis orationes cum adsensu auditae incitauere 36
 quosdam ad petendum tribunatum militum, alium alia de
 commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri 2

8 ut quidem PEIDL.1: ut quid enim UpD³: defit
Ver. caecus PUpha: . . . cus Ver.: cecus ED³: coecus R:
 cacus L: coetus MD? coccus in cc-] post haec defit Ver. usque
 ad c. 36. 3 tenderet MPUpEHLA: tendere D³ in rasura: teten-
 derit Madv. fort. recte, sed uide sis Append. II Edit. meae Libri II (in
Or. Recta hic stare poterat: aduersus quos tendam (*Fut. Indic.*) . . .
 pro qua dimicauero) 9 aliqui plebeius MPEHDL: aliquis
 plebeius UpD³A uirum Vorm. ? MPUpEA²: om. HDLA
 10 potestate et MPUpEDLA: om. et H os E¹ uel E³HDLA
 c. s. PUp: cos E (sed cum grandi littera C): om. M

publici diuidendi coloniarumque deducendarum ostentatae
spes et uectigali possessoribus agrorum imposito in stipen-
3 diuni militum erogandi aeris. Captatum deinde tempus ab
tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe,
cum patres clandestina denuntiatione reuocati ad diem cer-
tam essent, senatus consultum fieret absentibus tribunis
4 plebi ut quoniam Volscos in Hernicorum agros praedatum
exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum pro-
5 ficerentur consulariaque comitia haberentur. Profecti Ap.
Claudium, filium decemuiri, praefectum urbis relinquunt,
impigrum iuuenem et iam inde ab incunabulis imbutum
odio tribunorum plebisque. Tribuni plebi nec cum absenti-
bus iis qui senatus consultum fecerant, nec cum Appio,
37 transacta re, quod contenderent, fuit. Creati consules sunt
C. Sempronius Atratinus Q. Fabius Vibulanus.

Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta, Volturnum, Etruscorum urbem, quae nunc Capua est, ab Samnitibus captam, Capuamque ab duce eorum Capye uel, quod proprius uero est, a campestri agro appellatam. Cepere autem, prius bello fatigatis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti, deinde festo die graues somno epulisque incolas ueteres noui coloni nocturna caede adorti.

36 3 ab urbe] his uocibus rursus inc. Ver. sed in hoc fragmento
uniuersiusque lineae superest uix dimidia pars clandestina M³
P²UpEHA: clam destina PDL: cladesti M: cladestina M¹: clam-
destina D³

destina D
37 i Atratinus *PUPEHDLA* (cf. etiam C. I. L. ii, p. 112) : aratinus
M traditur eo anno] post haec defit Ver. usque ad c. 54. 3
2 Capye *Vorm.* : capue *A²* marg. : capio *MPUPEDLA* fatiga-
tis *MPUPEDLA* : fugatis *H* accepti *Up¹? Ed. Rom. 1469:*
acceptis *MPEHDLA Ald.* graues *E¹ uel E²H*: grauis *U²:*
grauis *Vorm. MPUPEDLA* 3 Decembribus *Vorm.? EHDLA*
(*sed in D DecembriB sic*): Decembbris *M: om. PUP* magistra-
tum *MPUPEDLA²*: magistratum *DA*: magistratus *H* oceperere
Edd. uel., cf. 1. 7. 6: accepere MPUPEDLA : ceperunt *II* qui ad
MP¹ uel P² UpE¹ uel E²D^rIRR³LA: quia *E*: quia ad *PRD*

missi erant rettulerant imminere Volscum bellum, sed legati 4
 quoque ab Latinis et Hernicis nuntiabant non ante unquam
 Volscos nec ducibus legendis nec exercitui scribendo inten-
 tiores fuisse ; uolgo fremere aut in perpetuum arma bellum- 5
 que obliuioni danda iugumque accipendum, aut iis cum
 quibus de imperio certetur, nec uirtute nec patientia nec disci-
 plina rei militaris cedendum esse. Haud uana attulere ; sed 6
 nec perinde patres moti sunt, et C. Sempronius cui ea prouin-
 cia sorti euenit tamquam constantissimae rei fortunae fretus,
 quod uictoris populi aduersus uictos dux esset omnia temere
 ac neglegenter egit, adeo ut disciplinae Romanae plus in 7
 Volsco exercitu quam in Romano esset. Ergo fortuna, ut
 saepe alias, uirtutem est secuta. Primo proelio, quod ab s
 Sempronio incaute inconsulteque commissum est, non sub-
 sidiis firmata acie, non equite apte locato concursum est.
 Clamor indicium primum fuit qua res inclinatura esset, 9
 excitatior crebriorque ab hoste sublatus : ab Romanis dis-
 sonus, impar, segnius saepe iteratus [incerto clamore] pro-
 didit pauorem animorum. Eo ferocior inlatus hostis urgere 10
 scutis, micare gladii. Altera ex parte nutant circumspectan-
 tibus galeae, et incerti trepidant applicantque se turbae ;
 signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter 11
 suos manipulos recipiuntur. Nondum fuga certa, nondum
 uictoria erat ; tegi magis Romanus quam pugnare ; Volscus
 inferre signa, urgere aciem, plus caedis hostium uidere
 quam fugae

Iam omnibus locis ceditur, nequiam Sempronio consule 38

3 rettulerant *Up Madv.* : retulerant *Vorm.* *MPELA*² uel *A*³ : retu-
 lerunt *HRDA* *Fragm.* *Haverk.* dett. 6 dux esset *Up* dett. *unus* :
 duxisset *E* : duxisset *Vorm.* *MPHDLA* 8 incaute *M²PUpEH*
DLA : incauto *M* inconsulteque *MPUpD³A²* : insulteque *E* :
 inconsultoque *E²HDLA*, *fort.* *recte* 9 qua res *Vorm.*? *MUp²EHR*
D^xA *Fragm.* *Haverk.* (cf. c. 33. 12; et cum *M.* *Mueller* 25. 21. 4) :
 quam res *PUpDL* : quo res *Fragm.* *Haverk.*² *Ed.* *Rom.* 1469 *Ald.*
 incerto clamore *MPUpEHDLA* : *recte* *damnauit Gruter* : incerto clan-
 gore *frigide Lipsius* : incerto etiam ore *Iac. Gron.*

38 1 omnibus *Vorm.*? *PUpEH* : in omnibus *MDLA* dett.

obiurgante atque hortante. Nihil nec imperium nec maiestas
 2 ualebat, dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tem-
 panius, decurio equitum, labante iam re praesenti animo
 subuenisset. Qui cum magna uoce exclamasset ut equites,
 3 qui saluam rem publicam uellent esse, ex equis desilirent,
 omnium turmarum equitibus uelut ad consulis imperium
 motis, ‘Nisi haec’ inquit, ‘parmata cohors sistit impetum
 hostium, actum de imperio est. Sequimini pro uexillo
 4 cuspidem meam; ostendite Romanis Volscisque neque
 equitibus uobis ullos equites nec peditibus esse pedites
 cuspidem gerens. Quacumque incedunt, ui uiam
 faciunt; eo se inferunt obiectis parmis, ubi suorum pluri-
 5 mum labore uident. Restituitur omnibus locis pugna, in
 quae eos impetus tulit; nec dubium erat quin, si tam pauci
 simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint.

39 Et cum iam parte nulla sustinerentur, dat signum Volscus
 imperator, ut parmati, nouae cohorti hostium, locus detur
 2 donec impetu inlati ab suis excludantur. Quod ubi est
 factum, interclusi equites nec perrumpere eadem qua trans-
 3 ierant posse, ibi maxime confertis hostibus qua uiam
 fecerant, et consul legionesque Romanae cum quod tegu-
 men modo omnis exercitus fuerat nusquam uiderent, ne tot
 fortissimos uiros interclusos oppimeret hostis, tendunt in
 4 quemcumque casum. Diuersi Volsci hinc consulem ac

2 labante *Gron.* (*cf. Praef. § 9 cum adn.*) : labente *MPUpEHDLA*

3 parmata *Scheelius* : armata *MPUpEHDLA* cohors sistit *PUp*
DLA : cohors sistit *M* : cohors stit *M¹* : cohors sista *EH* im-
 petum hostium, actum *P²UpEHDLA* (impetum *P*) : *om. M*

4 obiectis *PUpEHDLA* : subiectis *M* : subiecti *M²* 5 obire
MUpe² uel E³HD⁴ marg. (*ut secundam lectionem*) *L* : obicere *PEDA*

39 i ut parmati . . . detur *om. E add. infra in marg. E²*
 parmati *MPE²HDA* : par matis *L* : per armatos *Up* impetu
 inlati *PUpH* (*cf. c. 37. 10*) : impetu illati *E* : impetu lati *M* : impetu
 latis *D²* : impetu inlati *D² L* : impetu inlatatis *A* : impetu illatis *D³* :
 impetu inlato *M²A²* (*sed in A -latato*) : impetu elati *Duker* 3 qua
 uiam *PUpEHDLA* : quaqua uiam *M*

legiones sustinere, altera fronte instare Tempanio atque equitibus ; qui cum saepe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato in orbem se tutabantur, nequaquam inulti ; nec pugnae finis ante noctem fuit. Consul 5 quoque nusquam remisso certamine dum quicquam superfuit lucis hostem tenuit. Nox incertos diremit ; tantusque 6 ab imprudentia euentus utraque castra tenuit pauor ut relictis sauciis et magna parte impedimentorum ambo pro uictis exercitus se in montes proximos reciperent. Tumulus 7 tamen circumcessus ultra mediam noctem est ; quo cum circumsedentibus nuntiatum esset castra deserta esse, uictos rati suos et ipsi, qua quemque in tenebris pauor tulit, fugerunt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit. s Digressus deinde ipse cum paucis speculatum, cum ab sauciis hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse, laetus ab tumulo suos deuocat et in castra Romana penetrat. Vbi cum uasta desertaque omnia atque 9 candem quam apud hostes foeditatem inuenisset, priusquam Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat sauciis ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad urbem proximis itineribus pergit.

Iam eo fama pugnae aduersae castrorumque desertorum 40 perlata erat, et ante omnia deplorati erant equites non priuato magis quam publico luctu, Fabiusque consul terrore urbi 2 quoque injecto stationem ante portas agebat, cum equites procul uisi non sine terrore ab dubiis quinam essent, mox cogniti tantam ex metu laetitiam fecere, ut clamor urbem peruaderet gratulantium saluos uictoresque redisse equites, et ex maestis paulo ante domibus quae conclamauerant suos, procurreretur in uias, pauidaeque matres ac coniuges, oblitas

7 quo cum *ME²HD³* in ras. L.1 : quo *PUpE* (sed add. cum ante nuntiatum *Up*) 8 Digressus *MP²UpEHDLA* : digressos *P* degressus *Sigon.* laetus *MPUpEDLA* : laetos *H*

40 2 cogniti *M²UpE?* *A¹* uel *A²* : cognitis *MPE* uel *E²HDLA*

prae gaudio decoris, obuiam agmini occurrerent, in suos quaeque simul corpore atque animo, uix prae gaudio compotes, effusae. Tribunis plebi qui M. Postumio et T. Quintio diem dixerant, quod ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio uisa est per recens odium Semproni consulis renouandae in eos inuidiae. Itaque aduocata contione cum proditam Veiis rem publicam esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad caedem fortissimos equites, deserta foede castra uociferati essent, C. Iunius, unus ex tribunis, Tempanium equitem uocari iussit coramque ei 'Sex. Tempani' inquit, 'quaero de te arbitrerisne C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse aut firmasse subsidiis aciem aut ullo boni consulis functum officio; et tune ipse, uictis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris restituerisque pugnam; excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus num aut consul ipse subuenerit aut miserit praesidium; postero denique die ecquid praesidii usquam habueris, an tu cohorsque in castra uestra uirtute perruperitis; ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inueneritis an deserta castra, relictos saucios milites. Haec pro uirtute tua fideque, qua una hoc bello res publica stetit, dicenda tibi sunt hodie; denique ubi C. Sempronius, ubi legiones nostrae sint; desertus sis an deserueris consulem exercitumque; uicti denique simus an uicerimus.'

41 Aduersus haec Tempani oratio incompta fuisse dicitur, ceterum militariter grauis, non suis uana laudibus, non cri-

3 compotes *UpA* dett. aliq. : compote *MPEH* 'lectio uetus' Rhenan. : compotae *DL* 4 pugnatum esset *MPUpED³A²* : pugnatum est *HDLA* 5 Iunius *Edd. uet.* (cf. Mommsen, *Röm. Forsch.* 1, 115) : iulius *MPUpEHDLA*, uix recte (cf. 23, 32, 14 adn.) 6 ei Sex. (*uel -xte*) *HE³LA* : eis ex *ME* : eis sexte *RD* : ei sexte *RxD^x* : eis ex te *PUpL* 8 praesidii usquam *UpD³* : praesidi usquam *PE¹* *uel E³* : praesidii quam *H* : praesidiisquam *MRD? A* : praesidis usquam *E* : praesidii quam *M²RxD^xL* : praesidii quicquam *A²* 9 qua una *PUpE¹* *uel E³HD^xA³* : quam una *E* : quam unam *MDLA*

mine alieno lacta : quanta prudentia rei bellicae in C.² Sempronio esset, non militis de imperatore existimationem esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitiis consulem legeret. itaque ne ab se imperatoria consilia neu consu-³ lares artes exquirerent, quae pensitanda quoque magnis animis atque ingenii essent ; sed quod uiderit referre posse. uidisse autem se priusquam ab acie intercluderetur consulem ⁴ in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque hostium uersantem. postea se a conspectu suorum ⁵ ablatum ex strepitu tamen et clamore sensisse usque ad noctem extractum certamen ; nec ad tumulum quem ipse tenuerat prae multitudine hostium credere perrumpi potuisse. exercitus ubi esset se nescire ; arbitrari, uelut ipse in re ⁶ trepida loci praesidio se suosque sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus causa loca tutiora castris cepisse ; nec ⁷ Volscorum meliores res esse credere quam populi Romani ; fortunam noctemque omnia erroris mutui implesse. Precantemque deinde ne se fessum labore ac uulneribus tenerent, cum ingenti laude non uirtutis magis quam moderationis dimissum. Cum haec agerentur, iam consul uia Labicana ⁸ ad fanum Quietis erat. Eo missa plausta iumentaque alia ab urbe exercitum adfectum proelio ac uia nocturna exce-
pere. Paulo post in urbem est ingressus consul, non ab ⁹ se magis enixe amouens culpam quam Tempanium meritis laudibus ferens. Maestae ciuitati ab re male gesta et iratae ¹⁰

⁴¹ 3 pensitanda quoque magnis animis atque ingenii essent *MPUpEHDLA* : quoque *post magnis ponit H. J. Mueller* : pensitare quoque magni animi atque ingenii esset *Gron.* : pensitanda quoque, magni animi atque ingenii essent *Madv. in Ed. 3* referre *MPUpEHA* : referri *DL* ⁴ adhortantem *Vorm. MD^rLA* : ad hortantem *D* : atque hortantem *PUpE* : atque adhortantem *Vorm.²* : hortantem *H* ⁷ ne se fessum *MHDLA* : ne se infessum *PE³* : se ne se fessum *Up* : ne se confessum (infensum, ncfessum ?) *E?* dimissum *MPUpEHDLA* *Edd. uct.* : dimissum accipio *A³* dett. *alig. Ald.* : dimitunt *Harant* ⁸ Labicana scribendum est (uide 2. 39. 4 cum adi. et 26. 9. 11 : lauicana *MPUpEHDLA* ⁹ amouens *MPUpED³A¹* uel *A²* : admouens *HDLA*

ducibus M. Postumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat, decem milibus aeris grauis
 11 damnatur. T. Quinctium collegam eius, quia et in Volscis consul auspicio dictatoris Postumi Tuberti et ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mam. Aemili res prospere gesserat,
 12 totam culpam eius temporis in praedamnatum collegam transferentem omnes tribus absolverunt. Profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, uenerabilis uiri, et exactae iam aetatis Capitolinus Quinctius, suppliciter orans ne se, breui reliquo uitiae spatio, tam tristem nuntium ferre ad Cincinnatum paterentur.

42 Plebs tribunos plebi absentes Sex. Tempanium (M.) Asellium Ti. Antistium Ti. Spurillium fecit, quos et pro centurionibus sibi praefecerant Tempanio auctore equites.
 2 Senatus cum odio Semproni consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari iussit. Creati sunt L. Manlius Capitolinus Q. Antonius Merenda L. Pa-
 3 pirius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio, consuli anni prioris, diem dixit. Quem cum quattuor collegae inspectante populo Romano orarent ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil praeter fortunam reprehendi posset, uexaret, aegre Hortensius pati,
 4 temptationem eam credens esse perseverantiae suaे, nec precibus tribunorum, quae in speciem modo iacentur,
 5 sed auxilio confidere reum. Itaque modo ad eum conuersus, ubi illi patricii spiritus, ubi subnixus et fidens

11 et ad MEHDLA : ad PU_p Mam. Up Ed. Rom. 1469 Ald., cf. c. 31. 5 : m. MPEHDLA

42 1 M. Asellium Mommsen : a. sellium MPUpEHDLA Ed. Rom. 1469 Ti. Antistium Ti. Spurillium Mommsen : et antistium et spurillium MPUpEDLA Ed. Rom. 1469 : et antistium et sparillium H

2 Manlius Ed. Mediol. 1478 (cf. e.g. 2. 54) : manilius MPUpEHD LA : mäilius (i.e. Mamilius Ed. Rom. 1469) Mugillanus E² uel E³ Ed. Mediol. 1478, cf. c. 7. 10 adn. : mugilanus Up Edd. uet. plures : mugilianus MPEHDLA 4 iacentur MPUpEHDLA : iacentur Luterb., sed uide sis Append. ii Editionis meae Lib. II 5 ubi subnixus MPHDLA : ubi sibi subnixus UpE² : ubi subnixe E

innocentiae animus esset quaerebat; sub tribunicia umbra consularem uirum delituisse; modo ad collegas: 6
 ‘Vos autem, si reum perago, quid acturi estis? An
 crepturi ius populo et euersuri tribuniciam potestatem?’
 Cum illi et de Sempronio et de omnibus summanni populi 7
 Romani potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut uelle aut posse, sed si preces suae pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non ualuisserent, se uestem cum eo 8
 mutatueros, tum Hortensius ‘Non uidebit’ inquit, ‘plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror, quando hoc est in imperio consecutus ut tam carus esset militibus’. Nec pietas quattuor tribunorum quam 9
 Hortensi tam placabile ad iustas preces ingenium pariter plebi patribusque gratius fuit.

Non diutius fortuna Aequis indulsit, qui ambiguam uictoriā 10
 Volscorum pro sua amplexi fuerant. Proximo anno, 43
 Num. Fabio Vibulano T. Quinctio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabii, cui sorte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum; cum trepidam tantum ostendis- 2
 sent aciem Aequi, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. Itaque triumphus negatus, ceterum ob Sempronianae cladis leuatam ignominiam ut ouans urbem intraret concessum est.

Quemadmodum bellum minore quam timuerant dimica- 3
 tione erat perfectum, sic in urbe ex tranquillo necopinata moles discordiarum inter plebem ac patres exorta est, coepta

6 reum P^2UpE^2HDLA : rerum MP: rem E potestatem EH
 DLA (sed in E et D interrogationis signum ex q (i. e. ‘quaere’) natum
 supra additum est): potestatem pl M, ‘antiqua lectio’ Rhenan.: poste-
 statem r P: postestatem pr P^2 : potestatem p. r. Up 8 Sempro-
 nium MP ^{2} UpEH: Sempronius PDLA 9 ingenium M ^{2} UpE ^{1} uel
 E ^{3} HDLA: in ingenium MPE? (uel in E est ingenium)

43 1 Num. Sigan. ex Fast. Capitol. (cf. C. I. L. ii², p. 112), ut in cc.
 49. 1; 57. 12; 58. 6: cñ m HDLA: cñ MPUpE euenerat MP ^{1}
 EHRDA: uenerat (sed antea prouinciae) L: euenit Up 2 negatus
 MPUpEH ^{1} LA ^{2} ; negatur HDA dett.

4 ab duplicando quaestorum numero. Quam rem, praeter duos urbanos quaestores *(ut crearentur alii quaestores)* duo qui consulibus ad ministeria belli praesto essent, a consulibus relatam cum et patres summa ope adprobassent, tribuni plebi certamen intulerunt ut pars quaestorum—nam ad 5 id tempus patricii creati erant—ex plebe fieret. Aduersus quam actionem primo et consules et patres summa ope adnisi sunt concedendo deinde ut quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis [usi sunt adaeque], *(sic)* in quaestoribus liberum esset arbitrium populi, cum parum proficerent, totam rem de augendo quaestorum numero 6 omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliaeque subinde, inter quas et agrariae legis, seditiosae actiones exsistunt; propter quos motus cum senatus consules quam tribunos creari mallet, neque posset per intercessiones tribunicias senatus 7 consultum fieri, res publica a consulibus ad interregnum, neque id ipsum—nam coire patricios tribuni prohibebant 8 —sine certamine ingenti, redit. Cum pars maior insequentis anni per nouos tribunos plebi et aliquot interreges certaminibus extracta esset, modo prohibentibus tribunis patricios

3 ab duplicando *EHL*: adduplicando *MPRD.A*: a duplicando *M²UpD²A²* 4 quaestores ut crearentur alii quaestores duo qui *scripsimus*, *Linterbacheri nestigiis innisi*, sed ita ut codicum qui statuatur error aliqua ratione intellegi possit: quaestores duo qui *MPUpEHDLA* (sed in E in hac columnna superest multum spatii; linea enim illa tamen intulerunt ut pars questorum in trium linearum spatio stat: quaestores duo ut *Gron.*; *fort. primum illud quaestores tollere malet aliquis* adprobassent *Weissenb.*: adprobassent a consulibus (*ex priore linea post -ssent repetitum*) *MPUpEHDLA* ad id tempus *A³* dett.: id tempus *MPUpEHDLA* (*scil. inter nā et id intercederat ad*) 5 usi sunt adaeque *Vorm.*? *MPUpEHDLA* (*sed in A ad eq i.e. ad equae*): *delebat usi sunt Gruter*: totam phrasin sustulimus nos ut glossema *Latinitatis posterioris redolens* (*vide Cl. Quarterly v (1911), p. 9*): usi sunt id aeque *D^r* dett.: ius esset adaequatum *Zingerle*: ius sissent adaequare *Seyffert*: ius adaequassent *Novák* *(sic) addidimus, quod inter creandis et in (i) facilius, ut credimus, excidere poterat quam ita quod addunt *Madv.* *Novák* 6 senatus consultum *MEH*: smc *PDLA* (*ut saepe in L*) 7 redit *MPUpEHDL*: redicit *A* (*quid noluerit non appetet*; *fort. -i- in exemplari deletum erat, cf. 1 7. 5 adm.*): redicit *Wesenbergs*, *sed cf. 1. 27. 10 adm.**

coire ad prodendum interregem, modo interregem interpellantibus ne senatus consultum de comitiis consularibus faceret, postremo L. Papirius Mugillanus proditus interrex,⁹ castigando nunc patres, nunc tribunos plebi, desertam omissamque ab hominibus rem publicam, deorum prouidentia curaque exceptam memorabat Veientibus indutiis et cunctatione Aequorum stare. unde si quid increpet terroris,¹⁰ sine patricio magistratu placere rem publicam opprimi? non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse? an bello intestino bellum externum propulsaturos? quae si in unum¹¹ conueniant, uix deorum opibus quin obruatur Romana res resisti posse. quin illi, remittendo de summa quisque iuris, mediis copularent concordiam, patres patiendo tribunos¹² militum pro consulibus fieri, tribuni plebi non intercedendo quo minus quattuor quaestores promisce de plebe ac patribus libero suffragio populi fierent?

Tribunicia primum comitia sunt habita. Creati tribuni⁴⁴ consulari potestate omnes patricii, L. Quinctius Cincinnatus tertium L. Furius Medullinus iterum M. Manlius A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quaestorum habente,² potentibusque inter aliquot plebeios filio (A.) Antisti tribuni

8 prodendum PU_pEHDLA : prodeandum M : procreandum M¹
modo interregem ME²HDLA : om. PU_pE⁹ Mugillanus Up
Ed. Mediol. 1478 ut c. 42. 2 (cf. c. 7. 10 adn.) : mugilianus H : mugili-
lanus MPEDLA¹⁰ si quid . . . opprimi non om. L increpet
PU_pEHR : increparet MA² : increpat A : instrepatis D⁵ ubi instr-
rasura¹¹ opibus quin MP²UpE³HDLA : opibus qui non P :
opibus quin non E mediis MPUpEHDLA (et in ED uiris non iuris
praecedit) : mediis dett. aliq. : remedii dett. unus (Voss. 2) : mediis con-
siliis malit Walters (cf. 8. 13. 3, optime si quid mutandum est
12 tribuni Up dett. aliq. : tribunos (ex linea praecedente) MPEHDLA
promise MPEHDLA : promiscue UpD²A^s; cf. 3. 47. 7 adn.

44 1 tertium Ed. Rom. 1469 Ald. : tertio (ut saepe) MPUpEHLA :
tercio RD, cf. c. 48. 1 iinf. L. Furius dett. aliq. (cf. cc. 25. 5 et 35. 1
Sign. ex his locis et Fast. Capitol. (cf. C. I. L. i², p. 112 quamquam hoc
in loco praenomen in lapide perit) : sextus (uel sex.) furius MPUpE
HDLA Manlius Ed. Rom. 1469, cf. C. I. L. l. c. : mallius (ut saepe)
MPUpEHDLA Ald. : maniliu dett. aliq. Atratinus PU_pE uel
E¹HDLA : aratinus M (ut et c. 35. 1) E?² A. Antisti Luterb. :
antisti (uel -ii) MPUpEHD²LA : anstittiit D

plebis et fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompili, nec potes-
 tas nec suffragatio horum ualuit quin quorum patres auosque
 3 consules uiderant eos nobilitate praeferrent. Furere omnes
 tribuni plebi, ante omnes Pompilius Antistiusque, repulsa
 4 suorum accensi. quidnam id rei esset? non suis bene-
 ficiis, non patrum iniuriis, non denique usurpandi libidine,
 cum liceat quod ante non licuerit, si non tribunum milita-
 rem, ne quaestorem quidem quemquam ex plebe factum!
 5 non ualuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribu-
 norum plebis, potestatis sacrosanctae, ad auxilium libertatis
 creatae. fraudem profecto in re esse, et A. Sempronium
 comitiis plus artis adhibuisse quam fidei. eius iniuria queri
 6 suos honore deiectos. Itaque cum in ipsum, et innocentia
 tutum et magistratu, in quo tunc erat, impetus fieri non
 posset, flexere iras in C. Sempronium, patrualem Atratini,
 eique ob ignominiam Volsci belli adiutore collega M. Canu-
 7 leio diem dixere. Subinde ab iisdem tribunis mentio in
 senatu de agris diuidendis inlata est, cui actioni semper acer-
 rime C. Sempronius restiterat, ratis, id quod erat, aut depo-
 sita causa leuiorem futurum apud patres reum aut perseue-
 8 rantem sub iudicii tempus plebem offensurum. Aduersae
 inuidiae obici maluit et suae nocere causae quam publicae
 9 deesse, stetitque in eadem sententia ne qua largitio, cessura
 in trium gratiam tribunorum, fieret; nec tum agrum plebi,
 sed sibi inuidiam quaeri; se quoque subiturum eam tempes-
 tam forti animo; nec senatui tanti se ciuem aut quem-

2 Pompili *P*: *pompili* *UpE*: polii *H*: polli *M*.⁴² : populi *DL*.¹

3 Pompilius *Up*: polius *MPEHDLA* rei esset *Edd.* *uet.* : add.
 quod *MPUpEHDLA* sed in *R* (4. 20. 4 *adn.*) *sic* · Quod (*ubi punctum
 crasit R^r*) — cf. 1. 49. 7 et 2. 32. 10 *adn.* —: rei *essc Madv.* *Ed.*³ *Gronovium
 scutus* 4 suis *PUpEHR* (*sed hic -s pluiore calamo*, cf. 1. 41. 4
adu.) *DLA* : sui *M* usurpandi *MPUpEHDLA* : ius usurpandi
Karsten quaestorem *MPEHDLA* : quaestorum *Up* 5 ualuisse
PUpEHDLA et *A³* : ualuisse *MA²* 6 cum in *MP²UpEDLA* :
 cum *PH* Atratini *UpEHDLA* : aratini *M* (cf. § 1 *sup.* *adn.*) : atranii
P 7 ratis *Ed.* *Frob.* 1535 : ratiis *M* : ratus *PUpE?* *HDLA* (*sed in E
 -s in fine linea fort. ab E¹ uel E²*) perseverantem sub *E²HDLA* :
 perseverantem per *PUpE* : perseverante per sub *M* : perseverante
 sub *Vorm.* ?

quam alium debere esse, ut in parcendo uni malum publicum fiat. Nihilo demissiore animo, cum dies uenit causa ipse 10 pro se dicta, nequ quam omnia expertis patribus ut mitigarent plebem, quindecim milibus aeris damnatur.

Eodem anno Postumia uirgo Vestalis de incestu causam 11 dixit, crimine innoxia, ab suspicione propter cultum amoeniorem ingeniumque liberius quam uirginem decent parum abhorrens. Eam ampliatam, deinde absolutam pro collegii 12 sententia pontifex maximus abstinere iocis colique sancte potius quam scite iussit. Eodem anno a Campanis Cumae, quam Graeci tum urbem tenebant, capiuntur.

Insequens annus tribunos militum consulari potestate 13 habuit Agrippam Menenium Lanatum P. Lucretium Tric平 pitinum Sp. Nautum Rutulum, annus, felicitate populi 45 Romani, periculo potius ingenti quam clade insignis. Seruitia urbem ut incenderent distantibus locis coniurarunt, populoque ad opem passim ferendam tectis intento ut arcem Capitoliumque armati occuparent. Auertit nefanda consilia 2 Iuppiter, indicioque duorum comprehensi sontes poenas derunt. Indicibus dena milia grauis aeris, quae tum diuitiae habebantur, ex aerario numerata et libertas praemium fuit.

Bellum inde ab Aequis reparari coeptum ; et nouos hostes 3 Labicanos consilia cum ueteribus iungere, haud incertis auctoribus Romam est allatum. Aequorum iam uelut anni 4 uersariis armis adsueuerat ciuitas ; Labicos legati missi cum

10 causa ipse *A²* uel *A¹* Aldus : causa ipsa *Up* : causa ipsa ipse *PEHDLA* : causa ipse sa ipse *M* 11 crimen *PUpEHDLA* : crimines *M* : criminis *M²A³* ab suspicione *Gron* : ob suspicione *MPUpEHLA* : ob suspicionem *RD* 12 Eam *M²* : eam am *M* (scil. ex repetitione in exemplari suo) : famam *P²UpEHDLA* : om. *P*

45 1 Rutulum ut c. 35. 4 : rutilium *M²A²* : om. *PUpEHDLA* : add. C. Seruiliu Sigan. ex Fast. Capitol. (f. C. I. L. i², p. 112) 2 habebantur *PUpEHDLA* : habentur *M* praemium *PUpEHDLA* : et praemium *M* 3 Labicanos] cf. 2. 39. 4 adn. et cc. 47, 49 inf. : lauicanos *MPUpEHDLA* (et sic infr. §§ 4-7 lauic- *UpEHDLA* : in MPRL Labicos sed Lauicis, Lauicanos, Lauicanis) 4 est allatum *MPUpEH* : est adlatum *D²A²* : esse allatum *DL* : esse adlatum *A* 4 Labicos, Labicis] uide sup. § 3 adn.

responsa inde rettulissent dubia, quibus nec tum bellum parari nec diuturnam pacem fore appareret, Tusculanis negotium datum, aduerterent animos ne quid noui tumultus Labicis oreretur.

5 Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo uenerunt, L. Sergium Fidenatem M. Papirium Mugillanum C. Seruilium Prisci 6 filium, quo dictatore Fideneae captae fuerant. Nuntiabant legati Labicanos arma cepisse et cum Aequorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum castra in Algido posuisse. 7 Tum Labicanis bellum indictum ; factoque senatus consulto ut duo ex tribunis ad bellum proficiserentur, unus res Romae curaret, certamen subito inter tribunos exortum ; se quisque belli ducem potiorem ferre, curam urbis ut ingratam 8 ignobilemque aspernari. Cum parum decorum inter collegas certamen mirabundi patres cōspicerent, Q. Seruilius ‘Quando nec ordinis huius ulla’ inquit, ‘nec rei publicae est uerecundia, patria maiestas altercationem istam dirimet. Filius meus extra sortem urbi praeerit. Bellum utinam, qui adpetunt, consideratius concordiusque quam cupiunt gerant’.

46 Dilectum haberi non ex toto passim populo placuit ; decem tribus sorte ductae sunt ; ex iis scriptos iuniores duo 2 tribuni ad bellum duxere. Coepta inter eos in urbe certamina cupiditate eadem imperii multo impensius in castris accendi ; nihil sentire idem, pro sententia pugnare ; sua consilia uelle, sua imperia sola rata esse ; contemnere in uicem et contemni, donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est 4 ut alternis diebus summam imperii haberent. Quae cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius, aetate et usu doc-

4 appareret *MUp²EHD₁* : apparebat *PUp* : appararet *L* oreretur *MPE²* uel *E³HL* (*cf. 2. 16. 2 adu.*) : orioretur *UpED₁* *quod hic commendet clausula Ciceroniana* 5 *Mugillanum Sigo.*, *cf. c. 7. 10 adu.* : *Mugilanum MPEHDL₁* *dett. Edd. uel.* 6 *Labicanos et § 7 Labicanis* [*cf. § 3 sup. adu.*] 7 *ignobilemque PUpEHRDA²* *uel A³* : *ignobilem MLA*, *fort. recte* 8 *consideratius PUpEDLA* : *consideratius H* : *confideratius M* : *confederatius M²*.

tus, precatus ab dis immortalibus ne discordia tribunorum
 damnosior rei publicae esset quam ad Veios fuisse, et uelut
 haud dubia clade imminente, institisse filio ut milites scri-
 beret et arma pararet. Nec falsus uates fuit. Nam ductu 5
 L. Sergi, cuius dies imperii erat, loco iniquo sub hostium
 castris, cum quia simulato metu receperat se hostis ad ual-
 lum, spes uana expugnandi castra eo traxisset, repentino im-
 petu Aequorum per supinam uallem fusi sunt, multique in
 ruina maiore quam fuga oppressi obtruncatique; castraque 6
 eo die aegre retenta, postero die circumfusis iam magna ex
 parte hostibus per auersam portam fuga turpi deseruntur.
 Duces legatique et quod circa signa roboris de exercitu fuit
 Tusculum petiere: palati alii per agros passim multis itineri- 7
 bus maioris quam accepta erat clavis nuntii Romam con-
 tenderunt. Minus trepidationis fuit, quod euentus timori s
 hominum congruens fuerat, et quod subsidia quae respice-
 rent in re trepida praeparata erant ab tribuno militum. Ius- 9
 suque eiusdem per minores magistratus sedato in urbe
 tumultu, speculatores propere missi nuntiavere Tusculi
 duces exercitumque esse, hostem castra loco non mouisse.
 Et quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatus con- 10
 sulto dictus Q. Seruilius Priscus, uir cuius prouidentiam in
 re publica cum multis aliis tempestatibus ante experta ciuitas
 erat, tum euentu eius belli, quod uni certamen tribunorum
 suspectum ante rem male gestam fuerat. Magistro equitum 11
 creato, a quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio
 suo—ut tradidere quidam; nam alii Ahalam Seruilium 12
 magistrum equitum eo anno fuisse scribunt—, nouo exercitu

46 4 ab dis (*sed diis*) MPEDLA : sub diis H 5 Sergi (*uel -ii*) MP
*UpEHA*²: om. DLA dett. co traxisset MPEHA²: eo retraxisset
 DLA : extraxisset Up 10 quod plurimum MPUpEDLA : quam
 plurimum II Seruilius A² dett. aliq. Ed. Rom. 1469 Ald. : sul-
 picius MPUpEIIA : sulpicius DL : seruilius sulpicius dett. aliq.
 fuerat MPUpEDLA : fecerat H 11 a quo ipse Vorm. ? UpE²
 HD? A¹ uel A² : quo ipse M : a quo ipsi P : a quo ipso D¹ (*uel D*) LA :
 a quo ipst (*cum tribuno arte coniunctum*) ED?

profectus ad bellum, accitis qui Tusculi erant, duo milia passuum ab hoste locum castris cepit.

47 Transierat ex re bene gesta superbia neglegentiaque ad 2 Aequos, quae in Romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim proelio cum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionum inde signa inferri propere iussit 3 signiferumque ex suis unum cunctantem occidit. Tantus ardor ad dimicandum fuit ut impetum Aequi non tulerint; uictique acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tempore et certamine minor castrorum oppugnatio fuit quam 4 proelium fuerat. Captis direptisque castris cum praedam dictator militi concessisset, secutique fugientem ex castris hostem equites renuntiassent omnes Labicanos uictos, mag- 5 nam partem Aequorum Labicos confugisse, postero die ad Labicos ductus exercitus oppidumque corona circumdata 6 scalis captum ac direptum est. Dictator exercitu uictore Romam reducto, die octauo quam creatus erat, magistratu se abdicavit; et opportune senatus priusquam ab tribunis plebi agrariae seditiones mentione inlata de agro Labicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Labicos 7 deducendam. Coloni ab urbe mille et quingenti missi bina iugera acceperunt.

Captis Labicis, ac deinde tribunis militum consulari po-

47 2 inferri *PUPEDLA*: inferi *M*: inferre *H* signiferumque *MHDLA*: signiferum quoque *PUPE* 3 breuior tempore et certamine minor *E²D?* *Ed. Frob.* 1535: breuior et tempore et certamine *H?*: breuiore tempore et certamine minor *MPUpH* (-e in breuiore perstrictum ab *H¹*) *D¹LA* 4-7 Labicanos. Labicos] sexius hic recurrit hoc nomen; cum -b- in *Mbis*, in *Pbis*, in *RDLA ter*, in *E semel* (Aequorum Labicos *MPERDLA*, ad Labicos *RDLA*, coloniam Labicos *MPRDLA*): cum -u- in *MPA* quater, in *E* quinquies, in *RDLA ter*, in *UpH* *sexiens*: uide sis c. 45. 3 sup. cum adm. 5 circumdata *M²P?D²LA* (*sed hic -nd-*): circumdatam *M*: circumdatum *P¹UpEH*: circumdatas *D* 7 acceperunt *A²* dett. unus (*cod. Carinth.*) *Edd.* *uet.* *alig.*: acceperant *MPUpEHDL*: acceperant (*pro -pant*) *A* Labicis *HDLA* (*sed in his omnibus lau-*; cf. § 4 *alii.*): lauicanis *MPUpEA* *marg.* (*ut secundam lectionem*) ac *MPUpHDLA*: *delet H. J. Mueller, fort. recte;* *fort. etiam duae uoces praecedentes simul amolienda*

testate Agrippa Menenio Lanato et C. Seruilio Structo et P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, et Sp. Rutilio Crasso, et in sequente anno A. Sempronio Atratino tertium, s et duobus iterum, M. Papirio Mugillano et Sp. Nautio Rutulo, biennium tranquillae externae res, discordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores uolgi erant Sp. Maecilius 48 quartum et (M.) Metilius tertium tribuni plebis, ambo absentes creati. Ei cum rogationem promulgassent ut ager 2 ex hostibus captus uirilim diuidetur, magnaeque partis nobilium eo plebiscito publicarentur fortunae—nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno solo posita, non 3 armis partum erat, nec quod uenisset adsignatumue publice esset praeterquam plebs habebat , atrox plebi patribusque 4 propositum uidebatur certamen. Nec tribuni militum, nunc in senatu, nunc [in] conciliis priuatis principum cogendis, uiam consilii inueniebant, cum Ap. Claudius, nepos eius 5 qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex patrum concilio, dicitur dixisse uetus se ac familiare con- 6 silium domo adferre ; proauum enim suum Ap. Claudium ostendisse patribus uiam unam dissoluenda tribuniciae potestatis per collegarum intercessionem. facile homines 7 nouos auctoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quam maiestatis memor adhibeat oratio. pro fortuna illis animos esse ; ubi uideant collegas 8 principes agendae rei gratiam omnem ad plebem praeoccupasse nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinatu- 9

7 C. Seruilio *Glarean.* ex 4. 45. 5 et *Diod.* 13. 7. 1 : l. seruilio *PUpII DLA* : seruilio *M* : om. *E* (qui om. et Structo) Sp. Rutilio *MP UpEIIDLA* : Sp. Veturio *Sigon.* ex *Diod.* 13. 7. 1 8 Mugillano *Sigon.* (uide sup. c. 7. 10 adu.) : mugilano *MPUpEIIDLA Edd. uct.*

Rutulo] ut 3. 7. 6 (ubi cf. adu.), 4. 35. 4 etc. : rutilio *MI²UpEHDLA* : rutulo *P*, quae ambo conjectuae Rutulo satis fauent.

48 1 quartum et mox tertium dett. unus (*Leid. sec.*) : quarto, tertio (uel -reio) *MPUpEHDLA*, ut saepe, e.g. c. 44. 1 M. Metilius *Alscheski* : metilius *MPUpERD* : meciilius *HLA* 2 ci cum *D?*, *Madv.* : et cum *MPUpEHD* uel *D'LA* 4 in conciliis *Ald.^e* : seclusit in *Crevier*, recte : in consiliis *MPUpEHDLA* dett.

ros se ad causam senatus, per quam cum uniuerso ordini, tum
 10 primoribus se patrum concilient. Adprobantibus cunctis
 et ante omnes Q. Seruilio Prisco, quod non degenerasset
 ab stirpe Claudia, conlaudante iuuenem, negotium datur ut
 quos quisque posset ex collegio tribunorum ad intercessionem
 11 perlicerent. Misso senatu, prensantur ab principibus tribuni.
 Suadendo monendo pollicendoque, gratum id singulis pri-
 uatim, gratum uniuerso senatui fore, sex ad intercessionem
 12 comparauere. Posteroque die cum ex composito relatum ad
 senatum esset de seditione quam Maecilius Metiliusque
 13 largitione pessimi exempli concirent, eae orationes a pri-
 moribus patrum habitae sunt ut pro se quisque iam nec
 consilium sibi suppeteret diceret, nec se ullam opem cernere
 aliam usquam praeterquam in tribunicio auxilio ; in eius
 potestatis fidem circumuentani rem publicam, tamquam
 14 priuatum inopem, confugere ; praeclarum ipsis potestatique
 esse, non ad uexandum senatum discordiamque ordinum
 mouendam plus in tribunatu uirium esse quam ad resisten-
 15 dum improbis collegis. Fremitus deinde uniuersi senatus
 ortus, cum ex omnibus partibus curiae tribuni appallarentur.
 Tum silentio facto ii qui praeparati erant gratia principum,
 quam rogationem a collegis promulgatam senatus censeat
 dissoluenda rei publicae esse, ei se intercessuros ostendunt.
 16 Gratiae intercessoribus ab senatu actae. Latores rogationis
 contione aduocata proditores plebis commodorum ac seruos
 consularium appellantes aliaque truci oratione in collegas
 inuicti, actionem deposuere.

49 Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius

9 cum uniuerso ordini tum *Tan. Faber quem confirmare uidetur D*
ubi cumiuerso probabile, . . . miuerso certum est : uniuerso ordini cum
MPUpEHD³LA

11 monendo *MPUpEHA¹ uel A² : om. DLA*
 13 aliam usquam *MP²UpE¹HDLA* : alia nusquam *PE*   con-
 fugere *PUpH* (*ubi ē fug-*) *EDL.1* ‘*antiqua lectio*’ *Rhenan.* : effugere
M (*ex effug- natum*)

49¹ Duo *M²E³HDLA* (*sed in D ante d- Q erasum est, : aduo M :*
arduo P : ardua P²UpE : at duo A³

Cossus C. Valerius Potitus Q. Quintcius Cincinnatus Num.
 Fabius Vibulanus tribuni militum consulari potestate fuerunt,
 ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros 2
 Tiberis super ripas effusus maxime ruinis uillarum uastauit.
 Simul Aequos triennio ante accepta clades prohibuit Bolanis, 3
 suae gentis populo, praesidium ferre. Excursiones inde in 4
 confinem agrum Labicanum factae erant nouisque colonis
 bellum inlatum. Quam noxam cum se consensu omnium 5
 Aequorum defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memorabilis
 quidem bello, per obsidionem leuemque unam pugnam
 et oppidum et fines amisere. Temptatum ab L. Decio 6
 tribuno plebis ut rogationem ferret qua Bolas quoque, sicut
 Labicos, coloni mitterentur, per intercessionem collegarum
 qui nullum plebi scitum nisi ex auctoritate senatus passuros
 se perferri ostenderunt, discussum est.

Bolis insequente anno receptis Aequi coloniaque eo de- 7
 ducta nouis viribus oppidum firmarunt, tribunis militum
 Romae consulari potestate Cn. Cornelio Cocco L. Valerio
 Potito Q. Fabio Vibulano iterum M. Postumio Regillensi.
 Huic bellum aduersus Aequos permissum est, prauae mentis 8
 homini, quam tamen uictoria magis quam bellum ostendit.
 Nam exercitu impigre scripto ductoque ad Bolas cum leuibus 9

1 Q. Quintcius (*uel -nt-* MPE: om. *praen.* UpHDLA Num.
 Fabius Sigan. *ut* 4. 43. 1 ubi cf. *adn.*: marcus (*uel m.*) MPUpEHDLA

3 Bolanis Sigan. et Cluverius (*cf. inter alia* Plin. 3. 5. 69 ubi ordo clementis nomini litteram B- confirmat): uolanis MPEHDLA: uolentes Up

4 Labicanum (*cf. adn. ad c.* 45. 3): lauic- MPUpEHDLA 6 L. Decio dett. *alig. Edd. ut* : l. quintio decio Up : l. sextio A³ : l. dexio MHDLA : l. q. dexio PE [Bolas] *ut supra* : uolas MP²UpEHDLA (sed uolans P) Labicos] *ut supra* § 4: lauic- MPUpEHDLA

7 Bolis D (*cf. supra*): uolis MPUpEHD³LA dducta MHDLA: ducta PUPE M. Postumio HDLA : m. t. postumio MPUp: marcio t. postumio E: marco titio postumio A² uel A³ (*cf. C. I. L. i², p. 114 ubi dat lapis P. Postumius*) Regillensi Sigan. ex Fast. Capitol. (*cf. C. I. L. i¹, p. 444 adn.*): regiliensi PU²EDLA²: re giliensi M: rei giliensi M¹: religiens UpHA; *cf. 2. 16. 4; 6. 22. 5; 8. 15. 5 cum adn.* 9 ductoque M²UpED³: ductaque M: ductuque PHDLA

Bolas] *ut supra* § 3: uolas MPUpEHDLA

proeliis Aequorum animos fregisset, postremo in oppidum inrupit. Deinde ab hostibus in ciues certamen uertit et cum inter oppugnationem praedam militis fore edixisset, capto 10 oppido fidem mutauit. Eam magis adducor ut credam irae causam exercitui fuisse, quam quod in urbe nuper direpta coloniaque noua minus praedicatione tribuni praedae fuerit. 11 Auxit eam iram, postquam ab collegis arcessitus propter seditiones tribunicias in urbem reuertit, audita uox eius in contione stolida ac prope uecors, qua M. Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Bolas quoque ut mitterentur coloni laturum se dicenti—dignum enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Bolanum esse —‘Malum quidem militibus meis’ inquit, ‘nisi quieuerint.’ Quod auditum non contionem magis quam mox patres 12 offendit. Et tribunus plebis, uir acer nec infacundus, nactus inter aduersarios superbum ingenium immodicamque linguam, quam inritando agitandoque in eas impelleret uoces quae inuidiae non ipsi tantum sed causae atque uniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum saepius 13 quam Postumium in disceptationem trahebat. Tum uero secundum tam saeuum atque inhumanum dictum ‘Auditis’ inquit, ‘Quirites, sicut seruis malum minantem militibus?’ 14 Tamen haec belua dignior uobis tanto honore uidebitur quam qui uos urbe agrisque donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti uestrae prospiciunt, qui pro uestris commodis aduersus tam crudeles superbosque aduersarios de- 15 pugnant? Incipite deinde mirari cur pauci iam uestram suscipiant causam. Quid ut a uobis sperent? An honores,

9 inrupit *MHDLA*: inrumpit *PUpE*   edixisset *MPUpED²A²*:
 dixisset *H*: eduxisset *DLA*   10 irae’-re *MEDLA²*: iram *PUpE²H*
 11 qua M. Sextio *Up²* dcl. aliq.: quam sextio *MPUpED LA*: q) Sextio *H* (? = que Sextio): q. Sextio *E³* (*i.e.* que uel quae Sextio) Bolas, Bolan-] *ut supra* § 3   dignum *Tan. Faber*: dignos
MPUpEIIDLA   nisi quieuerint *PUpEHA¹*: nisi quieuerunt *A*:
 si quieuerint *M*: si quieuerint *DL*   14 urbe *MUpEHDLA*: in
 urbe *P*   15 quid ut *MPEHDLA*: quid autem *Up*.

quos aduersariis uestris potius quam populi Romani pro-pugnatoribus datis? Ingemuistis modo uoce huius audit. 16 Quid id refert? Iam si suffragium detur, hunc qui malum uobis minatur, iis qui agros sedesque ac fortunas stabilire uolunt paeferetis'.

Perlata haec uox Postumi ad milites multo in castris maio- 50 rem indignationem mouit: praedaene interceptorem frau-datoremque etiam malum minari militibus? Itaque cum 2 fremitus aperte esset, et quaestor P. Sextius eadem uiolentia coerceri putaret seditionem posse qua mota erat, misso ad uociferantem quendam militem lictore cum inde clamor et iurgium oreretur, saxo ictus turba excedit, insuper increpante 3 qui uolnerauerat habere quaestorem quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Postumius 4 asperiora omnia fecit acerbis quaestionibus, crudelibus sup-pliciis. Postremo cum modum irae nullum ficeret, ad uoci-ferationem eorum quos necari sub crate iusserat concursu facto, ipse ad interpellantes poenam uecors de tribunali decurrit. Ibi cum submouentes passim lictores centuriones- 5 que uexarent turbam, eo indignatio erupit ut tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox 6 facinus postquam est Romam nuntiatum, tribunis militum de morte collegae per senatum quaestiones decernentibus tri-buni plebis intercedebant. Sed ea contentio ex certamine 7 alio pendebat quod cura incesserat patres ne metu quaes-

50 2 Sextius *MPUpEDLA*: Sexius *H*: Sestius *Sigoni*. (*cf. 3. 32. 4*);
sed dubium est num necesse sit antiquiorei formam ubique expellere, etiam in patricia gente oreretur *MPE³D?L*: oriretur *UpHD uel D¹A* (*cf. c. 45. 4 sup.*) 4 Postumius asperiora omnia *PUpEH DLA*: *om. M* cum modum *MPUpE²A*: com modum *H*: com-modum *E*: cum motum *DL* ad uociferationem] his uocibus rursus inc. *F* et *B* omnibus post *c. 21. 6* ubi uide *adn.*) tacite omissis; hic in his *adnn.* desinit nostra codicis *R* cum *L* comparatio crate *P²FUp E²D³* (*ut secundain lectionem*) *A³*: crato *H*: grate *MPEDLA*: erate *B* ad interpellantes *Gron.*: ad interpellandis *M*: ad interpellantis *PFBEHDLA* 6 postquam est *PFUpBEIHDLA*: *om.* est *M* 7 incesserat *MPFUpBE¹ uel E²HA¹ uel A²*: incesserat *D*: inter-cesserat *ED¹LA*

tionum plebs iraque tribunos militum ex plebe crearet,
8 tendebantque summa ope ut consules crearentur. Cum
senatus consultum fieri tribuni plebis non paterentur, iidem
intercederent consularibus comitiis, res ad interregnum rediit.

51 Victoria deinde penes patres fuit. Q. Fabio Vibulano
interrege comitia habente consules creati sunt A. Cornelius
Cossus L. Furius Medullinus.

2 His consulibus principio anni senatus consultum factum
est, ut de quaestione Postumianae caedis tribuni primo quo-
que tempore ad plebem ferrent, plebesque praeficeret quae-
3 sitioni quem uellet. A plebe consensu populi consulibus
negotium mandatur; qui, summa moderatione ac lenitate
per paucorum supplicium, quos sibimet ipsos conscisse mor-
tem satis creditum est, transacta re, nequiuere tamen conse-
4 qui ut non aegerrime id plebs ferret: iacere tam diu inritas
actiones quae de suis commodis ferrentur, cum interim de
sanguine ac suppicio suo latam legem confestim exerceri et
5 tantam uim habere. Aptissimum tempus erat, uindicatis
seditionibus, delenimentum animis Bolani agri diuisionem
obici, quo facto minuissent desiderium agrariae legis quae
6 possesso per iniuriam agro publico patres pellebat; tunc
haec ipsa indignitas angebat animos: non in retinendis modo
publicis agris quos ui teneret pertinacem nobilitatem esse,

51 1 L. Furius *Edd. uet.*: Furius *MPFU_pBEHDLA*, sed cf. 4, 57, 12
et testes alios in C. I. L. i², p. 115   3 populi *MPFU_pBEHDLA*:
delet Crevier, nix recte   4 ut non *PFU_pBEHDLA*: om. *M¹*, ubi
nequiuere... diu inritas a *M¹* sed in rasura scripta sunt   4 actiones
Vorm.? *MPFU_pBEA²* uel *A³* marg. (*ut secundam lectionem*): sanctiones
E²DL: sancções *H*: factiones *A*   5 ac suppicio *PFBEDL*: ac
suppicio *M* (*scil. quod supra -p- poní debuerat in -o translatum erat*
aut in exemplari aut, quod minus credo, ab M ipso): et suppicio *HA*:
ac sulpicium *Up*   5 tempus *MPFU_pBEHDLA*: ad tempus *Madv.*
Ed. 3   erat *PFU_pBEHDLA*: fuerat *Vorm. MA²*, fort. recte
Bolani *E?* cf. 4, 49, 3 adn.: uolani *MPFU_pBE¹HDL*: volam *A*   pos-
sesso *A²* uel *A³* *Ed. Rom. 1469 Ald.*: possessio *MPFU_pBE¹HDLA*:
posset sio (*uel possit sio E*)   pellebat *PFU_pBEHDLA* (*sed in E*
-ll- ab E¹ uel E³ in rasura): psallebat *M*: expellebat *uoluit Alscheski,*
non male   6 quos ui *Ed. Frob. 1531*: quos ut *MPFU_pBEHDLA*:
quos iam *Luterbacher*

sed ne uacuum quidem agrum, nuper ex hostibus captum, plebi diuidere, mox paucis, ut cetera, futurum praedae.

Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum 7 fines legiones ductae a Furio consule cum hostem ibi non inuenissent, Ferentinum quo magna multitudo Volscorum se contulerat cepere. Minus praedae quam sperauerant fuit, 8 quod Volsci postquam spes tuendi exigua erat sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt; postero die prope desertum capit. Hernicis ipsum agerque dono datus.

Annum modestia tribunorum quietum exceptit tribunus 52 plebis L. Icilius, Q. Fabio Ambusto C. Furio Paculo consulibus. Is cum principio statim anni, uelut pensum nominis familiaeque, seditiones agrariis legibus promulgandis cieret, pestilentia coorta, minacior tamen quam perniciosior, 3 cogitationes hominum a foro certaminibusque publicis ad domum curamque corporum nutriendorum auertit; minusque eam damnosam fuisse quam seditio futura fuerit credunt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, 4 pestilentem annum inopia frugum, neglecto cultu agrorum, ut plerumque fit, exceptit, M. Papirio Atratino C. Nautio Rutulo consulibus. Iam fames quam pestilentia tristior erat, 5 ni, dimissis circa omnes populos legatis qui Etruscum mare quique Tiberim accolunt ad frumentum mercandum, annonae foret subuentum. Superbe ab Samnitibus qui Capuam 6

7 fines *MPFU_pBEDLA*: sedens (*scil. pro sedes*) *H* 8 reliquerunt *PFU_pBEHD¹* uel *D²LA²*: relinquunt (*sic*) *MA*: reliquere *D* ipsum agerque *Weissenborn*, optime (*cf. c. 56. 6; et 2. 56. 12 adn.*): ipse agerque *M*: ipse ager *PFU_pBEHDLA*: urbs ipsa agerque *Madv.* *Ed.³ Praef.*

⁵² 1 L. Icilius *Ed. Frob.* 1531: lucilius *MPFBHDLA* *dett.*: icilius *Up*: lucius *E* Paculo *scripsi* (*cf. c. 12. 1*): Pacilo *Sigon.*: pactilio *PFBEHDL*: pactilio *MUp*: patilio *A*: pacilio *A²* uel *A³* 2 pensum *PFU_pBEHDLA*: pessum (*suprascript. n*) *M* (*omnia a prima manu*) 3 a foro *PFU_pBEHDLA*: *om. a M* domum *PF* *UpBEHDLA*: domumque *M*, *et huc fort. pertinet quod pro curamque habent cura UpB* fuerit *MPFU_pBEDLA*: fuerat *H* 4 fit *MPFU_pBED³A²*: *om. HDLA* [Rutulo] *cf. 3. 7. 6 et 4. 47. 8 adn.*: rutilio *MUpEHDL? A* (*cf. C. I. L. i², p. 114*): rutulio *PFB*

habebant Cumasque legati prohibiti commercio sunt, contra ea benigne ab Siculorum tyrannis adiuti; maximos com-
meatus summo Etruriae studio Tiberis deuexit. Solitudi-
nem in ciuitate aegra experti consules sunt, cum in legationes
non plus singulis senatoribus inuenientes coacti sunt binos
equites adipere. Praeterquam ab morbo annonaque nihil eo
biennio intestini externue incommodi fuit. At ubi eae
sollicitudines discessere, omnia, quibus turbari solita erat
ciuitas, domi discordia, foris bellum exortum.

53 M. Aemilio C. Valerio Potito consulibus bellum Aequi parabant, Volscis, quamquam non publico consilio capes-
sentibus arma, uoluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium—iam enim in Latinum Hernicum que transcenderant agrum—dilectum habentem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariae lator cum impediret auxilioque tribuni nemo inuitus sacramento diceret, repente nuntiatur arcem Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta cum apud patres inuidiae Menenio fuit, tum ceteris tribunis, iam ante praeparatis intercessoribus legis agrariae, praebuit iustiorem cau-
sam resistendi collegae. Itaque cum res diu ducta per altercationem esset, consulibus deos hominesque testantibus quidquid ab hostibus cladis ignominiaeque aut iam accep-tum esset aut immineret culpam penes Menenium fore qui dilectum impediret, Menenio contra uociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram dilectui non facere, decreto interposito nouem tribuni sustulerunt

8 discessere *MPFUpB* (*sed hic -ore*) *EHDLA*: decessere *Gron.*, *fort. recte*

53 1 M. Aemilio (*uel Em.*) *MPUpBHDLA*: marcio aemilio *E*: Manio Aemilio *Sigon. ex Diod.* 13. 76. 1 (*ubi Γάιον Μάριον Αἰμίλιον καὶ Γάιον Οβαλέπιον*), *cundem esse statuens atque illum qui* 4. 61. 1 *et* 5. 10. 1 *nominatur quique a codd. nostris Marcus, a Fastis uero et Diodoro Manius appellatur* 2 Menenius *UpA2* *Edd. uet.*: menius *MPFBEHDLA*: moenius *E¹*: moemenius *E²*; *in § 4 et 5 et 6 recte menenio, menenium omnes hi nisi quod moenienum dant MPE in § 5; in § 6 moenienio E, menio H: Maenius Sigon.* 4 iustiorem *PFUpBEHDLA*: *om. M, fort. recte* 5 Itaque *PFUpBEHDLA*: *om. M, fort. recte*

certamen pronuntiaueruntque ex collegii sententia: C Valerio ⁷ consuli se, damnum aliamque coercionem aduersus intercessionem collegae dilectus causa detractantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus s cum paucis appellantibus tribunum collum torsisset, metu ceteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam ⁹ arcem, quamquam inuisus infestusque consuli erat, impigre primo statim aduentu deiectis qui in praesidio erant arcem recipit; praedatores ex praesidio per neglegentiam dilapsi occasionem aperuere ad inuadendum. Praedae ex adsiduis ¹⁰ populationibus, quod omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. Venditum sub hasta consul in aerarium redigere quaestores iussit, tum praedicans participem praedae fore exercitum cum militiam non abnuisset. Auctae inde ¹¹ plebis ac militum in consulem irae. Itaque cum ex senatus consulto urbem ouans introiret, alternis inconditi uersus militari licentia iactati quibus consul increpitus, Meneni ¹² celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni fauor circumstantis populi plausuque et adsensu cum uocibus militum certaret. Plusque ea res quam prope sol- ¹³ lemnis militum lasciuia in consulem curae patribus iniecit; et tamquam haud dubius inter tribunos militum honos Meneni si peteret consularibus comitiis est exclusus.

Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus L. Furius ⁵⁴ Medullinus iterum. Non alias aegrius plebs tulit tribunicia ² comitia sibi non commissa. Eum dolorem quaestoriis comitiis simul ostendit et ulta est tunc primum plebeis quaestoribus creatis, ita ut in quattuor creandis uni patricio,

⁷ C. Valerio HDLA : l ualerio B : lucio ualerio PFUpE : t. ualerio M coercionem P²FBEDL (sed in F -m ab F² additum) : coercionem (uel -tion-) Vorm. MPUpHD^x (fort. D⁵ A ⁹ recipit Vorm. PFBHDLA : recepit MUpEA²; cf. 1. 3. 3 adn. ¹⁰ hasta PFUpBE¹HD^x A : hastam MDL ¹¹ in consulem PFUpBEH D³LA : in consule MD

⁵⁴ ² in quattuor creandis uni ME¹HDLA (nisi quod quatuor A¹ : quattuor creandi sunt PFBE (in FB s. ribitur pro sunt) : cum quattuor creandi sint Up

3 K. Fabio Ambusto, relinquetur locus, tres plebeii, Q. Silius
 P. Aelius P. Papius, clarissimarum familiarum iuuenibus
 4 praeferrentur. Auctores fuisse tam liberi populo suffragii
 Icilios accipio, ex familia infestissima patribus tres in eum
 annum tribunos plebis creatos, multarum magnarumque
 5 rerum molem audissimo ad ea populo ostentantes, cum adfir-
 massent nihil se moturos si ne quaestoriis quidem comitiis,
 quae sola promiscua plebei patribusque reliquisset senatus,
 satis animi populo esset ad id quod tam diu uellent et per
 leges liceret.

6 Pro ingenti itaque uictoria id fuit plebi, quaesturamque
 eam non honoris ipsius fine aestimabant, sed patefactus
 ad consulatum ac triumphos locus nouis hominibus uide-
 7 batur. Patres contra non pro communicatis sed pro
 amissis honoribus fremere; negare, si ea ita sint, liberos
 tollendos esse, qui pulsi maiorum loco cernentesque alias in
 possessione dignitatis suae, salii flaminesque nusquam alio
 quam ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac potesta-
 8 tibus relinquuntur. Inritatis utriusque partis animis cum et
 spiritus plebs sumpsisset et tres ad popularem causam cele-
 berrimi nominis haberet duces, patres omnia quaestoriis
 comitiis ubi utrumque plebi liceret similia fore cernentes,

3 K. Fabio *Pighius* (*cf. 4. 61. 4; 5. 10. 1; 5. 24. 1 adn.*) : c. fabio
MPFU_pBHDLA : claudio fabio *E* *suo et codicis Oxon. more constanti*
in nota C. interpretanda Silius P. Aelius] his uocibus rursus inc.
Ver. : P. Aelius *Ver.* *MPFU_pBEHA*² : *om. DLA* P. Papius
H : c appius *Ver.* : p. pipius *MPFBEDLA* : p. pi plus *Up* : P. Pupius
Pighius 4 creatos multarum *Ver.* : creatos hii (*uel hi*) multarum
Vorm.? *MPFU_pBEHD¹LA* (*in D hi ex ha uidetur esse mutatum*; *in*
B *potius hu- quam hii*) ad ea *Graevius*, *D* (*cf. 22. 21. 2*
 —audius in—et 5. 16. 7 cum *Drak.*: adeo *Ver.* *MPFU_pEHD³LA* :
 deo *B* 5 si ne *MPFU_pBEHDLA* : si ne in *Ver.* uellent
MPFU_pBEHDLA : uellet *Ver.* 6 eam *Ver.* *PFU_pBEHDLA* :
om. M fine *MPFU_pBEHDLA* : finem *Vorm.*? *M*⁴ : fi. . *Ver.*
 7 tremere *Ver.* *ME¹HD uel D¹LA* : tremere *PFU_pBE* : tremef
D? negare *MPU_pBEHDLA* : negares *F* : *om. Ver.* pro
 populo *MPFU_pBEHDLA* : populor *Ver.*, qui in hac pagina erroribus
 scatet, memoratu non dignis 8 Inritatis *MPFU_pBE¹HD¹LA* :
 inritati sunt *E* : inflati *Ver.* animis *MPFU_pBE¹HD¹LA* : animi
Ver. *ED?*

tendere ad consulum comitia quae nondum promiscua essent: Icilii contra tribunos militum creandos dicere et 9 tandem aliquando impertiendos plebi honores. Sed nulla 55 erat consularis actio quam impediendo id quod petebant exprimerent, cum mira opportunitate Volscos et Aequos praedatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicumque adfertur. Ad quod bellum ubi ex senatus consulto con- 2 sules dilectum habere occipiunt, obstare tunc enixe tribuni, sibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres 3 erant, et omnes acerrimi uiri generosique iam, ut inter plebeios. Duo singuli singulos sibi consules adseruandos adsidua opera desumunt; uni contionibus data nunc de- 4 tinenda, nunc concienda plebs. Nec dilectum consules nec comitia quae petebant tribuni expediebant. Inclinante deinde se fortuna ad causam plebis, nuntii ueniunt arcem Caruentanam, dilapsis ad praedam militibus qui in praesidio erant, Aequos interfectis paucis custodibus *arcis* inuasisse; 5 alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris caesos. Ea aduersa ciuitati res uires tribuniciae actioni adiecit. Ne- 6 quiquam enim temptati ut tum denique desisterent impe- diendo bello, postquam non cessere nec publicae tempestati nec suae inuidiae, peruincunt ut senatus consultum fiat de tribunis militum creandis, certo tamen pacto ne cuius ratio haberetur qui eo anno tribunus plebis esset, neue quis refi-

9 dicere Aldus: dicerent *Ver.* *MPFU^pBEHDLA*

55 1 Hernicumque *MPFU^pBEHDLA*: hernicosque *Ver.*

3 generosique] post hoc defit *A* usque ad 5. 12. 5, sed suppleuit saeculi XIV manus quam a uocamus (*Agenensis correctoreni*, de quo uide sis Praef. nostram) Duo *Ver.*? *DLa*: duos *MPFU^pBEH* singuli singulos *ME¹* uel *E³HDLa*: singuli singulis *PFU^p*: singulis singulis *B*: singulis singulos *E*: singulis *Ver.* detinenda *MPF* *UpBEHDLa*: deretinenda *Ver.*: retinenda *Monuisen* 4 qui in *Ver.* *M³P¹FU^pBEHDLa*: quin *MP* 5 ea aduersa *vorm.*? *PFU^p* *BEHDLa*: ea aduersu *M*: ex aduerso *Ver.* ciuitati *D⁴* *Edd.* *uet.* (*et sic corrector in Voss. pr.*): ciuitatis *Ver.* *Vorm.*? *MPFU^pBEHLa*: ciuitas *D*? ut tum . . . tempestati *om.* *P add.* *P²* (qui temptati pro tempestati *praebet*—ut et *B*) tum denique *P²FU^pEHD?* *La*: cum denique *Ver.* *MBD?*

7 ceretur in annum tribunus plebis, haud dubie Icilios deno-
tante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere
consulatum insimulabant. Tum dilectus haberi bellumque
s omnium ordinum consensu apparari coeptum. Consules
ambo profecti sint ad arcem Caruentanam, an alter ad comitia
habenda substiterit, incertum diuersi auctores faciunt; illa
pro certo habenda, in quibus non dissentiant, ab arce Car-
uentana, cum diu nequ quam oppugnata esset, recessum,
Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam, populationes-
que et praedas et in Aequis et in Volso agro ingentes factas.

56 Romae sicut plebis uictoria fuit in eo ut quae malling
2 comitia haberent, ita euentu conitiorum patres uicere; nam-
que tribuni militum consulari potestate contra spem omnium
tres patricii creati sunt, C. Iulius Iulus P. Cornelius Cossus
3 C. Seruilius Ahala. Artem adhibitam ferunt a patriciis, cuius
eos Icili tum quoque insimulabant, quod turbam indignorum
candidatorum intermiscendo dignis taedio sordium in qui-
busdam insignium populum a plebeis auertissent. Volscos
4 deinde et Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem seu
Verragine amissum praesidium ad iram cum impulisset, fama
5 adfertur summa ui ad bellum coortos; caput rerum Antiates
esse; eorum legatos utriusque gentis populos circumisse,
castigantes ignauiam quod abditi intra muros populabundos
in agris uagari Romanos priore anno et opprimi Verruginis
6 praesidium passi essent. iam non exercitus modo armatos
sed colonias etiam in suos fines mitti; nec ipsos modo

7 Icilius *Ver.* *PUpBEa*: iciliios *P²FDL*: icilicos *M*: cicilius *H*
8 sint *Ver.* *Up* 'lectio uetus' *Rhenan.*: sunt *MPFBEHDL^a*: § a (*quid
uoluit?*) nequ quam *Ver.* *PBEH*: nec quiquam *ML*: ne quic-
quam *UpDa*

56 1 uicere *Ver.* *PUpBEHDL*: euicere *Ma* 2 Iulus *Sigon.*
ex Fast. Capit. (cf. *C. I. L.* i², p. 114 et *vide sis adu. ad c. 35. 4*): tullius
MHDL: tullus *PUpBEa*: om. *Ver.* (*cum insequenti praeonomine*)
3 cuius eos Icili tum *Ver.* *Up²a*: cuius eo sicili citum *M*: cuius eos
si icili citum *M¹*: cuius eo icili citum *PBD³L*: cuius eo icili scitum
UpE³D (*in E?* icili licitum): cuius eo icili scitum *H*: cuius eo icibili
tum *F*: cuiseo icili citum *B* 5 castigantes a *Ed. Frob.* 1531:
castigantis *Ver.*: castigantesque *MPFUpBEHDL*

Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad haec cum inflammarentur 7 animi, ut ad quosque uentum erat, numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium contracta castris positis hostem opperiebantur. Quae ubi tu- 8 multi maiore etiam quam res erat nuntiantur Romam, senatus extemplo, quod in rebus trepidis ultimum consilium erat, dictatorem dici iussit. Quam rem aegre passos Iulium 9 Corneliumque ferunt, magnoque certamine animorum rem actam, cum primiores patrum, neququam conquesti non 10 esse in auctoritate senatus tribunos militum, postremo etiam tribunos plebi appellarent et consulibus quoque ab ea po- testate uim super tali re inhibitani referrent, tribuni plebi, laeti discordia patrum, nihil esse in *(se)* iis auxiliis dice- 11 rent, quibus non ciuium, non denique hominum numero essent: si quando promiscui honores, communicata res 12 publica esset, tum se animaduersuros ne qua superbia magistratum inrita senatus consulta essent: interim patricii 13 soluti legum magistratumque uiu*(erent)* uerecundia, per se quoque tribuni[ciam potestatem] agerent.

6 diuisa *MPFU_pBEHDL_a*: diuis *Ver.*: diuisui *Gron.* 7 castris *H*: ibi castris *MP²FU_pBEDL_a*: ubi castris *P*: in *Ver.* defit tota linea sed spatii ratio lectionem Harlicianam ualde confirmat quoniam linea praecedens 16 litteras tantum, linea sequens 19 tantum praebet, hanc 23 si ibi retinetur, 20 si excluditur, continuisse debet 11 in *(se)* iis *Gron.*: in iis *MPFHDL*: in hiis *Ver. a*: in his *UpE*: unus *B* quibus *Ver. MPFU_pBEHDL_a*: qui *Alschefski* in iis *retinens*, non male 12 promiscui *Ver. UpED⁸a*: promisci *P*: promisci *MP²FBE¹* uel *E³HDL* (3. 47. 7 adh.) 13 tum se *M³*? *PFU_pBEHDL*: tum ad se *M*: tum id se *a*: tum *Ver.* 13 magistratumque *P²FU_pBEHD⁸a*: magistratumque *Ver. PDL*: magistratumque *M* uiu*(erent)* *scripsimus* (*cf. 2. 3. 2*): uia . . . *Ver.*: om. *MPFU_pBEHDL_a*: ui atque *Mommsen* per se quoque *MPFU_pBEDL_a*: pro se quoque *H* (*fort. recte*): defit *Ver.*, spatio 5 litterarum: per se *Madv.* (*Ed. 3*): in *E* duae lineae quae uerecundia . . . agerent continent, spatium uix complent sed uoces per interualla solito maiora separatae sunt tribuni *scripsimus*: tribuni tum potestatem *H*: tribuniciam potestatem *MPFU_pEL*: tribunitiam potestatem *BD_a*: tribunitiam potestatemque *Fragm. Haverk.*: potes- tamque tribuniciam *Ver.*: potestatemque tribuniciam *Madv.* *Ed. 3*, sed turbatus ordo nobis manifestum glossematis indicium uidetur (*cf. Praef. 5 adh.*); glossematis autem inepti, nam per potestatem tribuniciam non idem ualeat ac per se. Si uiuerent nobis concessum erit, locum iam

57 Haec contentio minime idoneo tempore, cum tantum belli
 2 in manibus esset, occupauerat cogitationes hominum, donec
 ubi diu alternis Iulius Corneliusque cum ad id bellum ipsi
 satis idonei duces essent, non esse aequum mandatum sibi
 3 a populo eripi honorem disseruere, tum Ahala Seruilius,
 tribunus militum, tacuisse se tam diu ait, non quia incertus
 sententiae fuerit—quem enim bonum ciuem secernere sua a
 publicis consilia?—, sed quia maluerit collegas sua sponte
 cedere auctoritati senatus quam tribuniciam potestatem
 4 aduersus se implorari paterentur. tum quoque si res sineret,
 libenter se daturum tempus iis fuisse ad receptum nimis per-
 tinacis sententiae; sed cum belli necessitates non exspec-
 tent humana consilia, potiorem sibi collegarum gratia rem
 5 publicam fore, et si maneat in sententia senatus, dictatorem
 nocte proxima dicturum; ac si quis intercedat senatus con-
 6 sulto, auctoritate se fore contentum. Quo facto cum haud
 immeritam laudem gratiamque apud omnes tulisset, dictatore
 P. Cornelio dicto ipse ab eo magister equitum creatus
 exemplo fuit collegas eumque intuentibus, quam gratia atque
 7 honos opportuniora interdum non cupientibus essent. Bel-
 lum haud memorabile fuit. Vno atque eo facili proelio caesi
 ad Antium hostes; uictor exercitus depopulatus Volscum
 agrum. Castellum ad lacum Fucinum ui expugnatum, atque
 in eo tria milia hominum capta, ceteris Volscis intra moenia
 8 compulsis nec defendantibus agros. Dictator bello ita gesto

*pro sano defendere possumus; tamen cum uel ante uel post patricii addi-
 tum concinniorum sententiam reddat, sed fort. uix necessarium.*

57 3 se tam PFUpBEa²: se iam Ver. a? : tam MHDL colle-
 gas Ver. M³HE²a: collega MPFBEDL: collegae Up (praecedente
 maluerint pro maluerit) auctoritati MEDLa: auctoritate PF
 UpBH: defit Ver. 4 rem publicam (uel remp) PFUpBEDLa:
 rem p̄ bi H: reip̄. M: rep Ver. 5 dicturum Ver. MUPE³HD
 La: dictaturum PBE: dictitaturam F 6 dictatore P. Cornelio]
 post haec defit Ver. usque ad § 10 creatus D² dett.: creatus est
 MPFBEHDL: creatus et Up: est creatus a collegas M (et M³)
 DL Ald. Frob. Drak. probanibus: collegis M²PFUpBEHD³a: collegis
 se Alschesfki, sed uide sis Cl. Quarterly v (1911), p. 10 eumque
 MPFUpBEHDL: eum a 7 ui expugnatum PFUpBEHDLa:
 uix expugnatum M

ut tantum non defuisse fortunae uideretur, felicitate quam gloria maior in urbem redit magistratusque se abdicauit. Tribuni militum, mentione nulla comitiorum consularium 9 habita, credo, ob iram dictatoris creati, tribunorum militum comitia edixerunt. Tum uero grauior cura patribus incessit, 10 quippe cum prodi causam ab suis cernerent. Itaque sicut 11 priore anno per indignissimos ex plebeis candidatos omnium, etiam dignorum, taedium fecerant, sic tum primoribus patrum splendore gratiaque ad petendum praeparatis omnia loca obtinuere, ne cui plebeio aditus esset. Quattuor creati sunt, 12 omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus C. Valerius Potitus Num. Fabius Vibulanus C. Seruilius Ahala, hic refectus continuato honore cum ob alias uirtutes, tum ob recentem fauorem unica moderatione partum.

Eo anno quia tempus indutiarum cum Veiente populo 58 exierat, per legatos fetialesque res repeti coptae. Quibus uenientibus ad finem legatio Veientium obuia fuit. Petiere 2 ne priusquam ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab iis repeterentur; tantum afuit ut ex incommmodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta 3 clades amissio Verragine praesidio; ubi tantum in tempore fuit momenti ut cum precantibus opem militibus, qui ibi a Volscis obsidebantur, succurri si maturatum esset potuisset,

8 redit MPFU_pBEHDL_a (1. 3. 3 adn.): rediit dett. 10 -ero
grauior cura] sic rursus inc. Ver. cernerent Ver. UpE³HD³: cer-
neret MPFBEDL_a 11 Itaque sicut] his uocibus incipit codicis
Einsiedlensis quaternio qui nunc est tertius; iisdem uocibus rursus inc. O,
omnibus post c. 30. 14 (ubi u. adn.) tacite omissis 12 Num. Sigon.,
cf. Diod. 14. 3. 1 et Fast Cap. C. I. L. i², p. 114 (N. Fabius): en (uel cñ
uel c n) MPFU_pBOEHDL_a: deficit Ver sed spatium duas tantum litteras
capit; cf. cc. 43. 1; 49. 1; 58. 6 cum adn. partum MPFBEH
DL_a: partum Up: patrum Ver. Oa² (ut secundani lectionem)

58 1 quia Ver. MPFU_pBOEH_a: qui ante DL exierat Ver.
MPFU_pBOEH_d^c(? D⁴, a: exierant DL finem Ver. MPFU_pB
OEDL_a: fidem H obuia a dett. obuiam MPFU_pBOEHDL_a³:
obuia, (unius litterae spatio obscurato) Ver.; cf. Madv. Emend.² p. 131 n.
3 tantum Ver. PFU_pBOEHDL_a: om. M esset MPFU_pBO
EHDL_a³: esse Ver. a

ad id uenerit exercitus subsidio missus ut ab recenti caede
 4 palati ad praedandum hostes oppimerentur. Tarditatis causa
 <non> in senatu magis fuit quam tribunis qui, quia summa
 ui restari nuntiabatur, parum cogitauerunt nulla uirtute
 5 superari humanarum uirium modum. Fortissimi milites non
 tamen nec uiui nec post mortem inulti fuere.

6 Insequenti anno, P. et Cn. Cornelii Cossis Num. Fabio
 Ambusto L. Valerio Potito tribunis militum consulari potes-
 tate, Veiens bellum motum ob superbum responsum Veientis
 7 senatus, qui legatis repetentibus res, ni facesserent propere
 urbe finibusque, datus quod Lars Tolumnius dedisset re-
 sponderi iussit. Id patres aegre passi decreuere ut tribuni
 8 militum de bello indicendo Veientibus primo quoque die ad
 9 populum ferrent. Quod ubi primo promulgatum est, fremere
 iuuentus nondum debellatum cum Volscis esse; modo duo
 10 praesidia occidione occisa, <cetera> cum periculo retineri;
 nullum annum esse quo non acie dimicetur; et tamquam
 paeniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo et
 potentissimo parari qui omnem Etruriam sit concitaturus.
 11 Haec sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt;
 12 maximum bellum patribus cum plebe esse dictitant; eam de-

4 non in senatu *Wissenb.*: in senatu *Ver. Vorm.*? *MPFU_pBOEH_a* (*sed in E spatiū solito longius post causa relictum est*) : in senatum *D_L*
 restari nuntiabatur *Mominse*: restari nuntiabantur *Ver.*: restare nuntia-
 bantur (*uel nunc-*) *Vorm.* *MPFU_pBOEH_{DL}* : res stare nunciabantur
D³: resistere nuntiabantur *a* 6 Cornelii *F²HL*: cornelius *MP*
UpBOED_a: cornelio *Ver.*: cornelii *F³* Cossis *Ver. L*: cōss is
MOE: cōss is *PB*: coñs his *Up*: cōssus is *a*: cōssus *D*: consulari
F²H: creati sunt *F³* Num. *Sigon.*, cf. c. 43. 1 *adv.*: en *Ver.*
MPFU_pBOEH_{DL}: Gneo *a*: cum *F³ in ras.* 7 urbe *Ver.* *MPF*
UpBOEH_{DL}a (*recte, credo, in satis familiarī uerborum figura*): ex
 urbe *Wesenberg* finibusque *Ver.* *M¹PF²UpBOEH_{DL}a*: finibus
M (*et in E ante q. interpunktum est*) quod *Ver. F³*: quos *Vorm.*
MPFU_pBOEH_{DL}a: quas *D²* o cetera cum *Schenkl*: et cum *Ver.*
Vorm.? *Ma*: . cum *OED*: cum *PFU_pBHL*: alia cum *Madv.*
 10 nouum *MPFU_pBOEH_{DL}a*: nullum *Ver.* 11-12 cum plebe
 esse dictitant; eam *om.* *M* in fine columnae (*in E plebem pro plebe*)
 12 eam de *OED*? *a*: ea . . . *Ver.*: ea de *PFBD¹* uel *D²L*: eadem
UpHD³: de *M*

industria uexandam militia trucidandamque hostibus obici ; eam procul urbe habet atque ablegari, ne domi per otium memor libertatis coloniarum aut agri publici aut suffragii libere ferendi consilia agit. Prensantesque ueteranos sti- 13 pendia cuiusque et uolnera ac cicatrices numerabant ; quid iam integri esse in corpore loci ad noua uolnera accipienda, quid super sanguinis, quod dari pro re publica posset [rogitanter] ? Haec cum in sermonibus contionibusque interdum 14 agitantes auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur tempus ferundae legis quam si subiecta inuidiae esset antiquari apparebat.

Interim tribunos militum in Volscum agrum ducere exercitum placuit ; Cn. Cornelius unus Romae relictus. Tres tribuni, postquam nullo loco castra Volscorum esse nec commissuros se proelio apparuit, tripertito ad deuastandos fines discessere. Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras ; quacumque incessere, late populati sunt tecta agrosque, ut distinerent

12 obici ; eam] *inter has uoces in Ver. trium litterarum spatium obscuratum est ; et in F spatiuum solito maius, et fort. idem de spatio in P post eam relicto dici potest, sed obicieam sic : in B obici etā coloniarum Edd. uet. : coloniarumque Ver. MPFU_pBOEHDL_a agitet PFU_p BOEHDL_a : agitet et M (non L) : agitent Ver. 13 Prensantesque PF²U_pOEDL_a (sed in L praen- : praesantesque MB : praesatisqu. Ver. : pensantesque H cicatrices . . . uolnera ac- om. M esse PFU_pBOEHDL_a : esset dett. (recte si rogitanter retinetur) : defit Ver. quid super Ver. Vorm. MPFU_pBOEHDL² marg. a : qui super DL quod dari Ver. : dari M (inde quia ante p (=pro) omisit scriba p = quod) : quid dari OEH^a : qui dari Vorm. ? PFU_p BD_a rogitanter Ver. MPFU_pOEHD_a : rigantes B : seclusum malimus, cf. 10. 33. 3 adu. ; 10. 28. 12; 21. 25. 5 14 ferundae (uel -de) Ver. MPFU_pBOEL : serundae H : ferende Da esset antiquari Ver. PU_pBOEHD³a : esset antiquaria DL (cum pparebat pro appar-) : essent tantiquari (scil. ex dittographia essent antiquari natum ; sed postea t- erasit M¹) MF*

59 2 deuastandos Ver. PFU_pBOED⁴a : leuastandos II : deuando DL : deuastandas M 3 Ecetras dett. unus (Portug.) : ecetram a² : egitras PFU_pBD³ (sed in D³ egi- in rasura) : egitrans Ma : et girus H : et giras OEL : alteras et Ver. scil. ex et alteras natum) distinerent Vorm. marg. a² uel a³ : destinerent MP^oUp : destirnerent P : desternerent Vorm. HE³DL_a : destinarent FB : disternerent OE ? (uel in E discernerent uel dispernerent) : defit Ver.

Volscos ; Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur oppugnandum sine ulla populatione accessit. Anxur fuit, quae nunc Tarracinae sunt, urbs prona in paludes. Ab ea parte Fabius oppugnationem ostendit ; circummissae quattuor cohortes cum C. Seruilio Ahala cum imminentem urbi collem cepissent, ex loco altiore, qua nullum erat praesidium, ingenti clamore ac tumultu moenia inuasere. Ad quem tumultum obstupefacti qui aduersus Fabium urbem infimam tuebantur locum dedere scalas admouendi, plenaque hostium cuncta erant, et immitis diu caedes pariter fugientium ac resistentium, armatorum atque inermium fuit. Cogebantur itaque uicti, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire, cum pronuntiatum repente ne quis praeter armatos uiolaretur, reliquam omnem multitudinem uoluntariam exuit armis, quorum ad duo milia et quingenti uiui capiuntur. A cetera praeda Fabius militem abstinuit, donec collegae uenirent, ab illis quoque exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui ceteros Volscos a praesidio eius loci auertissent. Qui ubi uenerunt, oppidum ueteri fortuna opulentum tres exercitus diripuere ; eaque primum benignitas imperatorum plebem patribus conciliauit. Additum deinde omnium maxime tempestiuo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumue decerneret senatus, ut stipendum miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset.

3 ad Anxur *Edd. uet.* : ad ancxyr *HDL* : ad ancxir *OE* : ad anxyr *D²* : ad anxir *P²FUpa* : ad ancxyr *M* : ad anxi *P* : ad anxie *B* : *defit Ver.* 4 Anxur *Edd. uet.* : anxyr *MD²* : ancxyr *HD* : ancxir *OELA* : anxir *B* : anxi *PFUp* : anxis *Ver.* paludes *Ver. MPF UpBOED⁴a* : palude *HDL* 5 circummissae *MPFU_pBOEHD La* : *praefigit* hac *Ver.* ? (.ac certum, h- *dubium*) imminentem (*uel inm-*) *M³PF³UpBOEHDLa* (*sed in F im- ab F³; et aliquid ante hoc erasum*) : inminente *Ver. M* 6 infimam *PFUpBOEHDLa* : intimam *Ver.* : infirmum *M* 7 repente ne quis) *post haec defit Ver. usque ad 5. 2. 8* armatos a *Edd. uet.* : armatus *MPFU_pBO EHDL* 11 in multitudinem *D⁴a³, Rhenan.* : in multitudine *Vorm.* *MPFU_pBOEHDLa* tribunorumue *PFUpBOEHD? L* (*in D tribunorumuel ubi -el a D^x addita in ras.*) : tribunorumque *Vorm. Ma*

Nihil acceptum unquam a plebe tanto gaudio traditur. 60
 Concursum itaque ad curiam esse prensatasque exeuntium manus et patres uere appellatos, effectum esse fatentibus ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam uirium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Cum commoditas iuuaret rem familiarem saltem acquiescere eo tempore quo corpus addictum atque operatum rei publicae esset, tum quod ultiro sibi oblatum esset, non a tribunis plebis unquam agitatum, non suis sermonibus efflagitatum, id efficiebat multiplex gaudium cumulatioremque gratiam rei. Tribuni plebis, communis ordinum laetitiae concordia que soli expertes, negare, tam id laetum patribus nec prosperum *(ciuibus)* uniuersis fore quam ipsi crederent; consilium specie prima melius fuisse quam usu appariturum. unde enim eam pecuniam confici posse nisi tributo populo 4
 indicto? ex alieno igitur aliis largitos; neque id etiamsi ceteri ferant passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent, meliore condicione alios militare quam ipsi militassent, et eosdem in sua stipendia impensas fecisse et in aliorum facere. His uocibus mouerunt partem plebis; 5
 postremo, indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni auxilio se futuros si quis in militare stipendum tributum non contulisset. Patres bene coeptam rem perseveranter tueri; 6
 conferre ipsi primi; et quia nondum argentum signatum erat, aes graue plaustris quidam ad aerarium conuehentes speciosam etiam conlationem faciebant. Cum senatus 7
 summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilium amici, ex composito conferre incipiunt. Quos cum et a pa- 8
 tribus conlaudari et a militari aetate tamquam bonos ciues

60 2 Cum commoditas *M¹O E²HDL*a: om. cum *MPFU_pBE*
 iuuaret *PFU_pBOEHDL* (*cf.* 1. 21. 2, *Cic. Fam.* 10. 16. 1; *De Amic.* 7. 23): iuuabat *a*: iuuarebat *M* rei *MHDLa*: om. *PFU_pBOE*
 3 patribus nec prosperum *(ciuibus)* uniuersis *scripsi*: patribus uniuersis nec prosperum *Vorm.* *MPFBOEHDLa*: partibus uniuersis nec prosperum *Up Edd. uel.*: patribus *scd.* *Madv.*: patribus nec uniuersis prosperum *Crevier*, *sed cf. Class. Quarterly* v (1911), p. 11

conspici uolcus hominum uidit, repente, spreto tribunicio
 9 auxilio, certamen conferendi est ortum. Et lege perlata de
 indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte uolun-
 tarium noui tribuni militum consulari potestate Veios duxere.

61 Fuere autem tribuni T. Quinctius Capitolinus Q. Quinc-
 tius Cincinnatus C. Iulius Iulus iterum A. Manlius L.
 2 Furius Medullinus tertium M'. Aemilius Mamercus. Ab
 iis primum circumcessi Veii sunt; sub cuius initium obsi-
 dionis cum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnae
 frequenter habitum esset, parum constitit bellone publico
 3 gentis uniuersae tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio
 segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque
 4 ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum consulari
 potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium M'.
 Sergium Fidenatem P. Cornelium Maluginensem Cn. Cor-
 nelium Cossum C. Fabium Ambustum Sp. Nautium Rutu-
 5 lum iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram
 signis conlatis dimicatum; Romanis secunda fortuna pugnae
 6 fuit. Artena inde, Volsorum oppidum, ab tribunis obsideri
 coepit. Inde inter eruptionem temptatam compulso in ur-
 bem hoste, occasio data est Romanis inrumpendi, praeter-
 que arcem cetera capta; in arcem munitam natura globus

8 uidit MPFU_pBOEHDL_a: uideret Bauer, perperam; cf. 45. 12. 10
 (bis); Cic. Arch. 5. 10; De Or. 2. 59. 242 et praecipue Hale and Buck,
Lat. Grammar § 550 a Note 3

61 1 Iulius Iulus *Sigon.* (cf. C. I. L. 1², p. 114), *uidetur sis* c. 35. 4 *adn.* :
 iulius tullus MPFU_pBOEHDL_a Manlius OHDL (cf. C. I. L. 1²,
 p. 114) : mallius Up : mamilius P : mālius E : manilius MFa : mamilius B
 M'. (i. e. Manius) Up a dett. unus, *Sigon.* ex *Fast. Cap.* (u. C. I. L. l. c.):
 m̄ (i. e. Marcus) MPFBOEHL : c i. c. Gaius) D dett. Mamercus
 MPFU_pOEHDL_a : mamertus B : Mamercinus *Sigon.* ex *Fast. Cap.*
 (C. I. L. l. c.) 4 tertium B, Bekker: tertio MPFU_pB¹OEHD_a :
 ter L M'. Sergium Up *Sigon.* ut supra : manilium sergium ED :
 m. sergium MPFBOHLa C. Fabium MPF²BEHDL_a² : c fabia-
 num a : claudium fabium O (qui fere semper Claudius pro C scribit) :
 K. Fabium *Sigon.* (cf. 5. 24. 1 *adn.*) ; in indice C. I. L. 1², p. 348 et Gaios
 et KAESONES inter Ambustos reperies Rutilum] ut c. 35. 4 (cf. 3. 7.
 6 *adn.*) : rutilum L : rutilum MPFU_pBOEHDA 5 Ecetram a² :
 ecetram MPFU_pOEHD_a : et ceteram B : e cetera L 6 praeter-
 que Ed. Frob. 1531 : praeterquam MPF? UpOEHD_a¹ in ras. :
 propterquam B

armatorum concessit : infra arcem caesi captique multi mortales. Arx deinde obsidebatur ; nec aut ui capi poterat, quia pro spatio loci satis praesidii habebat, aut spem dabat deditiois, omni publico frumento priusquam urbs caperetur in arcem conuecto ; taedioque recessum inde foret ni seruus arcem Romanis prodidisset. Ab eo milites per locum arduum accepti cepere ; a quibus cum custodes trucidarentur, cetera multitudo repentina pauore oppressa in deditioem uenit. Diruta et arce et urbe Artena, reductae legiones ex Volscis, omnisque uis Romana Veios conuersa est. Proditori praeter libertatem duarum familiarum bona in praemium data ; Seruus Romanus uocatus. Sunt qui Artenam Veientium, non Volsorum fuisse credant. Praebet errorem quod eiusdem nominis urbs inter Caere atque Veios fuit ; sed eam reges Romani deleuere, Caeretumque, non Veientium fuerat ; altera haec nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

⁷ aut spem dabat *PFUpBOEHDLa* : *om. M*   ¹¹ Caeretumque
(uel cer-) *UpOEHL* : caeratumque *PFUp²BD* (*sed in B eaer-*) :
ceterumque *Ma*

Subscriptiones Nicomachi Dexteri et Victorianus in solitam formam (cf. Librorum V et VI finem) praebent MEHDL : Titi Liui Nichomachus (Niko- E, Nico- H) Dexter VC emendaui ab urbe cond. (condita E, conditorum HD). Victorianus VC emendabam dominis Symmachis (Simm- D). Lib. IV explic (explicit liber IIII D) incip. Lib. V felicit (uel feliciter)

Deest subscriptio in FUpBOa, e.g. F praebet haec tantum : Explicit liber IIII feliciter. Incipit liber V

In P librorum titulus sic datur : Titi Liui ab urbe condita liber IIII exp̄ incip̄ lib. V ; his addit *PI* Nicomachus dext̄ ūc emendaui uictorianus emendabam dominis symmachis

T. LIVI
AB VRBE CONDITA
LIBER V

PACE alibi parta Romani Veiique in armis erant tanta ira 1
odioque ut uictis finem adesse appareret. Comitia utriusque
populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere 2
tribunorum militum consulari potestate numerum; octo,
quot nunquam antea, creati, M'. Aemilius Mamercus iterum
L. Valerius Potitus tertium Ap. Claudius Crassus M. Quinc-
tilius Varus L. Iulius Iulus M. Postumius M. Furius Camil-
lus M. Postumius Albinus. Veientes contra taedio annuae 3
ambitionis quae interdum discordiarum causa erat, regem
creauere. Offendit ea res populorum Etruriae animos, non
maiore odio regni quam ipsius regis. Grauis iam is antea 4
genti fuerat opibus superbiaque, quia sollemnia ludorum
quos intermitti nefas est uiolenter diremisset, cum ob iram 5
repulsae, quod suffragio duodecim populorum alias sacerdos
ei praelatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius serui
erant, ex medio ludicro repente abduxit. Gens itaque ante 6
omnes alias eo magis dedita religionibus quod excelleret arte

I i parta *UpD^rL*: parata *MPFBOEHDA*   2 M'. (i.e.
Manius) *Sigon.* (ut 4. 61. 1): m uel m. (i.e. Marcus) *MPFU^pBOEHD*
La   Mamercus *MPU^pOEHDLa*: mamertus *FB*: Mamercinus
Sigon. (ut 4. 61. 1 ubi uide adn.)   L. Iulius Iulus *dett. ahq.* (cf.
4. 35. 4 adn. et cum *Sigonio Fast. Cap.*, C. I. L. i², p. 116): m. iulius
rullus *MPFU^pBOEH*: m. iulius tullus a: m iulius publius *L* (*et sic*
fort. uoluit marginator in a qui p adscripsit ante tullus): m uilius
publius *D*   4 quia sollemnia *MU^pOEHDLa* (*sed in OD -mpnia*
(corr. *D²*), *in a -nnia*): qua sollemnia *PF? B*: qua sollemne *F²*
quos *MU^pOEHDLa*: quod *PFB*   6 Gens *MP^pF²UpOE¹HDLa*:
genus *B* (ubi -q: pro itaque): genus *PFE*

colendi eas, auxilium Veientibus negandum donec sub rege
 7 essent decreuit; cuius decreti suppressa fama est Veiis
 propter metum regis qui a quo tale quid dictum referretur,
 pro seditionis cum principe, non uani sermonis auctore habe-
 8 bat. Romanis etsi quietae res ex Etruria nuntiabantur, tamen
 9 quia omnibus conciliis eam rem agitari adserebatur, ita munie-
 bant ut ancipitia munimenta essent: alia in urbem et contra
 oppidanorum eruptiones uersa, aliis frons in Etruriam spec-
 tans, auxiliis si qua forte inde uenirent obstruebatur.

2 Cum spes maior imperatoribus Romanis in obsidione
 quam in oppugnatione esset, hibernacula etiam, res noua
 militi Romano, aedificari copta, consiliumque erat hiemando
2 continuare bellum. Quod postquam tribunis plebis, iam diu
 nullam nouandi res causam inuenientibus, Romam est alla-
3 tum, in contionem prosiliunt, sollicitant plebis animos, hoc
 illud esse dictantes quod aera militibus sint constituta; nec
4 se fefellisse id donum inimicorum ueneno inlitum fore. ue-
 nisse libertatem plebis; remotam in perpetuum et ablegatam
 ab urbe et ab re publica iuuentutem iam ne hiemi quidem-
 aut tempori anni cedere ac domos ac res inuisere suas.
5 quam putarent continuatae militiae causam esse? nullam
 profecto aliam inuenturos quam ne quid per frequentiam
 iuuenum eorum in quibus uires omnes plebis essent agi de
6 commodis eorum posset. uexari praeterea et subigi multo
 acrius quam Veientes; quippe illos hiemem sub tectis suis
7 agere, egregiis muris situque naturali urbem tutantes, militem
 Romanum in opere ac labore, niuibus pruinisque obrutum,

7. principe *MP¹FUpBOEHD?* uel *D⁴La*: principem *M²* uel *M¹PD?*
 (*nbi -m erasum esse uideri potest*) auctore *MP¹FUpBD⁴*: auctorem
Vorm.? *M²* uel *M¹POEHDLa* (*num recte?*) 8 Romanis *MPFB*
OEHDLa: romanos *I²Up*: romani *F²* dett. *alq.* agitari *MOEH*
DLa² in ras.: agitare *P¹FUpB* 9 ancipitia *PF²UpBOEHDLa*:
 ancipiiti *MF?* alii *P¹UpBOEHDL*: alios (*uel alias?*) *F*: aliorum
F²: alii *M*: alia *a* auxiliis *MF²OE³HDL*: in auxiliis *PF?* *Up*
BE: auxilia *M²a* obstruebatur *M²PFUpBO¹E*: obstruebantur
OHDL: obseruabat *a*: obseruabantur *M*

sub pellibus durare, ne hiemis quidem spatio quae omnium bellorum terra marique sit quies arma deponentem. hoc s neque reges neque ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos consules neque triste dictatoris imperium neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, ut perennem militiam facerent [quod tribuni militum in plebe Romana regnum exercent]. quidnam illi consules dictatoresue facturi essent, qui proconsularem imaginem tam saeuam ac trucem fecerint? sed id accidere haud immerito. non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebeio. antea tria loca cum contentione summa patricios 10 explere solitos: nunc iam octoiuges ad imperia obtainenda ire, et ne in turba quidem haerere plebeium quemquam qui, 11 si nihil aliud, admoneat collegas, liberos et ciues eorum, non seruos militare, quos hieme saltem in domos ac tecta reduci oporteat et aliquo tempore anni parentes liberosque ac 12 coniuges inuisere et usurpare libertatem et creare magistratus.

Haec taliaque uociferantes aduersarium haud imparem 13 nacti sunt Ap. Claudium, relictum a collegis ad tribunicias seditiones comprimendas, uirum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeis, quem auctorem aliquot annis ante 14

2 8 reges neque *PFUpBOEHDLa*: om. *M* dictatoris imperium] his uocibus rursus inc. *Ver.* ut perennem militiam facerent *Ver.* *MPFUpBOEHD²La* (miliam *D*): secludere uolt *Luterb.*, et in *D* fuit signum aliquod interpunctionis (.) ante et super ut, nunc erasum quod tribuni . . . exercerent *Ver.* *MPFUpBOEHDLa*: seclusimus (*Class. Quarterly*, v (1911), p. 10); in *E* ante quod signum simile (·); et in *D* post exercerent simile aliquid erasum est. Multa glossemata incipiunt quod; e.g. in *Med. margine* ad 4. 28. 5 scriptum est quod necessitas sit ultimum et maximum telum; cf. adn. ad 5. 21. 5: tutatur *Madv.* ut interrogationem 9 proconsularem *Ver.* *MPFUpBOEHDLa*: malimus consularem (in 6. 1. 8, ut monet *Walters*, proconsulari *Ver.* *HTDLA*: consulari recte *MP²FUpBOE*) ne in octo *Ver.* *POEHDLa*²: non in octo *M*: nec in octo *Up*: ne in hoc *FB*: in octo a 11 haerere (uel he-) *Ver.* *MOEHDLa*: habere *PFUpB* qui si *P²FUpBOEHD*: ui se *Ver.*: quod si a: si *MP* collegas *MPFUpBOEHDLa*: nisi collegas *Ver.* liberos et *Ver.* *MF³UpOEHDLa* (sed in *H* et delendum puncto notatur): liberas et *PF?* *B*

fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribu-
 3 niae potestatis dissoluenda. Is tum iam non promptus
 ingenio tantum, sed usu etiam exercitatus, talem orationem
 2 habuit: ‘Si unquam dubitatum est, Quirites, utrum tribuni
 plebis uestra an sua causa seditionum semper auctores
 3 fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certum habeo; et
 cum laetor tandem longi erroris uobis finem factum esse,
 tum, quod secundis potissimum uestris rebus hic error est
 4 sublatus, et uobis et propter uos rei publicae gratulor. An
 est quisquam qui dubitet nullis iniuriis uestris, si quae forte
 aliquando fuerunt, unquam aequa quam munere patrum in
 plebem, cum aera militantibus constituta sunt, tribunos
 5 plebis offensos ac concitatos esse? Quid illos aliud aut tum
 timuisse creditis aut hodie turbare uelle nisi concordiam
 ordinum, quam dissoluenda maxime tribuniae potestatis
 6 rentur esse? Sic hercule, tamquam artifices improbi, opus
 quaerunt qui [et] semper aegri aliquid esse in re publica
 uolunt, ut sit ad cuius curationem a uobis adhibeantur.
 7 Vtrum enim defenditis an impugnatis plebem? Vtrum
 militantium aduersarii estis an causam agitis? Nisi forte
 hoc dicitis · ‘Quidquid patres faciunt displicet, siue illud

3 1 Is tum *Ver.* *P²F? UpBOEHa²*: eis tum *L* (*et P*, sed *praecedit*
 dissoluenda): isti *Ma?*: Istum *uel T*stum *D*: s tum *D^r* sed *quid*
uoluerit erasor non liquet exercitatus *Ver.* *PFUpBOEHDLa²*:
 exercitus *Ma* 2 Quirites *D^a* *Edd.* *net.*: qui^ī *OED?*: *qur H*:
 qui in *PD?*: quin *P²F? UpBE*: quis *L*: qui *Ver.*: *om.* *M* (*cf.* 3. 17. 3
adn.) 4 uestris *Ver.* *Vorm.* *MPFUpBOEHDa*: is uestris *L*: nostris
Madv., male fuerunt *Ver.* *PFUpBOEHDL*: inciderunt fuerunt
Vorm.? *M*: inciderunt *a* unquam aequa] his uocibus subiungit
 statim tribunos . . . concitatos esse *F³* in ras., tum p̄ergit quantum
 (pro quam) munere . . . constituta sunt, sed cum quo stipendia pro
 cum aera: in *MPFUpBOEHDLa recte se habet clausula* 5 potes-
 tatis *Ver.* *MPOE¹Ha*: potestati *Vorm.*? *P²FUpBEDL* rentur
MPFUpBOEHDLa: entur *H*: uiderentur *Ver.* 6 qui et *MPF*
UpBOEHDLa: defit *Ver.*: et seclusi (ut correctionem ab aliquo pro-
 fectam qui qui ad artifices rettulerit; sed postea ex margine ut fit
 uerae lectioni additam, non substitutam): quippe Büttner: et Muretus,
 qui delens 7 Nisi forte hoc dicitis *MPFUpBOEHDLa* (sed in
*P*ho pro hoc): *om.* *Ver.*

pro plebe siue contra plebem est,' et quemadmodum seruis 8 suis uetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse pariterque in iis beneficio ac maleficio abstineri aequum censem, sic uos interdicitis patribus commercio plebis, ne nos comitate ac munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque oboediens sit. Quanto 9 tandem, si quicquam in uobis, non dico ciuilis, sed humani esset, fauere uos magis et quantum in uobis esset indulgere potius comitati patrum atque obsequio plebis oportuit? Quae si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit 10 maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse?

Atqui ego, quam hoc consilium collegarum meorum, quo 4 abducere infecta re a Veii exercitum noluerunt, non utile solum sed etiam necessarium fuerit, postea disseram: nunc de ipsa condicione dicere militantium libet; quam orationem non apud uos solum sed etiam in castris si habeatur, ipso exercitu disceptante, aequam arbitror uideri posse. In qua si mihi ipsi nihil quod dicerem in mentem uenire posset, aduersariorum certe orationibus contentus essem. Negabant 3 nuper danda esse aera militibus, quia nunquam data essent. Quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectum commodi sit, eis laborem etiam nouum pro portione iniungi? Nusquam nec opera sine emolumento 4 nec emolumentum ferme sine impensa opera est. Labor

8 seruis *Ald.* *rectissime*: cum seruis *Ver.* *Vorm.*? *MPFU_pBOEHD_a*: tum seruis *L* cum alienis *Ver.* *MPFU_pBOEHD_a*: alienis *Madv.*, sed cum superuacaneum post-modum facilius quam post rei nasci poterat; et sententia longe melior interdicitis *Ver.* *PFU_pB* *OEHD_a*: interdicto *Vorm.* *a*: interdicto *M* commercio *MPF* *FU_pBOED_a* (*sed -tio PBD_a*): commercia *EH* (*hic -tia*, : *defit Ver.*

9 humani esset *PFU_pOED_a*: humana esset *M*: humanie et (*scil.* *ex humani* *est*) *BH* : *defit Ver.*: humani animi esset *Wocöfflin*

10 imperium *Ver.* *PFU_pBOEHD_a*: imperio *M*

4 1 Atqui *OEHD_a* (*cf. e.g. Cic. Nat. D. 1. 7. 16*): atque *Ver.* *MPF* *UpBD_a* quo *MPFU_pOEHD_a*: quod *Ver.* *B Muretus* 2 ipsi *Ver.* *UpOE¹a* *marg.* (*ut secundam lectionem*): ipse *MPFBEHD_a*

4 nec opera *F²UpD²a*: nec operam *Ver.* *MPF?* *BOEHD_a* (*sed in O* *opera'm*): nec opere *a²*

uoluptasque, dissimillima natura, societate quadam inter se
 5 naturali sunt iuncta. Moleste antea ferebat miles se suo
 sumptu operam rei publicae praebere ; gaudebat idem par-
 tem anni se agrum suum colere, quaerere unde domi mili-
 6 tiaeque se ac suos tueri posset : gaudet nunc fructui sibi rem
 publicam esse, et laetus stipendum accipit ; aequo igitur
 animo patiatur se [ab domo] ab re familiari, cui grauis im-
 7 pensa non est, paulo diutius abesse. An si ad calculos eum
 res publica uocet, non merito dicat : ‘Annua aera habes,
 annuam operam ede : an tu aequum censes militia semestri
 8 solidum te stipendum accipere?’ Inuitus in hac parte
 orationis, Quirites, moror ; sic enim agere debent qui mer-
 cennario milite utuntur ; nos tamquam cum ciuibus agere
 uolumus, agique tamquam cum patria nobiscum aequum
 9 censemus. Aut non suscipi bellum oportuit, aut geri pro
 dignitate populi Romani et perfici quam primum oportet.
 10 Perficietur autem si urgemos obsessos, si non ante absce-
 dimus quam spei nostrae finem captis Veiis imposuerimus.
 Si hercules nulla alia causa, ipsa indignitas perseuerantiam
 11 imponere debuit. Decem quondam annos urbs oppugnata
 est ob unam mulierem ab uniuersa Graecia, quam procul ab
 12 domo? quot terras, quot maria distans? nos intra uicesi-

4 quadam Ver. *M³P²FUpBOEHL* : quidam *MD* (*ubi qui-clarum*
est, sed pro-dam? substitutum -dem a *D⁴* qui et quadam *ut secundam*
lectionem supra adfert) : qdam a : quamquam *P* 5 idem *MPFUp*
BOEHD^a : id est *DL* : inde *Ver.* anni se *Ver.* *MOE²HD⁴a* :
annis PE : anni *P²FUpB* : anise *DL* 6 ab domo ab *MPFUpBOE*
HD¹La : ab domo ac *Ver.* *D* : ab domo *seclusi ut promptum glossema* ;
orationi autem prouersus repugnat in hac uoce commoratio 7 aera
 habes *PFUpOEHDLa* : ura habes *B* (*eum uoce praec. sic coniunctum* :
annuuura) : uera habes *Ue* : aera dicas habes (*scil. ex dicat praec.*
repetitum) *M* 8 an tu *PFUpBOEHa* : an tum *M* : anitu *Ver.* : ante
DL : an id tu *Jung* solidum *Ver.* *MOEHDLa* : solitum *PFUpB*
 8 cum ciuibus *MF³OEHDLa* : ciuibus *PUpB* : om. *Ver.* usque ad cum
 patria, post quae addit agi 9 aut geri *PFUpBOEIIDLa* : utageri
M : ut agere *M³* : aut agere *M¹* : augeri *Ver.* populi Romani
 et perfici *Ver.* *PFUpBOEDLa* : populorum et perfici *H* : populi
 romani et perficisci a : nobilir (?) et p̄fici *M* : nobiliter p̄fici *M²(?)*
 10 captis *Ver.* *M² uel MPFUpBOED^a* : capitis *MHDL* 12 nos
Ver. *OE¹ uel E³D⁴ ut secundam lectionem* : nobis *MFHDLa* : nosbis
PUpBE

mum lapidem, in conspectu prope urbis nostrae, annuam
oppugnationem perferre piget. Scilicet quia leuis causa
belli est nec satis quicquam iusti doloris est quod nos ad
perseuerandum stimulet. Septiens rebellarunt; in pace 13
nunquam fida fuerunt; agros nostros miliens depopulati
sunt; Fidenates deficere a nobis coegerunt; colonos nostros
ibi interfecerunt; auctores fuere contra ius caedis impiae 14
legatorum nostrorum; Etruriam omnem aduersus nos con-
citare uoluerunt, hodieque id moluntur; res repetentes
legatos nostros haud procul asuit quin uiolarent.

Cum his molliter et per dilationes bellum geri oportet? 5
Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidem, oro
uos, mouent? Operibus ingentibus saepta urbs est quibus 2
intra muros coeretur hostis; agrum non coluit, et culta
euastata sunt bello; si reducimus exercitum, quis est qui 3
dubitetur illos non a cupiditate solum ulciscendi sed etiam
necessitate imposita ex alieno praedandi cum sua amiserint
agrum nostrum inuasuros? Non differimus igitur bellum
isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? 4
illud, quod proprie ad milites pertinet, quibus boni tribuni
plebis tum stipendum extorquere uoluerunt, nunc consultum
repente uolunt, quale est? Vallum fossamque, ingentis 5
utrumque operis, per tantum spatii duxerunt; castella primo

12 perferre Ver. OEHDL^a: perferri PFUpB: proferre M
quicquam PFUpBOEHD^{4a}: quisquam Ver. MDL: cuiquam D⁴ ut
secundam lectionem quod nos Ver. MOEHDL^a: quod PFB
(num recte?): qui nos Up 13 fida Ver. MPFUpBD^{2a}: fide L:
fidi OEH: fid D (loco unius litterae nacuo relicto, cf. adn. ad 1. 41. 4)

14 res repetentes M¹ uel M²OUpE¹ uel E³La (sed in E post -tes
aliquid erasim): res repetentis PFBD: repetentis Ver. H: res repesi-
tentes (uel repesecentes?) M afuit Ver. OE²HDL: affuit M:
fuit PFUpBE: aufuit D^{4a}: absuit a¹

5 1 mouet, ne illa quidem, oro uos om. M mouet Ver. PFUp
BOEHD² uel D^{4a}²: mouent DL: moueat a 4 tum stipendum
dett. unus (Lovel. 1): cum stipendum MPFUpBOEHD^a (uix recte):
stipendum Ver. (fort. recte) 5 utrumque scripsi suadentibus
Drakenborchio et Madv.: utramque rem Ver. F² uel F³a, quod pro glos-
semate ad uocem utrumque adfixo habendum uidetur: utrumque rem
MPFUpBOEHD^a (uix recte)

pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt ; munitiones non in urbem modo sed in Etruriam etiam spectantes
 6 si qua inde auxilia ueniant, opposuere ; quid turres, quid
 uineas testudinesque et alium oppugnandarum urbium appa-
 ratum loquar ? Cum tantum laboris exhaustum sit et ad
 finem iam operis tandem peruentum, relinquendane haec
 censem, ut ad aestatem rursus nouus de integro his insti-
 7 tuendis exsudetur labor ? Quanto est minus opera tueri
 facta et instare ac perseverare defungique cura ? Breuis
 enim profecto res est, si uno tenore peragit nec ipsi per
 intermissiones has interuallaque lentiores spem nostram
 8 facimus. Loquor de opera et de temporis iactura ; quid ?
 periculi, quod differendo bello adimus, num obliuisci nos
 haec tam crebra Etruriae concilia de mittendis Veios auxiliis
 9 patiuntur ? Vt nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant
 missuros ; quantum in illis est, capere Veios licet. Quis est
 qui spondeat eundem, si differtur bellum, animum postea
 10 fore, cum si laxamentum dederis, maior frequentiorque
 legatio itura sit, cum id quod nunc offendit Etruscos, rex
 creatus Veiis, mutari spatio interposito possit uel consensu
 ciuitatis ut eo reconcilient Etruriae animos, uel ipsius uolun-

5 spectantes *F³a* : spec. antis *Ver.* : expectantes *MPFU_pBOHD³L* :
 exspectantes *D?* : exspectantes *PE* 6 et alium *D³a*, *Rhenan.* :
 et talium *Vorm.*? *MPFU_pBOEDL* : et talem *H* : *defit Ver.*

7 labor ? Quanto . . . usque ad et instare paene omnia om. *Ver.* ubi
Moninsenio comparebat nihil nisi laborant ? . . . | tare. *Causa con-
 fusionis non liquet*; in *Ver.* fuisse olim An instare (*scil. iubetis?*) acute
 conicit *Weissenb.*, sed et huic supplemento lectio *Nicomachea* longe
 praestat opera *MPFU_pBOEHDLa* : opera *Hell* (num recte?)

cura ? Breuis *MPFU_pBOEHDLa* : cura breui ? Breuis *Rost*
 tenore *Ver.* *E²* : temore *M¹* : tempore *MPFU_pBOEHDLa*

8 operae et *Ussing* : opere et *MPFU_pBOEHD⁴La* : operis *D³* :
 operum *D?* : opera et *Ver.* : operae opera *Luterb.*, indigne
 periculi quod *MPFU_pBOEIDLa* : om. quod *Ver.* num *a² Ed.*
Mogunt. 1518 : nunc *Ver.* *MPFU_pBOEHDLa* de mittendis *Ver.*
M¹OE¹HD⁴ : de mictendis *a* : dimittendis *P FU_pBEDL* : domittendis *M*

9 Vt nunc *Ver.* *P FU_pBOEHD* : ut nun *F* : etut nunc *ME³a*
 si differtur *Ver.* *EHDLa* (cf. si reducimus § 3) : sibi differtur *M* :
 differtur *O* : si differetur *P FU_pB* 10 nunc offendit *MP²F FU_pBO*
EHDLa : non offendit *Ver.* *P* (cf. 9. 34. 25)

tate regis qui obstare regnum suum saluti ciuium nolit? Videte, quot res, quam inutiles sequantur illam uiam consilii, iactura operum tanto labore factorum, uastatio immenses finium nostrorum, Etruscum bellum pro Veiente concitatum. Haec sunt, tribuni, consilia uestra, non hercule dissimilia ac si quis aegro qui curari se fortiter passus extemplo conualescere possit, cibi gratia praesentis aut potionis longinquum et forsitan insanabilem morbum efficiat.

Si, mediusfidius, ad hoc bellum nihil pertineret, ad disciplinam certe militiae plurimum intererat, insuescere militem nostrum non solum parata uictoria frui, sed si etiam res lentior sit, pati taedium et quamuis serae spei exitum exspectare et si non sit aestate perfectum bellum, hiemem opperiri nec sicut aestiuas aues statim autumno tecta ac recessum circumspicere. Obsecro uos, uenandi studium ac uoluptas homines per niues ac pruinias in montes siluasque rapit: belli necessitatibus eam patientiam non adhibebimus quam uel lusus ac uoluptas elicere solet? Adeone effeminata corpora militum nostrorum esse putamus, adeo molles animos, ut hiemem unam durare in castris, abesse ab domo non possint? ut, tamquam nauale bellum tempestatibus captandis et obseruando tempore anni gerant, non aestus, non frigori pati possint? Erubescant profecto, si quis eis haec obiciat, contendantque et animis et corporibus suis uirilem patientiam inesse, et se iuxta hieme atque aestate bella gerere

6 1 parata *Up* dedit *duo* (*scil. 'quae in promptu est'*): parta *Ver. MP FBEHDL* (*scil. 'quam iam adepti sunt'*): parua *O*, scite mendax

2 recessum *MPFU¹OEHDL*: recensum *B*: recessii *a*: recessus *Ver.*

3 adhibebimus quam] *post haec defit Ver. usque ad § 5* uel lusus *Edd. net.*: uel usus *MPFU¹OEHL*: ul' usus *a* (*quid uoluit?*): lusus *D* sed 1- fortasse pleniore calamo (*cf. 1. 41. 4 et 5. 4. 13 adnn.*) 3-4 solet? Adeone *F?* *Up**OEHDLa*: soletne *PF?* *B*: sole *M* (*u. inf.*) sole adeo molles coniungens, quae *M²* in soleat eo molles uertit 4 -nc effeminata . . . putamus adeo om. *M* 5 eis haec (*uel eis hec*) *PFUpBO¹EHDL* (*in O obiciat inter eis et hec scriptum erat*): eis hoc *Ma* inesse et] *hic rursus per fragmenta inc. Ver.*

posse, nec se patrocinium mollitiae inertiaeque mandasse tribunis, et meminisse hanc ipsam potestatem non in umbra 6 nec in tectis maiores suos creasse. Haec uirtute militum uestrorum, haec Romano nomine sunt digna, non Veios tantum nec hoc bellum intueri quod instat, sed famam et ad 7 alia bella et ad ceteros populos in posterum quaerere. An mediocre discrimen opinionis secuturum ex hac re putatis, utrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent cuius si qua urbs primum illum breuissimi temporis sustinues rit impetum, nihil deinde timeat, an hic sit terror nominis nostri ut exercitum Romanum non taedium longinquae oppugnationis, non uis hiemis ab urbe circumcessa semel amouere possit, nec finem ullum alium belli quam uictoriam nouerit, nec impetu potius bella quam perseverantia gerat ? 9 Quae in omni quidem genere militiae, maxime tamen in obsidendis urbibus necessaria est, quarum plerasque munitionibus ac naturali situ inexpugnabiles fame sitique tempus 10 ipsum uincit atque expugnat,—sicut Veios expugnabit, nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint, et Romae inuenerint praesidia Veientes quae nequ quam in Etruria quaerunt. 11 An est quicquam quod Veientibus optatum aequa contingere possit quam ut seditionibus primum urbs Romana, 12 deinde uelut ex contagione castra impleantur ? At hercule apud hostes tanta modestia est ut non obsidionis taedio, non denique regni, quicquam apud eos nouatum sit, non negata 13 auxilia ab Etruscis irritauerint animos ; morietur enim extemplo quicumque erit seditionis auctor, nec cuiquam dicere 14 ea licebit quae apud uos impune dicuntur. Fustuarium meretur, qui signa relinquat aut praesidio decedit : auctores

6 et ad alia *Edd.* *uet.* : et alia *MPFU^pBOEHDLa* : *defit Ver.* sed sic ut nocibus et ad nix sufficient spatiū : ad alia *dett.* *aliqu.*, *fort.* *recte* 7 cum esse *Vorm.* *UpOE¹* uel *E³H* : meum esse *PBEL* : metum esse *F³* (quid *F* habuerit non liquet) : esse *MDa* : *defit Ver.* sed spatiū ratio nix plus quam esse commendat illum *Upa* : illud (uel illut) *MPFBOEHDL* mira concordia : *defit Vcr.* 8 nostri *Ver.* *MPFBOEHDLa* : uestri *UpL* impetu *MPFU^pBOEHDLa* : impetus *Ver.*

signa relinquendi et deserendi castra non uni aut alteri militi sed uniuersis exercitibus palam in contione audiuntur ; adeo, quidquid tribunus plebi loquitur, etsi prodendae 15 patriae dissoluendaeque rei publicae est, adsuestis, Quirites, audire et dulcedine potestatis eius capti quaelibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est ut quae hic uociferan- 16 tur, eadem in castris et apud milites agant et exercitus corrumpt ducibusque parere non patientur, quoniam ea 17 demum Romae libertas est, non senatum, non magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta patrum, non disciplinam uereri militiae.'

Par iam etiam in contionibus erat Appius tribunis plebis, 7 cum subito, unde minime quis crederet, accepta calamitas apud Veios et superiorem Appium in causa et concordiam ordinum maiorem ardoremque ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cum agger promotus ad urbem uineaeque 2 tantum non iam iniunctae moenibus essent, dum opera interdiu fiunt intentius quam nocte custodiuntur, patefacta repente porta ingens multitudo facibus maxime armata ignes coniecit, horaeque momento simul aggerem ac uineas, tam 3 longi temporis opus, incendium hausit ; multique ibi mortales neququam opem ferentes ferro ignique absumpti sunt.

15 Quirites *Gulielmus* (*cf. c. 3. 2 sup.*) : qui *Vorm.* *MPFBEHDLa* : *om.* *UpO Edd.* *uet.* : *defit Ver.*, *sed ita ut inter adsue-* et audire spatium sit non plurimum quam quattuor litterarum : ei *E²* : quidem *D⁴* : aequi *Rhenan.* : quieti *Welz* quaelibet *Ver.* *UpOE^{3a}a¹ uel a²* : quae iubet *PF* et sic *D^{4a}³* in *marg.* (*hic ut secundam lectionem*) : que iubet *BDL* : quae libet iubet *ME²Ha* : que libet iuuet *E* 17 *mores Ver.* *MPF UpBOEHDLa* : morem *Bake, fort. recte*

7 1 Veios et . . . pertinacius *om.* *Ver.* concordiam *MPFU^p BOEHDL* : concordia *M²* (*uel M^{1?}*)^a ardoremque *PFU^pBO EH* : ardorem *MD?* *La* (*sed in M in fine linea*^c) : in *D* -dorem *planum* est *sed ar-*, si ibi fuit unquam, omnino iam erasum ; et -e- in maiorem a *D³* in *ras.* ; in *M* manus secunda linea (J) *infra ducta* maiorem *cum* ardorem *coniunxit* : *contra in P²OE post maiorem interpunctum est* : *fort.* ardoremque *secludendum* 2 *coniicit MPFU^pBOEHDLa* (*sed in D -i- post -n- pleniore calamo*, *cf. I. 41. 4 adn.*) : *coniicit Ver.*, *fort. recte* ; *fort. etiam coniicit pro praesenti accipendum*, *cf. I. 41. I adn.*

4 Quod ubi Romam est nuntiatum, maestitiam omnibus, se-
 natui curam metumque iniecit, ne tum uero sustineri nec in
 urbe seditio nec in castris posset et tribuni plebis uelut ab
 5 se uictae rei publicae insultarent, cum repente quibus census
 equester erat, equi publici non erant adsignati, concilio prius
 inter sese habito, senatum adeunt factaque dicendi potestate,
 6 equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum
 amplissimis uerbis gratiae ab senatu actae essent famaque
 ea forum atque urbem peruasisset, subito ad curiam concur-
 7 sus fit plebis ; pedestris ordinis aiunt nunc esse operam rei
 publicae extra ordinem polliceri, seu Veios seu quo alio
 ducere uelint ; si Veios ducti sint, negant se inde prius
 8 quam capta urbe hostium reddituros esse. Tum uero iam
 superfundenti se laetitiae uix temperatum est ; non enim,
 9 sicut equites, dato magistratibus negotio laudari iussi, neque
 aut in curiam uocati quibus responsum daretur, aut limine
 curiae continebatur senatus ; sed pro se quisque ex superiore
 loco ad multitudinem in comitio stantem uoce manibusque
 10 significare publicam laetitiam, beatam urbem Romanam et
 inuictam et aeternam illa concordia dicere, laudare equites,
 laudare plebem, diem ipsum laudibus ferre, uictam esse
 11 fateri comitatem benignitatemque senatus. Certatim patri-
 bus plebique manare gaudio lacrimae, donec reuocatis in
 curiam patribus senatus consultum factum est ut tribuni
 12 militares contione aduocata peditibus equitibusque gratias

4 seditio nec *MPFU_pBOEH_a* : seditio ne *D?L* : seditio . is *Ver.* :
 seditio n (c *supraser.* i. e. nunc) *D⁴* cum *MPFU_pBOEHD_{La}* : nec
 cum *Ver.* concilio *MPFU_pBOEHD* : contilio *L?* : consilio a dett.
abq. : defit *Ver.* 7 aiunt nunc esse operam *Cuper* : se aiunt nunc
 esse operamque *Ver.* *MPFU_pOEHD_{La}* mira concordia : se ciunt nunc
 esse operamque *B* publicae extra] his uocibus finita est in *M*
Quaternio XIII desinuit *Leonis Diaconi* opera usque ad *Quat XXII*
(8. 14. 1); incipiunt octo *Quaterniones a scriba admodum inferiore*
scripti; cf. *Praef. nostram* § 9 10 et inuictam *M²PFU_pBOEH*
DLa : et in et inuictam *M* inuictam *Ver.* 11 donec *MPFU_pB*
OEHD_{La} : deinde *Ver.* 12 peditibus equitibusque *MPU_pOEH*
DLa : pedibus equitibusque *FB* : equitibus peditibusque *Ver.*

agerent, memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore; placere autem omnibus his uoluntariani extra ordinem professis militiam aera procedere; et equiti certus numerus aeris est adsignatus. Tum primum equis suis ¹³ merere equites coeperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios non amissa modo restituit opera, sed noua etiam instituit. Ab urbe commeatus intentiore quam antea subuehi cura, ne quid tam bene merito exercitui ad usum decesset.

Insequens annus tribunos militum consulari potestate ⁸ habuit C. Seruilium Ahalam tertium Q. Seruilium L. Verginium Q. Sulpicium A. Manlium iterum M'. Sergium iterum. His tribunis, dum cura omnium in Veiens bellum ² intenta est, neglectum Anxuri praesidium uacationibus militum et Volscos mercatores uolgo receptando, proditis repente portarum custodibus oppressum est. Minus militum periit, ³ quia praeter aegros lixarum in modum omnes per agros uicinasque urbes negotiabantur. Nec Veiis melius gesta ⁴ res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat; nam et duces Romani plus inter se irarum quam aduersus

¹² placere *MPFU_pBOE²HDL^a*: pacere *Ea*: placent *Ver.* ¹³ tum primum *Ver.* *PFU_pBOEHDL*: tum hic primum *Ma*: fort. hinc primum *ut Walters monet* equis suis merere *Ver.* (*sed aequis*) et *Periocha* (*sed mereri*). equos si merere *M*: equos sumere *M²a²* *marg.* (*ut secundam lectionem*): equis merere *OHD²* *uel D⁴a?*: aequos merere *P*: equos merege *P²FU_pBEa?* (*sed in B adscriptum est i supra, inter mer- et -ere*): equus merere *D*: acquis merere *L*

⁸ ¹ L. Verginium *Ver.* (*et sv Fast. Cap. C. I. L. 2², p. 116 sed praen. perdeperditum*): pl uerginium *MH*: pl uergilium *DL* (*sed in utroque perstricta littera -l in pl*): pl in pb a *D²* *mutatum est*, tum -ilium in -inium a *D³*: p uerginium *Upa*: publimum uergium *PFB*: publicum uerginium *OE* M'. Sergium *a*, *Sigon.* *ex Fast. Cap.* (*cf. C. I. L. 1.c.*) *et Diodor.* ¹⁴ ¹ *codd. Mávios nel Mavílos* (*cf. 4. 61. 4 adn.*): m sergium (*uel marcum sergium*) *MPU_pBOEH*: martum sergium *F*: marcum seruum *DL* (*qui, ut et H, noces q. sulpicium a. loco suo omissas hic inculcant post seruum, sed in D et q. et a. hic etiam desunt*; -i- in seruum *scripsit pleniore calamo D*): defit *Ver.* ² Anxuri *a²*, *Bekker*: *anxyri MEDL*: *anxiri H*: *anxiri PFU_pBO*: defit *Ver.* ³ periit *Ver.*: perit *MPFU_pBOEHDLa* per agros uicinasque urbes *MPFU_pBOEHDLa*: om. *Ver.* ⁴ irarum *M²PFU_pOEHD²a*: iurarum (*uel uir-*) *B*: iratum *MDL*: defit *Ver.*

hostes animi habuerunt, et auctum est bellum aduentu
 5 pentino Capenatium atque Faliscorum. Hi duo Etruriae
 populi, quia proximi regione erant, deuictis Veis bello quo-
 6 que Romano se proximos fore credentes, Falisci propria
 etiam causa infesti quod Fidenati bello se iam antea immis-
 cuerant, per legatos ultro citroque missos iure iurando inter
 se obligati, cum exercitibus necopinato ad Veios accessere.
 7 Forte ea regione qua M'. Sergius tribunus militum praeerat
 castra adorti sunt ingentemque terrorem intulere, quia Etru-
 riam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani
 crediderant. Eadem opinio Veientes in urbe concitauit.
 8 Ita ancipiti proelio castra Romana oppugnabantur; con-
 cursantesque cum hoc atque illuc signa transferrent, nec
 Veientem satis cohibere intra munitiones nec suis muni-
 mentis arcere uim ac tueri se ab exteriore poterant hoste.
 9 Vna spes erat, si ex maioribus castris subueniretur, ut di-
 uersae legiones aliae aduersus Capenatem ac Faliscum, aliae
 contra eruptionem oppidanorum pugnarent; sed castris
 10 praeerat Verginius, priuatim Sergio inuisus infestusque. Is
   cum pleraque castella oppugnata, superatas munitiones,
   utrimque inuehi hostem nuntiaretur, in armis milites tenuit,
   si opus foret auxilio collegam dictitans ad se missurum.
 11 Huius adrogantiam pertinacia alterius aequabat, qui, ne
   quam opem ab inimico uideretur petisse, uinci ab hoste
 12 quam uincere per ciuem maluit. Diu in medio caesi milites;
   postremo desertis munitionibus, perpauci in maiora castra,
   pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt. Vbi
   cum omnem culpam in collegam inclinaret, acciri Verginium
 13 ex castris, interea praeesse legatos placuit. Acta deinde in
   senatu res est certatumque inter collegas maledictis. Pauci

7 qua M'. Sergius *Sigon.* *ut supra* § 1 : qua m sergius *HDL* : quam
 sergius *M¹* uel *M²PFBa* (*in a q*) : qua sergius *MUpOE* (*sed in E* s-
 pleniore calamo, *ut uidetur*; cf. I. 41. 4 *adn.*) : defit *Ver.*   11 aequa-
 bat (*uel eq-*) *PFUpBOEHDLa* : rogabat *M* : defit *Ver.*   ne quam
MPFUpBOEHDLa : ne *Ver.*   13 inter *Ver.* *PFUpBOEHDLa* :
   iterum *M* : iterum inter *M³*

rei publicae, *(plerique)* huic atque illi ut quosque studium priuatim aut gratia occupauerat adsunt.

Primores patrum siue culpa siue infelicitate imperatorum **9** tam ignominiosa clades accepta esset censuere non exspectandum iustum tempus comitiorum, sed extemplo nouos tribunos militum creandos esse, qui kalendis Octobribus magistratum occiperent. In quam sententiam cum pedibus **2** iretur, ceteri tribuni militum nihil contradicere; at enim uero **3** Sergius Verginiusque, propter quos paenitere magistratum eius anni senatum apparebat, primo deprecari ignominiam, deinde intercedere senatus consulto, negare se ante idus Decembres, sollemnem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter haec tribuni plebis, cum in concordia **4** hominum secundisque rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent, feroce repente minari tribunis militum, nisi in auctoritate senatus essent, se in uincla eos duci iussuros esse. Tum **5** C. Seruilius Ahala tribunus militum: ‘Quod ad uos attinet, tribuni plebis, minasque uestras, ne ego libenter experirer quam non plus in iis iuris quam in uobis animi esset; sed **6** nefas est tendere aduersus auctoritatem senatus. Proinde et uos desinite inter nostra certamina locum iniuriae quaerere, et collegae aut facient quod censem senatus, aut si pertinacius tendent, dictatorem extemplo dicam qui eos abire magistratu cogat.’ Cum omnium adsensu comprobata oratio **7**

13 rei publicae *MPFU_pBOEHDLa* (*sed in E rep*): *add.* plerique *Kiehl*, *recte*, *ut credo*; *nam et in M duo uersus (a recip. usque ad occupa-)* spatiouse scripti sunt (*certe sex litterarum amplius capaces*); *et in Ver. inter maledic-* *et illi uacat non amplius 14 uel 15 litterarum spatium turbatunque aliquid fuisse paene certum est.* *occupauerat dett.* : *occupauerunt (plene) MPEH et sic uoluerunt FBODL ubi occupauerat et a ubi -uerat: occupauerant Up dett. aliq.: defit Ver.*

9 **1** qui kalendis (*uel qui kal*) *Ver.* *OEHL*¹: qui *kt D*: quia *kal M*: qui *a kal M¹*: qui *a kalendis Vorm.* *Upa*: quia *fal P*: quia *kt P²FB* *Octobribus magistratum*] *post octobma defit Ver. usque ad c. 23.* **6** **3** honore abituros *M²* (*uel M¹*) *UpE³D⁴a*: honore habituros *PFBOEDL*: *honore labituros H*: honorem habituros *M* **4** tribunis *M³UpOE et E⁴HD⁴a*: tribuni *MPFBE¹ uel E³DL* **6** facient *MPFU_pBOEHDLa*: faciant *Karsten*, *male*

esset, gaudenterque patres sine tribuniae potestatis terriculis inuentam esse aliam uim maiorem ad coercendos magistratus, uicti consensu omnium comitia tribunorum militum habuere qui kalendis Octobribus magistratum occiperent, seque ante eam diem magistratu abdicauere.

- 10 L. Valerio Potito quartum M. Furio Camillo iterum M'. Aemilio Mamerco tertium Cn. Cornelio Cocco iterum K. Fabio Ambusto L. Iulio Iulo tribunis militum consulari potestate multa domi militiaeque gesta ; nam et bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios et ad Capenam et ad Falerios et in Volscis ut Anxur ab hostibus reciperaretur, et Romae simul dilectu simul tributo conferendo laboratum est, et de tribunis plebi cooptandis contentio fuit, et haud paruum motum duo iudicia eorum qui paulo ante consulari potestate fuerant exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, dilectum haberi ; nec iuniores modo conscripti sed seniores etiam coacti nomina dare ut urbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendum opus erat, eaque tributo conferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum seruiendumque rei publicae erat. Haec per se grauia indigniora ut uiderentur tribuni plebis seditiosis contionibus faciebant, ideo aera

8 magistratu *PFUpBOHDLa* : magistratum *ME*

10 1 M. Furio *MOEHDLa* (et *Diodor. 14. 44. 1*) : furio *PFUpB*

M'. Aemilio *Sigon. ex Fast. Cap.* (M'Aimilio Mam. f. M. n. Mamer-
cin III C. I. L. ^{i²}, p. 116 ad hunc annum) : m̄ (uel m uel marco)
aemilio *MPFUpBOEHDLa* (sed amil- a, aemil- a²) et sic codd. *Diodori l. c.* K. Fabio *Upa?* (*ubi dubium signum E?*), *Sigon. ex Fast. Cap. l. c.*
c fabio *MPFBHDL* : claudio fabio *OE* (ut fere semper hi duo pro c.)
Iulio Iulo *Sigon. cf. C. I. L. i², p. 116, et supra 4. 35. 4 adn.* : iulio tullo
MPFUpBOEA : iulio tullio *HDL* ² ad Falerios *D'a¹ Ed. Rom. 1469 Ald.* : ad ualerios *MPFUpBOEHD? La* [reciperaretur]
cf. 1. 12. 1 : recuperaretur *M³PFU_pBOEHDLa* (sed in L ante -p-
secunda u- litterae hasta pleniore calamo, cf. 1. 41. 4 adn.) : recuraretur
M. 5 conferebatur *MPFUpBOEHDLa*, cf. c. 12. 3 : conficiebatur
Madv. 6 grauia indigniora *Vorm.?* dott. unus : grauia indignioraque
MPFUpOEHDLa (sed in a -que fort. a manu posteriore) : graui in-
dignioraque B : grauia grauiora indignioraque *Alsch.* seditionis
PFUpBOED'a : seditionis *HD? L* : seditionis *M* : seditionis *M²*

militibus constituta esse arguendo ut plebis partem militia partem tributo conficerent. unum bellum annum iam tertium trahi et consulto male geri ut diutius gerant. in quatuor deinde bella uno dilectu exercitus scriptos, et pueros quoque ac senes extractos. iam non aestatis nec hiemis s discrimen esse, ne ulla quies unquam miserae plebi sit; quae nunc etiam uectigalis ad ultimum facta sit, ut cum 9 confecta labore uolneribus postremo aetate corpora retulerint inultaque omnia diutino dominorum desiderio domi inuenerint, tributum ex affecta re familiari pendant aeraque militaria, uelut fenore accepta, multiplicita rei publicae reddant.

Inter dilectum tributumque et occupatos animos maiorum 10 rerum curis, comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequuit. Pugnatum inde in loca uacua ut patricii cooptarentur. Postquam obtineri non poterat, tamen labefactandae 11 legis [tribuniciae] causa effectum est ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius et M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus. Fors ita tulit ut eo anno tribunus plebis Cn. Tre- 11 bonius esset, qui nomini ac familiae debitum praestare uideretur Treboniae legis patrocinium. Is quod petissent 2 patres quondam primo incepto repulsi, tandem tribunos

8 plebi sit *MPFU_pBOED^ra*: plebis sit *HDL* 9 quae nunc *Ald.*: quae ne *MPOEHDL* (*sed in H fort.* quae ne *legendum*): quin *Vorm.*² *P²FU_pB*: quae etiam *a?* (q̄ ī, ubi *signum posterius ex ī corruptum uidetur*) familiari *P²FU_pBOE¹* uel *E³HDL_a¹*: familiaria *MPE*: familiaria a *M²*, et sic *a*, sed *inserto-p-* (appendant), sed *delenit ap-*¹ 10 nequuit *Ed. Frob.* 1531: nequit *UpOEH¹D³a*: nequid *MPFB HDL* Pugnatum inde *PFU_pBOEHDL*: pugnatum esset inde *M*: pugnatum est inde *a* 11 poterat *UpD³a Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: poterant *MPFBOEHDL* tribuniciae *MPFU_pBOEHDL_a* (*in B-ite*): *seclusit Madv.*: Treboniae *Pighius ex 3. 65. 3, sed facilius additum quam ex corruptione natum esse illud adiectuum crediderimus*

II 2 quondam *Haupt* (scil. ‘eo tempore quod in 3. 65. 3 narratur’) quem sequitur *Madv.* in *Edit. tercia* (1886): quidam *MPFU_pBOEHDL_a* *La³*: *om. a*: quia in *Madv. Emend.*² (1873) *ad loc.* repulsi *MP FU_pBOEHDL_a*: *addebat* sint *Madv. ibid.* tandem *Weissenb.*: tamen *MPFU_pBOEHDL_a*: cum *dett. aliq.*: iam *II. J. Mueller* tribunos militum *MPFU_pBOEHDL_a*: cum tribunis plebis *Weissenb.*

militum expugnasse uociferans, legem Treboniam sublatam et cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi sed imperio patriciorum ; eo reuolui rem ut aut patricii aut patriciorum adseculae habendi tribuni plebis sint ; eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem ; id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere.

4 Cum arderent inuidia non patres modo sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter et qui cooptauerant, tum ex collegio tres, P. Curatius M. Metilius M. Minucius, trepidi rerum suarum, in Sergium Verginiumque, prioris anni tribunos militares, incurrunt ; in eos ab se iram plebis inuidiamque die dicta auertunt. Quibus dilectus, quibus tributum, quibus diutina militia longinquitasque belli sit grauis, qui clade accepta ad Veios doleant, qui amissis liberis, fratribus, propinquis, adfinibus lugubres domos habeant, his publici priuatique doloris exsequendi ius potestatemque ex duobus noxiis capitibus datam ab se memorant. omnium namque malorum in Sergio Verginioque causas esse ; nec id accusatorem magis arguere quam fateri reos, qui noxii ambo alter in alterum causam conferant, fugam Sergi Verginius, Sergius proditionem increpans Vergini. quorum adeo incredibilem amentiam fuisse ut multo ueri similius sit compacto eam rem et communi fraude patriciorum actam. ab his et prius datum locum Veientibus ad incendenda opera belli trahendi causa, et nunc proditum exercitum, tradita Faliscis Romana castra. 9 omnia fieri ut conserescat ad Veios iuuentus, nec de agris

2 expugnasse Ed. Frob. 1531 : add. ait Luterbacher (uociferans primam nocem in proxima clausula fuisse credens) : expugnassent MP FU_PBOEHDLa patriciorum . . . patricii aut om. D : post secundum illud patriciorum add. et eo deuolui rem, ut aut patricii, aut patriciorum D⁴ marg. eo reuolui Weissenb. : et reuolui MPFU_P BOEHLa, sed in M et E et sic scriptum est ut quam proxime ad eo accedat, uideturque in utroque codice fideliter ex dubio signo descriptum esse (cf. 1. 7. 5 adn.) : et eo reuolui Vorm.? : et eo deuolui D⁴ dett. 5 his MPFBOEHDLa : iis Edd. net. 6 accusatorem MPFU_P B OEHDLa (sed in P -uss-) : accusatores Giers, fort. recte 7 compacto a : compacto MPF : compacto B : conspecto DL et (ut secundam lectionem) a : compacto OE : compacto UpH

nec de aliis commodis plebis ferre ad populum tribuni frequentiaque urbana celebrare actiones et resistere conspirationi patriciorum possint. praeiudicium iam de reis et ab 10 senatu et ab populo Romano et ab ipsorum collegio factum esse; nam et senatus consulto eos ab re publica remotos 11 esse, et recusantes abdicare se magistratu dictatoris metu ab collegis coercitos esse, et populum Romanum tribunos creasse qui non idibus Decembribus, die sollemini, sed extemplo kalendis Octobribus magistratum occiperent, quia stare diutius res publica his manentibus in magistratu non posset; et 12 tamen eos, tot iudiciis confossose praedamnatosque, uenire ad populi iudicium et existimare defunctos se esse satisque poenarum dedisse quod duobus mensibus citius priuati facti sint, neque intellegere nocendi sibi diutius tum potestatem 13 creptam esse, non poenam inrogatam; quippe et collegis abrogatum imperium qui certe nihil delinquissent. illos 14 repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, cum fuga trepidum, plenum uolnerum ac pauoris incidentem portis exercitum uiderint, non fortunam aut quemquam deorum sed hos duces accusantem. pro certo 15 se habere neminem in contione stare qui illo die non caput domum fortunasque L. Vergini ac M'. Sergi sit exsecratus detestatusque. minime conuenire quibus iratos quisque 16 deos precatus sit, in iis sua potestate, cum liceat et oporteat, non uti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus; satis esse, si occasione ulciscendi laesos arment.

His orationibus incitata plebs denis milibus aeris grauis 12

9 frequentiaque *PFUpBOEILa³*: frequentia que *D*: *om.* -que *Ma*
 conspirationi *PFUpBOEHDLa*: conspirationem *M* 10 colle-
 gio *Walters*: collegiis *MPFUpBOEHDLa*: collegiis *D²* uel *D⁴a²*
 14 ac pauoris *scripsi*, *Gronovii* ac *Drakenborchii* monitus *exsequens*: ac
 pauore *MPFUpBOEHDLa*: cum pauore *Madv.* *Ed.* 3: ac pauore *ut*
 cum fuga *sequatur transfert Fuegner*: *in M* cum fuga *et* ac pauore
duarum linearum in fine stant incidentem *POEHDLa³*: ince-
 dentem *P²FUpBa*: incipientem *M* uiderint *MPFUpBDLa*:
 uiderunt *OEH* 16 iratos *MOEHDLa*: iratus *PFUpB*
 deos precatus ... nunquam *MOEHDLa*: *om.* *PFUpB*

reos condemnat, nequiquam Sergio Martem communem belli fortunamque accusante, Verginio deprecante ne infelizior domi quam militiae esset. In hos uersa ira populi cooptationis tribunorum fraudisque contra legem Treboniam factae memoriam obscuram fecit.

3 Victores tribuni ut praesentem mercedem iudicii plebes haberet legem agrariam promulgant, tributumque conferri prohibent, cum tot exercitibus stipendio opus esset resque militia ita prospere gererentur ut nullo bello ueniretur ad exitum spei. Namque Veii castra quae amissa erant recuperata castellis praesidiisque firmantur; praeerant tribuni 5 militum M'. Aemilius et K. Fabius. A M. Furio in Faliscis, a Cn. Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra moenia inuenti; praedae actae incendiisque uillarum ac frugum 6 uastati fines; oppida oppugnata nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequiquam oppugnatum, loco alto situm et postquam uis irrita erat uallo fossaque ob sideri coeptum; Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. 7 Hoc statu militarium rerum, seditio intestina maiore mole coorta quam bella tractabantur; et cum tributum conferri per tribunos non posset nec stipendum imperatoribus mitteretur aeraque militaria flagitaret miles, haud procul erat

12 i militiae *PFU^pBOIIDLa*: miliciae *E*: militians *M*
 4 militia *MPFU^pBOEDLa*: miliae *H*: militiae *Gron.* spei *PF*
UpBE dett.: rei *M¹* uel *M²OE²HDLa* (*sed in a exterrimum pro exitum*)
'uetus lectio' Rhenan.: rei rei *M* [recuperata] cf. 1. 12. 1: recuperata *MPFU^pBOEHDLa* firmantur *MPFU^pBOEHDLa* (cf. e.g.
 1. 59. 6-7): firmabantur *Coetier* . M'. Aemilius *a* (*qui hic in sed infra in § 5 m. furio praebet*): m. *uel* *m.* *aemilius MPFU^pOHDL* : *m.* *aemilius B*, cf. c. 10. 1 sup. K. Fabius] *ut c. 10. 1 sup.*: q. (*uel* quintus) fabius *MPFU^pBOEIIDLa* 5 A M. Furio *Vorm.* *Ma*: m furio *PFU^pBOEDLa*: ~ m. furio (*i.e. est m. furio*) *H* a Cn. *M¹*: et Cn. *Vorm.* *MPFU^pBOEHDLA*: et a Cn. *Wesenberg.*
Cornelio] *cum hac noce desinit a; inc. in Capenate rursus A*
oppugnata MPFBOEHDLA: nec oppugnata *UpA²* *uel A³*, *Ald.* *sed* cf. 3. 55. 1 *ubi nec pro nec tamen stat: sic uoluit etiam D qui punctum maiusculum post oppugnata posuit* 7 possit *D?* dett.: possit *MPFU^pBOEHD¹LA* : in *D* -it a *pr.* *manu aut in rasura aut* (*ut potius credo*) *in loco membranae uitioso scriptum est*

quin castra quoque urbanae seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in patres cum tribuni plebi nunc 8 illud tempus esse dicerent stabiliendae libertatis et ab Sergiis Verginiisque ad plebeios uiros fortes ac strenuos transferendi summi honoris, non tamen ultra processum est quam ut unus 9 ex plebe, usurpandi iuris causa, P. Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur: ceteri patricii creati, 10 P. Manlius L. Titinius P. Maelius L. Furius Medullinus L. Publilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem 11 obtinuisse, non is modo qui creatus erat, uir nullis ante honoribus usus, uetus tantum senator et aetate iam grauis; nec satis constat cur primus ac potissimum ad nouum deli- 12 bandum honorem sit habitus. Alii Cn. Corneli fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat triplexque stipendum equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt, alii orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinum patribus plebique gratam habuisse. Hac uictoria 13 comitiorum exsultantes tribuni plebis quod maxime rem publicam impeditiebat de tributo remiserunt. Conlatum oboedienter missumque ad exercitum est.

Anxur in Volscis breui receptum est, neglectis die festo 13 custodiis urbis. Insignis annus hieme gelida ac niuosa fuit, adeo ut uiae clausae, Tiberis innauigabilis fuerit. Annona ex ante conuecta copia nihil mutauit. Et quia P. Licinius 2 ut ceperat haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis quam indignatione patrum, ita etiam gessit, dulcedo inuasit proximis comitiis tribunorum militum plebeios creandi.

10 Manlius *D¹* uel *D²* *dctt. unus* (*Leid. sec.*) *Mάλλιος* *Diod. 14. 47. 1*: manilius *MOEHLA*: mamilius *PFUpB*: mamilius *uel* manilius *D* L. Titinius *Sigon. ex 5. 18. 2 et Diod. 14. 90. 1*: p. titinius *MPFUpBO HL*: et p. titinius *EDA* Publilius *Sigon. ex Fast. Cap. (C. I. L. 1², p. 116)*: popilius *MPFBOEHDLA*: popilius *Up* Volscus *H*, *Sigon. ex Fast. Cap. ibid.*: uolscus *PFUpBE?* *D⁴*: uols *MO E³D³LA*: uolero *A²* (*ex c. 13. 3*): *quid habuerit D (non amplius 5 litteras) non liquet* 12 ipsum *PFOBEHDLA*: ad ipsum *M*: ipsi *Up* 13 missumque *MPFUpBOEA² uel A³*: *om. -que HDLA*

3 Vnus M. Veturius ex patriciis candidatis locum tenuit : plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes fere centuriae dixerunt, M. Pomponium Cn. Duillium Voleronem Publilium Cn. Genucium L. Atilium.

4 Tristem hiemem siue ex intemperie caeli, raptim mutatione in contrarium facta, siue alia qua de causa grauis pestilensque omnibus animalibus aestas exceptit ; cuius insanabili perniciei quando nec causa nec finis inueniebatur, libri 5 Sibyllini ex senatus consulto aditi sunt. Duumviri sacris faciundis, lectisternio tunc primum in urbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonamque et Dianam, Herculem, Mercurium atque Neptunum tribus quam amplissime tum 6 apparari poterat stratis lectis placauere. Priuatim quoque id sacrum celebratum est. Tota urbe patentibus ianuis promiscuoque usu rerum omnium in propanulo posito, notos ignotosque passim aduenas in hospitium ductos ferunt, et cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habitos ; 7 iurgiis ac litibus temperatum ; uinctis quoque dempta in eos dies uincula ; religioni deinde fuisse quibus eam opem di tulissent uinciri.

9 Interim ad Veios terror multiplex fuit tribus in unum bellis conlatis. Namque eodem quo antea modo circa

13 3 Pomponium *MOEHL* (*et sic Fast. Cap. C. I. L. i², p. 116*) : pomponium *PFUpBA* : popinium *D* Duillium *Up*, *uide sis* 2. 58. 2 *adu.* : duilium *MPFOEHDL* : du u ilium (*sic diuinsim*) *A* : di uilium (*sic, summa cura*) *B* Publilium *Sigon.* *ex Fast. Cap. l.c.*, *cf.* 2. 55. 4 : publicum *MPFUpB¹OEHA* : publitum *DL* : publicum *B* 5 pernicie *A²* uel *A³* dett. : pernicie *P²FUpHL* : pernitie *A* : pernitiae *D* : perniciae *MPBOE* libri Sibyllini *M* : libri sibillini *D* : libri sybillini *OHEL* : libri sibilini *A* : libris sibillini *PFB* : libris sibillini *Up* aditi *M²OEHDLA* : additi *MPFUpB* 6 et Dianam, Herculem *MPFUpBOEHDLA* : Herculem et Dianam *Woelflin* : Dianam et Herculem *Kreyssig*, *parum reuerenter anabo* poterat *MPFUpBO* *EHDLA* : poterat *Luterb. sed cf. Ter. Eun.* 3. 5. 35 dum adparatur 7 promiscuoque *M²UpOEHD⁴ in ras.* *A²* : promiscoque *MPFBLA* ; *uide sis* 3. 47. 7 *adu.* 8 di (*scd dii*) tulissent *Vorni*. : die tulissent *M* : ietulissent *P* : ietulissent *L* : intulissent *OEH* : tulissent *P²FUp* *BD* : fuissent *A* : detulissent *A²* 9 conlatis *OE¹HDLA* : collatis *BD^c* : conlati sunt *ME* : conlati sunte *P* : conlatis ter *P²FUp*

munitiona cum repente Capenates Falisciique subsidio uenissent, aduersus tres exercitus ancipiti proelio pugnatum est. Ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergi ac 10 Vergini. Itaque *(e)* maioribus castris, unde antea cessatum fuerat, breui spatio circumductae copiae Capenates in uallum Romanum uersos ab tergo adgrediuntur ; inde pugna copta 11 et Faliscis intulit terrorēm, trepidantesque eruptio ex castris opportune facta auertit. Repulsos deinde insecuri uictores ingentem ediderunt caudem ; nec ita multo post iam [palantes 12 ueluti] forte oblati populatores Capenatis agri reliquias pugnae absumpsere. Et Veientium refugientes in urbem 13 multi ante portas caesi, dum prae metu, ne simul Romanus inrumperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere.

Haec eo anno acta ; et iam comitia tribunorum militum 14 aderant, quorum prope maior patribus quam belli cura erat, quippe non communicatum modo cum plebe sed prope amissum cernentibus sumnum imperium. Itaque claris- 2 simis uiris ex composito praeparatis ad petendum quos praetereundi uerecundiam crederent fore, nihilo minus ipsi perinde ac si omnes candidati essent cuncta experientes non homines modo sed deos etiam exciebant, in religionem uertentes comitia biennio habita : priore anno intolerandam 3 hiemem prodigiisque diuinis similem coortam, proximo non prodigia sed iam euentus : pestilentiam agris urbique inlatam 4 haud dubia ira deum, quos pestis eius arcendae causa placandos esse in libris fatalibus inuentum sit ; comitiis auspicato quae fierent indignum dis uisum honores uolgari scri-

10 maioribus *MPFU_pBOEHDLA* : praepositionem *(e)* praefixit
Perizonius 11 et Faliscis *MHDLA* : faliscis *PFU_pBOE*
 12 palantes ueluti *MPFU_pBOEHDLA* (*sed in H palentes*) : seclusi ut
 glossema uocibus forte oblati *additum* (*credi etiam potest uoluisse glossa-*
torem ‘*palantes uel -ti*’ i. e. ‘*uel palati*’) : palantibus (*uel palatis*) uelut
 tuni forent *Madv.* (*Emend.², scd non in textu edit. tertiae*) : remoto
glossemate iam forte uocibus insecuri uictores *non male oppositum est*
 14 2 uiris *MPFU_pBOEDLA* : *om. H* exciebant *Drak.*
(cf. 10. 19. 1 adu.) : excipiebant *MPU_pBOEHDLA* : excipiebat *F:*
excitabant Frig.

5 minaque gentium confundi. Praeterquam maiestate petentium, religione etiam attoniti homines patricios omnes, partem magnam honoratissimum quemque, tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum quintum M. Valerium Maximum M. Furium Camillum iterum L. Furium Medullinum tertium Q. Seruilius 6 Fidenatem iterum Q. Sulpicium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil admodum memorabile actum est ; 7 tota uis in populationibus fuit. Duo summi imperatores, Potitus a Faleriis, Camillus a Capena praedas ingentes egere, nulla incolumi relicta re cui ferro aut igni noceri posset.

15 Prodigia interim multa nuntiari, quorum pleraque et quia singuli auctores erant parum credita spretaque, et quia, hostibus Etruscis, per quos ea procurarent haruspices non 2 erant : in unum omnium curae uersae sunt quod lacus in Albano nemore, sine ulla caelestibus aquis causaue qua alia quae rem miraculo eximeret, in altitudinem insolitam 3 creuit. Quidnam eo di portenderent prodigo missi scisci- 4 tatum oratores ad Delphicum oraculum. Sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens, qui inter cauillantes in stationibus ac custodiis milites Romanos Etruscosque uaticinantis in modum cecinit priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret nunquam potiturum Veiis Roma- 5 num. Quod primo uelut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus coeptum est donec unus ex statione Romana percontatus proximum oppidanorum, iam per longinquitatem belli commercio sermonum facto, quisnam 6 is esset qui per ambages de lacu Albano jaceret, postquam audiuit haruspicem esse, uir haud intacti religione animi,

5 quintu.n. M. D? (*i. e.* q̄ ante rasuram unius litterae) *Edd.* uel. ex r. 24. 1 (*cf. C. I. L.* 1², p. 116) : quintum (*uel q̄*) *MPFUpBOEHD²A²* : q. (*i.e.* que) *LA?* 6 fuit *MOEHDLA* : om. *PFUpB*

15 1 multa *MPFBOEHDLA* : multi *Up* nuntiari (*uel -nc-*) *OE²HDLA* : nuntiavere *Vom*. *P²FUpB* : nuntiaueri *PE* : nuntiauerim *M* singuli *MOE¹HDLA* : singulari *PFBE* : his nulli *Up*, solita licentia

causatus de priuati portenti procreatione si operae illi esset consulere uelle, ad conloquium uatem elicuit. Cumque 7 progressi ambo a suis longius essent inermes sine ullo metu, praeualens iuuenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum nequ quam tumultuantibus Etruscis ad suos transtulit. Qui cum perductus ad imperatorem, inde 8 Romam ad senatum missus esset, sciscitantibus quidnam id esset quod de lacu Albano docuisset, respondit profecto 9 iratos deos Veienti populo illo fuisse die quo sibi eam mentem obiecissent ut excidium patriae fatale proderet. Itaque 10 quae tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se nec ut indicta sint reuocare posse, et tacendo forsitan quae di immortales uolgari uelint haud minus quam celanda effando nefas contrahi. sic igitur libris fatalibus, sic disciplina 11 Etrusca traditum esse, [ut] quando aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus rite emisisset uictoram de Veientibus dari; antequam id fiat deos moenia Veientium deser-turos non esse. Exsequebatur inde quae sollemnissimatio 12 esset; sed auctorem leuem nec satis fidum super tanta re patres rati decreuere legatos sortesque oraculi Pythici exspectandas.

Priusquam a Delphis oratores redirent Albaniue prodigii piacula inuenirentur, noui tribuni militum consulari potestate, L. Iulius Iulus L. Furius Medullinus quartum

⁷ conspectu *MFU_pBOEDA*: conspectum *PHL* ¹¹ sic igitur *Ed. Mogunt.* 1518: his igitur *MPFU_pBOEHDLA* (*sed in D littera H capitalis extra lineam ad initium stat*) quando *Duker*: ut quando *MPFU_pBOEHDLA* (*sed in D ut pleniore calamo, vide 1. 41. 4 adn.*) : ut qn A: ut *Walters*, qui quando pro glossinante reicit et 21. 54. 9 (ut uero ... tum) et *Caes. B. G.* 1. 31. 12 confert, fort. recte: si quando *Luterb.* non esse *UpOEH¹A²* dett.: esse *MPFBHDLA* ¹² Exsequebatur *Up Edd. uel.* : exsequebantur (*uel execq-*) *MPFBOEHDLA* exspectandas (*uel exp-*) *MPU_pOEHDLA*: expectantes *FB*

¹⁶ ¹ prodigii *M²* *uel M³PFU_pBOEHD^xA¹*: prodigia *MA?*: prodigiis *DL* ¹ *Iulus Sigan.*, cf. c. 10. 1 adn.: *tullus HDLA* (*sed in L signum aliquod⁽²⁾ supra t.*): *utullus PFBOE*: *uitullus Up*: *silius tullus MA²* ¹ *L. Furius Ed. Frob.* 1531: p^o *furius MHDLA*: p^o *silius furius PFU_pB*: *praesilius furius O^E* (*scd pres- in O*)

L. Sergius Fidena A. Postumius Regillensis P. Cornelius
 2 Maluginensis A. Manlius magistratum inierunt. Eo anno
 Tarquinenses noui hostes exorti. Qui quia multis simul
 bellis, Volscorum ad Anxur, ubi praesidium obsidebatur,
 Aequorum ad Labicos, qui Romanam ibi coloniam oppug-
 nabant, ad hoc Veientique et Falisco et Capenati bello
 occupatos uidebant Romanos, nec intra muros quietiora
 3 negotia esse certaminibus patrum ac plebis, inter haec
 locum iniuriae rati esse, praedatum in agrum Romanum
 cohortes expeditas mittunt: aut enim passuros inultam eam
 iniuriam Romanos ne nouo bello se onerarent, aut exiguo
 4 eoque parum ualido exercitu persecuturos. Romanis indig-
 nitas maior quam cura populationis Tarquinium fuit;
 eo nec magno conatu suscepta nec in longum dilata res est.
 5 A. Postumius et L. Iulius, non iusto dilectu—etenim ab
 tribunis plebis impediabantur—sed prope uoluntariorum
 quos adhortando incitauerant coacta manu, per agrum Cae-
 retem obliquis tramitibus egressi, redeentes a populationibus
 6 grauesque praeda Tarquinenses oppressere. Multos mor-
 tales obtruncant, omnes exuunt impedimentis, et receptis
 7 agrorum suorum spoliis Romam reuertuntur. Biduum ad
 recognoscendas res datum dominis; tertio incognita—erant
 autem ea pleraque hostium ipsorum—sub hasta uenire
 quodque inde redactum militibus est diuisum.
 8 Cetera bella maximeque Veiens incerti exitus erant.
 Iamque Romani desperata ope humana fata et deos specta-

¹ Regillensis *Sigon.*, cf. 4. 49. 7 *adn.*: regiliensis *MOE*: religiensis *PFUpBHDLA*   ² Qui quia *Duker* (cf. 3. 21. 4): quia *MPFU_pB OEHDLA* (*orti in F orq. scribitur, solita litterarum -ti forma*)
 multis simul *MPFU_pBOE*: simul multis *HDLA*   ³ Labicos *ut 2.*
 39. 4: lauicos *hic MPFU_pBOEHDLA*   Veientique *MPFU_pBOE HDLA*
uel A¹ *uel A²* (*ueienctique A*): ueienti quoque *Edd. uet.*   ⁵ A.
 Postumius *Ed. Rom.* 1470: aurelius postumius *MPFU_pBOEHDLA*
Edd. uet. plures Ald.   prope *MPFU_pBOEHDLA*: prope omnium
H. J. Mueller (9. 10. 6 *sequens*)   ⁷ incognita *PFUpBOEHDLA* (*in*
E -a littera aperta (c) scribitur), cf. 4. 54. 4: incognitum *M*   est
MOEHDLA: om. *PFUpB*: et *in E olim alterum est post diuisum*
stetit, quod postea E¹ uel E² erasit   ⁸ deos spectabant *POEHD*
LA: deospectabant *M³Up*: deos spectant *FB*

bant, cum legati ab Delphis uenerunt, sortem oraculi adserentes congruentem responso captiuui uatis : ‘ Romane, aquam ⁹ Albanam caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas ; emissam per agros rigabis dissipatamque riuis exstingues ; tum tu insiste audax hostium muris, memor ¹⁰ quam per tot annos obsides urbem ex ea tibi his quae nunc panduntur fatis uictoram datam. Bello perfecto donum ¹¹ amplum uictor ad mea templa portato, sacraque patria, quo- rum omissa cura est, instaurata ut adsolet facito.’

Ingens inde haberi captiuus uates coeptus, eumque ad-¹⁷ hibere tribuni militum Cornelius Postumiusque ad prodigii Albani procuracym ac deos rite placandos coepere ; in-² uentumque tandem est ubi neglectas caerimonias intermis- sumue sollempne di arguerent : nihil profecto aliud esse quam magistratus uitio creatos Latinas sacrumque in Albano monte non rite concepisse ; unam expiationem eorum esse ut tri-³ buni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro repeterentur et interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex + senatus consulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. Nunquam desi-⁵ tum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis donec conuenisset prius ut maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur.

Quae dum aguntur, concilia Etruriae ad fanum Voltum-⁶ nae habita, postulantibusque Capenatibus ac Faliscis ut Veios communi animo consilioque omnes Etruriae populi ⁷ ex obsidione eriperent, responsum est antea se id Veien-⁸ tibus negasse quia unde consilium non petissent super tanta re auxilium petere non deberent ; nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maxima iam in parte Etruriae

⁸ captiuui uatis *P FU^pB O¹E¹D⁴A* : capti uatis *M A²* : captiuuiatis *H* : captiuuitatis *U p O E D L* ⁹ manare *M P² U p O E H D L A* : manere *P F B*

¹⁷ i haberi *P F U p B O E H D L A* (*sed in U p* haberi inde *pro* inde haberi) : add. glossenu manifestum captiuuo uati honos coeptus *M A²*

⁷ pro se *M F O E H D L A* : prope *P U p B* ⁸ maxima iam in parte *scripsimus Luterbacheri monitum securti, et Gallos seclusimus* : maxime in ea parte Etruriae gentem inuisitatam nouos accolas Gallos

gentem inuisitatam, nouos accolas [Gallos] esse, cum quibus nec pax satis fida nec bellum pro certo sit. sanguini tamen nominique et praesentibus periculis consanguineorum id dari ut si qui iuuentutis suaे uoluntate ad id bellum eant non impediant. Eum magnum aduenisse hostium numerum fama Romae erat, eoque nitescere discordiae intestinae metu communi, ut fit, coptae.

18 Haud inuitis patribus P. Licinium Caluum praerogatiua tribunum militum non petentem creant, moderationis expertae in priore magistratu uirum, ceterum iam tum exactae aetatis; omnesque deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinum P. Maenium Cn. Genucium L. Atilium. Qui priusquam renuntiarentur iure uocatis tribubus, permisso interregis P. Licinius Caluus ita uerba fecit:

esse MPFU^pBOEHDLA nisi quod pro inuisitatem (E¹D², habent inuisitatem PFB et inuisitatem UpDLA et inuisitatem E et nouo pro nouos B: post parte add. consedisse uel apparuisse M. Mueller (! : inuasisse in eam partem etc. Madv., puncto ad inuisitam addito: nos trium nominum gentem, accolas, Gallos unum saltem reici debere pro certo habemus 10 coptae (uel ceptae, cepte) MPFU^pBOEHD LA: coepere Weissenb., fort. recte

18 i praerogatiua MP¹ uel P²FU^pBOEHDLA: progatiua P: praerogatiuae Sigou., Mommsen (Röm. Trib. 71, Stadtr. 3. 290. 3), sed in re historicis obscura codicum testimoniorum intemeratum relinquo petentem F? UpA¹ uel A²: potentem MPF³BOEHDLA creant MPFU^pBOEDLA: credant H: creat Madv. cum Pantagatho (cf. 24. 7. 12; 26. 22. 2); sed hic cum Duker. cf. 26. 22. 9 2 Titinum PFU^pBOEHL: ticinium DA: titilinium M P. Maenium (uel menium) MPFU^pBOEHDLA: menenium A²; sed in c. 12. 10 sup. P. Maelius nominatur: in Diod. et 14. 47. 1 et 14. 90 codices inter haec nomina aut uariant aut ea praebent quae olim eos sic uariasse planum faciant: in Fast. Cap. (C. I. L. i², p. 118) trium priorum tribunorum cognomina tantum apparent, [s]accus, quod Titiniorum est, [E]squilinus quod Liciniorum et Minuciorum, Capitolinus quod Manliorum et Quintiorum; tum sequuntur Q. Manlius, Cn. Genucius, L. Atilius, cognominibus desperditis. Nostro loco Q. Manlium post P. Maenium addidit Niebuhr, ante P. Maenium Madv.; in c. 12. 10 Linius P. Manlium nominat, de Genucio Atilioque omnino silet, duos alios (Furium et Popilium) profrens, quos etiam Diodor. 14. 47. 1 nominasse illo anno uidetur quamquam hic (14. 90. 2), levigatos et Atilios praepto sunt. Confusio aliqua subest satis antiqua 2 iure uocatis MPFU^pBOE¹HDLA: iuio reuocatis E?: iis reuocatis Mommsen (Röm. Trib. 71): centuriis reuocatis Zingerle, deleto tribubus

'Omen concordiae, Quirites, rei maxime in hoc tempus utili, memoria nostri magistratus uos his comitiis petere in inse-quentem annum uideo. Sed collegas eosdem reficitis, etiam 4 usu meliores factos: me iam non eundem sed umbram nomenque P. Licini relictum uidetis. Vires corporis ad-fectae, sensus oculorum atque aurium hebetes, memoria labat, uigor animi obtunsus. En uobis' inquit, 'iuuenem', 5 filium tenens, 'effigiem atque imaginem eius quem uos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. Hunc ego institutum disciplina mea uicarium pro me rei publicae do dicoque, uosque quaeso, Quirites, delatum mihi ultro honorem huic petenti meisque pro eo adiectis precibus mandetis.' Datum id petenti patri filiusque eius P. Licinius 6 tribunus militum consulari potestate cum iis quos supra scripsimus declaratus.

Titinius Genuciusque tribuni militum profecti aduersus 7 Faliscos Capenatesque, dum bellum maiore animo gerunt quam consilio, praecipitauere se in insidias. Genucius morte honesta temeritatem luens ante signa inter primo-s res cecidit; Titinius in editum tumulum ex multa trepi-datione militibus collectis aciem restituit; nec se tamen aequo loco hosti commisit. Plus ignominiae erat quam 9 clavis acceptum, quae prope in cladem ingentem uertit; tantum inde terroris non Romae modo, quo multiplex fama peruererat, sed in castris quoque fuit ad Veios. Aegre ibi miles retentus a fuga est cum peruasisset castra 10

³ Quirites *UpA²* et fort. *A* 'ubi ad q̄ri . . . tribus litteris erasis addidit-tes *A²*): q̄r M: q̄ PFB: querunt D: om. *OE³H* (*nox inse-quens rei in magna rasura ab E³ scriptum est*); cf. 3. 17. 3 *adn.* ^{utili} *Vorm.* *F²* uel *F³UpH₁A²* (cf. e.g. 3. 50. 14): *utilis Ald.*: ut illi *MPF?B DLA*: *utilissime OE* ⁱⁿ in sequentem *UpOE²HDLA*: in sequentem *MPFBE* ⁴ Sed collegas *Madu.*: sit collegas *M*: et sit collegas *HE²* et si^r): et si collegas *OE*; et ii collegas *E¹* uel *E³*: si collegas *UpDA*: si et collegas *PFB*: sic collegas *L* ^{obtunsus MPFOE HDLA}: optunsus *B*: obtusus *UpD^r* ⁵ meisque *MPFU_pBOE HDLA*: meis quoque *Gron.* ⁶ declaratus *MU_pOEHDLA*: declarata *PB*: declarati *F³* ⁷ tribuni *M²* uel *M¹FU_pBOE¹* uel *E³ D¹A¹*: tribunis *H* uel *H¹D*: tribunus *MPEH?LA* ^{praecipita-re se MFFU_pBOEHDA}: om. se *L*

rumor ducibus exercituque caeso uictorem Capenatem ac Faliscum Etruriaeque omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romae, iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto, crediderant; concussumque in muros est et matronarum, quas ex domo concuerat publicus pauor, obsecrations in templis factae, precibusque ab dis petitum ut exitium ab urbis tectis templisque ac moenibus Romanis arcerent Veiosque eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent.

19 Iam ludi Latinaeque instaurata erant, iam ex lacu Albano aqua emissâ in agros, Veiosque fata adpetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius urbis seruandaeque patriae, M. Furius Camillus, dictator dictus magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus; alia spes, aliis animis hominum, fortuna quoque alia urbis uideri. Omnium primum in eos qui a Veiis in illo pauore fugerant more militari animaduertit, effecitque ne hostis maxime timendus militi esset. Deinde indicto dilectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos intercurrit; inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detractante militiam. Percrina etiam iuuentus, Latini Hernicique, operam suam pollicentes ad id bellum uenere; quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum paratis, ludos magnos ex senatus consulto uouit Veiis captis se facturum aedemque Matutae Matris refectam dedicaturum, iam ante ab rege Ser. Tullio dedicatam. Profectus

19 1 instaurata *MPFU_pBOEHDLA*: instauratae dett. *A²* uel *A³*

Veiosque *MPFU_pBOHDLA* (*sed in Up* ueosque): ueios quae *E*: Veiisque *Grou.*, *sed cf. cun H. I. Muellero* 7. 26. 5   3 mutauerat *MPFU_pBOEHDLA*: mutauerunt dett. *unus* (*Pal. I*)   imperator mutatus *PFUpBOE²HDLA*: imperatore mutato *M²*: imperatore mutatus *ME?*: imperator mutato *E¹?*   alia spes *MP¹FU_pBOEHDLA*: aliae spes *P*

cum exercitu ab urbe exspectatione hominum maiore quam spe, in agro primum Nepesino cum Faliscis et Capenatibus signa confert. Omnia ibi summa ratione consilioque acta fortuna etiam, ut fit, secuta est. Non proelio tantum fudit hostes, sed castris quoque exuit ingentique praeda est potitus; cuius pars maxima ad quaestorem redacta est, haud ita multum militi datum. Inde ad Veios exercitus ductus, densioraque castella facta, et a procurationibus quae multae temere inter murum ac uallum fiebant, edicto ne quis iniussu pugnaret, ad opus milites traducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum cuniculus in arcem hostium agi coepit. Quod ne intermitteretur opus neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum diuisit; senae horae in orbem operi attributae sunt; nocte ac die nunquam ante omissum quam in arcem uiam facerent.

Dictator cum iam in manibus uideret uictoriam esse, urbem opulentissimam capi, tantumque praedae fore quantum non omnibus in unum conlatis ante bellis fuisset, ne quam inde aut militum iram ex malignitate praedae partitae aut inuidiam apud patres ex prodiga largitione caperet, litteras ad senatum misit, deum immortalium benignitate suis consiliis patientia militum Veios iam fore in potestate populi Romani; quid de praeda faciendum censerent? Duae senatum distinebant sententiae, senis P. Licini, quem primum dixisse a filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo ut qui particeps esse praedae uellet in castra Veios iret, altera Ap. Claudi, qui largitionem nouam prodigam inaequalem incon-

⁷ quam spe *M²PFULBOEHD²* uel *D¹LA¹*: quam spem *MDA*: quam spes *E¹* uel *E²*   ¹¹ munitorum *MPFULBDLA*: munitorum *OE³* (*ubi -ent- in ras.*) *H*

²⁰ ³ populi Romani in *M* p. r. scribitur: *supra ab M³ ī*, publicae rei (i. e. 'id est publicae rei'); et *supra* censerent scriptum est ī, iudicarent ⁵ altera *MPFULBOEHD²* om. *L*   Ap. (uel appi) *MPFULBOEDLA* (appii): om. *H*

sultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus
 in aerario exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat stipendi-
 ii ex ea pecunia militi numerandi ut eo minus tributi plebes
 6 conferret ; eius enim doni societatem sensuras aequaliter
 omnium domos, non aidas in direptiones manus otiosorum
 urbanorum praerepturas fortium bellatorum praemia esse,
 cum ita ferme eueniat ut segnior sit praedator ut quisque
 7 laboris periculique praecipuam petere partem soleat. Lici-
 nius contra suspectam et inuisam semper eam pecuniam fore
 aiebat, causasque criminum ad plebem, seditionum inde ac
 8 legum nouarum praebituram ; satius igitur esse reconciliari
 eo dono plebis animos, exhaustis atque exinanitis tributo
 tot annorum succurri, et sentire praedae fructum ex eo bello
 in quo prope consenserint. gratius id fore laetusque quod
 quisque sua manu ex hoste captum domum rettulerit quam
 9 si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem
 fugere inuidiam ex eo criminaque ; eo delegasse ad senatum ;
 senatum quoque debere reiectam rem ad se permittere plebi
 10 ac pati habere quod cuique fors belli dederit. Haec tutior
 uisa sententia est quae popularem senatum faceret. Edictum
 itaque est ad praedam Veientem quibus uideretur in castra
 ad dictatorem proficiscerentur.

21 Ingens profecta multitudo repleteuit castra. Tum dictator
 auspicato egressus cum edixisset ut arma milites caperent,
 2 ‘Tuo ductu’ inquit, ‘Pythice Apollo, tuoque numine instinc-
 tus pergo ad delendam urbem Veios, tibique hinc decimam
 3 partem praedae uoueo. Te simul, Iuno regina, quae nunc
 Veios colis, precor, ut nos uictores in nostram tuamque mox

5 si semel nefas ducerent *MPFBOEHDLA* (*sed in L si simel*) : se
 simul nefas ducere *Up, de suo, ut solet* 6 praerepturas *F²U_pO³E³*
dett. aliq. : praerupturas MPFBEDLA : praeruptur H praeda-
 tor ut quisque *PFU_pBOEHDLA* : praedatorum quisque *M* : praedator
 quisque *Vorm.* ; *sed in M-torum in fine lineae per compendium -tol,*
scriptum est quod Alscheski non intellexit ; sic etiam probabile est aut
Rhenanum in Vormatiensi legendo, aut scribam Vormatiensem in legendo
communi sui et Medicei codicis exemplari pariter deceptum esse
 7 aiebat *MP²FU_pOED³A²* : agebat *PBHDLA*

futuram urbem sequare, ubi te dignum amplitudine tua templum accipiat'. Haec precatus, superante multitudine 4 ab omnibus locis urbem adgreditur, quo minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se iam 5 a suis uatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem praedae suae uocatos deos, alios uotis ex urbe sua euocatos hostium tempa nouasque sedes spectare, seque ultimum illum dieni agere, nihil minus timentes quam sub- 6 rutis cuniculo moenibus arcem iam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt, mirantes quidnam 7 id esset quod cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanus mouisset, tum uelut repentina iicti furore improuidi current ad muros.

Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veientium 8 uocem haruspicias, dicentis qui eius hostiae exta prosecuisset, ei uictoram dari, exauditam in cuniculo mouisse Romanos milites ut adaperto cuniculo exta raperent et ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis si quae similia ueri sint 9

21 3-4 *Post uocem accipiat in HDLA interpolatum est fragmentum sic incipiens: bustum nempe una illa sedes . . . quod ex c. 52. 13 Vestalibus nempe una . . . usque ad c. 53. 2 Quirites, puto qui aliquo modo huc inculcatum est, satis corruptam formam (ut ad locum ipsum apparebit) exhibens. In PFB idem additamentum in c. 21. 8 denum post uocem raperent factum est. His tamen septem codd. totus locus recte inest (et forma minus corrupta) in suo contextu, ubi uide adn. Hac interpolatione uacant MU^pOE, sed in M et E uacant hic et illic in his paginis spatia longe plura solito (e.g. in M ante et post precationem Camilli); uidentur igitur etiam hi librarii locum insituum ante oculos in exemplariis suis habuisse se l' extenuo reiecerisse. Et in PFB scribitur separatim, spatio ante et post uacuo relieto. Expulit adnotatione diligenti D⁴*

5 *Veientes ignari PFUpBOEA¹ uel A²: ueientes signari MHDLA; ad hoc marginator aliquis Medicei, scriptura saeculi XI uel XII, adnotat 'quod antiqui signari se a suis uatibus faciebant' sedes spectare MOEH: sedes exspectare PFUpBD³: se despectaque L: sedes despectare D (et iterum D⁴ ut secundam lectionem) A¹ (-ctace A)*

6 *cuniculo UpOE¹ uel E²LA¹ uel A² Edd. uet.: cuniculos MPFEHDA (fort. cuniculo D, cuniculos D¹?): cuicullos B 8 exauditam UpEHD⁴A: exaudita MPFBOE¹ uel E²DL raperent] de additamento hic in PFB facto uide sis § 3 adn. 9 antiquis si quae similia PFUpBOEHDLA (sed in Up qua pro quae, et in B siq: pro si quae): antiquissimi (-mis M¹) si quae similia M ueri MPFU^pBOEHDLA: ueris D⁴ dett. aliq., sed codicum lectio rectissima est et ad totius operis*

pro ueris accipientur, satis habeam : haec ad ostentationem scenae gaudentis miraculis aptiora quam ad fidem neque adfirmare neque refellere est operaे pretium.

10 Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in aedem Iunonis quae in Veientana arce erat armatos repente edidit, et pars auersos in muris inuadunt hostes, pars claustra portarum reuellunt, pars cum ex tectis saxa tegulaeque a mulieribus ac seruitiis iacerentur, inferunt ignes. Clamor omnia uariis terrentium ac pauentium uocibus mixto mulierum ac puerorum ploratu complet. Momento temporis deiectis ex muro undique armatis patefactisque portis cum alii agmine inruerent, alii desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur ; omnibus locis pugnatur ; deinde multa iam edita caede senescit pugna, et dictator praecones edicere iubet ut ab inermi abstineatur. Is finis sanguinis fuit. Dedi inde inermes coepi et ad praedam miles permissu dictatoris discurrit. Quae cum ante oculos eius aliquantum spe atque opinione maior majorisque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad caelum tollens precatus esse ut si cui deorum hominumque nimia sua fortuna populique Romani uideretur, ut eam inuidiam lenire quam minimo suo priuato incommodo publicoque populi Romani liceret. Conuertentem se inter hanc uenerationem traditur memoriae prolapsum cecidisse ; idque omen pertinuisse postea euentu rem coniectantibus uisum ad damnationem ipsius Camilli, captae deinde urbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque ille dies caede hostium ac direptione urbis opulentissimæ

argumentum pertinet, non ad fabellas praecedenti similes quas Liuius ipse dedita opera separari uolt. 9 est operaे pretium *PFU_pBOEHDLA* (sed in B opere ; in BE pract., in A prec., in L praec-) : operaе pretium est ‘antiqua lectio’, Rhenan. : opera et praetium est *M* 10 in aedem dett. aliq. : in aede *MPFU_pBOEHDLA* (num recte ? Aliter sane Cic. *Nat. Deor.* 2. 52. 129 de crocodilis cum in terra partum ediderint) 13 pugnatur *M²P²FUpBOEHDLA* : pugnantur *MP* (scil. pugnant cum pugnatur *conflatum est*) 16 pertinuisse *UpB E³H³D³* uel *D¹* : pertinuisse *MPFOELA* : pertinuisset *D* euentu rem *MPFU_pBOEDLA* : euenturum *M²* uel *M¹* : rem *H* fort. recte

est consumptus: postero die libera corpora dictator sub **22** corona uendidit. Ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis; et quod rettulere secum praedae, nec duci, qui ad senatum malignitatis auctores quaerendo rem arbitrii sui reiecerent, nec senatui, sed Liciniae familiae, ex **2** qua filius ad senatum rettulisset, pater tam popularis sententiae auctor fuisse, acceptum referebant.

Cum iam humanae opes egestae a Veis essent, amoliri **3** tum deum dona ipsosque deos, sed colentium magis quam rapientium modo, coepere. Namque delecti ex omni exercitu iuuenes, pure laitis corporibus, candida ueste, quibus deportanda Romam regina Iuno adsignata erat, uenerabundi templum iniere, primo religiose admouentes manus, quod id **5** signum more Etrusco nisi certae gentis sacerdos attractare non esset solitus. Dein cum quidam, seu spiritu diuino tactus seu iuuenali ioco, ‘Visne Romam ire, Iuno?’ dixisset, adnuisse ceteri deam conclamauerunt. Inde fabulae ad- **6** iectum est uocem quoque dicentis uelle auditam; motam certe sede sua parui molimenti adminiculis, sequentis modo accepimus leuem ac facilem tralatu fuisse, integrumque in **7** Auentinum aeternam sedem suam quo uota Romani dictatoris uocauerant perlatam, ubi templum ei postea idem qui uouerat Camillus dedicauit. Hic Veiorum occasus fuit, **8** urbis opulentissimae Etrusci nominis, magnitudinem suam uel ultima clade indicantis, quod decem aestates hiemesque continuas circumsessa cum plus aliquanto cladium intulisset quam accepisset, postremo iam fato quoque urgente, operibus tamen, non ui expugnata est.

Romam ut nuntiatum est Veios captos, quamquam et **23** prodigia procurata fuerant et uatum responsa et Pythicae

22 3 a Veis *MPUpOEHLA*: a ueis *FBD*: *delet* a *Madvig* coepere *MHDL*: caepere *E*: cepere *A*: capere *PFUpBO* **7** uouerat *M²* uel *M¹FUpOEAL¹* uel *A²*: uocauerat *HDA*: uocauerant *MPBL* **8** suam *MPFUpBOEDLA*: sua *H*

sortes notae, et quantum humanis adiuuari consiliis potuerat
 res ducem M. Furium, maximum imperatorum omnium,
 2 legerant, tamen quia tot annis uarie ibi bellatum erat mul-
 taeque clades acceptae, uelut ex insperato immensum gau-
 3 dium fuit, et priusquam senatus decerneret plena omnia
 tempa Romanarum matrum grates dis agentium erant.
 Senatus in quadriduum, quot dierum nullo ante bello, sup-
 4 plicationes decernit. Aduentus quoque dictatoris omnibus
 ordinibus obuiam effusis celebratior quam ullius unquam
 antea fuit, triumphusque omnem consuetum honorandi diei
 5 illius modum aliquantum excessit. Maxime conspectus ipse
 est, curru equis albis iuncto urbem inuectus, parumque id
 6 non ciuile modo sed humanum etiam uisum. Iouis Solisque
 equis aequiperatum dictatorem in religionem etiam trahe-
 bant, triumphusque ob eam unam maxime rem clarior quam
 7 gratior fuit. Tum Iunoni reginae templum in Auentino
 locauit, dedicauitque Matutae Matris; atque his diuinis
 humanisque rebus gestis dictatura se abdicauit.

8 Agi deinde de Apollinis dono coeptum. Cui se decimam
 uouisse praedae partem cum diceret Camillus, pontifices
 9 soluendum religione populum censerent, haud facile inibatur
 ratio iubendi referre praedam populum, ut ex ea pars debita
 10 in sacrum secerneretur. Tandem eo quod lenissimum uide-
 batur decursum est, ut qui se domumque religione exsol-
 uere uellet, cum sibimet ipse praedam aestimasset suam,
 11 decimae pretium partis in publicum deferret, ut ex eo
 donum aureum, dignum amplitudine templi ac numine dei,

23 3 quadriduum *MPFU^pBEHDL* : quadratum *OD⁴A*   4 un-
 quam . . . diei illius *om.* *P:* add. *P¹* marg. (*sed diem il-*)   diei
 illius *F³* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.:* diem illius *MP¹F?* *UpBOEDLA* : diem
 illius *H*   5 *albis . . . Solisque equis om.* *B*   ciuile *F* (*ut*
uidetur) *UpE¹* *uel E³HD²A¹* *uel A²:* ciuilem *MPOEDLA*
 6 *triumphusque] hac noce rursus inc.* *Ver.*   7 *Matris Ver.* *MPF*
UpBOEHDLA : matri *F²* *uel F³D³A²* *dett. aliq., sed cf. c. 31. 3 inf.*
 8 *Apollinis Ver.* *F²* *uel F¹UpOEHDA* : apollonis *MPFBL*   11 *ut*
cx eo MPFU^pBOEHDLA : rex *eo Ver.*

ex dignitate populi Romani fieret. Ea quoque conlatio plebis animos a Camillo alienauit. Inter haec pacificatum legati ¹² a Volscis et Aequis uenerunt, impetrataque pax, magis ut fessa tam diutino bello adquiesceret ciuitas quam quod digni peterent.

Veiis captis, sex tribunos militum consulari potestate in- ²⁴ sequens annus habuit, duos P. Cornelios, Cossum et Scipionem, M. Valerium Maximum iterum K. Fabium Ambustum tertium L. Furium Medullinum quintum Q. Seruilium tertium. Corneliis Faliscum bellum, Valerio ac Seruilio ² Capenas sorte euenit. Ab iis non urbes ui aut operibus temptatae, sed ager est depopulatus praedaeque rerum agrestium actae; nulla felix arbor, nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subgit; pax ³ potentibus data; in Faliscis bellum restabat.

Romae interim multiplex seditio erat, cuius leniendae ⁴ causa coloniam in Volscos, quo tria milia ciuium Romanorum scriberentur, deducendam censuerant, triumuirique ad id creati terna iugera et septunes uiritim diuiserant. Ea ⁵ largitio sperni coepit, quia spei maioris auertendae solatium obiectum censebant: cur enim relegari plebem in Volscos cum pulcherrima urbs Veii agerque Veientanus in conspectu sit, uberior ampliorque Romano agro? Vrbem quoque urbi ⁶ Romae uel situ uel magnificentia publicorum priuatorumque tectorum ac locorum praeponebant. Quin illa quoque actio ⁷ mouebatur, quae post captam utique Romam a Gallis cele-

¹² impetrataque (uel inp-) *MPFU_pOEA²* uel *A³* et (ut ex spatii ratione uidetur) *Ver.*: impetrque *B*: impetratio *H*: impetrata *DLA* ut fessa tam *MPFU_pBOEHDLA*: uero? . . . . . *Ver.*

²⁴ i K. (uel caesonem) Fabium *MUpO¹HDL* (et sic *Diod.* 14. 94. 1): caessonem *O*: c caesonem *E*: cacesonem *PB*: casenonem *F*: cesonem *A*: deficit *Ver.* ambustum tertium *Sigon.* ex *Fast.* *Cap.* (cf. *C. I. L.* ii, p. 118): ambustum iterum *MPFU_pBOEHDLA*: deficit *Ver.* ² sorte *PFU_pBOEHDL.1*: sorti *Ver.*, fort. recte, cf. 4. 37. 6: forte *M* arbor *Ver.* *MP²FU_pBOEDLA*: abor abor *H*: actor hoc *P* sit, uberior *M²* uel *M¹PFU_pBOED¹A²* uel *A³*: sit uerior *MH*: situ uerior *D²L*: scitu uerior *A*: uerior *Ver.*

8 bratior fuit, transmigrandi Veios. Ceterum partem plebis, partem senatus habitando destinabant [Veios,] duasque urbes communi re publica incoli a populo Romano posse.
 9 Aduersus quae cum optimates ita tenderent ut morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani quam quicquam
 10 earum rerum rogaretur; quippe nunc in una urbe tantum dissensionum esse: quid in duabus urbibus fore? uictamne ut quisquam uictrici patriae praeferret sineretque maiorem fortunam captis esse Veiis quam incolumibus fuerit? possit
 11 tremo se relinqu a ciuibus in patria posse: ut relinquant patriam atque ciues nullam uim unquam subacturam, et T. Sicinium—is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat—conditorem Veios sequantur, relicto deo Romulo, dei
 25 filio, parente et auctore urbis Romae;—haec cum foedis certaminibus agerentur—nam partem tribunorum plebi patres
 2 in suam sententiam traxerant—, nulla res alia manibus temperare plebem cogebat quam quod, ubi rixae committendae

8 partem plebis, partem senatus habitando destinabant *scripsimus*; de toto loco uide sis *Class. Quarterly* (v) 1911, p. 11 partem plebis *ID⁴*: partem plebi *MPFBOEDLA*: parte plebis *Up*: partim plebs *Ver.*: partemi plebis (*sc. ex* partem (*supraser. i*) pl.) *A³*: partim plebi (*uel* parte plebis) *dubitanter Rhenan.*: partim plebis *Heerwagen* partem senatus *MPFBOEH'DLA*: partim senatus *Ver. H*: parte senatus *Up*: partim senatui (*uel* parte senatus) *Rhenan.* *Nicomacheanos* potius sequimur quam *Veronensem* qui postquam plebis in plebs corruperat, partem in partim necessario mutabat habitando *Ver.*: habitandos sed post uocem destinabant (-bat) *MP¹FUpBOEHDLA* (*sed -s in F pleniore calamo*; uide 1. 41. 4 adn.): a habitandos (*ibidem*) *P*: ad habitandos *Heerwagen* destinabant *MPUpOEHDLA*: destinabat *FB*: distinaba *Ver.* (*post uocem* habitando; *tum septem litterarum spatio deleto* sequitur duasque); in *F* et *O* ante uocem habitandos interpunctum est, et in *O* post *Veios* *Veios MPFUp BOEIDLA*: *seclusimus*: defit *Ver.*, sed ita ut non certum sit num *Veios* unquam habuerit, praesertim si distinabatur, quod uox plebs postulat, ibi stetisse statuas. *Nobis oido variatus cf Praef. 5 adn.*) *glossema marginale* indicat, cuius et puncta in *O* et *F* uestigia esse possunt; oppidum *Veios* iterum nominari superuacaneum est communis republica *Weissenborn*: communis re *Ver.*: communes reipublicae (*uel* reip.) *MPFUpBOEHDLA*: communis reip. dett. alig.
 9 populi Romani *H* et sic uoluit *M* (*piR*): *rip P*: reip *FUpBO*: r. *p.* *E*: *p'oR¹ A*: pōr *DL* (*i. e.* populo romano): *po r D²* 10 urbibus *MPFUpBOEH*: om. *DLA*, *fort. recte* esse *Veiis* quam] esce ... quam *Ver.* et post hæc defit usque ad c. 27. 5

causa clamor ortus esset, principes senatus primi turbae offerentes se peti feririque atque occidi iubebant. Ab horum 3 aetatibus dignitatibusque et honoribus uiolandis dum abstinebatur, et ad reliquos similes conatus uerecundia irae obstabat.

Camillus identidem omnibus locis contionabatur: haud 4 mirum id quidem esse, furere ciuitatem quae damnata uoti omnium rerum potiorem curam quam religione se ex-soluendi habeat. nihil de conlatione dicere, stipis uerius 5 quam decumae, quando ea se quisque priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enim uero illud se tacere suam con- 6 scientiam non pati quod ex ea tantum praeda quae rerum mouentium sit decuma designetur: urbis atque agri capti, quae et ipsa uoto contineatur, mentionem nullam fieri. Cum 7 ea disceptatio, anceps senatui uisa, delegata ad pontifices esset, adhibito Camillo uisum collegio, quod eius ante conceptum uotum Veientium fuisse et post uotum in potestatem populi Romani uenisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. Ita in aestimationem urbs agerque uenit. 8 Pecunia ex aerario prompta, et tribunis militum consularibus ut aurum ex ea coemerent negotium datum. Cuius cum copia non esset, matronae coetibus ad eam rem consultandam habitis communi decreto pollicitae tribunis militum aurum et omnia ornamenta sua, in aerarium detulerunt. Grata ea res ut quae maxime senatui unquam fuit; hono- 9 remque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque ute-rentur. Pondere ab singulis auri accepto aestimatoque ut 10

25² offerentes se *PIFUpOEHDLA*: offerentes esse *P*: offerentes se *B*: offerrent esse *M* 4 contionabatur *MPFUpBOEHDL*A (*mero enim errore -bundus in M et P reperiri testatur Alschefski*) 5 decumae (*uel -cim-*) *MPIFUpBOEHDL*A (-cu- in § 5 in *MFB HLA*, -ci- (sed -cu- in § 6) in *OED*): decumene *P* 6 contineatur *MPFBOEHDL*A (*scil. decumae quae . . . contineatur mentionem ; de ellipsi cf. 4. 24. 4*): contineantur *Up* datt. alig. 8 et omnia *MPFUpBOEHDL*A: omnia *Madv.* 10 aestimatoque *MP*

pecuniae soluerentur, crateram auream fieri placuit quae donum Apollini Delphos portaretur.

11 Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditionem tribuni plebis; incitatur multitudo in omnes principes, ante 12 alios in Camillum: eum praedam Veientanam publicando sacrandoque ad nihilum redegisse. Absentes ferociter increpant; praesentium, cum se ultiro iratis offerrent, uerecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno uiderunt, tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt; et patres hoc idem de intercessoribus legis adnisi; ita tribuni plebis magna ex parte iidem refecti.

26 Comitiis tribunorum militum patres summa ope euicerunt ut M. Furius Camillus crearetur. Propter bella simulabant parari ducem; sed largitioni tribuniciae aduersarius quaerebatur. Cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate L. Furius Medullinus sextum C. Aemilius L. Valerius Publicola Sp. Postumius P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt, donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. Differendo deinde elanguit res, et Camillo quem aduersarium maxime metuerant gloria in Faliscis creuit. Nam cum primo moenibus se hostes tenerent tutissimum id rati, populatione agrorum atque incendiis uillarum coegit eos egredi urbe. Sed timor longius progedi prohibuit; mille fere passuum ab oppido castra locant, nulla re alia fidentes ea satis tuta esse quam difficultate aditus, asperis confragosisque circa, et partim artis, partim arduis

FUpBOEHDLA: aestimato *Madv.*; sed uoces ab singulis inter pondere et auri positae adiectini nim habent ut e. g. e. 28. 10 fugain ex tumulo Romanorum; sententia est: 'uniuersusque dono accepto aestimatoque'. Longe alius ordo uerborum in 3. 33. 9 ceterisque locis a *Madvigio laudatis* 12 redegisse *F²UpOED4*: redigisse *MP²FBHL*: redigis *P*

26 1 summa ope euicerunt *PFUUpBOEHDLA*: summam ope (uel opem) uicerunt *M*: summa ope uicerunt *M²* uel *M¹* 2 *L. Valerius MHDLA*: *Valerius PFUpBOE* 3 metuerant *MPF²UpOE*: metuerat *FB*: metuebant *HDLA*

uiis. Ceterum Camillus, captiuum indidem ex agris secutus 6
ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto
superioribus locis se ostendit. Trifariam Romani munie- 7
bant; alius exercitus proelio intentus stabat. Ibi impedire
opus conatos hostes fundit fugatque; tantumque inde pa-
uoris Faliscis iniectum est, ut effusa fuga castra sua quae
propiora erant praelati urbem peterent. Multi caesi uul- 8
neratique priusquam pauentes portis inciderent; castra capta;
praeda ad quaestores redacta cum magna militum ira; sed
seueritate imperii uicti eandem uirtutem et oderant et mira-
bantur. Obsidio inde urbis et munitiones, et interdum per 9
occasione impetus oppidanorum in Romanas stationes
proeliaque parua fieri et teri tempus neutro inclinata spe,
cum frumentum copiaeque aliae ex ante conuecto largius
obsessis quam obsidentibus suppetenter. Videbaturque 10
aeque diuturnus futurus labor ac Veiis suisset, ni fortuna
imperatori Romano simul et cognitae rebus bellicis uirtutis
specimen [et] maturam uictoriam dedisset.

Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum et comite uti, 27
simulque plures pueri, quod hodie quoque in Graecia manet,
unius curae demandabantur. Principum liberos, sicut fere
fit, qui scientia videbatur praecellere erudiebat. Is cum in 2

6 indidem *Korn*: indecem *M*: indicem *M²* uel *M¹PFU_pBOEHDLA*
7 trifariam *MPFU_pBOEH*: triphariam *DLA*: triarii *Heusinger*,
nire. Cf. potius 3. 22. 7 et 5. 19. 11, et uide sis *Class. Quarterly* v
(1911), p. 12 conatos *PFU_pBOEHDLA*: conatus *M* fundit
fugatque *M³P²FU_pBOEHD⁴A* (sed in *A* -que ab *A²* demum additum):
fundifugatque *PL*: fundi fugat *D*: fundit fugat *D²* uel *D⁴*: funditugat-
que *M* (scil. littera coniuncta *F* = *ff*) scriptuae uncialis alios alter
fallebat) propria *P²* uel *F³FU_pBOED¹A²*: propria *MPID*
LA 8 mirabantur *M³F³UpOEHDLA*: mirabatur *MPFB*
9 et teri *MF²OE²HDLA*: et erit *PFB*: et erat *UpE* 10 fortuna
P² uel *P¹FU_pBOE³HD^rA²*: fortunam *MPEDLA* et cognitae
Vorm.? *MPFU_pBOE²HDLA*: ... ecognitae *E*: incognitae *anonymous*
quidam apud *Gron.*: et coniunctae *Madv.* dubitanter (*in fraef. Edit.*
tertiae) et maturam *Vorm.*? *MPFU_pBOEHDLA*: ei maturam
dett duo *Gron.*: et seclusi, *A²* et *Weissenb.* secutus; de uerborum ordine
(*'Interweaving'*) uide sis 2. 41. 6 adu. et *Class. Review* xiv (1900);
p. 357

pace instituisset pueros ante urbem lusus exercendique causa producere, nihil eo more per belli tempus intermisso, [dum] modo brevioribus modo longioribus spatiis trahendo eos a porta, lusu sermonibusque uariatis, longius solito ubi res dedit progressus, inter stationes eos hostium castraque 3 inde Romana in praetorium ad Camillum perduxit. Ibi 4 scelesto facinori scelestiorem sermonem addit, Falerios se in manus Romanis tradidisse, quando eos pueros quorum 5 parentes capita ibi rerum sint in potestatem dediderit. Quae ubi Camillus audivit, ‘Non ad similem’ inquit, ‘tui nec populum nec imperatorem scelestus ipse cum scelesto mu-6 nere uenisti. Nobis cum Faliscis quae pacto fit humano societas non est : quam ingenerauit natura utrisque est erit-que. Sunt et belli, sicut pacis, iura, iusteque ea non minus 7 quam fortiter didicimus gerere. Arma habemus non aduersus eam aetatem cui etiam captis urbibus parcitur, sed aduersus armatos et ipsos qui, nec laesi nec lacessiti a nobis, 8 castra Romana ad Veios oppugnarunt. Eos tu quantum in te fuit nouo scelere uicisti : ego Romanis artibus, uirtute 9 opere armis, sicut Veios uincam’. Denudatum deinde eum manibus post tergum inligatis reducendum Falerios pueris tradidit, uirgasque eis quibus proditorem agerent in 10 urbem uerberantes dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primum facto, deinde a magistratibus de re noua uocato senatu, tanta mutatio animis est injecta ut qui modo efferati odio iraque Veientium exitum paene quam Capena-

27 2 nihil eo more *PFUpBOEHLA* : nihil onore *M* : nihilominus more *M³* : nichil (*ut solet*) eo more *D* dum modo *MPFUpBOEHDLA* : dum recte seclusit *Hertz*: tum modo *Gron.* : diu modo *Weissenb.* : secum modo *Zingerle*; sed potius ex glossemate aliquo (‘dum trahit’ uel *sim.*) ortum est; *uide sis 3. 50. 10 adn.* lusu *M²* uel *M¹PFUpBOEDLA* : *lusu MDLA* : lusibus *H* ubi res *PFBOEHDLA* : urbi res *M* : ubi liberos *Up*, *solita licentia* dedit *MF²HDLA* : dedit in *PF? UpBOE* 3 addit *MPFBOEDLA* : addite *H* : addidit *Up* 4 in potestatem *Ald.* : in potestate *MPFUpBOEHDLA* 5 *tui nec populum*] *his uocibus rursus inc. Ver.* 6 didicimus *MPFUpBOEHDLA* : dicimus *Ver.* 9 deinde eum *Ver. MPUpBOEA²* : deinde tum *F* : deinde *HDLA*

tiū pacem māllent, apud eos pacem uniuersa posceret ciuitas. Fides Romana, iustitia imperatoris in foro et curia ¹¹ celebrantur; consensuque omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios proficiscuntur. Introducti ad senatum ita ¹² locuti traduntur: 'Patres conscripti, uictoria cui nec deus nec homo quisquam inuideat uicti a uobis et imperatore uestro, dedimus nos uobis, rati, quo nihil uictori pulchrius est, melius nos sub imperio uestro quam legibus nostris uiicturos. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita ¹³ humano generi sunt: uos fidem in bello quam praesentem uictoriam maluistis: nos fide prouocati uictoriam ultro detulimus. Sub dictione uestra sumus; mittite qui arma, qui ¹⁴ obsides, qui urbem patentibus portis accipient. Nec uos ¹⁵ fidei nostrae nec nos imperii uestri paenitebit.' Camillo et ab hostibus et a ciuibus gratiae actae. Faliscis in stipendum militum eius anni, ut populus Romanus tributo uacaret, pecunia imperata. Pace data exercitus Romam reductus.

Camillus meliore multo laude quam triumphantem ²⁸ albi per urbem uexerant equi insignis, iustitia fideque hostibus uiictis cum in urbem redisset, taciti eius uerecundiam non tulit senatus quin sine mora uoti liberaretur; crateram-² que auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius L. Sergius A. Manlius, missi longa una naue, haud procul freto Siculo a piratis Liparensium excepti deue-huntur Liparas. Mos erat ciuitatis uelut publico latrocinio ³ partam praedam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam, Romanis uir similius quam

¹¹ et curia *MPFUþBOEHDLA*: in curia *Ver.* celebrantur *MP* *F^r UpOEHDLA* (*et credo sic F^r ipse, quamquam noio atramento iterum scriptum est ab F^r*): celebratur *Ver. B* ¹² uictoria cui *PFUþBOEHDLA*: uictoriam cui *M*: uictoria cumi *Ver.* ¹⁵ ut populus *Ver.* *MPFUþBOEA* (*sed in Ver. ut p r et in B et pōr – ut populus romanus*): populus *HDL*: *p* (= populus) *F³ in rasura trium litterarum*

²⁸ ¹ redisset *MPFUþBOEHDLA*: rediret (*suprascr. ss. Ver.*, taciti *Gron.*, a *Veronensi confirmatus*: tacite *MPFUþBOEHDLA*

4 suis ; qui legatorum nomen donumque et deum cui mitteretur et doni causam ueritus ipse multitudinem quoque, quae semper ferme regenti est similis, religionis iustae impleuit, adductosque in publicum hospitium legatos cum praesidio etiam nauium Delphos prosecutus, Romam inde sospites 5 restituit. Hospitium cum eo senatus consulto est factum donaque publice data.

Eodem anno in Aequis uarie bellatum, adeo ut in incerto fuerit et apud ipsos exercitus et Romae uicissent uictine 6 essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemilius Sp. Postumius. Primo rem communiter gesserunt ; fusis inde acie hostibus, Aemilium praesidio Verruginem ob- 7 tinere placuit, Postumium fines uastare. Ibi eum incomposito agmine neglegentius ab re bene gesta euntem adorti Aequi terrore iniesto in proximos compulere tumulos ; pa- uorque inde Verruginem etiam ad praesidium alterum est 8 perlatus. Postumius suis in tutum receptis cum contione aduocata terrorem increparet ac fugam, fusos esse ab ignauissimo ac fugacissimo hoste, conclamat uniuersus exercitus merito se ea audire et fateri admissum flagitium, sed eosdem correcturos esse neque diuturnum id gaudium hostibus fore. 9 Poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret—et in conspectu erant, posita in plano—nihil poenae recusabant ni- 10 ea ante noctem expugnassent. Conlaudatos corpora curare paratosque esse quarta uigilia iubet. Et hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea uia quae ferebat Verruginem excluderent, fuere obuii ; proeliumque ante lucem—sed luna pernox erat—commissum est. [Et] Haud

4 ferme regenti] post haec defit Ver. usque ad c. 30. 6 sospites
OE²HDLA : hospites *MPFU_pBE* 6 rem *PFU_pBOIIDLA* (*sed in Up post communiter*) : rem in *ME* 7 euntem *MPFU_pBED³*
A² uel A³ : eundem *OHDLA* 8 terrorem *MF²UpOEHDLA* :
 terror *PFB* 9 et in conspectu *MPFU_pBOEDLA* ‘antiqua lectio’, *Rhenan.* : quae in conspectu *M³A²* : et inspectu *H* : in conspectu maluit *Rhenan.* 10 est. Et haud *MPFU_pBOEHDLA* (*sed in FB aut pro haud*) : est. Haud *Madv. recte*

incertius diurno proelium fuit ; sed clamor Verruginem per-¹¹
latus, cum castra Romana crederent oppugnari, tantum
iniecit pauoris ut neququam retinente atque obsecrante
Aemilio Tusculum palati fugerent. Inde fama Romam per-¹²
lata est Postumium exercitumque occisum. Qui ubi prima
lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit, cum pere-
quitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris ut
non ultra sustinuerint impetum Aequi. Caedes inde fugien-¹³
tium, qualis ubi ira magis quam uirtute res geritur, ad per-
niciem hostium facta est ; tristemque ab Tusculo nuntium
neququam exterrita ciuitate litterae a Postumio laureatae
sequuntur, uictoram populi Romani esse, Aequorum exer-
citum deletum.

Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant ²⁹ finem, et plebs continuare latoribus legis tribunatum et patres reficere intercessores legis adnisi sunt ; sed plus suis comitiis plebs ualuit ; quem dolorem ulti patres sunt senatus ² consulto facto ut consules, inuisus plebi magistratus, crea-
rentur. Annum post quintum decimum creati consules L. Lucretius Flauus Ser. Sulpicius Camerinus. Principio ³ huius anni ferociter quia nemo ex collegio intercessurus erat coortis ad perferendam legem tribunis plebis nec segnius ob id ipsum consulibus resistantibus omniue ciuitate in unam eam curam conuersa, Vitelliam coloniani Romanam in suo agro Aequi expugnant. Colonorum pars maxima incolumis, ⁴

¹⁰ d'urno *UpOE³HA* marg. : diuturno *MPFBEDL* : diuturnum *A*
¹² sustinuerint *MEHDLA* (*sed in A subst-*) : sustinerint *P²FUp*
BO pari iure : sustinerint *P*

²⁹ ² creati *PFUpBOEHDLA* : creati nuntiat *M*, *mire*; *num ex*
dittographia aliqua -antur aliquo modo corruptum? L. Lucretius
MA² (*et sic Cassiod., uide C. I. L. i², p. 119*) : *praenominis notam om.*
PFUpBOEHDLA Ser. Ed. Frob. 1531 (*et sic Cassiod. ibid. et*
Diod. 15. 8. 1) : Sergius *MPFUpBOEHDLA* ³ consulibus
... § 4 proditione oppidum, *om. H*, *altius solito dormitans*
⁴ incolumis *MPF²UpOEDL* : incolumis *FBA* : incolumes *Harant* (*cf.*
⁴ 40. 6; 4. 41. 1; 21. 32. 9), *fort. recte*; *sed hic defendi potest singularis*
ubi de uniuersa profugorum manu simul erumpente agitur; *Romam*
tandem qua quisque poterat celeritate, discreti) perfugere

quia nocte proditione oppidum captum liberam per auersa
 5 urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio con-
 suli ea prouincia euenit. Is cum exercitu profectus acie
 hostes uicit, uictorque Romam ad maius aliquanto certamen
 6 redit. Dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris
 A. Verginio et Q. Pomponio, quos defendi patrum consensu
 ad fidem senatus pertinebat ; neque enim eos aut uitiae ullo
 crinine alio aut gesti magistratus quisquam arguebat praet-
 terquam quod gratificantes patribus rogationi tribuniciae
 7 intercessissent. Vicit tamen gratiam senatus plebis ira et
 pessimo exemplo innoxii denis milibus grauis aeris con-
 8 demnati sunt. Id aegre passi patres ; Camillus palam sce-
 leris plebem arguere quae iam in suos uersa non intellegereret
 se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse,
 9 intercessione sublata tribuniciam potestatem euertisse ; nam
 quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus
 patres laturos, falli eos. si tribunicia uis tribunicio auxilio
 10 repelli nequeat, aliud telum patres inuenturos esse ; consu-
 lesque increpabat quod fide publica decipi tribunos eos
 taciti tulissent qui senatus auctoritatem secuti essent.

Haec propalam contionabundus in dies magis augebat
 30 iras hominum : senatum uero incitare aduersus legem haud
 desistebat : ne aliter descenderent in forum, cum dies ferendae
 legis uenisset, quam ut qui meminissent sibi pro aris

4 nocte proditione *MPFUpBOEHDLA* : malimus nocte per pro-
 ditionem (p prodigionē), sed nihil mutamus 5 uicit *PFUpBO*
EHDLA : uincit *M* redit *MPFUpBOEHDLA* (cf. 1. 27. 10 et
 1. 3. 3 *cum adnn.*) : redit *Edd. uet.* 6 A. Verginio et Q. Pom-
 ponio] A. V. et Q. P. (*sic simpliciter*) *O*, subita pigritia captus
Pomponio MFBHDLA : ponponio *E* : pompinio *PUp* 8 se *MP*
FBOEHDLA : sed *Up* sustulisse *Vorm.?* *MPFBOEHDLA*
 (*sed in A subst-*) : sustulisset *Up* intercessione *Vorm.?* *MP²F*
*UpOEHDLA*¹ : intercessio *P* : intercessionei *A* : intercessionem *B*
 euertisse *Rhenan.* : euertissent *Vorm.?* *MPFUpBOEHDLA* : frus-
 tra tutari conatur *Alschefskius* cum post uersa inserendo ; nec multo
 melius Editor ille uetus cuius quod in textu ante intercessione inuenit
 expulitque *Rhenanus*

30 1 senatum *MUpE²HDLA* : senatus *PFB* : senatum (-tūf *sic*)
O : senatu *E*

focisque et deum templis ac solo in quo nati essent dimicandum fore. nam quod ad se priuatim attineat, si suae gloriae sibi inter dimicationem patriae meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse urbem ab se captam frequentari, cottidie se frui monumento gloriae suae et ante oculos habere urbem latam in triumpho suo, insistere omnes uestigiis laudum suarum ; sed nefas ducere desertam ac relictam ab dis immortalibus incoli urbem, et in captiuo solo habitare populum Romanum et uictrice patria uictam mutari.

His adhortationibus principes concitati [patres] senes iuuenesque cum ferretur lex agmine facto in forum uenerunt, dissipatique per tribus, suos quisque tribules prensantes, orare cum lacrimis coepere ne eam patriam pro qua fortissime felicissimeque ipsi ac patres eorum dimicassent desererent, Capitolium, aedem Vestae, cetera circa templa deorum ostentantes ; ne exsulem, extorrem populum Romanum ab solo patrio ac dis penatibus in hostium urbem agerent, eoque rem adducerent ut melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non ui agebant sed precibus, et inter preces multa deorum mentio erat, religiosum parti maxima fuit, et legem una plures tribus antiquarunt quam iusserunt. Adeoque ea uictoria laeta patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatus con-

² priuatim *MPFU^pBOEDLA* : priuatum *H* amplum *MPFB*
OE² uel *E³DLA* : amplium *H* : amplam *UpED²* ⁴ principes
MPFU^pBOEHDLA (sed in *E*-es pleniore calamo) : principis dett. alig.

concitati patres *P²FU^pBOEHDA* : concitati patres *L* : contati patres *MP* : conciti patres *M²* : patres *secludit Walters* (cf. 2. 16. 5 et Cic. Rep. 2. 8. 14¹, recte, ut credo, nisi forte quis patrum *legere malit* (cf. 2. 30. 4; 3. 6. 8; 3. 41. 1 et 5). De toto loco uide sis *Class. Quarterly*, v (1911), p. 13 senes iuuenesque *MOE²HA²* uel *A³* : senesque iuuenes *PFU^pBE* : senesque *DLA* (et *Rn*, teste *Frigell.*, *Dissert. De codd. Livian. emend. ratione* p. 22) prensantes *M³PFU^pBEHDLA* : pensantes (*i. e. pe- pro p-*) *M* : prensare *O* (*qui orare post cum lacrimis ponit*) ⁶ ut melius fuerit] his nocibus rursus inc. Ver.

⁷ una *A²* *Edd.* uet. : unam *Ver.* *MPFU^pBOEHDLA* antiquarunt quam *Ver.* *PFBOE* : antiquarunt quam *Up* : antiquarum quam *M* : antiquam quam *D* : antiqua *LA* : antiquari *D⁴A³*

sultum fieret ut agri Veientani septena iugera plebi diuide-rentur, nec patribus familiae tantum, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur, uellentque in eam spem liberos tollere.

31 Eo munere delenita plebe nihil certatum est quo minus 2 consularia comitia haberentur. Creati consules L. Valerius Potitus M. Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator 3 uouerat Veienti bello. Eodem anno aedes Iunonis reginae ab eodem dictatore eodemque bello uota dedicatur, celebra-tamque dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. 4 Bellum haud memorabile in Algido cum Aequis gestum est, fusis hostibus prius paene quam manus consererent. Valerio quod perseverantior cedentes (*insequi*) [in fuga] fuit, triumphus, Manlio ut ouans ingrederetur urbem decretum est. 5 Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum ; quo propter famem pestilentiamque in agro Romano ex siccitate caloribusque nimiis ortam exercitus duci nequivit. Ob quae Volsinienses Sappinatibus adiunctis superbia inflati ultiro agros Romanos incursauere ; bellum inde duobus po-

31 2 postea fuit *MPFU_pBOEHDLA*: fuit postea *Ver.*: postea etiam fuit *dett.* *unus* : postea cognomen fuit *dett.* *unus* : *fort.* fuit *seclu-dendum* (*Praef.* 5 *adn.*) 4 perseverantior *MPFU_pBOEHDLA* (*sed in F qd p̄ calamo pleniore scripta sunt*, cf. 1. 41. 4 *adn.*) : perseuerantius *Ver.* cedentes (*insqui*) [in fuga] uel persequi cedentes [in fuga] *Walters* (cf. 24. 17. 5; *Caes. B. G.* 5. 16. 1; *Cl. Quart.* v (1911), p. 13) : gaedendis in fuga *M* : caed . . dis in fuga *Ver.* : caedendis *M²H LA* : cedendis in fuga *OE³D* : gerendis in fuga *B* : gerendis *P²FUp* : *om. P* : gerendis (*suprascr.* c) *E* : iis caedendis *Weissenb.* : in iis caedendis *H. J. Müller*: caedendi *Forchhammer*: *malit fortasse quispiam* perseverantius (*cum Ver.*) cedentes in fuga insecurus fuit ; et error talis ex homoearcho (*quo insecurus post in fuga omissum sit*) quamvis non tam frequenter quam ille alter ex homocoteleno occurrat, satis notus est (e.g. 3. 21. 4; 6. 40. 10); *de*-*nt*- *et*-*nd*- cf. 1. 41. 1 *adn.*

5 caloribusque *MPFU_pBOEHDLA* : caloribus *Ver.*, *fort.* *recte*, si *Abl.* *Temporalem esse statues*, quasi ‘*per tempora aestiva*’ nimiis ortam *PFUp²BOEHDLA*. nimis exortam *M* : nimis ortam *Ver.* *Up* Sappinatibus *Mommisen* (cf. 32. 2) : salpinatibus *PFUp_pBOEHDLA* : sapinatibus *Ver.* : scalpinatibus *M* superbia inflati *Ver.* : super-biam elati *MDLA³* : superbiam elatis *A* : superbiam elatis *A²* : superbiam elati *PFU_pBOEHDL¹*, *fort.* *recte* (*sed in B superbiam lati*) Romanos *MPFU_pBOEHDLA* : *om. Ver.*

pulis indictum. C. Iulius censor decessit ; in eius locum 6 M. Cornelius suffectus ;—quae res postea religioni fuit quia eo lustro Roma est capta ; nec deinde unquam in demortui 7 locum censor sufficitur ;—consulibusque morbo implicitis, placuit per interregnum renouari auspicia. Itaque cum ex 8 senatus consulto consules magistratu se abdicassent, interrex creator M. Furius Camillus, qui P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium Potitum interregem prodidit. Ab eo 9 creati sex tribuni militum consulari potestate ut etiamsi cui eorum incommoda ualetudo fuisset, copia magistratum rei publicae esset.

Kalendis Quintilibus magistratum occepere L. Lucretius 32 Ser. Sulpicius M. Aemilius L. Furius Medullinus septimum Agrippa Furius C. Aemilius iterum. Ex his L. 2 Lucretio et C. Aemilio Volsinienses prouincia euenit, Sappinates Agrippae Furio et Ser. Sulpicio. Prius cum Volsinensisibus pugnatum est. Bellum numero hostium ingens, certamine haud sane asperum fuit. Fusa concursu primo acies ; in fuga milia octo armatorum ab equitibus interclusa positis armis in ditionem uenerunt. Eius belli fama effecit ne 4 se pugnae committerent Sappinates ; moenibus armati se tutabantur. Romani praedas passim et ex Sappinati agro et

6 C. Iulius *OE²HDLA* : g. iulius *Ver.* : iulius *Vorm.* *MPFU_pBE*
 32 1 *occepere Ver.* *PFU_pBOEH* : *accepere MDLA* M. (uel Marcus) Aemilius *MPFU_pBOEHDLA* : m aemilius iterum *Ver.*
 2 Volsinienses *Madv.* a *Veronensi confirmatus ubi Vols . . . ses, fort.* Vols . . . ses *uel* Vols . . . . . ses *superest* : *uelsiniensis (uel uuls.) MP FU_pBOEHDLA* Sappinates *HDL* (*ut hi tres et in § 4 primo loco*) : *salppinates P* (*et in § 4 primo loco*) : *salpinates P²FU_pBOED³A* (*sic omnes et in § 4 primo loco*) : *sal sappinates M, dittographiarum quas nocant religiosus servator, sed in § 4 sappina- : aefit Ver.*
 3 *concursu primo MPFU_pBOEHDLA* : *primo concursu Ver.* in *fuga Madv.* *Emend.² p. 143 : in fugam (litera m ex uoce sequenti arrepta)* *MPFU_pBOEHDLA* : . . . *fugam uersa Ver.* [4 Sappinates] *nide adn.* *ad § 2 supra* armati se *MPFU_pBOEH³LA* : *armatos Ver.* : *armat se D?* passim et ex *MU_pDLA* : *passim sed ex PFBOEH : . . . sim ex Ver.* Sappinati *Mommsen ut supra* : *salpinati MPFU_pB OEHDLA* (*sed -a- primae syllabae a D³ in rasura : -l- tamen a manu prima*) : *in Ver.* *aefit littera tercia* agro et ex *MPFU_pBOEHDA* : agro et *Ver.* : agro ex *L*

5 ex Volsiniensi, nullo cam uim arcente, egerunt; donec
Volsiniensibus fessis bello, ea condicione ut res populo
Romano redderent stipendumque eius anni exercitui pre-
starent, in uiginti annos indutiae datae.

6 Eodem anno M. Caedicius de plebe nuntiauit tribunis se
in Noua uia, ubi nunc sacellum est supra aedem Vestae,
uocem noctis silentio audisse clariorem humana, quae magi-
7 stratibus dici iuberet Gallos aduentare. Id ut fit propter
auctoris humilitatem spretum et quod longinqua coque
ignotior gens erat. Neque deorum modo monita ingruente
fato spreta, sed humanam quoque opem, quae una erat,
8 M. Furium ab urbe amouere. Qui die dicta ab L. Apuleio
tribuno plebis propter praedam Veientanam, filio quoque
adulescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum
tribulibus clientibusque quae magna pars plebis erat, per-
contatus animos eorum responsum tulisset se conlatuos
9 quanti damnatus esset, absoluere eum non posse, in exsilium
abiit, precatus ab dis immortalibus si innoxio sibi ea
iniuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui cuitati
ingratae facerent. Absens quindecim milibus grauis aeris
damnatur.

33 Expulso ciue quo manente, si quicquam humanorum
certi est, capi Roma non potuerat, aduentante fatali urbi
clade legati ab Clusinis ueniuunt auxilium aduersus Gallos
2 petentes. Eam gentem traditur fama dulcedine frugum
maximeque uini noua tum uoluptate captam Alpes transisse

6 dici *Ver.* *MF³UpOEHD¹A* (*sed in O propius ad diei accedit*) : duci
PFBD : duci uel duoi *L* 8 per idem *MPFU_pBOEHDLA* : per
id Ver. clientibusque *dett.* aliq. *Ed. Ascens.* 1513, et sic *Gron.*
(qui tamen magna pars plebis erat *parenthesin sine relativio esse statuit*) :
clientibus *PFUpOEHD¹A* (*et in E sequitur que, ab E² uel E³ denum
in quae mutatum : in BD q tantum, cui superaddit que (pro quae) D⁴)* :
eo clientibus *M* : et clientibus *A¹* : deficit *Ver.* sed *spati ratio fort.* nostrae
uel *Mediceae* potius quam *Parisiensi* lectioni fauet absoluere *MP*
FUpBOEHDLA : et absoluere *Ver.*

33 1 aduentante *Ver.* *MP²FUpOEHD¹A* : aduersante *P* : aduer-
tate *B*

agrosque ab Etruseis ante cultos possedisse; et inuexisse in 3
 Galliam uinum iniiciendae gentis causa Arruntem Clusinum
 ira corruptae uxoris ab Lucumone cui tutor is fuerat, prae-
 potente iuuene et a quo expeti poenae, nisi externa uis
 quaesita esset, nequirent; hunc transeuntibus Alpes ducem 4
 auctoremque Clusium oppugnandi fuisse. Evidem haud
 abnuerim Clusium Gallos ab Arrunte seu quo alio Clusino
 adductos: sed eos qui oppugnauerint Clusium non fuisse 5
 qui primi Alpes transierint satis constat. Ducentis quippe
 annis ante quam Clusium oppugnarent urbemque Romam
 caperent, in Italiā Galli transcenderunt; nec cum his 6
 primum Etruscorum sed multo ante cum iis qui inter
 Appenninum Alpesque incolebant saepe exercitus Gallici
 pugnauere.

Tuscorum ante Romanum imperium late terra marique 7
 opes patuere. Mari supero inferoque quibus Italia insulae
 modo cingitur, quantum potuerint nomina sunt argumento,
 quod alterum Tuscum communi uocabulo gentis, alterum s
 Hadriaticum [mare] ab Hatria, Tuscorum colonia, uocauere
 Italicae gentes, Graeci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum
 uocant. Ei in utrumque mare uergentes incoluere urbibus 9
 duodenis terras, prius cis Appenninum ad inferum mare,

3 et inuexisse *PFUpBEHDLA*: et inuexasse *O*: ut inuexisse *M*
Vorm.: at inuexisse *Vorm.²*: *defit Ver.* is fuerat *scripti* (cf.
Praef. § 5 *adn.*): ipse fuerat *Ver.*: is fuerat ipse *Vorm.* *PFUpBOEH*
DLA: es fuerat ipse *M* (*nbi es erasum*): fuerat ipse *A²* poenae
 (-ne, *UpIID*: paene *P*: paenae *E*: paenae *L*: pene *FBOA*:
 poenem *M*: poenam *M²A²*: poena *Ver.* nequirent *MPFUpBO*
EHDL: nequiret *Ver.* *M² uel M¹A* 8 Hadriaticum *Edd. uet.*:
 hadriatum *Ver.*: atriacum *MPFUpB*: adriaticum *M²OEHDLA*
 mare ab Hatria in *Ver.* *deletum est*, sed duas saltē plures litteras habet
 (etiam si Atria scribas) quam spatium capit: in promptu est mare
 expellere; etiam sic linea in *Ver.* 18 litteras (qui numerus raro exceditur)
 habebit Hatria *scripti* (uide sis *The Italic Dialects* (Cantab. 1897),
 p. 450): atria *MPFBDA*: adria *UpOEHL* Adriaticum *MPFUpBOEHDL(Gr. Αδρίας)*: Hadriaticum *Ver.*: adryaticum *A* uocant.
 Ei *Edd. uet.*: uocant et *Ver.* *Vorm.* *ME?* *HDLA*: uocante *PFBE?* (et
 hic *interpungunt*): uocantes *Up*: uocat. Et *M²*: /uocant. Et *M³*:
 uocant *OE³*

postea trans Appenninum totidem, quot capita originis
 10 erant, coloniis missis, quae trans Padum omnia loca,—ex-
 cepto Venetorum angulo qui sinum circumcolunt maris,—
 11 usque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud
 dubie origo est, maxime Raetis, quos loca ipsa efferarunt ne
 quid ex antiquo praeter sonum linguae nec eum incorruptum
 retinerent.

34 De transitu in Italiam Gallorum haec accepimus : Prisco Tarquinio Romae regnante, Celtarum quae pars Galliae
 1 tertia est penes Bituriges summa imperii fuit ; ii regem
 2 Celtico dabant. Ambigatus is fuit, uirtute fortunaque cum
 sua, tum publica praepollens, quod in imperio eius Gallia
 adeo frugum hominumque fertilis fuit ut abundans multitudo
 3 uix regi uideretur posse. Hic magno natu ipse iam exone-
 rare praegrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Segouesum
 sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas
 4 di dedissent auguriis sedes ostendit ; quantum ipsi uellent
 numerum hominum excirent ne qua gens arcere aduenien-
 tes posset. Tum Segoueso sortibus dati Hercynei saltus ;
 Belloueso haud paulo laetiorem in Italiam uiam di dabant.
 5 Is quod eius ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos,
 Senones, Haeduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos exciuit.
 Profectus ingentibus peditum equitumque copiis in Tricas-
 6 tinos uenit. Alpes inde oppositae erant ; quas inexsuperata-

11 Raetis *Madv.* : raeitiis *MPHL* : retiis *P'FUpOED³* : reciis *B* :
 ratiis *D?* : ratus *A*

34 3 Segouesum *Up* (*cf. § 4 et Segovia, Segontiaci*) : sigouesum *MPF BOEHDLA* 4 Segoueso *MPFUpBEHDA* : sigoueso *PpOD³LA²*

5 eius ex *Vorm.?* *MPFUpBOEIIDLA* (*tutatur Rhenanus ad Ambigatum referens*) : eis ex *A³* nel *A²*, fort. recte : ea gens dett. : septem
 ex *Gron.* : regis ex *Zingerle* : Celticis ex *Karsten* : e sex *Madv.* u. inf.
 (sed quoad obseruauimus *Liuins ante s- semper ex scribit*) Aruernos
MPFUpOED³A² nel *A¹* : aruennos *HDL* : ac uernos *B* Senones
 Haeduos *H. J. Mueller* (*cf. § 9*) : senones aeduos *MPFUpBOEHDLA* :
 Aeduos delens Senones) *Madv.*, *ut quadret sex suum supra*. Tricastinos
Edd. uet. ex 21. 31. 9. *Sil. Ital.* 3. 466 al. : tricaspinos *MPUpBOEHLA* : tris caspinos *D*

biles uisas haud equidem miror, nulladum uia, quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet, superatas. Ibi cum uelut saeptos montium altitudo teneret 7 Gallos, circumspectarentque quanam per iuncta caelo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit quod allatum est aduenas quaerentes agrum ab Saluum gente oppugnari. Massilienses erant ii, nauibus a Phocaea 8 profecti. Id Galli fortunae suae omen rati, adiuuere ut quem primum in terram egressi occupauerant locum patientibus Saluis communirent. Ipsi per Taurinos saltus (saltum)que Duriae Alpes transcenderunt; fusisque acie 9 Tuscis haud procul Ticino flumine, cum in quo consederant agrum Insubrium appellari audissent cognominem Insubribus pago Haeduorum, ibi omen sequentes loci condidere urbem; Mediolanium appellarunt. Alia subinde manus 35 Cenomanorum Etitouio duce uestigia priorum secuta eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes sunt locos tenuere. Libui considunt 2

6-7 superatas. Ibi *PFUpBOEHD²A² uel A³* (sed punctum a *P²F²*
demum interpositum): superatas sibi *MD² LA*: superatas; bi *D⁶*
(erasor aliqui futilis qui in hoc codice litteram I capitalem et alibi e.g. in
Itaque 5. 13. 10 deleuit, seu quia T esse putauit, seu alia aliqua de causa,
7 orbem terrarum transirent *PFUpBOEHDLA*: orbem siren
M, mire Saluum *MPFU^pBEDLA*: Salluum *Edd.* *uet.*
(ex c. 35. 2 inf. et Perioda 60, 61; cf. C. I. L. i¹, p. 460): salluumorum
OE^rH: saluum *Vorm.* *A³* 8 patientibus Saluis *Valesius*:
patientibus siluis *MPFU^pOEHDLA*: patentibus-siluis *B*. saltus
saltumque Duriae Alpes scripsi, *Madvigii uestigiis insistens* qui saltus
uallemque Duriae Alpes luculenter diuinauit: saltusque iuriae Alpes *H*
(*fort. recte si Duriae pro iuriae corriges*): saltusque iuliae alte alpis
PE²: saltusquae iuliae alte alpis *FB* (alpes *F²*): saltusque iuliae alta
alpis *Up*: saltusque iuliae alpis *Vorm.* *MOE² uel E³DLA* (alpes *M¹ uel*
M²): saltusque iulie alpes *A²*: saltusque inuiae Alpis *Rhenau.* 9 *Ticino*
F-OEDA Edd. *uet.*: *ticeno MPFU^pBHL* cognominem *M, Ed.*
Frob. 1531: cognomine *Vorm.*? *M²PFUpBOEHDLA* Haeduorum
MFE: heduorum *PBO*: hedorum *II*: aeduorum *UpDL*: eduorum
A: omen *MP²UpOEDLA*: omene *FB*: omnem *PH*: omi *F²*

35 1 Cenomanorum *Glareanus ex Plin.* 3. 19. 130 al.: germanorum
MPFU^pBOEHDLA Etitouio *Vorm.* *A* (clare): etytouio *M, uel*
fort. et touio M: etitouio *M²*): elytouio *PFBE*: elitouio *UpOD⁴* ut
secundam lectionem: ettoueo *H*: ettitouio *DL*

post hos Salluuique, prope antiquam gentem Laeuos Ligures incolentes circa Ticinum amnem. Poenino deinde Boii Lingonesque transgressi cum iam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traecto non Etruscos modo sed etiam Vmbros agro pellunt ; intra Appenninum tamen sese tenuere. Tum Senones, recentissimi aduenarum, ab Vtente flumine usque ad Aesim fines habuere. Hanc gentem Clusium Romamque inde uenisce comperio : id parum certum est, solamne an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam.

4 Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, cum formas hominum inuisitatas cernerent et genus armorum, audirentque saepe ab iis cis Padum ultraque legiones Etruscorum fusas, quamquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiaeue erat, nisi quod Veientes consanguineos aduersus populum Romanum non defendissent, legatos Romam qui auxilium ab senatu peterent misere. De auxilio nihil imperatum ; legati tres M. Fabi Ambusti filii missi, qui senatus populique Romani nomine agerent cum Gallis ne a quibus nullam iniuriam accepissent socios populi Romani atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque si res cogat tuendos esse ; sed melius uisum bellum ipsum amo-

² Salluuique *Madv.* : saluuui (*uel* -llui) qui *MPFUþBOEHA* : saluuui qui *DL* prope *PFUþBOEHDLA* : pröte (?) = prompte) *M* : protè *M³* : praeter *Vorm.* : propter *Madv.* *Ed.* 3. *fort. recte*. *Vetus* tamen sententiarum ordo quem a Rhenano acceperunt *Glar.* et *Drak.*, non temere spernendus est : . . . ubi nunc B. et V. urbes sunt (locos tenuere Libui) considunt. Post hos Salluuii, prope antiquam . . . Sed *Madvigium Emend.*² p. 145 potius sequimur Poenino deinde *E³ Edd.* *uel* : poeni nonne inde *M* : poeninon deinde *Vorm.* *M²* (*uel* *M¹* *UpO¹E¹H* (*num recte?*) : paeni non deinde *PL* : peninon deinde *FBA* : poeninen deinde *O* : poénis non deinde *E* : pene noti *D³* in ras.

³ an ab *MPFBOEHDLA* : om. ab *Up* Cisalpinorum *M²* *uel* *MPFUþBOEHDLA* : a cis alpinorum *M* 5 legati tres *UpA* marg. dett. cf. c. 36. 6 : om. tres *Vorm.* *MPFBOEHDLA* (scil. III autè sequentem litteram in deperditum, ut monet *Alsch.*) populique *A¹* *uel* *A²* dett. aliq. *Ald.* : om. que *MPFUþBOEHDLA* (sed pro populi Romani in *BED* pi tantum)

ueri si posset, et Gallos nouam gentem pace potius cognosci quam armis.

Mitis legatio, ni praeferoce legatos Gallisque magis quam ³⁶ Romanis similes habuisset. Quibus postquam mandata ediderunt in concilio [Gallorum] datur responsum, etsi nouum ² nomen audiant Romanorum, tamen credere uiros fortis esse quorum auxilium a Clusinis in re trepida sit imploratum ; et ³ quoniam legatione aduersus se maluerint quam armis tueri socios, ne se quidem pacem quam illi adferant aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quam colant Clusini, partem finium concedant ; aliter pacem impetrari non posse. Et responsum coram Romanis accipere uelle et ⁴ si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicaturos, ut nuntiare domum possent quantum Galli uirtute ceteros mortales praestarent. Quodnam id ius esset agrum a possessoribus ⁵ petere aut minari arma Romanis quaerentibus et quid in Etruria rei Gallis esset, cum illi se in armis ius ferre et omnia fortium uirorum esse ferociter dicerent, accensis utrimque animis ad arma discurritur et proelium conseritur. Ibi iam urgentibus Romanam urbem fatis legati contra ius ⁶ gentium arma capiunt. Nec id clam esse potuit cum ante signa Etruscorum tres nobilissimi fortissimique Romanae iuuentutis pugnarent ; tantum eminebat peregrina uirtus. Quin etiam Q. Fabius, euectus extra aciem equo, ducem ⁷ Gallorum, ferociter in ipsa signa Etruscorum incursantem, per latus transfixum hasta occidit ; spoliaque eius legentem Galli agnouere, perque totam aciem Romanum legatum esse signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui ⁸ canunt minantes Romanis. Erant qui extemplo Romam

³⁶ ¹ in concilio Gallorum *MPF²UpBEHDLA* : in concilio galorum *F* : in consilio *O*, qui recte, ut credimus, om. Gallorum, cf. 3. 72. ⁶ *adn.* datur *MPFU^pBOEHDLA* : datum Zingerle (*nisi forte preli error inrepserit*) ³ maluerint *P²FU^pBHD³A* : maluerit *MPC EDL* ⁴ Romanis *Vorm.* *MHDLA* : romanis ē (= est) *O* : romanis se *PFUpBED³* (*fort. recte*) ⁷ incursantem *MP¹FBOE HDLA* : incursantes *PUp*

eundum censerent; uicere seniores, ut legati prius mitte-
rentur questum iniurias postulatumque ut pro iure gentium
9 uiolato Fabii dederentur. Legati Gallorum cum ea sicut
erant mandata exposuissent, senatui nec factum placebat
Fabiorum et ius postulare barbari uidebantur; sed ne id
quod placebat decerneretur in tantae nobilitatis uiris ambitio
10 obstabat. Itaque ne penes ipsos culpa esset cladis forte
Gallico bello acceptae, cognitionem de postulatis Gallorum
ad populum reiciunt; ubi tanto plus gratia atque opes
ualuere ut quorum de poena agebatur tribuni militum con-
11 sulari potestate in insequentem annum crearentur. Quo
facto haud secus quam dignum erat infensi Galli bellum
propalam minantes ad suos redeunt. Tribuni militum cum
tribus Fabiis creati Q. Sulpicius Longus Q. Seruilius quartum
P. Cornelius Maluginensis.

37 Cum tanta moles mali instaret—adeo occaecat animos
fortuna, ubi uim suam ingruentem refringi non uolt—ciui-
tas quae aduersus Fidenatem ac Veientem hostem aliquosque
finitimos populos ultima experiens auxilia dictatorem multis

9 Fabiorum et ius . . . id quod placebat om. *D*¹ add. *D*⁴ marg.
(sed cum placebant) *A*² placebat *MUP_pOEHLA*²: placebant *PF*
*BD*⁴ (sed in *F* -la- *erasum*): petebant *F*² decerneretur *F*² in
ras, *E* (ut credo) *D* dett. *unus* (*Lov.* 5) optime: decernerent *Gron.*:
decernet *MPU_pBOHLA*: decernere dett. *unus* (*Lov.* 1)
10. cladis forte *MPFU_pBOEDLA*: caldis forte *H*: cladis si forte
Madv.: si clades forent *H*. *I. Mueller*, sed codicum lectionem tutati sunt
amplissime *Gron.* et *Drak.*; cf. 9. 18. 4 (ubi etiam uictis idem est atque
etiam si uicti essent). Plura uide sis in *Class. Quarterly* (v) 1911, p. 13

11 haud secus *MPFU_pBOEDLA*: aut secus *D*: om. haud *H*
quartum *Bekker*: quarto *MPFU_pBOEDLA*: om. *H* P. Cornelius
H. J. Mueller ex *Diodor.* 15. 20. 1 (unde *Sigon.* codd. prioribus fretus
Ser. Cornelius traxerat): om. *H*: p. *seruilius MPFU_pBOEDLA*;
sed cognomen *Maluginensis* ad *Cornelios non Seruilius pertinet*;
Sigonius eundem esse uoluit qui 6. 6. 3; 6. 18. 1; 6. 22. 1; 6. 27. 2;
6. 36. 3; 6. 38. 2 nominatur, ut sic explicarentur testimonia *Fastorum*
(*C. I. L.* i², p. 124) de *Maluginensi quodam consule VI et VII annis a.*
Chr. n. 370 et 368. Sed refragantur (in consulatum numero) codd.
nostrī ad 6. 18. 1 et 6. 22. 1 ut et hic (in praenomine) quem citauimus
Diod. 15. 20. 1

37 1 refringi *MPFU_pBOEDLA*: restringi *H* ultima *P²FU_p*
BOE¹HDLA: ultime *MPE*

tempestatibus dixisset, ea tunc inuisitato atque inaudito 2
hoste ab Oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente,
nihil extraordinarii imperii aut auxili quae siuit. Tribuni 3
quorum temeritate bellum contractum erat summae rerum
praeerant, dilectumque nihilo accuratiorem quam ad media
bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli,
habebant. Interim Galli postquam accepere ultro honorem 4
habitum uiolatoribus iuris humani elysamque legationem
suam esse, flagrantes ira cuius impotens est gens, confestim
signis conuolsis citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum 5
praetereuentium raptim tumultum cum exterritae urbes ad
arma concurrerent fugaque agrestium fieret, Romam se ire
magno clamore significabant quacumque ibant, equis uiris
que longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci.
Sed antecedente fama nuntiisque Clusinorum, deinceps 6
inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas
hostium tulit, quippe quibus uelut tumultuario exercitu 7
raptim ducto aegre ad undecimum lapidem occursum est,
qua flumen Allia, Crustumini montibus praealto defluens
alueo, haud multum infra uiam Tiberino anni miscetur.
Iam omnia contra circaque hostium plena erant et nata in 8
uanos tumultus gens truci cantu clamoribusque uariis hor-
rendo cuncta compleuerant sono.

Ibi tribuni militum non loco castris ante capto, non pree- 38
munito uallo quo receptus esset, non deorum saltem si non
hominum memores, nec auspicato nec litato, instruunt
aciem, diductam in cornua ne circumueniri multitudine
hostium possent; nec tamen aequari frontes poterant cum 9
extenuando infirmam et uix cohaerentem medium aciem
haberent. Paulum erat ab dextera editi loci quem subsi-

⁷ ad undecimum lapidem *PF? UpOEHDLA* (*sed in II ante XI
aliquid erasum* : aduxi lapidem *B* : ad pidem *M*   Allia *MF² uel
F³UpOEHD³ uel D²LA* : alia *PFBE*: illi *D* (*qui et Crustumini
praebet, Crustumini D³*)   miscetur *P²FB¹UpD³.A²* : miscentur
MPBOEHDLA)

³⁸ a frontes *MF³Up²OE¹HDLA* : fortis *PUpBE*

diariis repleri placuit, eaque res ut initium pauoris ac fugae,
 3 sic una salus fugientibus fuit. Nam Brennus regulus Gallo-
 rum in paucitate hostium artem maxime timens, ratus ad id
 captum superiorem locum ut ubi Galli cum acie legionum
 recta fronte concurrisserent subsidia in auersos transuersos-
 4 que impetum darent, ad subsidiarios signa conuertit, si eos
 loco depulisset haud dubius facilem in aequo campi tantum
 superanti multitudini uictoram fore. Adeo non fortuna
 5 modo sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie
 nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites
 erat. Pauor fugaque occupauerat animos et tanta omnium
 obliuio, ut multo maior pars Veios in hostium urbem, cum
 Tiberis arceret, quam recto itinere Romam ad coniuges ac
 6 liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus ;
 in reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis
 ab tergo auditus, ignotum hostem prius paene quam uide-
 rent, non modo non temptato certamine sed ne clamore
 7 quidem redditio integri intactique fugerunt ; nec ulla caedes
 pugnantium fuit ; terga caesa suomet ipsorum certamine in
 8 turba impedientium fugam. Circa ripam Tiberis quo armis
 abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta
 est, multosque imperitos nandi aut inualidos, graues loricis
 9 aliisque tegminibus, hausere gurgites ; maxima tamen pars
 incolumis Veios perfugit, unde non modo praesidii quic-
 quam sed ne nuntius quidem clavis Romam est missus.
 10 Ab dextro cornu quod procul a flumine et magis sub monte

3 concurrisserent *M*: concurrisserent *PFUpBOEHL*: cucurrisserent
DA 4 superanti *MPFUpBOEHDLA*: superante *M³*
 multitudini *PFUpBOEHDLA*: multitudine e *M*: multitudine *M²*
 5 omnium *Gron.* et fort. *D* (*oium*): hominum *MPFUpBOEHD¹*
uel DLA (*in D h- in artiore spatio postea demum additum esse credi
 potest*) 6 proximis *MPUpOEHDLA*: proximus *P²FBD³* (*in F
 etiam utimus, in B ultimus pro ultimis*) 7 nec ulla *MUpD³A²*:
 ne ulla *MPFBOEHDLA* 8 defugit *MPFUpBOEHDLA*: re-
 fugit *Wesenberg* 10 flumine *MF³OE¹HDLA*: fluminis *PF? BE*:
 fluminis ripa *Up* magis sub *MUpOEHDLA*: magnis sib *P*:
 magis sib *P¹B*: magissim *F*: magis in *F¹* (*cum sub glossema ī (i. e. in)
 conflatum esse uidetur*) monte *PFUpBOEHDLA*: montes *MA²*

steterat, Romam omnes petiere et ne clausis quidem portis urbis in arcem confugerunt.

Gallos quoque uelut obstupefactos miraculum uictoriae 39 tam repentinae tenuit, et ipsi pauore defixi primum steterunt, uelut ignari quid accidisset; deinde insidias uereri; postremo caesorum spolia legere armorumque cumulos, ut mos eis est, coaceruare; tum demum postquam nihil usquam hostile 2 cernebatur uiam ingressi, haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perueniunt. Vbi cum praegressi equites non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris rettulissent, aliud priori simile miraculum eos sustinuit; noctemque ueriti et ignotae situm urbis, 3 inter Romam atque Anienem consedere, exploratoribus missis circa moenia aliasque portas quaenam hostibus in perdita re consilia essent. Romani cum pars maior ex acie 4 Veios petisset quam Romam, nemo superesse quemquam praeter eos qui Romam refugerant crederet, complorati omnes pariter uiui mortuique totam prope urbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus stupefecit publicus 5 pauor, postquam hostes adesse nuntiatum est; mox ululatus cantusque dissonos uagantibus circa moenia turmatim barbaris audiebant. Omne inde tempus suspensos ita tenuit 6 animos usque ad lucem alteram ut identidem iam in urbem futurus uideretur impetus; primo aduentu, quia accesserant ad urbem,—mansuros enim ad Alliam fuisse nisi hoc consili foret,—deinde sub occasum solis, quia haud multum diei 7 supererat,—ante noctem *(enim)* [rati se] inuasuros;—tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pauoris inferrent.

39 4 crederet *F³A¹* *Edd.* *uet.* : crederent *Vorm.* *MPFU_pBOEHD* *LA* (*scil. post refugerant corruptum*) 5 *barbaris audiebant] his uociibus rursus inc.* *Ver.* 6 *Omne MPFU_pBE³HDLA* : *omnes Ver. OE aduentu quia Ver. E¹, conjecturam Drakenborchii confirmantes*: aduentu qui *M²F²* uel *F³OE²H¹D³A* : aduentus qui *MPFU_pBEIIDL* 7 *{enim} [rati se]* *Walters* : *rati se MPFU_pOEHD LA* : *ratu se B* : *se rati dett. unus* : *rati Ver. : ratis Luterb.*; *de loco uide sis Class. Quarterly v (1911) p. 14*

8 Postremo lux appropinquans examinare, timorique perpetuo ipsum malum continens fuit cum signa infesta portis sunt inlata. Nequaquam tamen ea nocte neque insequentie die similis illi quae ad Alliam tam pauide fugerat ciuitas fuit.
 9 Nam cum defendi urbem posse tam parua relicta manu spes nulla esset, placuit cum coniugibus ac liberis iuuentutem militarem senatusque robur in arcem Capitoliumque concedere, armisque et frumento conlato, ex loco inde munito
 10 deos hominesque et Romanum nomen defendere; flaminem sacerdotesque Vestales sacra publica a caede, ab incendiis procul auferre, nec ante deserit cultum eorum quam non
 11 superessent qui colerent. si arx Capitoliumque, sedes deorum, si senatus, caput publici consilii, si militaris iuuentus superfuerit imminentis ruinae urbis, facilem iacturam esse
 12 seniorum relictæ in urbe utique periturae turbae. Et quo id aequiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesque simul se cum illis palam dicere obituros, nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorum.
 13

40 Haec inter seniores morti destinatos iactata solacia. Versae inde adhortationes ad agmen iuuenium quos in Capitolium atque in arcem prosequabantur, commendantes

8 timorique *PFU_pBOEHDLA*: timorisque *M* 9 urbem posse *MP²FU_pBOEHDLA*: urbem posset *P*: posse urbem *Vcr.*
 10 conlato *Vir. UpD?* dett. aliq.: collata *MPF? BED* (*ut potius credo*) *LA*: collata *O*: collati *D³*: collatis *HA²*: collatis *F³D⁴*
 11 flaminem *Ver. MPFU_pBOEHD uel D¹LA* (*cf. c. 40. 7*): flamines *F² uel F³D^{??}*: *sceludit Mommsen*; *sed pro genere feminino uocis sacerdos cf. c. 40. 10; c. 50. 3; et Symmach. Ep. 10. 3. 12* Vestales *MPF UpBOEHDLA*: et Vestales *Ver.* 12 eorum *MPFU_pBOEHDLA* (*scil. sacrorum publicorum, cf. 5. 50. 1*): deorum *Ver.* (*cf. 5. 46. 3*) *sed nimis late patet sic sententia et post deos § 10 et ante deorum § 12 melius haec mentio deorum abest. Lectionem Symmachianam tutatur ipse Symmachus (Ep. 10. 3. 9 loco Linianae dictionis pleno) ubi Romanum sic loquentem fingit: Hic cultus in leges meas orbem rededit; haec sacra Hannibalem a muneribus, a Capitolio Senonas repulerunt*
 12 *superfuerit MPFU_pBOEHDLA*: *superfuisset Ver.* 13 quo id aequiore *MPFU_pBEHDLA* (*sed in E-d pleniore calamo, cf. 1. 41. 4 adn.*): quod id aequiore *O*: quod iniquiore *Ver.*

uituti eorum iuuentaeque urbis per trecentos sexaginta annos omnibus bellis uictoris quaecumque reliqua esset fortuna. Digredientibus qui spem omnem atque opem secum serebant ab iis qui captae urbis non superesse statuerant exitio, cum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum mulieribus fletus et concursatio incerta nunc hos, nunc illos sequentium rogitantiumque uiros natosque cui se fato darent, nihil quod humani superesset mali relinquebant. Magna pars tamen earum in arcem suos persecutae sunt, nec prohibente ullo nec uocante, quia quod utile obsessis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maxime plebis turba, quam nec capere tam exiguus collis nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa uelut agmine iam uno petiit Ianiculum. Inde pars per agros dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce aut consensu, suam quisque spem, sua consilia communibus deploratis exsequentes. Flamen interim Quirinalis uirginesque Vestales omissa rerum suarum cura, quae sacrorum secum ferenda, quae quia uires ad omnia ferenda deerant relinquentia essent consultantes, quisue ea locus fideli adseraturus custodia esset, optimum ducunt condita in doliolis sacello proximo aedibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despici religio est, defodere ; cetera inter se onere partito ferunt uia quae sublio ponte dicit ad Ianiculum. In eo cliuo eas

40 3 rogitantiumque *Vorm.*? *MEHDLA*: rogitantiumque *PFUpBO* (*sed in Fr. ab F³ in ras.* : rogitantium *Ver.* humani superesset malii *Finckh*: humanis superesset malis *Ver.* *MPFU_pBOEHDLA* (*sed in F-set obscuratum*) 4 imbellem *Ver.* *OE*: inbellem *HDLA*: imbelli *M*: in bello *M²*: in bellum *PUpB*: imbellium *F³ in ras.* (*qui ante ad minuenda (ad mi-tantum ab F) praebet*) 5 alere *MPF UpBOEHDLA*: haber. *Ver.* petit *MPFU_pBOEHDLA*: petit *Ver.* 6 communibus *MPFU_pBOEHDLA*: communi in *Ver.* exsequentes *Ver.* *MPFU_pOEHDLA*: exequentes *B*: sequentes *Madv.* 7 uirginesque *MPFU_pBEHDLA* (*sed in H quirina liuirginesque*): uirginalesque *O*: uirginem *Ver.*: uirgines dett. *unus* 8 despici *MPFU_pBOEIIDLA*: de spurio *Ver.* *more suo licentissimo* ferunt dett. *alig.* *Ed. Frob.* 1531: feruntur *Ver.* *MPFU_pBOEHDLA* *Uetus scriptura Rhenan.*

cum L. Albinius de plebe Romana homo conspexisset
plaistro coniugem ac liberos uehens inter ceteram turbam
10 quae inutilis bello urbe excedebat, saluo etiam tum dis-
crimine diuinorum humanarumque rerum religiosum ratus
sacerdotes publicas sacraque populi Romani pedibus ire
ferrique, se ac suos in uehiculo conspici, descendere uxorem
ac pueros iussit, uirgines sacraque in plastrum imposuit et
Caere quo iter sacerdotibus erat peruenit.

- 41 Romae interim satis iam omnibus, ut in tali re, ad tuen-
dam arcem compositis, turba seniorum domos regressi ad-
uentum hostium obstinato ad mortem animo exspectabant.
2 Qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunae
pristinae honorumque aut uirtutis insignibus morerentur,
quae augustissima uestis est tensas ducentibus triumphanti-
busue, ea uestiti medio aedium eburneis sellis sedere. Sunt
qui M. Folio pontifice maximo praefante carmen deuouisse
4 eos se pro patria Quiritibusque Romanis tradant. Galli et
quia interposita nocte a contentione pugnae remiserant
animos et quod nec in acie ancipiti usquam certauerant

9 Romana *MPFU_pBOEHDLA* (*sed in MPFB nihil nisi rom scribi-
tur*) : *om. Ver. fort. recte, siquidem rom illud ex sequenti uoce homo
nasci potuit* uehens dett. unus (*Voss. I*; cf. *Val. Max. I. I. 10*) :
habens *Ver. MPFU_pBOEHDLA* : uehens *Madv. fort. recte* (cf. I.
14. 9) excedebat *Ver. M² uel M²P²FU_pBOEHDLA* : accedebat *P* :
excedebat *M ubi prima littera ab M² uel M¹ prorsus deleta* 10 re-
ligiosum *Vaassen*, a *Veronensi confirmatus* : in religiosum *MPFBO
EHDL* : in religiosum *A* : irreligiosum *UpD³* publicas *Vaassen*,
ab *Up confirmatus* : publicos *Ver. MPFB_OEHDLA* se ac suos
MPFU_pBOEHDLA : ac suos *Ver.*

41 1 regressi *Ver. cum exspectabant* : regressa *MPFU_pBOEHD
LA* (*cum exspectabat*) 2 aut uirtutis *MPFU_pBOEHDLA* : ac
uirtutis *Ver. dett.* tensas *MPFU_pBEHDLA* : tensa *M² uel M¹* :
censas *Ver. eburneis UpOA² dett.* (cf. § 9) : aeburnis *D* : eburnis
Ver. MPFBEHLA (cf. *Drak. ad 30. 15. 11*) 3 Folio *Ver.* : filio
ME : flauio *M³* : fabio *PFU_pBOE² marg. HDLA* prae-
Ver. MPU_pOEHDL⁴L : prae phante *DA* : praeente *P² marg.* :
praeente praefate *FB* pro patria Quiritibusque Romanis *Ver.*
MPFU_pBOEHDLA : pro patria ante se ponunt dett. *tres* : pro populo
Romano Quiritibusque *Brisson* (cf. 8. 6. 13; 8. 9. 8; 22. 10. 2), optime
quidem (*siquidem pro pro p̄ poro substitutum esse potest*) ; tot tamen
codicum lectionem nisi coacti non mutamus

proelio nec tum impetu aut ui capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem patente Collina porta in forum perueniunt, circumferentes oculos ad tempa deum arcemque solam belli speciem tenentem. Inde, modico relicto praesidio ne quis in dissipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapsi ad praedam uacuis occursu hominum uiis, pars in proxima quaeque tectorum agmine ruunt, pars ultima, uelut ea demum intacta et referta praeda, petunt; inde rursus ipsa solitudine absterriti, ne qua fraus hostilis uagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca congregati redibant; ubi eos, plebis aedificiis obseratis, patentibus atriis principum, maior prope cunctatio tenebat aperta quam clausa inuadendi; adeo haud secus quam uenerabundi intuebantur in aedium uestibulis sedentes uiros, praeter ornatum habitumque humano augustiorem, maiestate etiam quam uoltus grauitasque oris prae se ferebat simillimos dis. Ad eos uelut simulacra uersi cum starent, M. Papirius, unus ex iis, dicitur Gallo barbam suam, ut tum omnibus promissa erat, permulcenti scipione eburneo in caput incusso iram mouisse, atque ab eo initium caedis ortum, ceteros in sedibus suis trucidatos; post principum caudem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis inici ignes.

Ceterum, seu non omnibus delendi urbem libido erat, seu 42

⁴ urbem (*post die*) *MPFU_pBOEHDLA*: om. dett. duo, Gron., sed cf. c. 43. 4 arcemque solam *Ver.* *OE²HDLA*: arcemque totam solam *MA²*: arcem totamque solam *PFE*: artem totamque solam *B*: arceinque totamque solam *Up*; cf. *Praef.* § 5 *cum adn.* 5 agmine ruunt *MPFU_pBOEHDLA*: . a . . . . e . . . ruunt (*num fuit proruunt?*) *Ver.* 6 redibant *F³ uel F²D³A²*: rediebant *Ver.* *MPFU_pBOEHDLA* 8 maiestate etiam quam *Ver.* *UpE*: maiestatem etiam qua *MPHDL*: maiestatem etiam quam *P²FBOA* (*sed in A magest-, corr. A² et et ab A² in ras.*) 9 grauitasque *PFU_pBOEHD LA*: grauitas quaeque *M* 10 ad eos uelut *MPFU_pBOEHDA*: ad eos uelud *L*: adeo uelut ad *Ver.* 10 principum caudem] *post haec defit Ver. usque ad c. 43. 4* exhaustis *M² P²FU_pO¹E¹HD³L*: exhaustis *BA²*: exhausti *PED*: exausti *A*: exhaustos *M²*: exauri *O* 42 1 delendi urbem *F² uel F³UpOE²A²*: dett. aliq.: delende urbem *PFBDLA* (-dae *P²B*): delaendae urbem *Vorm.* *MH* (*sed in Vorm.-len-*) : delendae urbis dett. duo *Rhenan.*

ita placuerat principibus Gallorum et ostentari quaedam incendia terroris causa, si compelli ad deditio[n]em caritate sedum suarum obsessi possent, et non omnia concremari tecta ut quodcumque superesset urb[is], id pignus ad flectendos hostium animos haberent, nequaquam perinde atque in capta urbe primo die aut passim aut late uagatus est ignis. 3 Romani ex arce plenam hostium urbem cernentes uagosque per uias omnes cursus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oreretur, non mentibus solum concipere sed ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant. Quocumque clamor hostium, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammae et fragor ruentium tectorum auertisset, pauentes ad omnia animos oraue et oculos flectebant, uelut ad spectaculum a fortuna positi occidentis patriae nec ullius rerum suarum relict[i] praeterquam corporum uindices, tanto ante alias miserandi magis qui unquam obsessi sunt quod interclusi a patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam foede actum exceptit; lux deinde noctem inquieta insecura est, nec ullum erat tempus quod a nouae semper cladis alicuius spectaculo cessaret. Nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos quin etsi omnia flammis ac ruinis aequata uidissent, quamuis inopem paruumque quem tenebant collem libertati relictum uirtute defenderent; et iam cum eadem cottidie acciderent, uelut adsueti malis abaliena-

1 sedum *Vorm.* *M*: sedium *M²PFU_pBOE³* in ras. *HDLA*
 2 primo *H. J. Mueller* *ut post urbe corruptum*: prima *MPFU_pBOEH DLA*
 3 oreretur *MPFBEDLA*: oriretur *F³U_pOE³HD¹ uel D³A² uel A³, cf. 2. 16. 2 adn.* concipere *MPFU_pBOE²HLA*: incipere *E*: concidere *Rhenan.* ('i. e. concidebant'): consipere *Lipsius*, *uerbum longius quaeſitum*: concipere rem *H. J. Mueller*, *uix necessario cum clades tui proxime stat*: constare et concipere *ordine communitat Karsten*, quod, si quid mutantum sit, non displicat
 4 clamor hostium *A² uel A³ dett. aliq.*: clamor sonitus hostium *MPFU_pBOEHDLA* corporum *PFU_pBOEHDL* ubi lineam incipit) *A*: id corporum *M* (*unde?*)
 6 inquieta insecura *Gron.*: inquietam insecura *MPFU_pBOEHDLA*: inquietam secuta *dett. aliq.* quod a *PFU_pBOEHDLA*: *om.* a *M*
 7 quin etsi *PFU_pBEHDLA*: qui net si *M*: qui nec si *O*

uerant ab sensu rerum suarum animos, arma tantum fer-
rumque in dextris uelut solas reliquias spei suae intuentes.

Galli quoque per aliquot dies in tecta modo urbis nequi- 43
quam bello gesto cum inter incendia ac ruinas captae urbis
nihil superesse praeter armatos hostes uiderent, nec quicquam
tot cladibus territos nec flexuros ad deditonem animos ni-
uis adhiberetur, experiri ultima et impetum facere in arcem
statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro 2
instruitur; inde clamore sublato ac testudine facta subeunt.
Aduersus quos Romani nihil temere nec trepide; ad omnes
aditus stationibus firmatis, qua signa ferri uidebant ea robore
uirorum opposito scandere hostem sinunt, quo successerit
magis in arduum eo pelli posse per proclue facilius rati.
Medio fere cliuo restitere; atque inde ex loco superiore qui 3
prope sua sponte in hostem inferebat impetu facto, strage
ac ruina fudere Gallos; ut nunquam postea nec pars nec
uniuersi temptauerint tale pugnae genus. Omissa itaque 4
spe per vim atque arma subeundi obsidionem parant, cuius
ad id tempus immemores et quod in urbe fuerat frumentum
incendiis urbis absumpserant, et ex agris per eos ipsos dies
raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso partim 5
per finitimos populos praedari placuit, partim obsideri

43 1 nec quicquam *P²FBDL* dett. aliq.: ne quicquam *A*: ne quic-
quam *PA²*: nequicquam *MU^pOEH*: nequaquam *Whibley* facere
in arcem *MP²FU^pBOED³A*: facere arcem *D?* *L*: faceret in arcem *P*:
faceres arcem *HD?* (scil. *ex 1* (*signo Floriacensi pro 1*) natum ut indicat
Walters, Class. Quart. ii (1908) 210 n.), cf. 1. 24. 7; 4. 3. 17; 5. 45. 4;
5. 47. 2; 5. 52. 4; 7. 13. 9; 9. 30. 3; fort. etiam 9. 11. 10. Eadem
fort. originem habuit confusio illa inter contio et coitio (3. 35. 9 adu.)
2 firmatis *Vorm.?* *PFU^pBOEHDLA*: firmati *M* successerit
PFU^pBOEHDLA: successerint *MA²* 3 strage *MPFUpBOE*
HDLA: (tanta) strage *H. J. Mueller*, strage *(ea) Madv.*, ambo uix
necessario, cf. 6. 18. 9 4 frumentum incendiis] his uocibus rursum
inc. Ver. eos ipsos Ver. : ipsos *MPFUpBOEHDLA*: malimus
ipsos omissum, ut additamentum per quod genuinum eos in Nicomacheis
perit; cf. 9. 5. 13 adn. 5 obsideri Ver. *MPFUpBOEHDLA*:
DLA: obsidere dubitanter *Drak.*; sed *Passuum* tutatur non modo
codicum consensus sed *Adv.* partim, pro quo partem cum *Actiuo*
stetisset

arcem, ut obsidentibus frumentum populatores agrorum praeberent.

6 Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam uirtutem fortuna ipsa Ardeam ubi Camillus exsulabat duxit ;
 7 qui maestior ibi fortuna publica quam sua cum dis homini-
 busque accusandis senesceret, indignando mirandoque ubi
 illi uiri essent qui secum Veios Faleriosque cepissent, qui
 8 alia bella fortius semper quam felicius gessissent, repente
 audit Gallorum exercitum aduentare atque de eo pauidos
 Ardeates consultare. Nec secus quam diuino spiritu tactus
 cum se in medium contionem intulisset, abstinere suetus
 44 ante talibus conciliis, ‘Ardeates’ inquit, ‘ueteres amici,
 noui etiam ciues mei, quando et uestrum beneficium ita
 tulit et fortuna hoc eguit mea, nemo uestrum condicionis
 meae oblitum me huc processisse putet ; sed res ac pericu-
 lum commune cogit quod quisque possit in re trepida prae-
 sidii in medium conferre. Et quando ego uobis pro tantis
 uestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero ?
 aut ubi usus erit mei uobis, si in bello non fuerit ? Hac
 arte in patria steti et inuictus bello, in pace ab ingratis ciui-
 bus pulsus sum. Vobis autem, Ardeates, fortuna oblata est
 et pro tantis populi Romani pristinis beneficiis quanta ipsi
 meministis—nec enim exprobranda ea apud memores sunt

6 Romanam *Ver.* *MP²FUpBOE¹HDLA* : romam *PE* 8 audit
Ver. *MOEHDLA* : audiuit *PFUpB* pauidos *MPFUpBOEHD*
LA : pauide *Ver.* suetus *M³PFUpBOEHD³* (*sed in E s- pleniore
 calamo, cf. I. 41. 4 adn.*) : setus *Ver.* : uetus *MDLA*

44 1 eguit *Up* : ego ita *P* : ego id *P²B* : egit *MF³OHDLA* : aegit
E² : ego *E* : eg . . . *F* : defit *Ver. ante . . . it* periculum commune
MPFUpBOEHDLA : communem pericu . . . *Ver.* 2 non fuerit
Ver. *M¹PFUpBOEHD³A²* : non ferit *D²L* : non foret *D²A* : om.
 non *M* 3 pro tantis populi Romani pristinis *scripsimus*, *O secuti*
qui tamen beneficiis *transtulit* ut post tantis stet : om. pristinis *Ver.* *H*
Rn² : pro tantis prolatifis pr *M* : pro tantis prolatinis pīr *Rn DL* : pro
 tantis pristinis pīr *PFBED⁴* (*hic, et in A³, ut secundam lectionem*) : pro
 tantis pristinis p. r. *Up* : pro tantis prolatis pīr *M¹A* (*sed hic p¹ r¹*) :
 pro tantis prolatis pīr *D³* exprobranda ea *Alscheski*, *Up* : ex-
 probrandae *P* : exprobranda *Ver.* *OEHA* : exprobrande *MD?* *FB* :
 exprobandoe *E²* : exprobando *L* : exprobando *D² uel D⁴A²*

—gratiae referendae et huic urbi decus ingens belli ex hoste
communi pariendi. Qui effuso agmine aduentant gens est 4
cui natura corpora animosque magna magis quam firma
dederit; eo in certamen omne plus terroris quam uirium
ferunt. Argumento sit clades Romana. Patentem cepere 5
urbem: ex arce Capitolioque iis exigua resistitur manu:
iam obsidionis taedio uicti abscedunt uagique per agros
palantur. Cibo uinoque raptim hausto repleti, ubi nox 6
adpetit, prope riuos aquarum sine munimento, sine stationi-
bus ac custodiis passim ferarum ritu sternuntur, nunc ab
secundis rebus magis etiam solito incauti. Si uobis in animo 7
est tueri moenia uestra nec pati haec omnia Galliam fieri,
prima uigilia capite arma frequentes, me sequimini ad cae-
dem, non ad pugnam. Nisi uinctos somno uelut pecudes
trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardeae rerum
mearum exitum quem Romae habui'.

Aequis inquisque persuasum erat tantum bello uirum 45
neminem usquam ea tempestate esse. Contione dimissa,
corpora curant, intenti quam mox signum daretur. Quo
dato, primae silentio noctis ad portas Camillo praesto fuere.
Egressi haud procul urbe, sicut praedictum erat, castra Gal- 2
lorum intuta neglectaque ab omni parte nacti cum ingenti
clamore inuadunt. Nusquam proelium, omnibus locis caedes 3
est; nuda corpora et soluta somno trucidantur. Extremos

⁴ pariendi. Qui] sic (*non post aduentant*) *interpunximus*, *Drak.*
monitum et FOED³ secuti (in O colligendi (pariendi suprascr.), tum spa-
tium octo litterarum uacuum relictum) Qui MPF? UpBHDLA Ed.
Rom. 1470: quae F²O³ dett. Edd. uet. Ald.: quo E aduentant
L: aduentat MP²FUPOEHDA Ed. Rom. 1469 Ald.: aduertat P.
Hic in M margine adscripsit quidam (ut credo, M ipse): 'qualis erat
forma gallorum huiuscemodi est alamannorum' ⁷ Galliam MP
FUpBOEHDLA (cf. c. 5. 10 Etruria et Verg. Aen. 7. 233 Troiam):
a Gallis Ver. (tutantur Zingerle fieri in conferri commutans, et Frig.,
fieri in ferri cum Up): Gallorum Fragm. Haverk., optimum glossema
frequentes MPFUPOEHDLA Edd. uet.: frequentesque Ver.
uinctos Ver. MUPOEHA: uictos PFBDLA¹ nel A²

⁴⁵ 1 primae Vorm. MPFBOED: prima L: primo Ver. UpHD³A
³ nuda Ver. PFUpBOEHDLA (*sed in O nuda et soluta corpora*): nulla M
30*

tamen pauor cubilibus suis excitos, quae aut unde uis esset ignaros, in fugam et quosdam in hostem ipsum improuidos tulit. Magna pars in agrum Antiatem delati incursione ab oppidanis in palatos facta circumueniuntur.

4 Similis in agro Veienti Tuscorum facta strages est, qui urbis iam prope quadringentensimum annum uicinae, oppres-
sae ab hoste inuisitato, inaudito, adeo nihil miseriti sunt ut
in agrum Romanum eo tempore incursions facerent, pleni-
que praedae Veios etiam praesidiumque, spem ultimam
5 Romani nominis, in animo habuerint oppugnare. Viderant
eos milites Romani uagantes per agros et congregato agmine
praedam p[re]se agentes, et castra cernebant haud procul
6 Veiis posita. Inde primum miseratio sui, deinde indignitas
atque ex ea ira animos cepit: Etruscisne etiam, a quibus
bellum Gallicum in se auertissent, ludibrio esse clades suas?
7 Vix temperauere animis quin extemplo impetum facerent;
compressi a Q. Caedicio centurione quem sibimet ipsi p[re]-
sicerant, rem in noctem sustinuere. Tantum par Camillo
defuit auctor: cetera eodem ordine eodemque fortunae

3 cubilibus Ver. *PFUpBOEHDLA* (*cf. 1. 7. 6; 5. 8. 7*): e cubilibus
MA², et in *E* littera e superflua ante extremos scripta post ab *E¹* uel *E³*
deleta est incursione *MPFUpBOEHDLA*: excursione Ver.
in palatos *MPFUUpBOEHDLA*: in pala (*sic*) *M²* uel *M¹*: in palantes
dett.: *om.* Ver. *fort. recte* 4 inuisitato inaudito Ver. *MP¹F²UpB*
OED³ (*sed in PFUpO inus-*): inuisitato auditio *A* (*inus-* *A²* et inaud-
A³): inuisitatos auditio *HDL*: inuisitato inauditoque *dett. aliq.*: credi-
potest aut inaudito secludendum esse aut atque post -ato excidisse; sed
nihil mutamus miseriti *MPFUUpBOE¹DLA¹*: miseri *E*: miserti
Ver. *M²HA* spem Ver.: et spem *MPFUUpBOEHDLA* (*uix recte*)
4-5 oppugnare, Viderant *MPFUUpBOEHDLA*: oppug-
nani (*uel -narii*). uiderant Ver. 5 congregato Ver. *M²A²* *dett.*
unus: congregatos *MPFUUpBOEHDLA* (*uel D⁴*): congregatos *DLA?*
6 Etruscisne *Vorm.?* *dett.* *unus*: etruscin *MPHDLA*: etruscis *P²F*
UpBOED³.A³ esse *MPFUUpBOEDA¹* (*uel A²*): esset *HD¹* (*uel D³*)
LA: *om.* Ver. 7 compressi a Q. Ver. *I²FUp* (*-presi P?*): con-
pressi a que *B*: compressi a *OE¹*: compressi q *MEHLA*: compressi
quae *D* Caedicio Ver.: cedicio *F²UpBED³* (*sed in UpBD³ -tio*):
caedidicio *M? P²FHLA* (*sed in F ced- in HL -tio*): caediditi *P?*
cedio *O*: sedicio *M²*: *quid D habuerit non liquet* 8 Tantum par
PFUpBOEHDL: tam par *A?*: tantum per Ver. *M*: tantisper *M³A³*
uel A⁴

euentu gesta. Quin etiam ducibus captiuis qui caedi nocturnae superfuerant, ad aliam manum Tuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improuiso maiorem caedem edidere, duplique uictoria ouantes Veios redeunt.

Romae interim plerumque obsidio segnis et utrimque 46 silentium esse, ad id tantum intentis Gallis ne quis hostium euadere inter stationes posset, cum repente iuuenis Romanus admiratione in se ciues hostesque conuertit. Sacrificium erat statum in Quirinali colle genti Fabiae. Ad id facendum C. Fabius Dorsuo Gabino (cinctu in-)cinctus sacra manibus gerens cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus nihil ad uocem cuiusquam terremue motus in Quirinalem collem peruenit; ibique omnibus sollemniter peractis, eadem reuertens similiter constanti uoltu graduque, satis sperans propitos esse deos quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit, seu attonitis Gallis miraculo audaciae seu religione etiam motis cuius haudquaquam neglegens gens est.

Veiis interim non animi tantum in dies sed etiam uires 4 crescebant. Nec Romanis solum eo conuenientibus ex agris qui aut proelio aduerso aut clade captae urbis palati fuerant,

8 nocte insequenti Ver. OA²: nocte insequente F²Up: noctem insequentem MPFBEHDLA edidere Ver. MP²FUpBA² (sed in M aed-): ediderunt OE¹ uel E²: aedideret PDLA? : ediderit H: ediderit E: ediderid H¹ duplique Ver. M: publicaque PLA: publicaque FUPOED³ (ubi -a q; in rasura 4 litterarum): publicaque H redeunt Ver. PUPOEHDLA¹: redeuntque M: reddunt FB. Post redeunt in D paragraphi signum ferasum est: in Ver. spatium vacuum septem circa litterarum relictum est, scil. ad paragraphi finem denotandum, id quod in Veronensi rarissimum est, sed in Puteano Decadis tertiae bene notum

46 2 Gabino Ver. PFUpBOEHDLA: gabo Vorm. M (cinctu in-)cinctus Walters (cf. 8. 9. 9; 10. 7. 3 et 3. 67. 1 cum adn.): cinctus Vorm. MPUpOEHDLA: cintus B: cunctus F: cinctu Ver. Rhenan.

3 attonitis Gallis Ver. M³PUpBOEHDLA (sed in B adt-): attonitus Galli M 4 etiam uires MPFUUpOEHDLA²: etia uires B: iam uires A: numerus etiam uiresque Ver. palati MPFUUpBOE HDLA: palatii Ver.

sed etiam ex Latio voluntariis confluentibus ut in parte praedae essent, maturum iam uidebatur repeti patriam eripique ex hostium manibus ; sed corpori ualido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli, et magna pars militum erat qui ductu auspicioque eius res prospere gesserant ; et Caedicius negare se commissurum cur sibi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius quam ipse memor ordinis sui posceret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto senatu qui Romae esset : adeo regebat omnia pudor discriminaque rerum prope perditis rebus seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostium custodias erat. Ad eam rem Pontius Cominus impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici secundo Tiberi ad urbem defertur. Inde qua proximum fuit a ripa, per praeruptum eoque neglectum hostium custodiae saxum in Capitolium euadit, et ad magistratus ductus mandata exercitus edit. Accepto inde senatus consulto uti comitiis curiatis reuocatus de exsilio iussu populi Camillus dictator extemps diceretur militesque haberent imperatorem quem uellent, eadem degressus nuntius Veios contendit ; missique Ardeam legati ad Camillum Veios eum perduxere, seu quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea

5 ualido *Ver.* *MF³UpOE²A²* : ualitudo *PFBEHDL* : ualetudinario *D⁴* : uallitudinario *A* 6 auspicioque] post hoc defit *Ver.* usque ad c. 48. 9 et Caedicius *Vorm.*? *MPFU_pBOEA³* (*nisi quod cedit- FB*) : caedicius (ced-) *HDL* : sedidicius *A* eur sibi *ME²* *A¹* : cur sib *UpH* : cursib' uel cursibus *PFBOEDLA?* 8 Cominus *E*, *Sigou.* (cf. *The Italic Dialects*, p. 15) : quominus *PFU_pBHDLA* (*sed in F -uo- deleta*) : comminus *MO?* : cominius *E²* uel *E³* dett. 9 hostium custodiae *HDLA* dett. *Ald.* (cf. *Kühnast Liv. Synt.* p. 139) : hostiac custodiae *M* (*ubi in hostiae pro a signum cc est, sed in custodiae solitum a*) : hostice custodiae *A²* (*ut secundam lectionem*) : hostium custodiam *PFBOE* : hostium custodia *F³UpE²* (cf. 24. 46. 1) 10 degressus *Sigou.* (cf. *Gell.* 17. 2, *Diod.* 14. 116. 4) : digressus *MPF UpOEHDLA* : digresū *B* : digressu *B¹* 11 seu quod *PFU_pBOE HDLA* (*in A seu q, in A³ seu quod*) : seu quo *MA²* : seu *H. J. Mueller* : seu illud *Luterbacher*, *animo post habere interpongentes*; *sed sic per uocem absens in proxima sententia Luius adfirmasset duarum hypothesis secundam ueram esse, quamquam in hac sententia incertum per uocem seu reliquit*

quam compererit legem latam, quod nec iniussu populi mutari finibus posset nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu habere—lex curiata lata est dictatorque absens dictus.

Dum haec Veiis agebantur, interim arx Romae Capito-⁴⁷
liumque in ingenti periculo fuit. Namque Galli, seu uesti-²
gio notato humano qua nuntius a Veiis peruenerat seu sua
sponte animaduerso ad Carmentis saxo in adscensum aequo,
nocte sublustri cum primo inermem qui temptaret uiam
praemisissent, tradentes inde arma ubi quid iniqui esset,
alterni innixi subleuantesque in uicem et trahentes alii alios,
prout postularet locus, tanto silentio in sumnum euasere ut ³
non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollici-
tum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non ⁴
sefellere quibus sacris Iunonis in summa inopia cibi tamen
abstinebatur. Quae res saluti fuit; namque clangore eorum
alarumque crepitu excitus M. Manlius qui triennio ante
consul fuerat, uir bello egregius, armis arreptis simul ad
arma ceteros ciens uadit et dum ceteri trepidant, Gallum
qui iam in summo constiterat umbone ictum deturbat.
Cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes ⁵
alios armisque omissis saxa quibus adhaerebant manibus
amplexes trucidat. Iamque et alii congregati telis missili-

11 compererit dett. aliq.: comperit *M²PFU_pBOEHDLA*: com-
peret *M*

⁴⁷ ² *saxo in adscensum F?*, *Heraeus*: *saxo in ascensu MPF²BH²*:
saxu in ascensi M¹: *saxos (scil. ex saxo i natum) ascensi HLA*
(*c. c. 43. 1 adn.*) : *saxo . . ascensi E (duabus litteris iam erasis)*: *saxo*
ascensi OD?: *saxum ascensi UpD³A¹* dett. aliq.: *saxorum ascensi*
dett. ; noces ad carmentis saxo in ascensi om. P add. P¹ marg.

trahentes alii PFUpBOEHDA: *tradentes ML* ⁴ *ceteros ciens*
... *constiterat om. E add. in margine E¹, siglis ⚭ in textu, ⚮ in*
margine usus (i.e. ‘hic defit’, ‘hic supplic’) ⁵ *uadit MFU_pBOE*
HDLA: *om. P, add. P²* ⁵ *prolapsi PFUpBOEHDLA*: *pro-*
lapsos M²: *prolapsi au prolapsus au prolapsis M?* ⁴ *trucidat*
Lov. 2 edd. uel: *trucidant (scil. uoci adhaerebant adsimulatum) MPF*
UpBOEHDLA ⁵ *aliis MF³UpD? L¹ uel A²*: *aliis PFBOEIID uel*
D². 1 (in D postea -s erasum est) ⁵ *congregati MPFU_pBHD¹A*: *con-*
grati L: *congregatis OE¹*: *congregatis E*: *quid D habuerit non liquet*

busque saxis proturbare hostes, ruinaque tota prolapsa acies
 6 in praeceps deferri. Sedato deinde tumultu reliquum noctis,
 quantum in turbatis mentibus poterat cum praeteritum quo-
 7 que periculum sollicitaret, quieti datum est. Luce orta
 uocatis classico ad concilium militibus ad tribunos, cum et
 recte et perperam facto pretium deberetur, Manlius primum
 ob uirtutem laudatus donatusque non ab tribunis solum
 8 militum sed consensu etiam militari ; cui uniuersi selibras
 farris et quartarios uini ad aedes eius quae in arce erant
 contulerunt,—rem dictu paruam, ceterum inopia fecerat eam
 argumentum ingens caritatis, cum se quisque uictu suo frau-
 dans detractum corpori atque usibus necessariis ad honorem
 9 unius uiri conferret. Tum uigiles eius loci qua fefellerat ad-
 scandens hostis citati ; et cum in omnes more militari se
 animaduersurum Q. Sulpicius tribunus militum pronuntias-
 10 set, consentiente clamore militum in unum uigilem conicen-
 tium culpam deterritus, a ceteris abstinuit, reum haud dubium
 11 eius noxae adprobantibus cunctis de saxo deiecit. Inde inten-
 tiores utrimque custodiae esse, et apud Gallos, quia uol-
 gatum erat inter Veios Romamque nuntios commeare, et
 apud Romanos ab nocturni periculi memoria.

48 Sed ante omnia obsidionis bellique mala fames utrimque
 2 exercitum urgebat, Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente
 inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido et

5 deferri *MPFU_pBOEA²* : desertur *HDLA*   6 quantum in
MPFU_pBOEHDLA (*cf. 2. 34. 5; 2. 46. 1; 3. 51. 4; 21. 55. 10*) :
 quantum *Madv.*   7 ad tribunos *MF? OE³HDLA* (*in D aliquid
 ante ad a D⁴ erasum*) : is ad tribunos *PE* : is a tribunis *B* : his a
 tribunis *Up* : ae tribunis *F³*   9 qua *Vorm.?* *MOE³DLA* : quam
PBEII : quem *Up* : quos *F²* et *F³* *qui nocem eandem nigriore atramento
 rescripsisse uidetur*   Q. Sulpicius *Sigon. ex c. 36. 11* : p. *sulpicius*
MPFU_pBOHDLA (*in BDL publius*) : *pubblius sulpitius E* (*publius E¹*)
 pronuntiasset *MPFU_pBOED³A²* : pronuntiaret *II* (*sed aliquid supra
 litteras -iar- erasum est*) : pronuntiet *D? LA* (*nbi -ciet*)   11 me-
 moria *PFBOEH¹DLA* : memoriam *Vorm. MH* (*et sic UpA³ sed cum
 ob pro ab : in A abest praepositio : in FD ab omnino erasum*)

48 1 utrimque *MPFBOEHDLA* : utrumque *UpA³* *dett. aliq., inter
 quos Lovel.* 2

uaporis pleno cineremque non puluerem modo ferente cum
quid uenti motum esset. Quorum intolerantissima gens 3
umorique ac frigori adsueta cum aestu et angore uexati
uolgatis uelut in pecua morbis morerentur, iam pigritia sin-
gulos sepieliendi promisce aceruatos cumulos hominum ure-
bant, bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum
fecere. Indutiae deinde cum Romanis factae et conloquia 4
permissu imperatorum habita; in quibus cum identidem
Galli famem obicerent eaque necessitate ad deditio[n]em
uocarent, dicitur auertendae eius opinionis causa multis
locis panis de Capitolio iactatus esse in hostium stationes.
Sed iam neque dissimulari neque ferri ultra fames poterat. 5
Itaque dum dictator dilectum per se Ardeae habet, ma-
gistrum equitum L. Valerium a Veis adducere exercitum
iubet, parat instruitque quibus haud impar adoriantur hostes,
interim Capitolinus exercitus, stationibus uigiliis fessus, supe- 6
ratis tamen humanis omnibus malis cum famem unam natura
uinci non sineret, diem de die prospectans ecquod auxilium
ab dictatore appareret, postremo spe quoque iam non solum 7
cibo deficiente et cum stationes procederent prope obruenti-
bus infirmum corpus armis, uel dedi uel redimi se quacumque
pactione possent iussit, iactantibus non obscure Gallis haud
magna mercede se adduci posse ut obsidionem relinquant.
Tum senatus habitus tribunisque militum negotium datum 8
ut paciserentur. Inde inter Q. Sulpicium tribunum mili-
tum et Brennum regulum Gallorum conloquio transacta res

3 uexati *F²* *dett.* *aliq.* *Ed. Frob.* 1535: uexata *MPF?* *UpBOEHDLA*
morerentur *MPFOE*.¹ *Ed. Frob.* 1535: mouerentur *B*: moreretur
UpHDL [promisee] *cf.* 3. 47. 7 *adu.* urebant *MP²F?* *UpBOE*
HDLA: urebat *P*: obrulebant *F³* (*sed -bant ab F*) fecere *MPFU*²*B*
OEA: fecerant *HDLA* 4 uocarent *PUpBOEHDLA*: uocare
M: uocari *F* panis *MPFU*³*BOEDLA*: panes *H* iactatus
*MP²U*⁴*EDLA*: lactatus *I* *B*: lactatus *uel* lactatus *F?*: lactatos *II*:
iactat *O* 5 adducere *Up* *dett.* *aliq.*: abducere *MPFBOEIIDLA*
(*cf.* § 7 et 9. 33. 2 *adu.*) 6 uigiliis *MPFU*⁵*BEHDLA*: et uigiliis
O: uigiliisque *D⁴* *Ed. Rom.* 1469 *Ald.*: malum totum omissum
7 adduci *D³*: abducere *MPFU*⁶*BOEHDLA* 8 *Q. Sulpicium Sigon.*
*ut in c. 47. 9: p. sulpicium MPFU*⁷*BOEHDLA* (*sed in L -tium*)

est, et mille pondo auri pretium populi gentibus mox impe-
9 raturi factum. Rei foedissimae per se adiecta indignitas
est: pondera ab Gallis allata iniqua et tribuno recusante
additus ab insolente Gallo ponderi gladius, auditaque intole-
randa Romanis uox, Vae uictis.

49 Sed dique et homines prohibuere redemptos uiuere Roma-
nos. Nam forte quadam priusquam infanda merces perfice-
retr, per altercationem nondum omni auro adpenso, dictator
interuenit, auferrique aurum de medio et Gallos submoueri
2 iubet. Cum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam
pactionem ratam esse quae postquam ipse dictator creatus
esset iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset,
3 denuntiatque Gallis ut se ad proelium expediant. Suos in
aceruum conicere sarcinas et arma aptare ferroque non auro
reciperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deum
et coniuges et liberos et solum patriae deforme belli malis
4 et omnia quae defendi repetique et ulcisci fas sit. Instruit
deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutae solo
urbis et natura inaequali, et omnia quae arte belli secunda
5 suis eligi praeparariue poterant prouidit. Galli noua re tre-
pidi arma capiunt iraque magis quam consilio in Romanos
incurrunt. Iam uerterat fortuna, iam deorum opes humana-
que consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo con-
cursu haud maiore momento fusi Galli sunt quam ad Alliam
6 uicerant. Iustiore altero deinde proelio ad octauum lapidem

9 allata *UpOED*³: alata *H*: ablata *MPFBDLA* (*pro adlata*), cf.
3. 42. 6 *adu.* et tribuno *MP²FUpBOEHDLA*: a tribuno *P*
insolente *MPFBOEHDLA*: insolenti *Up* -dius auditaque] *his*
uocibus inc. rursus Ver. (*sed -iu- perit*) *Vae uictis Duker*: uae
uictis esse *MP²BEHDL*: . . . ictis esse *Ver.*: ue uictis esse *PF?Up*
OA: ut uictis esse *F³*

49 2 renitentes *UpOE²L* dett.: retinentes *M²PF?BEIID.1*: ren-
nentes *M*: retineri *F³*: *defit Ver.* negat *PFUpBE¹HD^xA²*: ne-
gant *MOEDLA* 3 recuperare (cf. 1. 12. 1 *adn.*): recip- *Ver. MP*
FUpBOEHDLA 5 noua re *PUpOEHDLA*: noua *FB*: nou . . .
Ver.: renouare *M* rem Romanam *Ver. M¹PFUpBOEHDLA*: rem
non h romanam *M* (cf. 4. 3. 16 *adn.*) 6 altero *Ver. PFUpBOE*
HD^xA: alieno *M*: alio *M¹* uel *M²*: alter *L*, et sic *D*, sed spatio duarum
litterarum in fine lineae uacuo relicto: adiecto *A²*

Gabina uia, quo se ex fuga contulerant, eiusdem ductu auspicioque Camilli uincuntur. Ibi caedes omnia obtinuit; castra capiuntur et ne nuntius quidem cladis relictus. Dictator recuperata ex hostibus patria triumphans in urbem redit, interque iocos militares quos inconditos iaciunt, Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis haud uanis laudibus appellabatur.

Seruatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie seruauit cum prohibuit migrari Veios, et tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem et per se inclinata magis plebe ad id consilium; eaque causa fuit non abdicandae post triumphum dictatura, senatu obsecrante ne rem publicam in incerto relinqueret statu. Omnium primum, ut erat **50** diligentissimus religionum cultor, quae ad deos immortales pertinebant rettulit et senatus consultum facit: fana omnia, quoad ea hostis possedisset, restituerentur terminarentur expiarenturque, expiatioque eorum in libris per duumuiros quaereretur; cum Caeretibus hospitium publice fieret quod **3** sacra populi Romani ac sacerdotes receperissent beneficioque eius populi non intermissus honos deum immortalium esset; ludi Capitolini fierent quod Iuppiter optimus maximus suam **4** sedem atque arcem populi Romani in re trepida tutatus esset; collegiumque ad eam rem M. Furius dictator consti-

6 Camilli ab eiusdem separatum glossematis speciem praebet, quique clausulam Ciceronianam (-ōquē uīncūntūr) amant abesse nouen uolent. In consensu tamen codicum (et Veronensis) nihil mutamus **7** recuperata (cf. § 3): recup- **MPFU_pBOEHDLA** parens *Ver.* **M⁴O EHD³A³**: pares **MPA?** : paresunt *L*: pater **P²FU_pB**: *quid D habuerit non video* **9** relinqueret **MPFU_pBOEHDLA** : remitteret *Ver.*

50 **2** quoad Mommsen: quod *Ver.* **MPFU_pBO** (*ubi q*) **E** (*ubi q*, signum usitatiū) **HDLA**, cf. c. 51. **I** hostis *Ver.* **P²FU_pBOE³H**: hostes **MPEDL.A** possedisset **MPFU_pBOEHD?** *L* : possedissent *Ver.* **M⁴D¹** uel **D²A²** : possidissent **A** terminarentur expiarenturque **MP²FU_pBD²** (expediarenturque **P**): terminarenturque expiarenturque **OEHA**: terminarenturque experiarenturque **D** (*ubi -erimus certu*): terminarenturque **L**, fort. recte (*si expiarentur ex noce expiatio natum sit*): expiarenturque *Ver.*: *supra lineam add.* statuit **M³**

5 tueret ex iis qui in Capitolio atque arce habitarent. Expiandae etiam uocis nocturnae quae nuntia cladis ante bellum Gallicum audita neglectaque esset mentio inlata, iussumque tem-
 6 plum in Noua uia Aio Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat quodque ex aliis templis inter trepidationem in Iouis cellam conlatum cum in quae referri oporteret confusa memoria esset, sacrum omne iudicatum et sub Iouis
 7 sella poni iussum. Iam ante in eo religio ciuitatis apparuerat quod cum in publico deesset aurum ex quo summa pactae mercedis Gallis confiseret, a matronis conlatum acceperant ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiae actae honosque additus ut earum sicut uirorum post mortem sollemnisi lau-
 8 datio esset. His peractis quae ad deos pertinebant quaeque per senatum agi poterant, tum demum agitantibus tribunis plebem adsiduis contionibus ut relictis ruinis in urbem paratam Veios transmigrarent, in contionem uniuerso senatu prosequente escendit atque ita uerba fecit.

51 ‘Adeo mihi acerbae sunt, Quirites, contentiones cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exsilio solacium aliud habuerim, quoad Ardeae uixi, quam quod procul ab his certamini-

4 ex iis qui *Edd. uet.* : ex hiis qui *A* : ex eis qui *Ver. Up* : ex his qui *MP²FBOEHD* : ex his que *PL* 5 templum *MPFU^pBOED^c* *A²*, ‘*antiqua lectio*’, *Rhenan.* : et templum *Ver. HDLA* in Noua uia Aio Locutio *Sigoni* (ex *Gell.* 16. 17. 2 ; *Cic. Diuin.* 1. 45. 101 ; 2. 32. 69) : in noua ia locutio *M*, ‘*antiqua lectio*’, *Rhenan.* : in noua iam locutio *PF* : in noua ia locutio *B* : innouat in locutio *HLA* (*sed in A -cio*) : innouata locutio *A²* : innouari locutio *M²* : in noua . . . . . locutio *D* : in noua uia allocutio *D⁴* : in noua iam locatione *UpOE* : in noua uia aut alio loco *Ver. sed punctis supra positis alterum illud uia delet* 6 in quac *MPFU^pBOEAⁱ* : in que *DLA* : inique *H* : quo re *Ver.* : quo *Moninsen fort. recte* ; *sed in Ver.* cum in fine linea stat et I facile absorbere potuit 7 iam ante *MPFU^pBOEHDLⁱ* : antea *Ver.* additus *Ver. PFU^pBOEHDLA* : additur *M* 8 plebem *Ver. PF UpBOEHDLA* : ad plebem *M* escendit *PH* : excedit *Ver.* : ascendit *MP²FU^pBOEDLA*

51 1 contentiones *PFB**OE²* uel *E¹HDLA* : he contentiones *Ver.* : contentiones *MU^pE* ut nec *Ver. MPFU^pOED^d*.1 (*sed in F ut n-ab F³ in ras.*) : et nec *B* : qui nec *H* : nec *DL* quoad *Ver. M³P FU^pBED³LA* : quod *O* : quo . . . *M* (*quid fuerit ante rasuram non liquet*) : quo *HD* (*ubi quoar deae primo stetit*)

bus eram, et ob eadem haec non si miliens senatus consulto populi iussu reuocaretis, redditurus unquam fuerim. Nec nunc me ut redirem mea uoluntas mutata sed uestra fortuna perpulit; quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur, non ut ego utique in patria essem. Et nunc quiescerem ac tacerem libenter nisi haec quoque pro patria dimicatio esset; cui deesse, quoad uita suppetat, aliis turpe, Camillo etiam nefas est. Quid enim repetimus, quid obsessam ex hostium manibus eripiimus, si reciperatam ipsi deserimus? Et cum uictoribus Gallis capta tota urbe Capitolium tamen atque arcem dique et homines Romani tenuerint, uictoribus Romanis reciperata urbe arx quoque et Capitolium deseretur et plus uastitatis huic urbi secunda nostra fortuna faciet quam aduersa fecit? Evidem si nobis cum urbe simul positae traditaeque per manus religiones nullae essent, tamen tam euident numen hac tempestate rebus adfuit Romanis ut omnem neglegentiam diuini cultus exemptam hominibus putem. Intuemini enim horum deinceps annorum uel secundas res uel aduersas; inuenietis omnia prospera euenisse

1 si miliens senatus consulto *Weissenb.*: si mille *SīcS* (= si mille senatus consultis) *M*: simile senatus consulti *Ver.*: simillae *sīc P* (*delet -a- P²*): si milies ē *F ubi tamen si et -s ē ab F³*: simillē *sīc B*: sim ille sic *H*: sīc sic *A*: simillae sc *E*: simillimae sc *O*: simile sic *L*: si me sc *UpA²*: si me senatus *D⁴ in ras.* 2 perpulit *MP FU_pEDLA*: perepulit *O*: pertulit *Ver. BH*: perculit *Ver.²* in patria *PF³UpOEHDLA*: in patriam *Ver. MFB* 3 repetimus *Ed. Frob.* 1531: repetimus *Ver. MPFU_pBOEHDLA* quid obsessam . . . deserimus *om. B* manibus *MPFU_pOEHDLA*: manibus eam *Ver.* reciperatam *Ver. MPFE*: recuperatam *F³O UpHDA*: recuperata *L* ipsi *MPFU_pOEHDLA*: obsidione *Ver.* tenuerint *scripti*: tenuerint habitauerint *MPFU_pBOEHDLA*, sed in *PFO ante et post habitauerint et in E post idem uerbum punctum in spatio stat*; et a *D⁴ utrinque signum interpolationis additum est*; et in *F id uerbum capitali H scribebatur*, quae omnia glossema manifeste arguunt (cf. 1. 49. 7 et 2. 32. 10 adnn.): tenuerint et habitauerint *Ver.* reciperata *D²?* (cf. supra el 1. 12. 1 adn.): recuperata *Ver. MP FU_pBOEHDLA* 4 cum urbe *Ver. OEHL*: cum urbi *DA* (*ex linea superiori tractum*): cum urbem *MPFB*: cum in urbe *M¹UpA²* positae *MPFU_pBOEHDLA*: conditae *Ver.* 5 prospera *Ver.*: prospere (*ex -ra e- natum*) *MPFU_pBOEHDLA*

6 sequentibus deos, aduersa spernentibus. Iam omnium pri-
-mum, Veiens bellum—per quot annos, quanto labore gestum!
—non ante cepit finem, quam monitu deorum aqua ex lacu
7 Albano emissa est. Quid haec tandem urbis nostra clades
noua? num ante exorta est quam spreta uox caelo emissar
de aduentu Gallorum, quam gentium ius ab legatis nostris
uiolatum, quam a nobis cum uindicari deberet eadem ne-
8 glegentia deorum praetermissum? Igitur uicti captique ac
redempti tantum poenarum dis hominibusque dedimus ut
terrarum orbi documento essemus. Aduersae deinde res
9 admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad
deos, ad sedem Iouis optimi maximi; sacra in ruina rerum
nostrarum alia terra celauimus, alia aucta in finitimas urbes
amouimus ab hostium oculis; deorum cultum deserti ab dis
10 hominibusque tamen non intermisimus. Reddidere igitur
patriam et uictoram et antiquum belli decus amissum, et in
hostes qui caeci auaritia in pondere auri foedus ac fidem
fefellerunt, uerterunt terrorem fugamque et caudem.

52 Haec culti neglectique numinis tanta monumenta in rebus
humanis cernentes equid sentitis, Quirites, quantum uixdum
e naufragiis prioris culpae cladisque emergentes paremus
2 nefas? Vrbem auspicato inauguratoque conditam habemus;
nullus locus in ea non religionum deorumque est plenus;
sacrificiis sollemnibus non dies magis statim quam loca sunt
3 in quibus fiant. Hos omnes deos publicos priuatosque,

7 noua Ver. *MPFU_pBOEHDLA* : delere uolt Harrison   prae-
 termissum] post hoc defit Ver. usque ad c. 52. 10   8 aduersae
MPU_pED² : aduerte *FBOA* : aduersa *HDL* : aduerso *O¹* uel *O²*? (ubi
 ut uidetur -e scriptum erat prius quam -o)   religionum *MPFU_p*
BOEHDLA : religionem *M³*   9 terra dett. unus marg., Gron.:
 terrae *MPFU_pBOEHDLA* Edd. uet. Ald.   10 belli *MU_pOEH*
DLA : bellum *PFB*

52 i monumenta *PFUpBO¹EHDLA* (*sed in BA -nim.*) : muni-
menta *MBO* : momenta *dett. unus* (*Voss. I*)   *equid PUpE3HA²* :
aecquid Dx : *haec quid DLA* : et *quid FBOE* : nec *quid M*
Quirites MPFUpBOED² uel D⁴ in rasura A² : om. HA : in L sentiretis
pro sentitis quirites ; *cf. 3. 17. 3 adu.*   **2** magis stati *PFOE³* : magis-
tati *BH* : magestati *DLA* : magis statis *E* : magistrati *M* : magis
statuti *Up*

Quirites, deserturi estis? Quam par uestrum factum *(ei)* est quod in obsidione nuper in egregio adulescente, C. Fabio, non minore hostium admiratione quam uestra conspectum est, cum inter Gallica tela degressus ex arce sollemne Fabiae gentis in colle Quirinali obiit? An gentilicia sacra ne in 4 bello quidem intermitti, publica sacra et Romanos deos etiam in pace deseri placet, et pontifices flaminesque neglegentiores publicarum religionum esse quam priuatus in sollempni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat aut Veis ea nos 5 facturos aut hoc inde missuros sacerdotes nostros qui faciant; quorum neutrum fieri saluis caerimoniis potest. Et ne omnia 6 generatim sacra omnesque percenseam deos, in Iouis epulo num alibi quam in Capitolio puluinar suscipi potest? Quid de aeternis Vestae ignibus signoque quod imperii 7 pignus custodia eius templi tenetur loquar? quid de ancilibus uestris, Mars Gradiue tuque, Quirine pater? Haec omnia in profano deseri placet sacra, aequalia urbi, quaedam uetustiora origine urbis?

Et uidete quid inter nos ac maiores intersit. Illi sacra 8 quaedam in monte Albano Lauiniique nobis facienda trahiderunt. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit, hinc sine piaculo in hostium urbem Veios transferemus? Recordamini, agite dum, quotiens 9 sacra instarentur, quia aliiquid ex patro ritu neglegentia

3 uestrum *MPFU_pBOEHDLA*: uestro *Gron.* factum *(ei)* est *Drak.*: factum est *MPFU_pBOEHDLA* quam uestra *M³PUpEH* *DL*: quam uestram *P²FBOA*: quae uestram *M* degressus *Sigoniūs* (*cf. c. 46. 10; 4. 17. 11*): degressus *MPFU_pBOEHDLA* (*num recte?*)

4 ne in bello *MPFU_pBOE*: nes bello *DL* (*cf. c. 43. 1 adn.*): nos bello *H*: ne bello *AD^x* 7 *Gradiue M³PFU_pBOEHD^xA*: gradieui *MDL*? : graduet *L*? 8 *Lauiniique Gron.* : lauinoque *MHDL* 'antiqua lectio', *Rhenan.* : lauinoque *PFUpBOEA* ad nos transferri *P²FU_pBOE¹D²* uel *D⁴*? : ad nostras ferri *MPHD*? *LA*: ad nostram ferri *M²D*? *sacra*] post hanc uocem procedunt *DL* qua (qua *D⁴ in ras.* : quam *L*) uoce audita (*c. 55. 2*) usque ad 6. 2. 12 minime largitore duce. *Tum demum narrationem hic interruptam uerbis religiosum fuit usque ad manebimus optime (optime *D⁴ in ras.* : optimum *L*) praebent.* *Videtur A eandem transpositionem ante oculos habuisse sed ipse correxisse, nisi quod hic religiosum fuit omittit, in*

casuue praetermissum est. Modo quae res post prodigium Albani lacus nisi instauratio sacrorum auspiciorumque renouatio affectae Veienti bello rei publicae remedio fuit? At etiam, tamquam ueterum religionum memores, et peregrinos deos transtulimus Romanam et instituimus nouos. Iuno regina transuecta a Veiis nuper in Auentino quam insigni ob excellens matronarum studium celebrique dedicata est die! Aio Locutio templum propter caelestem uocem exauditam in Noua uia iussimus fieri; Capitolinios ludos sollemnibus aliis addidimus collegiumque ad id nouum auctore senatu condidimus; quid horum opus fuit suscipi, si una cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus, si non uoluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis, sed ab hostibus metu retenti sumus? De sacris loquimur et de templis; quid tandem de sacerdotibus? Nonne in mentem uenit quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe una illa sedes est, ex qua eas nihil unquam praeterquam urbs capta mouit; flamini Diali noctem unam manere extra urbem

c. 55. 2 post optimum (*sic*) addit eo militi gratiorem persecutis ex 6. 2. 12, ubi tandem inter duce et deinde praebet religiosum fuit: dubii alicuius conscius fuit etiam E; uide 6. 2. 12 adn. 10 ueterum religionum] his uocibus rursus inc. Ver. 11 Aio Locutio Gebhard: apud locutio Ver.: ad locutio D: ad locucio A: allocutio L: allocutionis H: adlocutionis O: ac locucio A²: allocucio A³: locutio MPE: locuti FB: locatio Up: locatum M³ 12 sed ab Ver.: si ab MPFU_pB OEHDLA (*uix recte*) 13 tandem Ver. PFU_pBOEA⁴: tantem MH: tantum DL: tñ A (= tamen, an tantum?) piaculi MP FU_pBOEHD²A⁴ ‘incorrupta lectio’, Rhenanus: piaculum Ver. D: piacula LA -bus nempe una . . . usque ad c. 53. 2 puto qui in PFBHDLA bis datur, recte hic, et, ut supra memoratum est, in c. 21, ubi ex alieni cuiusdam sed tamen uere Nicomacheani codicis scheda casu lapsa et in eorum exemplar inserta descriptum est. In PFB spatio separatum est a praec. et seq. Ex hoc fonte lectiones per P^θF^θB^θH^θD^θL^θA^θ notamus. Vestalibus nempe Ver. MPFBOEHDLA: bustum nempe P^θF^θB^θD^θL^θA^θ: qui Bustum nempe H^θ; nempe om. Up qua eas Ver. D² uel D¹A³ marg.: qua eos P^θF^θB^θH^θD^θL^θA^θ: qua fas HDLA: qua MPFU_pBOE noctem unam Ver. MPFU_pBOEHDLA: ultra trinoctum unam H^θD^θL^θA^θ: ultra noctum unam P^θF^θB^θ (in P^θ-tra antiquiore forma scribitur ut facile -tin uel -tni legi possit). Scilicet in margine uel supra textum exemplaris huius fragmenti glossema addidit aliquis, aut ‘uel trinoctum’ aut ‘ultra’ idque textum turbauit

nefas est. Hos Veientes pro Romanis facturi estis sacer- 14
dotes, et Vestales tuae te deserent, Vesta, et flamen peregre
habitando in singulas noctes tantum sibi reique publicae
piaculi contrahet? Quid alia quae auspicato agimus omnia 15
fere intra pomerium, cui obliuioni aut cui neglegentiae da-
mus? Comitia curiata, quae rem militarem continent, comi- 16
tia centuriata, quibus consules tribunosque militares creatis,
ubi auspicato, nisi ubi adsolent, fieri possunt? Veiosne haec 17
transferemus? an comitorum causa populus tanto incom-
modo in desertam hanc ab dis hominibusque urbem conue-
net?

At enim apparet quidem pollui omnia nec ullis piaculis 53
expiari posse; sed res ipsa cogit uastam incendiis ruinisque
relinquere urbem et ad integra omnia Veios migrare nec hic
aedificando inopem plebem uexare. Hanc autem iactari
magis causam quam ueram esse, ut ego non dicam, apparere
uobis, Quirites, puto, qui meministis ante Gallorum aduen-
tum, saluis tectis publicis priuatisque, stante incolumi urbe,
hanc eandem rem actam esse ut Veios transmigraremus.
Et uidete quantum inter meam sententiam uestramque in- 3

¹⁴ deserent Ver. $P^\theta F^\theta U_p B^\theta OEHDL^1 uel D^2 D^\theta H^\theta L^\theta AA^\theta$: d sererent.
 M : deserent $PFBHDL$ tantum Ver. $MPP^\theta FF^\theta U_p BB^\theta ED^\theta$
 $L^\theta A^2 uel A^4$: quantum $OEH\bar{H}H^\theta DLA$: $\bar{t}m A^\theta$ (? tamen an tantum)
reique publicae $MPFU_p BOEHDLA^2$: reipublicaque Ver.: reip
(= reipublicae) $I^\theta F^\theta B^\theta$: reip. q. p. A: $\bar{r}p H^\theta D^\theta L^\theta A^\theta$ 16 contin-
tent $MPOH^\theta D^2 uel D^4 D^\theta L^\theta A^2 A^\theta$ (sed in E additum erat signum aliquod
altum (ut f) quod iam erasum est: con . . . ent Ver.: contin H: continet
DLA: add. hic siglum corruptum XXVII P² maig. $FUpBE$: add.
idem, sed ante centuriata, $P^\theta F^\theta B^\theta$: ibidem I add. A^θ 17 trans-
feremus Ver. $PFU_p BOEHH^\theta DLL^\theta A$: transferemur M : transferamus
 $P^\theta F^\theta B^\theta D^\theta A^\theta$ an comitorum Ver. $PP^\theta FF^\theta UpBB^\theta$? $OEH^\theta D^4$
 $D^\theta L^\theta A^\theta$: a comitorum $MHDLA$: anc comitorum B^θ ? : ac comi-
torum B^θ

⁵³ 1 At enim . . . expiari posse Ver.: om. Nicomachei omnes (cum
et $P^\theta F^\theta B^\theta H^\theta D^\theta L^\theta A^\theta$) quidem pollui omnia Madv.: quidem Γ
. . . . . nia Ver.; ‘post litteram I uel P extremam huins uersus [qui in
Ver. cum pareat incipit] uestigia incerta adsunt litterarum fortasse MV’
Mommsen: quidem uiolari omnia Frig. posse sed Ver.: sed
codd. Nic.: malimus posse, et ² transmigraremus MPF^3 in ras.
 $UpBOEHDLA$ sed -mus ab F ipso): transmigrarentur Ver.

tersit, tribuni. Vos, etiamsi tunc faciendum non fuerit,
nunc utique faciendum putatis: ego contra—nec id mirati
sitis, priusquam quale sit audieritis—etiamsi tum migran-
dum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas
4 non censerem. Quippe tum causa nobis in urbem captam
migrandi uictoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris;
nunc haec migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa
5 est. Non enim reliquisse uictores, sed amisisse uicti patriam
uidebimur: hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circum-
sessum Capitolium necessitatis imposuisse ut desereremus
penates nostros exsiliūque ac fugam nobis ex eo loco
conscisceremus quem tueri non possemus. Et Galli euertere
potuerunt Romam quam Romani restituere non uidebuntur
6 potuisse? Quid restat nisi ut, si iam nouis copiis ueniant—
constat enim uix credibilem multitudinem esse—et habi-
tare in capta ab se, deserta a uobis hac urbe uelint, sinatis?
7 Quid? si non Galli hoc sed ueteres hostes uestri, Aequi
Volsciue, faciant ut commigrent Romam, uelitisne illos
Romanos, uos Veientes esse? an malitis hanc solitudinem
uestram quam urbem hostium esse? Non equidem uideo
quid magis nefas sit. Haec scelera, quia piget aedificare,
8 haec dedecora pati parati estis? Si tota urbe nullum
melius ampliusue tectum fieri possit quam casa illa conditi-
oris est nostri, non in casis ritu pastorum agrestiumque
habitare est satius inter sacra penatesque nostros quam

3 nunc utique *MPUpEHDL*: tunc utique *OA²*: nunc itaque *Ver.* :
om. FB tota urbe *MPFUpBOEHDLA*: urbe *Ver. fort. recte*; *nisi forte* incolumi tota urbe *omnia secludenda ut ex § 2 eo petita ut tum explicaretur* 5 reliquise uictores sed *MPFUpOEHDLA*: reli-
quise uictores se *Ver. B* (*sed in B sed*) uidebimur *Ver. MPF*
UpBOED² uel *D¹A²*: uiderimus *H²DLA*: uideremur *H* fuga
Ver. MPFUpBOEHD¹ uel *D²A*: fugam *DL* urbs *Ver. M² PF*
UpBOEHDA: urbe *M³*: ubris *L*: urb *M?* quam Romani *Ver.*
MPFUpBOEHDLA: Romani *Madv.* 6 credibilem multitu-
post haec defit Ver. usque ad c. 54. 7 7 Quid? si *PFUpBOED*
LA: quit si *M*: quod si *H* an *MPFUpBOE? A¹* uel *A²* (*sed fort. a ñ E*: an *E³*: · Non *D²* puncto ante addito: non *D?*: ñ (i. e. non)
HLA (*num recte?*): *fort.* an non scribendum

exsulatum publice ire? Maiores nostri, conuenae pastores- 9
que, cum in his locis nihil praeter silvas paludesque esset,
nouam urbem tam breui aedificarunt: nos Capitolio, arce
incolumi, stantibus templis deorum, aedificare incensa piget?
et, quod singuli facturi fuimus si aedes nostrae deflagrassent,
hoc in publico incendio uniuersi recusamus facere?

Quid tandem? si fraude, si casu Veiis incendium ortum 54
sit, uentoque ut fieri potest diffusa flamma magnam partem
urbis absumat, Fidenas inde aut Gabios aliamue quam urbem
quaesituri sumus quo transmigremus? Adeo nihil tenet 2
solum patriae nec haec terra quam matrem appellamus,
sed in superficie tignisque caritas nobis patriae pendet?
Equidem—fatebor uobis, etsi minus iniuriae uestrae [quam 3
meae calamitatis] meminisse iuuat—cum abesse, quotiens-
cumque patria in mentem ueniret, haec omnia occurrabant,
colles campique et Tiberis et adsueta oculis regio et hoc
caelum sub quo natus educatusque essem; quae uos,
Quirites, nunc moueant potius caritate sua ut maneatis in
sede uestra quam postea, cum reliqueritis eam, macerent
desiderio. Non sine causa di hominesque hunc urbi con- 4
dendae locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen op-
portunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur,
quo maritimi conimeatus accipiantur, mari uicinum ad com-

9 nouam *MPFU^pBODLA*: noue in (*uel* nouern?) *E*: *om.* *H*
breui MPFU^pBOEH^D² *uel D⁴A¹* *uel A²*: *breuem DLA* arce *MP*
FU^pBOEHDLA: arceque *dett.* *unus* (*Lovel.* 4): atque arce *Wesenberg*
singuli *MPFU^pBOEH^D²A¹* *uel A²*: in singulis *D?* *LA* uniuersi
M² uel M³PFU^pBOEHDLA: uniuersis *M*

54 3 Equidem *dett.*: et quidem *MPFU^pBOEHDLA*, *fort. recte*
quam meae calamitatis *Vorm.* *MPFU^pBOE* (*sed* mae*B*): quam
calamitatis meae *HDLA*: meaeque calamitatis *H. J. Mueller*: quam
calamitatis *Madv.*: *seclusimus*; *uide sis Class. Quarterly*, v (1911),
p. 15, et cf. 2. 40. 8 *adn.* *ueniret MPFU^pBEDLA*: *uenerat*
OE³H, *fort. recte* eam, macerent *UpE¹D* *Madiugium confirmantes*:
eamacerent *OD²* (*qui et desiderio in desideria mutauit*) *LA*, unde ea,
macerent *Ed. Roui.* 1469 *Ald.*: eam magrent *E*: eam accérent *H* (*quid*
per -é- uoluit?): eam agerent *MPFB*: eam augeant *M³* 4 mari
Alscheski: mare *MPFU^pBOEHDLA*

moditates nec expositum nimia propinquitate ad pericula classum externarum, regionum Italiae medium, ad incrementum urbis natum unice locum. Argumento est ipsa magnitudo tam nouae urbis. Trecentensimus sexagensimus quintus annus urbis, Quirites, agitur; inter tot ueterim populos tam diu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar urbes, non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tam ualida oppida, non uniuersa Etruria, tantum terra marique pollens atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiae, bello uobis par est. Quod cum ita sit quae, malum, ratio est <haec> expertis alia experiri, cum iam ut uirtus uestra transire alio possit, fortuna certe loci huius transferri non possit? Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano inuento responsum est eo loco caput rerum summamque imperii fore; hic cum augurato liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminusque maximo gaudio patrum uestrorum moueri se non passi; hic Vestae ignes, hic ancilia caelo demissa, hic omnes propitii manentibus uobis di.'

55 Mouisse eos Camillus cum alia oratione, tum ea quae ad religiones pertinebat maxime dicitur; sed rem dubiam de-

4 regionum Italiae medium (*scil. locum*) *MPFU_pBOEIIDLA* (*sed geonum E: regionum E¹ uel E²*): regionem Italiae medianam *Madv.*, *post meūiam interpungens* unice *MPFU_pBOEIID⁴* marg. *A²*: unicae *F: uniuero anno a gallis roma uastata sit DLA*, *glossema marginale pro clausula proxima substituentes*: unice esse *Madv.* 5 Argumento . . . urbis om. *DLA*, add *D⁴* marg. *A⁴* Argumento *PFUpBOE¹*

EHA⁴: argumentum *OD⁴*: a frumento *M* tot tam *P²FUpBOE*

DLA: totam *MPH*: tot *M³* 6 haec expertis alia *Walters*, cf. *Class. Quart. v* (1911), p. 16: expertis alia *MOHDLA* (*sed in O spatiū solito longius ante expertis*): expertis latos alia *PFUpE* (*scil., ut coniecit Walters, ex ‘uel -tos’ natum, quod glossema ad expertis fuisse potest*): expertis latos alia *B*: expertos ista alia *Novák*: ista expertos alia *Whibley*: uos haec loca expertos alia *Luterbacher*: expertis laetos alia *Weissenb.* 7 ancilia *M²* uel *M¹UpOLA²* dett.: ancilia *MPFBEHDA* demissa *P²* uel *P³OED²A³* Ed. *Rom.*

1470 *Ald.*: dimissa *MP³* uel *P²FUpBHDLA* Ed. *Rom.* 1469: dimisa *P*: di-in-de-mutauit *P²* uel *P³*, sed additamentum postea erasum est di] *hac uoce rursus inc. Ver.* sed sic: deimouisse camillus

55 1 Mouisse eos *MPFU_pBOED⁴A²*: mouisset hos *H*: mouisset os *D²L*: mouisset eos *D¹* uel *D²?*: mouisse *Ver.* (*sed uide supra*) religiones *Ver.* *MPFBHDLA*: religionem *UpO*: regiones *E*

creuit uox opportune emissa, quod cum senatus post paulo de his rebus in curia Hostilia haberetur cohortesque ex praesidiis reuertentes forte agmine forum transirent, centurio in comitio exclamauit: ‘Signifer, statue signum; hic manebimus optime’. Qua uoce audita, et senatus accipere sc̄ omen ex curia egressus conclamauit et plebs circumfusa adprobauit. Antiquata deinde lege, promisce urbs aedificari coepit. Tegula publice praebita est; saxi materiaeque caedendae unde quisque uellet ius factum, praedibus acceptis eo anno aedificia perfecturos. Festinatio curam exemit uicos dirigendi, dum omisso sui alienique discrimine in uacuo aedificant. Ea est causa ut ueteres cloacae, primo per publicum ductae, nunc priuata passim subeant tecta, formaque urbis sit occupatae magis quam diuisae similis.

1 opportune emissā *MPUpOAI*¹ uel *A²*: oportune emissā *FBO¹E* (*sed -nae FE: -no O?*): opportunac missa *H*: opportuna emissā *LA*: oportuna emissā *D*: opportune missa *Ver., foli. recte* praeisdīs *Vcr. OE¹* uel *E²*: praediis *MPFBHDLA*: praeliis *Up* 2 optime. Qua *Vcr. MPFU¹pBOED⁴.1²* (*sed in D⁴ -e Qua in ras.*) : optimam quam *H*: optimum quam *L*: optimum eo militi gratiorem persecutis qua *A*: *de transpositione in DL*¹ *nide sis c. 52. 8 adn.* promisee *MPFU¹pBOEHDLA*: promisee *Ver. F³D⁴.1²*; cf. 3. 47. 7 *adn.* 3 urbs . . . materiaeque cae- bis scriptis *Ver.*, *in primo loco* saxa *pro* *saxi et -quae ce- pro -que cae- exhibens* 4 dirigendi *MP* *FBOEHDLA* (*cf. 2. 49. 11 adn.*): digerendi *Up*: derigendi *Zingerle*

Subscriptio. Titi Liui Nicomachus dexter uē emendaui ad exemplum parentis mei clementiani: ab urbe condī uictorianus uē emendabam domnis simmachiis. Explicit Liber V Incipit Liber VI Feliciter.

Sic M: *in OEHDLA omnia similia præter haec:* Liuii *OHLA*; Nichomachus *O*; Tincomachus *D₂A*; dexterum (*om. uē*) *OEHDL*; *om. ūc A*; emendari *D*: emendaū *A*; clemenciani *A*; condī. *OEHDL*: condita *A*; symmachis *EHDL*: symmachis *A*

Liber V explicit *OEHDL*; Incipit liber VI *om. E*; feliciter *om. OII. I* *In PF nihil nisi:* Titi Liui liber quintus explicit Incipit Liber VI feliciter; *idem in Up nisi quod add.* ab urbe condita *post* Liuii *et om.* feliciter

In Ver.: *(Ti)ti liui (a)b uibe (co)ndita (li)b.* V exp. *(in)c.* lib. VI. *In B omnino deest*

OXFORD CLASSICAL TEXTS

GREEK

All prices are net

		Cloth	India	Paper
AESCHYLUS.	A. Sidgwick. Second edition	4s 6d	6s	
ANTONINUS.	J. H. Leopold	4s	6s	
APOLLONIUS RHODIUS.	R. C. Seaton	4s	6s	
ARISTOPHANES.	F. W. Hall, W. M. Geldart			10s 6d
I.	<i>Ach.</i> , <i>Eq.</i> , <i>Nubes</i> , <i>Vesp.</i> , <i>Pax</i> , <i>Aves</i> . Second edition	4s 6d	6s	
II.	<i>Lys.</i> , <i>Thesm.</i> , <i>Ran.</i> , <i>Eccl.</i> , <i>Plutus</i> , <i>Fragmenta</i> . Sec. ed.	4s 6d	6s	
ARISTOTLE.	I. Bywater, F. G. Kenyon			
	<i>De Arte Poetica</i> . Second edition		3s	
	<i>Ethica</i> . (On quarto writing paper, 10s. 6d.)		5s	7s 6d
	<i>Atheniensium Respublica</i>		3s 6d	
BUCOLICI GRAECI.	U. v. Wilamowitz-Moellendorff	4s	6s	
DEMOSTHENES				
I.	<i>Orationes I-XIX</i> . S. H. Butcher	5s 6d		
II. i.	<i>Orationes XX-XXVI</i> . S. H. Butcher	4s 6d		15s
II. ii.	<i>Orationes XXVII-XL</i> . W. Rennie	4s 6d		
EURIPIDES.	G. G. A. Murray			15s
I.	<i>Cyc.</i> , <i>Alc.</i> , <i>Med.</i> , <i>Heracl.</i> , <i>Hip.</i> , <i>Andr.</i> , <i>Hec.</i>	4s 6d		
II.	<i>Suppl.</i> , <i>Herc.</i> , <i>Ion</i> , <i>Tro.</i> , <i>El.</i> , <i>I. T.</i> . Third ed.	4s 6d		10s 6d
III.	<i>Hel.</i> , <i>Phoen.</i> , <i>Or.</i> , <i>Bacch.</i> , <i>Iph.</i> , <i>Aul.</i> , <i>Rhesus</i>	4s 6d		6s
HELLENICA OXYRHYNCHIA	<i>cum Theopompi et Cratippi fragmentis</i> .			
	B. P. Grenfell, A. S. Hunt	5s 6d		
HERODOTUS.	K. Hude. Second edition			
I	(Books I-IV)		5s 6d	
II	(Books V-IX)	5s 6d		15s
HOMER				
I-II.	<i>Iliad</i> . D. B. Monro, T. W. Allen			
	Books I-XII. Second edition	4s		
	Books XIII-XXIV. Third edition	4s		8s 6d
III-IV.	<i>Odyssey</i> . T. W. Allen			
	Books I-XII. Second edition	4s		
	Books XIII-XXIV. Second edition	4s		8s 6d
V.	Hymns, &c. T. W. Allen	5s 6d		7s 6d
	Books I-V			15s
HYPERIDES.	F. G. Kenyon	4s 6d		
LONGINUS.	A. O. Prickard	3s 6d		

GREEK (cont.)

All prices are net
 Cloth   India Paper
 4s 6d   6s

LYSIAS.	K. Hude		
PLATO.	J. Burnet		
I-III		20s	
IV-V		20s	
I. <i>Euth., Apol., Crit., Ph.; Crat. Tht., Soph., Polit.</i> Ed. 2	7s 6d	10s	
II. <i>Par., Phil., Symp., Phdr.; Alc. I, II, Hipp., Am.</i> Ed. 2	7s 6d	10s	
III. <i>Thg., Chrm., Laches, Lysis; Euthd., Prot., Gorg., Meno; Hp. Ma. et Min., Io, Mn.</i>	7s 6d	10s	
IV. <i>Clitopho, Respublica, Timaeus, Critias</i>	8s 6d	10s	
<i>Republic</i> separately (4to with margin, 12s 6d)	7s 6d	8s 6d	
V. <i>Minos, Leges; Ep., Epp., Def., Spuria</i>	9s 6d	15s	
SOPHOCLES, <i>Fabulae</i> .	A. C. Pearson	6s 6d	8s
THEOPHRASTUS, <i>Characteres</i> .	H. Diels	4s 6d	
THUCYDIDES.	H. Stuart Jones		
Books I-IV		4s 6d	
Books V-VIII. Second edition		4s 6d	10s 6d
TRAGICORUM FRAGMENTA PAPYRACEA.	A. S. Hunt	4s	
XENOPHON.	E. C. Marchant		
I-III		15s	
IV-V		15s	
I-V		21s	
I. <i>Historia Graeca</i> , Ed. 2, and III. <i>Anabasis</i>	each 4s		
II. <i>Libri Socratici</i> and IV. <i>Institutio Cyri</i>	each 4s 6d		
V. <i>Opuscula</i>	7s 6d		

LATIN

ASCONIUS.	A. C. Clark	4s 6d	
CAESAR, COMMENTARII.	R. L. A. Du Pontet		10s
I. <i>Bellum Gallicum</i>		3s 6d	
II. <i>Bellum Civile</i>		4s	
CATULLUS.	R. Ellis	3s 6d	
With <i>Tibullus</i> and <i>Propertius</i>			10s 6d
CICERO, EPISTULAE.	L. C. Purser		o.p.
I. <i>ad Fam.</i>		7s 6d	
II. <i>ad Att.</i> , Pars i (1-8), Pars ii (9-16)	each 5s 6d		
III. <i>ad Q. F.</i> , <i>ad M. Brut.</i> , <i>Frags.</i>	4s		
ORATIONES.	A. C. Clark and W. Peterson		
<i>Rosc. Am.</i> , <i>I. Pomp.</i> , <i>Clu.</i> , <i>Cat.</i> , <i>Mur.</i> , <i>Cael.</i>	Clark 4s		
<i>Pro Milone</i> , <i>Caesarinae</i> , <i>Philippicae</i> .	Clark 4s		
<i>Verrinae</i> . Peterson. Second edition	Peterson 5s		21s

LATIN (*cont.*)

All prices are net
Cloth India Paper

CICERO, ORATIONES (*cont.*)

Quinct., <i>Rosc. Com., Caec., Leg. Agr., Rab. Perduell.</i> , <i>Flacc., Pis., Rab. Post.</i> Clark	{ 4s	18s 6d
<i>Post Reditum, De Domo, Har. Resp., Sest., Vat., Prov.</i> <i>Cons., Balb.</i> Peterson	{ 4s	
<i>Tull., Font., Sull., Arch., Planc. Scaur.</i> Clark	3s 6d	

RHETORICA. A. S. Wilkins

10s 6d

I. *De Oratore*

4s

II. *Brutus, &c.*

4s 6d

HORACE. E. C. Wickham. Ed. 2. H. W. Garrod

4s 6s

ISIDORI ETYMOLOGIAE. W. M. Lindsay. Two vols. 20s 25s (1 vol.)

LIVY. R. S. Conway and C. F. Walters

Books I-V

7s 6d 10s 6d

Books VI-X

7s 6d 10s 6d

Books XXI-XXV

6s 7s 6d

LUCRETIUS. C. Bailey

5s 7s 6d

MARTIAL. W. M. Lindsay

7s 6d o.p.

NEPOS. E. O. Winstedt

3s

OVID, *Tristia, Epistulae ex Ponto, &c.* S. G. Owen

4s

PERSIUS and JUVENAL. S. G. Owen. Second ed.

4s 6s

PHAEDRUS, *Fabulae*. J. P. Postgate

6s

PLAUTUS. W. M. Lindsay

I. *Amphitruo-Mercator*

7s 6d } 16s

II. *Miles Gloriosus-Fragmenta*

7s 6d }

PROPERTIUS. J. S. Phillimore. Ed. 2. (I.P., see Catullus)

4s

STATIUS

12s 6d

Silvae. J. S. Phillimore. Second edition

4s 6d

Thebais and Achilleis. H. W. Garrod

7s 6d

TACITUS

16s

Annales. C. D. Fisher

7s 6d 10s

Historiae. C. D. Fisher

5s 7s 6d

Opera Minora. H. Furneaux

3s

TERENCE. W. M. Lindsay and R. Kauer. Second ed.

5s 7s 6d

TIBULLUS. J. P. Postgate. Ed. 2 (I.P., see Catullus)

3s

VELLEIUS PATERCULUS. R. Ellis

5s

VIRGIL. Sir Arthur Hirtzel

4s 6d 6s

APPENDIX VERGILIANA. R. Ellis

5s

The Oxford Greek Testament, 5s net (I. P. 7s 6d net); Dr. Souter's Pocket Lexicon to the above, 3s 6d net (I. P. 5s 6d net); The New Testament in Latin, 3s net (I. P. 4s 6d net).

OXFORD UNIVERSITY PRESS

Amen House

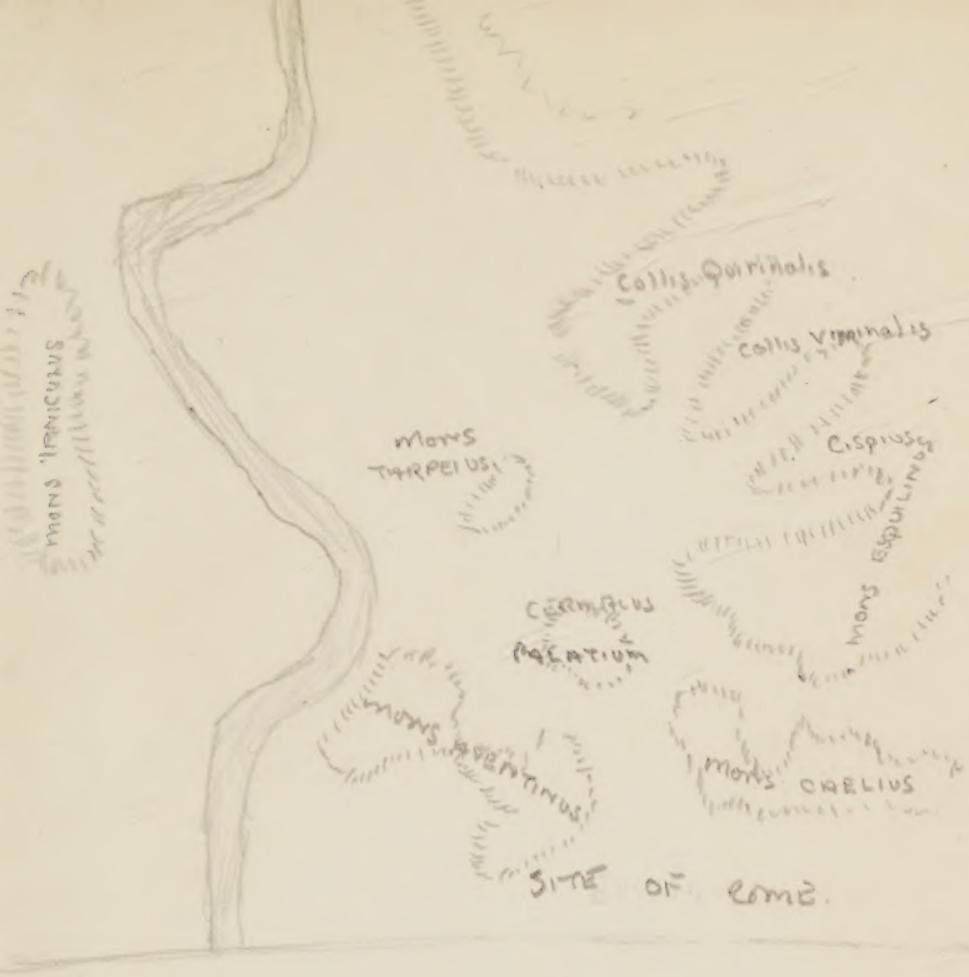
Warwick Square

London, E.C. 4

KP-729-534

